COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

XXI.

PATRES QUARTI ECCLESIÆ SÆCULI.

EUSEBIUS IV.

PROSTAT INSUPER VENALE

LUGDUNI,

Apud **RUSAND**, bibliopolam;

MONTIS PESSULANI,

Apud **VIRENQUE**, bibliopolam;

PARISIIS,

Apud **GAUME** fratres, bibliopolas;

ROMÆ,

Apud **MERLE**, bibliopolam.

PARISIIS, E TYPOGRAPHEO DECOURCHANT,
VIA VULGO DICTA D'ERFURTH, N° 1.

COLLECTIO
SELECTA
SS. ECCLESIÆ PATRUM,
COMPLECTENS
EXQUISITISSIMA OPERA
TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,
MISSIONUM GALLICARUM PRESBYTERO,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,
IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE,
PRÆDICATORE REGIO, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE:
BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS.

OPUS REGI DICATUM.

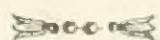
TOMUS VICESIMUS PRIMUS.



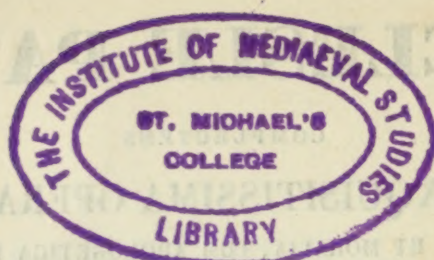
PARISIIS,
APUD MÉQUIGNON-HAVARD, BIBLIOPOLAM,
VIA VULGO DICTA DES SAINTS PÈRES.

BRUXELLIS, APUD EUMDEM.

PARISIIS, APUD A. POILLEUX, BIBLIOPOLAM,
VIA VULGO DICTA DU CIMETIÈRE-S.-ANDRÉ-DES-ARCS.



M. DCCC. XXX.


THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
ST. MICHAEL'S COLLEGE
LIBRARY

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARIENSIS EPISCOPI,

DEMONSTRATIONIS EVANGELICÆ

LIBRI DECEM.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSARIENSIS EPISCOPI,

DEMONSTRATIONIS EVANGELICÆ

LIBRI DECEM.

LIBER PRIMUS.

(VERTENTE BERNARDINO DONATO VERONENSI.)

TRIA PRIMA CAPITA EX FABRICIO SUPPLENTUR.

PROOEMIUM[1].

Ecce tibi[2], sacer homo Dei, ac divina res inter episcopos, Theodote, post prius opus de Præparatione Evangelica, quod vobis quindecim libris elaboravimus, Dei atque ipsius Salvatoris nostri Deique Verbi auxilio etiam præsens magnum hoc a nobis perficiendum suscipitur. Petitioni igitur nostræ, charum caput, locum concedito, precibusque tuis laborem nostrum adjuva, quo deinceps Demonstrationem Evangelicam ex prædictionibus quæ a prima origine apud Hebræos promulgatæ extant, exponere instituimus. Quomodo autem et qua ratione? ut nempe illis Deo charissimis quos nosti omnium decantatos vocibus, Mose, inquam, et qui post hunc explenduerunt divinis beatisque Prophetis ac sacris scriptoribus testibus utamur, atque ab illis prænun-

[1] Ex Fabricio.
[2] Vide D. Guillon, tom. v, p. 157 et seqq.

tiata ostendamus quæ multis post demum sæculis in lucem prodita, atque per Salvatoris Evangelicam demonstrationem in rem deducta sunt, quæque adhuc præsenti ætate in conspectu nostro perficiuntur, longe prius ab iisdem, divino Spiritu docente, percepta : ita ut absentia tanquam præsentia, et quæ nondum usque erant, tanquam evidenter jam existentia intuerentur; nec hoc solum, sed etiam posteris scripto quæ olim essent futura præsignarent, ut jam alii quoque ex illis scirent futura, cognoscerentque, et quotidie oraculorum illorum eventus et effectus præstolarentur. Qualia vero illa? Infinita sane, aliaque omnivaria et de omnibus communibus pariter et particularibus, quæque jam singulos spectarent homines, jam integras universitates, proprieque de rebus Hebræorum atque similiter de externis gentibus, ut sunt eversiones urbium, temporum mutationes, rerum vicissitudines, affuturorumque bonorum præsentiam et contraria immittenda mala, ut gentium subjugationes ac servitutem, urbium obsidiones, integrorum regnorum eversiones vel instaurationes, atque alia infinita longis post temporibus eventura prænuntiavere. Verum hæc singula enumerari a nobis præsentis instituti ratio neutiquam postulat; itaque, quamplurimis interim in aliud tempus dilatis, facile vel ex horum quæ afferemus veritate, etiam illorum quæ silentio præterimus, fides demonstrabitur.

CAPUT PRIMUM.

Quænam et quanta in hacce tractatione promittantur.

Quæ igitur nobis in præsenti ex Propheticis vaticiniis ad Evangelicam demonstrationem persequi e re videatur, cum-

maxime opportunum est exponere. Edixerunt nimirum Prophetæ fore ut nominatim Christus, idemque Verbum Dei, ipseque Deus ac Dominus et magnus quidam Angelus consilii, inter homines versaturus esset, universo orbi, gentium Græcarum pariter et Barbararum futurus doctor veræ cognitionis Dei et pietatis in Deum, universi opificem, sicut Evangelicum profitetur præconium; illumque ipsum futurum puerum, Filiumque hominis vocatum iri, ut qui genus ab hominibus ducturus sit; nasciturumque ex virgine, nova quadam atque inusitata generationis ratione. Et quod maxime dignum est admiratione, ne quidem locum nativitatis ejus Bethlehem, omnibus etiamnum hodie qui ad illum spectandum extremis ab terræ finibus accurrunt decantatum, silentio involventes præterierunt, sed et hunc claris verbis proclamaverunt: sicut etiam tempus adventus et apparitionis ejus, quo præcise ille inter homines versatus est, iisdem veluti rebus prævertentes divino ore nuntiavere. Licebit etiam tibi studiose admoventi operam, videre ad oculum in Propheticis quæ proditæ sunt prædictionibus, universa simul comprehendi testata divinis Evangelistis ipsius Salvatoris nostri Jesu Christi stupenda miracula, divinasque ejus et plenas omnis virtutis de vera pietate doctrinas. Et quid mirum hoc, cum et novam rationem pietatis omnibus hominibus ab eo commendandam perspicue prædicent, vocationemque Discipulorum ejus ac novi doctrinam Testamenti? Nec minus certe præterea Judæorum in ipsum incredulitatem et contradictiones, principum insurrectiones, doctorum invidiam, unius Discipuli proditionem, calumnias hostium, sycophantarum accusationes, judicum condemnationes, turpes ignominias, flagella gravissima, infamia probra, et super omnibus hisce mortem contumeliosam; ipsius ad hæc admirandum silentium, lenitatem et constantiam, incredibilemque quantam patientiam malorumque tolerantiam: hæc omnia diserte de

uno quodam in postremis olim venturo temporibus, atque inter omnes talia exantlaturo perspicue prænuntiant, traduntque antiquissima Hebræorum oracula; simulque testantur eumdem post mortem iterum reversurum in vitam, Discipulis suis appariturum, divinumque Spiritum in illos emissurum. Reditum item ejus memorant in cœlos, firmamque in throno regni Patris sedem, atque in consummatione sæculi futurum iterum alterum ejus adventum gloriosum. Super omnibus hisce threnos percipies atque ejulatus singulorum Prophetarum multifariam quiritantium atque deplorantium, quanta populo Judaïco ob impietatem in hunc patratam sustinenda esset mala: quod regnum ipsorum, a patrum temporibus usque ad illorum ætatem continuatum, funditus esset evertendum post ea quæ in Christum ausa fuissent; quod patriæ ipsorum leges dissolvendæ, quod ipsi veteri cultu suo religioso privandi, atque libertate avita exuendi; quod pro liberis servi hostium futuri essent, quod regia ipsorum metropolis tradenda flammis, et religiosum illorum et sanctum templum conflagraturum atque extremam experturum solitudinem; quod pro avitis incolis urbs eorum alienis inhabitanda nationibus; quod in omnes gentes per totum terrarum orbem dispergendi; quod nulla amplius a malis requies neque a calamitatibus respiratio speranda illis foret: quæ cæco, quod aiunt, manifesta, etiam nunc verborum vim rebus ipsis demonstrant, cum a prima illa die qua impias manus Judæi in Christum tulerunt, malorum initium in se contraxerint. Non libuit autem divinis Prophetis prædictiones suas in mœstis finire, neque ultra tristia extendere vaticinandi facultatem; sed ad pulchrum conversi, iidem vicissim bonorum significationes magno numero omnibus hominibus Christi adventu impertiendorum prænuntiaverunt: fore, scilicet, ut pro unius gentis rejectione omnes

populi et nationes hominum per Evangelium edoceantur veri Dei cognitionem, dæmonas deserant ignorantiamque exuant et errores, lux autem ac pietas longe lateque resplendeat; ut a Christi Discipulis universus orbis repleatur ejus dogmate; ut Evangelium ab illis doceantur omnes homines novam miramque complectens pietatis rationem; atque ut Ecclesiæ Christi per eosdem in omnibus gentibus constituantur, et unus populus Christianus nominetur per universum qua patet incolis orbem terrarum : futurum esse etiam ut quæ subinde a principibus regibusque contra Ecclesiam Christi excitandæ sint persecutiones, nihil ad evertendam illam valeant, utpote quæ Dei robore firmatur. Hæc et tanta cum ab Hebræorum theologis proclamata fuerint, atque etiamnum omnibus palam illarum rerum eventus se ostendat, quis non divinum illorum virorum spiritum admiretur, quis non disciplinam et dogmata religionis ipsorum et philosophiæ fateatur genuina ac verissima esse, siquidem demonstrationem præ se ferunt non quidem comptis atque ornatis verbis, neque vi dicendi, aut perversi artificii argumentationibus ad decipiendum comparatis, sed simplici et remoto a fraude doctrinæ genere, cujus genuinæ sinceræque veritati fidem facit virtus et cognitio Numinis quæ in divinis illis viris fuit? Qui igitur potuerunt res quæ longis sæculis post evenerunt, tot millenis ante annis non humano sed divino videre spiritu, quidni digni fide sint ut dogmata quæ discipulos suos edocuerunt vera esse credantur? Probe etiam novi usitatum esse omnibus qui Salvatorem ac Dominum nostrum Jesum eumdem vere Christum Dei esse, ita ut par est, instituunt demonstrare, ante omnia facere fidem quod non aliter in eum quam Propheticis testimoniis de eo editis congruenter credant; deinde et hoc ipsum coram omnibus cum quibus in sermonem descendunt, haud diffiteri quod singularis studii ac laboris sit singula

capita Evangelii posse demonstrationibus suis firmare. Unde necessario ad hoc ipsum delatus, Dei auxilio tentabo, secundum prænuntiata ex ipsis illis Hebræorum theologis, universæ Evangelicæ demonstrationis tractationem tradere. Quod vero studium præsenti opere a me impenditur non Judæis oppugnandis, ut putet aliquis, est destinatum : apage; tantum enim ab hoc abest, ut potius pro illis, si sanam mentem afferant, faciat, firmat siquidem Christianam rem petito a longis abhinc prædictionibus testimonio; rem Judæorum autem, ex perfecta prophetiarum quas illi habent impletione. Juvabit quoque Græcorum filios sive Ethnicos qui animis bene constitutis accesserint, per admirandam futurorum prænotionem, rerumque secundum prædictiones eventum, simul ostendendo divinam atque certissimam dogmatum nostrorum veritatem; simulque solidiore demonstratione obturando linguas patronorum mendacii, quam nusquam nobis suppetere contendunt sycophantæ, etiam atque etiam quotidie omnibus viribus quando adversus nos disputant, huicce insistentes causationi, ut dicant nihil nos posse demonstratione firmare, sed tantum ab iis qui ad nos accedunt fidem habendam exigere. Cui calumniæ retundendæ non inopportuna præsens tractatio futura est; sed et ostensa novorum cum veteribus concordia, impiarum hæresium (Manichæorum) falsas opiniones et blasphemias adversus divinos Prophetas profecto revincet. Longiorem autem et uberiorem propheticarum vocum explicationem præsenti opere prætermittam, illisque relinquam qui has altius scrutari voluerint, atque ad hoc perficiendum fuerint idonei. Ego autem divino præcepto magistro usurus sum quod *paucis multa comprehendere* jubet, idque sectari omni studio annitar; tantummodo additurus quæ ansam præbeant considerandis et intelligendis locis, perspicuamque eorum quæ ad propositum faciunt interpretationem

exhibere queant. Sed proœmiorum quidem satis : jam demonstrationes ordiri juvat. Cum enim frequens nobis insultaverit sycophantarum multitudo, affirmantium nihil nos posse evidenti veritatis ostensione demonstrare, sed tantum velle ut credant qui ad nos veniunt, atque ita attendant; neque aliud quidquam illis persuasum ire, quam ut brutorum pecorum more cæco impetu nihilque examinantes strenue obsequantur omnibus quæcumque a nobis dicuntur, unde etiam fideles sive credulos ab bruta credulitate appellare contingat. Hinc, non ab re dividendas quæ nobis objiciuntur calumnias existimavi, atque in præparatione universi operis primo quidem loco illam gentium multos colentium deos exposui, qui nobis vertunt vitio quod patriorum deorum desertores facti sumus, et tanquam magnum aliquid objectant, quod Barbara Græcis prætulimus, et Hebræorum oracula fuimus amplexi. Alteram vero criminationem illatam a Judæis, qua et ipsi videntur nos haud injuria reprehendere, quod ipsorummet sacris usi Litteris, non tamen eamdem vitæ rationem sectamur. Cum hæc igitur ita distincte exposita a nobis fuerint, priori quidem criminationi, ut res tulit, in Præparatione Evangelica occurrimus, confessi Ethnicos initio nos fuisse, atque ex cæteris gentibus Græcos eorumque opiniones prætulisse, atque a parentibus errori multos colenti deos serviisse. Neutiquam autem insano impetu et sine examine nos mutasse sententiam, sed judicio sobriaque ratione studium Hebraïcorum oraculorum amplexos, prudenti cognitione et sano consilio id nos fecisse docuimus. Adversus alteram porro criminationem jam nos armare tempus est, et quod superest certaminis obire; est autem hoc cum iis qui ex circumcisione sunt, nondum adhuc a nobis exantlatum, præsenti autem tractatione opportune in his quæ præ manibus sunt, Demonstrationis Evangelicæ libris absolvendum. Age igitur

communi illo omnium Judæorum pariter ac Gentium Deo per ipsummet Salvatorem nostrum invocato, primum illud inquiremus, quinam modus et quæ ratio cultus nostri sit quo Deum prosequimur; cum hoc ipso enim et singulorum quæ possunt in quæstionem venire solutionem adjungemus.

CAPUT SECUNDUM.

Quinam sit modus colendi Dei, ex Christianismi præscripto.

Jam prius quidem a me in Præparatione Evangelica dictum est, quod Christianismus nec Ethnicismus sit nec Judaïsmus, sed propriam quamdam gerat in se notam propriumque characterem pietatis; neque novum illum aut absurdum, sed longe antiquissimum, Deoque charis et pietatis ac justitiæ laude illustribus viris ante Mosis tempora usitatum perspectumque. Verum juvat etiamnunc breviter videre ac considerare quid sit Ethnicismus, quid Judaïsmus, atque utrum alterutri eorum addictos invenire liceat charos Deo viros, quibus Moses ipse divini amoris atque pietatis perhibet testimonium. Judaïsmum non sine ratione dixerit aliquis rempublicam secundum legem Mosis constitutam, ab uno summo dependentem Deo. Ethnicismum vero summatim dixeris esse superstitionem ex patriis gentium quarumlibet ritibus plures colentem deos. Ecquid igitur dicturi sumus de viris illis Deo charissimis qui ante Judaïsmum extitere, quorum Moses mentionem facit : ut de Henocho, cui his verbis præbet testimonium : « Enoch placuit Deo [1] ; » atque de Noë, de quo rursus ait : « Noë homo justus in » generatione sua [2] ; » de Setho itidem ac Japheto, de quibus ita scribit : « Benedictus Dominus Deus Sem, et dila-

[1] Gen. v, 22, 24. — [2] Id. vi, 9.

» tet Deus Japhet[1]; » ac prælerea de Abrahamo, Isaaco et Jacobo; quibus etiam Jobum annumerare consentaneum est, et si qui alii similem hisce vitam fuere sectati. Oportet enim hosce vel Judæos extitisse vel Ethnicos. At enim Judæi quidem dici jure non possunt, cum eorum temporibus lex Mosis nondum in hominum vitam fuerit introducta. Si enim Judaïsmus nihil extitit aliud quam Mosis legum observatio, Moses autem longo post illos de quibus dixi tempore claruit, evidens est quod Judæi haud fierint qui ante Mosis tempora testimonium pietatis tulerunt. Sed neque Ethnicos eosdem existimare convenit : namque de Abrahamo dicitur, quod domum, patriam et cognationem reliquerit, unique soli Deo adhæserit, quem etiam profitetur cum ait : « Extendam *(manum meam)* ad Deum altissimum » qui creavit cœlum et terram[2]. » De Jacobo autem apud Mosem scriptum est, quod domui suæ et omnibus præcepit : « Tollite deos alienos de medio vestri, et surgentes » ascendamus in Bethel, et faciamus ibi aram Domino, qui » exaudivit me in die tribulationis, qui fuit mecum et salva» vit me in via qua ivi. Et dederunt Jacobo deos alienos qui » erant in manibus eorum, et inaures quæ erant in auribus » eorum. Et abscondidit ea Jacobus sub terebintho quæ » erat in Secimis, et perdidit ea usque in hodiernum diem[3]. » Si igitur et ab idololatrarum errore alieni fuerunt, et, sicut demonstratum est, extra Judaïsmum constituti; tamen quanquam nec Ethnici essent nec Judæi, Deo charos nihilominus justosque, si ulli unquam alii, et pios extitisse, testimonium habuerunt. Convenit igitur tertium quemdam mente concipere cultus divini modum, secundum quem recte vivere poterant. Vide igitur sitne hæc illa ipsa tertia demonstrata nobis inter Judaïsmum et Ethnicismum media ratio, antiquissima quidem omnesque alias ætate ante-

[1] Genes. IX, 26, 27. — [2] Id. XIV, 22. — [3] Id. XXXV, 2.

cellens, sed quam recenter omnibus gentibus Salvator noster annuntiavit; atque hæc Christianismus utique fuerit, utpote qui nec Ethnicismus est nec Judaïsmus, inter utrumque media antiquissima quædam cultus divini administratio ac status, genusque philosophiæ vetustissimum, sed recens omnibus hominibus per universum terrarum orbem sancitum : ita ut qui ab Ethnicismo ad Christianum transit, non in Judaïsmum excidat, neque rursus qui recedit ab Judaïco voluntario cultu statim fiat Ethnicus; sed qui, utroque ordine relicto, Ethnicismum deserit atque Judaïsmum, is mediam subit legem, vitamque priscorum charissimorum Deo et justorum virorum, quam Salvator ac Dominus noster, cum per longum illa tempus consopita jacuisset, excitavit iterum instauravitque, ita uti Mosis et cæterorum Prophetarum vocibus hoc ipsum prædictum fuerat. Nam et in oraculis, quæ Abrahamo edita divinitus Moses testatur, scribit quod futuris olim temporibus non Abrahami posteri et ex semine ejus prognati Judæi, sed omnes tribus terræ et omnes gentes per similem cultus Dei rationem quo Abrahamus benedictionem divinam essent obtenturi. Ita enim ait : « Et dixit Dominus ad Abraham : Exi de » terra tua, et de cognatione tua, et ex domo patris tui, et » vade in terram quam tibi demonstravero. Et faciam te » in gentem magnam : et benedicam te, et magnificabo » nomen tuum, et eris benedictus. Et benedicam benedi» centes te, et maledicam maledicentes te, et benedicentur » in te omnes tribus terræ [1] ! » Atque iterum dixit Deus : « Numquid abscondam ego ab Abrahamo servo meo quæ » ego facio? Abraham autem fiet in gentem magnam et » multam. Et benedicentur in eo omnes gentes terræ [2]. » Quomodo autem in Abrahamo benedicendæ essent omnes gentes et omnes tribus terræ, siquidem nulla ratione cum

[1] Gen. XII. 2. — [2] Id. XVIII. 17.

contingerent, neque animi ratione, neque cognatione corporis? Nam quod ad corporis cognationem attinet, quænam, quæso, cum Abrahamo intercedit propinquitas Scythis, verbi gratia, vel Ægyptiis, aut Æthiopibus, Indis, Britannis vel Hispanis? Aut quomodo hæ gentes vel ab his etiam remotiores, benedicendæ fuerunt propter cognationem cum Abrahamo, quod ad carnem pertinet? Sed neque quod ad animorum cognationem erat congruens gentes omnes de benedictione communi cum Abrahamo participare. Qui enim, cum aliæ nefandas matrum nuptias, vel filiarum concubitus probarent; aliæ polluerent sese incesta mares cum maribus libidine; alii cultum numinis in hominibus immolandis, vel divina veneratione brutis animantibus aut idolis ex inanima materia fabricatis exhibita ponerent, vel in spirituum multiplicis erroris auctorum superstitionibus collocarent; aliæ vivos exurerent ætate provectiores, aliæ etiam charissimos non dubitarent flammis tradere, aliæ vita spoliatorum vesci carnibus pulchrum et pium esse existimarent : quomodo igitur eos qui tam belluinam ducerent vitam, consentaneum erat benedictionis viri Deo charissimi fieri consortes, nisi utique, belluina illa vita abjecta et relicta, consimilem Abrahamo pietatem aliquando essent amplexuri? Nam et ille alienigena et alienus perhibetur ad eam quam deinde professus est transiisse pietatem, avitamque superstitionem deseruisse, domum, cognationem, mores patrios, et vitæ in qua genitus erat rationem missam fecisse, Deo autem esse obsecutus, qui etiam oracula scriptis prodita illi edidit. Si igitur Moses, qui post Abrahamum extitit, et rempublicam per promulgatas a se leges Judæorum genti condidit ac fundavit, ejuscemodi leges sancisset, quas viri Deo chari ante eum recte agendo observassent, et quæ omnibus gentibus congruerent, ut omnes tribus terræ et omnes gentes secundum Mosis consti-

tutionem Deum colerent : fas erat affirmare quod omnes ex omnibus gentibus Deum ex lege Mosaïca pie colentes et Judaïsmum sectantes, Judæisque secundum Legem conjunctos, Abrahami benedictione benedicendos esse divina oracula prænuntiaverint. Oportebat etiam nos leges a Mose sancitas observare. Cum autem conditio reipublicæ Mosaïcæ non fuerit cæteris congruens gentibus, sed tantummodo Judæis; neque hisce universis, sed solum versantibus in terra Judaïca : necessarium omnino erat aliam constitui rationem, qua præter legem Mosaïcam possent gentes ubique terrarum incolentes, quæ consimilem Abrahamo vitam ducerent, eamdem cum illo benedictionem obtinere.

CAPUT TERTIUM.

Quod conditio reipublicæ Mosaïcæ non fuerit omnibus gentibus conveniens.

Quod autem constitutiones Mosaïcæ Judæis tantummodo, ut dixi, neque hisce omnibus (non enim iis qui in dispersatione victitabant, sed solis in Palæstina versantibus) accommodatæ fuerint, evidens tibi erit ita colligenti. Ait alicubi Moses legeque præcipit : « Ter quovis anno apparebit omne masculum tuum coram Domino Deo tuo [1]. » Atque adhuc magis perspicue, ubinam triplici per annum tempore universos convenire oporteret, determinat cum ait : « Tribus temporibus anni apparebit omne masculum » tuum coram Domino Deo tuo, in loco quem delegerit Do» minus [2]. » Vides quod in civitate quacumque, nec quovis ubi sors tulerit loco convenire jubet, sed *in loco quem*

[1] Exod. XXIII. 17. — [2] Id. XXXIV, 23.

delegerit Dominus Deus tuus. Ibi tribus per annum temporibus congregari in unum jubet, temporaque determinat quibus convenire oporteat in loco quo divini cultus officia obibantur : unum quidem Paschatis; alterum post dies quinquaginta, festo quod Pentecostes inde venit nomine; et tertium mense septimo post Pascha, die Expiationis, quo etiamnum Judæi hodie omnes jejunium celebrant. Diris autem Moses eos devovet qui legibus suis sancita non observaverint. Atque hos qui triplici vice per annum deberent Hierosolymis convenire, ritusque legibus constitutos ad plenum obire, non procul a Judæa habitare oportebat : qui vero circa extremos Palæstinæ limites, aut longius a Palæstina degebant Judæi, præcepta Legis perficere nequibant; tantum abest ut omnibus gentibus et ultimas terras incolentibus hæc potuerint congruere. Audi porro quomodo idem rursus legislator mulierem a puerperio accedere et sacrificium Deo offerre jubeat cum ait : « Locu» tusque est Dominus ad Mosen, et dixit : Loquere filiis Is» raël et dices ad eos : Mulier quæcumque conceperit semen » et pepererit masculum, immunda erit septem dies[1]. » Deinde interjectis nonnullis subjungit : « Et cum impleti » fuerint dies purificationis ejus, pro filio aut pro filia offe» ret agnum anniculum in holocaustum, et pullum columbæ » aut turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimo» nii. Ad sacerdotem offeret ea ante Dominum. Et exora» bit pro ea sacerdos, et purificabit eam a fonte sanguinis » ejus. Hæc est lex parientis masculum et fœminam[2]. » Præterea idem contaminatum ex funere et contactu mortui præcipit non alio modo purificari quam per cinerem juvencæ diebus integris septem, negotiisque consuetis abstinere. Ait igitur : « Et erit filiis Israël et proselytis acceden» tibus in medio eorum legitimum æternum. Qui tetigerit

[1] Levit. XII, 1. — [2] Ibid. 6

» cadaver hominis cujusque anima exutum, immundus erit » septem diebus : purificabitur die tertio et die septimo, » et mundus erit. Si vero non fuerit purificatus die tertio » et die septimo, non erit mundus. Omnisque qui tetigerit » cadaver hominis mortui anima exutum, et non fuerit pu- » rificatus, tabernaculum Domini polluit. Exterminabitur » anima illa ex Israël, quoniam aqua aspersionis non circum » aspersa est super eum : inmundus est, immunditia est su- » per eum. Et hæc est lex. Homo si mortuus fuerit in domo, » omnis ingrediens in domum, et omnia quæ sunt in domo, » inmunda sunt septem diebus. Et omne vas apertum, quæ- » cumque non vinculo (operculi) alligata sunt, inmunda » erunt. Et omnis qui in agro tetigerit occisum gladio vul- » neribus, vel mortuum, vel ossum hominis, aut sepulcrum, » immundus erit diebus septem. Et sument pro immundo » de cinere combustæ (juvencæ) purificationis, et effundent » eum in vas; et sument hyssopum, et tinget vir purus, et » circumasperget super domum et super vasa, et super » animas, quotquot fuerint ibi, et super eum qui tetigit os- » sum hominis, aut occisum vulnere, aut mortuum, aut » sepulcrum. Et circumasperget mundus super immun- » dum die tertio et die septimo, et lavabit vestimenta sua, » et corpus suum lavabit aqua, et impurus erit usque ad » vesperam. Et homo qui inquinatus fuerit et non fuerit » purificatus, exterminabitur anima illa ex synagoga, quo- » niam aqua aspersionis non circumaspersa est super eum. » Et erit vobis legitimum hoc sempiternum[1]. » Hæc ubi sancit Moses, etiam modum aquæ aspersionis præscribit : jubet enim juvencam rufam, quæ non habeat in se vitium, cremari totam, et de cinere ejus inspergi aquam, qua purificari contaminatos a mortuis oportet. Quo autem in loco fas sit juvencam comburere, vel ubi puerperam offerre sa-

[1] Num. XIX, 10.

crificia, et ubi cæteros lege præscriptos ritus obire deceat et exequi, quod hoc non permissum sit facere promiscue quolibet in loco, sed in uno quem ipse determinat, perspicuum est ex iis quæ lege præcipit cum ait : « Et erit locus » quemcumque elegerit Dominus Deus tuus, ut invocetur » nomen ejus ibi : illuc feretis omnia quæ ego mando vo- » bis hodie[1]. » Hinc accurate illa cum exposuisset, subjungit : « Attende tibi ipsi ne offeras holocautomata tua ubi » cumque aspexeris, sed in loco quem delegerit Dominus » Deus tuus, in una civitatum tuarum; ibi offeres holocau- » tomata tua, et ibi facies omnia quæcumque ego mando tibi » hodie[2]. » Addit porro : « Non poteris vesci in civitatibus tuis » quibuslibet decimationem frumenti tui, nec vini tui, aut olei » tui : primogenita boum tuorum et ovium tuarum, et om- » nia vota quæcumque voveritis, et confessiones vestras et » primitias manuum vestrarum. Sed ante Dominum Deum » tuum comedes illa in loco quem delegerit Dominus Deus » tuus sibi, tu et filii tui, filia tua, et servus tuus atque an- » cilla tua et proselytus[3]. » Deinde oratione progressus (1), quod dictum est confirmat, dum sic ait : « Verumtamen sanc- » ta tua cum fuerint tibi, et cum vota tua susceperis, venies » ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus sibi. » Et rursus : « Decimam decimabis universi fœtus seminis tui : fœ- » tum agri tui quotannis comedes ipsum in conspectu Do- » mini Dei tui, eo in loco quem elegerit Dominus Deus tuus » ad invocandum nomen suum ibi. » Deinde ubi reputavit quid facere oporteat, si is locus de quo agitur remotior fuerit, frugum autem proventus multus, ut videlicet domo ad locum Dei afferre oporteat annuos fructus sacrificationis, de hoc item hanc constituit legem : « Si vero longe a te » fuerit via, neque possis ea repræsentare, propterea quod » longe a te fuerit locus quem elegerit Dominus Deus tuus

[1] Num. XIX, 11. — [2] Ibid. 13. — [3] Deut. XIV, 22.

» ad invocandum nomen suum ibi; ibique benedixerit Dominus Deus tuus : vendes ea argento, et capies argentum in manus tuas, et venies in eum ipsum locum quem elegerit Dominus Deus tuus, et dabis argentum pro omni quodcumque concupierit anima tua, pro bubus, sive ovibus, sive vino, sive sicera, sive omni quodcumque concupierit anima tua; et comedes ibi in conspectu Domini Dei tui [1]. » Tum rursus locum quasi signo impresso commendat, his fere verbis : « De primogenitis quæ nata fuerint in bubus atque ovibus, masculina offeres Domino Deo tuo. Non opus facies in vitulo primogenito, et non tondebis primogenitum ovium tuarum. In conspectu Domini Dei tui comedes illud singulis annis, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, tu et domus tua [2]. » Post hæc rursus inspice quonam modo ea quæ ad festos dies pertinent distinguit, ut ne alibi terrarum quam in eo uno loco de quo agitur, festos dies agant. Ait igitur : « Observa mensem novarum frugum, et facies pascha Domino Deo tuo, oves et boves, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus. » Rursus admonet his verbis : « Non poteris sacrificare pascha in aliqua urbium tuarum quas Dominus Deus tuus dederit tibi, sed in loco duntaxat quem elegerit Dominus Deus tuus. Illic immolabis pascha a vespere ad solis occasum, in tempore quo egressus es de terra Ægypti : et coques, et comedes in loco quemcumque elegerit Dominus Deus tuus [3]. » Lex igitur de solemni die qui Pascha dicitur, hujusmodi descripta est. Porro autem de Quinquagesima quid dicat, audi : « Totas septem hebdomadas numerabis tibi ipsi, ex quo falcem in segetem immittere cœperis, et celebrabis diem festum hebdomadarum Domino Deo tuo, quantum poterit manus tua, ex omnibus quæcumque dedero tibi, propterea quod tibi benedixerit Dominus Deus

[1] Deut. XIV, 24. — [2] Id. XV, 19. — [3] Id. XVI, 1.

» tuus; et epulaberis coram Domino Deo tuo, tu et filius » tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, et Levita qui » fuerit in urbibus tuis, et advena, et pupillus, et vidua quæ » apud vos fuerit, in loco quem elegerit Dominus Deus tuus » sibi, ad invocandum nomen suum ibi. » Tertium vero solemne ubi imperet celebrandum, audi : « Solemne Tabernaculorum celebrabis tibi ipsi septem diebus, ubi de area » tua et de torculari tuo collegeris; et epulaberis in solemni » tuo, tu et filius tuus et filia tua, servus tuus et ancilla tua, » et vidua, in loco quemcumque elegerit Dominus Deus tuus » sibi[1]. » Cum igitur eum locum tam multis signis ostendat, totiesque illuc cum toto genere totaque domo venire oportere præcipiat, qui fieri potest ut ea quæ dicit vel iis conveniant qui brevi intervallo a Judæa distant, nedum gentibus quæ in toto orbe terrarum degere intelligantur? eo magis quod ne veniam quidem ullam tribuit iis qui transiliant quæcumque præscripta sunt, ac potius execrationem omnibus quicumque non omnino omnia servaverint denuntiet, ad verbum sic dicens : « Execrabilis quicumque non steterit » omnibus quæ in hac lege scripta sunt ut faciat ea[2]. » Contemplare deinde quam omnes vires humanas superent, fierique nulla ratione possint, quæ in lege Mosis posita sunt : siquidem ubi distinxit quæ voluntaria peccata, quæque difficilia sunt, et pœnas unicuique eorum adjunxit quæ maximo supplicio digna sunt, tum vero leges ponit quibus alia quadam ratione eos item qui inviti peccaverint convertat; quarum una quidem sic se habet : « Si anima una pec- » caverit nolens ex populo terræ, dum facit unum ex om- » nibus præceptis Domini, vel dum non facit, et peccat; » cognitumque ipsi fuerit peccatum quod peccavit, et of- » feret munus suum capram anniculam immaculatam : id » offeret pro peccato suo quod peccavit, in loco ubi mactant

[1] Deut. XVI, 1. — [2] Idem, XXVII, 26.

» sacrificia ; et accipiet sacerdos de sanguine[1]. » Et sane considera quemadmodum hic quoque eum qui imprudens peccaverit, ad locum venire oporteat ubi mactant sacrificia. Is autem est de quo multis verbis jampridem meminit dicens, « quemcumque elegerit Dominus Deus tuus. » Quod quidem cum ab omnibus quicumque sunt in terra hominibus plane effici non posse, ipse quoque auctor legis videret, tum perspicue significavit legem inducens non infinite adversus omnes, sed adjiciens, « si anima peccaverit nolens, » ex populo terræ. » Alteram vero legem ponit, quæ sic habet : « Quod si anima audierit vocem jurisjurandi, atque » hic testis aut viderit aut conscius fuerit ; si non indica- » verit, peccatum suscipiet[2]. » Quidnam igitur aliud hunc facere oporteat, quam, sumpta in manus hostia, propere abire ad expiandum ? ubi porro expiabit nisi in loco in quo mactant sacrificia ? Tertiam quoque dum scribit : « Anima, » *inquit,* quæ tetigerit quidvis immundum, sive quæ occisa » fuerint de pecoribus immundis, et sumpserit ex eo, ipse » pollutus est, et peccabit si attigerit immunditiam homi- » nis ex omni immunditia ejus quam quis attingens pollui » solet, et oblitus fuerit, et postea cognoverit, et peccave- » rit[3]. » Ergo quid tandem hunc etiam qui sit pollutus facere conveniet, nisi rursus ad locum venire, et offerre pro peccato suo quod peccavit, aut ovem, aut agnam, aut capram anniculam rite ? Eadem vero lex est etiam de anima quæ juraverit, dum ipsis labiis distinguit vel male se facturam, vel bene, secundum omnia quæcumque enuntiare solet homo cum jurejurando, et oblitus fuerit, et idem post cognoverit, et peccaverit unum aliquid ex iis, et prodiderit peccatum quod peccavit : « Etiam hic, *inquit,* eadem sumpta hostia, » festinet ad locum ; et orabit pro ipso sacerdos et peccato » ipsius, et dimittetur ei peccatum[4]. » Alia præterea est lex

[1] Num. xv, 27 et seq. — [2] Levit. v, 1. — [3] Ibid. 2 et seq. — [4] Ibid. 6.

seorsum ab eis quæ expositæ sunt, quæ in hunc fere modum præscribit : « Anima quæ oblivione oblita fuerit, et im-» prudens peccaverit in iis quæ sancta sunt Domini, offeret » Domino arietem pro peccato suo : offeret autem rursus » ad pontificem, in loco videlicet de quo dictum est[1]. » Sextam quoque legem prioribus adjungit his verbis : « Anima » si peccaverit, et fecerit adversus unum ex omnibus præ-» ceptis aliquid eorum quæ non oportet facere, et non cog-» noverit, et deliquerit, et acceperit peccatum suum; rursus » offeret pontifici arietem; et orabit pro ipso sacerdos, pro » ignorantia ejus quam ignoravit et hic ipse non novit; et » dimittetur ei[2]. » Septimam item scribit legem hoc modo : « Anima si peccaverit, et contemnens contempserit præ-» cepta Domini, et mentita fuerit proximo suo in deposito, » communicationis aut rapinæ causa, vel injuria aliqua affe-» cerit proximum suum, vel invenerit rem perditam ac de » ea ipsa mentita fuerit, et juraverit inique pro uno ex om-» nibus quæcumque facit homo et peccat, et quandocumque » peccaverit ac deliquerit, et restituerit rem quam abstulit, » aut injuriæ a se illatæ satis fecerit, aut depositum quod » suæ fidei commissum fuerat reddiderit, aut rem perditam » quam invenit, ex omni re pro qua inique juravit, solvet » ipsum totum et ejus insuper quintam partem[3]. » Cæterum oportebat postquam prodiderat peccatum ac solverat, omnibus negotiis posthabitis propere abire ad locum quem elegerat Dominus Deus, et offerre pro delicto arietem immaculatum, et sic orare pro eo sacerdotem apud Dominum, et dimitti ei. Hæc sane Moses ille admirandus tam de iis qui inviti peccaverint, quam de iis qui per ignorantiam, diligentissime tractavit seorsum ab iis quæ voluntarie peccantur, quibus etiam inexorabiles irrogat pœnas, ut suos ita cohibeat ac refrenet. Qui enim iis qui inviti peccaverint non

[1] Levit. v, 15. — [2] Ibid. 17. — [3] Id. vi, 2 et seq.

prius veniam tribuit quam peccatum enuntiaverint, ac deinde ei qui peccavit quasi levem pœnam per indictum illud sacrificium irrogat, et per accessionem sine mora ad locum sanctum, studium simul et religionem eorum intendit qui se auctore in divino cultu uti velint; qui fieri potest ut non multo prius ab iis quæ voluntarie committuntur cohibuerit appetitus? Quid ad hæc igitur argumentari oportet, quando, ut dictum est, cuncta redigens in summam Moses, sic imprecatur : « Execrabilis omnis quicumque non steterit om» nibus quæ in lege scripta sunt, ut faciat ea ? » Ergo etiam in extremis terræ finibus habitantes, si ritus Mosaïcos servare volebant, ut talem execrationem vitarent, promissamque Abrahæ benedictionem contingerint, hæc omnia facere oportebat? ac ter singulis annis Hierosolyma petere? ex omni præterea natione quæ tales sibi ritus servandos proposuisset, fœminas partu modo ac doloribus levatas tam longum iter ingredi, ut quod imperasset Moses sacrificium pro singulis puerperiis offerrent? item qui aut mortuum corpus attigissent, aut pejerassent, aut inviti aliquid fecissent, eos ab extremis terræ finibus venire, ac properantes excurrere ad eam quæ lege sancita esset purgationem, ut execrationis pœnam effugerent? Sed plane perspicis ut vel ipsa Hierosolyma incolentibus, atque in una Judæa versantibus ac degentibus, Mosaïcum illud vivendi institutum servatu difficile esset, nedum tale ut posset a reliquis gentibus observari. Proinde Salvator ac Dominus noster Jesus Filius Dei post reditum a morte ad vitam, cum ad Discipulos suos dixisset : « Ite ac docete omnes gentes, » tum merito adjunxit : « Docentes eos servare omnia quæcumque præcepi vobis[1]. » Non enim quæ in Mosis legibus sunt docere omnes gentes imperabat, sed quæcumque ipse præceperat. Hæc porro sunt quæ in illius Evangeliis continentur. Merito igitur et

[1] Matth. XXVIII, 19.

Discipuli ejusdem et Apostoli, cum habere gentium rationem vellent, in hoc inter se convenerunt, ut quæ in Mosis legibus continentur nequaquam gentibus possent accommodari, quippe quæ neque ab ipsis neque a patribus ipsorum servari potuisse constaret. Ergo in Actis Petrus ita loquitur : « Nunc ergo quid tentatis Deum imponere jugum » super cervices discipulorum, quod neque patres nostri » neque nos portare potuimus[1] ? » Sed etiam ipse Moses propter hæc ipsa quæ diximus merito et alterum præter se surrecturum ait Prophetam, et hunc ipsum legum auctorem futurum cunctis gentibus nuntiat; Christum eo modo significans, et eidem ut pareant suis omnibus imperat : quam rem his ferme verbis divinat : « Prophetam vobis suscitabit » Dominus Deus ex fratribus vestris tanquam me; illum audietis in omnibus quæ loquetur vobis. Quæcumque vero » anima non audierit Prophetam illum, delebitur de genere » suo[2]. » Porro autem Prophetam hunc, Christum ipsum videlicet, a Judæis oriundum, alibi item omnibus gentibus imperaturum enuntiat his verbis : « Quam pulchræ domus » tuæ, Jacob, tentoria tua, Israël, ut saltus umbrosi, ut hortus juxta fluvium, ut tabernacula quæ fixit Dominus ! Prodibit homo ex semine ejus, et dominabitur gentibus multis, et extolletur regnum ejus[3]. » Quinetiam, cum duodecim omnino apud Hebræos essent tribus ex qua illarum oriturus hic apud gentes legum Auctor qui canitur a Propheta, et quibus temporibus futurus esset, quod de tribu Juda videlicet, quodque tunc cum defecerint qui a majoribus sibi traditum Judaïcæ gentis imperium tenere consuevissent, planissime indicat his verbis : « Non deficiet, *inquit*, princeps » de Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniant quæ » reposita sunt ipsi, et ipse expectatio gentium[4]. » Sed quæ-

[1] Act. xv, 10. — [2] Deut. xviii, 15 et seqq. — [3] Num. xxiv, 17. — [4] Gen. xlix, 10.

nam hæc expectatio erat, præter eam quæ Abrahæ quondam promissa fuerat? quod videlicet in ipso omnes gentes terræ essent benedicendæ. Itaque etiam ipse Moses visus est optime intelligere futurum esse aliquando ut leges quas ipse tulisset omnibus gentibus accommodari non possent, ad ea vero oracula comprobanda et conficienda quæ Abrahæ reddita sunt, altero opus esse Propheta; sed hic erat quem de tribu Juda proditurum, multisque gentibus dominaturum superiori testimonio confirmaverat.

CAPUT QUARTUM.

Quanam de causa, cum omnium Judæorum oracula acceperimus, eorumdem vivendi institutum recusarimus.

His igitur de causis sacros Hebræorum libros, utpote qui de nobis gentibus oracula contineant, quasi proprios nostros et accepimus et amplexi sumus; eoque magis quod non unus Moses de legum Auctore apud gentes post seipsum futuro est vaticinatus, sed etiam ipso Mose posteriores Prophetæ, ut breviter dicam, universi eidem illi similia cecinerunt, ut David, qui ait : « Constitue, Domine, Legumlatorem » super eos; agnoscant gentes quod homines sunt [1]. » Vide, quæso, ut hic quoque alterius legumlatoris meminit. Quocirca alibi idem hic gentibus imperat canere non antiquum amplius illud et Mosaïcum canticum, sed aliud quoddam novum, in hunc modum: « Cantate Domino canticum novum, » cantate Domino omnis terra. Annuntiate in gentibus glo» riam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus. Quoniam ma» gnus Dominus et laudabilis valde : terribilis est supra om» nes deos. Quoniam omnes dii gentium dæmonia : Dominus

[1] Psal. IX, 21.

» autem cœlos fecit. Afferte Domino, tribus gentium, afferte » Domino gloriam nomini ejus[1]. » Et rursus : « Dicite in gen- » tibus, quod Dominus regnavit. Etenim correxit orbem ter- » ræ, qui non commovebitur[2]. » Et alibi : « Cantate Domino » canticum novum, quia mirabilia fecit. Notum fecit Domi- » nus salutare suum, in conspectu gentium revelavit justitiam » suam : viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri[3]. » Hoc etiam loco considera quemadmodum novum canticum non uni Judaïcæ genti, sed omnibus omnino gentibus indicit, quando illud antiquum Mosaïcum solis conveniebat Judæis. Hoc sane novum canticum Hieremias, alius Hebræorum propheta, novum Testamentum appellat his verbis: « Ecce dies » veniunt, dicit Dominus, et disponam domui Israël et domui » Juda testamentum novum, non secundum testamentum » quod disposui patribus eorum, quo die apprehendi manum » eorum ut educerem eos de terra Ægypti : eo quod ipsi non » manserunt in iis quæ erant testamenti mei, ego item ne- » glexi eos, dicit Dominus. Quoniam hoc testamentum quod » disponam Israël, dicit Dominus, dans leges meas in inte- » riorem sensum eorum, et in cordibus eorum describam ; » et ero ipsorum Deus, et ipsi erunt mihi populus[4]. » Cernis item hunc, dum duo testamenta distinguit, ut hoc quidem vetus, illud vero novum appellet ? et novum dicat non veteri illi, quod patribus condidit, simile futurum ? illud enim lapsis a majorum pietate Judæis vitamque Ægyptiacam ac mores æmulantibus, et ad errorem colendi multos deos, superstitionemque Gentium, quæ simulacra venerabantur, declinantibus, Legis loco impositum est, ut et eos qui ceciderant excitaret, et mutuis inter ipsos doctrinis confossos atque prostratos erigeret. « Justis enim, *inquit,* lex posita » non est, sed iniquis et pervicacibus, et impiis, et pecca-

[1] Psalm. xcv, 1 et seqq. — [2] Ibidem, 10 et seq. — [3] Psalm. xcvii, 1 et seqq. — [4] Jerem. xxxi, 31 et seqq.

» toribus, et horum similibus[1]. » Novum autem eos qui per Salvatorem nostrum Dei beneficio ac munere consurrexerint, ad promissum Dei regnum ut eant et properent, quasi manuducit atque instruit, omnes æque homines vocans in unam atque eamdem bonorum communitatem. Hoc igitur novum Testamentum legem novam vocat alius item Hebræorum propheta Esaias, dicens : « Nam de Sion exibit lex, et » verbum Domini de Hierusalem : et judicabit inter gentes, » et venient omnes gentes, et congregabuntur omnes populi, » et dicent : Venite, ascendamus in montem Domini et in » domum Dei Jacob[2]. » Sed quæ tandem lex de Sion proficiscens, diversa duntaxat ab ea quæ in monte Sina per Mosem data est, reperietur, nisi ipsum Evangelicum verbum, quod per Salvatorem nostrum Jesum Christum perque ejusdem Apostolos de Sion profectum est, perque omnes gentes disseminatum? Constat enim de Hierusalem, ac de eo qui illi conjunctus est monte Sion, ubi Salvator ac Dominus noster et multum versatus est, et plurimum doctrinæ suæ edidit, novi Testamenti legem ab initio profectam in cunctos homines suam lucem effudisse : quæ quidem res consentanea iis vocibus fuit quibus ille ad suos est usus Discipulos dum dicit : « Ite ac docete omnes gentes, docentes eos » servare omnia quæcumque præcepi vobis[3]. » Quænam porro hæc erant, nisi novi Testamenti instituta ac præcepta? Quando igitur hæc sic se habere ostensum est, nunc jam tempus fuerit inspicere hujusce novi Testamenti, ejusque quod prædictum fuerat cantici novi, novæque legis rationem ac modum.

[1] I Tim. I, 9. — [2] Isai. II, 3 et seqq. — [3] Matth. XXVIII, 19.

CAPUT QUINTUM.

Quisnam modus novi Testamenti, cujus Christus est auctor.

Ita quidem ostensum jam est, quemadmodum vetus illud Testamentum lexque Mosaïca uni Judaïcæ genti, et huic ipsi propriam terram incolenti, accommodari posset, ac neque reliquis gentibus quæ toto terrarum orbe tenerentur, neque alienas terras incolentibus Judæis conveniret; quodque novi Testamenti rationem ita oporteret institui ut omnibus gentibus ad vitam prodesse posset, ut ne prorsus ullo modo, ullave ratione, qui hoc vitæ institutum ingredi vellent impedirentur, neque aut regionis, aut generis, aut loci, aut alterius cujuspiam rei omnino causa possent excusari. Talis porro et lex, et vita plane extitit ea, quæ a Salvatore nostro Jesu Christo instituta est, qua prisca illa et ipso Mose antiquior instauratur religio, ad cujus normam et Abraham et ejus majores vixisse facile demonstrantur. Quod si velis Christianorum vivendi rationem, atque eam quam Christus per omnes gentes disseminavit religionem, cum eo et religionis et justitiæ instituto comparare et contendere quo et Abraham et Abrahæ similes usos divinæ Litteræ prædicant, facile unum atque idem agnosces. Siquidem illi a multorum deorum cultu atque errore recedentes, et ab ea quæ simulacris addicta erat superstitione avertentes seipsos, mentis oculos supra omnem quæcumque oculis cerni possit naturam sustulerunt : neque vero illi aut solem, aut lunam, aut aliam quampiam universi partem pro Deo unquam coluere ; sed ad unum supremum, ipsum utique altissimum cœli et terræ Opificem, seipsos attollere non dubitarunt. Quam sane rem ipse etiam Moses in suis

antiquitatis historiis commendat, dum ipsum Abraham sic inducit dicentem : « Extendam manum meam ad Deum al-» tissimum, qui condidit cœlum ac terram[1] ; » dumque ante hunc Melchisedech, quem ait sacerdotem Dei altissimi fuisse, ipsi Abrahæ his ferme verbis benedicentem : « Benedictus » Abraham Deo altissimo, qui condidit cœlum et terram[2]. » Invenies autem et Enoch et Noë, eadem ratione qua Abraham, et evasisse justos et Deo placuisse. Quinetiam Job, vir et justus, et verus, et inculpabilis, et ab omni mala re abstinens, ante Mosis ætatem celebratur : qui cum, pietatis erga Deum universi gratia, per omnium bonorum subitam ademptionem vexatus, constanter omnia sustinuerit, maximum veræ religionis exemplum omni suæ posteritati reliquit; quippe qui vere philosophicum illud verbum olim acclamaverit : « Nudus egressus sum de ventre matris meæ, » et nudus abibo. Dominus dedit, Dominus abstulit : sicut » Domino placuit, ita factum est : sit nomen Domini bene-» dictum[3]. » Idem vero communem omnium Deum colens, voces etiam illas pietatis emisit, quas ipse longius progressus explanat, dum ait : « Sapiens enim est mente, fortisque » et magnus, qui concutit terram a fundamentis, et co-» lumnæ ejus contremiscunt : qui dicit soli, et non oritur; » et stellas quasi signo impresso claudit : qui cœlum exten-» dit solus[4]. » Si igitur eumdem illum quem prisci ac ipso Mose antiquiores Dei amici viri coluerunt Deum, nuper itidem ut illis solum pie colendum esse, Christi doctrina gentibus universis demonstravit; haud dubium est quin ejusdem cum illis divini cultus facti simus participes : communem porro habentes religionem, communem quoque benedictionem sortituros esse palam est. Sed nec minus Dei Verbum, quem Christum appellare nos consuevimus, illis cognitum fuisse quam nobis, sacrarum Litterarum testimonio osten-

[1] Genes. xiv, 22. — [2] Ibid. 19. — [3] Job, i, 21. — [4] Idem, ix, 4 et seqq.

sum est; quippe qui longe excellentius ad illius et manifestum adventum, et divinam præsentiam cernendam, idonei habiti sunt. Audi igitur ut rursus ipse Moses eum qui amicis Dei seipsum ostenderit, quique iisdem oracula publicis monumentis commendata reddiderit, modo Deum ac Dominum, modo Dei Angelum appellet : sic quidem plane declarans non hunc fuisse ipsum Patrem, sed ejus Filium, qui idem et Deus ac Dominus amicorum Dei, et supremi Patris Angelus dici consueverit. Dicit igitur his fere verbis : « Et profectus est Jacob in Charan, venitque in locum, » et dormivit in eo; occiderat enim sol; et accepit lapides » de loco, et supposuit capiti suo, et dormivit in loco » illo, et somniavit : et ecce scala fixa humi, cujus caput » attingebat cœlum, et Angeli Dei ascendebant ac descen» debant per illam, et Dominus innixus erat ei, et dixit : » Ego Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac, » noli timere : terram hanc in qua tu dormis tibi dabo » et semini tuo; et erit semen tuum ut arena terræ. » Quibus deinceps adjungit : « Et surrexit Jacob mane, et » accepit lapidem quem supposuerat capiti suo, et erexit » illum in titulum[1]. » Oratione deinde progressus, hunc ipsum, qui illi se ostenderat, Deum ac Dominum, Dei Angelum nominat. Loquitur ergo Jacob : « Et dixit mihi Angelus Dei in somnis : Jacob ! Ego autem dixi, Quid est? » Ac deinceps : « Vidi, *inquit,* omnia quæcumque fecit tibi » Laban. Ego sum Deus, qui visus sum tibi in loco Dei, » ubi unxisti mihi lapidem votumque vovisti[3]. » Hic sane idem qui etiam Abrahæ visus est, Deus ac Dominus appellatur, qui per mysteria, hominem Dei amicum, sui patri jus et potestatem docet, ac nonnulla interim quasi de alio quodam refert, quæ sane nos suo loco considerabimus. Quin etiam eum qui tum demum ipsi Job post satis lon-

[1] Genes. xxviii, 10 et seqq. — [2] Id. xxxi, 11. — [3] Ibid. 13.

gam exercitationem respondit, alium præter hunc dicere nefas. Nam qui antea de turbine et nubibus illi se ostenderat, Deum universi se esse indicabat. Porro autem progressus, ita seipsum præbet videndum, ut ipse Job tum dicat : « Audi me, Domine, ut etiam ego loquar. Sonitum quidem » vocis tuæ audivi prius, nunc autem oculus meus vidit » te[1]. » Quod si fieri non potest ut altissimus Deus invisibilis et ingenitus, et rex universi a mortali natura cernatur, quis tandem hic, qui sic visus est, alius fuerit præter Dei Verbum, quod seipsum ad tempus de propria magnitudine demiserit, ut alibi quoque dicendum est ? Cæterum quid plura de eadem re in hunc locum congerere opus est, cum harum rerum confirmationes e sacris Libris accipere haud difficile sit ? Quas utique etiam nos in materia proposita per otium collecturi sumus, ut ostendamus nullum alium fuisse nisi Dei Verbum, qui ab antiquis Dei amicis patribus est visus. Itaque post rerum omnium Opificis notionem, etiam ea quæ ad Christum pertinent, æque nobis atque illis communique ratione prodita sunt. Quam ob rem christos quoque eos ipsos qui ante Mosem amici familiaresque Dei fuerunt, sicut nos Christianos, appellatos invenies : sed audi, quæso, quid de illis oraculum in Psalmis dicat : « Cum essent numero breves, paucissimi et incolæ in » ea, et transierunt de gente in gentem, et de regno in po- » pulum alterum, non dimisit hominem nocere eis, et in- » crepuit pro illis reges dicens : Nolite tangere christos » meos, et in prophetis meis nolite malignari[2]. » Hæc sane de Abraham, et Isaac, et Jacob edita esse oracula, tota compositio et continuatio orationis ostendit. Quocirca Christi quoque appellationem nobiscum communem pariter habuere.

[1] Job. XLII, 4 et seqq. — [2] Psal. CIV, 12 et seqq.

CAPUT SEXTUM.

Quænam sit ea quæ in novo Testamento omnibus hominibus a Christo denuntiata est, vita.

Sed et ea quæ virtutem sectatur vitæ ratio, et quæ pietatem amplexa est civilis institutio, sicut absque Mosis constitutione omnibus gentibus, Christo monitore, patefacta est; ita plane eadem pietatis ac religionis apud priscos illos complebatur ratio. Neque igitur ut corpus circumciderent, neque ut ab horum aut illorum animalium carnibus abstinerent, illi curabant; quoniam ne nos quidem Etenim protinus Melchisedech inducit Moses, sacerdotem Dei altissimi, qui neque corpore erat circumcisus, neque unguento comparato ex lege Mosis delibutus, neque quid sabbatum esset ullo modo edoctus, neque præterea quidquam omnino eorum quæ universæ Judæorum genti per Mosen descripta imperataque sunt intelligens aut sciens, sed plane ut Christi Evangelium præcipit vivens. Attamen ipsum hunc sacerdotem Dei altissimi fuisse idem Moses affirmat, ipsoque Abraham præstantiorem; proinde inducitur qui Abraham benedicat. Talis enim Noë fuit, homo ætatis suæ justissimus, quem quasi scintillam extincti ignis, et quasi semen quoddam humani generis, in ipsa diluvii grassatione, iis omnibus reparandis qui in terra perierant, Deus universi conservavit. Hic igitur quamvis eorum quæ ad Judaïcos mores spectant nihil sciret, neque in corporis circumcisione, aut aliis quæ auctore Mose constituta sunt, degeret, tamen justus, si quis unquam alius, est appellatus : et ante hunc præterea Enoch, qui et Deo dicitur placuisse, et translatus esse, ut nusquam mors illius appareat. Igitur hic quoque cum talis esset, ta-

men neque corpus circumcisum habebat, neque in legibus a Mose positis ullo modo versatus fuerat; sed Christiano prorsus more, non Judaïco, vixisse perhibetur. Quin etiam ipse Abraham, post eos qui dicti sunt natus, et illis ipsis ratione temporum junior, senex vero atque ætate provectus, propter eos qui orituri ab ipso erant, quasi signum quoddam primus circumcisionem corporis tulit, hocque ipsum suæ dignoscendæ sobolis signum iis qui a se ratione sanguinis genus ducturi erant ferendum tradidit : ante vero quam susciperet liberos atque antequam circumcideretur, ipsi quoque, propterea quod a simulacrorum cultu secesserat, unumque super omnia Deum confessus fuerat, et unam eam quæ cum virtute est vitam sectabatur, Christiano more vixisse, non Judaïco demonstratur : idcirco illi testimonium exhibetur, quod præcepta, et mandata, et cæremonias, et quæ in legibus posita sunt Dei, ante Mosis constitutionem servaverit. Dicit igitur ad Isaac is qui oracula illa reddebat Deus : « Et dabo semini tuo omnem terram hanc, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eo quod obedierit Abraham pater tuus voci meæ, et custodierit præcepta et mandata mea, et cæremonias meas, et quæ in legibus posita sunt[1]. » Erant enim etiam ante Mosis legem mandata Dei alia, et cæremoniæ, non similia iis quæ a Mose tradita sunt, legesque aliæ ac præcepta Domini per quæ illi justitiam adepti sunt : porro autem quod non eadem essent cum iis quæ per Mosem in legibus posita sunt, Moses ipse perspicue demonstrat, ubi ait ad populum : « Audi, Israël, justificationes et judicia quæcumque ego loquor in auribus vestris in die hac; et discetis ea, et servabitis, ut ea faciatis. Dominus Deus vester condidit vobis in Choreb testamentum; neutiquam patribus vestris condidit Dominus testamentum hoc, sed vobis[2]. » Et sane specta ut

[1] Gen. XXVIII, 14. — [2] Deut. V, 2 et seq.

plane dicit *testamentum hoc*, propterea quod non idem illud patribus eorum constituit. Quod si absolute non datum esse patribus eorum testamentum dixisset, in mendacium sane illi recidisset oratio. Datum est igitur Abrahæ testamentum, datum est etiam Noë, sicut sacra testantur Oracula. Atque idcirco cum adjunctione dixit Moses, non hoc datum esse patribus eorum; sic sane alterum significans præstantius atque excellentius, per quod amici dilectique Deo agniti dictique sunt. Nam protinus ipsi Abrahæ, eo quod summo Deo crediderit plene servasse justitiam, exhibitum est testimonium ab ipso Mose sic dicente : « Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam[1] : » quod autem post illam justitiæ plenam observationem, et post illi redditum de pietate testimonium, ipsum circumcisionis signum acceperit, et nihil hoc illum ad pietatem ac justitiam consequendam adjuverit, perspicue verba ipsa demonstrant. Invenies porro etiam Joseph, ante Mosis tempora, in regiis ædibus Ægyptiorum sine Judaïcarum observationum sollicitudine incuriose versatum. Postremo, si vis, potes ipsum quoque summum Judæorum legislatorem Mosem, a teneriori adhuc ætate apud regis Ægyptii filiam degentem agnoscere, qui quidem Ægyptio plane more absque Judaïcis observationibus apud eamdem sit educatus. Sed quidnam de beatissimo Job, de illo, inquam, vero homine, illo inculpabili, justo, pio, dicemus? Quæ tandem illius summæ pietatis et justitiæ causa extitit? numquid præcepta Mosaïca? minime; num diei sabbati, aut alterius cujuspiam Judaïci ritus observatio? Unde illi hoc, qui et ætate ipsum Mosen antecedit, et ante leges ab illo positas est natus? Etenim Moses VII numeratur ab Abraham, hic autem V; ut sic Mose ipso antiquior duabus inveniatur ætatibus. Contemplare igitur hujusce vitam, quæ de legibus a Mose po-

[1] Genes. XV, 6.

sitis nihil inducit, ab Evangelica autem Salvatoris nostri doctrina non abhorret. Dicit igitur ipse, ubi suam ipsius vitam exponit, et arguentibus se amicis respondet : « Servavi enim inopem de manu potentis, et pupillo cui non » erat adjutor subveni. Os autem viduæ mihi benedixit, » et justitiam indumenti loco accepi. Adornavi autem me » judicio, quasi duplici vestimento; oculus fui cæcorum, » pes claudorum : ego fui pater inopum [1]. » Ipsa hæc igitur documenta plane eadem sunt cum iis quæ omnibus nobis per Evangelicam doctrinam tradi nuntiarique solita sunt : quin etiam veluti is qui bene illud nosset : « Flere » cum flentibus [2]; » et illud : « Beati qui lugent, quoniam » ridebunt [3]; » et illud : « Si unum membrum patitur, cum » eo simul omnia membra patiuntur [4], » quæ in disciplinæ Evangelicæ documentis continentur, humanum et misericordem erga miseros in vita animum demonstravit dicens : « Ego autem super omni inope flevi, et suspiravi cum » virum vidi in necessitatibus [5]. » Deinde rursus cum immodestos risus doctrina Evangelica respuat, beatus hic vir tanto ante pronuntiat : « Si vero ambulavi cum derisori» bus, et si festinavit pes meus ad dolum, constiti in statera » justa, et novit Dominus simplicitatem meam [6]. » Quoniam vero Mosis verba illa legis loco proponunt : « Non adulte» rium committes [7], » et mortem contra adulteros pœnam constituunt; qui autem doctrinæ Evangelicæ legem describit, ita ait : « Dictum est antiquis, Non mœchaberis, ego » vero dico vobis ne ab initio quidem cupere [8] : » spectemus probe hunc de quo sermo est, quemadmodum secundum Christi Evangelium vivens, ne cum cupiditate licentius aspiceret cavit, in quo etiam gloriabatur, dicens : « Si

[1] Job, XXIX, 12 et seqq. — [2] Rom. XII, 15. — [3] Matth. V, 5. — [4] I Cor. XII, 26. — [5] Job, XXX, 25. — [6] Id. XXXI, 6 et seq. — [7] Exod. XX, 14. — [8] Matth. V, 28.

» vero oculum secutum est cor meum in muliere alterius » viri[1] : » et rationem assignat deinceps adjungens : « Animus enim viri dissolutus ad inquinandam viri mulierem, » ignis enim est ardens in omnibus partibus : quodcumque » autem invaserit, radicitus perdere consuevit[2]. » Sed etiam incorruptos in judiciis mores inducit, sic : « Si autem manibus meis attigi munera, seram ipse et alii comedant, et sine stirpe existam in terra[3]. » Quomodo autem se erga domesticos gereret, ex iis licet intueri quæ docet, cum ait : « Si contempsi subire judicium cum servo meo et » ancilla mea, cum disceptarent adversum me : » et deinde rationem assignat : « Quid enim faciam si judicium » contra me exercuerit Deus? numquid non quemadmodum ego factus sum in carne, et sic illi facti sunt? facti » porro sumus in eodem utero[4]. » His adjungit : « Viduæ » oculum non liquescere feci : si autem et buccellam meam » comedi solus, et non cum pupillo communicavi : et si » vidi nudum pereuntem, et non vestivi[5]. » Et deinceps progressus sic dicit : « Si vero et in lapide pretioso fiduciam habui, et lætatus sum cum multæ mihi divitiæ essent, et si ad innumerabilia posui manum meam : » rationemque item adjungit : « An non videmus solem oriri ac » deficere, lunamque desinere[6]? » Rursus, cum doctrina Evangelica dicat : « Dictum est antiquis, Diliges proximum » tuum, et odio habebis inimicum tuum; ego autem dico » vobis, Diligite inimicos vestros[7], » admirabilis hic vir innata doctrina præveniens, ipsum opus complevit. Ergo sic loquitur : « Si gavisus sum super ruina inimici mei, et dixit cor meum, Euge, audiat sane auris mea execrationem » meam[8]. » Tum adjungit : « Foris autem non mansit pere-

[1] Job, XXXI, 9. — [2] Ibid. 11, 12. — [3] Ibid. 7 et 8. — [4] Ibid. 13 et seqq. — [5] Ibid. 17 et seqq. — [6] Id. 24 et seqq. — [7] Matth. v, 43 et Levit. XIX, 18. — [8] Job. XXXI, 29.

» grinus, et ostium meum omni venienti patuit[1], » eo quod non alienus esset ab eo qui dixit : « Peregrinus sum, et collegistis me[2]. » Qualia porro sint quæ idem sentiat de peccatis quæ præter voluntatem committuntur, audi eumdem dicentem : « Quod si nolens ipse peccaverim, et peccatum » meum occultaverim; non enim horrui turbulentiam mul» titudinis, ne enuntiarem in conspectu eorum : si vero » permisi inopem abire sinu vacuo; et manum Domini si » non extimui; syngrapham autem quam habui adversus » quempiam, si non scissam eam reddidi, nihil accipiens a » debitore[3]. » Hæc igitur atque hujusmodi erant in iis qui ante Mosem fuerunt viris sanctis (de vita enim unius reliquorum item conjicere vitam licet) pro religione videlicet divinis laudibus celebranda certamina, per quæ et amici Dei et prophetæ ut existerent digni effecti sunt. Tales autem cum essent, quid illis præcepta Mosis prodesse poterant, quæ vulgaribus atque insolentibus viris descripta et tradita sunt? Ex his igitur omnibus, quod vetustissimum primorum patrum religionis morem, cunctis gentibus Christi Verbum denuntiaverit, manifestissime apparet; ne Testamentum novum aliud esse putemus, quam antiquissimam illam Mosaïcorum temporum religioni conjunctam civilem rationem, ut et vetus pariter et idem novum possimus dicere : vetus quidem propter ea quæ demonstrata sunt; novum autem propterea quod longo post intervallo quasi hominibus absconditum, rursus per Salvatoris nostri doctrinam revixerit : toto vero hoc medio de quo dictum est tempore, quamdiu novi Testamenti mos, ut homines lateret, et quasi quiete ac silentio teneretur, evenit; Mosis interea lex ingressa, quasi puerilium imperfectarumque animarum curatrix quædam et gubernatrix, aut etiam medici cujusdam instar, gravi Ægyptiacoque morbo la-

[1] Job, XXXI, 32. — [2] Matth. XXV, 35. — [3] Job, XXXI, 33 et seqq.

boranti universæ Judæorum nationi, ipsis videlicet Abrahæ nepotibus, et ab eo genus trahentibus, qui non quemadmodum primi patres, ita ipsi suam, quæ subsecuta est, imperfectiorem vitam dirigere poterant, tradita est. Nam quia cum Ægyptiis versantes post sanctorum patrum mortem, Ægyptiacorum morum similitudine allecti erant, et in multorum deorum, ut dixi, superstitionem deciderant, adeo quidem ut Ægyptiis amplius nihil habere, et illis in omnibus similes, tum in errore simulacrorum, tum in aliis quoque facinoribus, evasisse viderentur : merito quasi ex profundo malorum ipsos hauriens Moses, ab impia deorum multitudine amovit, et ad opificem universi Deum reduxit, perfectiorum illorum vitam, quasi in ingressibus et vestibulis, pro primo gradu pietatis objiciens. Deinde non occidere, non mœchari, non furari, non pejerare, non mares in maribus insanire; non matribus, non sororibus, non filiabus misceri; nec alia hujusmodi quæcumque impune ab illorum temporum hominibus committi poterant, permisit : acceptam vero ex immiti et fera vita, rationi magis conjunctam bonisque innitentem legibus, per illa tempora civilem institutionem primus in terris scripto commendavit; qui sane mos omnibus hominibus nondum satis notus erat. Deinde quasi imperfectis aliis, simulacrorum cultu interdicto, per quædam arcana seorsum signa, aut religionem quam ipse probabat, complecterentur, edicens, sacrificiis et quibusdam corporalibus cæremoniis, unum supra omnia Deum ut colerent præcepit : quam sane religionem cum admirabiliter divino monitus Spiritu, non in perpetuum servari oportere intelligeret, unum duntaxat circumscripsit locum, addito præcepto ne usquam alibi eos qui ab ipso tradebantur ritus, quam certo illo in loco perficerent : hic autem erat Hierosolymis, extra hunc vero neutiquam : ex quo adhuc Hebræis nefas est extra ipsorum ever-

sam metropolim usquam, aut ex Lege sacrificare, aut fanum aramve erigere, aut sacerdotes regesve inungere, aut celebritates solemniaque per Mosem instituta perficere; non ab aliqua immunditie purgari, non solvi a peccato, non offerre Deo munera, non ad propitiandum aliquid facere ex legibus. Quocirca in Mosis execrationem merito relapsi intelliguntur, quippe cum in parte quidem observare nonnulla conentur, in universo autem a legibus suis aberrent, ipso plane Mose pronuntiante atque affirmante, « quod execrabilis sit omnis quicumque non stet omnibus quæ scripta sunt in Lege, ut ea faciat. » Lapsi autem jam sunt in hæc omnia, cum et ipse Moses divino Spiritu afflatus providerit novo per Christum instaurato Testamento, universisque gentibus nuntiato, supervacuam futuram esse quæ ab ipso posita est legum observationem, quam uno duntaxat loco merito terminavit, ut si quando ex eo loco pellerentur et patriam libertatem amitterent, non amplius illis fas esset quas ipse posuisset leges aut ritus servare : ut jam confitendum sit, alterum Testamentum quod per Christum sit denuntiatum necessario esse introductum. Cum itaque Moses hoc ipsum futurum esse prædixisset, moxque et Christus vitæ hujus peregrinationem explevisset, et pariter ad omnes gentes novi Testamenti doctrina perferretur, tum protinus Romani, cum urbem obsidione cinxissent, Hierosolyma ipsa et quod ibi erat templum everterunt, solutaque est confestim omnis Mosis constitutio, et quæcumque de vetere Testamento servabantur sublata sunt. Execratio autem ad illos venit, quia cum ea quæ a Mose præcepta sunt præter Legem facere vellent, in eam ipsam execrationem vi quadam coacti recidere. E contrario autem simul et eodem tempore ejus quæ in novo perfectoque Testamento continetur doctrinæ, et leges et ritus introducti sunt. Quare merito Salvator et Dominus, ad eos qui putabant in sola Hierusalem,

aut in montibus quibusdam sive certis determinatisque locis, Deum adorari oportere, sic ait : « Venit hora, et nunc » est, quando veri adoratores adorabunt Patrem, neque in » monte hoc, neque in Hierusalem. Spiritus enim Deus, et » ipsum adorantes in spiritu et veritate oportet adorare[1]. » Quibus rebus ita ab illo prædictis, continuo nec longo post tempore, Hierosolymis obsidione oppressis, et ejus loci sanctificatio, et ad eumdem usum constructum altare, et adoratio quæ a Mose tradita fuerat, sublata eversaque sunt. Eodemque tempore in omnes homines patefacta est et emicuit ea quæ ante Mosem viris sanctis a principio data fuerat, pietas et religio, et quæ per illam omnibus gentibus promissa fuerat benedictio, quæ a primo ascensus gradu, et a primis illis adorationis Mosaïcæ elementis, eos qui ad se accedunt, ad meliorem perfectioremque vitam adducit. Itaque protinus, quando beatos illos Deoque amicos viros non in aliquo certo determinatoque loco adorasse constat, neque sub ullis signis aut figuris, sed quomodo Salvator noster et Dominus docet, in spiritu et veritate; eadem adorandi ratio per ejusdem Salvatoris nostri adventum omnibus gentibus insinuata est. Quod quidem futurum etiam Prophetæ veteres tanto ante cognoverant. Dicit itaque plane Sophonias : « Apparebit » Dominus super eos, et perdet omnes deos gentium terræ, » et adorabunt eum unusquisque de loco suo[2]. » Malachias autem simul et ad eos qui ex circumcisione sunt sermonem dirigit, et de gentibus talia prædicit : « Non est volun- » tas mea, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non » suspiciam de manibus vestris, quoniam ab ortu usque ad » occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, et » in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrifi- » cium mundum[3]. » Quod enim in omni loco dicit incen sum et sacrificium offerri Deo, quid aliud significat, nisi

[1] Joan. IV, 23. — [2] Sophon. II, 11. — [3] Malach. I, 10 et seqq.

non Hierosolymis, neque definite in hoc aut illo loco id futurum, sed in omni regione et in omnibus gentibus, quæ quidem et orationis incensum et sacrificium quod mundum dictum est, non per cruores, sed per pias actiones, summo Deo essent oblaturæ? Clamat autem palam et vociferatur Esaias vaticinans simul, ac dicens : « Erit altare Domino in » terra Ægypti, et cognoscetur Dominus ab Ægyptiis, et » mittet eis hominem qui salvos faciet eos ; et cognoscent » Ægyptii Dominum in die illa, et facient sacrificia, et vo» vebunt vota Domino, et reddent, et convertentur ad Do» minum, et exaudiet eos, et sanabit eos[1]. » Ecquid tibi videmur veram legis Mosi conversionem dicere? an potius finem et solutionem enuntiare, et propheticis vocibus vaticinari? Etenim Moses altare et sacrificia nusquam terrarum in sola Judæa, et in hujus una duntaxat civitate constitui, lege a se posita jubet : Prophetia autem in terra Ægypti ait altare Domino struendum dicandumque esse, et Ægyptios ipsos non amplius diis patriis rem sacram, sed ipso Prophetarum Deo facturos ; et quod verum Deum sint agnituri, non Mosen illis neque alium ex Prophetis quempiam auctorem fore, sed novum quemdam divinitus missum hominem. Porro autem translato commutatoque altari præter Mosis constitutiones atque decreta, necesse est penitus etiam legis Mosis fieri mutationem. Quod si summo Deo sacrificaturi sunt Ægyptii, prorsus etiam sacerdotii munus sunt adepturi. At Ægyptiis ad tale munus assumptis, quæ de Levitis et Aaron successoribus a Mose sunt constituta, nulli plane usui Ægyptiis amplius esse posse perspicuum est. Tempus igitur jam tum fuerit legem novam, ad ea quæ dicta sunt confirmanda, ponere opus esse. Quid igitur? temere hæc enuntiata sunt? an exitum invenit oratio? Inspice igitur si non hodie, hoc est nostris

[1] Isai. XIX, 19 et seqq.

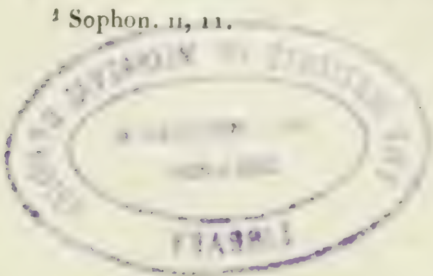
interim ipsorum temporibus, ipsis oculis cernuntur non solum Ægyptii, verum etiam omne genus hominum qui antehac simulacris addicti erant, quosque Ægyptiorum appellatione Prophetica prædictio significat, a multorum deorum ac dæmonum impio cultu liberatum, et verum Prophetarum Deum invocans et adorans. Vota autem faciunt non pluribus amplius dominis, sed uni soli Domino, quemadmodum sacrum prædixit Oraculum. Et huic quidem altare incruentarum et rationalium hostiarum, ut nova novi Testamenti mysteria postulant, per totum terrarum orbem erectum est; et cum in Ægypto tum in reliquis gentibus quæ, mores Ægyptiorum imitantes, superstitionis errore tenebantur : hac ipsa ætate nostra, cognitio veri Dei relucens, fidem iis quæ a Prophetis prædicta sunt indubitatam adjungit. Hæc autem cum reipsa interim perfici videas, nec amplius ut quondam audita expectari, si tempus quæras unde principium ejusmodi res acceperit, non aliud invenies, quam cum Salvator noster advenit. Ipse igitur ille fuit quem oraculum significabat cum diceret, Deum et Dominum universi missurum Ægyptiis hominem qui salvos faciat eos : quem et Mosi vaticinia perhibebant, ubi ait : « Egredietur » homo de semine ejus, et dominabitur gentibus multis[1] : » in quibus sane gentibus et Ægyptios numerari par est. Verum de his quidem longior esset oratio, et per otium huic ipsi rei dicatum, absolutius reddenda : quod autem præsentis loci sit proprium, illud teneatur, ea quæ prædicta sunt, non alias quam post adventum Jesu Salvatoris nostri esse completa; ab illo enim ad hunc usque diem apud Ægyptios, apud Persas, Syros, Armenios, apud extremas terrarum oras incolentes barbaros, et cum apud has ipsas prius immanissimas et ferissimas nationes, tum vero etiam apud eos qui Insulas colunt (quando et de his Prophetia

[1] Num. XXIV, 19.



non indignum putavit facere mentionem), ipsa illa quæ auctore Abraham comprobatur civilis ratio, et omnium antiquissimus colendi Deum mos, celebrabatur. Et quis non ipsa rei mirabilitate obstupescat, cum eos qui a condito ævo lapidibus, et lignis, et dæmonibus, belluisque humana carne victitantibus, et reptilibus venenatis, animalibusque omnis generis, et feris informibus, ignique, et terræ, et ipsius universi inanimatis elementis, divinum honorem et cultum tribuebant, altissimum Deum, et cœli ac terræ opificem, ipsum utique Prophetarum Dominum, Deumque Abraham et avorum ejusdem, post Salvatoris nostri adventum, videat invocantes; et eos qui paulo ante a matribus et filiabus libidinem non abstinebant, seque mutuo inter se corrumpebant, et omnis generis cruentationibus et cædibus inquinabant, qui nihil ab immanibus feris victu ipso differebant, nunc per Salvatoris nostri divinam virtutem mutatos, et quasi ex aliis alios factos, sermones de virtute, modestiæque præcepta ut discant, in communes scholas assidue convenientes? atque adeo quidem, ut tam fœminæ quam viri, tam pauperes quam divites, tam vulgares et ignari quam docti, etiam pueri et mancipia, non minus in agris quam in urbibus, in loca certa conveniant, ut supremam illam philosophiam ediscant, quæ admonet ne intueri quidem petulantibus oculis fas esse, neque verbum emittere otiosum, neque ea quæ communia sunt et omnibus consueta patrare, et doceantur verum illum morem quem ubique locorum in cultu et obsequio summi Dei servare conveniat, sicut dixit Prophetia : « Et adorabunt eum » unusquisque de loco suo[1]. » Adorant igitur summum Deum omnes barbari et Græci, non Hierosolyma currentes, neque cruoribus aut sacrificiis placantes, sed domi suæ apud seipsos in spiritu et veritate, incruento puroque ob-

[1] Sophon. II, 11.



sequio illum colentes. Et hoc fuerat ipsum novum Testamentum, quod non instar prioris illius et veteris factum est. Vetus autem intelligito, non sanctorum hominum qui ante Mosem fuere, sed quod legis loco universæ Judæorum nationi ab ipso Mose positum est. Quocirca Oraculum ipsum adjungit ea quibus planum faciat quodnam vetus illud dixerit esse; cui quidem novum nihil simile habiturum ostendit, ubi dicit : « Condam testamentum novum, non secundum testamentum quod condidi patribus in die cum » ego apprehendi illos manu ut educerem eos de terra Æ» gypti[1]. » Itaque cum secundum hoc dicit, secundum id quod legis loco a Mose positum est intelligit. Hoc enim illud est quod Judæis, quo tempore de Ægypto egressi sunt, traditum est. Visus igitur esset novum Testamentum introducere, tanquam ejus ritus contrarium quem sancti illi Abrahæ similes viri in divino cultu sequebantur, nisi plane ipsis verbis significasset, ubi dixit : « Non secundum testa» mentum quod condidi patribus eorum, quo tempore eduxi » eos de terra Ægypti[2]. » Ergo non secundum illud quod legis loco a Mose positum est, cum egressi sunt et cum in deserto morabantur, novum hoc futurum respondit, sed secundum illud videlicet quod primis temporibus in vita civili sectantes qui ante Mosem floruerunt, tanquam ii qui plene officio suo functi essent, comprobati sunt. Quas quidem ob res, jam tu plane confidens posthac, cum sententias et proposita eorum qui divinum aliquem cultum profitentur, non in duos, sed in tres diviseris ordines : unum, eorum qui, prorsus simulacris addicti, in multorum deorum errorem deciderunt; alterum, eorum qui de circumcisione per Mosem in primum pietatis gradum ascenderunt ; tertium, eorum qui supremum locum per doctrinam Evangelicam obtinuere. Et hunc quidem si medium duo-

[1] Jerem. xxxi, 32. — [2] Ibid.

rum constitueris, ne putato amplius eos qui a Judæis discedant in Græcos ritus oportere ullo modo recidere, neque qui a Græcis abducantur Judæos fieri necessario; sed ubi tertium acceperis et medio loco constitueris, eminentem supraque alios extantem invenies, et quasi super celsissima quadam specula sublimem collocatum, reliquos duos inferius utrinque despicere. Effugit enim et Græcorum impiam atque erroribus plenam superstitionem, dissolutasque fornicationes atque insolentias; et Judæorum itidem quæ a Mose perfecta est, imperfectam et quasi parvulis atque infirmis accommodatam observantiam. Domesticam porro atque ab initio propriam non solum Judæis, sed et Græcis et barbaris, et quæcumque sub sole sunt gentibus inclamans legem, vide quid dicat : O homo, et universum mortalium genus! Mosis quidem lex ab uno genere hominum incipiens, omnium primum Judæorum genus, illius promissionis gratia quæ ad pios Deique amicos ipsorum patres facta est, ad unius Dei cognitionem cultum vocabat, ut dicto audientes ab intolerabili dæmonum tyrannide liberaret : ego autem omnibus hominibus, et quæ ubique terrarum sunt gentibus, sublimius provectam Dei cognitionem et pietatem apportans, ut ad regulam eorum qui cum Abraham vixerunt, quique ante Mosis ætatem degentes ipso quoque Abraham antiquiores extitere, vitæ suæ moderentur adhortor; in quibus ab externis gentibus profecti, qui de laude pietatis gloriam adepti sunt, plures memorantur. Et rursus : Mosis quidem lex in unum terræ certum ac definitum locum eos qui religionis propositum complexi essent, ex aliis omnibus locis currere jubebat : ego autem condonata omnibus libertate, non in quodam terræ angulo, neque in montibus, aut quibusdam manu factis templis, Deum quærere, sed domi suæ unumquemque illum colere atque adorare præcipio. Et rursus : Vetus quidem Lex, sacrificiis et anima-

lium cædibus, thureque et igne, et aliis quibusdam ejusdem generis purgationibus corporis summum Deum colere hortabatur : ego autem sacræ animæ tradens, mente purissima, animoque nitidissimo, cum modestia, virtutumque sectatrice vita, rectisque sententiis et pietatem præ se ferentibus, Divinitatem venerari impero. Et rursus : Moses quidem illorum temporum hominibus, quasi iis qui cædibus inquinari soliti essent, non occidere imperabat : ego autem iis qui hoc ipsum antea didicerint, et primo illi præcepto satisfecerint, alterum perfectius impono, atque ut ne iræ quidem perturbatione vincantur præcipio. Et rursus : Moses quidem adulteris dissolutisque hominibus legem posuit non mœchari, maribus non misceri, voluptates præter naturam non sectari, et supplicium mortis iis qui non obtemperassent adjunxit : ego autem meos volo ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupiditate. Et rursus : Ille quidem dixit, Non pejerabis, sed reddes Deo quæ juratus fueris : ego autem dico vobis non jurare omnino, sed erit sermo vester : Est, est ; Non, non. Quod autem his abundantius est, a malo est. Et rursus : Ille quidem injurias ulcisci, et inferentibus easdem referre hortabatur, dicens, Oculum pro oculo, et dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo ; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, convertito ad illum et alteram ; et qui velit tecum judicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium. Et rursus : Ille quidem docebat amicum diligere, et inimicos insectari odio : ego autem ex abundantia humanitatis et clementiæ, ut inimicos vestros diligatis et pro persequentibus vos oretis, legem vobis pono ; ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Ad hæc : Ille quidem se ad multorum duritiam accommodabat, et iis apta qui perturbationibus pleni

essent præcipiebat, atque immutatum quemdam a vetere illo, inferioremque religionis modum tradebat : ego autem ad piam religiosamque vitam eorum qui priscis illis temporibus sancte vixerunt, revoco universos. Denique, ille quidem terram fluentem lac et mel quasi parvulis promittebat : ego autem iis qui capere possint regnum cœleste concilio. Hæc atque ejusmodi alia novi Testamenti ratio, docente Christo, omnibus gentibus nuntiavit. Et hæc ipsa sunt quæ suos Discipulos Christus Dei ut omnibus gentibus nuntiarent hortabatur, dicens : « Euntes disciplinam vestram » tradite omnibus gentibus, docentes eas servare omnia quæ- » cumque præcepi vobis[1] : » Quæ etiam cunctis hominibus, tam barbaris quam Græcis, cum observanda traderet, plane quidnam sit Christianismus ostendit, et quinam simus nos, et cujusmodi talium sermonum ac disciplinarum magister, ipse utique Salvator et Dominus noster Jesus, qui Christus est Dei, qui novam hanc et omnes amplexam virtutes rempublicam in toto orbe constituit ; adeo quidem ut talia discere philosopharique, tam fœminæ quam viri, tam pauperes quam divites, tam servi quam domini possent. Et tamen novæ hujusce legis introductor, tanquam is qui in omni vita legem Mosis servaverit, introductus est : quod sane ipsum admirari operæ pretium est, qui videlicet fieri poscit ut novæ rationis et legis auctor futurus, novi utique Testamenti per Evangelium, non tanquam inimica et contraria ea quæ a Mose tradita sunt recusaverit. Si enim hoc fecisset, ipse vicissim Mosi adversa existimatus esset præcipere, ex quo impiis impiarum sectarum auctoribus contra Mosem et Prophetas obtrectationis et maledicentiæ plurimam præbuisset materiam, iis autem qui ex circumcisione sunt conspirationis contra se justam et probabilem causam, qui utique ei, quasi qui contra legem faceret atque ab ea deficeret, insidias ad inferendam necem construxerunt.

[1] Matth. xxviii, 19.

CAPUT SEPTIMUM.

Quomodo Christus, postquam ea quæ a Mose tradita sunt plene observavit, novæ rationis et legis introductor extitit.

Nunc autem, postquam in omni vita Mosis legem comprobavit, Apostolis suis usus est novæ suæ legis administris; in hoc ille quidem simul docens ea quæ a Mose tradita sunt, nec a sua religione abhorrentia, nec eidem inimica existimare oportere, et simul auctorem se atque introductorem novæ et cunctis hominibus salutaris legis constituens : ut nullo pacto dici possit quidpiam illum adversus Mosis leges aut decreta fecisse; quin potius finem illis prius imposuisse, eademque perfecte observasse, et sic administrationem Evangelicæ legis transisse. Et qui modum quidem hunc ab ipso observatum dicat, non alius audiendus est quam ipse : « Non veni, *inquit*, scindere legem, sed » complere[1]. » Etenim si contemptor Mosis legis extitisset, quamvis illam existimatus esset probabiliter scindere, contraque eam facere; improbam tamen quamdam et a legibus alienam naturam præ se ferens, Christus esse creditus non esset. Porro autem rescindens ea quæ a Mose posita sunt, quomodo potuisset existimari is esse quem futurum Moses et Prophetæ nuntiassent? quomodo autem novis legibus ponendis auctoritatem habuisset? merito enim videri potuisset, derogandæ Legis gratia, ad novationem rerum venisse, ut delictorum quæ contra Legem commisisset supplicium evaderet. Nunc autem nihil de Lege omnino derogans, et plene quæ in ea continentur servans, atque, ut sic dicam, ad regulam Mosis perfectus, postquam non amplius

[1] Matth. v, 17.

fieri poterat ut ea quæ sunt in lege Mosis reliquis accommodarentur gentibus, propter eas causas quæ dictæ jam sunt (et oportebat nimirum bonitate summi Dei omnes homines salvos fieri, et ad cognitionem veritatis venire), quæ omnibus apta accommodataque essent legibus suis sancivit : ac ne illa quidem quæ a Mose præcepta sunt suos Apostolos denuntiare cunctis hominibus prohibuisset, nisi ea res impedimento fuisset quod illa fieri non possent; quemadmodum Apostolus docet ubi ait : « Nam quod impossibile erat Legi, in quo infirmabatur, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati[1], » et cætera. Impossibile autem erat nimirum ut omnes gentes ter singulis annis ex lege Mosis Hierosolyma convenirent, et mulier levata partu ab extremis terræ finibus illuc properaret, ut quæ pro purgatione instituta sunt ibidem deponeret : et alia innumerabilia quæ per otium unusquisque potest per seipsum colligere. Quoniam igitur hæc gentes a Judæa procul habitantes, etiamsi voluissent, servare non poterant; merito nihil horum per seipsum rescindens Salvator et Dominus noster, sed plene servans et efficiens ea quæ in ipsa Lege continentur, et spectantibus fidem faciens quod ipse esset Christus Dei, de quo prisci Judæorum Prophetæ testimonium protulissent : tum idem omnibus gentibus accommodata præcepta, per Discipulos suos proposuit. Idcirco nos Judæorum proprios ritus recusavimus, tanquam eos qui nobis lege positi non sint, et gentibus accommodari non possint : at eorumdem Prophetias libentes accepimus, tanquam eas quæ prædictiones de nobis factas complectantur. Cæterum ipse Salvator et præceptor noster, alia quoque ratione complevisse legem Mosis et Prophetarum qui post Mosem fuerunt, agnoscitur. Quoniam enim iis quæ divinitus prædicta fuerant consummationes

[1] Rom. VIII. 3.

deerant, et oraculorum eventa desiderabantur, nimirum ipsa quoque hæc ab eodem compleri oportuit. Exempli gratia, apud Mosem est prophetia quæ sic ait : « Prophetam » vobis suscitabit Dominus Deus vester tanquam me; illum » audietis in omnibus quæcumque dixerit vobis[1]. » Hoc igitur cum deesset, ille complevit, alter videlicet post Mosem legum auctor, qui veram pietatem in Deum universi hominibus indicavit. Quod enim Moses non simpliciter dicat Prophetam surrecturum, sed cum additione *tanquam se*, « Prophetam enim, *inquit*, vobis suscitabit Dominus Deus » vester tanquam me, illum audietis), » quid aliud intelligi vult, nisi eum qui prædiceretur ipsi Mosi adæquatum esse venturum? Moses autem legem ut summus Deus coleretur posuerat : ergo Prophetam hunc, de quo vaticinia feruntur quod Mosi similis futurus esset, legis auctorem illi similem extitisse par est. At enim quamvis innumerabiles post Mosem prophetæ extiterint, de nullo tamen tale testimonium prolatum est, quod Mosi similis extiterit : cuncti enim ad illum ipsos remittebant audientes. Et sane ipsum hoc testificatur Scriptura, non surrexisse prophetam Mosi similem. Neque igitur Hieremias, neque Esaias, neque alius quispiam Prophetarum illi similis fuerit, propterea quod ne legum quidem auctor fuit illorum aliquis. Cum ergo ex vaticinio Mosis, Propheta et legislator suscitandus expectaretur, advenit hic Jesus, qui Christus est Dei, legem cunctis gentibus ponens, et quæ superent ipsam Legem pertractans. « Illud enim dictum est antiquis, » Non mœchaberis : ego autem dico non concupiscere[2]. » Et illud : « Dictum est antiquis, Non occides : ego autem » dico vobis, ne irasci quidem[3]. » Et illud : « Non amplius » Hierosolymis, sed in omni loco adorari[4]. » Et illud : « Non » thure et sacrificiis, sed in spiritu et veritate Deum cole-

[1] Deut. XVIII, 15. — [2] Matth. V, 27. — [3] Ibid. 21. — [4] Joan. IV, 21.

» re[1]. » Et alia quæcumque his similia in illius doctrina feruntur, sapientissimi plane fuerunt et perfectissimi legum auctoris. Ex quo factum est ut audientes stupescerent, quemadmodum Scriptura divina commemorat, « propterea » quod docebat eos tanquam potestatem habens, et non ut » Scribæ illorum et Pharisæi[2]. » Hoc igitur item complevit oraculum quod Mosis prophetiæ deerat; eadem porro ratione, cætera item Prophetiarum quæ de ipso et gentium vocatione scripta sunt vaticinia. Constat ergo illum complevisse et Legem et Prophetas, quando ea quæ de ipso prædicta sunt ad exitum perduxit, et priorem Legem usque ad seipsum stare jussit; dux vero et princeps alterius legis extitit, quæ in novo Testamento cunctis gentibus denuntiata est : ut simul legis principatusque auctor duorum propositorum, Judaïsmi videlicet Christianismique fuerit. Quod quidem ipsum admirari operæ pretium est, ut divinitus prædictum sit. « Ecce, *inquit,* pono in Sion lapidem » electum, angularem, pretiosum; et qui credit in eum non » confundetur[3]. » At enim quis tandem fuerit angularis, nisi hic vivus et pretiosissimus, qui ex duabus structuris unam factam sua doctrina sustinet? dum enim Mosaïcam, quæ usque ad ipsum protenta est, stare jubet, ex altera parte nostram per Evangelium adjunxit : ex quo angularis merito dictus est. Sed in Psalmis quoque legitur : « Lapi» dem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in » caput anguli : a Domino factum est illud, et est mira» bile in oculis nostris[4]. » Quod quidem oraculum plane etiam indicavit quas a Judæis insidias, de quo vaticinatur, passus est; quando illum a Scribis et Pharisæis et sacerdotum principibus, et omnibus Judæorum magistratibus, qui veterem parietem construebant, repudiatum fuisse divinavit. Sed tamen postquam ab illis contemptus sit et ab-

[1] Joan. IV, 25. — [2] Marc. I, 22. — [3] Isai. XXVIII, 16. — [4] Ps. CXVII, 22.

jectus, futurum illum in caput anguli, et ducem principemque novi Testamenti constituendum non tacuit, consentanea iis proferens quæ a nobis superius demonstrata sunt. Nos igitur, quamvis a Græco ritu recesserimus, non recidimus in Judaïcum; neque delinquimus, licet Mosis legem et Hebræorum Prophetas acceperimus, non Judaïce autem, sed ad morem atque institutum sanctorum qui ante Mosem fuerunt virorum, vivamus. In hoc enim et Mosem et Prophetas veros fuisse vates ostendimus, cum illum Christum accepimus, et illius legibus auscultamus, et per vestigia doctrinæ ejusdem incedere etiam votis expetimus, quem illi venturum prædixerunt : eodem utique proposito ipsi quoque Mosi rem gratam facientes, qui cum prædixerit Prophetam a Domino Deo nostro sibi similem suscitandum, adjungit : « Omnis vero anima quæ non audiet Pro» phetam illum, delebitur ex genere suo [1]. » Continuo enim Judæi postquam illum Prophetam non acceperunt, nec sanctis illius verbis paruerunt, extremum pertulerunt interitum : qui quidem illorum casus iis oraculis quæ de illis edita sunt consentaneus accidit; nam nec Christi legem, quæ novo Testamento continetur, susceperunt; neque Mosis præcepta sine legis contemptu servare possunt. Quocirca in ipsius Mosis execrationem relapsi sunt, quando fieri nullo modo potest ut quæ in legibus illius sunt posita perficiant; quippe cum et ipsorum metropolis sublata sit, et Mosaïca religio exclusa, quæ illic solum perfici concedebatur. Nos autem qui illum suscepimus quem Moses et reliqui Prophetæ nuntiaverunt, et ei parere etiam votis expetimus; edictum Mosis complevisse invenimur, quo edixit « illum » audiendum esse, omnemque animam quæ illum non au» diret, delendam esse de genere suo [2]. » Quæ autem sint quæ Propheta ille instituerit, quibus obedire necesse sit,

[1] Deut. XVIII, 15. — [2] Ibid.

paulo ante audivimus : omni videlicet sapientia referta, et perfecta, et cœlestia documenta. Quæ quidem neque tabulis lapideis, ut Moses, neque atramento et chartis commendari voluit, sed purgatis animis suorum et intelligentem naturam obtinentibus; in quibus leges novi Testamenti describens, reipsa complevit Hieremiæ prophetiam quæ ait : « Instituam testamentum novum, non instar testamenti quod » posui patribus eorum; quoniam hoc testamentum quod » ponam domui Israël, dans leges meas in interiorem sen- » sum eorum, et in corde eorum scribam eas, et ero illorum » Deus, et ipsi erunt mihi populus [1]. »

CAPUT OCTAVUM.

Quod quæ Christianismum amplexa est vita, in duas species divisa est.

Cæterum ille quidem in tabulis inanimatis, hic autem in mentibus vita præditis perfecta novi Testamenti documenta descripsit : ejus vero Discipuli, ad Magistri sui nutum, auribus multorum doctrinam suam accommodantes, quæcumque quidem veluti ultra habitum progressis a perfecto ipsorum Magistro præcepta fuerant, ea iis qui capere poterant tradiderunt; quæcumque vero iis convenire arbitrabantur qui animas adhuc affectibus obnoxias gererent, curationisque indigentes, ea ipsi ad imbecillitatem multorum se demittentes, partim litteris, partim sine litteris, quasi jure quodam non scripto servanda, commendarunt. Quocirca in Eclesia Dei duo etiam vivendi modi instituti sunt : alter quidem naturam nostram et communem hominum vitæ rationem excedens, non nuptias, non sobolem, non substantiam,

[1] Jer. XXXI, 32, 33.

non opum facultatem requirens, totus autem prorsus a communi et consueta cunctorum hominum vita abhorrens, et soli divino cultui ex immenso rerum cœlestium amore addictus : qui hunc modum amplexi sunt, quasi ab hac mortali vita sejuncti, ipsumque duntaxat corpus in terra gerentes, cogitatione vero atque animo in ipso cœlo degentes, quasi quidam cœlites, reliquorum hominum vitam despiciunt; quippe qui pro universo genere supremo omnium Deo sacrati sint, idque non boum mactationibus, non cruoribus, non libationibus, aut nidore ullo neque fumo, aut ignis devoratione consumptioneve corporum, sed rectis veræ pietatis sententiis, et purgati animi affectione, ad hæc operibus quoque ac verbis quæ a virtute proficiscantur, quibus rebus divinitatem ipsam placantes, suum et pro seipsis et pro aliis qui ejusdem sint generis administrant sacerdotium. Et talis quidem existit in Christianismo perfectus vitæ modus. Alter vero remissior atque humanior, hic et modesto conjugio et sobolis procuratione implicatur, et rei familiaris curam assumit, et juste militantibus quæ sint agenda describit; agros quoque et mercaturam, aliumque magis civilem vivendi morem, adjuncta religione non negligit : iis autem qui hunc modum elegerunt, et exercitationum tempora, et discendi, verbumque divinum audiendi, certi dies assignati sunt. Et his quidem secundus pietatis attributus est gradus, dum aptam huic ipsi generi vitæ præbet utilitatem; ut nullus plane ab adventu salutari separetur, sed omne genus hominum, tam barbarorum quam Græcorum, Evangelicæ doctrinæ fructum percipiat.

CAPUT NONUM.

Quam ob causam non ut prisci illi, ita quoque numerosæ soboli operam damus.

Cum hæc ita se habeant, merito aliquis quæsierit, si vere dicimus ab Evangelica Salvatoris nostri doctrina eam divini cultus rationem doceri quam prisci illi qui ante Mosem religiose et sancte vixerunt secuti sunt, unamque esse et nostram et illorum religionem, eamdemque de Deo sententiam; quænam causa sit ut illi quidem in nuptiis et procreatione liberorum plurimum studii posuerint, nos vero hanc partem negligamus; item cum de illis scriptum sit quod animalium cædibus Deum placarent, cur ita nos istud facere, quasi nefarium quidpiam et sacrilegum, prohibeamur. Hæc enim duo duntaxat, quæ sane haud parvi momenti sunt, putaverit quispiam iis quæ a nobis dicta sunt adversari, nosque non omni ratione eumdem cum priscis illis colendi Dei morem servare. Igitur etiam adversus hæc talem licet ex ipsis Hebræorum oraculis rationem colligere. Quicumque ante Mosem de laude pietatis nomen adepti sunt, hi tunc initium habente tuncque primum existente vita fuisse memorantur; quæ vero ad nos pertinent, tendere ad finem : quare illos magna cum cura sobolis incrementum quæsivisse, cum per illud tempus et numerus hominum augesceret et multiplicaretur, atque in dies robur acciperet genus humanum; nobis vero non admodum curæ esse hoc, utpote cum res jam interire ac desinere, atque ad extremum finem tendere credantur : quando plane dicitur ante vitæ consummationem Evangelicam in foribus adesse doctrinam, et renovatio ac generatio alterius sæculi,

quod brevi instet futurum, denuntiatur. Una igitur defensio hæc, altera autem erit hujusmodi. Priscis illis qui remissiorem ac liberiorem vitam agebant, nihil erat impedimento ne domui liberisque præessent, ac pariter divinæ quoque rei vacarent, quando una cum uxoribus, et liberis, et domo, religioni assiduam dare operam poterant, et nusquam ob ullas res externas a meliore proposito avellebantur. Res vero nostræ innumerabilia habent quæ extrinsecus premant, et quæ in alienas curas undique trahant, et ab earum rerum studio quæ Deo placent abducant : hanc igitur causam esse cur nubendi ratio contrahitur, Evangelicæ doctrinæ verbum demonstrat, ubi ait : « Hoc autem dico, » fratres, tempus breve est. Reliquum est, ut et qui habent » uxores tanquam non habentes sint; et qui flent, tanquam » non flentes; et qui gaudent, tanquam non gaudentes; et » qui emunt, tanquam non possidentes; et qui utuntur hoc » modo, tanquam non abutentes. Præterit enim figura hu» jus mundi; volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui » sine uxore est sollicitus est de iis quæ Domini sunt, quo» modo placeat Domino : qui autem cum uxore est sollici» tus est de iis quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, » et divisus est. Et mulier innupta et virgo cogitat quæ Do» mini sunt, ut placeat Domino, ut sit sancta et corpore » et spiritu : quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, » quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram » dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod ho» nestum est, et quod facultatem præbeat, sine impedi» mento Dominum obsecrandi[1]. » Palam igitur in his causam cur a nuptiis sit abstinendum proponit, ubi temporum rerumque extrinsecus ingruentium stoliditatem reprehendit : quorum nihil priscis illis accidebat. Ad hæc, tertia quoque ratio adjungi potest propter quam veteres illi Dei

[1] 1 Cor. VII, 29.

cultores in procreatione liberorum plurimum studii collocarent. Cum reliqui homines in morum perversitate majus in dies incrementum accepissent, atque in immanem, et ab omni humanitate alienam, et plane ferinam vitam relapsi essent, et in impium prorsus omnique religioni inimicum morem facile corruissent; valde pauci et facile numerabiles qui supererant, ea sectantes quæ prius a nobis dicta sunt, a multorum consuetudine et a communi cum reliquis hominibus victu se amovebant : porro autem cum seorsum ab aliis gentibus singularique more viverent, novam quamdam reipublicæ rationem, vitamque studiosam sapientiæ, vereque ipsius Dei cultricem, et reliquis hominibus impermiscuam, instituerunt : ut igitur posteris quoque illorum propriæ religionis, tanquam scintilla quædam reparandi ignis, ita aliquod semen servaretur, neque una cum ipsorum decessu ipsorum pietas deficeret atque interiret; merito et generandæ et alendæ sobolis curam introduxere, ut sic doctores atque magistri propriorum liberorum existerent; quippe qui posteris successores pietatis propriæque virtutis hæredes relinquere, pulchrum atque honestum judicarent. Hinc sane prophetæ innumerabiles et viri justi, quin ipse quoque Salvator ac Dominus noster, ejusque Discipuli atque Apostoli, ab illorum disciplina profecti sunt. Quod si qui etiam vitiosi ab iisdem prodierunt, quasi paleæ simul cum tritico subnascentes, non ob id tamen culpandi qui genuerint aut qui enutrierint; quando etiam de Discipulis Salvatoris aliquos novimus, libertate voluntatis aversos, a recto aberrasse. Causa igitur ob quam viri sancti priscis temporibus magno cum studio liberos susciperent, reddita est : quæ non amplius in nobis locum habere dicenda est; quippe cum, Deo favente, per Evangelicam Salvatoris nostri doctrinam, innumerabiles gentes et populos, in urbibus, et regionibus, et agris liceat nobis oculis intueri

eodem animo festinantes, et ad sancta Evangelicæ doctrinæ præcepta concurrentes, quibus quidem satis superque sit si doctores ac prædicatores divini verbi, omnibus et vitæ vinculis et sollicitudinibus liberati, possint sufficere. His autem ipsis maxime in præsentia, ut melioribus studiis vacent liberius, sejunctus a re uxoria victus adamatur, veluti iis qui divina et incorporea sobole propaganda occupati teneantur, et non unius neque duorum liberorum, sed acervatim innumerabilis multitudinis educationem sanctamque disciplinam, ac reliquæ instituendæ vitæ curam susceperint. Postremum omnium, si quis priscorum illorum vitas de quibus nunc loquimur diligenter exploret, inveniet eos, initio quidem ætatis, soboli augendæ conjugioque vacantes, mature autem abstinentes atque cessantes. Scriptum est enim, quod placuerit Enoch Deo postquam genuit Mathusala : ubi Scriptura plane post genitum filium Deo placuisse illum de quo loquitur memorat, neque illi posthac alios genitos filios prodit. Noë quoque vir justus post susceptionem liberorum, solus cum familia, cum reliqua omnia quæcumque essent in terra periissent, incolumis conservatus, plurimis posthac superfuisse annis inducitur, neque tamen usquam genuisse alios filios. Dicitur et Isaac postquam ex una uxore geminæ prolis pater factus est, desiisse cum illa consuescere. Et Joseph, cum præsertim apud Ægyptios versatus sit, non plus quam duorum filiorum pater extitisse invenitur, quorum matrem unam duntaxat in matrimonio habuerit. Ipse etiam Moses atque ejus frater Aaron, antequam ipsis Deus apparuerit, filios genuisse memorantur; postquam autem divina oracula acceperint, non amplius genitos ab illis filios invenias. Quid porro de Melchisedech est dicendum, cujus omnino non filius, non genus, non successio refertur? neque item Jesu, qui in Mosis locum successit; neque plurimorum aliorum prophetarum. Cum autem de Abraham et

Jacob quæri soleat, qui multiplicem sobolem propagaverunt, alibi nos otiosius hujusce rei rationem reddidimus, ubi de sanctorum veterum virorum multiplici conjugio multiplicique sobole disseruimus : ad quæ scripta nostra in præsenti studiosos lectores remittimus, hoc unum admonentes, ne novi quidem Testamenti legibus quæ ad susceptionem liberorum pertinent omnino interdici, sed in hoc quoque iis consentanea quæ de priscis illis sanctis viris memorantur instituta haberi. « Oportere enim, *dicit sermo* » *divinus*, episcopum unius uxoris virum esse[1]. » Verumtamen eos qui sacrati sint, atque in Dei ministerio cultuque occupati, continere deinceps seipsos a commercio uxoris decet : qui autem non ad tantum assumpti sint sacerdotii munus, iis idem sermo divinus indulget, ac propemodum palam omnibus prædicat, quod utique « honorabile sit con- » jugium, et torus immaculatus, fornicatores et adulteros » judicaturus sit Deus.[2] » Hæc itaque nobis ad primam dubitationem dicta sint.

CAPUT DECIMUM.

Qua de causa non ita nobis, quemadmodum priscis, incendere et sacrificare Deo terrestria permissum est.

Sed cur non summo Deo ipsi quoque animalia sacrificemus, cum veteres illi Dei amatores, quorum nos pietatem imitari dicimus, hoc factitaverint, talis a nobis ratio reddatur. De ipso cultu quem veteres et primi homines divinæ naturæ exhiberent, non idem quod Græcis visum est, et quod in sacris Hebræorum libris invenitur. Nam illi quidem putaverunt primos homines nullum prorsus animalis genus

[1] Tit. I, 6. — [2] Hebr. XIII, 4.

neque sacrificare neque incendere solitos diis, sed eos soli et reliquis cœli sideribus, ubi viride gramen et quasi quasdam fœcundioris naturæ quisquilias manibus sustulissent, herbam cum foliis et radicibus igni comburere; posteriores autem homines, procul a tam recto instituto aberrantes, fœdasse aras animalium cædibus : porro hoc esse impium et injustum, et nusquam Deo acceptum sacrificium; nam brutorum animam nihil ab hominum rationali anima differre : quapropter cædis accusandos esse eos qui animalia sacrificarent, dicebant; non secus ac si eadem similisque et in homine et in bruto anima inesset. Et talis quidem de antiquis hominibus opinio Græcorum extat : quæ autem in scriptis Hebræorum legitur, non talis; illico enim factos primos homines, ut primum in vita constiterint, animalium sacrificiis Deo honorem exhibuisse commemorat. Dicit itaque : « Et factum est post dies, ut offerret Caïn de fructibus terræ sacrificium Domino. Tum Abel ipse quoque obtulit de primogenitis ovium suarum. Et respexit Deus ad Abel et ad munera illius : ad Caïn vero et ad sacrificia ejus non intendit[1]. » Ubi jam illud considerabis, quod Deo acceptior dictus sit qui animalia sacrificaverit, quam is qui ab agro sacrificium obtulerit. Etiam Noë protinus de cunctis pecoribus mundis, et de cunctis volucribus mundis, obtulit perfectissima munera super altare : odoratusque est Dominus odorem suavitatis. Abraham quoque sacrificans describitur : ut, si divinæ Scripturæ testimonium sequimur, primum omnium ex animalibus sacrificium priscis Deo amicis viris excogitatum fuisse, nos dicere oporteat. Quam sane excogitationem temere extitisse, aut humano more exortam, putandum non est, sed divino potius nutu insinuatam. Etenim cum morum sanctitate præstarent, Deoque penitus addicti essent, et ob eam rem quasi

[1] Genes. IV, 3 et seqq.

divino Spiritu illustrati viderent magno sibi opus esse obsequio si sua ipsorum humana delicta diluere vellent, pretium pro salute sua ei qui vitam atque animam præbuisset, se debere putabant; sed cum nihil præstantius aut pretiosius anima sua haberent quod dicarent, pro hac interim brutorum animalium vitam offerebant, ita suæ ipsorum animæ sacrificium illud comparantes : neque se in hoc aut delinquere aut injuste facere arbitrabantur; quippe qui hominum rationalis atque intelligentia præditæ animæ neutiquam similem brutorum animam esse didicissent, neque aliud quidquam quam illorum sanguinem, vitalemque in eo vim esse eam, edocti essent, hocque unum præbere se quasi animam Deo pro anima offerentes. Hoc autem ipsum Moses quodam loco planissime indicat, ubi ait : « Anima omnis carnis sanguis ejus est, et ego dedi vo- » bis sanguinem in altari ad expiandum pro peccatis vestris : » sanguis enim eorum pro anima expiabit. Idcirco dixi filiis » Israël : Omnis anima ex vobis non comedit sanguinem[1]. » Attende igitur diligenter quomodo in his dictum sit illud : « Ego dedi vobis in altari expiare animas vestras; sanguis » enim pro anima piaculum erit. » Plane enim pro humana anima mactatorum animalium sanguinem piaculum offerri dicit. Hoc idem etiam lex de sacrificiis admonet intelligendum, si quis modo consideratius attenderit : nam capiti victimæ unumquemque dum sacrificat manus habere injectas imperat, et ad sacerdotem animal ipsum adducere capite comprehensum atque detentum, quasi qui pro suo ipsius capite hostiam exhibeat. Dicit igitur de unoquoque : « Adducet illud ante Dominum, et imponet manus suas in » caput muneris[2]. » Quod sane in omni victima observatum est, cum aliter nullum sacrificium offeratur. Ex quibus utique verbis sermo divinus illud intelligi vult, humanarum

[1] Levit. XVII, 11. — [2] Id. I, 4.

animarum pretium, quæ sacrificarentur animalia exhiberi solita esse. Porro autem qui docet brutorum animalium sanguinem ipsorum esse animam, is nequaquam ea cum rationali atque intelligente substantia, sicut homines commercium habere significat : constare enim ex ea materia et corporibus, sicut pullulantia omnia plantæque constant. Uno itaque sermone rursus Moses Deum usum inducit, cum ait : « Germinet terra herbam fœni seminantis semen, ut » lignum fructiferum[1]; » et eadem rursus ratione : « Pro» ducat terra quadrupedes, et reptilia, et bestias terræ ge» neratim[2] : » ut omnino ejusdem et generis et naturæ et substantiæ bruta esse dicendum sit, cujus et germinantia omnia et plantæ sunt; proinde neutiquam errare qui animalia sacrificant. Dictum igitur est etiam Noë ut comederet carnes quasi olera agri. Proinde dum nulla præstantior, neque major, neque pretiosior, neque Deo convenientior victima hominibus aderat, sacrificia interim ex animalibus, pro sua ipsorum vita redimenda, et quoddam quasi naturæ propriæ animatum pretium, ipsi Deo reddere illos convenienter oportebat : sicut etiam Dei veteres amici et cultores faciebant, qui venerabilem quamdam, Deoque acceptam, et magnam hostiam, venturam olim ad homines, divino indicante Spiritu, tanto ante didicerant quæ totius mundi expiatio existeret; cujus etiam signa quædam et notas ipsi interea obirent atque perficerent, quippe qui et prophetæ essent, et ejus quod futurum expectaretur figuram in se quamdam ante gerentes. Ubi autem quod perfectum erat advenit, quemadmodum vaticinia Prophetarum prædixerant, priora illa desierunt, et præstantiore verioreque sacrificio illico sublata sunt. Hic autem fuit Christus Dei, is de quo antiquitus a primis usque temporibus dictum est quod ad homines esset venturus, atque instar pecudis pro toto

[1] Genes. 1, 11. — [2] Ibid. 24.

genere humano interficiendus, ut apud Esaiam prophetam scriptum legimus, ubi ait : « Sicut ovis ad occisionem ductus » est, et sicut agnus coram tondente obmutuit. » Item dicit : « Hic peccata nostra fert, et pro nobis in dolore est : et nos » reputavimus eum esse in labore, et in plaga, et in afflic- » tione : ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, » et tulit languorem propter iniquitates nostras : disciplina » pacis nostræ super eum : livore ejus nos sanati sumus, » et Dominus tradidit eum peccatis nostris : ipse enim pec- » catum non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus [1]. » Similia his item Hieremias, alter Hebræorum propheta, inducta persona Christi palam enuntiat dicens : « Ego sicut » agnus innocens qui ducatur ad sacrificandum [2]. » Claudit horum prædictiones quasi signum iis imprimens Joannes Baptista, in ipsius Salvatoris nostri adventu : cum enim illum vidisset, et iis qui aderant indicasset, ut videlicet ipse esset de quo Prophetæ loquerentur, acclamavit : « Ecce Ag- » nus Dei, qui tollit peccatum mundi [3]. » Quando igitur secundum testimonia Prophetarum inventum est magnum, magnique æstimandum pro redimendis et Judæis pariter et Græcis pretium, illud videlicet pro toto mundo piaculum, illud pro anima cunctorum hominum sacrificium, illa pro omni macula et peccato purissima hostia, ille utique agnus Dei, illa Deo accepta et mundissima ovis, ille agnus de quo Prophetæ tam multa dixerunt, per cujus divinam ac mysticam doctrinam omnes nos qui de gentibus assumpti sumus remissionem priorum peccatorum invenimus, ex quo etiam Judæorum quicumque in illo spem habuerint a Mosis execratione liberantur, merito sane, quando illius memoriam, corporisque ejusdem et sanguinis recordationem quotidie celebrant, et ad longe præstantius et sacrificium et munus assumpti sunt quam illud antiquius fuerit. Quando igitur

[1] Isai. LIII, 7 et seqq. — [2] Jer. XI, 19. — [3] Joan. I, 29.

omnia ita se habent, non amplius fas esse putamus in prima illa et infirma elementa recidere, quæ utique signa quædam et imagines, non ipsam veritatem complectuntur. Merito autem ipsorum quoque Judæorum quicumque ad Christum Dei confugiunt, si modo non amplius de Mosis præceptis solliciti sint, sed ita vivant ut novi Testamenti ratio docet, eam quæ a Mose definita est execrationem evaserint; quippe cum Agnus Dei non solum peccatum mundi, sed etiam eam execrationem quæ iis debetur qui contra Mosis legem aliquid commiserint, in seipsum receperit. Factus igitur est Dei Agnus et peccatum et execratio : peccatum quidem pro peccatoribus hujus mundi; execratio autem pro iis qui nolunt a scripto legis Mosaïcæ recedere. Quocirca dicit Apostolus : « Christus nos redemit ab execratione » Legis, factus pro nobis execratio [1]. » Item : « Eum qui » non noverat peccatum, pro nobis fecit peccatum [2]. » Quid enim non futurus fuit is qui mundi piaculum factus est? is qui pro peccatorum anima pretium? qui tanquam ovis ad occisionem ductus est? qui existimatus est sicut agnus qui ducatur ad sacrificandum? atque omnia hæc et pro nobis et propter nos. Ex quo quidem prisci illi Deoque grati viri, cum præstantiora non haberent, merito signa ipsa attendebant : nam etiam hoc ipsum Salvator noster docet, cum ait : « Multi Prophetæ et justi cupierunt videre quæ vos vi- » detis, et non viderunt; et audire quæ vos auditis, et non » audierunt [3]. » At nos, qui ea quæ vera sunt, atque ipsa imaginum principia per refertam magnis mysteriis dispensationem Christi accepimus, non amplius ea quæ vetera facta sunt desideramus. Solus igitur ipse eorum omnium qui unquam fuerint, cum sit Dei Verbum, ipso antiquius mundo, Pontifexque omnis ratione atque intelligentia præditæ creaturæ, eum qui nostris casibus esset obnoxius, quasi

[1] Galat. III, 13. — [2] 2 Cor. v, 21. — [3] Matth. XIII, 17.

ovem aut agnum ab hominibus segregans, et huic nostra omnium ascribens peccata, eidemque execrationem quæ mulctæ loco in lege Mosis adjuncta est imponens (siquidem ipso Mose proloquente, *execrabilis omnis qui pendet in ligno*[1]), hoc ipsum pertulit, *factus propter nos ipse pro nobis execratio*[2]; qui *seipsum* quoque *propter nos peccatum facere*[3] non veritus est : quandoquidem eum qui peccatum non novit, pro nobis peccatum effecit, eidemque propter nos omnia quæcumque nobis impendebant supplicia imposuit, vincula, probra, contumelias, flagella, et cum his verbera deformia, postremumque omnium, ipsum execrationis tropæum. Itaque post omnia, quasi mirabilem quamdam victimam, sacrificiumque eximium Patri suo operatus pro nostra omnium salute obtulit, ejusque rei memoriam ut nos ipsi Deo pro sacrificio offerremus instituit. Hoc etiam Prophetarum præcipuus David, qui quod futurum erat Spiritu divino providerat, vaticinatus est, ubi ait : « Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi : et exaudivit precem meam, et sustulit me de lacu miseriæ et de luto fæcis : statuit supra petram pedes meos, et direxit gressus meos, et immisit in os meum canticum novum, carmen Deo nostro. » Quod porro sit hoc novum canticum declarat deinceps, ubi ait : « Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi : holocausta et pro peccato non probasti, tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut facerem, Deus, voluntatem tuam ; volui : » et adjungit : « Annuntiavi justitiam in Ecclesia magna[4]. » Sic plane docens pro antiquis sacrificiis et holocaustis, Christi adventum per assumptionem humani corporis, ejusque corpus perfectum, Deo oblatum esse : ipsumque hoc Ecclesiæ suæ nuntiat cum gaudio, tanquam

[1] Deut. XXI, 22. — [2] Galat. III, 13. — [3] 2 Cor v, 21. — [4] Psalm. XXXIX, 1 et seqq.

ingens mysterium quod Prophetica voce in capite libri propositum expressumque sit. Cum ergo hujus sacrificii memoriam signis quibusdam in mensa celebrandam, corporisque item illius salutarisque sanguinis, ut novi Testamenti institutum habet, acceperimus; rursus a propheta David instruimur ad dicendum : « Parasti in conspectu meo » mensam contra eos qui affligunt me. Pingue fecisti in oleo » caput meum, et calix tuus inebrians quam præstantis» simus[1]. » Palam igitur in his mysticam significat unctionem, et horrorem afferentia mensæ Christi sacrificia, quibus operantes, incruentas et rationales, eique suaves victimas, in tota vita supremo Deo offerre, per eminentissimum omnium ipsius Pontificem, edocti sumus. Hoc ipsum magnus quoque propheta Esaias mirabiliter divino Spiritu indicante providit, et antequam fieret prædicavit; dicit igitur sic : « Domine Deus meus, glorificabo te, laudabo no» men tuum, quoniam fecisti res mirabiles. » Et quænam hæ sint res mirabiles, plane deinceps ostendit dicens : « Fa» ciet Dominus Sabaoth convivium omnibus gentibus : bi» bent lætitiam, bibent vinum, ungentur unguento in monte » illo. Trade hæc omnia gentibus; consilium enim hoc in » omnes gentes[2]. » Hujusmodi sane erant Esaiæ mirabilia, quæ bonæ cujusdam fragrantiæ unguentique unctionem, non Israël, sed omnibus gentibus promittebant : ex quo no immerito propter unguenti unctionem Christianorum appellationem consecutæ sunt, sed vini quoque lætitiam gentibus vaticinatur in eo, novi Testamenti, quod a Christo conditum est, mysterium subobscure significans; quod sane apud omnes gentes in præsenti tempore perspicue celebratur. Porro has rursus incorporeas intelligentiaque præditas hostias prophetica nuntiant oracula, sic quodam loco habentia : « Immola Deo sacrificium laudis, et

[1] Psalm. XXII, 5 et seqq. — [2] Isai. XXV, 1 et seqq.

» redde Altissimo vota tua : et invoca me in die tribulatio-» nis, et eruam te, et glorificabis me[1]. » Et rursus : « Ele-» vatio manuum mearum sacrificium vespertinum[2]. » Item alibi : « Sacrificium Deo, spiritus contritus[3]. » Hæc igitur omnia, quæ ab initio divinitus prædicta sunt, in præsenti tempore per Evangelicam Salvatoris nostri doctrinam ab omnibus gentibus celebrantur, Propheticæ voci testimonium afferente veritate; per quam vocem Deus, Mosaïcis rejectis sacrificiis, quod futurum erat nostrum ipsorum institutum divinitus nuntiat, dicens : « Quoniam ab ortu » solis usque ad occasum nomen meum glorificatum est » in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini » meo, et hostia munda[4]. » Sacrificamus igitur Deo altissimo sacrificium laudis; sacrificamus Deo plenum, et horrorem afferens, et sacrosanctum sacrificium; sacrificamus novo more, secundum novum Testamentum, hostiam mundam. At sacrificium Deo, spiritus contritus dictus est : cor igitur contritum et humiliatum Deus non despiciet. Jamque etiam incendimus Propheticum illum odorem in omni loco, et offerimus ei bene olentem fructum omni virtute abundantis theologiæ, hoc ipsum orationibus ad eum directis facientes. Quod sane ipsum alius quoque docet Propheta, qui ait : « Fiat oratio mea sicut incensum in con-» spectu tuo[5]. » Igitur et sacrificamus et incendimus, alias quidem memoriam magni illius sacrificii, secundum ea quæ ab ipso tradita sunt, mysteria celebrantes, et gratias Deo pro salute nostra agentes, religiososque hymnos et orationes sanctas illi offerentes; alias nos ipsos totos ei consecrantes, ejusque Pontifici, ipsi utique Verbo, corpore animoque dicantes. Proinde ab omni obscœnitate corpus intactum atque immaculatum eidem conservare studemus,

[1] Psal. XLIX, 14 et seq. — [2] Psal. CXL, 2. — [3] Psal. L, 19. — [4] Malach. I, 11. — [5] Psal. CXL, 2.

omnique affectu atque omni fœditate quæ a malitia proficiscatur purgatam mentem illi reddimus, cogitationibusque sinceris et affectione non ficta, veritatisque decretis illum colimus. Grata enim illi hæc esse magis quam hostiarum magnum numerum, quarum sanguine et fumo et nidore operemur, edocti sumus.



LIBER SECUNDUS.

PROOEMIUM.

Quod non casu neque temere Propheticos Hebræorum libros omni studio complexi sumus.

Cum veræ pietatis rationem, quæ omnibus hominibus per Evangelicam doctrinam proposita est, et vivendi in Christo institutum, libro priore tractaverim, necnon in medio posuerim, ac, ni fallor, persuaserim, ut fieri nullo modo potuerit ut omnes gentes, etiam si voluissent, ex legibus Judæorum viverent : jam nunc ad Propheticarum vocum testimonia revertor, paulo altius orationis initium sumens ; ut sic eos qui ad circumcisionem pertinentes nos accusant, abundantius pleniusque refellam. Quoniam igitur dicere solent earum promissionum quæ in suis ipsorum libris aperte descriptæ habentur nullo modo nos esse participes; suos enim fuisse Prophetas, sibi ipsis Christum nuntiari, quem libenter et Salvatorem et Redemptorem vocant; sibi ipsis promissiones illas quas aperte descriptas habent exhibendas, atque reddendas expectari; nos autem justo ipsorum numero supervacaneos accedere, utpote qui genere simus diverso, et quibus, quasi externis, deterrima in omnibus Prophetiis responsa sint : jam nunc his obviam ex ipsorum Propheticis libris eamus. Quod igitur apud illos promissum extet Christum Dei ejusque adventum redemptionem Israël nuntiare, inficiaturi ne nos quidem sumus; quippe cum absque controversia in omnibus illorum scriptis hoc pa-

iam inveniri constet : ut autem gentes ab iis quæ in Christo expectantur bonis excludant, quasi ab iis quæ uni Israël non autem etiam gentibus promissa sint, non item æque justeque illis est concedendum ; utpote cum hoc illi præter divinorum librorum auctoritatem jactent.

CAPUT PRIMUM.

Quemadmodum meliora de nobis externis gentibus Prophetæ illorum ante venientes nuntiaverunt.

Primum igitur, quoniam pro seipsis meliores optabilioresque voces colligere solent, et eas assidue crebroque jactare, hisce opponamus eas quæ in illorum Prophetiis extant de gentibus demonstrationes, quæ palam proponunt innumerabilia esse vaticinia quibus bona et salutaria cunctis gentibus futura nuntientur ; nec aliter dicantur ea quæ gentibus promissa sunt exitum esse, quam per unum Christi adventum habitura. Quem quidem locum ubi dicendo absolverimus, tum illud nobis demonstrandum erit, non illis magis dicendum esse expectationem Christi Dei convenire, quam nobis. Ubi vero spes promissorum paris momenti et Judæis et Græcis ostensa fuerit, quodque in hoc iis qui ex circumcisione assumendi sint nihil ii qui ex gentibus salutem expectant sint concessuri ; tum in iis quæ sequentur uberius, et quasi copia quadam provecti demonstrabimus quemadmodum in adventu Christi, gentiumque vocatione, casuram penitus totamque abjiciendam esse Judæorum nationem divina prædicunt oracula ; et quod paucis duntaxat ipsorum, et facile numerabilibus, meliora illa promittunt, illorumque urbem significant una cum templo esse capiendam, cunctaque illa severiorem quemdam postulantia cul-

tum auferenda. Quod quidem ipsum jam re ipsa vere prædictum fuisse apparet. Quomodo vero una eademque ratione in ipso Christi adventu, liberationem a malis ipsi Israël, bonorumque perceptionem, et rursus bonorum ademptionem, ruinamque religionis futuram, Libri sancti significent, suo tempore planum faciemus. Nunc autem ad primum revertemur, si pauca quædam ex innumerabilibus Prophetiis ad demonstranda ea quæ dicta sunt collegerimus. Quoniam igitur eas quæ meliores habentur de seipsis Prophetias nobis solent objicere, tanquam ii qui ea quæ antecesserint beneficia soli susceperint, tempus jam est contra illos adducere illisque opponere ea quæ ipsis quoque gentibus promissa sunt, quæ videlicet apud Prophetas ipsorum feruntur. Hoc autem sic fiet.

§ I. — A GENESI.

Quemadmodum benedicentur gentes terræ, in modum similem appellationis Abraham.

Dixitque Dominus : « Non celabo ego Abraham puerum » meum quæ faciam. Est autem Abraham futurus in gentem magnam et multam. Et benedicentur in eo omnes » gentes terræ[1]. » Occultum multosque latens mysterium, non se occultaturum ait oraculum, sed amico Dei indicaturum. Id autem erat de benedictione omnium gentium, quod olim quidem latebat, eo quod Abrahæ temporibus omnes gentes infando superstitionis errore tenerentur; nunc autem id in apertum prodiit, cum illæ per Evangelicam Salvatoris nostri doctrinam, eumdem cum Abrahamo divini cultus ritum servantes, ejusdem cum illo benedictionis participes existunt. Quemadmodum vero fieri nullo modo posset ut ex legibus a Mose positis gentes universæ

[1] Gen. XVIII, 17 et seq.

vivendi normam acciperent, plenissime libro superiore disseruimus, ne quis forte suspicetur de advenis qui apud Judæos degebant illud fuisse prolatum oraculum. Itaque, cum in eodem probaverimus quod iis solis qui per Christum de cunctis gentibus assumantur benedictio omnium gentium Abrahæ divinitus reddita convenire possit, studiosos lectores ex hoc loco ad illa remittimus.

§ II. — AB EADEM.

Quemadmodum benedicentur omnes gentes terræ in eo semine quod progressurum est de sobole Isaac.

Dominus autem ad Isaac respondens, post alia etiam hæc dicit : « Et confirmabo jusjurandum meum Abrahæ » patri tuo, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, » et dabo semini tuo omnem terram hanc; et benedicentur » in semine tuo omnes gentes terræ[1]. » Dominus et Salvator noster Jesus, qui Christus est Dei, ex semine Isaac natus et ratione humani corporis, in quo omnibus gentibus terræ benedicitur, quæ ab illo communem universi Deum edoctæ sunt, didiceruntque item Dei amicis viris benedicere. Ex quo vicissim ipsis quoque benedicitur, quæ in hoc videlicet eumdem cum iis quibus ipsæ benedixerint benedictionis fructum percipiunt, quemadmodum Dei ad Abraham responsum habet : Qui tibi benedicunt, eis benedictum est.

§ III. — AB EADEM.

De plurimis gentibus gentiumque collectionibus quæ ex Jacob constituentur, quamvis sola Judaïca gens ab eo profecta sit.

« Dixit autem illi Deus (*constat autem dixisse Jacob*) : » Ego Dominus Deus, cresce et multiplicare : gentes et con-

[1] Gen. XXVI, 3.

» gregationes gentium ex te erunt[1]. » Ex eo quidem, quod apparet ac perspicuum est, una duntaxat Judaïca gens ab Jacob extitit. Quonam modo igitur verum sit oraculum, quod numero multitudinis utitur? Postquam igitur Christus Dei, qui ex semine Jacob natus est, multos gentium conventus per Evangelicam suam constituit doctrinam, merito in eo et per eum, quæ ad Prophetiam pertinent jam ante exitum invenerunt, et posthac item magis invenient.

§ IV. — A DEUTERONOMIO.

Declaratio lætitiæ gentium secundum Deum.

« Lætamini, cœli, cum eo, et adorent eum omnes filii » Dei : lætamini, gentes, cum populo ejus, et fortes efficiant » eos omnes Angeli ejus[2]. » Pro eo autem quod est, « Læ» tamini, gentes, cum populo ejus, » Aquyla, « Vociferami» ni, *inquit,* gentes, populus ejus; » et Theodotion : « Exul» tate, gentes, populus ejus. »

§ V. — A PSALMO XXI.

Quod extremorum terræ et cunctarum gentium conversio erit ad Deum, generatioque ventura et populus qui nascetur, justitiam ejus accipiet.

« Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi » fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ fa» miliæ gentium : quoniam Domini est regnum, et ipse do» minabitur in gentibus. » Ac deinceps adjungit : « Annun» tiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt jus» titiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus[3]. » Plana sunt hæc, et nullius interpretationis indigentia.

[1] Gen. xxxv, 11. — [2] Deut. xxxii, 43. — [3] Psal. xxi, 28, 32.

§ VI. — A PSALMO XLVI.

Pietatis pariter et lætitiæ promissio gentibus, et Dei regnum in gentes.

« Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce » exultationis : quoniam Dominus altissimus, terribilis, rex » magnus super omnem terram. » Ac deinceps adjungit : « Quoniam rex omnis terræ Deus, psallite sapienter. Reg- » navit Deus super gentes. Deus sedet super sede sancta » sua. Principes populorum convenerunt cum Deo Abra- » ham[1]. » Et hæc item plana, nec interpretationis indigentia.

§ VII. — A PSALMO LXXXV.

Declaratio pietatis gentium.

« Non est similis tibi in diis, Domine, et non est secun- » dum opera tua. Omnes gentes, quascumque fecisti, venient » et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen » tuum : quoniam magnus es tu et faciens mirabilia : tu es » Deus solus[2]. » Hæc item non minus perspicua sunt.

§ VIII. — A PSALMO XCV.

Declaratio omnium gentium pietatis, et cantici, et intelligentiæ, et regni Dei; et orbis terræ correctio.

« Cantate Domino canticum novum; cantate Domino, » omnis terra; cantate Domino et benedicite nomini ejus; » annuntiate de die in diem salutare ejus; annuntiate in » gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus : » quoniam magnus Dominus et laudabilis valde, terribilis » est super omnes deos. » Et adjungit : « Afferte Domino, » familiæ gentium, afferte Domino gloriam nomini ejus : »

[1] Psal. XLVI, 2 et seqq. — [2] Psal. LXXXV, 8 et seqq.

ac deinceps : « Dicite in gentibus, quod Dominus regnavit. » Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur [1].» Etiam hæc aperta sunt.

§ IX. — A ZACHARIA.

Cunctarum gentium, et qui omnium superstitiosissimi sunt, Ægyptiorum, unius et veri Dei, et in spiritu ex divina lege, adorationis, et celebritatis solemnis agnitio.

« Et erit : quicumque reliqui fuerint ex universis gentibus quæ venerunt contra Hierusalem, ascendent quotannis ut adorent Regem Dominum omnipotentem, et celebrent solemne Tabernaculorum. Et erit : quicumque non ascenderint ex omni tribu terræ in Hierusalem, ut adorent Regem Dominum omnipotentem, et ipsi illis adjicientur, non erit super eos imber. Quod si tribus Ægypti non ascenderit et non venerit, et super hos erit ruina qua percutiet Dominus omnes gentes quæcumque non ascenderint ad celebrandum solemne Tabernaculorum. Hoc erit peccatum Ægypti, et peccatum omnium gentium quæcumque non ascenderint ad celebrandum solemne Tabernaculorum [2]. » Plane hæc vocationem omnium gentium continent, si sensum duntaxat spectemus eorum quæ de Hierusalem et celebritate Tabernaculorum dicta sunt, quæ quidem suo tempore aptam interpretationem habituri sunt.

§ X. — AB ESAIA.

Declaratio ut electi sint Apostoli, et vocatæ gentes.

« Hoc primum bibe, cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, et reliqui qui maritimam habitatis trans Jordanem, Galilæa gentium, populus sedens in tenebris. Videte

[1] Psal. xcv, 1 et seqq. — [2] Zach. xiv, 16 et seqq.

» lucem magnam, qui habitatis in regione et umbra mortis;
» lux splendescet super vos[1]. »

§ XI. — AB EODEM.

Declaratio vocationis gentium.

« Audite me, insulæ; attendite, gentes. Multo tempore » stabit, dicit Dominus. » Quibus deinceps et de gentibus pariter, et de Christo adjungit : « Ecce dedi te in testamen» tum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad » extremum terræ[2]. » Cæterum innumerabilia ipse quoque invenies, quibus ea quæ gentibus promissa sunt continentur, per omnes Prophetas dispersa, quibus sane in præsentia neque colligendis neque interpretandis tempus adest, tametsi multa ad demonstrandum id quod propositum est in superioribus habentur. Hoc autem fuit ostendere eis qui, quoniam ex circumcisione sunt, seipsis valde gloriantur et superbiunt, quasi se unos Deus reliquis gentibus proposuerit, seque unos dignos existimaverit quibus quæ futura erant divinitus promitterentur, nihil ipsis seorsum a cæteris omnibus in divinis promissionibus esse promissum. Quando igitur demonstratum est gentes quoque divinorum promissorum beneficium esse consecutas, age jam deinceps quidnam illud sit ex quo gentes et vocationis Dei et divinorum promissorum compotes futuræ dicuntur, contemplemur : pulchrum enim est causam cognoscere quæ talia bona dicatur esse gentibus conciliatura; quænam porro alia sit hæc, quam Christi adventus, per quem ii quoque qui ex circumcisione sunt suam futuram esse redemptionem confitentur? Est igitur demonstrandum expectationem vocationis gentium non aliam quampiam fuisse quam ipsum Christum Dei, qui non solum Judæis, sed etiam omnibus gentibus

[1] Isai. IX, 1 et seqq. — [2] Id. XLIX, 6.

Salvatorem se fuerit exhibiturus. Utar vero nunc nudis Prophetarum testimoniis absque ulla interpretatione, otio post liberiore unumquodque eorum latius interpretaturus; quandoquidem favente Deo, ubi omnia quæ de gentibus prædicta sunt in unum coëgero, ipsa hæc interpretari constitui.

CAPUT SECUNDUM.

Quemadmodum iidem fore ut in adventu Christi, ejus Dei qui olim a Judæis solis cognoscebatur cognitionem et cultum omnes gentes acciperent, vaticinati sunt.

§ XII. — A PSALMO II.

Declaratio insidiarum adversus Christum, ubi ipse Filius Dei appellatur, et gentes hæreditatem a Patre accipit.

« Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt » inania? astiterunt reges terræ, et principes convenerunt » in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus; » et quæ sequuntur, quibus adjungit : « Dominus dixit ad me, » Filius meus es tu, ego hodie genui te : postula a me, et » dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam » terminos terræ[1]. »

§ XIII. — A PSALMO LXXI.

Declaratio regni Christi et vocationis gentium, et omnium tribuum terræ benedictio.

« Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio re- » gis; judicare populum tuum; » et quæ sequuntur, quibus adjungit : « Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flu- » mine usque ad fines orbis terræ. » Et rursus : « Omnes

[1] Psal. II, 1 et seqq.

» gentes servient ei. » Item : « Et benedicentur in eo omnes » tribus terræ, omnes gentes beatificabunt eum. » Et in fine Psalmi : « Et replebitur majestate ejus omnis terra : fiat, » fiat[1]. »

§ XIV. — A PSALMO XCVII.

Declaratio cantici novi, et brachii Dei, et salutaris ejus omnibus gentibus indicatio : salutare autem Filii nomen Hebraïca voce demonstratur.

« Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit » Dominus. Salvum fecit eum dextera ipsius, et brachium » sanctum ejus. Notum fecit Dominus salutare suum, in » conspectu gentium revelavit justitiam suam : recordatus » est misericordiæ suæ Jacob, et veritatis suæ domui Israël : » viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri; jubilate » Domino, omnis terra. » Et adjungit : « Commoveatur mare » et plenitudo ejus, orbis terrarum et omnes qui habitant » in eo. Flumina plaudent manu simul, montes exultabunt » a facie Domini, quoniam venit judicare terram : judicabit orbem terræ in justitia, et populos in æquitate[2]. »

§ XV. — A GENESI.

Quod ubi defecerit regnum Judæorum, ipse Christus adveniens gentium erit expectatio.

« Non deficiet princeps de Juda, neque dux de fœmoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse erit ex» pectatio gentium[3]. »

§ XVI. — A SOPHONIA.

Declaratio adventus Christi, et sublationis cultus simulacrorum, et gentium erga Deum pietatis.

« Adveniet Dominus super eos, et perdet omnes deos

[1] Psal. LXXI, 2 et seqq. — [2] Psal. XCVII, 1 et seqq. — [3] Gen. XLIX, 10.

» gentium, et adorabunt eum, unusquisque de loco suo, » omnes insulæ gentium [1].

§ XVII. — AB EODEM.

Declaratio diei resurrectionis Christi, item gentium congregatio, omniumque hominum agnitio Dei, et modus unus pietatis ; et quod Æthiopes sacrificia illi offerent.

« Idcirco expecta me, dicit Dominus, in diem resurrec- » tionis meæ in testimonium : quia judicium meum ad con- » gregandas gentes, ut admittam reges, et effundam super » eos iram meam, omnem iram furoris mei ; quoniam in » igne æmulationis meæ consumetur omnis terra, quia tunc » convertam in populos linguam, in generationem ejus, ut » invocent omnes nomen Domini, ad serviendum ei sub » jugum unum : a finibus fluviorum Æthiopiæ ferent sa- » crificia mihi [2]. »

§ XVIII. — A ZACHARIA.

Delcaratio Christi adventus, et quod multæ gentes ad eum confugient, quodque erunt Domino ex gentibus constituendi populi.

« Gaude et lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, et ha- » bitabo in medio tui, dicit Dominus : et confugient gentes » multæ ad Dominum in die illa, et erunt ei in populum ; » et habitabunt in medio tui, et cognosces quod Dominus » omnipotens misit me ad te [3]. »

§ XIX. — AB ESAIA.

Declaratio ortus Christi, qui sit ex radice Jesse proditurus, et vocatio per illum omnium gentium.

« Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice as- » cendet, et requiescet super eum Spiritus Dei ; » et quæ se-

[1] Sophon. II, 11. — [2] Id. III, 8 et seqq. — [3] Zach. II, 10 et seq.

quuntur, quibus adjungit : « Et erit in die illa radix Jesse, » et qui suscitatur ut imperet gentibus : in eo gentes sperabunt[1]. »

§ XX. — AB EODEM.

Declaratio Christi adventus, et beneficii quo per illum afficiendæ sunt omnes gentes.

« Ecce puer meus, suscipiam eum : electus meus, admisit eum apud se anima mea : dedi Spiritum meum super » eum, et judicium gentibus proferet : non clamabit, neque » remittet, neque audietur foris vox ejus : calamum collabefactatum non franget, et lignum fumigans non extinguet; sed in veritate proferet judicium : resplendebit, et » non frangetur, donec ponat in terra judicium : et in nomine ejus gentes sperabunt. » Ac deinceps adjungit : « Ego » Dominus Deus vocavi te in justitia, et apprehendam manum tuam, et confirmabo te, et dedi te in testamentum » generis, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, » et de vinculis educeres vinctos, et de domo carceris sedentes in tenebris. Ego Dominus Deus, hoc meum est nomen; gloriam meam alteri non dabo, neque virtutes meas » sculptilibus quæ ab initio erant : ecce venerunt nova quæ » nunc annuntio, antequam nuntiaverim indicata sunt vobis[2]. »

§ XXI. — AB EODEM.

Declaratio Christi tum ortus, tum vocationis gentium.

« Audite me, insulæ; et attendite, gentes : per tempus » multum consistet, dicit Dominus : ab utero matris meæ » vocavit nomen meum, et posuit os meum quasi gladium » acutum, et sub tegumento manus suæ occultavit me : posuit me quasi sagittam electam, et in pharetra sua pro-

[1] Isai. XI, 1 et seq. — [2] Id. XLII, 1 et seqq.

» texit me. » Et adjungit deinceps : « Ecce dedi te in testa-
» mentum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem
» usque ad extremum terræ[1]. »

§ XXII. — AB EODEM.

Christi adventus significatio, et vocationis gentium.

« Sic dicit Dominus, qui liberavit te Deus Israël : Sancti-
» ficate eum qui negligit animam suam, qui abominabilis est
» gentibus, servis principum : reges videbunt eum, et sur-
» gent principes, et adorabunt eum ; » et quæ sequuntur,
quibus adjungit : « Tempore accepto audivi te, et in die sa-
» lutis adjuvi te : et dedi te in testamentum gentium, ut
» constitueres terram, et consequereris hæreditates deser-
» tas, et dicere iis qui in vinculis sunt, Exite; et iis qui in
» tenebris, ut in lucem prodeant : et in omnibus viis pas-
» centur, et in omnibus semitis pastio eorum : non esurient
» neque sitient, neque percutiet eos æstus neque sol; sed
» qui miseretur consolabitur, et per fontes aquarum ducet
» eos : et ponam omnem montem in viam, et omnem semi-
» tam in pabulum eis. Ecce hi de longinquis venient, illi
» ab aquilone et mari, alii vero ex terra Persarum. Læta-
» mini cœli, et exultet terra; erumpant montes in lætitiam,
» quoniam misertus est Dominus populi sui, et humiles po-
» puli sui consolatus est[2]. »

§ XXIII. — AB EODEM.

Declaratio Christi, et vocatio gentium.

« Attendite auribus vestris, et sectamini vias meas, et
» audiet me et vivet in bonis anima vestra, et condam vobis
» testamentum sempiternum, sancta David fidelia. Ecce

[1] Isai. XLIX, 1 et seqq. — [2] Ibid. 7 et seqq.

» testimonium gentibus dedi eum, principem et imperantem gentibus. Gentes quæ non noverunt te invocabunt » te, et populi qui nesciunt te ad te confugient propter » Dominum Deum tuum, sanctum tuum Israël, quoniam » glorificavit te[1]. » Quando ergo ab his quoque didicimus Christi adventum præparari, ut non solis Judæis, sed omnibus gentibus salutaris foret : age tertium quoque illud ostendamus, quemadmodum in adventu ejus non solum meliora gentibus per Prophetas nuntiabantur, sed etiam iis qui ex circumcisione sunt contraria; siquidem plane ruinam et rejectionem Judaïcæ gentis futuram, propter eorum erga Christum incredulitatem, oracula quæ apud ipsos habentur pronuntiant : ut jam non æquales nos eis, sed etiam longe superiores videamur. Cæterum nunc quoque utar nudis Prophetarum locis, nec ea ullo modo contemplabor, cum propter eorumdem perspicuitatem, tum quod liberiore otio plenissimam eorum expositionem edituri sumus.

CAPUT TERTIUM.

Quemadmodum in vocatione gentium, quæ per Christum facienda erat, Judæorum gentem a ritu proprio cultuque Dei cadere oportebat.

§ XXIV. — AB HIEREMIA.

Declaratio rejectionis gentis Judæorum, et adoptionis gentium loco eorum.

« Hæc dicit Dominus : State in viis, et videte, et rogate semitas Domini sempiternas, et videte quænam sit via bona, » et ambulate in ea, et invenietis purgationem animis vestris. » Et dixerunt : Non ambulabimus. Constitui super vos speculatores, audite vocem tubæ. Et dixerunt : Non audie-

[1] Isai. LV, 5 et seqq.

» mus. Idcirco audierunt gentes, et qui pascunt greges in » eis[1]. »

§ XXV. — AB EODEM.

Pietatis gentium declaratio, et gentis Judaïcæ impietatis accusatio, et prædictio malorum quæ post Christi adventum invasura erant eos.

« Domine, fortitudo mea et auxilium meum, et refugium » meum in die malorum, ad te gentes venient ab extremo » terræ, et dicent : Vere falsa possederunt patres nostri si- » mulacra, et non est in eis utilitas : si faciet sibi homo » deos, et hi non sunt dii. Idcirco ego ostendam eis in tem- » pore hoc : notam faciam eis manum meam et virtutem » meam, et cognoscent quod nomen mihi Dominus. Pecca- » tum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, » exaratum super latitudine cordis eorum. Cum recordata » fuerint nemora eorum in ligno condenso, et in collibus » excelsis et montibus, in agro. Fortitudinem tuam et the- » sauros tuos in direptionem dabo, et excelsa tua, propter » peccata tua, in omnibus finibus tuis : et relinqueris sola, » et humiliaberis ab hæreditate tua quam dedi tibi ; et ser- » vire te faciam inimicis tuis in terra quam non nosti : » quoniam ignis incensus est in furore meo, usque in æter- » num ardebit[2]. »

§ XXVI. — AB AMOS.

De dispersione gentis Judaïcæ in omnes gentes, et de renovatione adventus et regni Christi, et de vocatione omnium gentium quæ in eo facta est.

« Ecce ego mando, et ventilabo in omnibus gentibus do- » mum Israël, quemadmodum ventilatur in vanno et non » cadet contritio in terram; gladio morientur omnes pecca- » tores populi mei qui dicunt, Non appropinquabunt neque » venient super nos mala : in die illa suscitabo tabernacu-

[1] Jer. vi, 16 et seq. — [2] Id. xvi, 19 et seqq.

» lum David, quod cecidit, et instaurabo quæ ceciderunt » ex eo, et quæ diruta sunt ejus suscitabo, et instaurabo » illud sicut dies sæculi, ut exquirant me qui reliqui sunt » ex hominibus, et omnes gentes, super quas invocatum est » nomen meum super eas : dicit Dominus, qui facit hæc » omnia[1]. »

§ XXVII. — A MICHÆA.

Accusatio magistratuum gentis Judæorum, et significatio desolationis metropolis eorum, adventusque Christi, et domus Dei quæ est Ecclesia ejus, verbique et legis progressio, et gentium unctarum vocatio.

« Audite nunc demum hæc, qui præestis domui Jacob, » et qui reliqui estis ex domo Israël, qui abominamini ju- » dicium et omnia recta pervertitis, qui ædificatis Sion in » sanguinibus et Hierusalem in injustitiis : qui ei præsunt » cum muneribus judicaverunt, et sacerdotes ejus cum mer- » cede responderunt, et prophetæ ejus cum argento divina- » runt, et super Dominum requieverunt, dicentes : Nonne » Dominus nobiscum est? non venient super nos mala. Id- » circo propter vos Sion quasi ager arabitur, et Hierusalem » quasi pomorum custodia erit, et mons domus Dei in ne- » mus sylvæ. Et erit in novissimo dierum manifestus mons » Domini, paratus super vertices montium, et extolletur su- » per colles, et festinabunt ad illum populi, et ibunt gentes » multæ, et dicent : Venite ascendamus in montem Domini, » et in domum Dei Jacob ; et ostendent nobis viam ejus, et » ambulabimus in semitis ejus, quoniam in Sion egredietur » lex, et verbum Domini de Hierusalem[2]. »

§ XXVIII. — A ZACHARIA.

Declaratio de Christi adventu, et Judæorum bellici apparatus pernicies, gentiumque pax, et regnum Domini usque ad terminos orbis terræ.

« Gaude vehementer, filia Sion; prædica, filia Hierusa

[1] Amos, IX, 9 et seqq. — [2] Mich. III, 1 et seqq. IV, 1 et seqq.

» lem : ecce Rex tuus venit tibi justus et salvator : ipse » mansuetus, et sedens super jumento et pullo adolescente ; » et perdet currus ex Ephræm, et equum ex Hierusalem : » et perdet arcum bellicum, et abundantia pacis ex genti- » bus : et principatum obtinebit a mari usque ad mare, et » a fluminibus per exporrectiones terræ[1]. »

§ XXIX. — A MALACHIA.

Recusatio gentis Judaïcæ, et corporalis ipsorum ex lege Mosis adorationis rejectio, spirituali introducta in omnes gentes adoratione per Christum.

« Non est mea voluntas in vobis, dicit Dominus omnipo- » tens, et sacrificium non suscipiam de manibus vestris, » quoniam ab ortu solis et usque ad occasum nomen meum » glorificatum est in gentibus, et in omni loco incensum » offertur nomini meo et hostia munda : quoniam mag- » num nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipo- » tens, vos autem profanatis illud[2]. »

§ XXX. — AB ESAIA.

Judaïcæ gentis ruina, verbique Dei et legis novæ ejusque domus divulgatio, et pietatis omnium gentium declaratio.

« Relinquetur filia Sion ut umbraculum in vinea, et sicut » fructuum custodia in cucumerario, sicut civitas in obsi- » dione. » Ac deinceps adjungit : « Quomodo facta est me- » retrix civitas fidelis Sion ? in qua justitia somnum cepit » in ea, nunc autem interfectores. » Et ad hæc : « Erunt » enim sicut terebinthus abjectis foliis, et sicut hortus » aquam non habens. Et erit fortitudo eorum ut stipula » stuppæ, et quæstus eorum ut scintillæ ignis : et combu- » rentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui extin- » guat. » His omnibus adjungit : « Et erit in novissimis diebus

[1] Zach. IX, 9 et seqq. — [2] Malach. I, 10 et seqq.

» manifestus mons Domini, et domus Dei in summis montium, et extolletur super colles. Et venient ad eum omnes gentes; et ibunt gentes multæ, et dicent : Venite, ascendamus in montem Domini et in domum Dei Jacob : et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea. Nam de Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem : et judicabit inter gentes [1]. »

§ XXXI. — AB EODEM.

Sublatio gloriæ populi Judæorum, et gentium conversio a simulacrorum cultu in Deum universi, et de desolatione Judaïcarum urbium, et de incredulitate eorum erga Deum.

« Hæc dicit Dominus Sabaoth : Et erit quemadmodum si quis colligat spicam in convalle solida, et relicta in ea sit stipula; aut tanquam si baccæ olivæ duæ vel tres in summo sublimium, vel quatuor vel quinque in ramis eorum relictæ fuerint. Hæc dicit Dominus Deus Israël : Die illa confidens erit homo in eo qui fecit ipsum, oculi autem ejus ad sanctum Israël respicient; et non confident in altaribus, neque in operibus manuum suarum quæ fecerunt digiti ipsorum : neque aspicient ligna et abominationes suas die illa. Erunt civitates tuæ relictæ, quemadmodum defecerunt Amorrhæi et Evæi a facie filiorum Israël, et erunt deserta : quoniam deseruisti Deum Salvatorem tuum, et Domini Dei tui non recordatus es. Propterea plantabis plantationem infidelem : quacumque autem die plantaveris, decipieris [2]. »

§ XXXII. — AB EODEM.

Expositio eversionis Judaïcarum urbium, et gentium lætitiæ secundum Deum.

« Domine Deus meus, glorificabo te, laudabo nomen

[1] Isai. I, 8 et seqq. — [2] Id. XVII, 5 et seqq.

» tuum, quoniam fecisti res mirabiles, consilium antiquum,
» verum. Fiat, Domine, quoniam posuisti civitates in tumu-
» lum, civitates munitas, ut cadent earum fundamenta. Im-
» piorum civitas in æternum non ædificabitur : propterea
» benedicet tibi populus inops, et civitates hominum inju-
» rias ferentium benedicent tibi : factus enim es omni ci-
» vitati humili adjutor, et mœrore affectis propter indi-
» gentiam protectio. Et faciet Dominus Sabaoth omnibus
» gentibus in monte hoc : bibent lætitiam, bibent vinum,
» ungentur unguento in monte hoc. Trade hæc omnia gen-
» tibus, consilium enim hoc in omnes gentes : devoravit
» mors invalescens. » Et rursus : « Abstulit Deus omnem
» lacrymam ab omni facie, probrum populi abstulit Deus
» ab omni terra. Os enim Domini locutum est hæc[1]. »

§ XXXIII. — AB EODEM.

Bonorum promissio ad olim desertam a gentibus Ecclesiam, et Judaïcæ gentis desperatio, et redargutio peccatorum eorum, et omnium gentium vocatio.

« Ne recordamini prima, et antiqua ne computate : quo-
» niam ecce ego facio nova quæ nunc orientur, et cognos
» cetis ea : et faciam in deserto viam, et ubi non est aqua
» fluvios : et benedicent mihi bestiæ agri, sirenes et filiæ
» passerum ; quoniam dedi in deserto aquam, ut potum da-
» rem generi meo, electo populo meo quem acquisivi. Vir-
» tutes meas narrate. Non nunc vocavi te, Jacob ; neque
» laborare te feci, Israël. Non obtulisti mihi pecudes holo-
» causti tui, neque in sacrificiis tuis glorificasti me ; non
» servisti mihi in donis, nec labore te affeci in thure, neque
» comparasti mihi argento incensum, neque adipem victi-
» marum tuarum concupivi : sed in peccatis tuis et in inju-
» stitiis tuis præfui tibi. » Et in sequentibus ait : « Conver-

[1] Isai. xxv. 1 et seqq.

» timini ad me, et salvi eritis, qui venitis ab extremo terræ. » Ego sum, et non est alius, per me ipsum juro : vere exibit de ore meo justitia. Verba mea non revertentur; quoniam mihi omne genu curvabitur, et jurabit omnis lingua Deum verum, dicens : Justitia et gloria ad eum veniet, » et erubescent omnes qui disjungunt seipsos a Domino [1]. »

§ XXXIV. — AB EODEM.

Declaratio Christi ad homines adventus, et redargutio gentis Judæorum, et cunctis gentibus promissio bonorum.

Sic dicit Dominus : « Quis est hic liber repudii matris » vestræ, in quo emisi eam? aut cui debitori vendidi vos? » ecce, peccatis vestris venditi estis, et iniquitatibus vestris » emisi matrem vestram : quoniam veni, et non erat homo ; » vocavi, et non erat qui audiret : » et reliqua, quibus adjungit : « Ambulantes in tenebris, et non est eis lux : confidite in nomine Domini, et innitimini Deo vestro : ecce » omnes vos ignem incenditis, corroboratis flammam : ambulate lumine ignis vestri, et flamma quam accendistis. » Propter me facta sunt hæc vobis, in tristitia dormietis ; » et quæ sequuntur, quibus adjungit : « Audite me, audite » me; populus meus et reges, ad me aures intendite : quoniam lex a me egredietur, et judicium meum in lumen » gentium : appropinquat cito justitia mea, et egredietur » quasi lux salutare meum, et in brachium meum gentes » sperabunt [2]. »

§ XXXV. — AB EODEM.

Redargutio impiarum injuriarum gentis Judaïcæ, et religionis eorum ruina : vocationis autem omnium gentium patefactio.

« Numquid non robusta est manus Domini ad salvandum? » aut gravata est auris ejus, ut non audiat? sed peccata ves-

[1] Isai. XLIII, 18 et seqq. — [2] Id. L, 1 et seqq.

» tra dividunt inter vos et Deum, et propter peccata vestra » avertit faciem suam a nobis ne misereatur. Manus enim » vestræ fœdatæ sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis : » labia autem vestra locuta sunt iniquitatem, et lingua ves- » tra injustitiam meditatur : nullus loquitur justa, neque est » judicium verum : confidunt in vanis, loquuntur inania : » quoniam concipiunt laborem, et pariunt iniquitatem : ova » aspidum fregerunt, et telam araneæ texunt, et qui vult ex » ovis eorum comedere, ubi contrivit, lotium invenit, et in » eo regulum : tela eorum non erit in vestimentum, neque » operientur ex operibus suis. Opera enim eorum, opera » iniquitatis : pedes autem eorum ad improbitatem currunt, » veloces ad effundendum sanguinem : et cogitationes eo- » rum, cogitationes insipientium. Contritio et miseria in viis » eorum : semitæ eorum distortæ, per quas transeunt et » nesciunt pacem. Idcirco amotum est judicium ab eis, et » non comprehendit eos justitia. Cum expectarent lucem, » factæ sunt eis tenebræ : expectantes splendorem, in obs- » curitate noctis ambulaverunt : manu explorabunt ut cæci » parietem, et quasi ipsis oculi non sint contrectabunt : ca- » dent in meridie, quasi in media nocte : tanquam morien- » tes ingemiscent, et quasi ursus et columba simul ince- » dent; » et quæ sequuntur, quibus adjungit : « Et timebunt » qui ab occasu existunt nomen Domini, et qui ab ortu so- » lis nomen gloriosum[1]. » Cæterum, cum plurimæ ejusdem argumenti sint prophetiæ, testimoniis hisce quæ hic apposuimus contenti erimus; atque ea suo tempore rursus repetentes, explanabimus. Interea vero, quando ad verbum abunde talibus testimoniis usi sumus, satis nos ostendisse arbitramur, nihil amplius quam reliquas gentes habere Judæos. Sive enim illius amici Dei Abrahæ benedictionis se solos dicunt esse participes, propterea quod ab illo sint

[1] Isai. LIX, 1 et seqq.

oriundi : jam Deus palam pollicitus est gentibus quoque parem non modo ipsi Abrahæ, sed et Isaac et Jacob benedictionem se impertiturum; quippe qui benedicendas esse itidem ut illos omnes gentes prædixerit, et sub unam eamdemque cum beatis illis Deique amicis viris lætitiam, reliquas quoque gentes invitet, juxta illud : « Lætamini, gentes, » cum populo ejus; » et illud : « Principes populorum con» gregati sunt cum Deo Abraham[1]. » Sive de regno Dei, quasi illius facti hæredes, gloriantur; jam in reliquis quoque gentibus regnaturum Deum divina oracula ostendunt : « Di» cite enim, *inquit*, in gentibus, quod Dominus regnavit[2].» Et rursus : « Regnavit Deus super omnes gentes[3]. » Sive ad sacerdotii munus et ad cultum Deo exhibendum se electos dictitant, demonstrandum erit quemadmodum gentibus quoque æquale ministerium sermo divinus se impertiturum promiserit, ubi ait : « Afferte Domino, familiæ gentium, af» ferte Domino gloriam et honorem : tollite hostias, et in» gredimini in atria ejus[4]. » Quibus etiam illud apud Esaiam oraculum adjungere poteris, quod ita habet : « Et altare » Domino in terra Ægypti, et cognoscent Ægyptii Domi» num, et facient sacrificia, et vovebunt vota Domino, et » reddent[5]. » Ubi item illud tibi erit considerandum attentius, quod extra Hierusalem in Ægypto altare Domino constituendum, et illic sacrificaturos Ægyptios votaque Domino et facturos et reddituros Prophetia significet. Non ergo in Ægypto solum, sed in ipsa quoque vera Hierusalem, quæcumque ea intelligatur, omnes gentes, necnon ipsi omnium superstitiosissimi Ægyptii, ad id quod ex sententia non ex scripto interpretandum sit, Tabernaculorum solemne celebrandum invitantur. Quod si olim factus est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Is-

[1] Psalm. XLVI, 10. — [2] Psal. XCV, 10. — [3] Psal. XLVI, 9. — [4] Psal. XXI, 28. — [5] Isai. XIX, 21.

raël, at in posterum gentes quoque omnes Domino in sortem esse tribuendas dictum est, ubi videlicet illi sic ait Pater : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem. » Etenim « dominaturum esse non in Judæa solum, sed a » mari usque ad mare, et fines orbis terræ, » Prophetia clamat, « omnesque illi gentes esse servituras, benedicendas» que esse in eo omnes tribus terræ. » Hac autem causa hoc factum est, ut Deus universi in conspectu omnium gentium salutare suum notum faceret : nos vero jam ante notavimus nomen Jesus, si ex Hebraïca lingua in Græcam convertatur, σωτήριον significare, quod Latine dicitur *salutare ;* ut nihil aliud sit salutare Dei, quam Salvatoris nostri Jesu Christi appellatio. Huic rei fidem facit Simeon in Evangelio, qui, accepto puero, ipso utique Jesu, intra manus, sic oravit : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum » tuum in pace : quia viderunt oculi mei salutare tuum, » quod parasti ante faciem omnem populorum, lumen ad » revelationem gentium[1]. » Hoc ipsum igitur salutare Psalmorum quoque auctor significavit, cum dixit : « Notum fecit » Dominus salutare suum, in conspectu gentium revelavit » justitiam suam. » Similiter apud Esaiam omnes homines hoc ipsum salutare intuentes, Deum universi dicuntur adoraturi, qui salutare suum omnibus abunde sit largiturus ; et adoraturi non in hac inferiori Hierusalem quæ est in Palæstina, sed unumquemque ex loco suo, et omnes quicumque sint in insulis gentium : quo tempore oraculum illud finem accipiet quod affirmat omnes homines invocare non amplius deos patrios, neque simulacra aut dæmonas, sed nomen Domini, et servire illi sub jugo uno, et illi a terminis fluminum Æthiopiæ rationales et incruentas hostias per novum Christi Testamentum, non in inferiori Hierusalem, neque in eo quod in illa est altari, sed in ejus Æthiopiæ

[1] Luc. II, 29.

finibus, de qua jam dictum est, oblaturos. Quod si magnum quiddam est Dei populum et esse et censeri, et unum hoc divinorum promissorum maximum est, ubi ab ipso Deo de iis qui seipso digni sint dicitur : « Ero illorum Deus, et ipsi » erunt populus meus[1] ; » meritoque antea gloriabatur Israël, quasi qui solus Dei populus esset : hoc quoque bonum, tum cum ad populum illum advenerit Dominus, gentibus se largiturum pollicetur, dicens : « Ecce ego venio, et ha- » bitabo in medio tui ; et confugient gentes multæ ad Domi- » num, et erunt ei in populum[2]. » De quibus illud item satis apte dicetur : « Et dicam non populo meo, Populus meus » es tu : et ipse dicet, Dominus Deus meus es tu[3]. » Si vero non alius, sed ipse est Christus qui de radice Jesse oriturus a Prophetis prædicitur, et hoc ipsis quoque Hebræis habetur indubitatum, adeo ut nullo pacto quispiam de hoc ambigat : considera jam quemadmodum hic surrecturus ad imperandum non ipsi Israël, sed gentibus, palam sit dictus ; nec ipse Israël, sed gentes in eo spem habituræ dictæ sint, quippe qui esset expectatio gentium ; quapropter et gentibus prolaturus judicium, et futurus lumen gentium vaticinio declaretur : et rursus, dictum sit in nomine ejus gentes speraturas, eumdemque in salutem datum iri non solis Judæis, sed omnibus hominibus usque ad extremum terræ. Quocirca et ab illo qui ipsum misit Patre dictum est ei : « Dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut » constituas terram, et consequaris hæreditates desertas[4]. » Testimonium autem gentibus dicit ea de causa, ut omnes gentes quæcumque de Christo nihil unquam didicerint, ubi ordinis rationem quæ ad illum pertinet agnoverint, et quænam in eo sit virtus, invocaturæ sint eum ; et qui antea illum populi nunquam viderint, ad illum confugituri. Cæte-

[1] Jerem. VII, 23. — [2] Zach. XI, 10, 11. — [3] Id. XIII 9. — [4] Isai. XLII, 6; XLIX, 8.

rum, quid pluribus opus est verbis? cum ex ipsis Propheticis vocibus liceat, tum quas posui, tum quas plus otii nactus exponam, quæ in divinis libris feruntur, si cui modo placeat colligere dicta Prophetarum, facile eis qui ex circumcisione sunt silentium imponere, si quando jactent promissa divina sibi solis exhibita esse, et nos qui de gentibus assumimur supervacaneos accedere, atque a divinis pollicitationibus alienos existere. E contrario enim ostensum est quemadmodum oraculis traditum sit omnes gentes adventu Christi fruituras, et Judæorum ingentem numerum ab ea promissione quæ ad majores ipsorum edita est, propter ipsorum erga Christum pervicaciam, esse casurum; paucos vero eorum duntaxat in Salvatorem et Dominum nostrum credituros, et hac ipsa re promissam spiritualem redemptionem consecuturos. De quibus sane divinus quoque Apostolus quodam loco ita scribit : « Esaias autem clamat pro Israël, » Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, » reliquiæ salvæ fient. Verbum enim perficiens, et contra- » hens in æquitate; quia verbum contractius faciet Dominus » in terra. Et sicut prædixit Esaias : Nisi Dominus Sabaoth » reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, et » sicut Gomorrha similes fuissemus[1]. » Quibus post alia hæc quoque adjungit : « Numquid Deus repulit populum suum? » absit. Nam et ego Israëlita sum, ex semine Abraham, tribu » Benjamin. Non repulit Deus populum suum, quem præ- » scivit : an nescitis in Helia quid dicat Scriptura? quemad- » modum interpellat Deum, dicens de Israël : Domine, Pro- » phetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego » relictus sum solus, et quærunt animam meam ut auferant » eam? Sed quid dicit responsum divinum? Reliqui mihi ipsi » septem millia virorum, qui non curvaverunt genu ante Baal. » Sic ergo et in hoc tempore, reliquiæ secundum electionem

[1] Rom. IX, 27 et seqq.

» gratiæ factæ sunt [1]. » His enim verbis Apostolus plane in ipso totius Judaïcæ gentis casu seipsum et sibi similes Salvatoris nostri, cum Apostolos, tum Evangelistas, omnesque qui ex Judæis etiam nunc ad Christum accedant, semen esse illud declarat quod nominatum est a Propheta, ubi ait, *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen* : hocque ipsum esse quod in reliquis item Prophetiis significatur nomine *reliquiarum totius*, quas dicit secundum electionem gratiæ servatas esse. De quibus sane reliquiis, age rursus quæ dixerint Prophetæ latius exequamur, ut pluribus jam constet non absolute universæ Judæorum nationi Christi adventum salutarem futurum pollicitum esse Deum, sed paucis eorum atque admodum raris, iis videlicet qui in Salvatorem et Dominum nostrum crediderint : quemadmodum et res ipsa, ipsis prædictionibus consentanea declaravit.

CAPUT QUARTUM.

§ XXXVI. — AB ESAIA.

Quod non in omnem Judaïcam gentem, sed in paucos eorum duntaxat, divinorum promissorum eventa pervenerint.

« Terra vestra deserta, civitates vestræ succensæ igni : » regionem vestram in conspectu vestro alieni devorant ; et » deserta est, cum subversa sit a populis alienis. Relinquetur filia Sion ut umbraculum in vinea, et tanquam fructuum custodia in cucumerario, tanquam civitas in obsidione. Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, » quasi Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes » fuissemus [1]. » Exordiens magnus divinusque Propheta suum opus, primum docet quemadmodum universum suæ Pro-

[1] Rom. xi, 1 et seqq. — [2] Isai. 1, 7 et seqq.

phetiæ propositum nihil aliud continet quam visionem et contemplationem quæ feratur contra Judæam et contra Hierusalem : deinde cunctam Judæorum nationem redarguit, primum hæc dicens : « Agnovit bos possessorem, et » asinus præsepe domini sui ; Israël autem me non agno- » vit, et populus non intellexit. » Deinde universam gentem deplorans, adjungit : « Væ genti peccatrici, populo » pleno peccatis, semini pravo, filiis iniquis[1] ! » Hisce initio operis ubi contra illos usus est objurgationibus, et proposuit causas ejus vaticinii quod contra illos feratur, tum initium facit dicens : *Terra vestra deserta*, quæ tamen deserta non erat eo ipso quo prophetiam edebat tempore; *Civitates vestræ succensæ igni*, cum tamen ne hoc quidem adhuc factum esset. Sed neque regionem ipsorum tunc alieni devorabant, cum tamen ille sic dicat, *Regionem vestram in conspectu vestro alieni devorant*, et quæ sequuntur. At enim si ad Salvatoris nostri Jesu Christi adventum transieris, et ad ea quæ subsecuta sunt usque in hunc diem tempora, facile inveneris ea quæ dicta sunt completa esse. Nam et filia Sion (hæc autem erat adoratio quæ in monte celebrabatur qui vocatur Sion), ex quo advenit Jesus Salvator noster, relicta est ut umbraculum in vinea, et quasi fructuum custodia in cucumerario : aut si his quidquam cogitari potest desertius, regionemque ipsorum alieni coram ipsis devorant, nunc quidem vectigalia ac tributa ab illis exigentes, nunc vero proprium ipsorum prædium, eam quæ olim Judæorum erat terram facientes. Sed et templum illud admirabile quod erat in eorum metropoli, in terram cecidit, a populis alienis eversum; et civitates eorum igni succensæ sunt ; et facta est Hierusalem vere civitas in obsidione. At vero, quia postquam illis hæc evenerunt et chorus Apostolorum, et qui ex Hebræis in Christum credide-

[1] Isai. I. 3 et seqq.

runt, fœcundi instar seminis ex illis ipsis servati sunt, et per universam terram atque in omne genus hominum penetrantes, omnem civitatem ac locum et regionem proprio atque Israëlitico semine impleverunt; adeo quidem ut ex illis quasi spicæ quæ in nomine Salvatoris nostri fundatæ sunt Ecclesiæ, sint enatæ : merito divinus Propheta, iis minis quibus contra illos est usus, adjungit : « Nisi Dominus » Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti es- » semus, et sicut Gomorrha similes fuissemus. » Quod quidem in apertiorem sensum contrahens sanctus Apostolus in Epistola ad Romanos interpretatus est : « Esaias autem cla- » mat pro Israël, si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena » maris, reliquiæ salvæ fient. Verbum enim perficiens et » contrahens faciet Dominus in terra. Et sicut prædixit » Esaias : Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, » quasi Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes » fuissemus [1]. » Quibus rursus hæc adjungit : « Numquid, *in-* » *quit,* repulit Deus populum suum? absit. Nam et ego Is- » raëlita sum ex semine Abraham, tribu Benjamin. Non re- » pulit Deus populum suum quem præscivit : an non nostis » in Helia quid dicat Scriptura? quemadmodum intercedit » apud Deum contra Israël : Domine, prophetas tuos occi- » derunt, altaria tua suffoderunt, et ego relictus sum solus, » et quærunt animam meam ut auferant eam? Cæterum » quid dicit ei responsum divinum? Reliqui mihi septem » millia virorum, qui non curvaverunt genu ante Baal. Sic » ergo et in hoc tempore, reliquiæ secundum electionem » gratiæ factæ sunt [2]. » Ne vero in aliud tempus Prophetiam eventum suum dirigere suspiceris, quam in adventum Salvatoris nostri Jesu Christi, verba quæ sequuntur post illud dictum : *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes*

[1] Rom. IX, 27 et seqq. — [2] Idem, XI, 1 et seqq.

fuissemus, universum Judaïcum populum Gomorrhæ populum appellantia, et eorum duces principes Sodomorum, adjungunt rejectionem Mosaïci ritus, et ejus Testamenti modum quod per Salvatorem nostrum omnibus hominibus denuntiatum est (cum Testamenti dico, ejus regenerationis quæ fit per lavacrum intelligo); verbumque plane novum ac legem introducunt, ubi de talibus prædicunt : sic igitur habent : « Audite verbum Domini, principes Sodomorum; attendite legem Dei, populus Gomorrhæ. Quid mihi » multitudo victimarum vestrarum [1]? » et cætera : quæ ut propria legum a Mose positarum auferens, eorum loco alium remittendi peccata modum introducit, eum videlicet qui per lavacrum salutis et per eam quæ cum hoc prædicatur vitam celebratur, sic dicens : « Lavamini, mundi » estote, auferte pravitates ab animis vestris [2], » et quæ sequuntur. Cur autem principes Sodomorum et populum Gomorrhæ eos nominaverit, idem illico exposuit, sic dicens : « Manus enim vestræ plenæ sanguine [3]. » Et rursus ubi paulum progressus est, ait : « Iniquitatem suam ut Sodomorum » nuntiaverunt atque indicaverunt. Væ animæ illorum ! » quoniam cogitaverunt consilium pravum contra seipsos, » dicentes : Ligabimus justum, quoniam inutilis nobis est [4] : » ubi cum de quodam sanguine et de insidiis adversus justum quemdam mentionem fecerit, quem hunc tandem intelligi vult, nisi Salvatorem nostrum Jesum Christum? propter quem et post quem omnia in illos quæcumque dicta sunt redundarunt.

§ XXXVII. — AB EODEM ESAIA.

Quod propter Salvatorem nostrum Jesum Christum, et post ejusdem adventum, omnia quæ dicta sunt a Propheta illis accederint.

« In die illa illucescet Deus in consilio cum gloria in terra,

[1] Isai. I, 10 et seqq. — [2] Ib. 16. — [3] Ibid. 15. — [4] Id. III. 9. Sap. II, 12.

» ut extollat et glorificet id quod reliquum fuerit ex Israël; » et erit illud reliquum ex Israël in Sion, et quod relic- » tum fuerit in Hierusalem : sancti vocabuntur omnes qui » scripti sunt ad vitam in Hierusalem[1]. » Quodnam vero sit illud reliquum ex Israël, ipse Propheta explanavit cum dixit, *Omnes qui scripti sunt in Hierusalem, et qui vocati sancti.* Quæ autem sit dies illa in qua Deus glorificaturus et in sublimi collocaturus dicitur id quod reliquum fuerit ex Israël, et eos qui vocandi sunt sancti et scribendi ad vitam, si totam hujus sectiunculæ narrationem percurreris, facile disces. Initio igitur totius libri, cum adversus Judæam ac Hierusalem visionem vidisset Propheta, et pluribus verbis totius Judaïcæ gentis impia facinora numerasset, cumque minabundus dixisset de illorum eversione, deque extrema Hierusalem vastitate, tum finem ei quæ contra illos versabatur contemplationi imponit his verbis : « Erunt enim ut terebinthus abjectis foliis, et tanquam » hortus aquam non habens ; et erunt vires eorum tanquam » surculus stuppæ, et quæstus eorum ut scintillæ ignis : et » comburentur iniqui et peccatores simul, et non erit qui » extinguat[2]. » Ubi cum adversus illos vaticinium circumscripserit, tum reprimit se, et novo initio facto, alteram materiam aggreditur, exordioque etiam, ut dicebam, tali utitur : « Verbum quod factum est ad Esaiam filium Amos » prophetam, de Judæa et de Hierusalem[3], » vel, ut Symmachus interpretatus est, « super Judæa et super Hierusa- » lem. » Ex quo forsan illum suspicetur aliquis, de quibus tristia prius sit vaticinatus, de iisdem nunc, commutata ratione, meliora quædam prædicere. At vero eorum quæ sequuntur contextus nequaquam istuc dici permiserit; quippe qui super Judaïca gente, et super eo qui vocatur Israël, nihil omnino boni contineat, neque item super Judæa, ne-

[1] Isai. IV, 2 et seqq. — [2] Id. I, 30, 31. — [3] Ibid. I, 1.

que super Hierusalem; contra autem innumerabiles adversus Israël querelas atque accusationes, minasque adversus Hierusalem tristes recenseat; quodque universis gentibus salutare contigit, vocationem atque agnitionem summi Dei futuram, divinet; et ad hæc, novi cujusdam montis proditionem in lucem, et alterius domus Dei præter eam quæ est in Hierusalem constructionem manifestam proponat: itaque ubi de Judæa et de Hierusalem locutus est, tunc sic dicit, quod « erit in novissimis diebus manifestus mons Do» mini, et domus Dei in verticibus montium, et extolletur » super colles; et venient ad eum omnes gentes, et ibunt » gentes multæ et dicent : Venite, ascendamus in montem » Domini, et in domum Dei Jacob. » Ac de gentibus quidem cunctis talia devinat; de Judæis vero deinceps cujusmodi sint ea quæ adjungit, nunc audi : « Dimisit enim populum » suum, domum Jacob; quoniam repleta est, ut ab initio, » regio eorum hominibus, sicut regio alienigenarum; et fi» lii multi alieni nati sunt illis. Repleta est enim regio illo» rum argento et auro, et non fuit numerus thesauris eo» rum; » et cætera quæ sequuntur, quæ multo plura sunt, quibus adjungit : « Et adoraverunt ea quæ fecerunt digiti » ipsorum. Et declinavit se homo, et humi se abjecit; et » non dimittam eos. Et nunc ingredimini in petras, et ab» scondimini in terram a facie timoris Domini, et a facie » gloriæ ejus, cum surrexerit quassare terram[1]. » Quibus verbis plane surrecturum esse Dominum indicat, et universam terram gentis Judaïcæ quassaturum : de Judæis enim omnis sermo est, quemadmodum etiam in sequentibus, ubi ait : « Dies enim Domini Sabaoth super omnem pe» tulantem et superbum, et super omnem excelsum et su» blimem[2], » quæque his deinceps consentanea dicuntur. In hac igitur die in qua surrecturus est Dominus, postquam

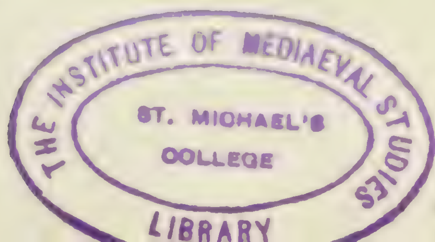
[1] Isai. II, 2. — [2] Ibid. 12.

vaticinatus est contra eos qui extolluntur adversus cognitionem Dei, tum in hac ipsa, inquam, die, Dominum id facturum Propheta significat : « Extolletur, inquit, Dominus » in die illa : et manufacta omnia occultabunt, introferentes ea in speluncas [1] : » ubi propemodum indicat aversionem a simulacris, qua aversi sunt et ipsi Judæi et omnes reliqui homines, post Salvatoris nostri adventum, quando omnem superstitionem aspernati sunt. « Ergo in die illa, » *inquit,* abjiciet homo abominationes suas aureas atque » argenteas, quas fecerunt ut adorarent inania [2]. » Ubi hæc, ut par est, de omni homine enuntians, propter futuram gentium vocationem, tum separatim rursus sub unam sententiam de Judaïca gente adjungit, et dicit : « Ecce dominator Dominus Sabaoth, auferet de Judæa et de Hierusalem virum robustum et fœminam valentem, robur panis » et robur aquæ, gigantem et robustum, et hominem bellatorem, et judicem, et prophetam, et conjectorem, et seniorem, et principem super quinquaginta, et mirabilem » consiliarium, et doctum architectum, et prudentem auditorem [3] ; » et quæ sequuntur. Quæ cum diligentius attenderis, apponito iis quæ initio Prophetiæ dicta sunt, quæ sic habent : « Verbum quod factum est a Domino ad Esaiam » filium Amos, super Judæa et super Hierusalem [4] ; » ut quæ sic prolata sunt magis contra ipsos quam pro ipsis existant, nisi forte in his aliquis latens comprehenditur sensus. Qui enim fieri potest ut is qui ablaturus sit ab Judæa et ab Hierusalem virum robustum et fœminam valentem, robur panis et robur aquæ, et omnia quæcumque olim in eis dignitatem habebant, pro Judæa et pro Hierusalem futura esse hæc ipsa quæ divinabantur, prædixerit ? quomodo autem sunt pro iisdem ea quæ deinceps dicuntur : « Soluta est Hierusalem, et Judæa concidit, et linguæ eorum cum ini-

[1] Is. II, 17. — [2] Ib. 20. — [3] Id. III, 1 et seqq. — [4] Id. I, 1.

» quitate, ea quæ ad Dominum spectant non credentes[1]. » Atqui quo tempore montem Domini omnibus gentibus nuntiari necesse erat, Deique in illo monte domum in quam ubi omnes gentes convenissent tum dicturi essent, Venite ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob : in eo, inquam, ipso tempore, ubi sermo divinus talibus Judaïcæ gentis accusationibus est usus, iisque minatus extrema, tum his omnibus ea quæ ante exposuimus verba adjungit, docetque ex omni Judaïca gente, quæ a vero Dei cultu casura sit, superfuturos quosdam qui non eadem cum omnibus mala sint subituri; quin contra potius, tanquam ex pravis atque injustis relicti superstites, comprobatamque ac sinceram pietatem amplexi, ea scriptura quæ a Deo profecta sit digni sint habendi, ac servi Dei sancti vocandi : quibus sane verbis plane significat Salvator noster Apostolos ac Discipulos, atque Evangelistas, reliquosque omnes qui de circumcisione assumpti in ipsum crediderint, quo tempore gens eorum universa cecidit. Porro hæc ille sermo innuit, qui sic habet : « In die illa » (in qua videlicet ea quæ prædicta sunt omnia de vocatione gentium et de Judæorum ruina futura sunt) « illucescet Deus in consilio cum gloria » in terra, ut extollat et glorificet quod relictum fuerit ex » Israël; et erit quod relictum fuerit in Sion, et quod re» lictum fuerit in Hierusalem, sancti vocabuntur : omnes » qui scripti sunt ad vitam in Hierusalem[2], » propter quos prodituros de Hierusalem videlicet ac de Judæa, merito super Judæa et super Hierusalem Prophetiam illam dici procemium ipsum ostendit, aut etiam propter veram Hierusalem et propter Judæam illam quæ, si ex sententia non ex scripto consideretur, huic alteri proportione respondeat. Qua de re cum erit tempus videbimus. Et quis tandem divinam Apostolorum Salvatoris nostri et Evangelistarum

[1] Isai. III, 8. — [2] Id. IV, 2 et seqq.



cernens virtutem, secundum quam « in omnem terram ex» ivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum, » omnesque ex illo ad hoc usque tempus Christi Ecclesias quæ verba eorum in ore præceptaque habent, et novi Testamenti per eos publicatas Christi leges; non huic Prophetiæ testimonium veritatis exhibeat, utpote ei quæ manifeste dicat, in consilio et cum gloria in omnem terram Deum in sublimi collocaturum et glorificaturum id quod relictum fuerit ex Israël ? item quemadmodum id quod relictum fuerit in Sion, et quod relictum fuerit in Hierusalem, sancti vocabuntur, omnes qui scripti ad vitam ? Pro eo autem quod dicitur apud Septuaginta *in consilio cum gloria,* Aquila et Theodotion inter se concordantes, *in virtutem et gloriam* interpretati sunt : sic utique eam virtutem quæ a Deo Apostolis data est, et quam post talem virtutem apud Deum habituri erant gloriam, indicantes; juxta illud : « Dominus » dabit Verbum evangelizantibus virtute mala[1]. »

§ XXXVIII. — AB EODEM.

« Item quod re ipsa factum est : auditu audietis, et non » intelligetis; et aspicientes aspicietis, et non videbitis. » Crassum enim factum est cor populi hujus, et auribus » graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando » videant oculis, et auribus audiant, et convertantur, et sa» nem eos. Et dixi : Quousque, Domine ? et dixit : Donec » vastentur civitates, adeo ut non habitentur; et domus, » adeo ut non sit homo : et terra relinquetur deserta. Et » post hæc amovebit procul Deus homines, et multiplica» buntur qui relicti fuerint in terra[2]. » Considera igitur hic quoque, quonam modo qui relicti sint rursus in terra, cum reliqua universa vastationem passura sint, soli dicantur multiplicandi. Erunt autem hi ipsi Salvatoris nostri Disci-

[1] Psal. LXVII, 12. — [2] Isai. VI, 10 et seqq.

puli, qui ab Hebræis ad omnes homines profecti, atque instar seminis relicti, uberem fructum protulerunt, ipsas gentium in toto orbe terrarum Ecclesias : et inspice sane quemadmodum eodem tempore hos solos Judæorum ruinæ superstites multiplicatum iri affirmat, illos autem solitudinem penitus vastationemque passuros : « Terra enim, *in-* » *quit,* eorum relinquetur deserta. » Porro hoc ipsum superius quoque dictum est, ab eodem Propheta ad eosdem, illo loco : « Terra vestra deserta, civitates vestræ succensæ » igni : regionem vestram in conspectu vestro alieni devo- » rant [1]. » Quando autem hæc tandem completa sunt, si non post Salvatoris nostri tempora ? antequam enim contra illum tam impia facinora ausi essent, nunquam fuerat eorum terra deserta, neque civitates eorum incensæ igni, neque regionem eorum alieni devoraverant. Ex quo autem divinam illam vocem ipse Salvator et Dominus noster emisit, qua illis quod futurum erat indicavit, sic dicens : « Re- » linquetur domus vestra deserta [2] ; » ex illo, inquam, neque ita multo post talem prædictionem, illi obsidione pressi a Romanis, in solitudinem ac vastitatem redacti sunt. Causam etiam vastationis eorum sermo Propheticus exprobrat, ubi aperte propemodum interpretatur et manifestum proponit quidnam fuerit illud quod illis ruinam attulerit. Postquam enim Salvatorem nostrum apud ipsos docentem ipsi audientes, auribus mentis non audierunt, neque intellexerunt quisnam esset, et illum oculis corporis cernentes animi oculis non perspexerunt, crassumque suum ipsorum cor reddiderunt, et pene oculos mentis clauserunt, atque aures gravaverunt, ut ait Prophetia : tum propter hanc causam, civitates eorum dicit esse vastandas, adeo ut non habitentur, ac terram eorum fore desertam ; paucos vero quosdam ex illis superfuturos, qui ubi instar

[1] Isai. I, 7. — [2] Matth. XXIII, 38.

fœcundi ac vivi seminis conservati fuerint, ad omnes homines penetrantes, multiplicandi esse in terra dicuntur. Verumtamen post horum ipsorum profectionem, Apostolorum videlicet Salvatoris nostri, adhuc ait in ipsa regione Judæorum decimam partem mansuram, ac deinceps rursus futuros eos in direptionem quasi terebinthum, et quasi glandem suo spolio exutam. Demonstrat autem, ut arbitror, his verbis oraculum, post primam illam obsidionem quam Apostolorum temporibus, sub Vespasiano Romanorum imperatore, perpessi narrantur, rursus sub Adriano altera obsidione afflictos, de loco illo penitus arcendos fore, adeo ut ne solo quidem urbis Hierusalem insistere illis sit permittendum. Hoc igitur innuens, sic ait : « Et iterum erit in di» reptionem ut terebinthus, et sicut glans cum excidit de » spolio suo[1]. »

§ XXXIX. — AB EODEM.

« Et erit in die illa : nutriet homo juvencam boum et » duas oves, et erit ex eo quod plurimum faciet lac : com» edet butyrum et mel comedet quicumque relictus fuerit » in terra[2]. » Hic si illam diem quam Propheta significat quæsieris, tempus adventus Salvatoris nostri invenies. Ubi enim dixit Propheta, « Ecce Virgo in utero concipiet, et » pariet filium[3], » plurima interponens, divinat de iis quæ per eamdem diem, hoc est, Salvatoris nostri adventus tempore, futura sunt. Virtutes enim invisibiles, et quosdam inimicos atque hostes, muscas et apes allegoriæ legibus nominans, ingressuros esse terram Judæorum dicit; atque ita Dominum hostium ipsorum novacula, tanquam magni cujusdam corporis, ipsius Judaïcæ gentis caput, et pilos pedum, et barbam, et denique omne ornamentum eorum abrasurum. Cum vero hæc in illa die de qua agitur futura

[1] Isai. I, 30. — [2] Idem, VII, 21, 22, 23. — [3] Ibid. 14.

sunt, in qua videlicet ille de quo loquitur nascetur de Virgine; tum eum hominem qui relictus fuerit de totius gentis interitu, hoc est, omnem quicumque ex illis in Christum Dei crediderit, nutriturum juvencam boum et duas oves prædicit; et ex eo quod plurimum faciet lac, butyrum et mel comesurum. Porro hæc si mystice contemplaberis, intelliges in Salvatoris nostri Apostolis suum finem accepisse : quorum singuli in iis Ecclesiis in quibus virtute Christi constiterint, binas oves, hoc est, binos ordines instar ovium ad gregem Christi convenientes, alterum quidem in primis adhuc elementis versantem, alterum vero qui jam per lavacrum sit illustratus; ac præterea juvencam unam, Ecclesiasticum utique eorum qui præsident principatum, divinis et rationalibus cibis nutrientes, fœcundum ex illis lac et mel, ejus videlicet cibi quem ipsi elaboraverint, fructum perceperunt. Et quod quidem eam multitudinem quæ ex imperfectioribus constat, ovibus divinus Sermo comparare consueverit, non est opus ut dicam, cum hoc omnes divinæ Litteræ ostendant. Quod vero eum qui perfectior sit et multos, quasi bonus agricola, exerceat, Ecclesiæque præsideat, rustico boum labori item conferre soleat, sanctus nobis demonstrat Apostolus, ubi ait : « Numquid de bobus » cura est Deo? an propter nos omnino dicit? quoniam debet in spe, qui arat, arare; et qui triturat, in spe, ut sit » particeps[1]. » Quod si quis istiusmodi figuris loquendi offendatur, item poterit et muscas et apes, de quibus dictum est, et novaculum, et barbam, et pilos pedum, non ex sententia, sed ex scripto contemplari, atque ita plane in ridicula et absurda fabularum deliramenta recidere. Si vero non aliter hæc accipere necesse est, quam ad sensum quemdam interiorem, haud dubium est quin etiam ea quæ sequuntur, simili ratione.

[1] 1 Cor. IX, 9.

§ XL. — AB EODEM.

« In die illa extinguentur montes, et colles, et sylvæ; et » devorabunt ab anima usque ad carnes : et erit qui fugiet, » tanquam fugiens a flamma ardente : et qui relicti fuerint » ex illis, erunt numerus; et puer parvulus scribet eos : et » erit in die illa, non ultra adjiciet quod reliquum fuerit ex » Israël, et qui conservati ex Jacob, non ultra confidentes » erunt in eis qui injuriis ipsos affecerint; sed erunt confi- » dentes in Deo sancto Israël in veritate : et convertetur » quod reliquum fuerit ex Israël ad Deum fortem : et si fue- » rit numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquiæ » eorum salvæ fient. Verbum enim qui perficit, et qui con- » trahit in justitia : quoniam verbum contractius faciet » Deus in orbe terræ universo[1]. » Hic quoque attende, dum tristia minitatur, quemadmodum « Erit, *inquit,* qui fugiet » tanquam fugiens a flamma ardente : et qui reliqui fuerint » ex illis, numerus erunt; et puer parvulus scribet eos : » quibus sane verbis, paucitatem eorum qui ex populo circumcisionis interitum sint evasuri, una cum urbis Hierusalem incendio, nobis ostendit. « Hi vero, *inquit,* qui reliqui fuerint, numerus erunt; » hoc est, non plures quam ut numero comprehendi possint, utpote qui et pauci et facile numerabiles futuri sint : non plures igitur extiterunt, duntaxat universæ Judæorum multitudini comparati, qui in Salvatorem et Dominum nostrum crediderunt, qui quidem etiam digni habiti sint qui ab eo scripturam acciperent; quemadmodum verba illa demonstrant, *Et puerulus scribet eos ;* siquidem prius ostensum est quisnam hic esset puerulus, ubi dictum est : « Ecce Virgo in utero habebit, » et pariet filium : et antequam sciat puer vocare patrem » aut matrem[2] : » et quoniam hoc loco, « Puer, *inquit,* scri-

[1] Isai. x, 16 et seqq. — [2] Id. vii, 14.

» bet eos, » merito in superioribus dicebat : « Et erit quod » reliquum fuerit in Hierusalem sancti vocabuntur, omnes » qui scripti sunt ad vitam[1]. » Ergo ut illic reliquum nominatum est, hicque ipsi erant qui scripti sunt ad vitam : ita etiam hic, « qui reliqui fuerint ex eis, numerus erunt, et » puerulus scribet eos. » Hoc porro ipsum « quod relictum » fuerit ex Israël, et qui servati ex Jacob, non ultra, *inquit,* » in eis qui ipsos injuria affecerint, sed in Deo sancto Israël » confidentes erunt. » Et sane jam specta utrum ipsa hac confidentia ii qui ex Judaïca gente profecti sunt, et qui de ruina Israël relicti sunt Discipuli et Apostoli Salvatoris nostri, nihil æstimaverint principes sæculi hujus, seu principes Judaïci, qui olim injuria eos afficiebant, et sic in omnes gentes penetraverint, Christum Verbum prædicantes; an vero nihil horum ausi sint, atque utrum eadem erga Deum confidentia (nam, ut Prophetia habet, confidentes erant in Deo sancto Israël in veritate; non enim subdole aut simulate, sed vere totos seipsos spei dediderant) non solum de sua regione profecti sint, verum id quod ipsis propositum fuerat abunde perfecerint, an non. Nempe hoc ipsum rursus id fuisse invenies, quod relictum est quasi semen ruinæ Jacob, in Deo forti confidens; atque item hoc ipsum universæ ejus gentis residuum (quæ quidem gens fuerit quasi arena maris, non quasi stellæ cœli) dignum habitum esse cui salus a Deo condonaretur, sicut affirmat Apostolus, ubi ait : « Esaias autem clamat pro Israël. Si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquiæ » salvæ fient[2]. » Nam cum duo sint quæ Abrahæ Deus respondens promisit de iis qui ab illo orituri erant, unum quidem quod futuri essent sicut stellæ cœli, alterum vero quod tanquam arena maris; Dei quidem amici, quales fuerunt illi veteres, et Prophetæ, et Salvatoris nostri Apostoli, qui-

[1] Isai. IV, 2 et seqq. — [2] Rom. IX, 27.

bus ipse illud testimonium exhibuit, « Vos estis lux mun-» di[1], » luminibus cœlestibus ipso splendore comparantur : reliqui vero, terreni scilicet atque in humum spectantes, arenæ similes habentur. Proinde merito ubi tota multitudo filiorum Israël, quæ a dignitate sua et a virtutis magnificentia casura erat, undecumque spectans in terram, ut sermo de his Propheticus habet, arenæ maris comparata fuerit; tum videlicet eorum reliquiæ duntaxat salvæ fient, de quibus sane reliquiis plurimum est a nobis elaboratum : atque hæc futura esse dicit, ubi ipse Dominus contrahens et perficiens, verbum per totum terrarum orbem fecerit; sic utique Evangelicam prædicationem perspicue significans, in qua omni Mosaïco ambitu sublato, qui imaginibus et signis et corporalibus adorationibus constabat, brevitate præditum Evangelii verbum in omnes homines emissum, Prophetiæ veritatem comprobavit.

§ XLI. — AB EODEM.

« Et erit in die illa radix Jesse; et qui surget imperare » gentibus, in eo gentes sperabunt : et erit requies in ho-» nore. Et erit in die illa, adjiciet Dominus demonstrare » manum suam ad æmulandum, et quærendum quod re-» manserit reliquum populi sui, quodcumque relictum fuerit » ab Assyriis, et ab Ægypto, et a Babylonia, et ab Æthio-» pia, et ab Elamitis, et a solis ortu, et ab insulis maris : » et extollet signum in gentes, et dispersos Juda congrega-» bit a quatuor alis terræ[2]. » Cum sæpe quædam futura dicantur in quodam insigni die, hoc est, ubi manifestum tempus advenerit, nos ratiocinatione colligentes, earum rerum quæ significentur exitum in ipsum Dei adventum recidere demonstravimus : in quo cum omnis Judaïca gens

[1] Matth. v, 14. — [2] Isai. xi, 10 et seqq.

casura esset, paucos quosdam servatum iri qui ex illis relinquendi erant, divina ostendunt oracula. Is tamen locus qui nunc in manibus est, et ipsam diem, et quod per eam significatur tempus, et quæ in eo eventura essent, planissime demonstrat : cum enim canat ex semine David futurum Christi ortum, cum eo simul Judæorum item ruinam prædicit; dicit autem sic : « Ecce dominator Dominus Sabaoth » conturbabit gloriosos cum robore, et excelsi humiliabun- » tur, et cadent excelsi gladio, et Libanus cum excelsis ca- » det[1]. » Porro hic Libanum ipsam Hierusalem intelligi vult, sicut in aliis demonstravimus : quam cum omnibus suis factum, et venerationem præ se ferentibus, et gloriosis casuram, hic Prophetæ locus minatur : qui quidem ubi priora illa explicavit, hæc deinceps adjungit : « Et egredietur virga de ra- » dice Jesse, et flos de radice ascendet[2]; » et cætera. In quibus manifestissime, ex radice Jesse (pater autem hic fuit David) ortum Christi significat, in quo ortu vocationem gentium prius per quamdam sermonis obscuritatem, more Prophetico explicat. Illud enim : « Pascetur simul lupus cum » agno, et pardus cum hædo simul quiescet[3], » et quæ sunt hujusmodi, nihil aliud quam gentium indomitarum, et immanium, et in nulla re a belluis differentium, ad pios et mansuetos et omni charitate refertos mores conversionem futuram indicant. Sed hoc ipsum docet apertius in iis quæ sequuntur, sic dicens : « Repleta est universa terra cogni- » tione Domini, sicut aqua multa ad cooperienda maria[4]. » Præterea ipse seipsum interpretans sermo Propheticus sequitur : « Et erit in die illa, radix Jesse ; et qui surgit ut » imperet gentibus, in eo gentes sperabunt : et erit requies » ejus cum honore[5]. » Quoniam igitur superius Judaïcæ gentis ruinam involute significavit, post vero gentium voca-

[1] Isai. x, 33, 34. — [2] Idem, xi, 1 et seqq. — [3] Ibid. 6. — [4] Ibid. 9. — [5] Ibid. 10.

tionem, nunc quidem involutius, nunc autem explicatius : merito rursus eumdem repetens sermonem, de iis qui ex circumcisione in Christum credituri sunt mentionem facit, ne omni ratione a Christo spem illorum excludat. « Erit » enim, *inquit,* qui surgit ut imperet gentibus. » Sed quis tandem hic est qui surgit, nisi radix Jesse ? quem etiam gentibus, non ipsi Israël imperaturum affirmat. Quoniam ergo varie docuit hanc gentium conversionem ad eum qui de radice Jesse nascetur et pullulabit, necdum boni quidquam de iis qui in circumcisione sunt protulit; merito quod prædictioni ejusmodi deerat reddit, dicens : « Et erit in die illa, » hoc est, in illo tempore in quo adveniet is qui orturus est de radice Jesse, « adjiciet Dominus demonstrare manum » suam, ut æmuletur, et quærat quod remanserit reliquum » populi, quocumque relictum fuerit[1], » aut ab his aut ab illis hostibus. Quem quidem locum Aquila ita convertit : « Et erit in die illa, adjiciet Dominus secundo manum suam » ad acquirendum residuum populi sui, quod relinquetur ab » Assyriis ; » et cætera. Cæterum hæc quoque te considerare oportebit, hostes populi Dei censendos intelligibiles quosdam et spirituales, hoc est, malos dæmones, sive potestates quæ verbo adversentur. Hi porro sunt illi qui olim iis gentibus quæ hic nominatæ sunt invisibiliter præerant, et animas Israël vastabant, cum eas in varios effectus inducerent, et captivas facerent, et ad morem victus alienarum gentium victui similem attraherent. Cum igitur hic universus, prope dixerim, populus, animis factus esset captivus ab iis quos diximus hostibus, qui servati relictique sunt sine vulnere, non spoliati suis rebus, promissum illud de quo Prophetia loquitur obtinebunt ; utpote qui visuri sint manum Domini, et illius possessio futuri : quemadmodum illud habet oraculum, quod ita ait : « Adjiciet Dominus demonstrare ma-

[1] Isai. XI, 11.

» num suam, ut æmuletur ob id quod remanserit reliquum » populi. » Quid autem adjiciet Dominus? nempe, iis quos semel quondam per Prophetas ostendit, adjecta est manus Domini, ut, his ipsis veluti de totius populi ruina servatis, quæ prioribus deerant adjungerentur. Hæc porro erant novi Testamenti mysteria, quæ manu Domini ostensa sunt ei parti quæ de populo relicta est. Sed etiam « ut æmuletur, » *inquit*, ob id quod remanserit reliquum populi. » Pro quo Aquila et Theodotion concorditer, « ad acquirendum, *in-* » *quiunt*, residuum populi sui, quodcumque relictum fuerit » ab Assyriis et a reliquis inimicis gentibus. » Hoc autem quod relictum fuerit de populo extollet, inquit, signum in gentes; per eos enim plane Dominus signum suum in cunctis gentibus patefecit, et per eosdem collegit eos qui ex Israël perierant, et qui ex Juda dispersi erant, postquam a quatuor alis terræ ad Christum Dei, ex prædicatione Apostolorum ipsius, confugerunt : sic sane collectos esse intelligens eos qui quondam ex Israël et Juda, secundum sententiam consideratis atque acceptis, abducti procul separatique fuerant. Mos autem hujuscemodi animarum, verum Israël Dei demonstrat; sicut e contrario vitiosa pravaque affectio, eum Israël qui ratione corporis eam appellationem sortitus est, principes Sodomorum et populum Gomorrhæ appellare in oraculis facit. Reliquiæ igitur secundum electionem gratiæ, et quod in Prophetia dicitur relictum residuum populi, signum Domini apud cunctas gentes prædicarunt; et istiusmodi gentium animas ab interitu ad Domini cognitionem trahentes, unum Deo populum confecerunt qui a quatuor alis terræ hodie quoque una Christi virtute contrahitur. Hi vero ipsi de Judaïcæ gentis interitu conservati Discipuli et Apostoli Salvatoris nostri, ex diversis tribubus oriundi, una vocatione, unaque gratia, atque uno sancto Spiritu digni effecti, omnem amorem quem olim erga ipsos He-

braïcæ tribus habebant, abjecturi erant, ut ait Prophetia. Cum igitur eodem intellectu eademque sententia perfecti essent, non solum continentem terram, sed et insulas gentium pervagati sunt, et omnes undique hominum animas deprædati, eas ducentes captivas ut imperio Christi subjicerentur. Qui quidem in hoc consentanea illi oraculo egerunt quod ait : « Et volabunt in navigiis, externum mare simul » deprædantes, et eos qui ad solis ortum spectant[1]. » Reliqua vero ejusdem Prophetiæ his item proportione respondere intueberis, si unamquamque dictionem tecum ipse diligenter perpenderis, et quod quidem ex ea inconstans vel humile visum fuerit rejeceris, spiritus vero ipsius intelligentiam perceperis, quatenus ipse tibi Dei Spiritus contemplandum suppeditaverit. Nobis enim tempus non permittit diutius in his locis immorari, qui materiam propositam absolvere festinamus.

§ XLII. — AB EODEM.

« Et mandabo orbi universo mala, et impiis peccata ip» sorum, et perdam injuriam iniquorum, et contumeliam » superborum humiliabo. Et erunt qui remanserint pretiosi » magis quam aurum quod ignem non sentit : et homo pre» tiosus erit magis quam lapis in Suphir. » Ac deinceps adjungit : « Et erunt qui relicti fuerint, quasi capreola fugiens, » et quasi ovis errabunda[2]. » Atque in his quidem paucitatem eorum qui superfuturi sint tempore interitus impiorum, hic sermo planissime ostendit : ex quo id intelligimus, sine ulla exceptione carituros esse propria regione omnes omnino qui ad circumcisionem pertinent, atque omnem Judaïcam gentem promissa divina non esse consecuturam.

[1] Isai. XI, 14. — [2] Id. XIII. 11 et seqq

§ XLIII. — AB EODEM.

« Et erit in die illa, defectus gloriæ Jacob, et pinguia » gloriæ ipsius quassabuntur. Et erit quemadmodum si quis » colligat messem stantem, et semen spicarum metat : et » erit quemadmodum si quis colligat spicas in convalle so- » lida, et relicta fuerit in ea stipula ; aut quasi baccæ olivæ » duæ sive tres in cacumine sublimi, seu quatuor, seu quin- » que in ramis ipsis relictæ fuerint. Hæc dicit Dominus Deus » Israël : In die illa confidens erit homo in eo qui fecit ip- » sum : oculi autem ejus ad sanctum Israël respicient, et » non erunt confidentes in altaribus, neque in operibus ma- » nuum suarum quæ fecerunt digiti ipsorum [1]. » In his quoque evidenter canitur quemadmodum gloria Israël et cuncta pinguia eorum auferenda sint, et pauci rursus numeroque comprehensibiles reliquendi : atque hi quidem erunt qui ex eis in Dominum nostrum crediderint. Deinceps autem post ea quæ de illis dicta sunt, de universo genere hominum, quod aversurum se sit ab errore simulacrorum, Deumque Israël agniturum, vaticinium sequitur.

§ XLIV. — AB EODEM.

« Audite, insulæ, qui relicti estis et dolore cruciamini ; » audite quæ audivi a Domino Sabaoth : Deus Israël nun- » tiavit nobis [2]. » Specta quemadmodum hic quoque non omnes qui ad circumcisionem spectant, ad ejusmodi arcana audienda invitet ; sed solos eos quos dicit relictos esse ac dolore cruciari : quales erant qui, ut ait Apostolus, gemebant ac deplorabant malitiam vitæ hominum.

§ XLV. — AB EODEM.

« Luxerunt excelsi terræ, et terra inique egit propter ha

[1] Isai. XVII, 4 et seqq. — [2] Id. VIII, 6 ; XXI, 10.

» bitantes eam. Idcirco inopes erunt inhabitantes in terra, » et relinquentur homines pauci[1]. » In his quoque ubi eos reprehendit qui ex populo circumcisionis legem Dei et testamentum contempserint, et eis minatus est ea quæ scripta sunt; tum ex illis paucos homines esse relinquendos vaticinatur. Hi vero sint sane illæ quæ nominantur apud Apostolum, reliquiæ secundum electionem gratiæ.

§ XLVI. — AB EODEM.

« Relinquentur civitates desertæ, et domus quæ relictæ » fuerint interibunt. Hæc omnia erunt in terra in medio » gentium : quemadmodum si quis colligat paucas baccas » quæ in oliva remanserint, sic colligent eos : et si cessave- » rit vindemia, hi voce clamabunt : qui autem relicti fue- » rint in terra, lætabuntur simul cum gloria Domini[2]. » Hic quoque soli qui relicti fuerint, gavisuri dicuntur, cum reliqui omnes his quæ in vaticinio continentur sint tradendi.

§ XLVII. — AB EODEM.

« Conculcabitur corona contumeliæ, mercenarii Ephraïm: » et erit flos qui decidet de spe gloriæ in cacumine montis » excelsi, quasi præcox ficus : qui vidit eum, priusquam in » manus accipiat, vellet eum devorare. Die illa Dominus » erit corona spei, contexta gloriæ ei qui relictus sit de po- » pulo ipsius : relinquentur enim in spiritu judicii[3]. » Etiam hic ei qui relictus sit de populo, non universæ illi genti, solis utique illis qui reliquiarum nomine significantur, Dominum coronam spei et gloriæ futurum vaticinatur : alios vero præter populi reliquias, coronam contumeliæ, et mercenarios Ephraïm nominat.

[1] Isai. XXIV, 4 et seqq. — [2] Ibid. 12 et seqq. — [3] Id. XXVIII, 5 et seqq.

§ XLVIII. — AB EODEM.

« Et erunt, qui relicti fuerint in Judæa mittent radicem » deorsum, et facient fructum sursum; quoniam ex Hieru » salem erunt qui relicti fuerint, et qui salvi futuri sunt ex » monte Sion : æmulatio Domini Sabaoth faciet hæc[1]. » Eos qui secundum electionem gratiæ relicti fuerint ex Judæorum gente missuros radicem deorsum, et facturos semen sursum vaticinatur. Ubi manifestissime Apostolorum et Discipulorum Salvatoris nostri electionem significat : siquidem hi ex iis qui ad circumcisionem pertinent, relicti, deorsum in terram doctrinæ suæ radices miserunt, adeo quidem ut illa ipsa eorumdem doctrina infixa sit et radicibus firmata per totum terrarum orbem ; sursum autem ferre semen et fructum ad promissa cœlestia exhortati sunt: hi vero ipsi de gente Judæorum relicti, cæteris pereuntibus, soli servari dicuntur. Hæc autem omnia æmulatio Domini fecit : nam æmulatio Domini, quæ hos ad provocandum eos impios qui in circumcisione manserunt elegit, illos provocavit, ut est illud apud Mosem dictum : « Ipsi me pro» vocaverunt in eo qui non est Deus : et ego provocabo eos » in ea quæ non est gens : in gente stulta irritabo eos[2]. »

§ XLIX. — AB EODEM.

Sic dicit Dominus : « Quemadmodum invenietur acinus » in racemo, et dicent, Ne dissipaveris eum, quoniam bene» dictio Domini est in eo ; sic faciam propter eum qui ser» vit mihi : hujus causa non perdam omnes ; et educam ex » Jacob semen et ex Juda, et hæreditabit montem sanctum » meum ; et hæreditabunt electi mei et servi mei, et habi» tabunt illic. Et erit in sylva stabulum gregum, et vallis » Achor in requiem armentorum boum populo meo, qui

[1] Isai. XXXVI. 3 — [2] Deut. XXXII, 21.

» exquisiverunt me. Vos autem qui reliquistis me, et obli-
» viscimini montem sanctum meum, et paratis fortunæ
» mensam, et impletis dæmoni poculum mixtum : ego tra-
» dam vos in gladium. Omnes in occisione cadetis : quo-
» niam vocavi vos, et non auscultastis, et fecistis malum in
» conspectu meo, et quæ nolebam elegistis [1]. » Cum in his divisione quadam sermo divinus utatur, tum exiguum quoddam semen Jacob ea quæ promissa sunt consecuturum affirmat, electos autem esse eos qui habitent in sylva. Nam sic vocationem gentium nominat, in qua electi Domini et semen Jacob sint, sane ipsi Apostoli et Discipuli Salvatoris nostri : præter quos qui reliqui sunt, omnes in eas quæ expositæ sunt minas reciderunt ; quandoquidem ipsa oratio prope apertissime demonstrat, non casu quodam in cunctam Judæorum gentem promissa divina esse ventura, sed in id solum quod semen est nominatum, et in eos qui vocari solent electi Dei : « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi [2]. » Quibus etiam nomen novum imponendum deinceps oraculum canit, sic ad impios dicens : « Relinquetur enim nomen
» vestrum in satietatem electis meis. Vos autem interficiet
» Dominus : ii vero qui mihi servient vocabuntur nomine
» novo [3]. » Atqui novum istud nomen quod antiquis ignotum fuerit, quodnam, quæso, fuerit, nisi Christianorum, quod a Salvatoris nostri Jesu Christi appellatione deductum in toto orbe terrarum laudibus et favore celebratur ?

§ L. — A MICHÆA.

« Et erit de stilla populi hujus qui congregatur, congre-
» gabitur Jacob cum omnibus. Excipiens excipiam reliquos
» ex Israël : in unum ponam conversionem eorum [4]. » Consentanea iis quæ ab Esaia accepta sunt, supraque a nobis

[1] Isai. LXV, 8 et seqq. — [2] Matth. XXII, 14. — [3] Isai. LXV, 15. — [4] Mich. II, 11 et seqq.

exposita, Michæas quoque indicat, qui Deum non simpliciter omnes, sed solos eos qui reliqui fuerint excepturum narrat; et quemadmodum apud Esaiam semen nominabatur ipsum illorum residuum, ita hic stillam eos nominat qui ex illis superstites futuri sunt. Significatur autem his verbis ipse chorus Apostolorum, qui quasi stilla quædam et semen Judaïcæ gentis extiterunt : de qua stilla omnes quicumque ex toto orbe Christum Dei cognoverint, et doctrinam ejus acceperint, ea quam oraculum canit congregatione digni effecti sunt, et liberationem ab hostibus nacti.

§ LI. — AB EODEM.

« Et tu Bethlehem, domus Euphrata, minima es ut sis in » millibus Juda : ex te mihi egredietur qui præsit, ut sit in » principem ipsi Israël, et exitus ejus ab initio ex diebus sæ» culi. Propter hoc dabit eos usque ad tempus parientis : » pariet, et reliqui ex fratribus eorum convertentur. » Et post pauca adjungit : « Et erit quod reliquum fuerit ex Ja» cob in gentibus in medio populorum multorum, quasi ros » a Domino cadens, et tanquam agni super gramen, ut non » congregetur aliquis neque subsistat in filiis hominum : et » erit quod reliquum fuerit ex Jacob in gentibus in medio » populorum multorum, tanquam leo in jumentis sylvæ, et » quasi catulus leonis in gregibus ovium, quemadmodum » cum transierit et dispertiens rapuerit, et non sit qui eri» piat. Extolletur manus tua super affligentes te, et omnes » inimici tui perdentur[1]. » His profecto nihil fieri posset lucidius, quæ et ortum Salvatoris in Bethlehem, et ejusdem ab æterno propagationem, et Virginis partum, et Apostolorum et Discipulorum ejus vocationem, et prædicationem de Christo quæ in totum orbem per eos importata est, re-

[1] Mich. v, 2 et seqq.

ferunt. Cum enim is princeps de quo Prophetia loquitur, et cujus exitus ex diebus æternis esse declarat, de Bethlehem sit profecturus, huncque ipsum ea quæ pariens nominatur sancta Virgo sit paritura : non omnes qui ad circumcisionem spectant, sed solos eos qui reliqui fuerint, salvos futuros affirmat, quos et residuum fore Jacob, et roris instar in omnes datum iri nationes. « Erit enim, *inquit*, residuum » Jacob in gentibus, ut ros a Domino cadens, et quasi agni » super gramen : » pro quo, « quasi stillæ in herbam, » Aquila; Theodotion autem, « tanquam nix super fœnum, » reddidere. Item pro illo, « ut non congregetur aliquis, neque sub» sistat in filiis hominum, neque offendat filius hominis, » Theodotion reposuit, « qui non expectabit hominem, et non » sperabit in filio hominis ; » Aquila vero, « qui non expecta» bit virum, et non erga filios hominum. » In quibus omnis Apostolorum Salvatoris nostri spes, quæ non in homine, sed in Salvatore et Domino suo futura sit, demonstratur; qui utique Salvator Dei Verbum erat. His vero deinceps adjungit : « Et erit quod reliquum fuerit ex Jacob gentibus » in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis » sylvæ, et quasi catulus leonis in gregibus ovium ; quem» admodum cum transierit, et dispertiens rapuerit, et non » sit qui eripiat : » quibus verbis, ut arbitror, confidentia et intrepidum robur prædicationis Apostolicæ declaratur ; siquidem instar leonis et catuli, in sylvam gentium et in ovium humanarum greges illi irruentes, et dispertientes dignos ab indignis, eos Christi verbo subjecerunt. Ad quem deinceps proferuntur quæ ab ipso sint manatura : « Extolle» tur manus tua super affligentes te, et omnes inimici tui » perdentur : » quod ipsum sane etiam oculis intueri licet. Quamvis enim multis, quamvis innumerabilibus, Christi verbum antehac affligentibus, et hodie quoque oppugnantibus, altius tamen ipsum abiit et potentius cunctis effectum

est. Sed etiam in sublimi collocata est manus Christi, contra omnes qui ipsum afflixerint; ejusque inimici universi, variis temporibus contra ejus Ecclesiam insurgentes, perdendi esse dicuntur.

§ LII. — A SOPHONIA.

« Quia tunc convertam in populos linguam, ut in nomine » Domini serviant ei sub jugo uno. A finibus fluminum » Æthiopiæ suscipiam supplicantes mihi : dispersorum fe- » rent hostias mihi. In die illa non erubesces ex omnibus » studiis tuis, quibus impie egisti adversum me : quia tunc » auferam a te probra contumeliæ tuæ, et non ultra adji- » cies gloriari super monte sancto meo; et relinquam in te » populum mansuetum et humilem : et cavebunt in nomine » Domini qui reliqui fuerint ex Israël, et non facient injus- » titiam, et non loquentur vana, et non invenietur in ore eo- » rum lingua dolosa; quoniam ipsi pascentur et cubabunt, » et non erit qui exterreat eos [1]. » In his item relicturum sibi populum mansuetum et humilem Dominus pollicitus est, non alium utique significans quam eum qui de circumcisione in Christum ipsius sit crediturus; et rursus eos qui reliqui fuerint ex Israël, solos salvos futuros, cum reliquarum gentium vocatione quam initio Prophetiæ significavit.

§ LIII. — A ZACHARIA.

« Ecce dies veniet in te, et dividentur spolia tua in te : » et congregabo omnes gentes in Hierusalem ad bellum, et » capietur civitas, et diripientur domus, et mulieres in- » quinabuntur, et exibit dimidium civitatis in captivitate : » reliqui vero ex populo meo non perdentur de civitate [2]. » Consentanea sunt hæc iis quæ proposita sunt de interitu

[1] Soph. III, 9 et seqq. — [2] Zach. XIV, 1 et seqq.

universæ nationis Judæorum, qui ad illas post Christi adventum pervenit. Hæc enim Zacharias post reditum de Babylone vaticinatur, canens extremam illam populi vastationem, quæ a Romanis inferenda erat, in qua cum tota Judaïca gens in hostium potestatem ventura esset, solos eos dicit qui de populo reliqui fuerint salvos fore : sic sane Apostolos Salvatoris nostri apertissime significans.

§ LIV. — AB HIEREMIA.

« Convertimini, filii qui defecistis, dicit Dominus : quoniam ego dominabor in vobis, et accipiam vos unum de civitate et duos de familia, et adducam vos in Sion, et dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos pascentes cum scientia. Et erit, cum multiplicati fueritis et creveritis, dicit Dominus, in diebus illis non dicent amplius : Arca testamenti Domini Israël, non ascendet in cor, neque nominabitur, et non fiet amplius[1]. » In his quoque conversionem Israël, in adventu Salvatoris nostri Jesu Christi futuram, canit ; in qua cum unum de civitate et duos de familia, et valde paucos, et numero exiguos elegerit, earum quæ in ipsum crediderint gentium pastores, cumque in terra gentes in sua ipsarum futura vocatione creverint, « Non ultra, *inquit,* ab eis dicetur, Arca testamenti Domini ; » non enim amplius ad Mosis corporales adorationes recurrent, utpote cum eis novum tradendum sit Testamentum.

§ LV. — AB EODEM.

« Multiplicaverunt impietates suas, invaluerunt in aversionibus suis. Quanam ex his propitius ero tibi ? Filii tui dereliquerunt me, et juraverant in iis qui dii non sunt ; et

[1] Jerem. III, 14 et seqq.

» saturavi eos, et mœchati sunt, et in domibus scortorum » habitaverunt; equi libidine perciti evaserunt, unusquisque » ad uxorem proximi hinnitum emisit. Numquid non super » his visitabo? dicit Dominus; an in gente tali non ulciscetur » anima mea? Ascendite propugnacula ejus et jugu- » late : consummationem vero ne facite, relinquite fulci- » menta ejus, quoniam Domini sunt[1]. » In his simul, et accusatio totius nationis eorum, et quæ eos oppressit obsidio indicatur; et præterea residuum, quod fulcimentum ejus nominat, cum ipsius Domini sit. Hoc vero residuum fuit, quod ex fide quam in Christum Dei habuit confirmatum solidatumque est, ut ne iis similia pateretur quæ universa illa gens perpessa est.

§ LVI. — AB EZECHIELE.

« Et cadent vulnerati in medio vestri, et cognoscetis » quod ego Dominus, cum abierint de vobis qui liberabun- » tur a gladio ad gentes, et cum vos dispersi eritis per regio- » nes, et recordabuntur mei qui liberati erunt ex vobis in » gentibus ad quas captivi ducti sint[2]. » Videtur sane hic mihi quoque concordare iis qui a reliquis Prophetiis accepta sunt : eos enim qui liberati erunt, quosnam alios dixeris, nisi quod in cæteris residuum, seu reliquum, et stilla, et ros, populi illius nominatur? quibus utique denominationibus, Apostolorum Salvatoris nostri conventus indicatur. Hi ergo, liberati ab interitu universæ illorum nationis et a dispersione illorum, recordati sunt Dei; ut sit confitendum ea quæ scripta sunt de his fuisse dicta.

§ LVII. — AB EODEM.

« Hæc dicit Adonaï Dominus : Expellam eos ad gentes,

[1] Jerem. v, 7 et seqq. — [2] Ezech. vi, 7 et seqq.

» et dispergam eos in omnes nationes, et dispergam eos in » omnem terram : et ero eis in sanctificationem parvam in » regionibus quocumque ingressi fuerint illuc[1]. » Hic quoque alio nomine eos vocavit, ubi sanctificationem parvam dixit eos qui ex illis superstites mansuri sint et incolumes.

§ LVIII. — AB EODEM.

« Et omnes suscipientes eos dispergam in omnem ventum ; et gladium effundam a tergo eorum : et cognoscent » quod ego Dominus, dum dispergam eos inter gentes, et » disseminabo eos in regionibus : et relinquam ex eis viros » in numero ex gladio, et ex fame, et ex morte ; ut enarrent omnes iniquitates suas in gentibus quocumque ingressi fuerint illuc : et cognoscent quod ego Dominus[2]. » In totius populi dispersione, etiam hic sibi relicturum ait paucos numero, non alios utique significans quam eos qui prædicti sunt.

§ LIX. — AB EODEM.

« Hæc dicit Adonaï Dominus : Quod si etiam quatuor » ultiones meas malas, gladium, et famem, et bestias malas, » et mortem emisero super Hierusalem, ad perdendum ex » ea hominem et jumentum ; et ecce qui relicti fuerint in » ea, qui conservati[3], » et cætera. Hæc quoque nihil plane ab iis quæ prædicta sunt differunt.

§ LX. — AB EODEM.

« Sic judicabo vos, dicit Dominus : et deducam vos sub » virgam meam : et adducam vos in numero testamenti. » Et eligam ex vobis rebelles et impios, quoniam ex peregrinatione eorum educam eos, et in terram Israël non in-

[1] Ezech. xi, 16 et seqq. — [2] Id. xii, 14 et seqq. — [3] Id. xiv, 21 et seqq.

» gredientur[1]. » In his quoque perspicue exiguos numero sub virgam Dei venturos affirmat, dum reliqui ex Israël a promissis cadent. Atenim cum demonstratum a nobis sit, non fortuito neque indiscrete omnibus simpliciter Judaïcæ gentis cum vitiosis atque impiis, tum etiam iis qui tales non sint, oracula divina illas bonorum promissiones cecinisse, sed paucis eorum duntaxat et facile numerabilibus, iis videlicet qui in Salvatcrem et Dominum nostrum crediderint, aut iis qui ante ejus adventum justi effecti sint : abunde nos arbitror declarasse, quemadmodum ea quæ ad promissa divina pertinent, non indifferenter in omnibus Judæis finem acceperint ; et quemadmodum non ipsis magis quam iis qui de gentibus assumuntur, ubi Christum Dei susceperunt, Prophetarum responsa conveniant. Porro quænam fuerit divinorum promissorum sententia, ubi tempus erit ostendam. Hæc autem prope necessario a me collecta sunt, ut redarguam eos qui ad circumcisionem pertinent, quadam inani jactantia elatos, ad se solos Christum, non ad omnes homines venturum pertinaciter gloriantes , necnon ut ostendam magna cum ratione esse studium nostrum, cum libros illorum et oracula versando tractamus. Constituta est a me libro superiore causa cur in morem Judaïcum non recidimus, tametsi Propheticis illorum scriptis gaudemus ; nec item minus, cujusmodi ea sit vita quæ Christo auctore omnibus gentibus nuntiata prædicataque sit, quamque antiqua sit Evangelicæ reipublicæ ratio, in eodem explanavi pro viribus : quapropter qui hæc aliquando tandem absolvimus, jam nunc tempus arbitramur esse, ut de occulta et mystica ratione quæ ad Salvatorem et Dominum nostrum Jesum Christum, qui Christus est Dei, pertinet, occultiora item quædam attingamus; ut cum hoc pariter illud discamus, quam ob rem nunc et non antehac ad omnes gentes

[1] Ezech. xx. 35 et seqq.

advenerit, et quænam causa sit ut non multo ante, sed nuper duntaxat post magnum numerum sæculorum, vocare gentes incœperit; tum alia ejusdem generis quæ arcanæ illius theologiæ propria sunt, quæque ad illum spectant, tractemus; item, qua ratione ille homo factus sit : quæ sane etiam prima omnium novo quodam assumpto exordio, quasi ad homines incredulos, ipsum Dei Verbum invocantes ut nos adjuvet, age jam consideremus.

LIBER TERTIUS.

PROOEMIUM.

Cum ea quæ præfationis cujusdam locum obtentura erant in Evangelicam demonstrationem abunde tractaverim, modumque etiam Evangelicæ Salvatoris nostri doctrinæ demonstraverim, causasque reddiderim propter quas, qui Judæorum amplexi sumus oracula, vitam illorum recusarimus; ac præterea planum fecerim quemadmodum prophetica illorum scripta, id quod futurum erat ante venientia, nostræ per Christum futuræ vocationis mentionem fecerint, ut sic tanquam propria illa, non tanquam aliena vindicemus : tempus jam admonet ut ad propositam materiam accedam, et eorum quæ promissa sunt initium faciam. Porro autem hæc erant quæ ad rationem humanitatis Jesu pertinent, qui Christus est Dei; item ejus theologiæ quæ de illo est, documenta quæ apud Prophetas Hebræorum extant, tum quæ illi de adventu illius ad homines prædixerint; quæ utique illi uni posse accommodari, ex eventis certissimis jamjam comprobabimus, si (quod necessarium est) prius illud contemplati erimus, quemadmodum Prophetæ Evangelii mentionem in Christo non prætermiserint.

CAPUT PRIMUM.

Quod Prophetæ in ipso Christo Evangelii mentionem assumpserint.

Hujusce veritatis testis ad verbum sit Esaias, qui ex per-

sona Christi clamat : « Spiritus Domini super me, propter » quod unxit me : evangelizare pauperibus misit me, prædicare captivis remissionem et cæcis visum [1]. » Quam sane Prophetiam Salvator noster olim in conventu apud multitudinem Judæorum cum legisset, librumque post lectionem plicuisset, sit locutus est : « Hodie impleta est scriptura » hæc in auribus vestris [2], » protinusque hinc suam doctrinam exorsus evangelizare cœpit pauperibus, eos in commendatione beatorum qui apud se futuri sint, reliquis anteponens : « Beati, *inquit,* pauperes spiritu, quoniam ipsorum » est regnum cœlorum [3]. » Iis præterea qui a malis spiritibus vexarentur, quique a dæmonibus, captivorum instar, jamdiu tenerentur, dimissionem ante nuntiavit, omnes ad libertatem et solutionem a malitiæ vinculis invitans, verbis illis : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et » ego reficiam vos [4]. » Cæcis vero, qui corporeos oculos haberent corruptos, integritatem restituens, visum largitus est, ut sic significaret se iis qui olim veritatem parum intuerentur, virtutem qua lumen veræ pietatis respicerent erogare. Christum ergo in primis auctorem et ducem futurum omnis provinciæ Evangelicæ, ea quæ exposita est Prophetia declarat. At post illum ejusdem propositi ministros fore illius Discipulos, idem Propheta canit dicens : « Quam » speciosi pedes evangelizantium bona ; quam evangelizan- » tium pacem [5] ! » Ubi valde accurate speciosos dixit fore pedes evangelizantium bona Christi : qui enim speciosi futuri non erant qui in exiguo brevique tempore totum orbem erant percursuri, et omnem locum sancta illa de Salvatore mundi doctrina impleturi ? Quod autem humanis verbis non uterentur ad persuadendum audientibus, sed Dei virtus esset quæ cum illis faciebat dum Evangelium prædicarent,

[1] Isai LXI, 1. — [2] Luc. IV, 21. — [3] Matth. V, 3. — [4] Id. XI, 28. — [5] Isai. LII, 7.

alius rursus clamat Propheta : « Dominus dabit verbum ev-
» angelizantibus virtute multa. » Et rursus Esaias : « Super » montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion; extolle » quantum potes vocem tuam, qui evangelizas Hierusalem : » extollite, ne timete; dic civitatibus Juda : Ecce Deus ves- » ter, ecce Dominus cum robore venit, et brachium cum » potestate : ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram » ipso : tanquam pastor pascet gregem suum, et in brachio » suo congregabit agnos, et eas quæ in utero habent con- » solabitur[1]. » Cæterum hæc quonam sensu accipienda sint, progressi longius in doctrina Evangelica videbimus : interim illud constitit, et ipsum Evangelium et nomen Evangelii Propheticis vocibus comprobatum fuisse : habes præterea evidentes perspicuasque demonstrationes, unde initium esset accepturum Evangelium, ab ipso videlicet Christo, necnon per quos foret prædicandum, per illius utique Apostolos; sed etiam qua virtute esset superaturum, non humana scilicet. Quod ipsum sane ex illo constitit : « Dominus da- » bit verbum evangelizantibus virtute multa[2]. » Reliquum igitur jam est, ut ex multis quæ apud Hebræos antiquius ac remotius de Christo divinata sunt, pauca anticipemus, ut discas quænam illa essent quæ posterioribus temporibus Evangelium nuntiarent futurum; simulque miraculum Prophetarum, qui quidem tanto ante futura cognoverint; itemque ipsorum oraculorum eventa, quemadmodum ea in Salvatore et Domino nostro Jesu, qui Christus est Dei, completa consistant.

[1] Isai. XL, 9 seqq. — [2] Psal. LXVII, 12.

CAPUT SECUNDUM.

Quod de Christo vaticinati sunt Prophetæ Hebræorum.

Primus prophetarum Moses, alium Prophetam sibi similem suscitandum denuntiat. Cum enim leges ab ipso positæ soli Judaïcæ genti convenirent, idque in terra Judæa duntaxat aut circum eam, non autem ei quoque genti quæ longissime in terris remotissimis degeret, quemadmodum ex iis quæ prius a nobis tractata sunt cognosci potuit, et eum qui esset non solum Judæorum, sed etiam aliarum gentium Deus, oporteret ad se cognoscendum et colendum vitæ hominum suppeditare ea quæ cunctis item gentibus utilia forent : merito alterum Prophetam, qui nulla in parte suæ ipsius rationi atque instituto cederet, de Judaïca gente suscitandum, oraculo exposito divinat, in hunc modum illi ipsi Deo respondente : « Prophetam suscitabo eis de fratribus » ipsorum tanquam te, et dabo verbum meum in os illius, » et loquetur eis juxta omne quodcumque mandavero illi : » et homo omnis quicumque non audierit verba ejus quæ» cumque loquetur Propheta in nomine meo, ego ulciscar » ex eo[1]. » Similia vero ipse quoque Moses hoc oraculum interpretans ad populum ait : « Prophetam de fratribus vestris » tanquam me suscitabit Dominus Deus, illum audietis in » omnibus quæcumque postulasti a Domino Deo tuo in Cho» reb, in die concionis[2]. » Num igitur ex iis qui post Mosem extiterunt Prophetæ, Esaias, exempli gratia, aut Hieremias, aut Ezechiel, aut Daniel, aut alius quispiam de cæteris duodecim legum auctor Mosi conferendus extitit ? nequaquam. Sed ex illis tandem quis unquam Mosi similia effecit ? nus-

[1] Deut. XVIII, 18, 19. — [2] Ibid. 15.

quam poteris dicere. Sed quisque illorum a primo ad novissimum quoscumque instituebant ac docebant, ad ipsum Mosem remittebant, atque in hoc populum reprehendebant, quod Mosis legem non servasset, sed contra illam fecisset; neque illum ad quidquam aliud hortabantur, nisi ad ea firmiter tenenda quæ in lege Mosis posita sunt. Nullum igitur horum illi similem dixeris : atqui Moses de uno duntaxat certe ac definite loquitur. Quemnam igitur alium Mosi similem futurum Prophetam canit oraculum illud, nisi Salvatorem et Dominum nostrum Jesum Christum? quomodo autem hoc dictum sit diligentius contemplari necesse est. Primus Moses genti Judaïcæ præfuit, cumque eos deprehendisset Ægyptiis superstitionibus multorumque deorum cultu implicitos, primus ab iis illos avertit, inevitabilibus suppliciis cultores simulacrorum deterrens : et primus eis theologiam ostendit, eam quæ unius principatum docet, præcipitque ut unum Opificem auctoremque rerum omnium colerent : primus etiam religiosæ vitæ illis institutionem quamdam disponens atque assignans, piæ sanctæque republicæ illis auctor et primus et solus apparuit. Atqui Jesus quoque Christus sicut Moses similiter, ac multo quidem excellentius : qui primus ejus doctrinæ quæ veram religionem instituit reliquis gentibus, auctor et magister fuit; et primus per totum terrarum orbem simulacrorum cultum evertit; primusque unius omnium regis Dei cognitionem et reverentiam cunctis hominibus, novæque vitæ ac piis hominibus accommodatæ, reipublicæ primus introductor legisque lator extitit. Ad hæc, ea quæ de mundi ortu et quæ de animæ immortalitate feruntur, aliaque omnia philosophica præcepta quæcumque ejusdem sunt generis, primus Moses Judæorum tradidit nationi. Sed hæc multo divinius primus cæteris gentibus Jesus Christus per suos Discipulos demonstravit; ut sane merito

Mosem primum solumque pietatis legumlatorem Judæorum appellare æquum sit, Jesum autem Christum gentium universarum, sicut Prophetia quæ de illo est canit : « Constitue, Domine, Legislatorem super eos; agnoscant » gentes quod homines sunt [1]. » Moses præterea gestis mirabilibus et prodigiis, religionem a se institutam et traditam confirmavit : itidem Christus iis miraculis, quæ etiam scriptis tradita esse omnes novimus ad fidelium intuentium usus, novis suæ doctrinæ Evangelicæ præceptis stabilitatem ac perpetuitatem adjunxit. Rursus Moses gentem Judaïcam ab intolerabili servitute qua ab Ægyptiis premebatur, in libertatem vindicavit : Christus quoque omne genus humanum ab impio atque Ægyptiaco simulacrorum cultu quo sub malis dæmonibus tenebatur, revocavit ad libertatem. Denique Moses terram sanctam, et in ea vitam Deo gratam et beatam, iis qui leges servarent promisit : simili ratione Jesus Christus, « Beati, *inquit,* mites, quo» niam ipsi possidebunt terram [2]; » longe utique meliorem terram, vereque sanctam ac Deo gratam, non eam quæ est in Judæa, quæ plane a reliquis nihil differt, sed Dei amatricibus in cœlo animis convenientem, iis qui vivendi rationem a se positam plene observaverint pollicitus; quod quidem apertius indicans iis quos apud se beatos futuros prædicabat, regnum cœlorum appellavit. Cæterum, alias quoque res a Salvatore nostro gestas invenies, quæ virtute longe præstiterint iis quas Moses edidit, magnam tamen cum Mosaïcis illis habentes similitudinem. Exempli gratia : Moses totos quadraginta dies jejunus fuit; nam Scriptura hoc illi testimonium exhibet : « Et fuit, *inquit,* Moses illic » in conspectu Domini. Quadraginta dies et quadraginta » noctes panem non edit et aquam non bibit [3]. » Itidem etiam Christus; etenim sic scriptum est : « Et agebatur in

[1] Psalm. IX, 21 — [2] Matth. V, 4. — [3] Exod. XXIV, 18.

» desertum quadraginta dies, et tentabatur a Diabolo, et » nihil comedit in diebus illis [1]. » Rursus Moses in deserto alimenta populo præbuit; nam Scriptura sic habet : « Ecce » ego do vobis panes de cœlo [2]; » et paulo post : « Factum » est, *inquit*, cum subsedisset ros circum castra, et ecce » super faciem deserti minutum quasi coriandrum album, » quasi gelu super terram [3]. » Salvator quoque ac Dominus noster ad Discipulos suos : « Quid, *inquit*, cogitatis in vo» bis ipsis, modicæ fidei, quod panes non accepistis? non» dum scitis neque recordamini quinque panes, quinque » millium, et quot cophinos recepistis? neque septem qua» tuor millium, et quot sportas tulistis [4]? » Item Moses per medium mare ingressus est, populoque itineris dux fuit; sic enim habet Scriptura : « Extendit Moses manum suam » in mare, et subduxit Dominus mare vento Austro violen» to totum diem, et fecit mare siccum, et divisa est aqua; » et transierunt filii Israël per medium mare in sicco, et » aqua eis murus a dextris et murus a sinistris [5]. » Simili potestate, ac Deo etiam convenientius, Jesus, qui Christus est Dei, in superficie maris ingrediens, Petrum item ad se incedere super eadem fecit; nam sic scriptum est : « Quar» ta autem vigilia noctis, venit Jesus ad illos ambulans su» pra mare; et cum vidissent illum ambulantem supra ma» re, conturbati sunt. » Et paulo post : « Respondens autem » illi Petrus, dixit : Domine, si tu es, jube me venire ad te » super aquas : ille autem dixit, Veni : et descendens de na» vi Petrus, ambulabat supra aquas [6]. » Rursus Moses vento Austro violento mare solidum fecit; nam Scriptura : « Ex» tendit, *inquit*, Moses manum super mare, et sustulit Do» minus mare vento Austro violento; » ac subjungit : « Ste» terunt undæ in medio mari [7]. » Eadem ratione, ac multo

[1] Luc. IV, 2. — [2] Exod. XVI, 4. — [3] Ibid. 14. — [4] Matth. XVI, 8 et seqq. — [5] Exod. XIV, 21 et seqq. — [6] Matth. XIV, 25 et seqq. [7] Exod. XIV, 21.

quidem præstantius, Salvator noster increpuit ventum et mare, et facta est tranquillitas magna. Mosis item vultus, cum de monte descenderet, cernebatur plenus gloria; sic enim scriptum est : « Descendens autem Moses de monte, » ipse nesciebat quod glorificatus esset aspectus cutis faciei » suæ, dum ad ipsum loqueretur : et vidit Aaron omnesque » seniores filiorum Israël Mosen, et erat glorificatus aspec- » tus cutis faciei ejus[1]. » Simili ratione, et longe quidem excellentius, Salvator noster « cum duxisset suos Discipulos » in montem excelsum valde, transfiguratus est coram eis; » et resplenduit facies ejus ut sol, vestimenta autem ejus » facta sunt alba sicut lux[2]. » Moses item leprosum mundavit; siquidem scriptum est : « Et ecce Maria lepra can- » dens sicut nix; » et paulo post : « Et clamavit Moses ad » Dominum, dicens : Deus, obsecro, sana eam[3]. » Simili ergo ratione, sed longe majori potestate, Christus Dei, cum ad eum leprosus accessisset, dixissetque, « Si vis, potes me » mundare, » respondit : « Volo, mundare; et mundata est » ejus lepra[4]. » Rursus Moses digito Dei scriptam esse Legem affirmavit : nempe sic scriptum est : « Et dedit Mosi, » cum desiisset loqui ad eum in monte Sina, duas tabulas » Testimonii, tabulas lapideas scriptas digito Dei[5]. » Et in Exodo : « Dixerunt igitur incantatores Pharaoni, Digitus Dei » est hic[6]. » Itidem Jesus quoque, qui Christus est Dei, Pharisæis dicebat : « Si autem in digito Dei ejicio dæmonia[7]. » Ad hæc omnia Moses denominavit Jesum Nave[8]; pari ratione etiam Salvator Simonem Petrum[9]. Atque item Moses constituit populo qui præessent septuaginta; siquidem dicit Scriptura : « Congrega mihi septuaginta viros de senio-

[1] Exod. xxxiv, 29 et seq. — [2] Matth. xvii, 2. — [3] Num. xii, 10, 13. — [4] Matth. viii, 2, 3. — [5] Deut. ix, 10. — [6] Exod. viii, 19. — [7] Luc. xi, 20. — [8] Num. xiii, 17. — [9] Marc. iii, 16.

» ribus Israël; et auferam de spiritu qui in te est, et immittam in eos : et congregavit septuaginta viros[1]. » Sic etiam ipse Salvator « designavit suos discipulos septuaginta, » et misit binos ante faciem suam[2]. » Rursus Moses duodecim viros emisit terram exploraturos[3]. Noster item Salvator, multoque etiam præstantius, duodecim Apostolos emisit, ad inspiciendas omnes gentes[4]. Rursus Moses ponit legem quæ dicit : « Non occides, non mœchaberis, non furaberis, non pejerabis[5]. » At Salvator noster lege proposita non occidere solum, sed etiam irasci prohibet : et pro eo quod dictum est non mœchari, ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupidine admonet : et pro eo quod est non furari, res proprias indigentibus elargiri imperat : etiam illud longe transiliens quod est non pejerare, ne jurare quidem ullo modo instituit[6]. Et quid me oratione longius provehi necesse est, ut demonstrem similia finitimaque inter se Mosem ac Salvatorem Dominumque nostrum fecisse, cum unicuique volenti in otio talia colligere facillimum sit? Etenim cum Mosis mortem novisse neminem dicant, ac ne sepulcrum quidem ejus; neque itidem Salvatoris nostri post reditum suum in vitam, mutationem in speciem divinam quisquam scire potuit. Si igitur in tam multis rebus alius nemo, sed solus Salvator noster, qui cum Mose similitudinem factorum habuerit, proferri potest; superest jam ut in illum unum spectemus, neque vero ad alium quempiam referamus prophetiam quæ apud Mosem extat, in qua illi similem suscitaturum se Deus respondet, dicens : « Prophetam ex fratribus eorum suscitabo eis tanquam te, et dabo verbum meum in os illius, et loquetur » eis quemadmodum mandavero illi : et omnis homo qui-

[1] Num. XI, 16, 17. — [2] Luc. X, 1. — [3] Num. XIII, 3. — [4] Marc. III, 14. — [5] Exod. XX, 14 et seqq. — [6] Matth. V, 21 et seqq.

» cumque non audierit verba illius quæcumque loquetur » Propheta in nomine meo, ego ulciscar ex eo[1]. » Ipseque Moses Dei vocem ad populum interpretans, ait : « Prophe- » tam ex fratribus vestris suscitabit Dominus Deus vester, » illum audietis in omnibus quæcumque postulasti a Do- » mino Deo tuo in Choreb in die concionis[2]. » Quod autem post Mosem, ante Salvatorem nostrum, nullus Prophetarum Mosi similis surrexerit, antiqua Scriptura perspicue docet, ubi ait : « Et non surrexit ultra propheta in Israël sicut Mo- » ses, quem noverit Dominus facie ad faciem, in omnibus » signis atque portentis[3]. » Constat igitur divinum Spiritum per Mosem de Salvatore nostro cecinisse; siquidem unum ipsum, nec alium quempiam, Mosi similem extitisse, qualem ipsius Mosis verba describunt, jam comprobatum est. Cæterum, specta aliam quoque Prophetiam publicæ Scripturæ commendatam : nam cum Salvatorem et Dominum nostrum, hominem ratione humanitatis de semine Israël ortum, innumerabiles conventus in omnibus gentibus Dominum appellent, propter divinam ejus virtutem hanc ei appellationem tribuentes; Moses quoque, qui hoc divino Spiritu afflatus cognoverat, enuntiavit in hunc modum : « Exibit homo de semine ejus (*dicit autem » de Israël*), et dominabitur gentibus; et extolletur regnum » ejus[4]. » Quod si nullus unquam alius ex iis principibus et regibus qui in circumcisione regnaverint, multarum gentium dominus constitutus est (nulla enim historia hoc habet), clamat autem et vociferatur veritas de uno Salvatore nostro, illum utique jam Dominum, neque id labiis tantum, sed affectione sincerissima, innumerabiles omnium nationum conventus confiteri : quid ultra jam impedit ne illum esse dicamus de quo Prophetiæ extant ? Quod autem

[1] Deut. XVIII, 18 et seqq. — [2] Ibidem, 15, 16. — [3] Idem, XXXIV, 10. — [4] Ibid. 17 et seqq.

Moses hæc non indefinite prædicat, neque immenso quodam et inconstanti tempore vaticinium adumbret, sed valde providenter eventum rerum quas prædixerit determinatis temporibus circumscribat, illa planissime indicant quæ de hac quoque re canit : « Non deficiet, *inquit,* princeps de » Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui re» positum est, et ipse expectatio gentium [1]. » Quibus verbis non defuturos deinceps ductores ac principes qui sibi inter se continuata serie succedant de gente Judaïca, usque ad ejus qui expectatur adventum, enuntiat; quod si principes apud Judæos defecerint, adventurum eum qui ex oraculis expectatur. Judam vero hic non ipsam tribum intelligit; sed quoniam denominatione quadam posterioribus temporibus a regali tribu Juda omnis Judæorum natio dicta est, ita quidem ut hodie quoque Judæi nominentur, valde mirabiliter et prophetice omnem Judaïcam gentem Judam nominavit, sane ut nos quoque Judæos appellare consuevimus : tum affirmat non prius defuturos de gente ipsorum principes ac duces, quam is adveniat quem Prophetia significat : porro hic simul atque advenerit, Judæorum quidem principatum esse dissolvendum; ipsum vero non Judæorum amplius, sed gentium fore expectationem. Quod quidem ipsum nulli unquam Prophetarum accommodare, sed uni duntaxat Salvatori Dominoque nostro poteris : nam simul atque ille ad homines venit, Judæorum regia sublata est, continuoque illorum princeps defecit, qui quidem majoribus suis succederet, atque ex legibus propriis illis præesset; tunc enim Augustus Romanorum primus accepit imperium, et Herodes ab externis gentibus accitus, illorum rex constitutus est. Et illi quidem defecerunt, hic autem gentium per totum terrarum orbem expectatio, sicut divinitus prædictum fuerat, declaratus est : adeo quidem ut nunc

[1] Genes. XLIX, 10.

quoque omnes quicumque ex omnibus gentibus in illum credunt, expectationis suæ secundum Deum in illo spem reponant. Et Moses quidem hæc aliaque his plura de Christo omnibus nobis feliciter nuntiat : ei vero germana Esaias quoque definite de uno certo Rege qui ex semine ac successione David sit suscitandus, hæc canit : « Egredietur virga » de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requi» escet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intel» lectus[1] ; » et reliqua. Tum longius progressus, more prophetico, externarum gentium et barbararum, necnon cum Græcorum, tum asperrimorum ac ferocissimorum hominum, futuram in mites mansuetosque mores ex doctrina Christi mutationem prædicit. Sunt autem ejus verba hæc : « Et pascetur simul lupus cum agno, et pardus simul quies» cet cum hædo : et vitulus et taurus et leo simul pascen» tur; » et alia his similia, quæ etiam e vestigio planiora efficiens interpretatur, ubi ait : « Et erit qui surgit ad impe» randum gentibus, in eo gentes sperabunt[2]. » Plane enim irrationalia illa jumenta et quas illic prædixit belluas, nullas esse alias quam ipsas Gentes, propter earum ferinos mores, declaravit : quibus sane gentibus imperaturum affirmat eum qui surgit de semine Jesse, ex quo semine Salvator et Dominus noster oriundus prædicatur, in quem gentes quæ in ipsum credunt etiam nunc sperant, ipsi utique vaticinio consentanea facientes quod ait : « Et erit qui surgit » imperare gentibus, in ipso gentes sperabunt. » Hoc igitur apponito iis quæ apud Mosem feruntur, ac distinguito; et illud quidem, « Erit qui surgit imperare gentibus, » cum illo componito : « Egredietur homo de semine ejus, et do» minabitur gentibus multis ; » et illud, « In ipso gentes spe» rabunt, » cum illo : « Et ipse erit expectatio gentium. » Quid enim interest dicasne, *In ipso gentes sperabunt,* an

[1] Isai. XI, 1. — [2] Ibidem, 6 et seqq.

vero : *Ipse erit expectatio gentium?* Rursus vero idem Esaias oratione progressus, de Christo hæc divinat : « Ecce » puer meus, quem elegi ; dilectus meus, in quo complacuit sibi anima mea, judicium gentibus proferet; » ac deinceps adjungit : « Donec ponat in terra judicium, et in » nomine ejus gentes sperabunt[1]. » In his Propheta jam secundo gentes in Christo separaturas ponit, cum superius illud dixerit : « In ipso gentes sperabunt ; » hic vero : « In nomine ejus gentes sperabunt. » Etiam ipsi David dictum est, de fructu ventris ejus suscitandum esse quemdam, de quo deinceps ait Deus : « Ipse invocabit me, Pater meus es tu ; » et ego primogenitum ponam eum[2]. » Nam de hoc rursus dictum est : « Et dominabitur a mari usque ad mare, et a » fluminibus usque ad terminos orbis terræ[3]. » Et rursus : « Omnes gentes servient ei, et benedicentur in te omnes » tribus terræ[4]. » Præterea autem locus quidem certus a Michæa canitur, in quo is oriturus sit de quo feruntur tot vaticinia : « Et tu, *inquit,* Bethlehem domus Euphrata, minima es ut sis in millibus Juda : ex te mihi egredietur dux » qui pascet populum meum Israël, et exitus ejus ab initio » ex diebus sæculi[5]. » Et omnes confitentur in Bethlehem Jesum Christum esse natum : quinetiam incolæ ejus loci speluncam ibidem monstrant iis qui ab externis terris venerint ad spectandum. Et locus quidem hic ubi ortus ejus futurus fuit, prædictus est; ipsius vero ortus miraculum, nunc obscure ac figurate, nunc plane et aperte ponit Esaias : obscure quidem, ubi ait : « Domine, quis credidit » auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? » Annuntiavimus coram eo, quasi puerulus, quasi radix in » terra sitienti[6]. » Pro quo Aquila quidem sic interpretatus est : « Et prædicabitur tanquam quod ubere nutritur in fa-

[1] Isai. XLII, 1 et seqq. — [2] Psal. LXXXVIII. 7. — [3] Ps. LXXI, 8. — [4] Ibid. 11. — [5] Mich. V, 2. — [6] Isai. LIII, 1.

» ciem ejus, et tanquam radix de terra invia. » Theodotion vero : « Et ascendet sicut quod lacte alitur coram eo, et sicut radix in terra sitienti. » His enim verbis cum mentionem fecerit Propheta de brachio Domini, quod erat Dei Verbum : « Coram eo, *inquit,* annuntiavimus quasi puerulum lactantem, et qui ubere nutriatur, et quasi radicem » de terra invia : » ubi puerulus quidem ille qui ubere atque lacte nutritur, plane ortum Christi declarat ; terra vero invia et sitiens, virginem quæ illum enixa est, quam scilicet nullus vir adiit, de qua quamvis invia laudata illa radix prodiit, et qui ubere lacteque nutriretur puerulus. Verum hæc adumbrate admodum significavit : apertius vero idem Propheta sententiam suam interpretatur, ubi ait : « Ecce » virgo in utero capiet, et pariet filium; et vocabunt nomen » ejus, Nobiscum Deus, hoc enim significat Emmanuel[1]. » Talia de Christi apud homines origine antiqui Hebræorum Prophetæ meditabantur. Numquid igitur illustrem quemdam principem aut tyrannum, aut alioqui unum eorum qui plurimum possunt in vita, eum de quo vaticinantur describunt? non potest dici, quoniam ne apparuit quidem aliquid tale. Sed qualis ipse visus est vita, talem item eum fore cecinerunt, hac utique in re nihil a veritate aberrantes. Posquam ergo Esaias dixit : « Annuntiavimus coram eo, » quasi puerulus, quasi radix in terra sitienti, » deinceps adjungit, dicens : « Non est species ei, neque gloria : et vidimus eum, et non habuit speciem neque pulchritudinem : et fuit species ejus sine honore deficiens præ filiis » hominum. Homo cum plaga esset, sciens ferre languorem, contemptus est, et non computatus[2]. » Quid ad hæc igitur superest? Nam cum illius et tribum, et genus, et modum nascendi, et virginis miraculum, et vitæ morem prædixerint, sequitur deinceps ut ne mortem ejus taciti

[1] Isai. VII, 14. — [2] Id. LIII, 2, 3.

præterierint. Sed quid tandem canit etiam de hac Esaias? « Homo, *inquit,* cum in plaga esset, sciens ferre languo» rem, contemptus est et non computatus : hic peccata » nostra fert, et pro nobis est in dolore; et nos existima» vimus eum esse in labore, et in plaga, et in afflictione : » ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras. » Doctrina pacis nostræ super eum, livore ejus nos sanati » sumus. Omnes tanquam oves erravimus, et Dominus tra» didit eum peccatis nostris : et ipse cum vexaretur, non » aperiebat os suum. Quasi ovis ad occisionem ductus est, » et sicut agnus coram tondente non aperuit os : generatio» nem ejus quis enarrabit? quoniam tollitur de terra vita » ejus[1]; » et reliqua. Nam his verbis significat Christum ipsum quidem, quamvis ab omni peccato alienum, tamen peccata hominum pro ipsis hominibus in seipsum suscepturum. Quocirca etiam ea patietur quæ qui peccaverint pati solent, et pro nobis dolebit, non autem pro seipso. Quod si vulnerabitur et verbis probrosis ferietur, hoc item nostrorum peccatorum causa fiet : nam infirmus quoque factus est propter peccata nostra, ut nos videlicet, cum ille delicta nostra nostræque malitiæ vulnera assumpserit, ejus livore sanemur; et eorum quidem quæ ille insons ab hominibus passurus erat, hæ fuerunt causæ : Judæos autem, qui illi mortem attulerunt, nusquam veritus Propheta mirabilis, hoc ipsum quoque perspicue redarguit, plane deplorans, ac dicens : « Ex iniquitatibus populi mei ductus est ad mor» tem[2]. » Deinde vero, quoniam cito, neque ita multo post nefarios adversus Christum ausus, extremus ad illos ex obsidione Romanorum interitus erat venturus, ne hoc quidem præterit silentio, sed adjungit : « Et dabo sceleratos pro se» pultura ejus, et divites pro morte ejus[3]. » Et poterat quidem his prophetiam terminare, si nihil amplius futurum

[1] Isai. LIII, 3 et seqq. — [2] Ibid. — [3] Ibid.

post Christi mortem vidisset; sed quoniam, brevi mora interjecta, erat a morte sive a sepultura remigraturus atque in vitam restituendus, de hac quoque re deinceps hæc addit, sic dicens : « Et Dominus vult purgare eum a plaga, si » traditus sit pro peccato. Anima vestra videbit semen lon» gævum; et vult Dominus auferre a labore animæ ejus, ut » ostendat ei lucem[1]. » Qui superius dixit : « Homo in plaga » constitutus, et qui novit ferre languorem, » nunc post mortem ejus et sepulturam : « Dominus, *inquit,* vult pur» gare eum a plaga. » Et qui hoc fiet ? « Si traditus, *inquit,* » fuerit pro peccato, anima vestra videbit semen longæ» vum[2] : » non enim omnibus concessum est longævum Christi semen intueri, sed iis solis qui confiteantur et munera offerant Deo pro peccatis. Horum enim duntaxat anima videbit semen longævum Christi, hoc est, aut æternam vitam ejus post mortem, aut ejusdem verbum per totum terrarum orbem disseminatum, quod longævum futurum est semperque duraturum. Rursus, qui superius dixerat : « Et » nos putavimus illum esse in labore, » nunc post cædem mortemque ejus, ait : « Et vult Dominus auferre a labore » animæ ejus, ut ostendat ei lucem[3]. » Quoniam igitur deliberavit Dominus, qui Deus est universi, purgare illum a plaga, et ostendere in lucem; necessario utique, qui voluit, id faciet quod voluit. Nihil enim est eorum quæ vult, quod non fiat : voluit autem purgare illum, et ostendere illi lucem; fecit igitur hæc : et cum purgaverit illum, ostendit illi lucem : et quoniam voluit, et volens abstulit laborem ab anima illius, et ostendit illi lucem, merito Propheta sequitur, et ait : « Propter hoc ipse hæreditabit multos, et » fortium dividet spolia[4] : » ubi (quod reliquum fuit) jam hæreditatis etiam Christi mentionem facit, illi Psalmo consentanea dicens in quo de insidiis adversus illum construc-

[1] Isai. LIII, 3 et seqq. — [2] Ibid. — [3] Ibid. — [4] Ibid.

tis nominatim canens oraculum, ubi ait : « Astiterunt reges » terræ, et principes convenerunt in unum adversus Do- » minum et adversus Christum ejus, » deinceps adjungit : « Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui » te : postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, » et possessionem tuam terminos terræ [1]. » Has igitur gentes etiam Propheta intellexit, cum dixit : « Propter hoc ipse » hæreditabit multos ; » et adjungit : « Et fortium dividet » spolia. » Siquidem a potestatibus contrariis, quæ prius inter gentes dominabantur, ubi subjectas animas liberavit, tum quasi spolia quædam suis divisit discipulis. Proinde Esaias ait de illis : « Et lætabuntur coram te, sicut qui divi- » dunt spolia [2]. » Et Psalmorum auctor : « Dominus, *inquit,* » dabit verbum evangelizantibus virtute multa : rex virtu- » tum dilecti, speciei domus dividere spolia [3] ; » Merito igitur hic quoque de Christo ait : « Propter hoc ipse hæredi- » tabit multos, et fortium dividet spolia. » Quam autem ob rem hoc illi datum sit docet deinceps, ubi ait : « Pro eo quod » tradita est in mortem anima ejus, et cum iniquis deputa- » tus est; et ipse peccata multorum tulit, et propter peccata » eorum traditus est [4]. » Pro his enim remunerans illum Pater, eo quod dicto audiens fuerit, sustinueritque, donavit illum iis quæ exposita sunt. Factus enim est obediens Patri usque ad mortem : quare multorum quoque hæreditatem consecuturum illum canit, non prius tamen quam tradita fuerit anima ejus in mortem, et cum iniquis sit deputatus; propter hæc enim dictum est illum hæreditaturum multos, et fortium divisurum spolia. Puto autem indubitate reversionem ejus a mortuis significari talibus oraculis : qui enim fieri potest ut aliter de eo intelligamus, qui tanquam ovis ad occisionem sit ductus, et ab iniquitatibus Judaïci populi traditus sit ad mortem, et cum iniquis deputatus,

[1] Psal. II, 2 et seqq. — [2] Isai. IX, 3. — [3] Psal. LXVII, 12. — [4] Is. LIII, 12.

sepulturæque commendatus? deinde purgatus a Domino? et lucem penes se visurus sit, et multorum hæreditatem consecuturus, et suis spolia divisurus? Sed aliter quoque de illius reditu in vitam post mortem, dicit quodam loco vaticinans David ex persona Christi : « Non relinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre » corruptionem[1]. » Et alibi : « Domine, eduxisti ab inferno » animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum[2]. » Et alibi : « Qui exaltas me de portis mortis, ut annuntiem » omnes laudationes tuas[3]. » Contra omnia hæc intendere ullam aciem, ne inimicissimos quidem atque ingratissimos posse arbitror. Verumtamen ejus Prophetiæ conclusio, cujus auctor Esaias, sterilem illam quondam et desertam a Deo animam, aut potius Ecclesiam de gentibus collectam, lætis vocibus bonoque nuntio prosequitur, cum illis utique recordans quæ jam contemplati sumus : nam cum propter eam Christus omnia pertulerit, merito postea quæ de illo prædixit adjungit : « Lætare, *inquit*, sterilis, quæ non paris; vociferare et clama, quæ non parturis : quoniam multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum. Dixit » enim Dominus : Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum fige, ne parcas : dilata funiculos » tuos, et clavos tuos corrobora : amplius ad dextram et ad » sinistram extende, et semen tuum gentes hæreditabit[4]. » His autem verbis Ecclesiam de gentibus collectam, et toto orbe terrarum diffusam, et ab ortu solis ad occasum extentam, oraculum lætari jubet, planissime hoc ipsum significans, ubi ait : « Et semen tuum gentes hæreditabit. » Cum autem longiorem explanationem desiderent ea quæ ad hunc locum spectant, abunde nobis hæc compendii locum explebunt. Nam tu quoque per otium multa plura colligere poteris quæ ad idem propositum spectent : sed ipsum quoque Evangelicæ Demonstrationis propositum, quod nunc

[1] Psal. xv, 10. — [2] Ps. xxix, 4. — [3] Ps. ix, 15. — [4] Isai. liv, 1 et seqq.

in manibus est, tradet suo tempore atque interpretabitur singula. Interim vero quod ad prædictionem divinationemque Propheticam de Salvatore nostro pertinet, quodque item ad id quod ea prædictio omnes homines eorum bonorum adventu gaudere jubebat quæ expectabantur, iis quæ jam dicta sunt contenti esse possumus : quæ quidem plane enuntiant Prophetæ cujusdam adventum, et legum auctoris pietatem qui Mosi similis futurus sit, necnon ejusdem genus et tribum, et locum unde exiturus, et tempus quo venturus sit. Vaticinatur præterea et ortum, et mortem, et reditum in vitam, et principatum in omnibus gentibus; quæ sane jam evenere omnia : et magis etiam deinceps ex iis quæ dicentur constabit, in uno Salvatore ac Domino nostro ea finem accepisse. Sed hæc quæ de sanctis oraculis accepta vides, iis qui credunt exposita sunt; iis autem qui non credunt, seorsum obviam scriptis Propheticis ibimus, atque interim tanquam de communi viro et qui reliquis fuerit similis inquiremus : ut cum omnibus qui unquam a condito ævo inter homines celebrati sint, multo præstantior et incomparabili quadam eminentia superior apparuerit, cum ea quoque quæ ad diviniorem ejus naturam spectant pertractemus; et quod virtus quæ in illo erat nulla humana natura constaret, certissimis demonstrationibus comprobemus : ordine deinceps sequetur ut ea proponamus contemplanda pro viribus, quæ ad eam theologiam pertinent quæ illum complexa est. Quoniam igitur major pars eorum qui non credunt, vocant illum præstigiatorem ac seductorem, aliasque innumerabiles calumnias in illum execrabiliter jactant, ac ne nunc quidem desinunt ejusmodi probra confingere; tempus jam videtur esse ut etiam istis respondeamus, de nostro quidem nihil afferentes, sed de doctrina quam ipse publicavit assumentes quod hic apponamus.

CAPUT TERTIUM.

Adversus eos qui Christum Dei seductorem fuisse existimant.

Interrogandi igitur sunt, num quis unquam alius huic similis seductor ex historiis ipsorum proferri possit, qui mansuetudinis, probitatis, temperantiæ, omnisque reliquæ virtutis iis quos seduxerit magister et auctor extiterit; et utrum fas sit iis nominibus vocare eum qui ne intueri quidem mulierem cum petulanti cupiditate permittit; et num is seductor qui summum philosophiæ fastigium tradiderit, Discipulosque suos docuerit quæcumque possideant bona indigentibus impertiri, et laboris studium ac beneficentiam plurimi facere; et utrum seductor is qui in multitudine populari, in plebeio turbulentoque grege versari prohibet, solum autem rerum divinarum studium sua doctrina commendat. Qui porro fieri potest ut is merito nominetur seductor, et ab omni mendacio deterreat, et ad veritatem præter cuncta alia amplectendam adhortetur? ut ne jure quidem jurando velit nos indigere, quanto autem minus perjurio? « Sit enim sermo vester : Est, est; Non, non [1]. » Et quid me plura colligere oportet, cum ex iis quæ jam dicta sunt plane liceat discere quodnam fuerit ejus reipublicæ institutum, quæ ab illo inter homines ad vitæ utilitatem disseminata est? ex qua non modo non seductorem, sed vere divinum quemdam, et divinæ pietatemque amplexæ philosophiæ, non communis illius et vulgaris introductorem, omnis veritatis amator sit confessurus. Nam quod illud vivendi institutum, quo Hebræorum antiquissimi, Dei amici viri, utebantur, quodque jam ex hominibus quodam-

[1] Matth. v, 37.

modo interierat, solus ipse renovaverit, neque in paucos et modicos, sed in totum orbem diffuderit; in primo hujus operis libro satis a nobis ostensum est : per quem utique licet hominibus jam turmatim in toto orbe, illius vitæ religionemque amplexæ reipublicæ, quam et ipse Abraham et qui per idem tempus vixere sectati sunt, innumerabiles non solum ex Græcis, sed etiam ex barbaris, æmulatores ostendere : et illius quidem doctrinæ pars quæ ad mores pertinet magis, ejusmodi. Nunc videamus utrum seductoris nomen illi in eo genere præceptorum conveniat, quod maxime dominatur. Nonne igitur de illo palam scriptum est, quemadmodum soli omnium regi Deo, et cœli ac terræ mundique universi opifici, et ipse deditus fuerit, et commendare suos Discipulos consueverit? sed nonne etiam nunc illius doctrinæ præcepta omnes et Græcos et barbaros ad supremum Deum sursum mente animoque percipiendum, et omnem visibilem naturam despiciendam extollunt? Num igitur hic fuit seductor? an vero quod plures colere deos ex suprema et sola vera theologia eum qui revera in errorem præceps sit lapsus non permittit? At hic non recens neque illius proprius sermo, sed ex multo tempore priscis Dei cultoribus Hebræis consuetus, quemadmodum et in Præparatione ostensum est; ex qua jam nunc cum recentes Philosophi magnam utilitatem acceperint, ipsum doctrinæ genus comprobaverunt. Cæterum ipsorum etiam Græcorum doctissimi suorum deorum oraculis gloriantur, de Hebræis in hunc modum mentionem facientibus :

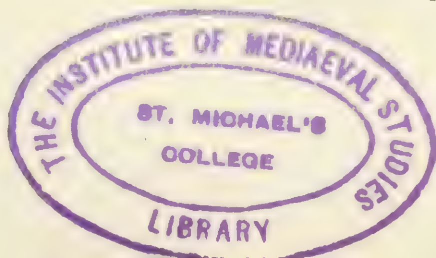
Solis Chaldæis sapientia contigit atque
Hebræis, qui ex se genitum regemque Deumque
Pura mente colunt, atque unum Numen adorant.

Chaldæos autem eosdem propter Abraham nominavit, qui, ut memoriæ proditum est, genere Chaldæus fuit. Si igitur

etiam ab antiquis usque temporibus Hebræi, qui maxime ab oraculis quoque sapientiæ testimonium acceperunt, in unum omnium rerum opificem Deum adorationem dirigebant; cur seductorem amplius, ac non potius mirabilem religionis magistrum hunc jam fuisse fateamur, qui ea quæ quondam solis Dei amicis Hebræis cognita erant, in cunctos homines invisibili divinaque virtute protulit ac delitavit; ut non amplius sicut prius pauci quidam et numerabiles, rectas de Deo habeant opiniones, sed conventus innumerabiles tam hominum barbarorum, qui olim ferissimi erant, quam sapientium et Græcorum, qui antiquorum Prophetarum justorumque virorum religionem amplecti, sola illius virtute edocti sunt? Sed jam tertium illud contemplemur, num vere illum seductorem appellent, quod non sacrificiis boum, neque brutorum animalium mactationibus, neque cruoribus atque igne, neque iis rebus quæ de terra nascuntur incensis, divinitatem colere instituit : nempe humilia hæc et terrena, immortalique naturæ nullo modo convenientia existimans, judicansque omni sacrificio gratius jucundiusque Deo munus offerri cum quis illius præcepta plene observaverit, per quæ ipso corpore animaque purgatos, menteque nitida ac decretis religiosis imbutos, dum ea imitari docet quæ similes Deo homines efficiant, suos palam instituit, dicens : « Estote perfecti, sicut Pater » vester perfectus est[1]. » Quod si quis Græcorum hæc reprehendat, is sciat se etiam præceptoribus suis contraria sentire, qui videlicet ut par est multa a nobis utilia edocti, quippe qui nobis etiam tempore fuerint posteriores, dico autem ea doctrina quæ nobis a Salvatore nostro exposita est, audi jam nunc qualia sint quæ scripto fateantur.

« Deo summo, *sicut quidam vir sapiens dixit*[2], nihil » eorum quæ ad sensus pertinent sive incendentes sive de-

[1] Matth. v, 48. — [2] Porphyr. de Abstin. ab animal.



» nominantes (nihil enim est eorum quæ materia constant, » quod non protinus ei sit immundum qui expers est omnis » materiæ. Quare ne verbum quidem ullum, sive id dicas » quod in voce consistit, sive id quod intrinsecus concipi » solet, cum animi aliquo vitio est contaminatum, illi con- » veniat), sed silentio puro purisque de ipso cogitationi- » bus illum colamus. Oportet igitur illi conjunctos simi- » lesque factos, hanc vitæ nostræ rationem Deo afferre pro » sacrificio. Eadem vero et illius laudatio erit et nostra » conservatio : afferetur enim cum stabilitate et quiete vir- » tutis animi. Ipsius vero Dei contemplatione hoc sacrifi- » cium perficitur. »

Apollonius autem Thyanensis : « Ex quo igitur maxime » quis naturæ divinæ convenientem curam adhibeat, ex eo » maxime illam propitiam benignamque obtineat. Hoc qui- » dem penes quemvis hominum viget; idque ipsum unus- » quisque complebit, si eorum quæ sub visum cadunt, qua- » lia sunt hæc quæ digito demonstramus, illi quæ una est et » ab omnibus rebus separata, secundum quam reliqua om- » nia cognoscere necesse est, nihilomnino sacrificet, neque » ignem incendat, neque prorsus quidquam illa postulet, ne » a præstantioribus quidem quam nos sumus : neque ullum » est plantæ genus quod ab initio terra pariat, neque ani- » malis quod eadem nutriat, cui protinus immundities non » adsit; sed utatur erga illam solo meliori verbo, dico autem » non eo quod ore emittitur, sed quod ab optimo eorum » quæ sunt proficiscitur, per optimum eorum quæ in nobis » sunt bonorum. Mens autem hæc est, quæ instrumento non » indiget. »

Si igitur Græcorum quoque illustres, tam philosophi quam theologi, hæc confitentur, quonam modo seductor erit is qui non solum verba, sed facta multo prius quam verba suis Discipulis, quibus fungerentur tradiderit, et qui-



bus, ut recta ratio jubet, Deum ipsum essent veneraturi? Quo autem modo et quibus rationibus usi in sacrificiis dicantur prisci Hebræi, in primo hujus operis libro disseruimus; atque iis quæ illic dicta sunt contenti esse debemus: verum quoniam præter illa quæ jam disputata sunt, novimus (id quod a Christo didicimus) factum esse mundum, cœlumque ipsum et solem, et lunam, et stellas opera Dei esse; neque hæc oportere, sed horum auctorem colere: considerandum esse videtur, num decepti simus, quod in hunc modum de natura rerum sentire ab illo docti sumus. Atqui non solum Hebræorum hæc fuit oratio, sed Philosophorum quoque maxime illustrium, qui cum Hebræis consentientes, ortum habere et cœlum ipsum, et solem, et lunam, et stellas, universumque mundum ab auctore omnium rerum factum esse affirmaverunt: cæterum idem et consummationem et mutationem in melius universi hujus futuram ut expectaremus docuit, in hoc quoque Hebræorum Scripturis consentiens. Quid igitur? nonne etiam Plato suapte natura et ipsum cœlum, et solem, et lunam, ac reliqua sidera, solutioni corruptionique obnoxia esse vidit, quamvis ea non dissolvenda affirmaverit, propterea quod norit ille qui ea composuit? Quod si tali natura constare nos, immortalemque habere animam, nullaque in parte brutis animalibus similem, voluit, et virtutum quæ in Deo sunt simulacra in se continere illam arbitrari nos docuit, sicque habere atque affici et sapere omnes, et barbaros et vulgares, instituit: nonne sapientes magis in toto orbe suos sectatores reddidit, quam ii qui supercilia contracta ostentant si nihil plane, ea parte qua est, differre a culice, aut vermiculo, aut musca animam humanam affirmant; aut si ne a serpentis quidem aut viperæ, aut ursi, aut pardalis, aut suis anima, ulla prorsus in parte, suam ipsorum animam, qui sapientissimi fuerint, quatenus naturam habet atque est, diversam esse? Ad hæc,

cum fori divini judiciique futuri assiduam mentionem fecerit, suppliciaque ac pœnas inevitabiles impiis descripserit, justis vero æternam a Deo vitam promitti et regnum cœleste, et felicem cum ipso Deo victum, docuerit; quem tandem decipere potuit? nonne potius adhortatus est, eorum præmiorum causa quæ a justis expectantur, in virtutem incumbere; ab omni vero malitia deterruit, propter impendentes impiis pœnas? Porro autem ex illius decretis accepimus esse quasdam post supremum Deum potestates natura incorporeas, intelligentes, rationales, omnique virtute præditas, quæ circum Regem universi choros exerceant; quarum plures etiam usque ad homines ipsius Patris nutu quadam salutari dispositione mittantur, quasque et cognoscere et venerari pro ratione graduque dignitatis edocti sumus, ut soli Deo, qui rex est universi, adorationis honorem tribuamus. Ab eodem præterea didicimus hostiles quasdam inimicasque humani generis, per hunc qui circum terram versatur aerem, volare potestates dæmonum spirituumque malorum, eorumque qui in illis principatum tenent, quæ cum malis hominibus versentur: quas ut omni conatu fugiamus in præceptis habemus, tametsi vel quam maxime deorum appellationes et cultus sibiipsis arrogant; multoque etiam magis ab illis esse declinandum, propter hanc ipsam cum Deo repugnantiam, hasque adversus Deum inimicitias, quemadmodum latius in Præparatione demonstravimus. Sane hujuscemodi sunt quæ in præceptis atque institutis Salvatoris nostri feruntur, vere priscorum Hebræorum qui Deo grati fuere, tum virorum, tum Prophetarum, pia sanctaque documenta. Quod si hæc gravitatem habent, si utilitatem, si studium sapientiæ, si denique omni virtute referta sunt; quo tandem jure quave ratione ei qui talia docuerit ascribatur nomen seductoris? Et hæc quidem tanquam de eo homine qui a cæteris natura non differat disputata sint,

quæ videlicet et gravem et ipsi vitæ utilem illius doctrinam exhibeant : nunc ea quæ magis divina sint consideremus.

CAPUT QUARTUM.

De divinoribus Christi gestis.

Ac primum omnium contemplemur, quo tempore versatus est cum hominibus, quot qualiaque sint quæ mirabiliter gesserit, nunc quidem lepram de corporibus ejiciens, eaque divinitus purgans, nunc vero jussu verbi dæmonas ex hominibus expellens, alias rursus ægrotantibus omnique languorum genere laborantibus sanitatem abunde suppeditans. Quodam vero tempore etiam paralytico dixit : « Surgens » tolle grabatum tuum et ambula ; » atque ille quod imperatum est fecit[1]. Rursus cæcis alio tempore videndæ lucis facultatem largitus est. Olim vero mulier quæ sanguinis fluxu laborabat, et annos plurimos eo genere morbi vexabatur, ubi vidit innumerabilem circum illum multitudinem, quæ nusquam permittebat ut ad illum accederet ac supplicaret, liberationemque a morbo peteret, extremum illius vestimentum attingere duntaxat cogitavit ; atque ita subiit, limbumque cum apprehendisset, una cum eo curationem malorum apprehendit, atque illico sana evasit, sic quidem divinæ Salvatoris nostri virtutis maximum signum reportans. Alius autem quidam vir regulus, cum ad Jesu pedes cecidisset, filium qui ægrotabat e vestigio sanum recepit ; filiam item alius qui Judaïcæ synagogæ princeps erat, et hic quidem jam mortuam. Quid vero dicam, quod alius jam quatriduum mortuus, virtute Jesu excitatus est? vel quod in mari tanquam in terra, qua publice itur, olim pedibus in-

[1] Marc. II, 3.

gressus est, ipsius interim Discipulis navigantibus? et quod iidem cum adversa tempestate agitarentur, mare, fluctus, ventos increpuit, atque omnia protinus tanquam Domini vocem formidantia constiterunt? Cum vero quinque millia virorum, una cum innumerabili fœminarum puerorumque multitudine, quinque non amplius panibus abunde quondam saturaverit, adeo ut quæ superfuerunt reliquiæ duodecim cophinos implere potuerint; quem non stupore affecerit, aut quem non merito ad quærendum de ipsius arcana occultaque virtute excitaverit? Sed ne mihi nunc in longum nimis ducatur oratio, postrema omnium illius mors exponatur, quæ non communi reliquorum hominum more extitit. Non enim morbo consumptus, ac ne laqueo quidem aut igne : neque vero ad morem reliquorum qui ob scelera sua crucis supplicio affici solent, cruribus itidem ferro succisis; neque omnino quidquam ab ullo hominum passus eorum qui alios necare consueverunt, violentæ mortis genus ullum pertulit. Sed ubi ipsum duntaxat sponte præbuit inimicis insidiantibus corpus, tum erectus est a terra illico; deinde in ligno magna voce clamans, et Patri spiritum commendans, atque hæc ad verbum dicens : « Pater, in manus tuas com- » mendo spiritum meum[1], » ita solutus ac liber, ipse per seipsum a corpore secessit. Deinde cum corpus ipsius familiares accepissent, atque honestæ sepulturæ commendassent, tertio die rursus illud ipsum recepit, quod videlicet sponte reliquerat; et sic rursus ipse seipsum in carne, in corpore, ipsum illum qui prius fuerat suis ostendit Discipulis, quibuscum paucos dies versatus, et per aliquod tempus suo etiam sermone dignatus, illuc reversus est unde oculis illorum se obtulerat, sicque iter ad cœlum direxit. Iisdem vero cum præcepta quoque de rebus agendis tradidisset, eosdem apud omnes gentes supremæ religionis doc-

[1] Luc. XXIII, 46.

tores declaravit. Hæc sane sunt virtutis quæ in Salvatore nostro erat apprime celebranda miracula; hæc divinitatis quæ in illo erat indicia : hæc ipsi quoque casta æstimatione admirati sumus, exploratoque atque exquisito judicio recepimus. Exquisita sane hæc nobis explorataque sunt, aliis quoque evidentibus rebus, omnemque aperientibus rationem, quibus ipse Dominus noster etiam nunc iis quos dignos putaverit, exigua quædam suæ virtutis signa ostendere consuevit. Quinetiam subtiliore ac certiore doctrina idem a nobis effectum est : quam quidem iis adhibere consuevimus qui ea quæ dicta sunt non concedunt, sed nullam prorsus iis fidem habent, neque omnino quidquam tale ab eo factum esse confitentur; aut extitisse illa quidem non negant, verum magicis præstigiis ad errorem intuentium tanquam a viro seductore imposita : quod si etiam in præsenti adversus tales pauca quædam disputare opus sit, non deseremus studium incœptum; alioqui vero quonam pacto ibimus illis obviam?

CAPUT QUINTUM.

Adversus eos qui non credunt Salvatoris nostri Discipulis admirabiles illius res gestas narrantibus.

Nam si dicant nihil omnino admirabile Salvatorem nostrum, neque quidquam quod superet cogitationem humanam fecisse, qualia sunt quæ illius familiares testificati sunt; videamus num illis talia dicentibus credi ullo modo possit, quippe qui nullam possint assignare causam propter quam hi quidem illius discipuli, ille vero horum magister extiterit. Nam et qui docet, alicujus disciplinæ magistrum se profitetur; et discipuli talis disciplinæ cupidi, magistrum adeun-

tes, seipsos illi instruendos committunt. Quam igitur causam isti afferre possunt quare sui cum Jesu discipuli versati frequentesque fuerint? aut quidnam illud, quæso, erat quod illos tali viro dare operam cogeret? quarum porro disciplinarum doctorem illum fuisse dicent? an hoc quidem nemini dubium esse potest? Plane enim earum rerum doctorem fuisse necesse est, quas qui ab illo didicerunt ad reliquos homines attulere : atqui præcepta erant hæc philosophicæ vitæ quam illis describens dicebat : « Nolite possidere aurum » neque argentum in zonis vestris, non peram in via, et alia » ejusmodi[1]. » Seipsos vero jubebat Providentiæ, quæ omnia gubernat, commendantes, et ad illam referentes, nusquam sollicitos esse de rebus necessariis. Admonebat etiam eos ut altius saperent iis quæ Judæis a Mose præcepta fuerant : illum enim legem illis posuisse non occidere, tanquam proclivibus ad occidendum; item non mœchari, tanquam iis qui lascivissimi atque in libidinem propensissimi essent; rursus non furari, tanquam servile maxime ingenium præ se ferentibus : ipsos vero oportere arbitrari has sibi ipsis nusquam esse accommodatas leges, sed animi liberationem ab omni morbo plurimi facere, et ab imis partibus ac de profundo cogitationis, tanquam a radicibus, malitiam pullulantem resecare, iramque atque omnem minus honestam cupiditatem vincere conari, ac potius ex summa animi tranquillitate ne irasci quidem; neque mulierem cum libidine intueri, ac non modo non furari, sed contra res etiam suas indigentibus erogare; neque vero in eo gloriari quod aliena inter se non auferrent, sed quod eis qui se primi spoliassent omnem injuriam remitterent. Et quid opus est me omnia repetere quæcumque aut ille docuit aut illi didicerunt? nam præter cætera illos ita veritatem amplecti hortabatur, ut ne jure quidem jurando indigerent, ac multo quidem minus

[1] Matth. x. 9.

perjurio; ita vero se vita ac moribus comparare, ut quod dicerent omni jurejurando certius haberetur, progredientes ad id usque sermonis ut pro affirmatione dicerent, Etiam; pro negatione, Non; et cum veritate hujusmodi vocibus uterentur. Interrogemus igitur quam probabilitatem habeat, talium documentorum auditores, ac potius jam magistros effectos, suspicari mentitos quæcumque suum præceptorem effecisse testificati sunt? aut quam credibiliter faciant, si putent illos omnes sibi inter se consensisse in mendacio? duodecim quidem de omni numero electos, septuaginta autem reliquos? quos etiam binos misisse dicitur ante faciem suam, ad omnem locum et regionem quo erat ipse venturus. Sed nulla unquam afferetur ratio quare tantæ multitudini hominum credendum non sit, qui quidem religiosam gravemque vitam amplexi sint, resque omnes suas aspernati, et pro charissimis, uxore, inquam, et liberis et omni genere, inopem victum elegerint, ac de suo præceptore concors testimonium, tanquam uno ore, in omnes homines protulerint. Princeps igitur hæc et prima et vera sit ratio : sed contrariam quoque spectemus, in qua saltem primum illud constet, nobisque cum illis conveniat, hunc quidem fuisse præceptorem, illos vero discipulos Deinde fingamus illum non ea quæ jam dicta sunt docuisse, sed illis plane contraria facere, videlicet contra leges, impie injusteque agere, superare, spoliare cæteros, et si quid aliud quod ad malitiam pertineat dici potest; latere autem in iis omnibus conari, et ejusmodi mores simulatione doctrinæ gravioris et nova professione pietatis obtegere. Ipsi vero discipuli et his exerceantur, et quam hæc sunt etiam nequioribus; propterea videlicet quod magna est ad malitiam proclivitas, eamque vel nullo præceptore discere facile est : in sublime vero suum præceptorem fictis verbis extollant, nullique mendacio parcant; omnia vero illi mira-

cula et portenta cum simulatione falsitateque ascribant, ut ipsi quoque in admiratione habeantur, beatique judicentur qui ejusmodi præceptoris discipuli extiterint. Videamus igitur qui potuerit illis tam audax incœptum consistere, si tales fuere quales descripti sunt : mam malum malo, aiunt, amicum non est; ac ne bono quidem. Unde igitur in tanta virorum multitudine concordia malitiæ reperta est ? unde in illis omnibus de iisdem rebus concors testimonium, et eadem usque ad mortem sententia ? Viro autem præstigiis utenti et fallaciis, qui talia doceret ac talia profiteretur, quis ab initio studuisset? dices quod alii quoque illo præceptore non minus præstigiarum cupidi. Ergo illi præceptoris sui exitum non viderunt, et quali morte fuerit affectus? cur igitur post illam turpissimam illius necem, de eo qui mortuus esset novam theologiam constantissime protulerunt, nec ab incœpto deterreri potuerunt ? aut quid ex ea re tandem petebant ? num ut eodem supplicio afficerentur? sed quis ullo unquam tempore, nulla spe proposita, ejusmodi supplicium manifestum eligeret? Cæterum demus illos illum esse veneratos quamdiu cum ipsis versatus commoratusque sit, et quamdiu fallaciis eos, ut sermone istorum utar, decipere potuerit : cur igitur post mortem multo magis quam ante illum admirati sunt? nam in humanis degentem et deseruisse et abnegasse olim dicuntur, cum illi videliect insidiæ factæ sunt; postquam vero inter homines esse desiit, alacres ipsi mori malebant quam a vera de illo testificatione amoveri. Si igitur præceptori suo nullius boni conscii erant, non vitæ, non disciplinæ, non actionis, non operis alicujus laudem merentis, neque vero quidquam ab illo emolumenti perceperant, præter unam malitiam et aliorum hominum deceptionem; quam ob rem tam prompte moriebantur, dummodo de illo severa quædam et insignia prædicarent, cum interim illo-

rum unicuique liceret otiose vivere, et in propria domo una cum sibi charissimis securiorem multo tutioremque vitam agere? Fallaces autem homines et in fraudibus versantes, quomodo affectassent mori pro alio quem ipsi omnium hominum maxime certissimeque novissent; præsertim qui ipsis, ut sermone istorum utar, nullius boni auctor fuisset, sed contra potius omnis malitiæ præceptor? Vir enim et rationis usum habens, et virtute præditus, boni cujuspiam officii gratia nonnunquam probabiliter mortem cum honestate et gloria subierit : qui vero moribus perversis sit, et affectibus voluptatibusque totus deditus, solamque hanc temporariam vitam et quæ ad eam spectant libidines persequens, nunquam profecto vitæ mortem præposuerit, ac ne domesticorum quidem et charissimorum causa supplicium tulerit, nedum pro eo qui nequitiæ sit condemnatus : quam ergo probabile ut illius de quo dictum est Discipuli, si modo ille seductor præstigiatorque fuit, cum illum talem esse non ignorarent, atque ipsi etiam improbiore flagitii genere animos haberent implicitos, a suæ gentis viris omnia probra ferre non recusaverint, et omne supplicii genus pro testimonio illi reddendo subierint? non convenit hoc cum natura improborum; longissime ab ea refugit. Cæterum hoc quoque diligenter considera : nam si ipsi et seductores et impostores erant, et præterea imperiti omninoque vulgares, ut constat, quin etiam barbari et qui non plus quam Syrorum linguam nossent; quomodo in totum progressi sunt terrarum orbem? vel qua istud solertia excogitarunt ausive sunt? quibus porro viribus id quod ausi sunt perfecerunt? Esto enim viros rusticos in terra propria versantes, decipere et vagari, nec otiose aut frustra rem serere : at vero apud omnes nomen Jesu prædicare, admirabiliaque illius gesta et in urbibus et in agris docere; et alios quidem eorum imperium Romanum ipsam-

que omnium urbium reginam civitatem invadere; alios Persarum regnum, alios Armeniorum, Parthorum alios nationem; item alios Scytharum, quosdam etiam ad ipsos orbis terræ venisse fines, Indorumque regionem penetrasse; alios porro trans Oceanum evasisse, ad eas insulas quæ Britannicæ vocantur : hæc sane ego nunquam humana vi effecta putaverim, nedum conatu levium vulgariumque hominum, ac multo minus seductorum præstigiisque utentium. Qui vero flagitiosum versutumque ductorem experti essent, et ejus exitum vitæ talem perspexissent, quibus tandem verbis assequerentur ut inter se de illo consentanea fingerent? siquidem uno ore omnes et leprosorum purgationes, et ejectiones dæmonum, et excitationes mortuorum, et cæcorum sanationes, et innumerabiles alias ægrotantium medelas quas ille præstiterat testificabantur; postremumque omnium, quod primis sibi post mortem reditus illius in vitam sit visus. Hæc itaque, neque facta neque audita unquam suis temporibus, quomodo una ore facta fuisse affirmare ausi essent, morte quoque ipsa comprobantes quod dicerent? Numquid olim congressi et conspiratione ad idem sentiendum facta, fœdus inter se pepigerunt, quo fingerent ementirenturque ea quæ nusquam facta essent ? et quibus verisimile dictu est illos esse usos verbis in fœdere ? num forsitan talibus : Viri amici, quisquam fuerit ille qui heri ac nuper seducebat ac deceptionis erat magister, quique in oculis omnium nostris extremum dedit supplicium, ipsi planissime exquisitissimeque omnium novimus, utpote qui et discipuli et illius arcanorum conscii fuerimus : dignus ille quidem aliqua veneratione a multis censebatur, sed tamen omnis illius mens erat ut omni rerum genere cæteros superaret; ac ne magnum quidem prorsus quidquam illi aut reditui in vitam dignum actum est, nisi quis dolis omnique simulatione refertos illius referat mores,

et quod ipsos nos usum versutiarum inanemque jactantiam per fraudem ac dolum docuerit : quocirca demus, quæso, inter nos dextras, simulque omnes fœdus paciscamur, ut de illo in cunctos homines deceptionem consonam proferamus, narremusque vidisse nos illum dum cæcis visum largiretur, tametsi nullus unquam nostrum hoc vidit, et dum surdis auditum præberet, quod quidem nullus unquam nostrum audivit, et dum leprosos purgaret mortuosque ad vitam restitueret. Denique ea quæ neque facta ab illo novimus, neque dicta audivimus, tanquam vere gesta con tendamus. Verum quoniam extremum illius tempus celebrem habuit et perspicuum interitum, ut nusquam ab illo occultari potuerit, nos huic quoque incommodo recta pergentes occurramus; testificemurque plane bene impudenter, illum postquam a morte ad vitam redierit inter nos esse versatum, focumque et cibum consuetum nobiscum usurpasse. Conservetur autem ab omnibus nobis impudentiæ immutabilitatisque tenor, et maneat hæc mentis alienatio usque ad mortem : quid enim absurdi habet pro nihilo mori ? aut quid quempiam offendat, nulla probabili causa, verbera tormentaque in corpore, et, si opus sit, vincula quoque et carceres, necnon contumelias et probra nullius veræ rei gratia experiri ? Hoc igitur jam nunc meditemur, mentiamurque omnes uno ore, et fingamus ea quæ neque alicui nostrum utilia futura sint, neque alicui eorum quos decipiemus, ac ne illi quidem qui a nobis mendacio extollitur et pro Deo commendatur. Porro autem mendacium intendamus non modo in nostræ gentis homines, sed in omne omnino hominum genus ; totumque orbem terrarum hoc errore iisque quæ de illo inter nos composuimus impleamus. Jamque deinceps leges alias cunctis gentibus imponamus, quæ omnes omnium de patriis ipsorum diis opiniones oppugnent atque evertant, quascumque a condito

ævo habuerint; imperemusque primis omnium Romanis, ne colant quos majores ipsorum deos arbitrati sunt. In Græciam quoque penetremus, et sapientibus qui illic sunt contraria publice doceamus. Ac ne Ægyptios quidem omittamus, sed ipsorum quoque deos patrios oppugnemus, non Mosaïca amplius quæ olim apud illos gesta sunt proferentes, sed nostri præceptoris interitum illis quasi quoddam insigne terroris objicientes : quæ vero opinio et fama ab initio ab illis ad omnes homines de diis pervenit, hanc nos non voculis quibusdam aut rationibus, sed præceptoris crucifixi vi diluamus. Progrediamur vero etiam in reliquam barbaram terram, et quæ apud omnes decreta sunt evertamus. Neque vero quisquam nostrum animi intentionem remittat : non enim exiguum aut parvum erit hujus audaciæ præmium, siquidem non vulgares nos pro tantis certaminibus manent coronæ, sed quæ supplicia videlicet a legibus omnium hominum, ut par est, contradicentibus injuncta sunt, vincula scilicet, tormenta, carceres; necnon ignis, et ferrum, et cruces, et belluæ : ad quæ omnia promptissimo animo est accedendum, iisque obviam malis eundum intrepide, quæ præceptorem nostrum nobis pro exemplo ostentant. Quid enim pulchrius, quam nulla ratione et diis et hominibus fieri inimicos? neque ulla unquam prorsus frui jucunditate, neque charissimis rebus oblectari, neque comparare pecunias, nec ullius prorsus boni spem sibi reliquam facere; temere autem et inaniter errare ac decipere? Hoc enim præcipuum est quod spectemus; ac præterea omnibus nationibus adversari, et deos qui a condito ævo apud omnes certissimi habiti sunt oppugnare; præceptorem vero quem oculis nostris supplicio affici vidimus, pro Deo et pro Dei Filio prædicare. Pro quo et ipsi mori parati simus, tametsi ab illo neque veri neque utilis aut commodi quidquam didicimus : hoc enim ipso ille pluris est faciendus, quod nihil

nobis profuerit. Omnia vero nobis facienda sunt ut illius nomen illustre gloriosumque reddamus; omnia probra, omnia supplicia ferenda, omne genus mortis subeundum pro ea re, quæ nulla in parte vera est. Malum enim forsitan veritas, et mali contrarium in mendacio : quare affirmemus illum et mortuos excitasse, et leprosos purgasse, et dæmonas ejecisse, et alia incredibilia omnemque fidem superantia fecisse; quarum quidem rerum nullius illi nos conscii sumus, sed arbitratu nostro cuncta fingentes : et decipiamus quidem quos possumus; si cui vero non persuaserimus, tum ipsi pro iis quæ inter nos composuimus, erroris mercedem adversus nos ipsos eliciamus. — Videnturne tibi credibilia hæc, aut ulli vero similia, ignobiles vulgaresque homines, postquam talia finxerint atque inter se composuerint, Romanum imperium invasisse? aut humanam naturam, quæ vitæ amorem ac studium quasi proprium quiddam possidet, potuisse unquam ulla mercede voluntarium subire interitum, quemadmodum Salvatoris nostri Discipuli potuere? quos sic quidem eo stuporis venisse credas, ut cum ab illo nihil dignum admiratione gestum inspexerint, ipsi tamen ex composito cuncta ejus generis confinxerint; deinde nugis quibusdam de illo corrogatis, pro iis omne genus mortis subire parati promptique fuerint? Tu vero quid ais tandem adversus hæc? nempe illos neque opinatos fuisse neque sperasse quidquam ejusmodi ob commendationem Jesu perpessuros? Quare tam intrepide ad prædicandum de illo provectos : ad istuc quonam pacto concedetur? illos non sperasse pro illo se omnia passuros, qui et apud Romanos, et apud Græcos, et apud barbaros, deorum eversionem essent invecturi? At enim historia quæ de illis extat aperte hoc habet, illos post præceptoris interitum ab insidiatoribus quibusdam captos fuisse, et primum quidem in carcerem conjectos, deinde vero di-

missos; tum iis imperatum ne ulli hominum in nomine Jesu loquerentur. Postea vero cum illi hos vidissent apud multitudinem palam de illo iterum loquentes, correptos verberarunt, eosque ob doctrinæ genus increparunt : quo tempore videlicet rursus illi respondens Petrus dixit : « Obe» dire oportet Deo magis quam hominibus. » Haud ita multo post lapidibus petitus Stephanus interficitur, cum apud Judæorum multitudinem intrepide concionaretur; atque insectatio non mediocris orta est adversus eos qui nomen Jesu publice commendabant. Alio rursus tempore, Herodes, qui Judæorum rex erat, Jacobum fratrem Joannis occidit gladio; Petrum vero in vincula conjecit, ut in Actis Apostolorum scriptum est. Et cum hi talia pertulissent, reliqui Discipuli, constantissime Jesu suo adhærentes, longe etiam magis quam ante perseverarunt in proposito, apud universos ubique et illum et miracula illius prædicantes. Postea Jacobus, frater Domini, qui ab iis qui olim Hierosolyma incolebant ob virtutis excellentiam Justus vocabatur, a pontificibus et Judaïcæ gentis magistris interrogatus quidnam de Jesu sentiret, cum plane illum esse Filium Dei respondisset, ipse quoque lapidibus ab illis petitur atque interficitur. Petrus autem Romæ, capite in terram verso, cruci affigitur. Paulo vero caput abcinditur, et Joannes in insulam relegatur. Hique cum talia passi essent, nullus reliquorum ab incœpto destitit : quinetiam votis unusquisque expetebat, pietatis divinique cultus gratia, sibi quoque aliquid tale contingere : quo etiam constantius atque ardentius et ipsi Jesu et admirabilibus ejusdem gestis testimonium afferebant. Quod si mendacia hæc erant quæ illi ex composito finxissent, operæ pretium erit admirari quonam pacto tantus numerus consensum illum inter se in rebus fictis vel usque ad mortem servaverit, neque ullus unquam, earum rerum formidine quæ illis qui prius sublati erant accidis-

sent, a societate desciverit, neque reliquis publice contradixerit, prodens ea quæ inter ipsos composuissent. Quin et unus eorum qui vivum præceptorem prodere ausus est, illico manum sibi ipsi consciscens, debitum supplicium invenit. Illud porro qui fieri potest ut non omnem habeat stuporem, homines seductores atque illitteratos, qui neque loqui neque audire quidquam præter unam patriam linguam consuevissent, non solum excogitasse audaciam peragrandi orbem omnium nationum, sed cum peragraverint, perfecisse quod cogitaverant? Contemplare præterea quantum et cujusmodi sit, illos de rebus gestis Jesu nullum usquam discrepans verbum protulisse. Si enim in omnibus rebus de quibus ambigitur, atque in judiciis quæ ex legibus exercentur, communibusque controversiis, consensus testium certum ratumque id efficit de quo ambigitur (in ore enim duorum vel trium testium consistit omne verbum); cur in his quoque veritas non consistat? cum et duodecim Apostoli fuerint et septuaginta Discipuli, et innumerabilis extra hunc numerum multitudo, qui admirabilem in omnibus consensum servaverint, et rebus ab Jesu gestis testimonium dederint, non illud quidem sine sudore, sed cum tormentorum omnisque injuriæ ac denique mortis perpessione, et quos postremo etiam Deus vicissim suo testimonio comprobaverit, qui verbum quod ab illis proditum vulgatumque est ad hunc usque diem et in omne ævum continuat atque propagat. Hæc igitur satis ex concessione tam absurdi principii nobis meditata sint : contraria enim iis quæ scripta sunt opinari, et Jesum dicere non honestatis aut sobrietatis præceptorem fuisse, sed injustitiæ et superbiæ omnisque intemperantiæ, et illius Discipulos ab illo talia edoctos, omni cupiditate ac scelere omnes qui unquam fuerint homines superasse, cum omnium quæ absurda sunt absurdissimum sit, nos illud tamen disputandi gratia concedi posse existi-

mavimus. Quod quidem est simile, ut si quis, cum Moses in suis legibus dicat : « Non occides, non mœchaberis, non » furaberis, non falsum testimonium dices, » hæc in priorem sensum trahens et calumnians, dicat illum cum irrisione ac simulatione talia præcepisse; velle enim eos quibus imperet et occidere, et mœchari, et iis omnia contraria facere quæ ipse in legibus posuerit; sed interim fingere habitum se et personam vitæ gravioris induere. Cæterum eadem ratione Græcorum quoque philosophorum præcepta, et tolerantiam vitæ, planeque eorum omnium scripta unusquisque poterit calumniari, et dicere illos quidem iis quæ scripserint contraria in animo habuisse, contrariamque rationi vitam vixisse; simulasse autem, quasi alia induta persona, philosophicum sibi vitæ genus placuisse. Sic autem omnes quoque, ut in summa dicam, veterum historias calumniari sit facile, et veritati quæ in illis est detrahere, eamque nullam esse contendere, et denique in contrarium quæcumque narrata sunt vertere. Sed quemadmodum nullus mentis compos eum qui talia dicat insanum atque amentem affirmare vereatur, ita etiam in Salvatoris nostri sermonibus atque præceptis, si quis veritatem contorquens atque pervertens, contrariam iis quæ docuit illi sententiam conetur imponere, huic quoque a nobis id quod falsum est, illustrandæ veritatis gratia, ut in disputationibus fieri solet, concessum esto; ut cum dederimus id quod dictu absurdum est, contrariæ rationis inconstantia cernatur. Cum ergo eum qui sic calumnietur satis abunde reprehenderimus, tempus jam est ut ad sacrorum Librorum veritatem recurramus, et in illis discipulorum Jesu mores contemplemur. Quis igitur mentis sanitate præditus, non ab illis ipsis protinus argumentans, omni fide dignos illos judicaverit, viros absque controversia ignobiles, litterarumque ignaros loquendique imperitos, at in sanctæ ac philosophicæ doc-

trinæ amorem progressos, et strenuam laboriosamque vitam amplexos, quam quidem inedia et abstinentia tum a vino, tum a carnibus, plurimis item aliis afflictionibus corporis, atque orationibus supplicationibusque ad Deum, ac multo prius, summa temperantia et castitate corporis pariter atque animæ correxerint atque perfecerint? quis non igitur illorum philosophiam supra modum admiretur, qui et a legitimis uxoribus se abduxerint, neque a voluptate saltem naturali deliniti sint, neque filiorum ac nepotum desiderio fracti et subacti? quod quidem illis ideo contigit, quod non mortales nepotes, sed immortales sibi expetiverint. Mores autem eorumdem a cupiditate omnis generis pecuniæ alienos quis non obstupescat? qui hoc quoque conjecerit ex eo quod non fugerint, sed secuti sint præceptorem, qui ipsos a possidendo auro atque argento deterruerit, legemque fixerit ut ne usque ad duas quidem tunicas rem suam augerent; quod quidem vel auditui intolerabile alii cuipiam videatur ob gravitatem imperii, at illos etiam reipsa complevisse quod dictum est constat: ergo quodam tempore, cum quidam claudus a Petro et ab iis qui circum Petrum erant aliquid postularet (hic porro unus erat eorum qui ob extremam inopiam victum mendicabant), non habens Petrus quid daret, confessus est ab omni se possessione auri atque argenti abhorrere, his quidem verbis: « Argentum et aurum non est mihi, quod autem habeo, » hoc tibi do; in nomine Jesu Christi, surge et ambula. » Cum vero illi a suo præceptore tristia auditu perciperent, si modo attendebant quæ ad ipsos diceret: « In mundo » afflictionem habebitis[1]; » et rursus: « Lugebitis et plorabitis vos, mundus autem gaudebit[2]; » nonne de animi sui moribus plane indicabant? quod videlicet solidiori quadam altiorique natura constarent, cum animi labores

[1] Joan. XVI, 22. — [2] Ibid. 20.

non fugerent, neque voluptatem persequerentur; quodque ipsorum magister non fraudulente eos demulcens, aut res suas eis ostentans sibi ipsi illos adjungeret, sed ingenua veraque oratione quæ eventura erant canens, suæ reipublicæ rationem atque propositum in animis illorum infigeret? Talia item erant quæ propter nomen suum passuros illos prædicabat, significans quod ad præsides ducendi essent, quod ante reges sistendi, quod omnis generis pœnas subituri, non ob levem rem aliquam, neque ob ullam probabilem causam, sed id totum propter unum suum nomen. Quod interim cum reipsa ad hunc usque diem compleri cernamus, cur non hujusce eventi prædictionem obstupescimus? una enim confessio nominis Jesu, animos consuevit accendere principum : nam etsi nihil reprehensione dignum admiserit qui Christum confessus est, eum tamen puniunt, plectentes, nominis illius causa, omnibus scelestis asperius : quod si quis eam appellationem abjuraverit, negaveritque se Christi esse discipulum, dimittitur illico ac liberatur, etiamsi innumerabilibus peccatis obnoxius teneatur. Et quid me Salvatoris nostri Apostolorum mores describere conantem, plura in unum cogere oportet, cum iis quæ dicta sunt abunde contenti esse possimus ad id demonstrandum quod a nobis propositum est? quibus cum pauca quæ sequuntur addidero, ad aliud calumniantium genus me convertam. Matthæus Apostolus vitæ genus quod prius sectatus est, nullo graviore studio aut consuetudine refertum, sibi delegit, sed inter publicanos et eos qui pecuniæ colligendæ vacarent. Hoc quidem nullus Evangelistarum indicavit, non coapostolus ejus Joannes, non Lucas, non Marcus; sed ipse Matthæus, suam ipsius vitam non dissimulans, planeque ipse seipsum accusans. Audi igitur quomodo palam sui nominis meminit, in eo quod ipse scripsit Evangelio, et mores proprios ne-

tavit : « Et præteriens illinc Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine, et dixit ei : Sequere me; et surgens secutus est eum. Et factum est, discumbente illo in domo, ecce multi publicani et peccatores simul discumbebant cum Jesu et discipulis ejus[1]. » Deinceps sermone progressus, ac Discipulorum nomina enumerans, ipse sibiipsi publicani nomen adjungit; dicit igitur : « Duodecim vero Apostolorum nomina sunt hæc : primus Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus; Jacobus Zebedæi, et Joannes frater ejus; Philippus et Bartholomæus; Thomas et Matthæus publicanus[2]. » Itaque Matthæus, abundantia quadam modestiæ, studium præ se ferens veritatis in suis moribus indicandis, publicanum se appellavit, neque priorem suam vitam occultare voluit. Et secundo loco post æqualem suum se nominavit : cum enim singuli singulis comparantur, ipse Matthæus Thomæ, Petrus Andreæ, Jacobus Joanni, Philippus Bartholomæo, Thomam sibiipsi præponit, priorem illi locum, quamvis coapostolo, tanquam honoratiori tribuens, tametsi reliqui Evangelistæ contrarium faciunt. Audi itaque Lucam ut, Matthæi mentionem faciens, non publicanum dicit, neque post Thomam collocat; sed præstantiorem illum cognoscens, priorem quoque nominat, Thomam illi secundo loco subjungens : quod ipsum Marcus quoque servavit. Verba igitur illius sic se habent : « Et cum dies factus esset, vocavit Discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et Apostolos nominavit : Simonem, quem etiam Petrum vocavit, et Andream fratrem ejus; Jacobum et Joannem, Philippum et Bartholomæum, Matthæum et Thomam[3]. » Sic Matthæum Lucas anteponit, quemadmodum ipsi tradiderant qui ab initio ipsi viderant et ministri fuerant sermonis. Joannem quoque similem Matthæo invenies : nam in suis Epi-

[1] Matth. ix, 9 et seqq. — [2] Ibid. x, 2 et seqq. — [3] Luc. vi, 14, 15.

stolis ne meminit quidem suæ appellationis, aut seniorem se nominat, nusquam vero Apostolum aut Evangelistam; in Evangelio autem, cum significasset illum quem diligebat Jesus, nomen suum non posuit. Petrus vero, ex nimia quadam reverentia, ne dignum quidem se scriptione Evangelii existimavit : sed ejus familiaris ac discipulus Marcus, in commentarium retulisse ejusdem de rebus gestis Jesu narrationes memoratur. Qui cum ad illum historiæ locum venisset ubi Jesus interrogavit quem se esse homines dicerent, ipsique sui Discipuli quam de se opinionem haberent, subjunxissetque Petrus, tanquam de Christo; nihil illi respondentem Jesum aut dicentem describit, sed illis comminantem duntaxat ut nemini de ipso dicant. Non enim interfuit Marcus iis quæ a Christo dicta sunt : ac ne Petrus quidem, quæ ad ipsum ac de ipso dicta sunt ab Jesu, proprio testimonio proferre æquum putavit. Quæ autem illa sint quæ videlicet ad ipsum Petrum dicta sunt, Matthæus his indicat verbis : « Vos autem, quem me dicitis esse? Et » respondens Simon Petrus dixit : Tu es Christus Filius Dei » vivi. Respondens Jesus dixit ei : Beatus es, Simon Barjo» na, quoniam caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater » meus qui est in cœlis; et ego tibi dico : Tu es Petrus, et » super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ » inferni non prævalebunt adversus eam, et dabo tibi claves » regni cœlorum : et quæcumque ligaveris super terram, » erunt ligata et in cœlis; et quæcumque solveris super ter» ram, erunt soluta et in cœlis[1]. » Cum hæc tam multa dicta sint Petro ab Jesu, Marcus nihil horum commemorans, propterea quod ne Petrus quidem, ut verisimile est, talia in suis narrationibus enuntiavit, audi quid dicat post Jesu interrogationem : « Respondens, *inquit*, Petrus dicit : » Tu es Christus. Et comminatus est eis, ut nemini dice-

[1] Matth. XVI, 15 et seqq.

» rent de ipso[1]. » Hæc sane Petrus merito tacenda judicavit; quare etiam Marcus ea præteriit. Quæ autem ad negationem suam pertinebant, in omnes homines protulit ac publicavit; quoniam post illam flevit amare. Invenies itaque de eo narrantem Marcum : « Et cum esset Petrus in atrio, » venit ad eum una ex ancillis summi sacerdotis, et cum » vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait : Et » tu cum Jesu Nazareno eras ; at ille negavit dicens : Neque » novi, neque scio quid dicas : et exivit foras ante atrium, » et gallus cantavit. Rursus autem cum vidisset illum an- » cilla, cœpit dicere circumstantibus : Hic ex illis est; at » ille iterum negavit. Et post pusillum, rursus qui astabant » dicebant Petro : Vere ex illis es, nam et Galilæus es : ille » autem cœpit anathematizare, et jurare, Quod nescio ho- » minem istum, quem dicitis : et statim gallus iterum can- » tavit[2]. » Marcus quidem hæc scribit, ac Petrus hæc de seipso testificatur : omnia enim quæ apud Marcum leguntur, narrationum sermonumque Petri dicuntur esse commentaria. Qui igitur ea quæ poterant ipsis afferre bonam famam recusant, criminationes vero contra seipsos sempiternæ memoriæ in scriptis suis commendant, et eorum quæ ab ipsis peccata sunt accusationes, quas posteriorum nullus unquam cognovisset nisi de ipsorum scriptis didicisset, publice ab omnibus legendas proponunt; cur non ab omni de seipsis opinione omnique mendacio merito abhorrere credantur, studiique erga veritatem argumenta certissima præbere? Qui vero tales viros fictionibus usos ac mentitos putant, et tanquam impostores infamia probrisque notare conantur, cur non ipsi potius et ridiculi sunt, et odio invidiaque digni, tanquam omnis veritatis inimici habentur? qui quidem viros tam ab omni malitia alienos, tamque sine fuco, vereque sincerum animum in suis scriptis præ se fe-

[1] Marc. VIII, 29, 30. — [2] Id. XIV, 66 et seqq.

rentes, malitiosos quosdam et callidos audent fingere sophistas, tanquam eos qui quidquid scripserint commenti sint, et suo præceptori quæ ille nunquam fecerit ad gratiam tribuerint? Sane commode mihi dictum videtur: aut prorsus credere oportet Jesu Discipulis, si reliquis quoque scriptoribus; aut si non his, ne reliquis quidem. Cur enim, si solis his viris detrahenda sit fides, non etiam reliquis omnibus quicumque unquam, aut apud Græcos aut apud barbaros, vitas aut orationes aut commentaria conscripserunt, eorum qui variis temporibus in aliquo genere virtutis atque officii præstiterint? aut si dicis aliis quidem credere æquum esse, at his solis non credere, cur non hoc plane ad invidiam referatur? Quod si demus illos de præceptore fuisse mentitos, et quæ ille nunquam fecerit scriptis suis complexos, num etiam de iis mentitos quæ idem passus est, dare possumus? dico autem de unius ex Discipulis proditione, de calumniis criminantium, de ludibriis et irrisionibus judicum, de contumeliis, de ictibus in facie flagellisque in tergo, de corona spinea quæ illi ad ignominiam imposita est, de purpureo vestimento quod instar chlamydis illi circumdatum est, de illo ipso denique crucem quasi tropæum aliquod humeris gestante, et in ea infixo manibus pedibusque trajectis; de aceto quod illi potus loco porrexerunt; de arundine qua illius tempora percussere, de conviciis quæ in illum a spectantibus jactata sunt? At enim et hæc et quæcumque alia de illo his similia feruntur, aut ficta esse oportet ab illius Discipulis, aut in his quidem, tanquam verissimis, illis credendum est; in reliquis vero, quæ clariorem illum venerabilioremque reddunt, non credendum. Sed hæc de iisdem sibi ipsi contraria opinio, unde confirmabitur? dicere enim eosdem de eodem et vera prodere et mentiri, nihil aliud est, nisi contraria in eodem de iisdem rebus dicere. Quomodo hæc refellentur? si enim

hoc illis fingendi propositum fuit, ut mendaciis suum præceptorem ornarent, cur illi ea quæ modo diximus ascripserunt? aut cur posteris indicarunt quod et tristis fuerit, et tædio affectus, et animo turbatus? aut quod ipsi illum deseruerint atque abierint? aut quod qui omnibus ipsis præpositus fuerat Apostolus illius et Discipulus Petrus, nullis neque tormentis neque tyrannicis minis ter illum abjuraverit? hæc enim et si alii dixissent, neganda ab iis tamen fuere qui nihil aliud sibi in scribendo proposuissent, nisi ut reverentiam præceptori compararent. Quod si veridici in tristioribus de illo narrationibus videntur, cur non in iis item quæ lætitiam gloriamque habent, multo magis quam sibi ipsis contrarii? nam quibus unum propositum fuerit mentiendi, ab iis si qua offendunt, ea imprimis aut præteriri oportebat silentio; aut si non poterat, negatione refelli: quis enim apud posteros ea quæ tacuissent reprehendere unquam potuisset? Sed si mentiri decreverant, cur non illud quoque mentiti sunt, Judam, qui osculo illum tradidit, simul ac proditionis signum ostendere ausus est, in lapidem esse conversum? et qui alapam illi inferre ausus est, ejus illico dextram aruisse? et Caïpham pontificem, propterea quod falsis contra illum criminibus consenserit, oculis captum fuisse? Cur vero non omnes mentiti sunt, significantes nihil plane illi quod possit offendere evenisse, sed ipsum quidem evanuisse, forumque et judicia illorum risisse? qui vero illum comprehendere ausi fuerant, divinitus illusos, contra illum se agere quæ egerunt, tametsi ille non aderat, credidisse? Quid porro? nonne gravius digniusque scripsissent, nullum plane humanum aut mortalem casum illum subiisse? verum ubi vi divina res omnes suas confirmasset, tum in cœlum gloriosius diviniusque revertisse? certe hoc multo majorem venerationem comparasset, quam fingere ab illo ea miracula facta quæ novimus; neque enim his

crediluri non fuerant, qui cæteris eorumdem narrationibus fidem habuere. Qui igitur in iis quæ dedecus habent atque tristitiam veritatem corrumpere ausi non sunt, cur non in reliquis quoque quæ de illo protulerunt, digni habentur quibus absque suspicione falsitatis credatur, etiamsi miracula narraverint? Ergo, licet talium hominum de Salvatore nostro testimonium nobis abunde satisfacere debeat, tamen nihil me præter propositum facturum arbitror si, quasi ex abundantia quadam, Hebræi quoque Josephi testimonio utar : qui in decimo octavo Judaïcæ Antiquitatis libro, Pilati tempora in historiam suam referens, de Salvatore nostro mentionem facit, his verbis :

« Extitit per idem tempus Jesus sapiens vir, si modo virum eum dicere oportet, quippe qui earum rerum auctor fuerit quæ humanam fidem superant. Docebat porro hic homines, si quos veritatis studiosos reperiebat : ergo multos sibi Judaïcæ, multos etiam Græcæ factionis adjunxit. Christus plane hic fuit; siquidem cum magistratibus nostris accusantibus, illum crucis supplicio affecisset Pilatus, non destiterunt qui ab initio complexi fuerant : apparuit enim illis tertio die iterum vivens, quemadmodum divini Prophetæ et hæc et alia innumerabilia de illo prædixerant; ex quo ad hunc usque diem Christianorum non defecit genus. »

Si ergo historicus quoque testificatur, non solos duodecim Apostolos septuagintaque Discipulos, ab illo sibi adjunctos, sed multos quoque tum Judaïcæ tum Græcæ factionis assumptos ; palam est illum in se aliquid excellentius cæteris hominibus habuisse : qua enim alia ratione et Judaïci et Græci generis multos sibi adjungere potuisset, nisi admirabilibus fidemque superantibus gestis, et inaudita quadam doctrina usus esset? Fidem etiam facit liber qui Acta Apostolorum inscribitur, multa millia hominum Judæ-

orum credidisse illum esse Christum Dei, quem Prophetæ venturum nuntiassent. Historia quoque illud habet, grandem Christi Ecclesiam Hierosolymis fuisse, quam Judæi comparassent, durasseque usque ad obsidionem quæ Adriani tempore facta est : ergo qui primi episcopi ex successione illic præfuerunt, Judæi fuisse dicuntur, quorum nomina ab ejus loci incolis etiam nunc memorantur; ut ex his quoque omnis contra Discipulos illius calumnia diluatur, quando et illis testificantibus, et contra illis non testificantibus, ipse Jesus, qui Christus est Dei, comprobatur innumerabilem multitudinem tum Judæorum tum Græcorum sibi ipsi subjecisse. Cæterum cum hæc a nobis dicta sint adversus primum non credentium genus, nunc ad alterum convertamur, idque refellamus. Id autem est eorum qui fatentur quidem Jesum res gessisse admirabiles, sed præstigiis oculos intuentium delusisse, atque ut solent incantatores et venefici, in admirationem sui traxisse præsentes.

CAPUT SEXTUM.

Contra eos qui præstigiatorem putant Christum Dei fuisse.

Ac primum quidem isti interrogandi sunt, quid ad ea quæ antecesserunt respondeant. Numquid ullus hominum usquam excogitari potuit, omni gravitate ac virtute refertæ reipublicæ institutor, sinceræque ac veræ doctrinæ, qualis ea est quam ante exposuimus, præceptor, qui mores præstigiatoris habuerit? quod si et magus, et veneficus, et impostor, et præstigiator fuit, quonam modo talis doctrinæ apud omnes gentes auctor extitit, qualem ad hunc usque diem et oculis intuemur et auribus percipimus? deinde quis tam sibi ipsi confidens, ut aggrediatur ea in unum cogere quæ

cegi nullo modo possunt? Qui enim vere præstigiator est, cum et sceleratis sit et nefariis moribus, et eas res aggrediatur quæ desperatis nefariisque hominibus conveniant, omnia agere solet turpis ac sordidi lucri gratia. Numquid igitur Salvator quoque ac Dominus noster Jesus, qui Christus est Dei, talibus rebus obnoxius sit? At enim unde tenebitur reus, aut quomodo, qui suis Discipulis, ut ex ipsorum testimonio apparet, præcepit ne possiderent aurum aut argentum in zonis suis, neque peram in via, neque calceamenta? deinde cur dicto illius audientes fuissent, et ea quæ acceperant in commentarios referenda litterisque commendanda putassent, si pecuniæ studiosum suum præceptorem vidissent, et iis contraria quæ alios docebat tractantem? Non diu profecto se continuissent, quin illum habuissent derisui, verbaque ejus aspernati essent, atque a disciplina recessissent : et merito quidem, si vidissent illum sibi quidem ipsis severissimas leges imponentem, ipsum autem legum auctorem nullo modo verba suarum legum sequentem. Deinde qui vere præstigiator est ac seductor, desperatis nefariisque hominibus seipsum permittit, ut possit liberius scelestas atque infandas voluptates persequi, et præstigiis atque incantationibus subigere mulierculas, et sub suam malitiam trahere. At vero de Salvatoris ac Domini nostri temperantia ne dici quidem satis abunde unquam posset; rursus enim Discipuli illum testificantur præcepisse ut ne intuerentur quidem mulierem cum libidine, his verbis : « Dictum est antiquis, Non mœchaberis; ego autem » dico vobis, quod quicumque intuebitur mulierem ad con- » cupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo[1]. » Cum vero olim ex causa necessaria, ut multis utique prodesset, cum Samaritana muliere loquentem illum vidissent, admirati sunt quod cum muliere loqueretur; inopinatum

[1] Matth. v. 27 et seq.

quiddam hoc atque insolitum se intueri arbitrantes, tanquam ii qui nunquam antehac idem vidissent. Commendabat enim Salvatoris nostri sermo nihil aliud, nisi in motibus gravitatem atque austeritatem. Cæterum temperantiæ ejusdem illa quoque doctrina magno argumento esse potest : qua turbulentos appetitus ex ipso cogitationis profundo resecare ac purgare jubebat dicens : « Sunt eunuchi qui sic nati » sunt ; et sunt eunuchi qui facti sunt ab hominibus; et sunt » eunuchi qui castraverunt seipsos propter regnum cœlo- » rum [1]. » Deinde qui præstigiator est et vere populi deceptor, omnia aggreditur atque agit cum jactatione sui plerumque, et ad speciem, non ad veritatem; atque amplius quiddam præter cæteros nosse se atque habere, cum ostentatione profitetur. Salvatorem vero Dominumque nostrum, non gloriæ cupiditate aut arrogantia laborasse, neque ad speciem egisse quæ egit, vel ex iis constare potest quos a se sanitati restitutos jubebat nemini dicere, neque seipsum in vulgus prodere; etiam ex eo quod in montibus plerumque degeret, et solitudines in iis locis sectaretur, fugeretque urbanas vulgi, quæ nocere sæpenumero solent, consuetudines. Si igitur neque gloriæ, neque pecuniarum, neque voluptatis causa docuisse illum constat; quis præterea superest calumniæ locus, qua ut deceptor ac præstigiator accusetur? Sed hæc quoque videamus, quæso, item præstigiator ubi alios sua malitia imbuit, quos tandem viros illos reddi? nonne præstigiatores, seductores, veneficos, sibi ipsi omnibus quæ agant similes? quis igitur unquam omne Christianorum genus, quod ab illius doctrina profectum est, aut præstigiis utens aut veneficiis deprehendit? Nemo quidem hoc dixerit : at contra, incumbens in sermones præceptaque sapientiæ, sane deprehendet qui volet, ut demonstratum est. Qui igitur aliis severæ castæque vitæ ac summæ

[1] Matth. XIX, 12.

pietatis auctor extitit, quisnam merito censebitur, nisi philosophorum primus, et pietatis religionisque magister? siquidem is qui docet, absque controversia, præstantior quam ii qui docentur. Philosophus ergo vereque pius, nusquam vero seductor aut præstigiator, dici poterit Salvator ac Dominus noster. Si igitur talis fuit qualem ostendimus, qua tandem alia ratione miracula edidisse credi potest, nisi divina quadam nobisque ignota virtute, supremaque erga Deum universi pietate? quem quod ut Patrem veneraretur et coleret, apparet ex iis imprimis quæ de illo locutus est. Tantum ergo abest ut qui illi ab initio adhæserunt Discipuli, et qui posthac illis Discipulis successere, ab illorum consuetudine informati, pravæ alicui aut perniciosæ suspicioni obnoxii habendi sint : ut ne ægrotantibus quidem permittant, sicuti multa multi efficere conantur, aut foliorum inscriptionibus colligationibusve uti, aut eos qui se incantaturos profitentur attendere, aut radicum herbarumque suffumigationibus, aliisve ejusdem generis nonnullis, medelas sibi morborum sufficere : hæc namque omnia a Christi doctrina exclusa sunt; neque unquam intueri licuit Christianum qui colligatione uteretur, neque magicis nugationibus, neque foliorum quorumdam laboriosis inscriptionibus, neque cæteris similibus, quorum usum indifferentem plerique arbitrantur. Quæ igitur unquam ratio convincet, ut qui talis præceptoris discipuli fuerint, præstigiatoris aut impostoris discipuli fuisse judicentur? Atqui qualis sit omnis quicumque aliquid profiteatur, nulla res evidentius probaverit, quam discipulorum consuetudo : nam si viri sint artibus et scientiis præditi, profecto qui ipsis ejusmodi artium et scientiarum auctor fuerit, eum longe se ipsis præstantiorem fuisse demonstrabunt. Exempli gratia, qui medicinam ab aliquo didicerunt, excellentiæ præceptoris in tali disciplina testes idonei habendi sunt; qui vero geome-

triam, nullum alium se habuisse talis disciplinæ magistrum, quam geometram probabunt; nec vero arithmetici alium quam arithmeticum : eadem ratione, aliquem fuisse impostrem optimi sane testes habendi sunt qui ab illo didicerint, et qui eamdem cum suo præceptore artem exerceant. Sed nullus adhuc in tam multis annis discipulus Jesu præstigiator apparuit, tametsi in diversis temporibus et reges et præsides per tormenta quidquid ad nos pertinet diligentissime exquisiverint : ita porro nullus præstigiator fuit ut liber dimitteretur, atque extra omne periculum constitueretur, qui modo ab ipsis coactus esset ipsorum ritu sacrificare : quod si nullus unquam nostrorum, tam illorum quos ipsi videre potuimus quam illorum qui quondam ipsius Jesu Discipuli fuerunt, veneficii aut præstigiarum damnatus est, ergo ne præceptor quidem talis fuit. Cæterum ne omnis nostra oratio ex rebus non scriptis proficiscatur, videamus item quid probationis ab historia quæ litteris continetur elici possit. Primi igitur ipsius Jesu Discipuli, in libro qui Acta ipsorum continet, memorantur, quoscumque ex gentibus in suam disciplinam acciperent, cum eorum plerique crimine præstigiarum infames essent, in diversos mores adeo commutasse, ut ausi sint quos libros illis interdixissent in medium proferre et in conspectu omnium comburere : audiamus itaque quid Scriptura illa contineat. « Multi autem eorum qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros et combusserunt eos coram omnibus ; et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum » quinquaginta millium[1]. » Tales sane erant Salvatoris nostri Discipuli, tantaque orationis eorum vis erat cum suos auditores alloquerentur, ut intimas animi partes penetrarent, tangerentque ac vulnerarent uniuscujusque conscientiam, adeo ut nemo amplius occultare posset, sed unusquisque

[1] Act. xix, 19, 20.

in apertum proferret si cujus arcani conscius sibi esset, indicemque suorum quæ prius commisisset flagitiorum seipsum præstaret : tales item qui ab illis instituti sunt, puris utique sincerisque animis præditi, ut nihil in illis simulati aut fraudulenti laterel; sed contra potius ipsi mutatione a deteriore vita ad meliorem gloriarentur atque confiderent. Qui igitur magicos libros incenderunt, et externam illorum perditionem publico judicio suo comprobarunt, cur non de seipsis apud omnes certissimum posthac præbeant argumentum, nullo se prorsus magicarum rerum sudio teneri; sed contra potius, ex illo jam puros se esse, et ab omni ejusmodi suspicione remotos? Si ergo jam constat Salvatoris nostri Discipulos tales extitisse, cur non ipse præceptor fuit multo ante? Quod si Discipulis qualem præceptorem habuerint vis cognoscere, habes hodie quoque innumerabiles verborum Jesu discipulos, ex quibus plurimi virorum conventus existunt, qui tum contra naturales corporis voluptates quasi in acie consistant, tum mentem ab omni minus honesta perturbatione invulneratam conservent; qui cum omnem suam vitam usque ad senectutem continentissime egerint, institutionis quæ de verbis illius haberi soleat certissima argumenta præstare possunt. Neque viri solum sub illo duce ad hunc modum philosophantur, sed fœminarum quoque tot millia per totum orbem, ut quam multa sint non dicendum esse videatur; quæ quasi quædam sacerdotes Deum universi colentes, supremamque philosophiam amplexæ, atque amore cœlestis sapientiæ captæ, prolis quidem ac liberorum, utpote qui ad corpus pertineant, nullam habent rationem, animam vero omni diligentia curantes, totas seipsas ipso corpore atque animo Regi omnium universique Deo dedicarunt, ut sic integra perpetuaque castitate ac virginitate fungantur. Et Græci quidem eum qui olim jactatione philosophiæ regionem suam ab hostibus depopulatam

atque vastatam reliquit, verbis huc atque illuc circumferunt atque extollunt : Democritus hic est apud illos, et Crates unus apud eosdem admiratione dignus putatur, quod re sua familiari civibus suis relicta, ipse seipsum Crates Cratetem in libertatem vindicasse jactaverit : at enim verborum Jesu æmulatores innumerabiles, non autem unus duntaxat alterve, divenditas possessiones pauperibus atque indigentibus impertiverunt ; quibus etiam nos testes assumus, qui versati sumus cum talibus, quique factis nedum verbis eorum officiorum facti conscii quæ illi in Jesu disciplina præstiterint. Cæterum quid me oportet dicere quam multa millia etiam hominum barbarorum, non modo Græcorum, ex præceptis Jesu omnem colendi multos deos errorem transilierint atque despexerint, et hujus universi parentem atque opificem Deum unum se agnoscere affirmaverint ? quem antiquorum philosophorum vix unus Plato cum cognovisset, non audere se efferre in omnes palam professus est, plane affirmans : « Parentem quidem atque » opificem universi hujus, et invenire difficile esse, et cum » inveneris, prodi in vulgus non posse. » Verum illi quidem et invenire difficilis visa est res, et revera ingens negotium est. At vero idem publicare in omnes enuntiareque non potuit, propterea quod non tanta illi pietatis erga Deum vis aderat quanta Jesu Discipulis, quibus ope auxilioque præceptoris Parentem opificemque universi et invenire et agnoscere, illaboratum ac facile contigit ; et postquam invenerunt, etiam efferre in omne genus hominum, prodereque et complere, et publice enuntiare omnibus quod cognoverant : adeo quidem ut ex illorum disciplina usque in præsens tempus, per omnes quæ sunt in orbe terrarum gentes, conventus innumerabiles, non virorum solum, sed etiam fœminarum, et puerorum, et servorum et agrestium hominum, tantum absit ut Platoni obtemperent aut cre

dant, ut auctorem opificemque universi hujus solum Deum agnoscant, solum colant, de solo per Christum ut de Deo loquantur. Hi sunt novi hujus ac recentis præstigiatoris successus; talia ejus qui existimatur seductor incantamenta, talesque ipsius Jesu Discipuli, de quibus præceptor qualis fuerit cognosci debeat. Cæterum alia quoque ratione id de quo quæritur videamus. Præstigiatorem sane illum dicis fuisse; quin etiam veneficum callidissimum, deceptoremque vocas : numquid igitur primus ille et solus hujusce rei inventor extitit? an vero, de more, ad ipsos præceptores initia referre oportet? Nam si nullo docente ipse primus solusque inventor hujus fuit incœpti, ita ut nihil prorsus ab aliis usquam didicerit, neque ab antiquis compilaverit, cur non divinam illi naturam tribuere oporteat, qui nullis libris, nullis præceptis seu præceptoribus, sua sponte edoctus per seipsum, omnis disciplinæ capax, talium rerum inventor extiterit? Atqui neque sordidæ alicujus artis, neque rationalis cujuspiam scientiæ, ac ne primorum quidem elementorum disciplinam ut percipias sine duce ac præceptore aliquo fieri potest, nedum ea quæ naturam communem superant. Nullus certe unquam per se doctus grammaticæ præceptor nobis occurrit, neque rhetor, qui non ab aliquo didicerit, neque qui suopte ingenio medicus evaserit, neque architectus, neque alterius cujuspiam rei artifex : et hæc quidem exigua omnia atque humana. Veræ autem pietatis inter homines Doctorem dicere præstigiis quibusdam talia introduxisse, eo quo vixit tempore, et ejusmodi prodigiosa admirabiliaque facta edidisse cujusmodi nuper ipsi exposuimus, talemque illum suapte natura suaque sponte extitisse, neque ab antiquis compilasse, neque a novis magistris adjutum fuisse, qui paria ac similia ante ipsum exercuerint; quid aliud, quæso, est, nisi testificari et fateri divinum plane quiddam fuisse, omnemque hominum naturam

superasse illum de quo quærimus? At enim magistros illum dicis habuisse impostores, nec ab Ægyptiorum sapientia abhorruisse, nec quæ illorum antiquitas habuit arcana ignorasse, a quibus cum collegisset, qualem fama fert, talem evasisse. Cur igitur alii nulli illo præstantiores magistri, qui et illum ætate antecesserint et sua doctrina instituerint, aut in Ægypto, aut usquam alibi, visi sunt? cur igitur non de illis quoque, ante hujus accusationem, in omnes homines fama pervenit? cur non item illorum, sicut nostri hujus, etiam nunc gloria canitur? Quis vero unquam præstigiator eorum qui fuerint, ex quo res humanæ cœpere, aut apud barbaros aut apud Græcos, tales instituit discipulos, aut talium legum taliumque præceptorum auctor fuit qualium fuisse Salvatoris nostri virtus ostenditur? aut quis unquam tam multis medelis, tam mirabilibus beneficentiis, quam hic noster functus memoratur? cujus autem familiares ignis ferrique probatione earum rerum quas testificarentur veritatem ita confirmarunt, ut nostri Salvatoris Discipuli, qui omnia quidem probra pertulerunt, omnia vero tormentorum genera tolerarunt, et denique proprium sanguinem effuderunt ut quæ ipsi testificati essent confirmarent? Præterea quicumque huic nostræ rationi adversatur dicat, quæso, quis unquam præstigiator saltem in animum induxit de proprio nomine se novæ cujusdam gentis factionem comparaturum? hoc autem ipsum quempiam non modo cogitasse, sed etiam perfecisse suo arbitratu, cur non totam hominis naturam effugiat? decretis vero et regum et eorum qui leges priscas condiderint, et philosophorum, et poëtarum, et theologorum contrarias leges ponere quæ simulacrorum cultum oppugnent, quæque quod volunt obtineant, easdemque inexpugnabiles et invictas in perpetuum constituere, quis ex omnibus qui unquam fuerint præstigiator cogitavit? At enim Salvator ac Dominus noster non sic

quidem cogitavit hoc ut postea aggredi non sit ausus, neque vero sic aggressus est ut postea non perfecerit; sed uno verbo unaque voce cum dixisset ad suos Discipulos : « Ite, » instituite omnes gentes in nomine meo, docentes eas ser- » vare quæcumque mandavi vobis[1], » verbo rem atque efficaciam adjecit : atque e vestigio in disciplinam venit brevi tempore omne genus et Græcorum et barbarorum ; et leges in cunctas nationes disseminatæ sunt, antiquæ superstitioni adversantes, leges dæmonum oppugnatrices et omnis in multorum deorum cultu erroris inimicæ; leges Scytharum et Persarum et aliorum barbarorum moderatrices, et quæ damnaverint omnem ab omni jure alienum ac ferinum victum; leges quæ everterint quæcumque instituta habuerint Græci ab initio humani generis, et novam veramque pietatem induxerint. Cur igitur antiquis præstigiatoribus ante Jesu tempora, aut etiam post, nihil tale aut simile inceptum est, ut probabiliter affirmare possimus illum ab aliis in iis quæ ad præstigias pertinent adjutum fuisse? Quod si nemo illi similem quempiam proferre possit (nullus enim illi tantæ auctor virtutis), jam ergo fatendum sit inusitatam quamdam divinamque naturam inter homines esse versatam, quæ sola et prima ea quæ nunquam humanis auribus audita sint perfecerit. Et hæc quidem hactenus : nunc rursus contradicenti adversario obviam eundum, isque interrogandus ecquando suis oculis viderit, auribusve perceperit, præstigiatores ac veneficas homines sine libationibus et sacrificiis, dæmonumque invocatione ac præsentia, quidquam operatos? Numquid igitur aut contra Salvatorem nostrum, aut contra illius præcepta, aut etiam contra eos qui hodie quoque illius vitam imitantur, possit aliquis talem jactare calumniam? nonne vel cæcutienti perspicuum nos quicumque Jesum sectamur, istis plane contraria om-

[1] Matth. xxviii, 19.

nia operari atque amplecti? et citius pati ut morti animam, quam ut dæmonibus sacrificium offeramus? citius vero sustinere de vita excedere, quam pravis dæmonibus in servitutem dari? Quis autem ignorat nostræ esse consuetudinis, ipso Jesu nomine, et purissimis precibus, omnem dæmonum vexationem abigere? Sic ipsius Jesu verbum ejusdemque doctrina, isto potestatis invisibili genere, ut omnes nos longe potentiores essemus effecit dæmonum utique hostes atque inimicos, non autem amicos aut familiares nos reddens : quanto ergo minus eorum dicto audientes aut subjectos comparavit! Qui igitur nos tales produxit, qui fieri potest ut ipse dæmonibus fuerit addictus? Quam porro credibile sit illum aut improbis spiritibus sacra fecisse, aut dæmonas ad auxilium vocasse dum miracula ederet, quando hodie quoque omnis dæmon omnisque impurus spiritus ita Jesu nomen exhorret ut unum aliquid eorum quæ ipsius naturam castigandi ac torquendi vim habeant, aufertque se illico et concedit : tantam sentit illius nominis vim! Sic sane olim quoque, cum inter homines degeret, non ferentes illius præsentiam, alius aliunde, clamabant : « Age, quid » nobis et tibi, Jesu fili Dei? venisti ante tempus torquere » nos[1]? » Vir autem præstigiis prorsus intentus, et plane desperatis rebus omne suum studium impendens, nonne vel imprudens, ipse de seipso indicio sit, quod infandis moribus, quod scelestus, quod obscœnus, quod religioni inimicus, quod injustus, quod impius? Qui vero talis sit, unde aut quomodo ea quæ ad religionem pertinent alios doceat? quo modo item quæ ad temperantiam, quæ ad Dei cognitionem, quæ ad divinum forum ac judicium summi Dei? nonne his omnibus contraria potius commendet ac præferat, suæ ipsius nequitiæ consentanea perpetrans? nonne Deum, Deique providentiam, ac Dei judicium neget? non

[1] Matth. VIII, 29.

ne omnia de virtute, omnia de immortalitate animæ verba irrideat? Quod si quid tale etiam in iis quæ ad Salvatorm Dominumque nostrum pertinent intueri licuisset, nihil sane fuisset dicendum : at vero cum in singulis rebus et verbis universi opificem Deum Patrem invocare solitum constet, talesque quos in disciplinam acciperet comparasse; cum et ipse temperans fuerit, et verborum quæ ad temperantiam pertinent præceptor; cum auctor prædicatorque justitiæ, veritatis, humanitatis, virtutis universæ; cum religionis dux et magister quæ omnium regem Deum colit : cur non his consentaneum sit putare nihil eorum quæ in illo admiramur, ab illo per dolum præstigiarum aut per fallaciam gestum? cur non potius arcana quadam vi vereque divina confiteri? Quod si eo vecordiæ proveheris ut neque rationes incorruptas neque verborum necessitatem velis attendere, neque vero probabilibus argumentis auscultare, quia fortasse nos quasi causam dicentes habes suspectos; at tu tuis saltem dæmonibus, ipsis, inquam, oracula reddentibus diis ausculta, qui Salvatori nostro, non ut tu præstigiarum fallaciam, sed pietatem et sapientiam, et ascensum in cœlum, suo testimonio tribuunt. Quorum quidem quodnam tibi dignius cui fidem habeas testimonium vis dari, quam inimici nostri confessionem? quam in tertio volumine posuit eorum quæ inscripsit De Philosophia selectorum, ubi hæc ad verbum refert :

«Mirum forsitan nonnullis videbitur quod dicturi sumus; » siquidem Christum dii summe religiosum immortalemque » fuisse prodiderunt, deque illo cum laude mentionem fa- » ciunt. » Et sermone progressus adjungit : « Igitur de Chri- » sto interrogantibus utrum sit Deus, respondit :

Immortalitatem animam post cassum incedere corpus.
Noscere honoratum sapientis luce, sed illam
Insignis pietate viri mentem esse decoram.

» Summe ergo religiosum illum dixit, et animam illius sic-
» uti aliorum post mortem immortalem factam, eamque
» colere ignorantes Christianos. Deinde interrogantibus
» cur supplicio affectus esset, respondit :

Esse quidem semper modico cruciamine tortum
Corpus, at æthereis mentem clarescere campis.

» Et post oraculum adjungit deinceps : Ipse igitur pius, et
» in cœlum, ut pii solent, subvectus. Quare hunc quidem
» non execraberis, miseraberis vero hominum ignoran-
» tiam. »

Hæc etiam nunc Porphyrius. Quæso igitur, numquid impostor ille? At saltem tuorum amicorum verba tibi blandientia, te flectant. Habes igitur nostrum Salvatorem Jesum, qui Christus est Dei, etiam virorum testimonio comprobatum, ut non præstigiatorem aut veneficum, sed ut pium, et justissimum, et sapientem, orbiumque cœlestium incolam. Qui igitur talis fuit, quanam alia ratione admirabilium factorum auctor esse potuit, nisi virtute divina, quam etiam sacra Oracula testimoniis suis illi tribuunt, quæ quidem Dei Verbum, Deique virtutem supremam, in hominis forma atque habitu, ac potius in ipsa carne ipsoque corpore habitasse, omnemque humanam dispositionem gubernationemque absolvisse, testificantur? Tu quoque facile discas divinitatem virtutis quæ de illo fertur, si cogites qua ille natura et cujusmodi præditus, viros ignobiles de piscatorio atque humili victu acceperit sibique adjunxerit; deinde iis usus sit administris ad illud incœptum perficiendum quod omnem effugiat rationem. Cum enim cogitasset, id quod nullus unquam cogitavit, proprias leges novamque doctrinam in omnes disseminare nationes, omneque hominum genus eam docere pietatem quæ unum supremum Deum veneraretur, hujusque rei se magistrum exhibere, omnium

maxime agrestibus maximeque ignobilibus putavit sibi utendum esse hujusce consilii ministris; utpote cum verisimile sit illum censuisse præter omnem rationem hæc se facturum. Quo enim pacto qui ne diducere quidem os idonei erant, saltem unius cujuspiam hominis præceptores fieri potuerunt, nedum virorum conventus? quomodo autem multitudinem alloqui aut instruere, qui ab omni eruditione abhorrebant? At hoc quidem fuit quod et divinum consilium, et vim divinam quæ in illis et cum illis ipsum opus obibat, declararet. Ergo cum illos vocasset, tum primum dixit : « Venite, sequimini me : et faciam vos piscatores ho» minum[1]. » Cum vero jam illos sectatores esset adeptus, divinaque sua vi afflasset, roboreque atque animi confidentia complesset, jamque veluti quoddam vere Dei verbum, ipseque Deus tantorum auctor miraculorum, intelligentiam, rationaliumque animarum venatores illos constituisset; remque ipsam atque efficaciam adjunxisset voci illi, qua dixerat : « Venite, sequimini me, et faciam vos piscatores homi» num[2], » simulque et operarios et magistros pietatis illos fecisset : tum in omnes gentes dimisit, suæque doctrinæ præcones declaravit. Quis autem non obstupescat, quis non incredibile merito existimet id quod omnem fidem superat miraculum? Nullus certe eorum qui unquam alicujus clari tatis inter homines fuerunt, non rex, non legum inventor, non philosophus, non Græcus, non barbarus, hujusmodi quidquam cogitasse narratur, ac ne somniasse quidem aliquid quod ad hoc proxime accedat; satis enim superque unusquisque talium semper habuit, dummodo in sua regione institutum suum propositumque compleret, et quæ bonæ utilesque visæ essent leges, eas in una saltem sua ipsius gente sancire ac tueri posset : at hic noster, nihil mortale aut humanum molitus, considera, quæso, num rursus

[1] Matth. IV, 19. — [2] Ibid.

tanquam vere Deus vocem emiserit, ubi suis illis adeo ignobilibus ad verbum dixit Discipulis : « Euntes, docete omnes » gentes[1]. » Quid? si Discipuli (ut fit) suo præceptori respondissent, ac dixissent : Quo tandem modo istud a nobis fieri poterit? quomodo Romanos, exempli gratia, publice docebimus? quomodo autem Ægyptios alloquemur? qua vero lingua, homines unam Syriacam vocem audire soliti, apud Græcos utemur? qua apud Persas, Armenios, Chaldæos, Scythas, Indos, ac denique omnes quascumque offendemus barbaricas gentes? quomodo illis persuadebimus ut deos quidem patrios deserant, unum vero omnium quæcumque sunt opificem Deum colant? qua porro dicendi vi freti, tantum facinus aggrediemur? Quæ autem perficiendi spes aderit hominibus qui leges figere audeant contrarias legibus quascumque omnes gentes de patriis diis a condito ævo servaverint? quibus tandem copiis, aut qua vi nobis liceat isti audaciæ superesse? Hæc ne dicerent, quemadmodum dicturos fuisse credibile est, aut etiam cogitarent Jesu Discipuli, una verbi adjectione ipse præceptor illos omni difficultate liberavit, cum dixit illos in nomine suo voti compotes futuros. Non enim simpliciter, aut indefinite, ut docerent omnes gentes imperavit, sed cum adjunctione necessaria : *In nomine,* inquit, *meo.* Cum enim vis illius nominis tanta sit ut Apostolus dixerit, « quod donaverit illi » Deus nomen quod est super omne nomen, ut in nomine » Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum[2] : » merito excellentiam virtutis nominis sui, quæ multos latet indicaturus, ad suos dixit Discipulos : « Ite, do» cete omnes gentes in nomine meo. » Deinde canit bene admodum certe atque exquisite quod futurum erat dicens : « Oportet enim prædicari Evangelium hoc in toto orbe, in » testimonium cunctis gentibus[3]. » Porro cum verba qui-

[1] Matth. xxviii, 19. — [2] Philip. ii, 9. — [3] Marc. xiii, 10.

dem hæc tunc in angulo terræ dicta sint, et qui tunc aderant soli audierint; qui fieri potest ut hoc dicenti illi crederent, nisi ex aliis ejusdem divinis gestis veracem illum in verbis experti essent? Quod enim verbis illius crederent, ratiocinanti tibi confiteri necesse est : imperanti enim illi nullus non paruit; sed protinus auscultantes illius nutui, quemadmodum ipsis præceptum fuerat, ac de patriis sedibus ad omnes gentes profecti, omne hominum genus docuerunt; brevique tempore intueri licuit respondentia verbis facta. Prædicatum itaque est in exiguo temporis spatio in toto orbe Evangelium, in testimonium cunctis gentibus, et barbari et Græci quæ de Jesu scripta erant patriis litteris patriaque voce exceperunt. Cæterum, quis non merito ambigat quænam fuerit Jesu Discipulorum docendi ratio, quis modus? numquid in mediam progressi civitatem, deinde stantes in foro vocemque attollentes, convocabant eos qui accedebant? et quæ tandem illis concionandi ratio, cui quidem verisimile sit auscultasse audienter? quomodo autem concionabantur viri sermonis imperiti, et omnes expertes eruditionis? Atqui non multitudinem, sed singulos adeuntes alloquebantur; qua igitur et cujusmodi oratione utebantur ut audientibus persuaderent? Non enim parvum illis propositum erat certamen, non inficientibus probrosam ejus mortem quem ut Deum commendabant : nam si hanc dissimulassent, neque qualia quantaque passus sit a Judæis apud omnes confessi essent, sed quæ reverentiam homini gloriamque adderent, ea sola protulissent; dico autem prodigia et miracula ab illo edita, necnon philosophica ejusdem documenta : ne sic quidem illis exitum celerem invenisset oratio ut facile consensum audientium elicerent, qui quidem audientes aliena lingua utebantur, ac tunc primum ab hominibus nihil fide dignum afferentibus inaudita sibi prius verba percipiebant, ad ea quæ illi dicerent compro-

banda. Verumtamen si talia dixissent, aliquanto probabilius dicere visi essent : nunc autem cum dicerent illum quem ut Deum commendabant, modo in corpore humano versatum, nihilque aliud natura quam Dei Verbum esse, quocirca etiam talia miracula tanquam Deum edere potuisse; modo his contraria, injurias illum contumeliasque tulisse, et denique probrosissimum et omnium hominum sceleratissimis injungi solitum crucis supplicium : quis non merito illos ut contraria sibi ipsis docentes delusisset? quis autem usque adeo fatuus fuisset, ut facile crederet dicentibus atque affirmantibus vidisse se post mortem illum a mortuis rediisse ac revixisse, qui ne tunc quidem cum apud vivos esset seipsum tutari potuisset? Quis vero imperitis illis atque ignobilibus unquam paruisset dicentibus oportere deos quidem patrios contemnere, et stultitiam omnium qui unquam ab initio humani generis fuissent damnare, solis vero sibi parere et iis quæ Crucifixus præcepisset; hunc enim esse solius supremi Dei solum dilectum atque unicum Filium. Sane dum ego mecum studio veritatis hujusce rei rationem exploro, nullam plane in ea vim ad probandum idoneam, neque grave quidquam aut fide dignum invenio, ac ne probabile quidem usque adeo ut fatuum saltem quempiam illi in suam sententiam trahere possent. At rursus, dum ad ipsius verbi potentiam respicio, ut innumerabilibus hominum conventibus persuaserit, atque ut ab ipsis illis ignobilissimis et agrestibus Jesu Discipulis numerosissimæ Ecclesiæ constitutæ sint, non in quibusdam ignotis atque obscuris locis, sed in clarissimis civitatibus erectæ, in ipsa, inquam, aliarum urbium regina Romana urbe, in Alexandrina, in Antiochensi, per totam Ægyptum ac Libyam, per Europam atque Asiam, in vicis et regionibus omnique modo variis gentibus : retro cogor necessitate quadam, ad ipsius rei causam inquirendam recurrere, faterique non aliter ipsos faci-

nus tam audax obtinuisse, quam diviniori quadam longeque humanam superante potentia, opeque atque auxilio illius qui dixerat : « Docete omnes gentes in nomine meo. » Siquidem cum hoc dixisset, adjunxit promissum quo essent accepturi confidentiam, et prompte tradituri seipsos iis quæ denuntiata ipsis fuerant : dixit igitur ad illos : « Et ecce ego » vobiscum sum omnes dies, usque ad consummationem » sæculi[1]. » Quinetiam afflasse illos divino Spiritu dicitur, necnon divinam quamdam et qua res admirabiles efficerent potentiam illis ingenerasse, nunc quidem illud dicens : « Ac» cipite Spiritum sanctum[2]; » nunc vero illud : « Infirmos » curate, leprosos mundate, dæmonas ejicite; gratis acce» pistis, gratis date[3]. » Vides igitur jam tu quoque quonam modo superaverit illorum ratio ; quando etiam liber qui acta illorum continet conveniens his et consentaneum profert testimonium : ubi ipsi quoque memorantur ipsa rerum admirabilium efficientia, quam beneficio nominis Jesu obtinebant, eos qui intererant atque spectabant attonitos reddidisse. Primum enim verisimile est eos qui cernebant, rebus ipsis et factis in stuporem ab illis esse conversos, ita deinde eosdem alacres comparatos ad interrogandum quisnam ille esset cujus virtute et nomine miraculum effectum esset ; deinde docendo iidem ab iisdem deprehendebantur fide, ipsorum doctrinam antevenisse : non enim verbis persuasi, sed rebus et factis præventi, ad id quod verbis ipsis obtinendum erat faciles comparabantur. Jam idcirco dicuntur nonnullis ipsis Jesu Discipulis, tanquam iis qui dii essent, victimas et libationes obtulisse, et alium quidem ex illis Mercurium, alium vero Jovem existimasse, usque adeo illorum mentes stupore affecerat ipsa miraculorum evidentia; ac protinus ita affectis auditoribus, quæcumque illi de Jesu nuntiabant, merito vera esse posthac censebantur ; illiusque post mortem redi-

[1] Matth. XXVIII, 20. — [2] Joan. XX, 22. — [3] Matth. X, 20.

tum in vitam non simplicibus atque indemonstrabilibus verbis testificabantur, sed ipsa factorum evidentia comprobabant, quippe cum viventis illius facta demonstrarent. Quod si et Deum illum et Dei Filium ante ascensum in cœlum degentem apud Patrem nuntiassent, cur non huic orationi facilius assensi essent qui ejus rei contrarium, tum incredibile, tum præter naturam merito arbitrarentur? ipsaque ratione colligerent non posse putari mortalis naturæ illa opera esse quæ fiebant, sed Dei alicujus, etiamsi nemo diceret? Hoc igitur erat, neque quidquam aliud ipsum utique illud quod quærebatur, quanam vi Discipuli Jesu eorum qui ab initio audiebant victores fuerint, et quomodo tam Græcos quam barbaros ut de illo tanquam de Deo sentirent adduxerint, et quomodo in mediis urbibus, ac per omnes regiones, religionis qua unus supremus Deus colitur scholas atque auditoria constituerint. Cæterum, quis non obstupescat, secum cogitans atque animo versans non humanum hoc fuisse opus, vel ex eo quod nunquam alia sub uno Romanorum imperio plurimæ orbis gentes esse potuerunt, nisi secundum Jesu tempora? nam simul ac ille admirabiliter ad homines venit, atque inter homines versatus est, etiam res Romanas ad summum pervenisse contigit, quo primum tempore videlicet Augustus plurimarum gentium dominus evasit. Id vero fuit cum et Cleopatra capta est, et Ptolomæorum successio in Ægypto dissoluta; atque ex illo in hunc usque diem, quod ab initio orbis, et ab ipsa, ut ita dicam, hominum origine, steterat Ægypti regnum, eversum est; ex illo Judæorum quoque natio a Romanis in servitutem redacta, Syrorum item, et Cappadocum, et Macedonum, et Bithynorum, et Græcorum, ac denique reliquorum omnium qui Romano imperio cesserunt. Hoc autem non sine Deo una cum doctrina quæ de Salvatore nostro ferretur introiisse in orbem, quis non fateatur? reputans non fa-

cilem Jesu Discipulis externarum regionum peragrationem futuram fuisse si gentes inter se divisæ discordesque fuissent, neque ullum prorsus ob multiplices principatus inter illas commercium; quibus sane sublatis principatibus, intrepide jam atque impune negotium propositum compleverunt, cum supremus Deus et iter illis expeditum ac facile compararet, et superstitiosorum in civitatibus animos terrore majoris imperii cohiberet. Reputa enim tecum parumper, si nulla res impedimento fuisset iis qui errore colendi multos deos tenebantur, ne doctrinam Christi oppugnarent, quam multas antehac civiles seditiones, et in urbibus et in agris vidisses; quot vexationes, quot bella non mediocria illa quidem, si superstitiosi illi suæ ipsorum potestatis fuissent, ac penes se jus imperii habuissent. Nunc autem hoc quoque supremi Dei fuit opus, majori quodam terrore supremæ alicujus potentiæ, proprii verbi inimicos habere jam domitos; id enim proficere in dies, et apud cunctos homines crescere volebat : rursus autem ne putaretur ex concessione ac venia dominantium perseverare, si quando horum ipsorum quispiam malignitate quadam correptus, adversus Christi verbum pugnare deliberatum in animo habebat, etiam hoc suo ipsius arbitratu illum facere permittebat, simul ut eorum virtutem ostenderet qui pro pietate pugnabant, simul etiam ut cunctis hominibus planum faceret quod non humano consilio, sed Dei virtute niteretur ipsa verbi propugnatio. Etenim quis continuo obstupescat ea quæ illis temporibus accidere passim cernebantur? nam ipsi pietatis defensores primum apud cunctos homines clari illustresque fiebant, et certaminum præmia apud Deum consequebantur : pietatis vero hostes divinitus cæsi atque agitati, ac toto corpore gravibus molestisque doloribus impliciti atque consumpti, debita supplicia pendebant, adeo quidem ut profanam contra Christum voluntatem confiteri jam tum

cogerentur. At cæteri omnes qui appellatione sacrosancta digni inventi fuerant, et se partibus Christi esse gloriabantur, cum ad breve tempus exercitati essent molestiis, atque ingenuitatem sinceritatemque animi præ se tulissent, propriam rursus recipiebant libertatem; ac salutare interea verbum majore in dies claritate nitebat, atque in ipsis mediis hostibus dominabatur, ac non modo iis qui sub visum nostrum cadentes adversabantur, sed in iis quoque qui visum mortalem effugiunt, si qui forte erant in hoc qui terram complexus est nebulo aëre dæmones qui alteris illis imperarent : namque etiam hos ipsos veri Christi discipuli, et vitæ puritate, et ad Deum directis precibus, et sacrosancta illius appellatione fugabant; in hoc quoque admirabilium signorum quæ illo edita esse memorantur, ac divinæ in illo erat virtutis argumenta certissima præ se ferentes. Cæterum, cum in his pro tempore ipsi nos ipsos antehac exercuerimus, ordo ipse jam postulat ut occultiorem de illo theologiam attingamus, Deumque ipsum Verbum quodnam fuerit, quod per illum hominem qui videbatur prodigia et miracula efficiebat, contemplemur.

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

De occultiore secundum Salvatorem ac Dominum nostrum, qui Christus est Dei, dispensatione.

Cum libro priore, qui Evangelicæ Demonstrationis tertius est, de assumpta a Salvatore nostro humana natura satis abunde a nobis sit disputatum, tempus jam est de ea quæ ad eumdem pertinet abditiore theologia, minus vulgarem quamdam attingere doctrinam. De primo igitur ac sempiterno, soloque non genito, ac supremo auctore universi, omniaque et gubernante et regente Deo, communis est cunctis hominibus ratio; peculiaris vero ac rursus communis et Hebræorum et nostra de Christo, quem illi nunc quidem ut nos sua ipsorum scripta sequentes adhuc confitentur, nunc autem ab eodem procul labuntur, quippe qui et divinam illius naturam ignorent, neque causas adventus perspiciant, neque item quibus temporibus venturum illum Prophetæ prædixerint comprehendant : nam illi quidem illum etiam nunc venturum expectant; nos autem jam semel duntaxat venisse contendimus, necnon alterum ejusdem cum majestate adventum, et oraculis et præceptis Prophetarum qui divinitus afflati fuerunt auscultantes, intueri exoptamus. Cum autem de illo duplex sit ratio, altera quidem recentior fuerit, quippe quæ heri ac nuper ad homines introducta sit; altera vero omni tempore omnibus-

que sæculis antiquior. Nam cum Deus vellet, utpote qui solus sit bonus omnisque boni et principium et fons, divitiarum suarum thesauros pluribus impertiri, essetque jamjam omnem rationalem creaturam in lucem producturus, incorporeas videlicet quasdam atque intelligentes et divinas potestates, Angelosque atque Archangelos, materiæque expertes et ab omni parte puros spiritus, animas præterea hominum, quæ solutam ac liberam voluntatis atque arbitrii, tam ad bonum quam ad boni contrarium, naturam acciperent; et quæcumque his ipsis convenientia corporum instrumenta, varias vivendi formas educerent, sedesque his omnibus locosque tribuere proprios (nam iis qui boni permanserint, meliores; contra autem, alioqui convenientes, in quibus videlicet proclivitatis ad contraria pœnas darent); cumque id quod futurum erat tanquam Deus cognitione præciperet, sentiretque hæc universa, antequam fierent, tanquam in magno corpore aliquod caput postulatura, unum omnis opificii dispensatorem, eumdemque et ducem et regem universi præficiendum putavit : cujusmodi oraculorum quoque divinorum quæ ab antiquis apud Hebræos et theologis et prophetis reddita sunt, institutio est, a quibus quidem discere potest qui vult unum esse omnium rerum principium, ac potius principio superius et prius, primoque antiquius, et gignendis rebus ipsa unitate vetustius, omnique appellatione præstantius, quod neque dici, neque enuntiari, neque excogitari potest; bonum quod causa est omnium rerum, quod vim efficiendi, juvandi, providendi, servandi in se habet; qui unus ipse ac solus est Deus, ex quo omnia, per quem omnia sunt : in illo enim vivimus et movemur et sumus. Itaque quodcumque vult, id etiam est continuo, ex qua sola causa omnia quæ genita sunt id acceperunt ut essent, atque existerent ac durarent; sunt enim illo volente. Vult autem idcirco quod suapte natura bonus

est : bono vero nihil natura conjunctum annexumque est, nisi ut ea quæ bona sunt velit. At enim cum hæc velit, idem etiam potest : quare cum velit simul idem et possit, nulla re neque prohibente neque impediente, quidquid pulchrum et utile est, tam in iis quæ sub aspectum cadunt quam in iis quæ non cadunt, ipse sibi ipsi confecit; quippe qui quasi materiam quamdam, atque essentiam generationis constitutionisque universi, suum consilium suamque potentiam prætulerit, ut nulla jam ratione dici possit de nihilo esse quidquam eorum quæ sunt; neque enim esse quidpiam potest ex eo quod ipsum non sit. Quomodo enim id quod non est, alteri ut sit causa erit? omne autem quodcumque est, ex uno qui solus est ante omnia est, quique olim etiam illud respondit, « Ego sum qui sum, » ut esset et accepit et habet : quippe cum qui solus est, et semper est, is omnibus quæcumque ex ipso id quod sunt acceperunt, ut essent auctor extiterit; atque ex eo quod et velit et possit, rebus universis et essentiam, et potestates, et formas, luculente et copiose de seipso largitus sit.

CAPUT SECUNDUM.

Quemadmodum illum ante omnem creaturam Filium Dei fuisse dicemus.

Itaque omnium quæcumque sunt, fœtum suum primum subministrat, primogenitam videlicet Sapientiam, totam usquequaque intelligentem et rationalem et penitus sapientem, ac potius ipsam intelligentiam, ipsam rationem, ipsam sapientiam : necnon si quid ipsum pulchrum ipsamque bonum excogitare in iis quæ genita sunt fas est, id primum ipse ex se ipso eorum quæ posthac futura erant fun-

damentum præfert, perfectum perfecti opificium, sapientis sapientem fabricationem, boni parentis bonam sobolem : et quidnam aliud fuerit prælaturus, quam illum ipsum eorum quæ posthac per ipsum id quod sunt acceperint, perfectum, curatorem, conservatorem, medicum, gubernatorem? eum videlicet qui creationis universi gubernacula comprehensa teneret? Itaque non immerito oracula theologice loquentia, Deum genitum illum enuntiant, tanquam eum qui elocutionem omnem omnemque cogitationem, effugientis divinæ naturæ solus in seipso ferat imaginem, propter quam Deum quoque et esse illum et dici, ejus videlicet quæ quod primum est refert, expressæ similitudinis gratia. Quocirca illum bonum aiunt administrum a Patre suffectum esse, ut quasi per unum penitus sapiens vivensque instrumentum, artificialemque ac omnis scientiæ vim in se habentem regulam, universa ab ipso regerentur, tam corpora ipsa quam quæ corporis expertia sunt, tam animantia quam inanima, tam rationalia quam bruta, tam mortalia quam immortalia, ac si quid aliud una cum his exiit in naturam unaque quasi contextum est; necnon ut uni rerum omnium potestati, unique viventi atque animatæ legi, ac rationi quæ in omnibus esset perque omnia penetraret, omnia convenirent, sub unum utique perfecte sapiens vinculum, ipsum scilicet Dei Verbum, ipsamque legem coacta et colligata.

CAPUT TERTIUM.

Quod non plures supremi Dei filii, sed unus solus, de Deo Deus, jure a nobis prædicari soleat.

Cæterum, cum unus sit Pater, Filium quoque unum,

non plures esse oportet, unumque perfectum solum genitum Deum de Deo, non autem plures : in pluribus enim diversitas erit ac differentia, deteriorisque introductio. Quare unus Deus, unius Filii perfecti atque unici, non plurium deorum neque filiorum pater : quoniam cum luminis quoque una sit essentia, ipsam item, quæ ex eo generetur, perfectam unam ponere omnis cogit necessitas ; quam enim aliam præterea sobolem luminis cogitare possumus, nisi unum ipsum qui ex ipso proficiscitur, omniaque complet atque illustrat, radium ? quidquid enim ab hoc alienum fuerit, tenebræ erunt, non lumen. Idcirco etiam supremi omnium Parentis cum lumen sit quod nullis verbis comprehendi potest, ne simile quidem ullum propriumve exemplar fuerit, præter ipsum hoc solum ; quod quidem ipsum dicere item de Filio fas est. « Splendor enim est luminis sempiterni, speculumque immaculatum divinæ evidentiæ, et » imago bonitatis ejus[1]. » Ex quo illud dictum est : « Qui » cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus[2]. » Cæterum a sensibili quidem lumine splendor separari non potest (2) ; Filius autem seorsum a Patre per seipsum subsistit : et luminis quidem splendor locum efficientiæ obtinet ; at Filius aliud quiddam quam secundum efficientiam est, non per seipsum utique essentiam nactus, sed a Patre. Rursus splendor simul existit cum lumine, illudque quodammodo complet (nam sine splendore non consistit lumen), simulque cum illo et secundum illud subsistit ; at a Patre Filius procedit, et illum generat, at ipse non genitus est : ille quidem per seipsum perfectus ac primus tanquam Pater et qui auctor sit ut Filius consistat, nihil a Filio accipiens quo suam naturam qua Deus est compleat ; hic autem, tanquam ex causa profectus Filius, alius ab illo cujus est Filius existit, quippe qui a Patre ut et sit et talis sit ac-

[1] Sap. VII, 26. — [2] Hebr. I. 3.

ceperit. Rursus splendor quidem non ex proposito et voluntate luminis splendet, sed secundum quiddam quod ad essentiam illius inseparabiliter accidit : Filius vero ex sententia et proposito imago Patris existit. Volens enim Deus Filii Pater existit, et alterum lumen in omnibus sibi ipsi simile substituit : cum ergo non genitum sempiternumque lumen unum sit, qui fieri potest ut hoc diversum sit ab illo veluti imago quædam? ac non potius splendor quoque, quod æque lumen sit, in omnibus similitudinem primi exemplaris conservans? Quomodo vero illius item quod unum est imago fuerit, si non una ipsa quoque sit; ut videlicet non solum essentiæ ejus quod primum est, sed etiam ejus qui ad quantitatem pertinet, numeri similitudinem inducat? ita quidem ut unius sempiterni luminis unum sit perfectum lumen, non autem diversa et plura, id quod primum et unicum genitum editumque est, ipsum utique illud perfectum bonum, de quo uno nos quoque, post eam quæ et principio et ortu caret essentiam, ut de Deo loquimur. Unius ergo Patris unum esse Filium oportet. Nam si fragrantiæ genus unum ex aliqua subjecta re proficiscatur, unum quoque et eumdem qui in omnes diffundatur suavem odorem, non diversos et plures fateri par est. Cum igitur primum illud solumque bonum, qui est omnium regnator Deus, divinam vitalemque fragrantiam, quæ animo et cogitatione duntaxat comprehendi potest, produxerit, unam hanc fas est intelligere, plures nefas. Quid enim esse potest quod quidem ab hac diversum sit quæ in omnibus Patri similis est, quod non submissius sit ac deterius? quod neutiquam nobis in Filii theologia introducendum, vapor enim est virtutis Dei, ac defluentia mera gloriæ Omnipotentis. Nam ex bene olenti corpore, verbi gratia, ex unguento aliquo, aut etiam ex floribus atque odoramentis quæ de terra nascuntur, bene olens quidam flatus, præter illud primum

subjectum corpus, in omne quod extrinsecus ambit profunditur; ac dum latius refunditur, ipsum quoque aërem complet, non sane privatione aliqua, aut diminutione, aut sectione, aut divisione ejus quod primum subjectum est corporis, sed illo manente in propria sede, et eamdem penes se conservante naturam, fragrantiamque illam procreante : nihilo deterius priore, ipsum quoque quod procreatur bene olens et fragrans genus, cum propriam habeat sedem atque naturam, hac ipsa, quammaxime fieri potest, id quod simillimum sit naturæ procreantis imitatur. Verum hæc quidem terrena et mortalia, et inferioris naturæ, quæ corrumpendi vim habet ac terrena est, particulæ quædam. Quæ autem ad propositam a nobis theologiam pertinent, cum omnem exempli comparationem exuperent, nihil tale quale ex corporibus manat præ se ferunt; sed cogitationi solertissimæ intuendum quasi in speculo præbent, docentque esse Filium, qui genitus sit, non illum quidem qui certis temporibus non fuerit, posterius autem sit natus, sed qui sit ante tempora æterna, atque anteeat, et tanquam Filius una cum Patre semper degat, neque vero qui non sit genitus, sed ex Patre non genito genitus; qui unicus sit, qui Verbum, qui Deus de Deo, non diremptione aliqua, aut sectione, aut divisione de substantia Patris productus; sed qui de Patris consilio ac virtute omnem elocutionem omnemque cogitationem superante, ab ævo, ac potius ante omne ævum essentiam sit nactus, modo quodam qui neque verbis comprehendi neque ratione colligi a nobis possit : « Siquidem » generationem ejus, *inquit,* quis enarrabit[1] ? *et.*: Quemad- » modum nemo novit Patrem, nisi Filius ; sic Filium quoque » nemo novit, nisi unus qui genuit illum, Pater[2]. »

[1] Isai. LIII. 8. — [2] Matth. XI, 27.

CAPUT QUARTUM.

Quod ad constitutionem universi necessaria unici Dei Filii antecessio assignetur.

Verumtamen optimus Pater unum judicavit unigenitum ac dilectum Filium, omnium rerum quæ creandæ essent opificio præfici oportere; quippe qui unum quoque mundum, quasi unum quoddam atque ingens corpus, ex pluribus diversisque membris ac partibus jamjam esset producturus; caputque hoc non præesse ipsum quidem, de superiori aliquo, tanquam de altero majori capite, divinitate ipsa Patris suspensum (caput enim Christi Pater), sed quod anteiret anteque omnia post ipsum genita esset : attamen idem præsto esse tum ad imperium Patris, tum ad opificium earum rerum quæ posthac faciendæ erant. Quare jam diximus illum omnium primum a Patre, quasi quoddam singulare instrumentum omnis essentiæ et naturæ productum esse; instrumentum, inquam, animatum et vivens, ac potius divinum, vitalemque vim in se habens, et sapientissimum; quod bona omnia gigneret, quod lumen præberet, quod cœlum moliretur, quod mundum construeret, quod Angelos efficeret, quod spiritibus imperaret : instrumentum quod animas conservaret, quod corpora augeret, quod omnia provideret, gubernaret, curaret; quod vim haberet regnandi, quod judicandi, quod Patris cultum et reverentiam denuntiandi.

CAPUT QUINTUM.

Quod innumerabiles quidem fatemur esse creatas divinas potestates, unam vero duntaxat ipsius Filii, propter quam inducitur, imaginem Dei Patris esse, theologice demonstramus.

Quare in universum supra omne opificium, unam opus est divinam potestatem admirari, non plures existimare : una enim omnino mundi effectrix potestas, et unum universitatis opifex Verbum in principio apud Deum ; siquidem, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud » Deum, et Deus erat Verbum : » quod quidem oportet revera non ignorare, colere autem et honore prosequi pro dignitate; quandoquidem omnia per illud non modo ab initio rerum omnium extitere, verum etiam in perpetuum semper et facta sunt et fiunt; et sine illo factum est nihil. Sive enim vita quædam est in iis quæ sunt, quod factum est in illo vita erat : ex illo enim ac per illud universa et vitam et animam accipiunt. Sive numerus, sive pulchritudo, sive convenientia, sive ordo, sive temperatura, sive essentia, sive qualitas, sive magnitudo : cuncta unum rerum omnium continet ac disponit Verbum, et una Dei mundi effectrix virtus omnibus præest. Sicut enim in nostro corpore plures sunt et variæ partium differentiæ, una autem universi opifex vis; non enim alia quidem Dei vi capitis extitit natura, alia vero oculorum, et alia aurium, pedum item alia : ita quoque cum universo mundo una omnino divina virtus præsit, eadem erit et cœli, et astrorum, et animalium quæcumque aut in aëre, aut in terra, aut in mari degunt, et elementorum tam omnium simul quam singulorum seorsum; præterea naturam omnimodo variarum, tam quæ genere aliquo continentur quam quæ specie distinguuntur,

opifex: neque vero alia est ignis et alia aquæ, terræque rursus alia atque aëris item alia effectrix virtus; sed una atque eadem rerum universarum artifex Sapientia, quodque mundum effecit, hoc ipsum, de quo nos ut de Deo loquimur, universi opifex Dei Verbum. Fidem his facit elementorum inter se amicitia, quæ ex eo quod certis temperamentis commixta sunt, cognatum ac germanum, et tanquam unius architecti opus, rerum naturam ostendit. Nam et terra quæ grave est elementum, cum aquis innatet, neque soliditate naturæ in profundum trahatur, sed feratur semper sublimis, neque submergatur, Dei Verbo Deique consilio fidem facit. Humidæ item naturæ cum arida communicatio, quæ nihil corruptionis præ se fert, neque confertim universa restagnat, sed Dei nutu occultissimo colligata tenetur, unum rursus atque idem Dei Verbum esse demonstrat. Quid porro ignis? qui licet comburentis corrumpentisque naturæ sit, tamen cum in lignis lateat, et omnis generis animalium corporibus certa temperatura connexus sit, terræque atque aquæ atque aëri consociatus, deinde ratione ac mensura quantum unicuique opus sit, quantumque utilitas postulet, omnibus sufficiens, propriarum virium obliviscatur; nonne tibi rursus Dei Verbo ac potestati inservire videtur? Diei præterea noctisque vicissitudines, quæ terminatis motibus constant, horarumque ac tempestatum nunc quidem augmenta, nunc autem diminutiones, orbes item annuos ac circuitus temporum astrorumque in orbem motus, tum solis cursus lunæque conversiones, tum consensus inter se omnium ac repugnantias, unumque ex iis omnibus mundum cum intueris, numquid tibi esse fas putas imprudentiam, sive temeritatem, sive fortuitam aliquam causam, auctorem universi enuntiare? an Dei Verbum revera, et Dei sapientiam, et Dei virtutem, et hanc ipsam unam non plures, efferre laudibus? Nempe

etiam in homine anima una unaque vis rationalis, plurimarum pariter rerum potest esse opifex : nam et agrum colere eadem, et naves construere, et gubernare, et ædificare audebit, postquam talia multa didicit. Sic una mens in homine unaque rationis versatio innumerabilium rerum scientias percipiet, atque idem homo et geometriam et astronomiam exercebit, disputationesque et de grammatica et de medicina proferet, necnon in disciplinis et in iis quæ manuum ministerio conficiuntur excellet : nec unquam tamen quisquam adhuc plures in uno corpore esse animas censuit, neque vero plures admiratus est, ob multarum disciplinarum perceptionem, hominis facultates. Quod si quis ubi informem limi materiam nactus est, ac deinde manibus mollivit, tum animalis formam adjungat, ut alio quidem habitu caput manusque, et pedes alio, et alio rursus oculos, tum genas itidem, auresque et os et nares, pectusque atque humeros informet suo illo fingendi artificio; num propterea quod multos habitus et membra et partes sub uno corpore fabricavit, totidem oportet fabricatores arbitrari? an potius universi artificem illico et confertim, qui uno consilio unaque facultate totum est architectatus, extollere? Cur igitur in hoc universo, quod unum est, quamvis multis partibus constet, multos oportet confingere opifices, et multos deos nominare, ac non potius unam fateri revera Dei virtutem et Dei sapientiam, quæ una facultate unaque solertia cunctis rebus et naturam qua sunt et vitam largitur, necnon omnibus varium de seipsa ubertatis fontem subministrat? sic etiam solaris luminis una et eadem accessio, simul eodemque tempore aërem quidem irradiat, illuminat vero oculos, atque afficit tactum calore, terramque fertilem reddit, plantas auget, tempus producit, præest sideribus, cœlum ambit, mundum exhilarat, Dei vim manifestam quæ in universo inest commendat; et omnia hæc

uno momento naturæ administrat ac perficit. Ignis quoque natura et aurum purgat et plumbum liquefacit; et cum ceram dissolvat, limum tamen exsiccat et materiam adurit : et hæc tam multa una duntaxat vi comburendi efficit. Eadem ratione cœleste Dei Verbum, quod et solem ipsum et cœlum et mundum universum fabricavit, cum efficaci vi suis cunctis rebus intersit, et per omnia penetret, soli quidem ac lunæ atque astris de propria semper affluenti facultate, instar pluviæ, lumen infundit ; cœlum autem, cum suæ magnitudinis ab initio appositissimam imaginem protulerit, in omne ævum sufficit continetque : quæ autem supra cœlum supraque mundum degunt potestates, Angelorum utique ac spirituum intelligentes rationalesque naturæ, eas et vita simul et lumine, et sapientia, et universæ probitatis atque honestatis universa virtute, de suis implet thesauris, idque uno eodemque artis opificio. Elementis vero naturas quibus sint, præbere nunquam desistit. Mixturas autem et temperamenta, et species, et formas, et habitus, qualitatesque innumerabiles, tam in animalibus quam in plantis, tam in animis quam in corporibus, tam in rationalibus quam in brutis; alias aliter varians, et cunctis simul omnia una vi subministrans, et super omnia mentem hominibus suæ ipsius cognitricem contemplatricemque sapientiæ donans, perspicueque atque evidenter cunctis assistens, unum mundum ostendit unius artificis Verbi opus. Talem igitur unicum Filium, sui consilii effectorem ac magistrum, et cunctarum rerum opificem, supremus atque ipsius opificis Deus et Parens primum omnium genuit, per illum et in illo eorum quæ futura erant opifices rationes sufficiens, seminaque constitutionis gubernationisque universi in illo conjecta habens. Nonne oculis intueris mundum universum, quem cœlum unum complectitur, innumerabiliaque circum hunc tripudia et astrorum conversiones? Sol item

unus duntaxat, non plures, abundantia luminis omnium occultat splendores. Sic sane cum unus sit Pater, unum etiam Filium esse oportet. Quod si quis reprehendat quod plures non genuerit, hic jam illud quoque accusare poterit, quod non plures soles, et lunas, et mundos, et alia innumerabilia condiderit, et more insanientis cujuspiam, quæ recta sunt beneque in natura se habent pervertere moliri.

CAPUT SEXTUM.

Quod a prima constitutione universi, occulta quadam ignotaque ratione Christus Dei religiosis Deoque gratis animis præsidet.

Hac igitur ratione, quemadmodum in rebus quæ sub aspectum cadunt sol unus universum illustrat hunc sensibilem mundum, ita in iis quæ intelligentia sola capiuntur, immortales et incorporeas potestates, et intelligentes ac rationales naturas, quasi innumerabiles stellas lucisque fontes, unum Dei perfectum illuminat Verbum; siquidem oportuit unam quoque super omnia esse omnino legem atque in omnibus et per omnia penetrans Dei Verbum, ut etiam in hoc imaginis similitudo cum Patre usquequaque servetur, tam in eo quod ad virtutem quodque ad potestatem atque essentiam pertinet, quam in eo quod ad unitatis singularisque numerum : cum autem alioqui multiformis ac multimoda gignendarum rerum natura, innumerabilibusque ac variis alias aliis mutationibus, ob suam ipsius imbecillitatem, obnoxia futura esset, necnon a supremi Patris virtute declinatura, ob illius naturæ superlationem, quæ nec dici potest, et omnino infinitæ magnitudinis est, neque unquam ad id facultatis perventura ut, ipsa ortum habens, aut illius divinitatis particeps fieret quæ nec ortum habet nec capi com-

prehendive potest, aut intueretur sursum, intenderetque aciem contra illos luminis sempiterni radios qui nullis verbis exprimi possunt; nimirum necesse fuit, nec injuria, ut optimus Parens et universi conservator, ne omnino rerum protinus gignendarum natura, si cum ipso nihil prorsus communicaret, maximis bonis privaretur, mediam quamdam unice sui primoque geniti Filii divinam, et omnipotentem, et omnibus virtutibus exuberantem vim interponere, quæ certissime et quam proxime et quam familiarissime cum ipso Patre versaretur et colloqueretur, æqualiterque cum eodem arcanis frueretur, benignissime vero demitteret se, et quoquomodo fieri posset conformaret ad eos qui a summo deficiunt, quique propter suam impotentiam quasi alteram manum desiderant, et profectu atque adjumento indigent quo solis splendorem sensim ac benigne se ad nos demittentem intueri queant : alioqui puræ meræque lucis vi, propter infirmitatem corporis, frui non possint. Fingamus enim, inveniendæ veritatis gratia, nitidissimum illum solem ipsum seipsum de cœlo demittere et cum hominibus in terra versari; num liberum sit atque indifferens earum rerum quæ ad terram pertinent cuipiam permanere? minime id quidem : nam correpta omnia, animata simul cum inanimis, assidua nimiaque lucis immissio corrumperet citiusque oculos intuentium cæcaret; longeque magis noxiæ et corruptionis auctor omnibus fieret, quam juvaret quempiam, qui ipse quidem natura talis non est, verumtamen erga eos qui, propter imbecillitatem ipsorum propriam minus idonei essent ad ferendum, atque ob id nimii superantisque splendoris minime capaces, talis evaderet. Cur ergo similia de Deo audiens admiraris, cujus quidem et sol est opus, et cœlum universum, et mundus? siquidem illius virtutis atque essentiæ, quæ nullis verbis nullaque elocutione exprimi potest, nihil eorum quæ sunt in partem

aut communicationem venit, præter unum duntaxat, quem ipse Pater cunctis rebus providens, ante alia cuncta constituit, ne omnium quæcumque facta essent penitus natura corrueret, quæ propter infirmitatem atque impotentiam propriam longe recedit ab illa Patris essentia quæ neque genita est neque capi comprehendive potest, sed ut maneret, cresceret, nutriretur media illa fruens largitione quam unicum genitum Dei Verbum nunquam universis sufficere desinit, ad omnia vero penetrans et undique omnia peragrans, salutem omnium æqualiter providet, et rationalum et brutorum, et mortalium et immortalium, et cœlestium et terrestrium, divinarum quoque potestatum atque earum quæ aspectus nostros effugiunt, denique omnium quæcumque per illum id quod sunt accepere, longe tamen amplius atque excellentius intelligentis rationalisque naturæ, propter quam ne humanum quidem aspernatus est genus, sed honore potius et cura ingenti prosecutus, ob appositam peculiariter ad seipsum rationis et verbi necessitudinem et conjunctionem, in qua etiam ad ipsius imaginem formam accepisse in sacris Oraculis dictum est. Sed ille quidem suam ipsius imaginem, tanquam Dei Verbum, cunctam intelligentiæ et rationis capacem naturam ab initio fabricationis universi substituit, atque idcirco principem regemque omnium quæcumque in terra sunt animalium, constituit hominem, eumque liberum et suæ ipsius potestatis dimisit, qua et ad bonum et ad boni contarium ferri posset. Hic vero non bene sua ipsius potestate usus, et a recto itinere abiens diversus, in contrarium delatus est, non reputans quid Deus et Dominus, non quid jus et fas, non quid pietas postularet; sed instar belluarum, quæ rationis expertes sunt, omnes inhumanas atque immodestas actiones aggrediens. Optimus igitur atque omnium regnator, ipse altissimus, Deus universi, qui semper ea quæ seipsum deceant facit, ne

absque certis principibus ac præfectis, instar jumentorum irrationalium, essent qui in terra versabantur homines, tutores illis et curatores, quasi quosdam armentorum duces atque pastores, divinos Angelos dedit, principe omnium declarato omnibusque præfecto unico primoque genito suo ipsius Verbo. Huicque ipsi sortem præcipuam, Angelos ipsos atque Archangelos, divinasque potestates, materiæque omnis expertes, ac ipso cœlo superiores spiritus, necnon ex iis quæ in terra versantur, religiosas hominum animas seorsum attribuit, quæ etiam appellationibus Hebræorum, Jacob atque Israël nominantur.

CAPUT SEPTIMUM.

Quod solis Hebræis antiquitus cognitio Dei universi prodita sit, quæ Christo se ipsum exhibente perciperetur.

Hoc sane mysteriorum omnium maximo, primus theologorum Moses in arcanis Hebræos veteres initiavit, sic dicens : « Interroga patrem tuum et annuntiabit tibi, majores » tuos et dicent tibi : Quando dividebat Altissimus gentes, » et disseminavit filios Adam, constituit terminos gentium » juxta numerum Angelorum Dei, et facta est portio Do- » mini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Is- » raël [1]. » His quidem verbis, Altissimum eum, quod Pater est, quique supra omnia, Deum universi nominat : Dominum vero hujusce Verbum, id sane quod nos a Patre genitum, appellatione Domini veneramur. Cæterum præfectis quidem ac tutoribus gentium visum nostrum effugientibus, ipsis utique Angelis, cunctas gentes et filios hominum, quos filios Adam vocat, ipsius altissimi Dei judicio et nobis occul-

[1] Deut. XXXII, 7 et seqq.

tissimis rationibus, ait distributos fuisse; omnium vero eminentissimo præsidi ac regi universi, ipsi utique Christo, tanquam unico Filio, ex ipsis hominibus Jacob atque Israël, hoc est omne quodcumque et visu percipi potest et cultum Dei amplexum est, traditum fuisse genus: nam qui ad virtutem proposito certamine exercetur, atque adhuc pugnat et luctatur in gymnasiis pietatis, hic Hebræorum vocabulo dicitur Jacob; qui vero jam victoriæ ac præmiorum apud Deum compos est factus, Israël appellatur, qualis videlicet fuit ille ipse notissimus totius Hebraicæ gentis auctor, ejusque veri ac legitimi filii, atque horum nepotes; veteres item Prophetæ omnes, et qui Deo grati fuerunt viri. Noli mihi, quæso, putare Judæorum conventum hac appellatione significari, et eos solos qui apud priores olim virtute ac pietate perfecti extiterunt. Hos itaque assumens ductor omnium ac princeps Dei Verbum, ad unius Patris, ipsius Altissimi scilicet, cultum revocabat, supra omnia quæ sub visum cadunt, atque ultra cœlum ultraquė omnem quæcumque facta sit naturam, eos qui sibi jubenti paruissent sensim benigneque invitans, solumque illis eum qui genitus non est, universi conditorem Deum altissimum colendum tradens.

CAPUT OCTAVUM.

Quod sola cœli sidera et lumina reliquæ gentes colerent, quæ seorsum quibusdam Angelis assignatæ sint.

Aliarum vero gentium præfecti Angeli atque pastores eos qui mente illum, qui visu mortali cerni nequit, intueri non poterant, neque tam alte ob domesticam imbecillitatem ascendere, ea quæ in cœlo spectantur contemplari sua-

debant, solem, et lunam, et stellas. Quæ quidem cum vel in cadente sub visum nostrum universi natura præniteant, sursum atque oppido quam propter tanquam in ipsis omnium Regis vestibulis, ipsos intuentium aspectus alliciunt, atque ex earum rerum magnitudine ac specie quæ cum factæ sint cernuntur oculis, proportione quadam, Auctoris parentisque omnium cognitionem contemplationemque præ se ferunt : « Invisibilia enim ipsius (ut ait divinus Aposto- » lus) a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, » conspiciuntur, sempiternaque ejus virtus et divinitas[1]. » Hoc quoque magnus Moses rursus ut arcanum et sacrum inducit, nam Domini sortem adhortans ut mente lucida animoque purgato ea quæ sola intelligentia capiuntur et corporis experta sunt concupiscat, prohibet ea quæ in cœlo spectantur admirari, supra a se dictis adjungens, « Quod » hæc distribuit Dominus Deus tuus cunctis gentibus[2] : » cur autem distributa fuisse dixerit, cognoscere operæ pretium est. Cum multiplici errore vagetur, et nobis haud cernentibus circum hunc aërem, qui terram ambit, terrestris quædam volitet ac dæmonica natura, quam homines neque cognoscere neque discernere idonei sunt, cumque bonorum item spirituum ac potestatum, et ipsorum denique divinorum Angelorum natura, ab ea quæ in deterius lapsa est continenter dissideat; non aliter iis qui a supremi omnium Regis cultu declinassent res bene poterat cedere, quam si eorum quæ in cœlo spectantur quæ præstantissima sunt elegissent : periculum enim non mediocre erat, necubi Deum quærentes, et curiosius quæ ad aspectum non veniunt indagantes, difficultate earum rerum quæ latent obscuræque sunt, ad contrarias dæmonicasque potestates verterentur : ex iis igitur quæ cernuntur oculis omnia Dei opera, valde conveniebat iis qui nihil præstantius concupiscerent,

[1] Rom. I, 20. — [2] Deut. IV, 19.

quavis ratione commendata esse, quippe cum ex iis ille qui oculis cerni non potest, quasi in quodam speculo contemplandus appareat.

CAPUT NONUM.

De inimica ac ipsi Deo adversante potestate, et eo qui in hac dominatur, et quemadmodum per hanc omne hominum seductum est genus.

Et hæc quidem sic se habebant : adversantis vero ac rebellis potestatis factio, sive dæmonum ea sit, sive aliorum etiam depravatiorum spirituum qui et plus et minus de malitia reportant, gravis præterea cujusdam magnique dæmonis, qui omnium principatum inter eos obtinet qui primi in divino cultu nutaverunt atque ob id proprium vocabulum amisere, saluti hominum invidens, in contrariam partem trahebat, omnisque generis malitiæ machinis, cunctis gentibus, ipsique etiam sorti Domini, ex invidia bonorum, insidiabatur : proinde Deo adversam impiamque magni illius dæmonis cogitationem propheticus Spiritus in Esaia sic propemodum reprehendit, dicens : « Dixit enim : In fortitudine faciam, et in sapientia intellectus auferam terminos gentium, et robur earum deprædabor, et quatiam civitates quæ habitantur, et orbem terrarum totum comprehendam manu quasi nidum, et quasi ova derelicta tollam, et non erit qui effugiat me aut contradicat mihi [1]. » Hæ sane illius impii et contra Deum pugnantis voces, qui in robore malitiæ gloriatur, et Angelis ab Altissimo traditos gentium terminos direpturum se et confusurum minatur, orbemque deprædaturum, et omne genus hominum excus-

[1] Isai. x, 13.

surum, ejusque priorem ordinem mutaturum jactat. Si vero quo animo talia de seipso mentiretur scire vis, audi eamdem Prophetiam sic rursus de illo dicentem : « Quomodo » cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur ? contritus est » in terram, qui mittebat ad omnes gentes. Tu vero dixisti » in mente tua : In cœlum ascendam, super astra cœli po- » nam sedem meam : ascendam supra nubes, ero similis Al- » tissimo. Nunc autem ad infernum descendes et ad funda- » menta terræ [1]. » Sane plurima simul his verbis declarat Oraculum : nam illius de quo loquitur amentiam, et ejusdem a meliori statu ad deterius ruinam, et ipsius ruinæ exitum. Qui quidem cum gravia atque odiosa cunctis gentibus minatus esset, alia ratione capi posse homines in ipsis machinandi exordiis deprehendit; quippe facilem atque ex sua ipsorum sententia lapsum ad malum, propter libertatem arbitrii, possiderent : quatere igitur a meliori statu civitates, voluptatisque blanditiis multorum animas trahere in omne genus nequitiæ, omnesque adhibere machinas, turpesque de diis fabulas atque obscenas narrationes comminisci, et jucunda omnia ac voluptatem afferentia iis quos caperet, artibus ac fallaciis dæmonum injicere; atque his rationibus orbem universum captum ac subactum continere, atque ita delere et confundere terminos gentium : quod etiam se facturum minatus fuerat verbis illis : « Au- » feram terminos gentium, et robur earum deprædabor, et » quatiam civitates quæ habitantur, et orbem totum com- » prehendam manu quasi nidum [2]. » Inde jam ille posthac per errorem in omnes homines imperium obtinuit; ac mali dæmones in omni loco, et civitate, et regione, sub certo principe dispositi instructique sunt : itaque terrestribus potestatibus ac spiritibus malis, pro prioribus Dei ministris, omnis vita hominum addicta est, omnibus certatim ac pre-

[1] Isai. XIV, 12 et seqq. — [2] Id. X, 13.

clivi alacritate in lubrico voluptatis proficientibus; adeo quidem ut jam naturæ terminos transilirent, et modo se mutuo ardore corrumperent, modo quæ dicenda non sunt patrarent, et quæ ne cogitatione quidem concipere fas est, ea non solum facerent, verum etiam opinionibus quas de diis suis habebant consecrarent, hocque etiam amplius tanquam diis grata et jucunda, lasciva omnia cum deliciis plurimis perficerent. Inde jam (quemadmodum scribit sacer Apostolus) non contenti iis Dei operibus quæ in cœlo illustria sunt, « Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes se esse sapientes, » stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis » Dei in similitudine imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium[1]. » Quod autem antiquissimis temporibus sola cœlestia lumina mortales attenderent, neque ulla simulacra cognita haberent, neque in errore ac fallacia dæmonum versarentur, abunde satis demonstraverit testimonium eorum qui ab hac ratione nostra alieni sunt : quod in primo Præparationis ante hoc ipsum opus exposui, ubi plane demonstravi non manu elaboratis signis quæ ex inanima aliqua materia ipsi fabricassent, ac ne dæmonibus quidem visum nostrum effugientibus antiquissimos homines servire solitos, sed illis solis quos gentibus distributos fuisse divinæ Litteræ affirmant. Quare jam tempus est ut Græci quoque ipsi, quorum voces illic exposui, fateantur recentiorem ac peregrinam, alienamque a religione antiquorum, introductam esse ab ipsis simulacrorum superstitionem, et visum nostrum effugientium spirituum superfluam observantiam. Id autem omne ille, de quo dictum est, Dei inimicus, dum omnibus qui in terra sunt insidias facit, molitus est. Adjuvabat autem illum omne impurorum dæmonum genus : at vero ipse malitiæ princeps

[1] Rom. I, 22, 23.

hæc faciebat, amentia immensi factus adductus ut quæ cunctis hominibus minatus fuerat re ipsa compleret, ac nefariam illam vocem, *Ero similis Altissimo,* vehementius intenderet, atque impurorum malorumque dæmonum ministeriis, oracula et cultus et alia ejusmodi præstigiis ac fallaciis hominum objiceret.

CAPUT DECIMUM.

Quemadmodum necessario unicus Dei Filius ad homines transiit.

Cum igitur, in tanto malitiæ proventu, qui prius Angeli præfecti gentibus fuerant nihil suis quisque auxilii ferre possent, ac reliquum quidem opus conditoris Dei curarent, certisque mundi partibus præessent, atque omnium opifici Deo de more ad nutum præsto essent, mortalium vero ruinam neutiquam apprehenderent, propter ipsorum hominum in malis eligendis liberam potestatem, diuturnus quidam atque immedicabilis omnes qui terram incolerent possidebat morbus, gentesque stimulis alias aliis mali spiritus in furias agebant, quibus illæ agitatæ in profundum insanabilis malitiæ volvebantur. Jam enim quidam, more belluarum quæ et crudas et humanas carnes devorare consueverunt, vesci charissimorum sibi carnibus pulchrum existimabant, omnique pudore abjecto, et matribus et sororibus et filiabus commisceri, atque eos qui consenuissent strangulare, et mortuos canibus volucribusque projicere. Jam vero quid tibi commemorem, et maxime deorum, ipsorum utique malorum dæmonum, omni crudelitate atque immanitate refertas humanas victimas, in quas humanum genus insanire coëgerant? hæc igitur in iis quæ opus hoc antecesserunt quod nunc in manibus est, ipse præparavi. Etenim

cum tot mala a perniciosis et pravis spiritibus, necnon ab eo qui in iis totius orbis tyrannidem occuparat, proposita essent, nullusque eorum Angelorum qui præfecti fuerant malis subvenire esset idoneus; merito illud Dei Verbum, ille Salvator universi, salutari nutu Patris, qui humani generis est amantissimus, ne hoc ipsum illi tam charum genus in impietatis profundo versaretur, antea quidem exiguos quosdam atque obscuros propriæ lucis radios, per prophetam Mosem, perque eos Dei amicos viros qui et ante illum et post illum floruerunt, emisit; sic utique hominum malis remedium in sacrosanctis legibus afferens. Proinde sic plane ipsum Dei Verbum ad Hebraïcam gentem dicit, ubi per Mosem leges illi dat : « Secundum instituta terræ » Ægypti in qua habitatis, non facietis; et secundum instituta terræ Chanaan, ad quam ego introducam vos, non » facietis; et in legibus illorum non ambulabitis. Judicia » mea facietis, et præcepta mea servabitis : ego sum Domi- » nus Deus vester. » Deinde ubi omnia interdixit, et infandas nuptias, et omne impudicum facinus, ne fœminæ cum fœminis maresve cum maribus miscerentur, adjungit : « Ne » polluamini in omnibus his. Nam in omnibus his pollutæ » sunt gentes quas ego expellam a facie vestra : et polluta » est terra, et retribui injustitiam illi : et abominata est terra » sedentes in ipsa. » Et alibi rursus dicit : « Cum vero in- » gressus fueris in terram quam Dominus Deus tuus dat » tibi, non disces facere secundum abominationes gentium » illarum : non invenietur in te qui lustret filium suum aut » filiam suam in igne, divinans divinationes, aut hariolus, » aut augur, veneficus, incantator, pythonica mulier, prodi- » giorum inspector, aut qui percontetur mortuos : est enim » abominatio Domino Deo tuo omnis qui facit hæc. Nam » propter istas abominationes Dominus Deus tuus delebit » illos a facie tua : perfectus eris in conspectu Domini Dei

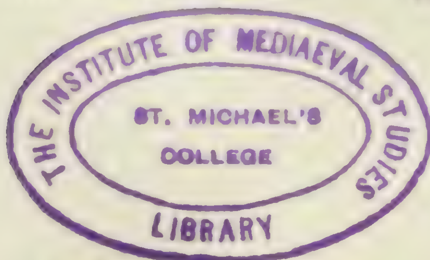
» tui [1]. » Hæc quidem, aliaque innumerabilia religionis documenta et præcepta, per Mosem illis Deus Verbum antea in legibus dabat, atque ut in rudimentis fieri solet, religiosæ illis vitæ elementa per signa et umbratilem quamdam corporalemque adorationem in corporis circumcisione, perque alia quædam ejusmodi quæ in terra conficiuntur, tradebat : cum vero procedente tempore nullus tam potens, ne Prophetarum quidem qui post illum extiterint, ut remedium malis vitæ afferret, ob nimis abundantem malitiam, esset; ac dæmonica efficacia quotidie in majus impelleret, usque adeo ut ipsa quoque Hebraïca gens eadem cum impiis perditione raperetur : tum denique Salvator ac medicus universi descendit ad homines, ut vel Angelis suis pro hominum salute opem ferret, cum hoc illi se largiturum Pater antea promisisset, et quidem quemadmodum ipse in Psalmis docet, ubi ait : « Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo » tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam ter» minos terræ [2]. » Non igitur ille amplius ut eum solum Israël, qui justus quidem esset, sed idem visu comprehendi posset; neque ut solam propriam sortem, sed ut omnes in terris gentes, quæ antea pluribus Angelis attributæ erant, et in omnis generis impietatibus versatæ atque implicitæ, sub suam potestatem redigeret, atque omnibus notitiam et amicitiam cum suo Patre denuntiaret, solutionemque ac remissionem ignorantiarum ac peccatorum se exhibiturum promitteret, venit; quod quidem vel ipsemet perspicue docuit, dicens : « Non indigent bene valentes medico, sed » male habentes : non veni ut vocarem justos, sed pecca» tores ad pœnitentiam [3]. » Cum itaque præsens a propriis Angelis, illis, inquam, qui prius gentibus præfecti fuerant, visus esset, illi continuo suum adjutorem suumque Domi-

[1] Levit. 2 et seqq. — [2] Psal. II, 7. — [3] Matth. IX, 12.



num oppido quam certe atque explorare agnoscentes, maxima cum lætitia accesserunt, eique ministrare cœperunt, quemadmodum vel sacra Evangelii docet Scriptura ubi ait : « Angelos accessisse eique ministrasse [1] ; » item ubi commemorat « multitudinem militiæ cœlestis laudantium Deum » ac dicentium : Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, » in hominibus bona voluntas [2]. » Hos igitur tanquam proprios Angelos, sui ipsius indigentes auxilii, sic sane recepit : qui vero jam diu in mediis hominibus versabantur et volitabant, quique et obscure et evidenter in terra potentiam atque imperium obtinebant, eos ingeniti divinaque potestate fugatos subegit, dæmones utique perniciosos, ac spirituum agrestium atque immitium genera, una cum eo qui inter hos malitiæ principatum obtinet, callidissime videlicet illo atque impurissimo dæmone, sicut eorum nonnulli sentientes dixerunt : « Quid nobis et tibi, Fili Dei? venisti » ante tempus torquere nos [3] : » et hos quidem per ea quæ et fecit et docuit validissime cæcidit ; omne autem humanum genus allocutionum mansuetis ac placidis quasi medicamentis, suisque ipsius blandis exhortationibus ac documentis sanavit, et ab omnis generis morbis ac perturbationibus, non minus corporum quam animorum, liberavit : cumque ab antiqua superstitione, ac terroribus quos error multitudinis deorum afferebat, atque a turpi petulantique victu omnes se adeuntes solutos dimitteret, traduceretque ac mutaret eos qui seipsum observarent a luxu ad modestiam, ab impietate ad pietatem, ab injustitia ad justitiam, ac præterea a crudelium dæmonum potestate ad divinam veræ pietatis comprehensionem ; postremo cœlestis vitæ doctrinæque pietatis portas gentibus per totum orbem apertas ostenderet, usque adeo seipsum demittebat, ut non solum laborantibus graviterque animo ægrotatibus salutarem dex-

[1] Matth. IV, 11. — [2] Luc. II, 13. — [3] Matth. VIII, 29.



tram porrigeret, verum etiam de ipsis jam portis mortis semimortuos, vel eos quoque qui penitus interiissent jamque diu sepulti essent, a mortis vinculis solveret, propter quam maxime causam illi fuit opus ad illa usque loca efficaciam agendi propagare, ut videlicet non solum in vivis, verum etiam in mortuis dominaretur. Dum igitur cum Patre est, atque universi providentiam divina virtute administrat, cœlum ipsum una cum terra et naturas quæ in illis continentur, atque eas quæ supra cœlum intelliguntur divinas et incorporeas, tuetur et curat, Dei Verbum, et Dei sapientia, et Dei virtus, et princeps, et dux, et rex. Quinetiam et Deus et Dominus in divinis Oraculis cum laude et gloria nominatur, et illuminator quidem incorporearum intelligentiumque naturarum. Sol vero justitiæ ac lumen veritatis est dictus, qui subservit atque operam suam immiscet paternis dispositionibus, ex quo et Patris minister et opifex nuncupatur. Solus vero certo ordine novit Deo obtemperare, qui etiam medius intercedit inter Deum qui genitus non est, et eas res quæ post ipsum genitæ sunt; qui universi curationem assumpsit, et Patri pro omnibus qui illi parent est consecratus, solusque illum omnibus mitem propitiumque reddit; qui pontifex æternus ac præterea Christus Patris vocatur : sic enim apud Hebræos olim appellabantur qui imaginem primi per quædam signa referebant. Ac dum Angelorum quidem ordinibus imperat atque iis præest, magni consilii Angelus esse dicitur, et militiæ cœlestis dux, ac maximus copiarum Domini imperator. Dum vero ad hæc nostra descendit, nostramque ipsorum rationalem naturam, et suæ imaginis causa et bonitate Patris assumit, ex quo sane parvulis atque insipientibus ac propemodum pecoribus imperare videtur, Pastor ovium dictus est. Quatenus vero animarum ægrotantium medelam pollicetur, merito Salvator ac medicus dicitur : hoc enim

apud Hebræos Jesu appellatio significat. Cæterum, cum ipsi humano quoque instrumento opus esset, quo etiam hominibus se ipsum ostenderet, Patrisque sui agnoscendi et colendi veram rationem doceret, ne hunc quidem recusàvit modum, sed strenuissime naturam nostram ingressus, ad homines accessit, ac Deum hominis specie ingens miraculum ostendit; ut non solum obscure ac latenter, sine carne et sine corpore præesset, verum ipsis quoque corporeis obtutibus patens, hominumque oculis miracula quæ supra hominem sunt exhibens intuenda, sic quidem ad corporis etiam aures, linguæ, vocisque articulatæ fungens officio, documenta hominibus præberet, divinumque revera atque admirabile spectaculum, quale nullum aliud adhuc visum esse memoratur, quippe quod et salutare et idem beneficium omnibus sentiretur, ipse seipsum ostenderet. Sic etiam Deus Verbum, Filius hominis dicebatur; et quatenus ad homines venerat ut animis humanis medicinam sanitatemque afferret, Jesus nominabatur : nam ipsius Jesu apud Hebræos appellatio, Salvatorem plane significat. Itaque communi more ne versari quidem nobiscum haud indignum sua majestate judicavit; interim tamen nusquam desinens esse quod erat, sed in homine pariter Deum conservans. Itaque statim in primo ad homines descensu, cum Deo divinam commiscet nostri ortus admirabilitatem; quippe qui more nostro sit editus, et mortalis instar hominem indutus, sed non tanquam homo, verum ut Deus de purissima nullasque experta nuptias virgine, nequaquam vero ex concubitu aut corruptione ortum ejus, qui ipse apparebat, acceperit.

CAPUT UNDECIMUM.

Quemadmodum inter homines vitam egerit.

Deinceps vero reliquam vitam omnem eadem ratione peregit, nunc quidem similem naturæ nostræ infirmitatem, nunc vero ipsum Dei Verbum præ se ferens, dum ingentia quædam atque admirabilia tanquam Deus efficit, ac quæ futura essent tanto ante prædicit, et qui a multis non cernitur Deus Verbum, eum ipsum factis planissime demonstrat [paria et similia initiis].

CAPUT DUODECIMUM.

Quod usque ad eos qui antiquitus mortui erant, leges humanitatis illum vocabant.

Vitæ etiam finem extremum, cum ab hominibus discessit, initio ejusdem parem ac similem præstitit. Etenim usque ad mortem, atque usque ad ipsos mortuos, leges erga homines charitatis ipsum vocabant, ut eorum quoque qui antea mortui erant animas revocaret, quandoquidem omnium quicumque a condito ævo fuissent salutem ipse curabat; necnon ut sua morte deleret eum qui imperium mortis habebat, quemadmodum divina docent Oracula. Atque in hoc quoque promiscue rursus dispensationem obivit; quippe qui tanquam homo corpus de morte sepeliendum reliquerit, ab eodem vero corpore tanquam Deus discesserit. Cum enim altius vocem emisisset, et Patri dixisset, « Commendo spiritum[1], » solutus a corpore abiit : neutiquam

[1] Luc. XXIII, 46.

expectans dum mors ad ipsum accederet, sed illam cunctantem ac veluti cessantem, ac potius conjicientem se in pedes et fugitantem, ipse a tergo insequens atque impellens, æternasque abditiorum tenebrarum portas refringens, et mortuis qui illic catenis mortis impliciti erant remeandi ad vitam iter retrorsum aperiens. Hac sane ratione ipsius etiam corpus mortuum excitatum est, et multa corpora eorum qui dormierant sanctorum surrexerunt; unaque cum ipso in sanctam ac vere cœlestem civitatem ingressa sunt, ut merito ex hoc in sacris Litteris dictum sit: « Absorpsit mors, » quæ invaluerat[1]. » Et rursus : « Abstulit Deus omnem la- » crymam ab omni facie[2]. » Ipse vero universi Salvator ac Dominus noster, qui Christus est Dei, victoriæque reportator dicitur, in Propheticis vaticiniis mortem objurgans inducitur, et animas solvens quæ illic vinctæ detinebantur, ubi victoriæ hymnum pronuntiat, ipsa hæc plane dicens : « De manu inferni eripiam eos, et a morte liberabo eorum » animas : ubi tua, mors, victoria ? ubi tuus, mors, stimu- » lus ? Stimulus autem mortis est peccatum; potestas autem » peccati, lex[3]. » Talis sane illius vel usque ad mortem fuit dispensatio, cujus non unam causam qui voluerit quærere, sed plures inveniet : primam namque illam ipsum Verbum docet, ut tam in mortuis quam in vivis dominaretur ; alteram, ut nostras abstergeret maculas peccatorum, qui pro nobis sacrificatus et pro nobis execratio factus sit; tertiam, ut tanquam Dei victima atque ingens sacrificium, ipsi supremo Deo offerretur pro universo mundo; quartam, ut sic fallaciosæ ac dæmonicæ efficaciæ eversionem moliretur ; quintam ad hæc, ut suis familiaribus ac Discipulis vitæ quæ post mortem apud Deum futura est spem, non oratione neque verbis aut vocibus, sed factis ac re ipsa repræsentans, et quod verbis pollicitus fuerat oculis ipsis intuendum subji-

[1] 1 Cor. v. 54. — [2] Isai. xxv, 8. — [3] 1 Cor. v. 55 et seqq. Ose. xiii. 14.

ciens, confidentiores eos atque alacriores præstaret ad eam quæ ab ipso instituta fuerat, religiosæ vitæ rationem, omnibus simul et Græcis et barbaris nuntiandam: protinus itaque hos ipsos familiares ac sodales, quos ipse sibi de optimis lectos asciverat, Apostolosque suos ac Discipulos declaraverat, sua ipsius divina virtute complevit, ut quam ipse nuntiaverat Dei cognitionem, illi omne hominum genus docerent, unam interim omnibus, tam Græcis quam barbaris, religionis instituens rationem : ea porro erat, ut a dæmonibus procul recederent eosque fugerent, deorumque multitudinis fallaciam declinarent, atque unum solum supremum Deum vere cognoscerent : præterea liberationem ab iis quæ prius ignoranter commiserant, dummodo ne in iisdem perseverarent, et unam omnibus salutis spem, per illud quod ipse posuerat sapientissime ac cum omni virtute vivendi institutum pollicebatur.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

Quod in ea natura quæ nec pati nec lædi potest, quæque incorporea est, permanserit, etiam quo tempore factus est homo.

Cum igitur hæc ita se habeant, non oportet te animo perturbari, tametsi et ortum, et corpus, et dolores, et mortem, de materiæ experti atque incorporeo Dei Verbo audis : ut enim solaris luminis radii, licet omnia compleant, et corpora mortua sordentiaque attingant, ipsi tamen nihil patiuntur ; sic etiam, multoque magis, Dei vis incorporea naturæ suæ nullum neque incommodum neque nocumentum accipiet, neque unquam seipsa deterior fiet, quamvis incorporea quadam ratione corpus attingat : quid enim? annon absque eo in quo homo factus est corpore, semper atque

usquequaque per totam elementorum ipsorumque plane corporum materiam penetrans, tanquam is qui Dei sit ratio quædam opifex sapientiæ, quæ ab ipso proficiscitur, in ea ipsa rationes et claudit et signat? dum videlicet inanimis vitam, informibus vero et nullam naturæ speciem habentibus formam figuramque imprimit? quasque in se habet pulchritudines, incorporeasque species, corporum qualitatibus immiscet, movetque ea quæ sua ipsorum ratione inanima immotaque sunt, terram, aquam, aërem, ignem, sapientissimo quodam omnique concinnitate referto motu? atque ordinat omnia quæcumque inordinata sunt, eademque auget ac perficit? ac sua ipsius divina rationalique virtute accedit ad omnia, ac per omnia penetrat omniaque attingit? neque tamen nocumenti quidquam ex earum rerum aliqua trahit, neque suam ipsius naturam coïnquinat? Eadem itaque est ratio, dum etiam inter homines degit, illos quidem antea paucos et numerabiles, solos utique eos de quibus scriptum est, Prophetas justosque viros, iisque alias aliter se ostendit; novissime vero jam omnibus malis impiisque et Hebræis simul et Græcis ex abundanti optimi Patris bonitate amoreque erga homines, beneficum seipsum salutaremque exhibet, plane hoc ipsum ac publice denuntians : « Non indigent, *inquit,* bene valentes medico, sed » male habentes : non veni ut vocarem justos, sed peccato» res ad pœnitentiam[1]. » Vocabat ergo Salvator omnium dicens : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, » et ego reficiam vos[2]; » vocabat ac sanabat liberaliter, per illud humanum instrumentum quod præ se ferebat, veluti quidam musicus vir qui per lyram quam sit doctus ostendit; necnon ægrotantibus animis quæ in corporibus degebant, veluti optimus quidam medicus, dum cognata congruentique ope ipsum hominem curat, ipse seipsum exemplar omni

[1] Matth. IX, 12. — [2] Id. XI, 28.

sapientia omnique virtute refertæ vitæ præbebat : docebatque interim veritatem, non quam ab illis compilasset, sed eam quæ et a seipso et a Patre, priscis illis qui tam multis ante sæculis a nostra ætate procul vixerant, Dei amicis, qui ante Mosem floruerunt Hebræis, veluti lex quædam exposita esset. Et corpora ipsa non minus curabat quam animas; nam corporeis quidem hominum oculis, quæ per corpus ab ipso fiebant intuenda comparabat, rursusque corporeis auribus doctrinam per corpoream itidem linguam insonabat; necnon omnia perficiebat per eum quem assumpserat hominem, iis qui non aliter quam sic duntaxat ipsius divinitatem sentire poterant : hæc namque omnia ad usum atque utilitatem omnium nostram, humanum genus omni prosequens amore Dei Verbum, paternis consiliis administrabat, ipse interim rursus et materiæ expers et incorporeus manens, cujusmodi etiam pridem apud Patrem erat, neque mutans essentiam neque perdens, quod suæ ipsius naturæ proprium erat, neque vero aut corporis vinculis impeditus, aut a sua divinitate dejectus, ac ne domesticam quidem Verbi potestatem amittens, sed neque iis qui illic quidem ubi ipsi humanum vas aderat degeret tantum, in aliis vero universi partibus esse prohiberetur : etenim tunc quoque cum inter homines versabatur, nihilo minus omnia complebat, interim et cum Patre et in Patre idem erat, et omnium rerum pariter in eodem tempore, tam cœlestium quam terrestrium, curam gerebat, nusquam ab illa præsentia qua cunctis rebus adest nostro more exclusus, neque divina ne ageret more suo impeditus, sed illa quidem a seipso communicans homini, hæc vero a mortali ipse non accipiens; item mortali quidem vim divinam suppeditans, a mortali vero ipse non contra in partem aut communitatem adductus. Neque igitur in partu a corpore ipse incorporeus inquinabatur, neque item qui patibilis naturæ expers erat,

aliquid a mortali secundum essentiam patiebatur : nam neque, verbi gratia, dum lyra pulsatur aut nervi convelluntur, pati verisimile est eum qui ita præludit ; neque dum cujuspiam viri sapientis corpus torquetur, illius sapientiam aut quam in corpore gerit animam, cædi aut puniri merito dicere possumus : eadem ratione neutiquam, multoque etiam minus, quod Verbi aut natura aut vis detrimenti quidpiam ex corporis affectionibus trahat, affirmare par est. Nam supra ne luminis quidem illud appositum exemplum, pollui solares radios dum cœlitus in terram demittuntur, et lutum ac cœnum atque omnis generis sordes attingunt, concedebat : illuminari quidem etiam hæc ab ipsius luminis radiis, nihil sane nos affirmare prohibeat ; solem vero ipsum fœdari aut lutosum fieri dum ejus lumen corporibus immiscetur, nequaquam. At ista tamen non sunt a natura corporum aliena. Illud vero omnis expers materiæ incorporeumque Dei Verbum, quod ipsa vita est, et ipsum lumen intelligibile, et alia quæcumque prius enumerata sunt, quidquid divina atque incorporea sua vi attigerit, vivere id degereque cum lumine rationali necesse est. Hac sane ipsa ratione, quodcumque etiam corpus attigerit, sanctificatum protinus id illuminatumque est, ab eodemque ægritudo omnis omnisque infirmitas, aliaque ejusdem generis universa, refugiunt : privatio autem illius plenitudinem adipiscitur. Sic sane etiam mortuum illud Verbi corpus, ubi exiguum quiddam virtutem illam Verbi attigit, tum excitatum est illico ac revixit, et mors vitam effugit, et ipso lumine obscuritas dissoluta est, et quod corruptibile erat induit incorruptionem ; quod mortale, immortalitatem.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Quemadmodum, renovato homine, omnibus nobis æternorum bonorum spem præbuerit.

Cæterum, quidnam aliud tandem, quam quod totus homo ab ipsius Dei natura absorptus est? et rursus Deus fuit Deus Verbum, cujusmodi fuerat etiam antequam homo fieret? et secum Deum hominem fecit, spei nostræ primitias? hunc ipsum interim ad illius vitæ æternæ, quam penes se habet, atque id dignitatis in divinitate ac beatitudine communitatem assumens, nobisque itidem omnibus, futuræ apud ipsum et cum ipso immortalitatis ac regni, maximum hoc præbens indicium.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

Quid sibi velit quidve significet ipse Christi adventus, et quod Deus, et Dominus, et Pontifex Dei universi, per Prophetas Hebræorum Christus appellatus est.

Hoc sane fuit illius ad homines accessionis extremum, ut sic eum qui ab ipsius Patris cognitione aberraverat, ad eam ipsam reduceret, et cognatum atque amicum, suaque ipsius donatum ornatumque imagine, propriæ vitæ gaudiis ac possessione donaret, amicumque illum ipsum Patris ac familiarem efficeret, cujus causa idem Dei Verbum se fieri hominem passum est. Sic sane, ut paucis absolvam, hæc Salvatoris ac Domini nostri Jesu Christi consideratio et materia,

variam habens dispositionem, ex Propheticis Hebræorum oraculis confirmabitur, sane quemadmodum paulo post accepta ab illis testimonia demonstrabunt, recentioribus Litteris vetera comprobantibus, et Angelicis testimoniis Prophetica quasi certa impressa nota commendantibus. Cæterum, quando hæc ita se habent, tempus est deinceps de appellatione ejusdem disserere, quatenus et Jesus et Christus dictus est, necnon per quas Prophetias nominatim ante sit denuntiatus : primumque illud contemplemur, quidnam ipsum Christi nomen significet, antequam Prophetica de proposita inspectione oracula colligere incipiamus. Par autem esse arbitror de ipsa primum Christi appellatione tractare, illiusque intellectum distinguere, ut nihil prorsus nos lateat eorum quæ hoc loco quæri solent. Alius igitur, ab iis quæ propiora sunt et quæ ad nos magis spectant initio sumpto, dixisset Mosem primum omnium in legibus posuisse, eos qui Deo consecrati essent unguento comparato ungi solitos, fragrantia scilicet quadam opus esse corporibus, eaque bene olere oportere ratus ; quandoquidem omne quodcumque male oleat sceleratis atque immundis potestatibus est amicum, sicut contra studiosis quodcumque fragrantiam amet : ex quo etiam, ut incensis et fumigationibus composite ad abundantem fragrantiam, singulis diebus uterentur sacerdotes in templo legibus sanxisse, ut dum sic aër miscetur et quidquid male olet repellit, defluentia quædam divina precantibus immisceatur ; nam propter hanc ipsam causam etiam unguentum odoratissimum, ad unguenti usum unguentaria arte componi solitum, ut eo ungerentur qui communibus rebus publice præficiendi fuissent; et christi nomen primum Mosem iis qui ita ungerentur imposuisse : id autem unctionis genus non solum pontificibus fuisse traditum, sed et prophetis et regibus qui postea fuerint, quibus etiam ipsis solis hoc unguento ungi fas esset. Hæc

igitur dictu quidem faciliora fuissent, longe tamen remota a divina et sublimi Prophetæ ipsius intelligentia; siquidem admirabilis ille atque ingens revera sacrorum administrator, qui omnem terrenam et corpoream naturam in solis noverat qualitatibus discretam, nullo modo aliam alia honore aut pretio digniorem judicavit, utpote cum omnia nosset ex eadem orta materia, quæ neque unquam sistit, neque stabile quidquam in natura habet, semper autem fluit, et ad propriam corruptionem festinat : non igitur quod suave esset in corporibus elegit, neque ipsum per se quod sensus ipsos demulceret prætulit; hoc namque animæ vitium fuisset, quæ in humum et ad corporum voluptatem declinaret : etenim innumerabiles effœminata corpora habentes, et alioqui vitiis obnoxii, et intemperantes, qui unguentorum operosa varietate uti solent, animas interim omni fœditate omnibusque sordibus male olentes circumferunt; sicut e contrario qui Dei amici sunt, ipsam virtutem olentes, et multo præstantiorem a modestia atque a justitia et ab omni pietate halantem fragrantiam, quam de terræ odoramentis trahentes, odorem corporum quæ materia constant nihili prorsus faciunt : igitur cum egregie admodum percepta et cognita haberet Propheta, unguentorum atque incensorum nullam præcipuam gerebat curam; meliorum vero ac divinarum rerum imagines, quantum poterat per corpora iis qui sic duntaxat neque usquam aliter divinas res doceri poterant, exhibebat. Nam quod ipsum hoc divinum quoque oraculum responderit, palam descriptum habetur his verbis : « Vide ut facias omnia ad exemplar » quod tibi monstratum est in monte [1]. » Igitur aliarum rerum cum perficeret hæc quæ exemplaria nominare consuevit, illum unguenti usum illamque unctionem sancivit.

[1] Exod. xxv, 40.

Sublimior tamen earum rerum, et quæ de arcanis proferri solet ratio, pro mea dicendi facultate, talem habebat sensum, quod solum est bonum solumque revera fragrans et pretiosum, atque omnis quidem vitæ principium et fons, omnibus autem una cum eo ut sint, etiam id, ut bene sint, largiens, unum sane illud Hebræorum ratio noverat qui quidem universi primus est auctor, ipsum utique altissimum ac totius regem, omniumque rerum opificem Deum. Hujus itaque supremæ atque ingenitæ divinæ essentiæ virtutem illam, quæ omnia valet, omne bonum præstat, omnem pulchritudinem subministrat, divinus Spiritus, proprio et convenienti exemplo conferens atque accommodans, Dei oleum appellat ; quare et Christum et unctum eum qui illius particeps sit, vocat. Oleum vero in his noli miserationem accipere, neque in rebus adversis mœrorem, sed id quod certæ plantæ fructus emittit, quod ex humida materia nihil habet admixtum, quod lumen auget, quod fessos sublevat, quod labores aufert, quod eos qui ipso unguntur hilares facit, quod instar luminis de seipso vibrat splendores, nitidumque ac micantem eorum qui ipso utuntur comparat vultum : quod utique ipsum etiam divinæ Litteræ produnt illis verbis : « Ut exhilaret faciem in oleo. » Huic igitur exemplo supremam ejus Dei, qui omnium est princeps omniumque rex, virtutem comparans oratio, eum qui solus hoc toto unctus est, quique divinæ atque ejus quæ cum nullis aliis communicatur, Paternæ fragrantiæ particeps factus, et qui solus ex illo genitus Deus Verbum, communicatione gignentis ingeniti, Deus de Deo est declaratus, Christum atque unctum vocavit (5). Quocirca in Psalmis ad hunc ipsum qui a Patre unctus est sic quoddam oraculum dicit : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi : virga di» rectionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti ini-

» quitatem; propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ, » præ consortibus tuis[1]. » At vero una quidem est olei natura, sed unguenti quæ est, ea multarum in idem concursum significat. Proinde etiam illa et ingenita omnium regis Dei virtus, quatenus quidem simplex atque incomposita, nullique alii naturæ commixta intelligitur, simplici olei locutioni collata est : quatenus autem plurimas in eodem considerationes comprehendendi vim habet, ut quod facere potest, quod regnare, quod providere, quod judicare, quod amore prosequi homines, quod salutem afferre, aliaque innumerabilia quæ intelligentia considerantur; unguento rursus hæc ipsa quæ multa et bona comprehendere potest vis, merito comparata est, quo unguento eum qui Dei et verus et solus est pontifex, unctum esse divina nos docent oracula. Et primus quidem ipse Moses, qui in arcanis divinarum rerum inspectione ac mysteriorum, quæ ab ipso in iis visionibus quibus Deum præsentem agnoscebat de primo et solo uncto et pontifice Dei perfecta sunt dignus habitus est, imagines jubetur in terra et notas conficere eorum quæ in illis Dei visionibus intellexerat, ut qui talibus notis ac signis digni habiti erant, ea possent tantisper meditari, iisque se exercere, dum quæ vera essent inspicere non dabatur. Is igitur selectum interim ex his hominibus qui in terra versantur, virum ad sacra Deo facienda idoneum, primus christum nominavit, appellationem ad ea referens quæ sola intelligentia considerantur; qui sane cum hunc quadam fragranti unctione præstantiorem cæteris hominibus declarasset, verissime et planissime denuntiavit omnem naturam quæ creata est, multoque etiam magis humanam per se, dum a virtute increata relinquitur, præstantioris cujuspiam fragrantiæ indigere. Sed quæ Patris quidem illius et ingeniti est, eam attingere nemini fas est; uni enim dun-

[1] Psalm. XLIV, 7, 8.

taxat unico primoque Genito hoc reservatum est donum : qui autem post illum existunt, ii non aliter quam per ejusdem Unigeniti communicationem, bonorum compotes fieri poterant. Spiritus ergo divini id quod apud Mosem fertur, nota quædam erat. Divisiones porro donorum sunt, sed idem est Spiritus, cujus maxime ut fieri participes studerent et sacerdotes et prophetæ et reges, opus esse arbitrabatur, utpote qui non pro seipsis solum, verum etiam pro tota gente Deo sacrati essent. Quod autem rerum magis divinarum Mosaïca illa notæ quædam essent, et quam fieri posset ut etiam qui sine terrestri unguento divino Spiritu afflati essent, christi nominarentur, agedum aliquanto diligentius consideremus jam nunc. David igitur in Psalmo CIV dum quæ ad Abraham et Isaac et Jacob pertinent historias repetit, ipsos plane illos veteres patres, et qui ante Mosis ætatem fuerunt, christos vocat, nullam ob aliam causam quam propter divini Spiritus, cujus participes erant, influentiam. In expositione igitur historiarum, quemadmodum hospitio ab externis suscepti, et quemadmodum insidiis circumventi, salutem a Deo consecuti sunt, sicut Mosaïca narratione proditum est, prophetas illos simul et christos nominat, tametsi nondum Moses in hominibus degebat, neque unguentum ex lege ejusdem comparatum adhuc fuerat. Audi igitur quid dicat Psalmus : « Memento mirabilium ejus » quæ fecit, prodigia ejus, et judicia oris ejus. Semen Abra» ham servi ejus ; filii Jacob electi ejus. Ipse Dominus Deus » noster; in universa terra judicia ejus. Memor fuit in sæ» culum testamenti sui, verbi quod mandavit in mille ge» nerationes, quod disposuit ad Abraham, et juramenti sui » ad Isaac; et statuit illud ad Jacob in præceptum et ad » Israël in testamentum æternum, dicens : Tibi dabo ter» ram Chanaan funiculum hæreditatis vestræ : et trans» ierunt de gente in gentem, et de regno ad populum al-

» terum : non permisit hominem nocere eis, et corripuit » pro eis reges. Nolite tangere christos meos, et in prophe- » ticis meis nolite malignari [1]. » Hactenus quidem David. Moses vero, etiam quos reges corripuerit narrat, dicens : « Et castigavit Dominus Pharaonem plagis maximis, et do- » mum illius, propter Saram uxorem Abraham [2]. » Et rursus de eo rege qui regnabat in Geraris scribit : « Et venit Deus » ad Abimelech in somnis noctu, et dixit : En morieris tu, » propter mulierem quam tulisti ; » (hæc autem erat uxor Abraham.) Porro deinde sermone progressus, de eodem ait : « Nunc autem redde viro suo uxorem, quoniam pro- » pheta est, et orabit pro te [3]. » Vides ut hoc loco veteres Dei amicos et prophetas David, ac potius per illius divinus Spiritus, christos appellaverit nullo terrestri unguento unctos : qui enim Moses posterioribus temporibus id instituerit ? Cæterum, audi nunc Esaiam quoque ita de Christo manifestissime canentem, tanquam de eo qui et redemptor et Salvator a Deo sit mittendus ad homines, quique venturus ut captivas animas gerentibus liberationem, mentes vero obcæcatas visus recuperationem nuntiet. Hunc enim rursus Propheta non comparato unguento, sed eo quod Paternæ divinitatis sit proprium et sola intelligentia capiatur, Deumque ipsum maxime deceat, Christum extitisse docet, qui non ab hominibus, sed ab ipso Patre unctus sit. Dicit ergo ex illius persona : « Spiritus Domini su- » per me, propter quod unxit me ; evangelizare pauperibus » misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis re- » missionem et cæcis visum [4]. » Primum igitur hoc teneatur, Esaiam sicut David, quem venturum dixerit ad homines et prædicaturum captivis remissionem ac cæcis visum, hunc non comparato unguento, sed eo quod ingenitæ Paternæque atque omni bonitate refertæ virtutis sit proprium,

[1] Ps. civ, 5 et seqq. — [2] Gen. xii, 17. — [3] Id. xx, 3, 7. — [4] Isai. lxi, 1.

Christum extitisse, vaticinari. Ex quadam vero prophetica consuetudine, quod futurum est Propheta quasi præteritum enuntiat, et tanquam de seipso vaticinante significat. Hactenus igitur eos qui ab ipso Deo et non ab hominibus, et Spiritu divino, non confecto oleo ungerentur, revera christos nominari didicimus : sed jam tempus est ut videamus quemadmodum divina quadam virtute, et præstantiore quam natura hominis fert, verum Dei Christum existere Hebraïca ratio doceat. Audi ergo rursus David, qui æternum quemdam Sacerdotem vidisse se ait, atque hunc Dominum suum appellat, et sedere eumdem cum Deo Patre confitetur, in Psalmo nono et centesimo ubi sic ait : « Di- » xit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec » ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam » virtutis emittet tibi Dominus ex Sion, et dominaberis in » medio inimicorum tuorum : tecum principium in die vir- » tutis tuæ, in splendoribus sanctorum tuorum : ex utero » ante Luciferum genui te. Juravit Dominus, et non pœni- » tebit : tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem » Melchisedech[1]. » Et sane inspice quemadmodum in his verbis David, qui totius Hebraïcæ gentis rex erat, et præter regalem dignitatem etiam divino Spiritu ornatus, agnoverit quemdam ita magnum atque ita supra modum admirabilem, eum utique de quo ipse loquitur et quem in spiritu viderat, ut Dominum illum suum appellet. « Dixit » enim, *inquit*, Domino meo. » Quinetiam pontificem æternum eumdem intelligit, et sacerdotem Dei altissimi, et confessorem Dei Patris, et prolem ejusdem : atqui sine unctione fieri sacerdos Dei apud Hebræos nemo prorsus poterat : quocirca illos omnes nominare christos iidem libenter consueverunt. Christus ergo, etiam is utique de quo loquitur Psalmus, sacerdos erit. Quomodo enim testimonio

[1] Psal. cix, 1 et seqq.

Prophetæ sacerdos esse diceretur, nisi idem prius christus extitisset? Sed etiam in æternum Sacerdos esse dicitur : porro hoc amplius naturæ humanæ accommodari non potest; neque enim hominis æternum durare, quoniam mortale et fragile plane nostrum est genus. Excellentior ergo quispiam ut intra hominis naturam consistat is qui in verbis significatur, Dei sacerdos erit, qui cum jurisjurandi affirmatione perpetuo duraturum atque infinitum sacerdotium a Deo acceperit. « Juravit enim, *inquit*, Dominus, et » non pœnitebit eum : tu es Sacerdos in æternum, secun» dum ordinem Melchisedech : » quoniam enim Melchisedech Moses sacerdotem Dei altissimi fuisse conscribit, nullo artificioso unguento inunctum, et multo ante leges ab ipso scriptas eo munere functum, ac virtute longe præstantiorem illo tam decantato Abraham (sic enim ait : « Et Mel» chisedech rex Salem, sacerdos Dei altissimi, benedixit » Abraham : planeque sine omni controversia, *Apostolus* » *ait*, quod inferius sit a superiore benedici[1] :) » quoniam igitur hic Melchisedech, quicumque ille fuerit, ita inductus est ut nullo artificioso unguento unctus intelligatur, sed altissimo Deo consecratus; merito etiam is de quo vaticinatur David, secundum ordinem Melchisedech magnus quidam esse et natura omnibus superior dicitur, utpote qui et supremi Dei sacerdos, increatæ potestatis consessor, et ipsius Prophetæ ac regis Dominus et sacerdos, non simpliciter, sed in æternum sit Patris. Dicit autem divinus quoque Apostolus, explorans ea quæ ad hos locos pertinent : « In quo, *inquit*, abundantius volens Deus ostendere hæ» redibus immobilitatem consilii sui, interposuit jasjuran» dum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est » mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus : » et rursus : « Alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt,

[1] Hebr. VII, 7.

» hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum, » *Juravit Dominus et non pœnitebit eum; tu es sacerdos* » *in æternum secundum ordinem Melchisedech :* et alii » quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte » prohiberentur permanere; hic autem eo quod maneat in » æternum, sempiternum habet sacerdotium : unde et sal» vare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum, » semper vivens ad interpellandum pro nobis [1] : » sane per hæc commendatur quædam quæ est in iis quæ sunt, et quæ consistit in iis quæ sola intelligentia capiuntur, divina virtus, quæ Deo universi (ut in oraculis Hebræorum legimus) consecrata est : neque vero terreno atque humano unguento, sed alterius generis quod Deum deceat, divinaque virtute ac potestate ad munus sacerdotis obeundum, Deoque Patri præstandum, confirmata consistit : eum igitur de quo Psalmus vaticinatur, apparet prorsus sacerdotem quemdam esse sempiternum, altissimique Dei Filium, tanquam ab ipso altissimo Deo genitum, et illius regni consessorem : est etiam ostensum, ut qui per Esaiam significatur Christus, non ab hominibus factus sit, sed ab ipso Patre per Spiritum divinum sit unctus, et ad homines qui captivi tenerentur redimendos missus. Hunc igitur divino spiritu intuitus Moses, dum imagines ac notas ipsius, ut in hominibus, constituit; comparato unguento interim divini spiritus loco, quem in hominibus prætulerat sacerdotem inunxit, christumque eum et unctum, relatione ad eum qui verus est, appellavit. Quod autem hæc ita se habeant, quis, cui fides habeatur, testis ipso Mose dignior? in iis enim quæ ab ipso scripta sunt respondentem sibi Deum ac Dominum, palam sibi imperasse docet ut, secundum exhibitam sibi intelligibilem ac cœlestem illius visionem, corporea specie adorationem in terra constitueret, quæ rerum

[1] Hebr. VI, 17 et seqq.

intelligibilium atque incorporearum imaginem complecteretur. Itaque cœlestium Angelorum divinarumque potestatum ordines adumbratione ac figura quadam dicitur descripsisse, cum ipsi utique oraculum dixisset : « Facies omnia ad exemplar quod tibi demonstratum est in monte[1]. » Ergo quemadmodum reliqua, ita et pontificem induxit, quem terrestri unguento ungeret : itaque umbratilem quemdam ac simulatum, non autem verum Christum et Pontificem, illius tamen cœlestis Christi et Pontificis instar, expressit. Cæterum, ut proprie quidem Christus non homo fuerit Dei Filius, qui dextra Paternæ divinitatis sit decoratus, et multo præstantior non solum mortali humanaque natura, sed etiam omni intelligibili in rebus creatis essentia intelligatur, plane me arbitror demonstrasse, præter unum illud, quod ad ea quæ antehac dicta sunt addendum esse arbitror, ab eodem utique David in quadragesimo quarto Psalmo, inscriptione præposita illa quæ est *pro Dilecto et iis qui immutabuntur*, Deum simul et regem et Christum unum et eumdem quemdam appellari, his quidem verbis : « Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera » mea regi : lingua mea calamus scribæ velociter scribentis : » speciosus forma præ filiis hominum; » quibus deinceps adjungit : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi : virga di» rectionis, virga regni tui : dilexisti justitiam, et odisti ini» quitatem : propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exulta» tionis, præ participibus tuis[2]. » Considera ergo diligentius quemadmodum, secundum Psalmi inscriptionem, tum pro Dilecto se verba facere initio statim ostendat, tum etiam, ut ad intelligentiam eorum quæ dicenda sint auditorem commoveat, significat præterea quænam sit hujus orationis ita disponendæ causa, cum ait in finem pro iis qui immutabuntur, ad intelligentiam, pro Dilecto : porro quosnam alios

[1] Exod. xxv, 40. — [2] Psal. xliv, 2 et seqq.

dixeris immutandos, pro quibus hic Psalmus sit dictus, nisi eos qui mutandi sint a priore vita ac moribus transferendique, et ex aliis alii futuri per eum de quo idem Psalmus vaticinatur? hic autem est Dilectus Dei, pro quo in ipsa Prophetia intelligentia esse opus, Psalmus ipse initio nobis præscribit. Quod si dubites quis hic tandem sit Dilectus de quo in hoc Psalmo tale habeatur vaticinium, e vestigio tibi ipsa oratio declarabit, quæ initio statim ita ait : « Eructavit » cor meum verbum bonum. » Dixerit autem quispiam, ipsum illud significari in principio apud Deum Verbum, de quo theologice scribens magnus Evangelista Joannes, sic loquitur : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud » Deum, et Deus erat Verbum [1]. » Illud vero : « Eructavit » cor meum verbum bonum [2], » si quidem ex persona Patris et Dei universi dicatur, unicum genitum Dei Verbum significaverit, tanquam Filium, qui de Patre extiterit non projectione aliqua, aut divisione, aut sectione, aut diminutione, aut alia quapiam ejusmodi ratione cujusmodi in corporibus agnoscere consuevimus, impia enim illa et omnino procul abducta, longeque semota ab illa generatione ineffabili. Cæterum, secundum ea quæ prius a nobis excogitata sunt, etiam hæc oportet assumere, quod quemadmodum quidem, ubi de utero Dei et ante Luciferum genitus dicitur, figurate nos talia intelligere oportet, et secundum considerationem illam duntaxat quæ de iis rebus habetur quæ sola intelligentia capiuntur, ita etiam illud accipere debemus : « Eructavit cor meum verbum bonum : » quod quidem divinus Spiritus secundum solam intelligentiam enarrat ; quibus sane nos verbum illud pro clausula addere possumus satis commode, quod et consuevimus in omnibus dicere quæ de illo theologice feruntur et omni pietate refertum est : « Generationem ejus quis enarrabit ? » quamvis morta-

[1] Joan. [illegible] [2] Psal. [illegible]

libus humanisque vocibus consueverint nobis Litteræ divinæ etiam illius ortum exponere, et uteri vocabulum in eo usurpare : hæc enim sola contemplatione secundum intelligentiam capiuntur, nec aliter quidem quam si legibus allegoriæ quæ permutatio dicitur subjecta fuerint; qua quidem ratione etiam illud, *Eructavit cor meum verbum bonum*, de primi Verbi constitutione illiusque propagatione dictum esse quispiam affirmaverit, quando non aliter cor, secundum illud cor duntaxat quod apud nos intelligitur, in Deo Patre accipere fas est. Et sic quidem alius quispiam Verbum quod erat in principio apud Deum, id dixerit habendum de quo Psalmus loquitur, quod etiam bono merito dictum sit, tanquam de Patre optimo genitum : nos autem in Psalmo si longius paulo progrediemur, hunc de quo tale vaticinium fertur, hunc, inquam, ipsum Dilectum Dei unctum fuisse rursus, non sicuti a Mose aut ab alio quopiam homine, sed ab ipso ingenito et omnia infra seipsum habente Deo, atque ejus ipsius Patre, inveniemus. Progressus igitur deinceps sic ait : « Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultatio- » nis præ participibus tuis[1] : » eum igitur qui hujus quoque Psalmi testimonio unctus esse dicitur, quonam alio nomine quis appellaverit, quam Christum? Habemus igitur jam nunc in his verbis, duas hujus qui tali vaticinio prædicatur denominationes, Christi et Dilecti, cum ipse unctionis auctor unus et idem sit dictus : quocirca unctus esse dicitur is de quo sermo est oleo exultationis, ut ea causa intelligatur quæ percurrenti tibi pauca, vel potius omnem talium verborum sensum dispicienti, constabit. Profert igitur Psalmus ipsum plane de quo interim vaticinatur, ipsum, inquam, Dei Dilectum, alloquens ea verba quæ paulo ante exposita sunt, in quibus dictum est : « Sedes tua, » Deus, in sæculum sæculi : virga directionis, virga regni tui :

[1] Psal. x...

» dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem : propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis[1]. » Inspice igitur Deumne in his alloquatur planissime, an non? nempe, *Tu,* inquit, *Deus,* pro eo quod est, O Deus, sedes tua in sæculum sæculi extat : et virga directionis, virga regni tui : et quoniam tu ipse Deus dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus tuus, et Christum te præ omnibus constituit. Sed longe his clarius Scriptura Hebræorum idem demonstrat, quam Aquila accuratissime interpretans his verbis edidit : « Sedes tua, o » Deus, in sæculum et ultra : sceptum directionis, sceptrum » regni tui : dilexisti quod justum est, et odisti impietatem : » super hoc, unxit te, o Deus, Deus tuus oleo lætitiæ ab » amicis tuis. » Pro eo igitur quod est, *Deus Deus tuus,* Hebraïcus ipse contextus habet, O Deus, Deus tuus; ut totum sit : Dilexisti, o Deus, quod justum est, et odisti impietatem; propterea, ob hanc ipsam causam, unxit te, o Deus, ille qui tuus quoque est Deus; ut sit et qui ungitur Deus et qui ungit : qui quidem sit omnium Deus (4). Hoc autem ei qui Hebraïcam linguam diligentius attenderit, plane admodum constabit : nam in prima denominatione, ubi Aquila, Sedes tua, o Deus, interpretatus est; qui plane pro eo quod est Deus, o Deus enuntiavit; ipsum Hebraïcum habet *Eloïm.* Porro hic itidem in illo, Propterea unxit te, o Deus, ipsum *Eloïm* intelligitur; quod vocativum casum, *o Deus,* significat. Pro recto vero nominis casu, ubi dictum est, *Propterea unxit te Deus Deus tuus,* ipsum Hebraïcum habet *Eloach,* admodum accurate atque exquisite, ut sit ipsum quidem *Eloïm,* vocativo casu, significans *o Deus;* ipsum vero *Eloach,* Deus tuus, recto casu : ut hæc sit exquisitissima interpretatio quæ habet : « Propterea unxit » te, o Deus, Deus tuus. » Clarissime igitur in his Deum al-

[1] Psal. XLIV, 8.

loquens, Oraculum ait ipsum unctum esse a Deo oleo exultationis, præ omnibus qui unquam ejusdem cum ipso participes fuerint appellationis. Habes igitur in his planissime, Deum qui ungitur et Christus efficitur, non unguento composito neque ab hominibus ad id dignitatis provectum, ac ne eadem quidem cum cæteris hominibus ratione. Porro hic idem est et Dilectus Dei, et ejusdem Proles, et Sacerdos æternus, et consessor Patris dictus. Sed quis hic tandem erit, nisi primum genitum Dei Verbum, qui in principio apud Deum Deus erat? qui per totam divinam Scripturam prædicatur ut Deus? quemadmodum deinceps oratione longius progressus, pluribus verbis ostendam. Cum hæc igitur a nobis hactenus considerata sint de Christi propagatione, deque ejusdem appellatione, agedum propositum argumentum repetamus, et quam multis Propheticis prædicationibus Christus nominatim sit antea nuntiatus, contemplemur.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

§ I. — A PSALMO II.

Quam multis Scripturis Christus nominatim, qui a regibus et principibus et gentibus et populis circumvenitur, et ab ipso Deo gignitur, et Filius hominis appellatur, gentiumque et finium terræ sortem accipit a Patre, antea sit enuntiatus.

« Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in » unum adversus Dominum et adversus Christum ejus : » quibus deinceps adjungit : « Ego autem constitutus sum rex » ab eo super Sion monte sancto ejus, nuntians præceptum » Domini : Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego » hodie genui te : postula a me, et dabo tibi gentes hæredi-

» tatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ[1]. » Planissime etiam his divinus Spiritus Christum appellat, Deique eumdem Filium vocat, sicut nos docuerunt ea quæ superius dicta sunt simulque et circumventionem quamdam futuram contra illum significat, et gentium per eumdem futuram vocationem ante denuntiat : quæ quidem re ipsa palam in Salvatore nostro Jesu Christo ipse rerum eventus declaravit : necdum igitur gentes et populi et reges et principes desistunt, tum adversus illum, tum adversus ejusdem doctrinam convenire. Quod si hæc Judæi ad futurum referant tempus, jam illos fateri oporteat eum quem ipsi expectant Christum, rursus circumveniendum, sicut præsens habet Oraculum, quod ait : « Astiterunt reges terræ, et principes » convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus » Christum ejus ; » quod sane daturi nusquam sint, quippe qui magnum quemdam principem regemque æternum, Redemptoremque suum fore eum qui venturus sit Christum expectent : nam si et ille cum venerit eadem patiatur quæ jam passus est qui venit, quid causæ sit cur illi potius quam huic credendum, aut non credendum? Quod si inde exclusi, ad David sive ad quempiam ex illius nepotibus Judaïcæ gentis regem, oraculum referant, jam erit demonstrandum quod neque David, neque alius quispiam eorum qui unquam apud Hebræos illustres fuerint, memoratur, qui aut Filius Dei sit aliquo oraculo dictus, aut ab ipso Deo genitus, sicut ille de quo Psalmus vaticinatur, neque imperans cunctis gentibus et regibus et principibus et populis, qui sit insidiis circumventus : sin autem illorum nullus talis ostenditur, et re ipsa cuncta hæc confirmantur, tum quidem quod olim illa sustinuerit, tum vero quod adhuc atque hodie quoque a regibus et principibus et gentibus et populis Christus Dei oppugnetur ; quid jam impediat ne ipse sit de

[1] Psal. II, 1 [illegible]

quo oraculum illud vaticinatur, quod ait : « Astiterunt re» ges terræ et principes convenerunt in unum, adversus » Dominum et adversus Christum ejus; » uni etiam eidem quæ in eodem Psalmo sequuntur conveniant, in quibus dictum est : » Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego ho» die genui te; postula a me, et dabo tibi gentes hæredita» tem tuam, et possessionem tuam terminos terræ? » Etenim hæc quoque indubitatum in uno illo eventum Prophetiæ nacta sunt, quando illius Discipulorum « in omnem terram » exivit sonus, et in fines orbis terræ verba eorum[1]. » Plane autem Christum nominat quæ antecedit oratio, tanquam ex ipsius persona docens illum esse Filium Dei, ubi ait : « Do» minus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. » Cui adjunges etiam illud quod in Proverbiis ex persona ejusdem prolatum est, ad hunc modum se habens : « Ante» quam montes firmarentur et ante omnes colles gignit me[2]; » et quod in nono ac centesimo Psalmo a Patre ad illum dictum est hoc modo : « Ex utero ante luciferum genui te[3]. » Sed attende quemadmodum unum et eumdem nominatim Christum simul et Filium Dei, qui ab hominibus sit circumveniendus, et sortem gentes accepturus, et fines terræ possessurus, sacræ Litteræ futurum canant, duobus signis illius inter homines dispensationem significantes, et conspiratione adversus illum futura, et gentium sub eumdem subjectione.

§ II. — A PSALMO XIX.

Christus nominatim quæcumque postulet a Patre impetrans.

« Impleat Dominus omnes petitiones tuas : nunc cognovi » quod salvum fecit Dominus Christum suum, exaudiet il» lum de cœlo santo suo[4]. » Quoniam nunc propositum est

[1] Psal. XVIII, 5. — [2] Prov. VIII, 22, 25. — [3] Ps. CIX, 3. — [4] Ps. XIX, 6. 7.

demonstrare in quam multis locis nominatim Christus apud Prophetas sit dictus, merito adjungam hæc quoque in quibus planissime Christus nuntiatur. Cæterum totus Psalmus ex persona sanctorum virorum preces emittit in ipsius Christi personam. Cum enim propter nos et pro nobis factus homo omnes acceperit contumelias, una cum illo supplicante et Patrem pro nobis deprecante, ipsi quoque docemur orare, tanquam cum eo qui bella adversum nos, sive visibilia illa sint, sive etiam invisibilia, propulset. Quare a Psalmo verba illa accipientes, ad illum dicere solemus quæ sic habent : « Exaudiat te Dominus in die tribulationis » tuæ. Protegat te nomen Dei Jacob : mittat tibi auxilium » de sancto, et de Sion suscipiat te[1]. » Deinde quoniam illi proprium est, tanquam ei qui magnus sit Pontifex, spiritualia in glorificationibus ac prædicationibus de Deo sacrificia pro nobis conficere, quoniamque ut sacerdos et semetipsum ipse, et quem assumpsit de terra hominem, pro nobis perfectum atque integrum sacrificium Deo et Patri obtulit, idcirco ad illum dicimus : « Memor sit omnis sacrificii tui, » et holocaustum tuum pingue faciat[2]. » Et quia omnia quæcumque deliberat salutaria sunt atque utilia mundo, jure et merito sic illum alloquimur : « Tribuat tibi Dominus se» cundum cor tuum, et omne consilium tuum impleat[3]. » Ad hæc deinceps ejus a morte reditum ad vitam confitentes, dicimus : « Exultabimus in salutari tuo[4]. » Etenim Christi salutare quodnam aliud intelligatur tandem, nisi illius a mortuis ad vivos reditio, per quam omnes qui ceciderant in pristinum statum restituit? ex quo etiam illud dicimus : « Et in nomine Dei nostri magnificabimur : et impleat Do» minus omnes petitiones tuas[5]. » Post hæc omnia docemur illud quoque dicere : « Nunc cognovi quod salvum fecit Do-

[1] Psalm. xix. 1, 2. — [2] Ibidem. 3. — [3] Ibid. 4. — [4] Ibid. [illegible] Ibid. 5, 6.

» minus Christum suum[1] : » quippe qui non prius hoc intellexerimus quam ubi salutare ejus agnovimus et resurrectionis illius virtutem perspeximus.

§ III. — AB PSALMO XXVII.

Christus nominatim Dominum Patrem et protectorem adeptus.

« Dominus confirmatio populi sui, et protector salvationum Christi sui est. » Hic quoque Psalmus qui nunc est in manibus, ad Christum referri solet; quippe qui eam precem contineat quam Christus quo tempore passurus erat precatus est. Proinde initio Psalmus hæc habet : « Ad te, » Domine, clamavi : Deus meus, ne sileas a me, et similis » fiam descendentibus in lacum[2]. » In fine vero illius resurrectionem a mortuis canit, dicens : « Benedictus Dominus, » quoniam exaudivit vocem deprecationis meæ. Dominus » adjutor meus et protector meus : in illo speravit cor meum, » et adjutus sum, et refloruit caro mea : et ex voluntate » mea confitebor ei[3]. » Quibus divinus et propheticus Spiritus adjungit : « Dominus confirmatio populi sui, protector » salvationum Christi sui est[4]; » qui nos instruit quemadmodum omnia quæ in divinis Litteris habent admirationem, et Christi nomine inscripta sunt, et ad salutem hominum gesta, sive præcepta, sive negotia, sive ad resurrectionem illius a mortuis pertinentia mysteria, cujusmodi ea sunt de quibus nunc agitur, nutu ac virtute Patris gesta sunt, qui in cunctis admirabilibus ac salutaribus et verbis et factis suum Christum protegit.

§ IV. — A PSALMO LXXXIII.

Christus nominatim [illegible] illius dies; et una domus Dei, Ecclesia ipsius.

« Protector noster, aspice Deus, et respice in faciem

[1] Psal. xix, 6. — [2] Psal. xxvii, 1. — [3] Ibid. 6, 7. — [4] Ibid. 8.

» Christi tui. Quia melior est dies una in atriis tuis super » millia, elegi abjectum esse in domo Dei mei magis, quam » habitare me in tabernaculis peccatorum[1]. » Qui norunt Christum Dei esse Verbum, et sapientiam, et lucem veram, et vitam, deinde eumdem factum esse hominem intelligunt, admirantur hoc quod omnem fidem superat propositum, adeo quidem ut in verba illa prorumpant : « Et vidimus il- » lum, et non habuit speciem neque pulchritudinem : sed » fuit species ejus sine honore, et deficiens præ filiis homi- » num : homo cum in plaga esset et sciret ferre languorem, » quoniam avertit faciem suam, contemptus est. » Itaque merito Deum precantur ut *respiciat in faciem Christi,* quæ propter nos et ignominias et contumelias passa est, et propter illum nobis fiat propitius, quando *is peccata nostra tulit,* et *pro nobis in dolore est*[2] *:* » hæc autem supplices petunt propemodum cupientes atque in votis habentes faciem gloriæ Christi videre, et diem lucis illius contemplari : porro hic fuit cum a morte ad vitam reversus est, quem sane, cum is unus sit et solus revera proprius ac dominicus, meliorem esse aiunt aliis innumerabilibus diebus, sive qui communiter intelligantur, sive qui a Mose in solemnibus et noviluniis et sabbatis lege sanciti sint, quos utique non dies, sed dierum umbras esse divinus Apostolus docet. Hic autem solus et unus dominicus Salvatoris nostri dies in omni loco lucere, sed in solis atriis Domini dictus est : hæc vero atria erunt per totum orbem terrarum Christi Ecclesiæ, quæ unius domus Dei locum obtinent; in quibus optat atque eligit se potius abjectum esse, qui talia novit, longeque meliorem in iis habitationem enuntiat, quam in peccatorum tabernaculis : nisi forte Judæorum, qui Christum Dei negant, aut aliorum diversa opinantium nullumque deum colentium, reliquarumque a fide abhorrentium na-

[1] Psalm. LXXXIII, 10, 11. — [2] Isai. LIII, 2.

tionum conventus, multo meliores esse quam Christi Ecclesias, quicumque hasce eligit profitetur.

§ V. — A PSALMO LXXXVIII.

Christus nominatim despectus, atque omnia probra passurus : commutatioque ejus, populus ejusdem qui ab inimicis exprobratur.

« Tu vero repulisti et despexisti, distulisti Christum » tuum ; evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus[1] ; » et quæ sequuntur, quibus adjungit : « Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium, quod » exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt » commutationem Christi tui[2]. » Perspicue vero etiam in his Christi nominatim mentio fit, et futura in passione ejusdem afflictio memoratur. Ubi vero plus otii nacti erimus, totum Psalmum explorantes demonstrabimus nulli prorsus alii nisi Salvatori ac Domino nostro accommodari posse quæ in eo proposita sunt. Sed enim ubi Christus iterum nominatur, quis tandem alius significetur nisi ille ipse cujus commutationem, hoc est, Ecclesiam, et exprobraverunt et adhuc exprobrant qui dicuntur Christi inimici? siquidem Salvatoris nostri cruciatus, quos ipsos pro nobis suscepit, ac præcipue mortem et crucem, quicumque Christi doctrinam oppugnat exprobrare nobis consuevit.

§ VI. — A PSALMO CXXXI.

Christus nominatim de semine David surgens, qui cornu David nominatur, qui Judæos inimicos confudit, qui sanctificationem Patris renovat.

« Juravit Dominus ipsi David veritatem, et irritam non » faciet eam ; de fructu ventris tui ponam super sedem » tuam[3]. » Tum progressus inferius sic ait : « Illic produ-

[1] Psal. LXXXVIII, 39, 40. — [2] Ibid. 51. — [3] Psal. CXXXI, 11.

» eam cornu ipsi David, paravi lucernam Christo meo : inimicos ejus induam confusione, super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea [1]. » Hic quoque de eo qui ex semine David oriatur jurat Dominus, quod quidem semen ejusdem cornu nominat : et cum iterum nominatim Christum appellet, lucernam dicit se illi paravisse, propheticum utique, ut verisimile est, verbum, quod ipsum Christum antecessit, qui solus, instar solaris luminis, omnibus qui totum orbem terrarum incolunt hominibus exortus est. Sic ipse quoque David ut Christi lucerna paratus ante illum fuit, utpote qui soli perfectoque lumini comparatus, lucernæ locum obtineat. « Illic vero, *inquit,* producam cornu ; » locum videlicet indicans ubi significat Christum oriturum. Cum enim precatus esset David ubi sibi spiritu liceret ante contemplari illius natalem locum, dixissetque verba illa : « Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis » et palpebris meis dormitationem et requiem temporibus » meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo » Jacob [2], » divinus Spiritus ei locum qui est in Bethlehem occultum detegit : itaque subjungit dicens : « Ecce audivi» mus eam in Ephrata ; » (porro hæc est ipsa Bethlehem ;) « invenimus eam in campis sylvæ ; introïbimus in taber» naculum ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes » ejus [3]. » Quare merito postquam hæc aperuit atque indicavit, adjungit : « Illic producam cornu ipsi David, paravi » lucernam Christo meo [4]. » Fortasse etiam ipsum in Bethlehem a Christo assumptum corpus, alium quodam intellectu his verbis significans ; quando per corpus tanquam per testaceum vas inhabitans in illo divina virtus, quasi per lucernam, divini illius et rationalis luminis radios in omnes emisit homines.

[1] Psal. cxxxi, 17, 18. — [2] Ibid. [illegible] 4. — [3] Ibid. [illegible] — [4] Ibid. [illegible]

§ VII. — AB AMOS.

Christus nominatim a Deo denuntiatur, et ab omnibus hominibus agnoscitur; Judæorum vero gentem repudiat

« Parare ad invocandum Deum Israël, quoniam ecce con- » solidans tonitru, et creans spiritum, et denuntians homi- » nibus Christum suum, faciens mane et nebulam, et ascen- » dens supra celsa terræ. Dominus Deus omnipotens nomen » ei : audite verbum Domini, quod ego capio super vos, la- » mentationem. Dominus Israël cecidit, non ultra adjiciet ut » resurgat. Virgo Israël lapsa est in terra sua; non est qui » erigat eam [1]. » Jam setipmo loco Christum nominatim denuntians hominibus Deus, consolidare tonitru et creare spiritum Evangelicæ prædicationis dicitur, quæ tonitru nomine, propterea quod exaudienda sit ab omnibus hominibus, appellatur; nam simili modo etiam spiritus quo Christus Apostolos suos afflavit significatur : quod quidem perspicue in Salvatoris nostri adventu completum est, in quo facturus Deus mane simul et nebulam canitur, iis quidem qui salutare lumen susceperint mane, iis vero, Judæis, qui in ipsum non crediderint, contra. Nam ad illos extremam quoque denuntiationem Oraculum apportat, dum lamentationem Judaïcæ gentis adjungit, quæ ad ipsos statim pervenit post nefarium adversus Salvatorem nostrum Jesum Christum scelus. Ex illo enim, vel ad hunc usque diem domus Israël cecidit, et visionem semel Deus ac denuntiationem protulit, de casura illorum domo in Hierusalem, adversus omnem illorum multitudinem, veluti eorum qui non amplius erigendi sint, eo quod non adsit qui ad illos erigat : « Non est, » *inquit,* qui erigat eam. » Postquam enim Christum, qui ad illos venerat, non susceperunt, merito illos et deseruit, et in omnes transtulit nationes, qui etiam tum prius ruinæ

[1] Amos, IV, 13 et seqq.

causam illos edocuit, ubi prope cum lamentatione se excusavit dicens : « Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas et lapidas eos qui ad te missi sunt, sæpe volui congregare filios tuos, quomodo gallina pullos suos sub alas ; et noluistis. Ecce relinquitur domus vestra deserta[1]. »

§ VIII. — AB HABACUC.

Christus nominatim a Domino Patre servatur, et christos suos servat.

« Egressus es in salutem populi tui, ut servares christos tuos : jecisti in capita iniquorum mortem[2]. » Aquila : « Egressus es in salutem populi tui, in salutem tuam cum Christo tuo. » Quoniam Aquila in plurali edidit singulare, quippe qui cum Christo dixerit salutem populo fecisse Deum universi, jure ipsa verba apposuimus, quæ perspicue quod hic propositum est tuentur. Erunt autem ex interpretatione ipsorum Septuaginta plures ab illo et per illum qui christi appellentur, de quibus dictum est : « Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari[3] : » qui quidem et in illum crediderunt, et sancta regenerationis in Christo unctione digni habiti sunt, et una cum sancto Apostolo dicere possunt, « Participes Christi facti sumus. »

§ IX. — AB HIEREMIÆ LAMENTATIONIBUS.

Christus nominatim ab Judæis circumvenitur, et a gentibus agnoscitur.

« Spiritus vultus nostri Christus Dominus, comprehensus est in corruptionibus eorum, de quo diximus, In umbra ipsius vivemus in gentibus[4]. » Admirabiles illi Dei Prophetæ, cum divino spiritu intuerentur quod futurum erat, victuros quidem seipsos, verba autem sua, quasi ipsorum viventium, non futura otiosa, non apud Israël, sed apud

[1] Matth. XXIII, 13 et seqq. — [2] Habac. III, 13. — [3] Psalm. CIV, 15. — [4] Thren. IV 20.

gentes, canebant : Christum autem rursus nominatim, quasi illum Christum a quo propheticus ipsis suppeditaretur spiritus, comprehendendum dicebant in corruptionibus ipsorum; quorum? nempe Judæorum, qui illum insidiis circumvenerunt. Attende vero hic quoque ut Oraculum Christum prædicit comprehendendum, quod sane Christi secundo adventui accommodari non possit, quem gloriosum et cum regno divino futurum prophetica oracula enuntiant. Quapropter necesse est Judæos aberrare, qui ea quæ ad secundum illius adventum pertinent quasi de primo solent accipere, cum id nusquam ratio concedat; quippe cum fieri nullo modo possit ut et pariter et secundum idem illum et gloriosum et abjectum fingamus, præterea cum honore et regno, et contra non habentem neque speciem neque decus, sed contemptum præ filiis hominum; rursus Salvatorem et Redemptorem Israël, et contra circumventum ab illis, et quasi ovem ductum ad occisionem, et ab antiquis qui inter eosdem sint traditum ad mortem. Cum autem satis commode ex nostris rationibus, quemadmodum ipsa rerum inspectio declarat, vaticinia de Christo in duo genera dividantur, ea quidem quæ ad humanam illius naturam spectant, tristioraque sunt, in priore illius adventu completa esse confitemur; quæ vero majorem gloriam habent ac diviniora sunt, adhuc usque ad secundum illius adventum expectantur. Prioris autem demonstratio evidentissima, Dei utique per illum in omnes gentes progressa et reipsa declarata cognitio, quam variis diversisque modis innumerabiles canunt Propheticæ voces, sicut vel ea quam proxime citavimus, in qua verba illa continebantur, de quo diximus, « In » umbra ipsius vivemus in gentibus. »

§ X. — A I REGUM.

Christus nominatim a Domino Patre exaltatur.

« Dominus ascendit in cœlos et tonuit, ipse judicabit ex- » trema terræ, qui dat fortitudinem regibus nostris, et exal- » tabit cornu Christi sui[1]. » Restitutionem in cœlum rursus nominatim Christi aut etiam Dei, Oraculum intelligit, ejusdemque doctrinam, quæ instar tonitru ab omnibus exaudienda sit; item quod postea futurum est ejusdem contra omnes judicium. Post hæc autem ipse Dominus daturus robur dicitur regibus nostris. Hi vero erunt Apostoli Christi, de quibus habes in sexagesimo septimo Psalmo illud : « Do- » minus dabit verbum evangelizantibus virtute multa[1]. » In hoc quoque nominatim de Christo mentionem facit, qui ut homo Salvator noster intelligatur, cujus ait cornu extollendum esse, dum virtutem in illo invisibilem et regnum illius significat. Consueverunt ergo divinæ Litteræ ipsum regnum cornu appellare. Idem vero positum est etiam in octogesimo octavo Psalmo : « Et in nomine, *inquit,* meo exalta- » bitur cornu ejus[2]. »

§ XI. — AB EODEM.

Christus nominatim domum fidelem a Patre accipit Ecclesiam suam, et sacerdotem fidelem in omne tempus, qui Ecclesiæ suæ Dei cognitione præsit.

« Ecce dies veniunt, et perdam semen tuum, et semen » domus patris tui : et non erit senex in domo tua[3]. » Hæc postquam ad Heli dixit Oraculum, præter alia nonnulla hæc etiam adjungit, dicens : « Et suscitabo mihi ipsi sacerdotem » fidelem, qui omnia juxta cor meum et animam meam » faciet; et ædificabo illi domum fidelem, et ingredietur

[1] I Reg. II, 10. — [2] Psal. LXXXVIII, [illegible] — [3] Psal. [illegible] I Reg. II, 31.

» coram Christo meo omnes dies[1]. » Cum mutationem ac rejectionem iis qui non recta ratione operentur divinum minetur Oraculum, alium ex alio genere constituturum se sacerdotem pollicetur, quem etiam dicit ingressurum in conspectu Christi sui, vel *inambulaturum in faciem uncti sui*, quemadmodum Aquila interpretatus est; vel, ut Symmachus, *versaturum ante Christum suum*. Sed quis tandem hic erit? omnis nimirum quicumque ad sacerdotium Christi Dei cum pietate accesserit, cui quidem Ecclesiæ domum, tanquam sapiens architectus atque ædificator ipse universi Deus, se ædificaturum pollicetur, non aliam utique domum significans quam eam quæ nominatim Christo per totum orbem terrarum erecta est, Ecclesiam : ubi sane omnis quicumque per Christum Dei consecratus est, secundum spiritualia ministeria, quæ placita sint et ex animo ac sententia Dei dicitur facturus; quando ii qui per sanguinem taurorum atque hircorum, juxta veterem in figura ritum, sacra perficiebant, in odium Dei incidisse, per Esaiam prophetam, sine controversia dicuntur. Hactenus ea in quibus nominatim Christus prædictus fuerat; verumtamen quia pluribus verbis quæ Christo adversa ac tristia contigerunt illius appellationi annexa sunt, necesse est quæ antea dicta sunt de illius divinitate repetere, de qua in quadragesimo quarto Psalmo, qui inscriptus *pro Dilecto*, tractari supra demonstravimus, ubi Oraculum imprimis de illo tanquam de rege tractans, post alia nonnulla hæc de Christi divinitate adjungit : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi : virga » directionis, virga regni tui : dilexisti justitiam, et odisti » iniquitatem; propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exul» tationis, præ participibus tuis[2]. » Plane enim in his, ut jam antea demonstravimus, cum unus ipse quoque sit is de quo agitur, Deus esse dicitur, qui justitiam dilexerit, oderitque

[1] Reg. II, 35. — [2] Psal. XLIV, 7, 8.

iniquitatem, atque hujus rei gratia ab ipso Deo ac Patre suo unctus sit oleo præstantiori atque excellentiori quam esset figuratum, eo, inquam, oleo quod exultationis vocatur. At enim quicumque hujuscemodi oleo non ab hominibus neque per homines, sed ab ipso Deo Patre sit unctus, quid aliud merito quam Christus sit nominandus? ergo eumdem etiam Deum simul nominari jam constat, quemadmodum quidem suis locis antea demonstratum est. Verum quæ apud Esaiam scripta olim citavimus, hic quoque repetenda sunt, ubi ille ait : « Spiritus Domini super me, cujus causa » unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare con» tritos corde, prædicare captivis remissionem et cæcis vi» sum[1]. » In his quoque demonstravimus quod qui quondam sacerdotes ex hominibus ad rei divinæ cultum accedant, hi unguento artificiose comparato ungebantur : at quem Prophetia significat, is virtute divina unctus esse dicitur, et hoc totum ad Salvatorem nostrum Jesum, qui solus verus Christus est Dei, referebatur : qui quidem Salvator in conventu Judæorum quondam, cum prophetiam accepisset, et locum expositum legendo percurrisset, in seipso completum esse quod lectum erat edocuit; scriptum est enim, ut « cum » legisset librum ac plicuisset, ministroque reddidisset, de» inde sederit, utque omnium oculi in conventu in illum » essent intenti, atque ut deinde cœperit dicere ad illos, » Quod hodie completa est scriptura hæc in auribus ves» tris[2]. » Hisce omnibus ad extremum illa rursus quæ apud Mosem legimus addenda censemus, qui cum ad exemplar sibi demonstrandum Aaron fratrem suum pontificem constituisset, sicut oraculum ipsi præceperat, quod dixit, « Facies » omnia ad exemplar demonstratum tibi in monte[3], » plane significavit quod mentis oculis divinoque spiritu magnum universi Pontificem viderit, verum utique Christum Dei,

[1] Isai. LXI, 1 et seqq. — [2] Luc. IV, 20 et seqq. — [3] Exod. XXV, 40.

cujus dum imaginem cum alia corporali figurataque adoratione describit eum qui sibi sit demonstratus, alterius veri Christi appellatione adornavit. Ipsum hoc divinus quoque Apostolus comprobat, ubi de Mosis legibus dicit illud : « Qui » exemplari atque umbræ deserviunt supercœlestium [1]. » Et rursus : « Umbram enim habens Lex futurorum bonorum [2]. » Et rursus : « Nemo igitur vos judicet in cibo aut potu, aut » in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ » sunt umbra futurorum [3]. » Nam si quæ ad ciborum indifferentiam pertinent, et quæ de diebus festis et sabbatis lege sancita sunt, quasi umbram habentia, picturam aliarum et verarum et occultarum rerum conservabant, non immerito sis dicturus, Pontificem quoque alterius pontificis instar assumptum fuisse, eumdemque Christum denominatum, ad alterius et solius et veri Christi imaginem. Qui tamen a vero tantisper relinquitur, dum verus quidem Christus ab universi Deo audit : « Sede a dextris meis, donec ponam inimi» cos tuos scabellum pedum tuorum ; » et illud : « Ex utero » ante Luciferum genui te ; » et illud : « Juravit Dominus, et » non pœnitebit eum. Tu es Sacerdos in æternum secun» dum ordinem Melchisedech [4]. » Per quæ plane cum soboles Dei ac Filius ante Luciferum atque ante omne opificium extiterit, Pontifex æternus est declaratus. Mosis vero christus, tanquam in scenica actione ad breve adornatus, simulatusque tempus inter mortales positus, computatusque est alteri, qui solus est verus, tradita veritate. Et verus quidem Christus, neque Mosaïcæ unctionis, neque olei artificiose confecti, terrestrive alicujus materiæ indigens, tamen virtute appellationeque sua totum terrarum orbem implevit ; quippe qui denominatum a seipso in omnibus gentibus Christianorum instituerit genus. Mosis vero christus, ne in hominibus quidem quod unquam nomen habuerit perspi-

[1] Hebr. VIII, 5. — [2] Id. X, 2. — [3] Coloss. II, 16. — [4] Psal. CIX, 1 et seqq.

cuum fuit, nisi quatenus ipsius Mosis scripta prodiderint. Et hic quidem sero tandem post exitum de Ægypto, vasis quibusdam puris cruentisque sacrificiis purgatus, oleo unctus est comparato, ipsum Mosem sortitus unctorem. Ille vere omnis formæ princeps et verus, ab initio in infinitum usque ævum, totus per totum, ipseque sibi in omnibus similis, nusquam quidquam mutationis accipiens, Christus semper fuit, etiam prius quam ad homines venerit, atque itidem postea, non ille quidem ab homine, neque ulla materia quæ inter homines reperiatur, sed a supremo Deo ingenita divinitate unctus : et quoniam de illius appellatione in præsentia disserimus, omnibus quæ dicta sunt quasi signum imprimatur, illud quod apud sapientissimum Salomonem extat oraculum, sic se habens in Cantico Canticorum : « Unguentum evacuatum nomen tuum[1]. » Nam hic quoque divina sapientia donatus, et dignus habitus qui quæ secretiora sunt de Christo et de ejus Ecclesia contemplaretur; idemque cum unius quidem tanquam sponsi supercœlestis, alterius tanquam illius sponsæ mentionem fecisset, et quæreretur quodnam ipsi sponso nomen esset, vocem emittit quasi ad illum dicens : Nomen tuum, Sponse, unguentum est, et unguentum non simpliciter, verum evacuatum. Porro autem quodnam tandem aliud sit nomen unguentum evacuatum significans, nisi ipsum Christi nomen? nam alioqui neque fieri neque nominari possit Christus, si unguentum infusum non sit. Quale vero hoc esset unguentum quo unctus is de quo agitur Christus est declaratus, in iis quæ superius habes, a nobis ostensum est. Cum igitur de Christi appellatione hactenus tam multa locuti sumus, agedum de Jesu quoque disseramus.

[1] Cant. i, 2.

CAPUT SEPTIMUM DECIMUM.

Quod etiam Jesu nomen apud priscos Dei familiares in pretio fuerit.

§ I. — A NUMERIS.

Primus rursum Moses, cum ad suum successorem alia uteretur appellatione, Jesum eum denominavit, scriptum est enim : « Hæc sunt nomina virorum quos misit Moses ad » inspiciendam terram ; et denominavit Moses Nausem filium Nave Jesum, et misit eos[2]. » Considera, quæso, parumper ut Propheta, qui non parum doctus naturam nominum erat, sed plurimum hac quoque in parte philosophatus, ut ex iis sanctis viris constat quos ipse denominavit, et ex causis propter quas denominavit : quippe qui inducat Abram, qui præmium virtutis a Deo accipit, suam ipsius Abraham integram appellationem ; quod sane quidnam sibi velit non est nunc demonstrandi locus ; et eadem ratione Saram denominet Sarram, et Isaac eum qui antequam nasceretur Risus dictus fuerat, et Jacob eum qui præmio luctæ ex cognomine Israël decoratus : cumque idem alia innumerabilia de vi et natura nominum, diviniore quam ut ea homini conveniat Spirituque Dei afflata sapientia ac scientia percepta et cognita haberet, nec alius quisquam ab initio ante ipsum Jesu nomine usus esset, primus, divino Spiritu moderante, quem sibi in populi principatu successorem erat declaraturus, alio prius nomine vocatum, ipse immutans, Jesum nominaverit, utpote qui appellationem illi a majoribus dum nasceretur adjunctam non satis idoneam fore censuerit ; siquidem Nausem illum parentes vocave-

[2] Num. 1[illegible]. 7.

rant, at vero ipse Dei Propheta, immutato natali nomine, virum illum, divino Spiritu annuente, Jesum vocat : non aliter illum post mortem suam omni populo præesse oportere ratus, cum utique futurum videret, quas leges ipse posuisset, ut eæ aliquando mutarentur finemque acciperent, et eadem cum ipso Mose ratione quodammodo interirent, nempe alium quempiam quam unum Jesum ipsius Dei Christum, alteri reipublicæ quæ priore longe melior longeque præstantior foret, præfuturum. Itaque Moses quidem, omnium Prophetarum maxime admirandus, cum utramque Salvatoris nostri Jesu Christi appellationem divino Spiritu instruente distinctam cognitamque haberet, utraque quasi duobus regiis diadematis eos qui apud se omnium essent principum præstantissimi decoravit : itaque cum duobus principibus, duobusque ducibus populi, pontifici ipsi ac suo ipsius successori, Christum et Jesum appellationes pro meritis tribuisset; ipsum quidem Aaron Christum, Nausem vero, quasi eum qui post mortem sibi esset successurus, Jesum nominavit. Hoc igitur modo ipsius Mosis Scriptura Salvatoris nostri Jesu Christi nominibus insignita est.

§ II. — AB EXODO.

Quemadmodum Mosis successor Jesus, qui Angelus est vocatus, et populi dux futurus erat, reddentis oraculum Christi nomen ferre dictus est.

« Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, ut » custodiat te in via, ut introducat te in terram quam præ» paravi tibi : observa eum et ausculta illi; ne fueris adver» sus illum contumax, non enim verebitur te, nomen enim » meum est in ipso[1]. » Meo (inquit ipse Dominus) qui hæc tibi respondeo, nomine inscriptus est qui populum introducturus est in terram promissionis : quod si Jesus fuit,

[1] Exod. XXIII, 20.

non alius, constat jam tum Dominum hic dicere nomen suum illi esse impositum. Non igitur mirum est si Angelum quoque ipsum vocat, quando etiam de Joanne, qui homo fuit, plane dictum est illud : « Ecce mitto Angelum meum » ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. »

§ III. — A ZACHARIA.

Quod etiam Jesus filius Josedech, sacerdos magnus, imaginem ac figuram gessit Salvatoris nostri, qui veterem, quæ jam tum invaluerat, humanarum animarum servitutem ad Deum convertit.

« Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum, » stantem ante faciem Angeli Domini : et Diabolus stabat a » dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad Dia- » bolum : Increpet Dominus in te, Diabole, et increpet Do- » minus in te, qui elegit Hierusalem : nonne ecce hoc, quasi » torris erutus ex igne ? Et erat Jesus indutus vestibus sor- » didis, et stabat ante faciem Angeli Domini, et respondit, » et ait ad stantes ante faciem, dicens : Auferte vestimenta » sordida ab eo ; et dixit ad eum : Ecce abstuli a te iniqui- » tates tuas ; et induite eum tunica talari, et imponite cida- » rim mundam super caput ejus : et induerunt illum vesti- » menta : ac deinde adjungit : Audi jam nunc, Jesu sacerdos » magne, tu et proximi tui sedentes ante faciem tuam, quo- » niam viri prodigiorum inspectores sunt, quoniam ego ad- » duco servum meum, Orientem [1]. » Et post paulum, his quæ dicta sunt adjungit, dicens : « Et factum est verbum » Domini ad me dicens : Sume ea quæ sunt ex transmigra- » tione a principibus et oraculis ejus, et ab iis qui cognove- » runt eam ; et ingredieris in die illa in domum Sophoniæ » venientis de Babylone, et accipies argentum atque aurum, » et facies coronas, et impones super caput Jesu filii Jose- » dech, sacerdotis magni, et dices ad eum : Hæc dicit Do-

[1] Zach. III, 1 et seqq.

» minus omnipotens : Ecce vir, Oriens nomen ei ; et subter » eum orietur, et ædificabit domum Domini, et ipse accipiet » virtutem, et sedebit, et principatum obtinebit in sede sua : » et erit sacerdos a dextris ejus, et consilium pacificum erit » inter utrumque[1]. » Hoc quoque in loco propheta magnus sacerdos qui dicitur Jesus, apertissimam imaginem et notam evidentissimam servare mihi videtur Salvatoris nostri Jesu Christi, quando et illius nomine decoratur, et populi de Babylone redeuntis, qui captivus illic fuerat, ductor existit ; nam Salvator quoque noster Jesus Christus per Esaiam prophetam dicitur missus ut nuntiet captivis remissionem et cæcis visum, consoleturque omnes qui in luctu sint, detque lugentibus Sion gloriam pro cinere atque unctionem lætitiæ. Habes igitur jam duos magnos pontifices, Christum quidem apud Mosem, Jesum autem eum de quo nunc agitur, qui veritatis circum Salvatorem ac Dominum nostrum Jesum Christum notas et signa in seipsis pertulerint. Sedenim Aaron, qui apud Mosem christus est, cum Ægyptiaca servitute populum liberaverit, et ad libertatem et curam profectionis ab Ægypto illorum dux fuerit, probe servabit imaginem ejus qui verus est Dominus : nam hic plane nos omnes, qui de gentibus assumpti sumus, ab Ægyptiaco simulacrorum cultu liberavit. At vero qui apud Prophetam est Jesus sacerdos magnus, redeuntibus de Babylone in Hierusalem præfuit, signum ipse quoque ferens Jesu Salvatoris nostri, quem habemus Sacerdotem magnum, qui quidem cœlos ipsos penetraverit, a quo nos etiam ipsi quasi de Babylone, hoc est de confusione ac servitute vitæ præsentis liberati, ad cœlestem veramque Hierusalem contendere instructi sumus : porro autem merito qui veritatis imaginem in seipso ferebat Jesus, sordidis indutus vestibus fuerat, Diabolusque a dextris illius stetisse eidemque adversatus

[1] Zach. [illegible]

esse dicitur; nam verus item Salvator ac Dominus Jesus, cum ad nostram usque descenderit servitutem, peccata nostra sustulit, atque humanas sordes abstersit; et quæ illi in passione probra illata sunt ex mansuetudine charitateque erga nos sua sustinuit; quapropter Esaias sic ait : « Hic peccata nostra fert, et pro nobis est in dolore, et nos existimavimus eum esse in labore et in plaga et in afflictione : ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras [1]. » Quin etiam Joannes Baptista, cum Dominum vidisset, ait : « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi [2]. » Paulus quoque his similia scribens de illo inquit : « Eum qui peccatum nec novit, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso [3]. » Item : « Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum [4]. » Hæc igitur universa dum canit Prophetia, apertius ea ipsa significat, ubi ait : « Et Jesus erat indutus vestibus sordidis [5]. » Verumtamen, iis depositis quo tempore in cœlum ascendit, ac de servitute nostra ad ea quæ ipsius propria sunt reversus est, tum vero Paternæ divinitatis diademate est coronatus, et Paterni luminis splendidissimum vestimentum indutus, cidarique divina atque aliis pontificiis ornamentis decoratus. Non est autem difficile etiam ea quæ ad Diabolum spectant interpretari, qui quidem etiam nunc dum Christi doctrinæ adversatur, atque illi Ecclesiæ quæ a Christo per totum terrarum orbem erecta est, ipsi Salvatori nostro adversatur, utpote qui antea quoque contra illum steterit, dum is adest nos a servitute quam sub hoc ferebamus liberaturus : nempe illum hic tentavit et semel prius, et iterum postea, cum sub ipsam passionem illi insidias comparavit, ad extremum ille cum et ipsum Diabolum et eos qui sub ipso degunt universos, et inimicos et hostes visum nostrum effugientes, in fu-

[1] Isai. LIII, 12 et seqq. — [2] Joan. I, 29. — [3] 2 Cor. V, 21. — [4] Galat. III, 13. — [5] Zach. III, 3.

gam vertisset, nos qui captivi tenebamur suos efficit domesticos, atque de nobis ipsis, tanquam de vivis lapidibus, domum Dei ipsamque pietatis rempublicam struxit, ut jure ac merito illi oraculum sit accommodandum quod ait : « Ecce vir, Oriens nomen ei, et subter ipsum orietur, et » ædificabit domum Domini, et ipse accipiet virtutem, et » sedebit, et principatum tenebit in sede sua[1]. » Attende igitur diligenter quemadmodum hic quidem spirituali quodam more de antiquo loquens Jesu, qui imaginem veri ferebat, sic dicat : « Ecce vir, Oriens nomen ei ; » paulum vero progressus, quasi de alio quid sit Oriens, ipsi illi qui tunc aderat Jesu dixerit : « Audi jam nunc, o Jesu, sacerdos » magne, et tu et proximi tui, quoniam viri prodigiorum » inspectores sunt : ecce ego adduco servum meum Orien» tem[2]. » Si igitur sermo erat de alio qui venturus esset, ac verius quam ille qui tunc aderat Oriens nominandus, certe imago venturi Orientis ille erat ; utpote qui in imagine non solum Jesus, sed etiam Oriens diceretur, siquidem tanquam ad ipsum præsentem verba illa, « Ecce vir, Oriens » nomen ei, » ad illum dicta sunt. Merito igitur, imaginis gratia, hic quoque Salvatoris nostri appellatione dignus habitus est, nimirum quemadmodum etiam Orientis. Nam ipsum Jesu nomen in nostram linguam conversum, salutare Dei significat : etenim *Josua* apud Hebræos salus ; filius autem Nave apud eosdem Josue nominatur : Josue vero est *Jao*, salus ; hoc est, Dei salutare. Itaque merito, sicubi Dei salutare in nostris codicibus lectum fuerit, nihil aliud prorsus quam Jesum Hebraïca lingua significari pro comperto habeas. Cum hæc hactenus de Salvatoris nostri appellatione a nobis dicta sint, ab alio rursus principio orationem renovantes, ad perfectiores de eodem Propheticas demonstrationes transeamus.

[1] Zach. VI, 12, 13. — [2] Idem, III, 8.

LIBER QUINTUS.

PROOEMIUM.

Quisnam modus fuerit quo apud Hebræos Prophetæ simul et quæ futura essent canebant, et solam veram theologiam illustrabant.

Cum quibus modis de Salvatore nostro Jesu Christo tractemus, ii duo nobis in proximo Evangelicæ Demonstrationis volumine ostensi sint : unus quidem eorum natura nostra superior est, utraque illam excurrit. Hoc sane modo affirmamus illum esse unicum Dei Filium, sive Dei essentiam referens Verbum, universique hujus auctorem, sive essentiam intelligentem, ac Dei primogenitam virtutem atque naturam, vimque divinam, quæ omnem habeat virtutem et omnia quæ facta sint antecedat, sive ingenitæ naturæ intelligentem imaginem. Alter vero modus nobis magis cognatus magisque familiaris agnoscitur : hoc enim definimus illum esse Dei Verbum, quod in homine Paternam pietatem denuntiet : quo quidem modo quondam ille apud priora sæcula in hominis habitu iis qui cum Abraham, iis, inquam, qui cum ipso illo principe gentium apud Dei amicos tantopere celebrato vixere, apparuit : qui tum rursus apud homines visendus expectabatur, et qui jam ante per hominis ortum et nostro corpori simile corpus omnia probra passurus dicebatur. Itaque nobis de illo Prophetica expositturis testimonia, recta via rectoque ordine procedet oratio, si jam nunc imprimis, quemadmodum quæ promissa sunt postulant, id quod primum est exploremus, et quæ in Evan-

geliis de illo extat theologia, hanc a veterum Prophetarum testimonio comprobemus. Sed ante necesse est considerare quisnam fuerit modus quo Prophetæ apud Hebræos Dei Spiritu implerentur, a quibus utique etiam quæ prædicta sunt antehac edocti sumus.

Loca in quibus et vaticinia et oracula acciperent, in orbe terrarum passim instituta fuisse, tam Græci quam barbari profitentur : porro hæc aiunt, providentia ipsius Opificis, ad usum atque utilitatem hominum prodita esse et concessa; itaque prophetis Hebræorum nihil excellentius contigisse quam reliquarum gentium oraculis; ut enim Hebræis per ejusmodi prophetas, sic reliquis gentibus per diversorum locorum oracula, supremum Deum respondere et conducibilia monere solitum : non enim tantummodo Judæorum esse, sed reliquorum quoque omnium hominum Deum; neque hos magis quam illos curare, sed omnibus æque providere : sic enim ne solem quidem suum invidere cuiquam, sed omnibus abunde largiri, non Hebræis solis, annuosque rerum necessarium proventus suppeditare, atque omnibus simile corpus construere, unumque nascendi modum omnibus, unam omnibus animæ rationalis naturam : itaque eadem ratione providendi quoque cognoscendique futura scientiam omnibus hominibus abunde sufficere, aliis quidem per viros prophetas, aliis vero per oraculorum responsa, et aliis per avium volatus, aut per extorum in sacrificiis inspectionem, aut per somniorum immissiones, aut per ea quæ dicuntur omina, aut per concussiones ac tremores, aut per alia quædam ejus generis signa; hæc enim aiunt providentia divina cunctis hominibus esse donata, itaque nihil amplius habere videri Hebræorum prophetas. Hæc sane illorum est ratio : nos vero illius sic obviam ituri sumus. Si ulla quidem ratio convincit re vera deos, seu divinas potestates, sive bonos aliquos dæmones præesse eorum de qui-

bus dictum est oraculis, vel auguriis, vel cæteris quæ antea diximus; possumus sane aliquem locum illis tribuere, tanquam illo quoque supremus Deus iis qui talia usurpent largitus sit : si vero perfectis demonstrationibus, et ipsorum Græcorum confessionibus jam antea, dæmones esse non illos quidem bonos, sed omnis perniciei nequitiæque auctores convicimus, qui fieri potest ut Dei prophetæ habeantur? etenim illos esse malos, per Evangelican Præparationem ratio deprehendit, ex eo sane quod priscis temporibus in omni loco et civitate ac regione, humanæ illis victimæ sacrificarentur; item ex eo quod rerum futurarum ignoratione sciscitantes deciperent, et quod in mendacio millies ac millies deprehensi sint, modo quidem aperte ac palam, modo vero ipsorum oraculorum ambiguo sermone, per quem eos qui ad se confugissent plurimis sæpissime malis atque incommodis involvisse convicti sunt; necnon quod jam antea demonstratum sit illorum genus fœdum immundumque esse, ex eo quod obscenis ac lascivis quæ de ipsis ferantur canticis gaudere consueverint, item hymnis ac fabulosis narrationibus historiisque inhonestis ac perniciosis quas quod contra seipsos ratas habuerint, et tanquam veras comprobaverint, jam plane redarguti sunt. Denique illorum inertis imbecillæque naturæ maximum argumentum, quod extincta sint oracula neque amplius ut olim respondeant; et extincta non alias quam sub adventum Salvatoris nostri Jesu Christi : ex quo enim illius in omnes gentes Evangelicæ doctrinæ penetravit verbum, ex illo item oracula defecerunt, et dæmonum mortes memorantur. Omnia igitur hæc, et innumerabilia alia his similia fuerunt, ex quibus illos de quibus nunc agimus malos esse dæmones Evangelica Præparatio demonstravit. Quod si tales illos esse jam constat, quæ ratio unquam obtinebit ut supremi Dei illas fuisse divinationes censeamus, quæ dæmonum sortes perhibentur?

aut quæ de illis feruntur, Dei Prophetarum vaticiniis esse comparanda? Cæterum quanti tandem illorum prædicationes faciendæ, quas, cum stare videbantur, sciscitantibus respondebant? nonne de inhonestis atque humilibus et nullius pretii viris, pugilibus, exempli gratia, aut aliis talibus reddi solitas novimus? quos quidem homines sacrificiis honestari jubebant? qualia porro quæ de humanis victimis feruntur, censenda? caput enim hoc omnium eorum quæ dicta sunt : num igitur ulla re prava locum novæ absurditati reliquerunt? Quod si isti hominum conservatores, et dii et boni dæmones, qui ad se suppliciter et cum pietate confugiebant, eos quæcumque charissima haberent quasi reliquis similia pecora mactare imperabant, plane quod humani sanguinis supra omnem ferinam naturam sitibundi, neque quidquam aliud quam potores sanguinis et devoratores hominum perditionisque amici essent, ipsimet declarabant : aut dicat mihi sane quivis num de illis possit honesti quidpiam aut quod cum virtute conjunctum sit ostendere, aut divinationes ac prædictiones quæ ad omne hominum genus spectaverint, aut leges institutionesque civiles quæ quomodo omnes homines vivere oporteat præceperint, aut philosophiæ decreta ac disciplinas quæ philosophiæ amatoribus ab ipsis diis unquam proposita fuerint : atqui nemo est qui possit affirmare tale unquam quidquam vel celeberrimorum oraculorum beneficio vitæ hominum contigisse; nam si talia fuissent, nunquam homines, quibus a diis leges traditæ sunt, diversis usi essent atque inter se pugnantibus legibus : nam qui dii essent et dii boni, qui fieri posset ut non æquis institutionibus uterentur, quare autem non modestissimis ac justissimis legibus? quis ergo aut Salomonis, aut Draconis, aut aliorum qui vel Græcis vel barbaris leges descripserint, usus fuisset, cum in proximo adessent dii qui oraculis possent quæ honesta et ne-

cessaria viderent præcipere? Quod si quis dicat, plane illos ipsos non alios fuisse, qui per singulas gentes hominibus leges dederint; dicat etiam, quæso, ecquis ille aut cujusmodi fuerit deus qui Scythas, exempli gratia, devorare homines docuerit, aut qui nonnullis aliis leges dederit ut matribus ac filiabus miscerentur, aut qui eos qui consenuissent canibus projicere quasi rem bonam imperaverit, aut qui sorores habere in matrimonio permiserit, aut mares maribus commisceri. Et quid me oportet narrationes a legibus et omni jure alienas de iis quæ aut apud Græcos aut apud barbaros fierent numerare, ut auctores illos oraculorum mirabiles, apud utrosque non deos, sed pravos ac sceleratos dæmones fuisse demonstrem? quippe qui infelicissimum mortalium genus et in absurditates ab omni natura alienas conjecerint; quando ne dii quidem illi et vates qui apud Græcos fama celebrantur, ut conducibile quidnam et suo pretio æstimandum, ad animæ utilitatem iis tradiderint qui ad oracula accederent, demonstrari possint? cur enim unquam Græci homines, relicto illorum usu, barbaram terram petere soliti sunt, ut mercatorum instar disciplinas extrinsecus aliunde conquirerent, cum in proximo essent dii quibus magistris uterentur? Si enim dii aut etiam boni dæmones respondissent, et alias quidem divinationibus aliisque miraculis ostendissent vim suam, alias vero ex constanti et necessaria disciplinarum veritate veram docuissent sapientiam, quid tandem impedimento fuisset ne ab illis philosophorum filii instituerentur; ut ita illis institutis, nusquam aliæ ab aliis opiniones, aliæ sententiæ, alia decreta traderentur, neque vero ex longa diversitate variæ philosophorum sectæ nascerentur? Quod si illos popularis turba non attendebat, at saltem piis religiosisque hominibus qui illos consulerent, constantem quamdam doctrinam beneficio illorum suppeditari oportebat. Sed qui sunt hi

tandem? nam quoscumque dixeris tales, eos ut errantes redarguunt quicumque diversa aut contraria sentiunt : cæterum, ut par est, dæmonum erant oracula, quæ usque ad furis compilationem, aut suppellectilis interitum, aut aliud quidpiam ejusdem generis vim suam porrigerent; quarum sane rerum haud incredibile est illos, utpote qui in hoc aëre qui terram ambit vagari consueverint, habuisse scientiam. Honestæ autem et cum sapientia conjunctæ rei sive sententiæ atque artis inventores fuisse, nunquam ostendes, non reipublicæ, non legis a recta ratione profectæ, non instituti cujuspiam laudabilis; imo vero si aliquanto liberius dicere oportet, illos omnium malorum auctores et principes extitisse affirmare necesse est, qui de seipsis adulteria et impudicos marium abusus, et cum matribus et sororibus nuptias concubitusque nefarios, et alia innumerabilia quæ deorum naturæ adversantur, inimicitiasque et bella deorum adversus deos, in ipsorum hominum canticis atque hymnis et narrationibus et sacrorum arcanis ritibus, ferri non recusarent, ac potius libentissime audirent. Certe nunquam eorum quisquam se contra homines indignatione correptum ostendit, quod qualia dicta a nobis sunt, talia ipsis, aut cogitando, aut dicendo, quasi nequitia plena neque ulla modestia referta tribuerent. Et quid me oportet oratione progredi longius, cum plane de uno omnium exemplorum maximo, liceat et crudelitatem et immanitatem et tetrum revera institutum illorum intueri? dico autem de mactandorum hominum ritu. Quod enim non solum brutorum animalium sacrificiis gauderent, verum etiam hominum ipsorum interitu, cujus tandem crudelitatis excessum non superaverit? hæc enim erant, ut dixi in Præparatione, quæ et philosophi et historici apud Græcos memoriæ prodiderint : ex quibus maxime quam perniciosi sint dæmones, quamque multiplicibus machinis, modo quidem

oraculorum, modo vero auspiciorum aut signorum, aut hostiarum, aut aliorum similium, hominum pervertant atque implicent genus, demonstrabantur : quare affirmandum illorum oraculum nequaquam supremum Deum auctorem habuisse. Neque igitur illa Prophetis Hebræorum comparare fas est, quorum primus initiator ac theologus extitit Moses. Qui quidem quantorum qualiumque bonorum in vita auctor fuerit, jam hinc facile contemplari potes. Primum sententias opinionesque Evangelicas ac veras protulit, de omnium rerum auctore atque opifice Deo; tum de ejusdem Filio rationalium intelligentiumque naturarum auctore, earum utique quæ post ipsum existere intelliguntur : item de mundi atque hominis creatione Scripturam sacram exaravit atque edidit. Præterea cum historias religiosorum hominum, et qui olim Deo grati apud Hebræos vixerint, quasi quædam virtutum exemplaria expresserit, eos qui sibi dictanti parerent, ad imitationem virorum bonorum excitavit. Legi vero divinæ, atque iis qui tunc uterentur accommodatæ, primus orationis splendorem adhibuit, adorationemque religiosam ac veram introduxit. Postremo iis qui post se multis sæculis futuri erant prædictiones enuntiavit, sicut paulo post a nobis commemorabitur. Et hic quidem talis : ad eumdem vero modum etiam Prophetæ qui post illum extiterunt. Cæterum extra propositum existimetur, sicubi eorum quidpiam quæ in diem quæri solent ipsi respondissent sciscitantibus : summa autem omnis illorum prophetiæ in rebus magnis consumebatur; non enim in divinatione rerum quæ in diem aut in præsens tempus quærerentur, neque parvis aut humilibus negotiis, suum quod a Deo acceperant munus dignum putabant; sed super omni genere hominum divini in illis Spiritus illustratio ingens amplexa erat argumentum, non illa quidem ut de ægrotantis hominis corpore, neque de tempora-

ria hac et omnibus morbis obnoxia vita, divinationem profiteretur; nec alioqui de quibusdam mediis atque indifferentibus, quæ neque si adsint ad profectum animæ conducibilia, neque si non adsint damnum aliquod aut perniciem afferant, tametsi nonnunquam hæc quoque prædicabant, non primaria quadam ratione, sed quod rerum graviorum perceptionem comitarentur, eisque essent adjuncta. At vero quæ in causis divini ab illis accipiendi Spiritus ad vaticinandum principem locum obtinerent, ea majus quoddam continebant argumentum, quam ut ad ea quæ dicta sunt pertinere possent. Quod si quis totum quasi corpus eorum quæ a Mose et aliis post Mosem prophetis scripta sunt diligentissime exploret, profecto ea nihil aliud complexa inveniat, quam adhortationem atque doctrinam divini cultus, qui Deo universi, ipsi utique opifici rerum omnium, sit exhibendus; cognitionemque ac theologiam supremam de Filio, qui una cum Patre ipse quoque rerum sit auctor; præterea dehortationem atque eversionem a fallaci multorum deorum cultu; ad hæc veterum sanctorum virorum qui primi talem religionem observaverint, memoriam, prædictionesque et responsa de iis qui multis post sæculis ad illorum vitæ regulam suam ipsi vitam directuri erant, per adventum Dei ad homines atque præsentiam, ipsius, inquam, Filii : et ipse ejusdem docendæ pietatis munere functurus, et ad salutem vitæ hominum afferendam venturus, in responsis dicebatur, cujus beneficio illi cunctis gentibus et Græcis simul et barbaris, eumdem divini cultus morem, quem veteres Hebræorum religionis amatores servaverant, prodendum esse canebant. Hæc Moses, hæc reliqui item Prophetæ, qui omnes in uno ore quod erat futurum nuntiabant : atque hæc erat causa cur divinus Spiritus afflaret homines et corriperet, ut videlicet Dei cognitionem ipsos supremamque de Patre ac Filio theologiam doceret,

iisdemque traderet veræ illius pietatis morem, et ad memoriam redigeret eos qui quondam omnes honestatis partes complevissent, necnon eos qui posterioribus temporibus e pietate rituque majorum suorum excidissent, eosque longa oratione reprehenderet; item caneret adventum Salvatoris ac doctoris universi humani generis, et per illum in cunctas gentes antiquæ Hebræorum religionis propagationem futuram nuntiaret. Hæc sunt quæ ab initio et titulis et libris sacris Prophetarum, concordi voce enuntiata fuerunt; ipsa, inquam, hæc quæ etiam nos post longissimum tempus hodierno ipso die compleri oculis nostris intuemur. Illi vero omnes uno ore divino Spiritu afflati, cunctis hominibus lumen veræ pietatis aperiebant, atque animæ et corporis castitatem perfectamque mentis purgationem commendabant : quam cum ipsi prius exercuissent, iis qui sibi auscultarent proponebant, et ab omni minus honesta actione eos qui ad se accederent prohibebant, deterrebantque ne studia illa nefaria imitarentur, quæ ab errore colendi multos deos profecta fuerant; tum præcipiti quodam cursu docebant ut fugerent omnem dæmonicam traditionem, priscasque illas omni studio celebratas hominum mactationes, obscenasque de diis et nefandas narrationes : a quibus cum homines prohiberent, unum universi opificem Deum, quasi præsidem ac judicem omnium quæ ab hominibus agantur, ut attenderent hortabantur; atque interim ne ignorarent eum qui venturus erat ad homines, Christus utique Dei, Salvatorem universi humani generis, ac doctorem non minus barbaris quam Græcis veræ pietatis destinatum. Hæc sane erat differentia inter eos qui Spiritum Dei receperant, et eos qui dæmonico instinctu divinationem profitebantur. Deinde pravum quidem unumquodque dæmonum, tanquam tenebrarum amicum, animam tenebris et caligine involvens, accessu suo quemcumque sibi subjecerat, naturali

usu rationis deturbatum, quasi mortuum distendebat : itaque ille tanquam omni sensu spoliatus, factusque amens, quid a se vel diceretur vel ageretur neutiquam intelligentia consequebatur. Ex qua re merito istiusmodi alienationi nomen imposuerunt quod, cum divinationem significet, a furore videtur esse deductum. Verus autem divinusque Spiritus, cum lucidissimus, ac potius ipsa lux sit, ad quamcumque animam accesserat, in ea continuo novum ac splendidissimum lucis diem comparabat, eamdemque et nitidam et ad contemplandum idoneam, multo amplius nunc quam prius esse consuevisset, reddebat : itaque cummaxime et sobrii erant, et vigilabant, et præ aliis omnibus quæ canebant ipsi intuebantur et comparabant. Ex quo mihi bene vereque videmur eos qui tales extiterint vocare prophetas, quod divinus in eis Spiritus ante ostendere, et lumine suo anticipare, non præsentium modo, verum etiam futurorum veram certamque cognitionem consueverit. Cæterum, contemplamini, quæso, longene melior hæc et verior oratio, quæ ait divinum Spiritum in animas expurgatas, et ad suscipiendam divinitatem intelligentia et ratione nitida comparatas, ingredi solitum; an eorum qui in materia inanima et tenebricosis secessibus divinum quod sit includunt, atque in fœminarum virorumque impuris animis, necnon in corvis atque accipitribus avibusque cæteris, præterea in capris et reliquis animalibus, quin etiam in aquarum collectionibus, in extispiciis, in cruoribus odiosarum ac deformium belluarum, in venenatarum serpentium corporibus, ut draconum et mustelarum et aliorum ejusdem generis, per quæ futurarum rerum cognitionem a supremo Deo indicari et prodi admirabiles isti et egregii auctores contra quos dicimus putaverunt. Porro istuc hominum fuit nullam divinæ naturæ rationem habentium, neque vero quænam sit divini Spiritus vis considerantium, quæ nullo modo inanima brutaque

animalia incolere gaudet, ac ne rationalia quidem cuncta, sed ea tantum in quorum animis virtus insit perfecta, quales paulo ante prophetas Hebræorum oratio nostra descripsit, quos diximus magnarum rerum causa divino Spiritu dignos esse habitos, utpote qui orbis universi hominibus ea proderent quæ ad ipsorum in virtute profectum conducerent : quod si quando illos, instar umbræ, etiam rerum præsentium ac mediarum atque indifferentium cognitio comitata est, usque adeo ut sciscitantibus quæ ignorarent ad tempus quoque prædicerent, etiam hoc ipsum necessario illis qui ad ipsos accederent præbebant, nimirum ne isti curiosi ac perquam avidi divinationum, jure ad extrema aliarum nationum oracula, penuria domesticorum prophetarum, secedere viderentur. Sed hæc hactenus dicta sint, ad aliam vim divinam demonstrandam quæ in prophetis Hebræorum inerat : tempus igitur jam est ut illi, tanquam ii qui viri divini sapientesque, non humano more, extiterunt, sed afflati divino Spiritu quæ credenda essent docuerint, sua ipsorum decreta et cum pietate conjunctas incorruptasque theologias, sine omni prorsus ambiguitate nos doceant, ut videamus num usquam quidquam a virtute ac veritate alienum importent : agedum igitur jam deinceps, novo quodam dicendi initio assumpto, quæ in Evangeliis de Salvatore nostro Jesu Christo theologia continetur, eam Propheticis quoque testimoniis comprobemus. Evangelica igitur testificatio talem de Christo profert theologiam ; « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum : omnia » per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil[1]. » Vocat porro illum lucem intelligentem, vocat etiam Dominum, sicut interim Deum quoque. Divinus autem Paulus, tanquam Christi Discipulus et Apostolus, eidem theologiæ concordat, ubi de illo hæc narrat : « Qui est imago Dei invisibilis,

[1] Joan. I, I

» primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita » sunt universa, in cœlo et in terra, visibilia et invisibilia, » sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Po» testates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse » est ante omnia, et omnia per ipsum constant[1]. » Vocatur autem et Dei Virtus et Dei Sapientia. Hæc ipsa igitur hoc tempore de Propheticis Hebræorum monumentis, quasi de variis floribus colligenda nobis proposita sunt, ut per utriusque partis consensionem demonstratio constet veritatis. Cæterum, ignorare neutiquam oportet quemadmodum divina oracula cum multum, quod tum in verbis tum in sententiis mirifice excellat, Hebraïca lingua contineant, variam diversamque in Græca lingua interpretationem, ob difficultatem contemplandi, sortita sint : sed cum olim viri Hebræi multi simul convenerint, et una eademque voce illa omnia converterint, eos maxime sequemur, quandoquidem Christi quoque Ecclesiæ iisdem uti placuit. Sicubi autem usu venerit, ne juniorum quidem interpretum novas editiones, quas etiam nunc Judæi libenter usurpant, recusabimus; ut ea quæ ad nostram hanc Demonstrationem pertinent, ex omni parte stabilius firmiusque consistant. Cum hæc hactenus præfati sumus, reliquum jam est ut in ipsas divinas voces insistamus.

CAPUT PRIMUM.

Quemadmodum apud Hebræos sapientissimus Salomon, in Proverbiis, novit quamdam primogenitam Dei virtutem, quam et Sapientiam Dei et ejusdem Sobolem appellat, sicut interim nos quoque eamdem glorificamus.

« Ego Sapientia habitavi consilium, et cognitionem et

[1] Coloss. I, 15 et seqq.

» cogitationem ego invocavi. Timor Domini odit injusti-
» tiam, contumeliamque et superbiam et vias pravorum;
» odi vero ego perversas vias malorum : meum est consi-
» lium et stabilitas; mea est prudentia, mea autem forti-
» tudo : per me reges regnant, et potentes scribunt justi-
» tiam; per me magni viri magnificantur, et tyranni per
» me obtinent terram : ego amantes me diligo, et qui quæ-
» runt me invenient gratiam : divitiæ et gloria mihi adsunt,
» et possessio multorum justitia. Melius est frui me, quam
» auro et lapide pretioso multo ; mei vero fœtus, meliores
» argento electo. In viis justitiæ ambulo, et inter vias ve-
» ritatis versor, ut dividam diligentibus me substantiam, et
» thesauros eorum impleam bonis. Si annuntiavero vobis
» quæ quotidie fiunt, memoravero quæ a sæculo sunt ad nu-
» merandum. Dominus creavit me initium viarum suarum
» in opera sua ; ante sæculum fundavit me ; in principio an-
» tequam terram faceret, et antequam abyssos faceret, an-
» tequam prodirent fontes aquarum, antequam montes suis
» sedibus firmarentur, ante omnes colles gignit me. Domi-
» nus fecit regiones, et eas quæ non habitantur, et vertices
» qui habitantur, ejus quæ sub cœlo est : quando parabat
» cœlum simul cum eo aderam, quando segregabat sedem
» suam super ventos, quando fortes faciebat superiores nu-
» bes, et ut stabiles ponebat fontes ejus quæ sub cœlo est,
» dum poneret mari consummationem suam, et aquæ non
» præteribunt os ejus; quando fortia faciebat fundamenta
» terræ, eram apud illum componens : ego eram apud quam
» gaudebat, quotidie vero lætabar in vultu illius in omni
» tempore ; quando lætabatur quod orbem terrarum per-
» fecisset, et lætabatur in filiis hominum[1]. » Divinam et om-
nem in se habens virtutem, quæ cunctis rebus genitis an-
tiquior est essentia, quæ intelligens et primogenita ingenitæ

[1] Prov. VIII, 12 et seqq.

naturæ imago est, legitimus atque unicus maximi Dei Filius, qui multis nominibus dicitur, de quo ut de Deo pluribus appellationibus loquimur, hoc in loco Sapientiæ dignitatem atque appellationem, honoris et amplitudinis gratia accepit; Verbum autem Dei eumdem, et Lucem, et Vitam, et Veritatem, et postremo Christum Dei virtutem, et Dei Sapientiam appellare jam didicimus : jam igitur in his quæ nunc in manibus sunt, ipse de seipso, tanquam Dei vivens Sapientia, et quæ per ipsam consistat, per sapientissimum Salomonem verba facit, dum dicit : « Ego Sa» pientia habitavi consilium, et cognitionem et cogitatio» nem ego invocavi ; » et quæ his adjuncta sunt. Sed etiam quasi is qui ipsius universi administrationem et providentiam acceperit, adjungit : « Per me reges regnant, et po» tentes scribunt justitiam; per me magni viri magnifican» tur. » Deinde ubi dixit se memoraturum quæ a sæculo sunt, adjungit dicens : « Dominus creavit me initium via» rum suarum in opera sua, ante sæculum fundavit me; » quibus verbis interim seipsum genitum, neque eumdem cum ingenito docet esse, eum sane qui ante omne ævum essentiam acceperit, et in modum fundamenti cunctis genitis rebus præmissus sit. Ex quo divinum Apostolum argumentum accepisse credibile est ut de illo diceret, « qui » est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, » quoniam in ipso condita sunt universa, in cœlo et in ter» ra : » siquidem primogenitus omnis creaturæ dictus est in illo : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera » sua. » Jure autem imago Dei intelligetur, utpote qui genitura sit ingenitæ naturæ. Hoc igitur in his quæ in manibus sunt confitetur, ubi ait : « Antequam montes suis sedibus » firmarentur, et ante omnes colles, gignit me. » Inde illum Filium unicum, et primum genitum Dei Verbum appellamus, qui quidem idem sit cum ea Sapientia de qua dictum

est. Quomodo autem genituram illum esse Dei dicamus, alius erit et proprius indagandi locus; quoniam neque secundum projectionem, neque secundum diductionem, aut divisionem, aut diminutionem, aut sectionem, aut omnino secundum aliquid eorum quæ in genitura mortali exigi solent, ineffabilem illius procreationem cogitamus : neque fas est ullis genitis rebus illius aut genituram aut propagationem, quæ quidem nullis neque verbis neque nominibus comprehendi potest, similem arbitrari, neque vero aliquam illi eorum quæ temporaria et mortalia sunt comparare imaginem; quoniam neque secundum eas animalium procreationes quæ apud nos visuntur, essentiam de essentia, eamque divisibilem aut separabilem, Filium de Patre, patiendo aut dividendo, prodiisse pie dicere possumus; partes enim nullas habet insecabileque est quod divinum est, non secatur, non dividitur, non extenditur, non corripitur, non diminuitur; non majus, non pejus, non melius fit; non habet in seipso aliquid quod a seipso sit aliud, ut illud possit abjicere : quidquid enim in aliquo est, aut est tanquam accidens, ut album in corpore; aut tanquam aliud in alio, ut in prægnante fœtus quem in utero gestat; aut tanquam pars in toto, ut in corpore manus, vel pes, vel digitus, quæ totius sunt partes, quarum si abcissionem, aut sectionem aliquam, aut divisionem patiantur corpora, imperfectum ac mutilum ipsum totum, veluti summa parte amputata, relinquitur : at enim in ingenita maximi Dei natura et in unici ejusdem primoque geniti Filii procreatione talem usurpare imaginem aut similitudinem, omnium quæ impia sunt maxime impium sit. Non igitur tanquam aliud in alio, ex infinitis et principio carentibus sæculis erat Filius ingenitus in Patre, qui pars illius quædam esset, quæ quidem posterius commutata et ejecta extra illum secesserit; jam enim istud conversionis proprium foret, et

sic sane duo essent ingenita, unum id quod projecisset, alterum quod projectum esset. Et quinam, quæso, status melior? num is qui ante conversionem fuit, quo per projectionem diductio facta est? ergo quasi pars vel membrum antea semper ingenite adhærens, deinde diductum et seorsum abiens a toto, sic Filius a Patre cogitari poterit : sed enim infanda et prorsus impia hæc, quæ materiæ quidem corporum conveniunt et adhærent ut propria, ab incorporea vero et materiæ experte natura abhorrent alienaque sunt. Quocirca merito quispiam hoc in loco et opportune rursus illud proferet : « Generationem ejus quis enarra» bit[1] ? » siquidem in contrariam abire partem, et simpliciter sic enuntiare, ex nihilo genitum esse Filium eadem ratione qua reliqua quæ facta sunt, non absque periculo sit ; alia est enim Filii generatio, et alia per Filium aliarum rerum creatio : quare cum divina Scriptura modo quidem primogenitum omnis creaturæ Filium appellet, ex ipsius persona sic dicens : « Dominus creavit me initium viarum suarum, » modo autem genituram Patris dicat, ubi ait : « Et ante om» nes colles gignit me : » hanc item nos sequi sani judicii sit, confiterique ante omnia sæcula esse Verbum Dei creatoris administrum, esseque una cum Patre, et unicum esse maximi Dei Filium, qui Patri det operam, ejusque sit socius, dum omnia quæ sunt facit ut sint, eademque disponit. Etenim si item aliud quidpiam quod neque dici neque comprehendi a nobis possit, in natura universi remansit (sunt autem innumerabilia hujuscemodi), quale utique habetur quod Dei amicis promissum est : « Quod oculus non vidit, nec au» ris audivit, nec in cor hominis ascendit (ut sanctus ait Apo» stolus[2],) » multo prius supra omnem cogitationem ferantur ac neque dici, neque denominari, neque intelligi, nec animo concipi possint, quæ ad primam unici Dei Filii ge-

[1] Isai. LIII, 8. — [2] I Cor. II, 9.

nerationem pertinent, de quo sane nihil habemus amplius quod dicamus aut cogitemus, quam illud : « Generationem » ejus quis enarrabit? » Quod si quis hoc ulterius progrediens eo provehatur audaciæ ut quæ nulla prorsus intelligentia comprehendi possunt, ea visibilibus et corporeis exemplis assimilet, forsitan dicat, ingeniti Patris naturæ atque ineffabilis essentiæ quasi fragrantiam quamdam ac lucis splendorem, ipsum Filium ex infinitis sæculis, ac potius ante omnia sæcula extitisse, dumque existit simul esse, neque Patrem unquam relinquere, sicut nec unguentum bonus odor nec lucem splendor relinquit : verum exempla hæc non omnimodo integram præstant similitudinem, sed quomodo jam antea dictum est; nam corpora inanimata ipsum accidens in qualitatibus retinent. Splendor enim cum ipsam lucis naturam comitetur, nec ipsam unquam lucis essentiam relinquat, extra id ipsum in quo est stare non potest : at vero ipsum Dei Verbum per seipsum et essentiam obtinet et consistit, nec absque gignendi ratione cum Patre existit simul, sed tanquam unicus Filius qui solus ante omnia sæcula ex Patre sit genitus. Bonus item odor, cum subjecti corporis emanantia quædam sit, ipsa quoque corporea, neque seorsim a prima causa per seipsum impleat id quod ipsi proximum est, nihilominus etiam ipse a natura corporea non recedit : non sic igitur a nobis ea quæ ad primam Salvatoris nostri propagationem pertinent intelligenda sunt; neque enim ex natura ejus qui ingenitus est, partiendo aliquid aut dividendo, naturam est nactus; neque vero absque principio cum Patre simul existit, quando ille quidem ingenitus, hic vero genitus est, et ille Pater, hic Filius. At vero Patrem existere, et naturam suam obtinere non a Filio, uniusquisque facile confitebitur : eadem porro ratione imago Dei erit, ita quidem ut rursus nullis neque rationibus quomodo sit comprehendere possimus, quippe cum viventis

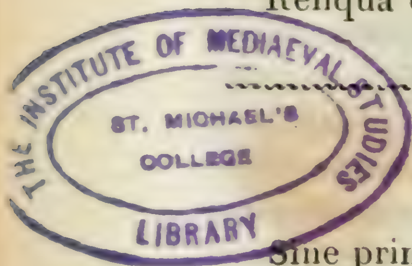
Dei vivens ipsa sit et per seipsam consistens, sine materia, sine corpore, nihil prorsus habens admixtum contrarii; neque vero cujusmodi ulla sit apud nos imago, quæ et aliud essentiæ subjectum habeat et aliam speciem, sed quæ tota ipsa sit species, et ipsa essentiâ similitudinem referens Patris : sic autem Patris quoque fragrantia erit, quæ efficacissimam largiendæ vitæ vim habeat. Sed ita rursus neque dici a nobis neque rationibus colligi possit; siquidem omnia quæcumque de illo vera sunt, ineffabilia sunt hominum vocibus et mortalium cogitationibus secundum exquisitam rationem incogitabilia : sed enim quoquo modo audire nos juvat, itidem sacra nos erudiunt Oracula. An non Christi bonum odorem ipse seipsum et sui similes sanctus Apostolus, propterea quod Spiritus Christi particeps esset, appellavit? nonne unguentum evacuatum ipse cœlestis Sponsus in Canticis dictus est, idcirco quod cum illam ipsius evacuationem, cum omnibus tam visibilibus quam invisibilibus, tam corporeis quam incorporeis, tam rationalibus quam brutis communicaverit, tum ea secundum proportionem digna effecta sunt quæ in partem acciperentur, et divini Verbi liberalitate quadam fruerentur? Hujus quidem divini afflatus susceptionem, iis qui rationales sensus diminutos non habent, universus impertit mundus, usque adeo ut quæ terrena et corruptioni obnoxia sunt corpora, omnis materiæ expertem incorruptamque fragrantiam redoleant, dum quidem superne, instar fontis, manat Deus universi, qui cum unici Verbi sui sit Pater, idem sit primum revera bonum, quod boni gignendi vim habeat; dumque genituram obtinet, et quasi a primo et ingenito Patre sufficitur Filius, qui etiam solus paternæ essentiæ fragrantia quædam dictus est a nobis, qui oraculo obsequimur talem de illo doctrinam tradenti : « Vapor est » *inquit,* virtutis Dei, et emanatio gloriæ Omnipotentis sin-

» cera, et splendor lucis æternæ, et speculum sine macula » Dei efficaciæ, et imago bonitatis ejus[1]. » Verumtamen hæc quo loco quis velit, ibi utique ponat; nobis autem satis superque sit verum illud ac pium rursus verbum repetere quo etiam eorum de quibus quæsitum fuerit difficultates dissolvemus, ipsum, inquam, illud quod antea sæpius effati sumus: « Generationem ejus quis enarrabit[2] ? » Revera enim non solum a nullis hominibus, sed ne ab ullis quidem potestatibus quæ ultra omnem naturam evaserint, unici Dei Filii generatio potest comprehendi, sane non aliter quam ipse Salvator ac Dominus noster hisce ipsis rebus suos initians Discipulos : « Nemo, *inquit,* novit Patrem nisi Filius. » Et adjungit protinus : « Et nemo novit Filium, nisi Pater[3]. » Cum ergo theologia de Patre et Filio æque omnibus, præter unos ipsos, incognita sit, quasi in arcanis, in illis Salomonis verbis quæ superius apposuimus, Sapientiam audire oportet dicentem : « Antequam montes suis sedibus firma» rentur, et informaretur terra, et ante omnes colles, gignit » me. » Ait præterea se una cum Patre fuisse cum cœlum institueret : « Quando, *inquit,* parabat cœlum, una cum eo » aderam. » Deinde æternam ab infinitis sæculis cum Patre mansionem significat, ubi adjungit : « Eram cum illo com» ponens, ego eram apud quam gaudebat, quotidie vero læ» tabar in vultu ejus. » Porro autem abyssos et fontes aquarum, et montes et colles, et alia quæcumque communibus verbis hoc in loco denominata sunt, aut de mundi constitutione, ita accipere oportet ut a parte totum intelligatur; aut alio genere figuræ interpretari, transferendo significata eorum ad intelligibiles essentias, potestatesque divinas : quas omnes ortu suo antecedit Sapientia, quibusque omnibus antiquius extitit unicum primoque genitum Dei Verbum, quem nos Christum appellare consuevimus, edocti a

[1] Sap. VII, 25, 26. — [2] Isai. LIII, 8. — [3] Matth. XI, 27.

magistro Apostolo dicente : « Christus Dei virtus et Dei sa-
» pientia [1]. » Sed hic appellatione Sapientiæ merito vocatus est (sicut solius sapientis Patris, sapientissimas et scientiæ parentes universorum contemplationes. . . . .

Reliqua desunt.



CAPUT SECUNDUM.

Sine principio.

. . . .

In secundo autem, sceptri regalis honore donat; in tertio vero perfectæ virtutis illi dat testimonium : postea ipsum hunc super iis et Deum et regem a supremo Deo unctum esse docet, et ea ratione Christum extitisse : quid enim aliud quispiam nominet eum qui non ab hominibus, sed ab ipso supremo Deo sit unctus ? de hoc igitur ait : « O Deus (ad eum » qui unctus est sermonem dirigens), dilexisti justitiam, et » odisti iniquitatem : propterea enim unxit te, Deus, Deus » tuus [2]. » Ut si diceret : Deus Pater unxit te oleo exultationis præ participibus tuis. Ita neque commune et terrenum est hoc de quo agitur unguentum, neque illi simile quod apud Mosem lege sancitum est, et ex corruptioni obnoxia materia comparatum, quo sane moris fuerat veteres Hebræos et sacerdotes et reges inungere : inde nobis merito et Deus simul et Christus appellatus est, tanquam is qui solus, non per homines neque ab hominibus, ab ipso vero universi Auctore, divinæ lætitiæ atque exultationis, incorporeo et Dei majestate digno unguento sit unctus : quapropter juste solus, sine malitia solus, bene et proprie, præ iis qui ipsius participes nominantur, Christus appelletur. Participes vero

[1] I Cor. I, 24. — [2] Psal. XLIV, 8.

ejus quinam, quæso, sint, nisi ii qui dicere possunt : « Par-
» ticipes enim facti sumus Christi[1] ? » De quibus dictum est : « Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis » nolite malignari[2]. » Jam igitur cum in his plane Christus apparuerit, et Dilectus, et Deus, et Rex, tempus de illo ut quæramus quomodo qui tam grandis sit inimicos habere dicatur, et quosnam istos, et propter quam causam, adversus quos suas sagittas suumque gladium exacuit, et quo pacto nullis armis instructa acie, sed propter veritatem et mansuetudinem et justitiam, innumerabiles sibi ipsi subegerit populos. Qui igitur hæc diligentius quærit, hunc oportet ea transferre ad Salvatorem ac Dominum nostrum Jesum, qui est Christus Dei, et ad ea recurrere quæ de illius ad homines adventu a nobis exposita sunt : ubi cum hostiles et visum nostrum effugientes flagitiosorum ac noxiorum dæmonum, pravorumque atque impurorum spirituum potestates dare terga coëgerit, perquam innumerabiles sibi ipsi ex omnibus nationibus populos comparavit; quem inde etiam verum Dei Christum appellare conveniat, quippe qui non communi oleo, ut prisci consueverant, sit unctus (neque etiam tale quidquam de illo memoriæ proditum est), sed præstantiori quodam divinoque unguento, ex quo utique etiam per Esaiam sic ait : « Spiri-
» tus Domini super me, propter quod unxit me[3]. » Quocirca inter omnes potissimum quicumque unquam apud Hebræos corporalius uncti sunt, solus in toto orbe terrarum apud universos Christi nomine celebratur; et Christianorum ab ipso deducta appellatione, totam quæ habitatur terram implevit : quomodo autem illum unctum esse dicamus, et quid hoc sit unguentum, et quisnam unctionis modus, abunde satis libro priore tractavimus. Porro in hujus labiis atque doctrina tanta effusa est gratia, ut brevi tempore ea quæ

[1] Hebr. III, 14. — [2] Psal. CIV, 15. — [3] Isai. LXI, 1.

ab ipso denuntiata est, sanctimonia et pietate omnem locum impleverit : itaque jam nunc in omnibus gentibus apud eos qui doctrinam ipsius accipiunt, comprobata ejus Prophetiæ quæ nunc in manibus est veritate, et regis et Dei gloriam adeptus est, et apud omne hominum genus Christus appellatur. Sunt autem ejus quoque inimici manifesti, non modo qui prius extiterant, sed etiam qui semper ipsius verbo adversantur, sive illi in hominibus, sive in effugientibus visum nostrum potestatibus sint; quos ille invisibili occultaque virtute ex omnibus gentibus auferens et subvertens, omnis generis populos sibi ipsi auscultantes effecit. Quæ vero in eodem Psalmo sequuntur : « Myrrha, et gutta, et cas-» sia a vestimentis tuis, » et cætera deinceps quæ dicuntur quasi de regina et filia quæ paternam domum reliquerit, quæque ei Christo et regi et Deo de quo dictum est desponsata sit, Dominumque illum appellet; ad eam quæ de gentibus collecta est Ecclesiam, a patrio dæmonicoque errore aversam expurgatamque, ac divini Verbi communicatione connexam et compositam referri poterunt, ubi per otium accommodatam sibi interpretationem nacta fuerint.

CAPUT TERTIUM.

Quod idem Propheta etiam centesimo nono Psalmo bis Dominum evidenter confitetur, semel, cum de eo loquitur qui et Deus et Pater est, iterum cum de eo quem ipse suum nuncupat Dominum; et quod hunc Dominum ipse quoque novit genitum esse ante mundi constitutionem, et quod æternum Patris Sacerdotem, et supremi Dei consessorem, similem utique opinionem in hoc nostræ fidei de Christo præ se ferens.

« Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, do-» nec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum : vir-

» gam virtutis emittit tibi Dominus ex Sion, et dominaberis » in medio inimicorum tuorum : tecum principium in die » virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum tuorum : ex utero » ante Luciferum genui te : juravit Dominus et non pœni- » tebit eum, tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem » Melchisedech : Dominus a dextris tuis[1]. » Salvatorem ac Dominum nostrum, ipsum primogenitum omnis creaturæ Dei Verbum, sapientiam quæ est ante ævum, initium viarum Dei, primogenitum et unicum Patris germen, eum qui Christi appellatione honoratur, præsens quoque Psalmus Dominum vocat, docetque eum esse consessorem simul et Filium supremi Dei, rerumque omnium Domini, æternumque Patris Sacerdotem. Primum ergo sic habeto, quemadmodum progenies illa secunda Dei nominata est, et quoniam divino quoque spiritu illa Prophetiæ verba fidei nostræ commissa sunt; vide num et ille Spiritus sanctus in Propheta suimetipsius Dominum secundum post eum qui Dominus est universorum, vocet; « Dixit enim, *inquit,* Dominus » Domino meo, Sede a dextris; » sicuti rerum etiam universim omnium Dominum Hebræi inenarrabili et ex quatuor elementis composita dictione vocaverunt, nec jam amplius eum simili ratione secundum, sed proprie Dominum appellaverunt. Merito igitur Salvator ac Dominus noster ipse Jesus, qui Christus est Dei, interrogans aliquando Pharisæos : « Quid vobis videtur de Christo? cujus est » Filius? » cum respondissent, « Davidis, » subdit : « Quomo- » do igitur David in spiritu Dominum eum vocat, dicens : » Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis[2] ; » propemodum interpretans dictionem, quæ non modo Davidis, verum etiam Spiritus in Propheta existentis Dominum appellat. Si vero Spiritum illum Propheticum, illum certe qui fide nostra creditus est, Spiritum sanctum, annuit esse

[1] Psalm. cix, 1 et seqq. — [2] Matth. xxii, 45.

Dominum, quem consessorem Patris esse profitetur, nec absolute, verum sui ipsius Dominum secundum id quod ut plurimum et magis dicerent rationales facultates post Spiritum sanctum, atque omne opificium aspectabile corporeis et incorporeis constans, cujus totus jure merito demonstraretur Dominus unus Patris consessor, per quem cuncta facta sunt; quia nimirum, secundum admirabilem Apostolum, in ipso creata sunt omnia, tam quæ sunt in cœlis quam quæ sunt supra terram, sive visibilia, sive invisibilia : æquum igitur est solum eum Paternæ similitudinis habere dominium, sicut et solum esse Patris consessorem declaratum est. Patet igitur nulli creaturarum fas esse sortiri dexteram omnipotentis principatus et imperii, nisi ei uni soli quem ex præmissis varie et theologice demonstravimus. Attende igitur quemadmodum hic unum et eumdum supremus et omnia sub se habens Dominus, voce illa donat : *Sede a dextris meis ;* et illa : *Ante Luciferum genui te.* Deinde cum jurisjurandi confirmatione inconcussum atque immutabilem in infinitum ævum permansuri sacerdotii honorem, ei largitur : « Juravit Dominus, et non pœ» nitebit eum; tu es Sacerdos in æternum. » At enim quis hic tandem intelligatur? nempe non vir mortalis ullus, ac ne Angelicæ quidem naturæ quispiam, qui a Deo quidem sit factus, in æternum vero sacerdos constitutus; sed solus ille qui in iis quæ antea citavimus oraculis dixit : « Creavit » me initium viarum suarum in opera sua. Ante sæculum fun» davit me; in principio antequam montes stabilirentur, et » ante omnes colles gignit me[1]. » Adhibe vero animum diligenter, et cogitationem intende, tum ad præsentem Psalmum, tum ad eas quæ antehac expositæ sunt voces. In hoc enim ingenitus Deus eum qui ab ipso est, et noster Dominus est, sedere secum una jubet, dicens : *Sede a dextris meis.*

[1] Prov. VIII, 22.

In altero vero quem ante hunc ipsum exposuimus, sedem in sæculum sæculi manere oraculum affirmabat, Deum interim illum appellans in illis verbis, ubi ait : « Sedes tua, Deus, in » sæculum sæculi[1]. » Rursus in eo qui nunc inter manus versatur, « Virgam *inquit,* virtutis emittet tibi Dominus ex Sion ; » in illo autem, « Virga directionis, virga regni tui[2]. » Et rursus hic quidem ait : « Sede a dextris meis, donec ponam » inimicos tuos scabellum pedum tuorum, et dominaberis » in medio inimicorum tuorum. » Ille vero : « Sagittæ tuæ » acutæ, potentes in corde inimicorum regis[3]. » Ergo etiam ea quæ ad ejus de quo agimus inimicos pertinent, in utroque sibi ipsa consentiunt. Quis ergo modo suis oculis cernens in mediis urbibus, in vicis ac regionibus, in toto orbe florentes Salvatoris nostri Ecclesias, et eos in quibus dominatur populos, et innumerabili virorum multitudine refertos conventus qui illi consecrati sunt, quique undique tum ab iis qui inter homines cernuntur, tum ab effugientibus visum nostrum et occultis inimicis atque hostibus ejus doctrinæ quæ a Christo tradita est circumsessi, non admiretur præsens oraculum, quod ad ejus personam enuntiatum est de quo hic canitur? illud utique : « Dominare in » medio inimicorum tuorum? » Deinde quoniam in eo qui antecessit dictum est illum unctum esse oleo exultationis præ participibus suis, et sacerdotum id erat proprium apud Hebræos ut ungerentur ; merito in eo quem nunc tractamus , jam clarius et certius illum consecrat Sacerdotem, plura etiam de illius doctrina proponens, per quam ipsum solum præ hominibus qui unquam aut fuerint aut futuri sint, æternum Sacerdotem esse demonstrat, quod sane nusquam ut ulli naturæ hominis accommodetur fieri poterit. Secundum ordinem Melchisedech sacerdotem constitui illum ait, ut ab eo differat qui secundum Mosis constitutionem erat sacer-

[1] Psal. XLIV, 7. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 6.

dos, qui quidem aut Aaron sit accipiendus, aut alius quispiam ex iis qui ab illo oriundi sint : quorum quisque cum prius sacerdos non esset, posterius aliquando per homines unguento quodam artificiose confecto ungebatur, et sic figurate, ut ita dicam, et per signa quædam, adumbratus quidam et imaginarius Christus efficiebatur : præterea tanquam is qui mortalis esset, haud ita multo post sacerdotium deponebat. Adde quod apud unum Judæorum populum sacerdotio fungebatur, non autem apud alias item nationes. Neque vero cum jurejurando Dei ad talem functionem accedebat, sed judicio hominum electus : itaque nonnunquam etiam aliquis ex illis inventus est tali ministerio non dignus, qualis Heli plane descriptus est. Ad hæc, vetus ille sacerdos qui a Mose institutus fuerat, ex sola tribu Levi eligi poterat; et oportebat omnino illum genus quoque trahere de successione ipsius Aaron, sacrificiisque brutorum animalium et cruoribus corporalique adoratione rei divinæ inservire. At vero, qui Melchisedech est nominatus, quod nomen in nostram linguam conversum Regem justitiæ significat, et qui fuit rex Salem, quod ipsum item sit rex pacis, sine patre, sine matre, sine generis serie, non habens in historia neque initium dierum neque vitæ finem, ac ne referens quidem cum Aaron sacerdotii ritu commune quidquam, invenitur : nam neque ab hominibus electus fuerat, neque oleo composito unctus, neque de genere illorum editus qui nondum extiterant; et quod omnium maxime admirabile est, ne corpore quidem erat circumcisus, et tamen ipsi Abraham benedicit, tanquam is qui illo sit longe præstantior. Adde quod neque sacrificiis neque libationibus altissimo Deo operabatur, neque vero in templo quod Hierosolymis esset suum munus obibat : qui enim in eo, quod nondum erat? et merito sane, quando ne nostro quidem Salvatori Christo

eventurum quidquam erat ipsi Aaron simile. Nam neque qui prius non fuisset posterius est aliquando sacerdos declaratus, neque is qui extitisset sacerdos, sed qui est. Diligenter enim attendendum est illud : « Tu es Sacerdos in æternum. » Non enim eris, ait, qui olim non fueris, ac ne fuisti quidem antea ; nunc autem non es, sed ab eo qui dixit, Ego sum qui sum, tu es et Sacerdos in æternum permanes. Quoniam igitur neque a tempore sacerdotii initium accepit, neque de tribu sacerdotum exortus est Christus, neque artificiose instructo corporalique oleo inunctus, ne finem quidem ullum sacerdotii est habiturus, neque item solis Judæis, sed omnibus gentibus constituendus; propter hæc omnia merito illum a ministerio Aaron liberat, quod figuram gerebat, et secundum ordinem Melchisedech sacerdotem futurum affirmat. Et sane oraculi exitus admirabilis ei qui contempletur quemadmodum Salvator noster Jesus, qui est Christus Dei, ipsius Melchisedech ritu, ea quæ ad sacerdotium in hominibus gerendum spectant, per suos ministros perficiat. Nam quemadmodum ille qui sacerdos gentium erat nusquam videtur sacrificiis corporalibus functus, sed vino solo et pane, dum ipsi Abraham benedicit; ita sane primus ipse Salvator ac Dominus noster, deinde qui ab ipso profecti sunt sacerdotes in omnibus gentibus, spirituale secundum Ecclesiasticas sanctiones sacerdotii munus obeuntes, vino ac pane et corporis illius et salutaris sanguinis mysteria repræsentant : quæ sane mysteria Melchisedech tanto ante spiritu divino cognoverat, et rerum futurarum imaginibus usus fuerat, sicut etiam Mosis scriptura testificatur ubi ait : « Et Melchisedech rex Salem protulit panes » et vinum. Erat autem sacerdos Dei altissimi, et benedixit » Abraham[1]. » Merito igitur et cum jurisjurandi adjectione uni ei de quo hic agimus talia promissa sunt : « Juravit, *in-*

[1] Gen. XIV, 18

» *quit,* Dominus Deus, et non pœnitebit eum; tu es Sacer-
» dos in æternum secundum ordinem Melchisedech. » Audi vero qualia sint quæ de iisdem rebus etiam Apostolus dicat : « In quo abundantius volens Deus ostendere hæredi-
» bus regni immutabilitatem consilii sui, interposuit jusju-
» randum, ut per duas res immutabiles, in quibus impossibile
» est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui
» confugimus ad obtinendam propositam spem. » Et adjungit : « Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco
» quod morte prohiberentur permanere : hic autem eo quod
» ipse maneat, sempiternum habet sacerdotium; ex quo
» etiam servare in perpetuum potest accedentes per ipsum
» ad Deum, semper vivens ad intercedendum pro illis. Ta-
» lis enim decebat nos Pontifex, sanctus, innocens, impol-
» lutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis fac-
» tus. » Deinde adjungit : « Caput autem super iis quæ dicta
» sunt. Talem habemus Pontificem, qui sedet in dextera
» majestatis in excelsis, sanctorum minister, et tabernaculi
» veri, quod fixit Deus et non homo[1]. » Hæc quidem Apostolus; Psalmus vero, inferius progressus, etiam ea quæ passurus erat is de quo vaticinatur aperte significat, dicens : « De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput. » Torrentem porro tentationum tempus intelligendum alius indicat Psalmus, dicens : « Torrentem pertransivit anima nostra;
» forsitan pertransiit anima nostra aquam intolerabilem[2]. » In torrente igitur bibet, *inquit,* calicem videlicet quem ipse sub ipsum passionis tempus significavit, dicens : « Pa-
» ter, si possibile est, transeat calix iste a me[3]. » Et rursus : « Si non possibile est illum transire nisi illum bibam, fiat
» voluntas tua[4]. » Cum igitur hunc calicem bibisset, tum *exaltavit caput.* Et sicut ait Apostolus, quoniam « factus est

[1] Hebr. vi, 17 et seqq. — [2] Psalm. cxxiii, 5. — [3] Matth. xxvi, 39. — [4] Ibid. 42.

» obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis, » idcirco, *inquit,* exaltavit illum Deus, suscitans illum a » mortuis[1]; et sedere illum fecit in dextera sua, supra omnem » Principatum, et Potestatem, et Virtutem, et Dominatio» nem, et omne nomen quod nominetur non solum in hoc » sæculo, sed etiam in futuro. Et omnia subjecit, *inquit,* » sub pedibus ejus[2], » secundum eam quæ ad ipsum facta est promissionem, quam in Psalmo declarat, dicens : « Sede » a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pe» dum tuorum : dominare in medio inimicorum tuorum. » Constat vero planissime quemadmodum hodie quoque Salvatoris nostri virtus, ac doctrinæ illius verbum, in medio inimicorum et hostium suorum, omnibus quicumque in ipsum credunt dominatur.

CAPUT QUARTUM.

Quod etiam Esaias, Prophetarum maximus, plane novit Deum esse in Deo, idque affirmat, sicut etiam nos qui Patrem in Filio et Filium in Patre glorificamus.

« Ego Dominus feci terram, et homines super ea ; ego » manu mea consolidavi cœlum, ego omnibus astris man» davi, ego suscitavi Regem cum justitia, et omnes viæ ejus » rectæ : hic ædificabit civitatem meam, et captivitatem » populi convertet, non pretio neque muneribus, dixit Do» minus Sabaoth[3]. » Interim quidem hæc universi conditor Deus, de quodam Rege ac Salvatore qui ædificaturus sit rempublicam pietatis, et conditionem qua homines a dæmonico errore captivi tenebantur dissoluturus, per Prophetam respondet : in iis vero quæ sequuntur, externarum

[1] Philip. II, 8 et seqq. — [2] Ephes. I, 21, 22. — [3] Isai. XLV, 12 et seqq.

quoque nationum obsequium, quo ei sunt obsecuturæ qui venturus canitur, Propheticus significat spiritus; necnon quemadmodum illum tanquam Deum adorabunt illi qui ita ad obsequium venerint; et quod Deum adorabunt in ipso, propterea quod in eo ipse habitet Deus supremus, videlicet Pater, universique Deus. Locus autem sic se habet ad verbum; sic dicit Dominus : « Laboravit Ægyptus, et negotiatio » Æthiopum, et Sabaïm viri excelsi ad te transibunt, et tui » erunt servi, et a tergo te sequentur vincti manicis; et ad» orabunt juvenes, et in te orabunt : quoniam in te Deus » est, et non est Deus præter te; tu enim es Deus, et non no» veramus, Deus Israël salvator. Erubescent et confunden» tur omnes qui adversantur ei, et ambulabunt in pudore[1]. » Hactenus ipsa Prophetia. Cæterum, neutiquam arbitror quempiam contra id quod tam aperte et perspicue dicatur, vel oculos directurum, quamvis admodum sit ingratus, ubi ita evidenter et plane inducitur Deus Israël salvator, et in illo Deus : « Adorabunt te, *inquit,* justi, et in te orabunt, » quoniam in te est Deus, et non est Deus præter te : tu enim » es Deus, et nesciebamus, Deus Israël salvator. » Porro illud, *nesciebamus,* quod ex persona eorum qui prius illum non agnoverunt apud solos Septuaginta dictum est, in Hebraïco aliter habet : quod sane Aquila convertens, sic ait : « Deus ergo fortis occultus, Deus Israël qui salvos facit ; » Theodotion vero : « Propterea fortis absconditus Deus ser» vans. » Ubi sane valde mirabiliter absconditum Deum Christum nominat; necnon causam quoque planissime docet propter quam unum ipsum, quatenus inter ea quæ genita sunt nominatur, Deum vocat, ob Patris videlicet in ipso habitationem. In ipso enim, ut divinus docet Apostolus, complacuit omnem plenitudinem divinitatis habitare ; hoc ipsum verba declarant, quæ sic se habent : « Quoniam in te Deus est, et

[1] Isai. XLV. 14 et seqq.

» non est Deus præter te. » Pro illo vero quod est, *præter te,* Theodotion *præter ipsum* interpretatus est, ut hoc modo verba se habeant : *Non est Deus præter ipsum,* eum videlicet a quo es, per quem tu quoque id habes ut Filius sis. Sed Aquila ita interpretatus est : « Verumtamen in te fortis, et non est amplius apud te. Deus ergo fortis et latens, Deus salvos faciens. » Symmachus vero solus sic : « In te Deus, et non est amplius neque adest Deus : vere » tu Deus absconditus, Deus Israël servans. » Ubi quod Deus sit Christus Dei, verba ipsa plane declarant : nam propterea quod in te, inquit, est Deus, tu sane Deus fortis et absconditus. Ergo ex his, Deus unus erit, qui hujus appellationis est Dominus. Filius autem, quoniam Pater ei seipsum communicat, de communicatione veritatis illius dignitatem accepit ; quippe qui neque a seipso sit, neque ab eo qui ipsum genuit Patre deseratur (5), sed hoc ipsum totum quod est, quod vivit, quod subsistit, ab eo a quo est Patre obtineat ; qui neque Patrem deserit, et ab illo gignitur, et tum ut sit, tum ut Filius sit, non a seipso, sed a Patre habet. Quocirca, honore hunc quoque ut Deum prosequi edocti sumus, quemadmodum quæ nunc tractantur Prophetiæ declarant. Ut enim alicujus regis imago veneratione affici solet, propter illum cujus lineamenta expressa et similitudinem fert (cæterum, quamvis et imago regis et ipse rex honore afficiatur, unus tamen erit qui honoretur, non duo ; non enim duo reges, unus primus et verus, alter qui ipsa imagine sit expressus ; sed unus in utroque non modo intelligitur, verum etiam nominatur atque honoratur) : sic sane unigenitus quoque Filius, cum solus sit imago Dei invisibilis, merito, propter eum cujus fert similitudinem, et imago appellatur Dei invisibilis, et ab ipso Patre efficitur ; quippe qui tali existat et natura et essentia, indeque ex quo primum extitit, non acquisitam sed naturalem Patris imaginem refe-

rat. Quare idem natura Deus, et idem unigenitus Filius existit, non autem ut illi extrinsecus assumuntur adoptatus, quique adventitium divinæ appellationis honorem possident. At enim etsi natura unigenitus Filius Deusque noster celebratur, non tamen a seipso Deus, sed ex Deo Patre unigenitus Filius, et idcirco Deus. Totumque hoc sane causa erit cur ipse quoque sit Deus, quod solus sit natura Dei Filius, et Unigenitus appelletur, et quod usquequaque conservet ejus qui solus est Deus animatam et vivam et intelligentem imaginem, et in omnibus ipsi Patri assimilatam, et eam quæ Dei ipsius substantiæ similitudinem præ se ferat. Hac ergo de causa ipsum quoque, tanquam eum qui solus Filius et solus Dei imago sit, et ingeniti ac principio carentis Patris essentiæ virtutes secundum exemplum assimilationis indutus, et ab hominum artificiosissimo et scientissimo vitæ designatore et auctore Patre ad amussim et ad certam exquisitamque assimilationem expressus, Deum merito divina appellant Oracula, ut una cum cæteris ad hanc quoque appellationis dignitatem a Patre provectus sit, eamque acceperit, non autem ex proprio jure possidendam habuerit. Namque ille quidem dat, hic vero accipit : itaque suo jure unus ille est Deus qui non ab altero accepit. Hic autem a Patre habet ut Deus sit, tanquam Dei imago; utpote cum una in ambobus, juxta exemplum, divinitas intelligatur, et unus sit Deus qui per seipsum sine principio et sine generatione existat, per Filium autem tanquam per speculum et imaginem consideretur (6). Hoc est scilicet quod spirituale docet Oraculum, quod non alias dicit eum de quo sermo est Deum esse adorandum, propter inhabitantem in ipso Patrem. « In » te enim, *inquit*, orabunt, quoniam in te Deus est. Sed tu » quoque, ipse cum Deus sis, salvator Israël existis. Proinde » fortis et absconditus Deus es; quoniam in te Deus, et non » est amplius præter ipsum. » Pro eo vero quod est, *labo*

ravit Ægyptus, Hebraïcum habet, et reliqui omnes interpretes reddiderunt, *labor Ægypti,* ut id quod dicitur tale sit : « Te adorabunt, et tui erunt servi, labor Ægypti, et negotiatio Æthiopum, et Seboïm : » quibus verbis barbaras ego arbitror et ignotas quasdam nationes significari, et omnes quæcumque antea quondam dæmonica superstitione vexabantur. Nam propterea quod Ægyptii visi sunt omnium nationum superstitiosissimi esse, primique errori quo simulacra colerentur portas aperuisse; merito eos primos collocat qui Christo sint subjiciendi : deinde per eos quæ ad reliquos simulacrorum cultores pertinent, ut aperta sint efficit. Et hæc quidem in Salvatore ac Domino nostro expectatum exitum nacta sunt; jam enim innumerabiles per orbem terrarum nationum conventus, in omnibus gentibus illum adorant illique serviunt. Æthiopas vero ac Seboïm eos qui hic adoraturi Christum canuntur, septuagesimo primo quoque Psalmo significari puto, ubi dictum est : « Coram illo procident Æthiopes, et reges Arabum et Saba » dona adducent; et adorabunt eum[1]. » Constat vero ex ipso contextu, Christum esse adoraturos eum, qui in illis quoque ut venturus canitur a Prophetis.

CAPUT QUINTUM.

A PSALMO XXXII.

Quod Dei Verbum suam habens essentiam jussu Patris, David æque ac nos Opificem universi novit ; et quod idem Dei Verbum idem Propheta ad hominum medelam esse missum a Patre testificatur : et quod brevi tempore universam terram sua doctrina impleturum canit.

« Verbo Domini cœli firmati sunt, spiritu oris ejus omnis

[1] Psal. LXXI, 9, 10

» virtus eorum[1]. » In centesimo vero sexto Psalmo sic dictum est : « Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de » interruptionibus eorum[2]. » Et rursus centesimo quadragesimo septimo : « Qui emittit eloquium suum terræ, velociter currit sermo ejus[3]. » At enim ei qui nunc in manibus est Psalmo dicenti : « Verbo Domini cœli firmati sunt, » concordat sacrum quoque Evangelium palam dicens : « In » principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et » Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum : omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil[4]. » Sane merito Evangelium Deum illum nominat; quando etiam per ea quæ prius dicta sunt, idem hoc quod nunc ut Deus celebratur Verbum, et Sapientia, et germen Dei, et Sacerdos, et Christus, et Rex, et Dominus, et Deus imago Dei appellatum est. Porro, ut qui et alius sit quam Pater, et ejusdem administer fuerit, adeo ut jussu illius ipse omnia condiderit, in præsenti deinceps Psalmo adjungit : « Timeat, *inquit*, Dominum omnis terra; ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem : quoniam ipse dixit, » et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt[5]. » Constat enim quod qui dicit, ad alterum dicit; et qui mandat, alteri præter se mandat. Perspicue vero post ipsam Salvatoris nostri humanæ naturæ assumptionem, conventus ex omni terra, hoc est, ex omnibus quæ terram incolunt nationibus, innumerabiles, non itidem ut antea ullos dæmones, sed ipsum Dominum Jesum timuerunt, et omnes habitantes orbem commoti sunt, in ipso Christi nomine, sicut præsens oraculum canit : « Timeat, *inquit*, Dominum omnis terra; ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem. » Hactenus quæ de secundo tricesimo Psalmo accepta sunt : consimilia vero his et consona in centesimo

[1] Psal. xxxii, 6. — [2] Psal. cvi. 20. — [3] Psal. cxlvii. 15. — [4] Joan. i, 1. — [5] Psalm. xxxii. 8 et 9.

quoque quadragesimo octavo Psalmo invenies, qui docet non ea modo quæ ad terram duntaxat, sed etiam ea quæ ad cœlum et breviter ad universam creaturam pertinent, ipso Deo universi jubente, extitisse. Dicit igitur : « Laudate » Dominum de cœlis, laudate eum in excelsis. Laudate eum » omnes Angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus. Lau» date eum sol et luna, laudate eum omnes stellæ et lumen : » quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata » sunt[1]. » Quod si ipse mandavit, quisnam, quæso, usque adeo magnus ut mandatum de tantis rebus susciperet, præter Dei Verbum? quod varie in præsenti opere a nobis tanquam Deus celebratur, Verbum Dei appellatur : merito illud quidem, propterea quod omnium rerum artificiosas atque efficaces rationes Omnipotens in ipsum conjecerit; quippe qui ratione atque ordine universa illi et dispensanda et gubernanda tradiderit. Nemo igitur putet humanæ, quæ ex syllabis constat, et ex nominibus et verbis componitur, articulatæ atque enuntiabili orationi, Dei Verbum simile esse : quoniam nostra hæc oratio in vocibus et syllabis, et iis quæ per hæc significantur, quidquid ipsa est obtinet; utpote quæ per linguam, et arterias, et fauces, et os proferatur : sempiternæ vero atque incorporeæ naturæ Verbum omni omnino ratione quæ a nobis proferri solent verba prætergressum, nihil humanæ rationis præ se ferat, sed solam cum humano verbo communem appellationem possideat; quando neque vocem, quæ ex aëris pulsu constet, neque dictiones ullas, neque syllabas, neque linguam, neque os, neque omnino quidpiam humani sive mortalis, in Deo universi accipere sive intelligere fas est. Id enim verbum animæ esset, quod nullo modo per seipsum ab anima seorsum posset esse aut consistere : tale enim humanum est verbum, quod privatim quidem nullam neque essentiam neque substantiam habet, sed

[1] Psal. CXLVIII, 1 et seqq.

totum libera quædam motio est et efficientia cogitationis. Cæterum, ipsum Dei Verbum non tale, sed per seipsum habens propriam substantiam, usquequaque divinam atque intelligentem, quæ privatim quidem subsistit, privatimque idem efficit quidquid efficit, verum materiæ omnis est expers, et incorporea, et omni ratione primi et ingeniti et solius Dei naturæ assimilata, earum omnium rerum quæ factæ sunt rationes, et earum quæ sub visum cadunt incorporeas et invisibiles species in seipsa ferens : quare illam et Sapientiam et Dei Verbum divina Oracula appellant.

CAPUT SEXTUM.

Quod Esaias similiter ut David duos Patrem et Filium confitetur, et eorum alterum universi Opificem, quemadmodum ipsi quoque credimus.

« Audi me, Jacob, et Israël quem ego voco; ego sum primus, et ego sum in æternum, et manus mea fundavit terram, et dextera mea consolidavit cœlos. Vocabo eos, et stabunt simul et congregabuntur omnes, et audient quis eis annuntiavit hæc. Dominus, qui diligit te, fecit voluntatem tuam in Babylone, ut tolleret semen Chaldæorum : ego locutus sum, et ego vocavi : duxi eum, et direxi viam ejus : adducite ad me, et audite hæc. Non ab initio in occulto locutus sum : quando fiebat, illic eram : et nunc Dominus Dominus misit me, et spiritus ejus[1]. » Considera, quæso, hic quonam modo qui dixit : Ego sum primus, et ego sum in æternum, qui et terram et cœlum condidit, ita plane se missum esse fatetur a Domino Domino. Sic enim Patrem consuevit bis Dominum appellare. Itaque habes hoc quoque indubitatum de eo de quo quæritur testimo-

[1] Isai XLVIII. 12 et seqq.

nium. Primum vero illum hic dicit esse Propheta, quem in iis quæ genita sunt pia colit : nam quæ sine principio est, quæque genita non est, essentia, eam attribuit Patri; primum enim in aliquo majore numero antecedit, et honore atque ordine præponi solet. Quod quidem neutiquam Patri conveniat; non enim eorum quæ genita sunt primus est supremus Deus, quoniam ne principium quidem illius ullum excogitari potest : sed est ultra primum, utpote qui primum ipse genuerit, atque ut esset fecerit, quandoquidem solum divinum Verbum omnium eorum quæ genita sunt primum jure nuncupatur. Cum ergo quæreretur in illo : « Ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt[1], » cuinam creandarum rerum mandaverit opificium, nunc perspicue demonstratum est quod videlicet ei qui dixit : « Manus mea fundavit terram, et dextra mea consolidavit cœlum : » qui etiam se a Patre missum esse confitetur ubi ait : « Nunc Dominus Dominus misit me, et spiritus ejus. » Erat autem Deus Verbum qui hæc dicat, quando *Verbo Domini cœli firmati sunt*[2], ex eo Psalmi loco quem supra apposuimus : sed enim cum ipsum quoque Dei Verbum Domini appellatione ut Deus celebretur, tamen ipsius Patrem Dominum maxima cum reverentia ac pietate bis Dominum appellat, ut in eo diversitate nominis utatur. « Nunc *enim,* » *inquit,* Dominus Dominus misit me, » utpote cum Pater et Deus sit, et tam sui unigeniti Verbi quam eorum omnium quæ illo posterius facta sunt, quorum cum potestatem ac dominum a Patre ipsum Dei Verbum acceperit, tanquam is qui et legitimus et unicus Filius sit, merito etiam ipse ab iis qui et pie et religiose colere Deum volunt appellabitur Dominus.

[1] Psal. xxxi, 9. — [2] Psal. xxxii, 6

CAPUT SEPTIMUM.

A GENESI.

Quod etiam maximus Dei servus Moses in mundi fabricatione cognovit Patrem Deumque universi cum altero communicantem de hominis opificio; hoc porro divinum esse Verbum ante didicimus.

« Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem ac si» militudinem nostram; » et rursus : « Et dixit Deus, Non est » bonum esse hominem solum, faciamus illi adjutorium se» cundum ipsum. » Ac, ne quispiam suspicetur hæc ad Angelos dicta fuisse, continuo declarat eum cui imperatum sit non esse Angelum Dei, dicens : « Et fecit Deus homi» nem, ad imaginem Dei fecit illum[1]. »

CAPUT OCTAVUM.

AB EADEM.

Quod idem Moses bis planissime Dominum, sine ullis involucris, theologice commendat.

« Sol ortus est super terram, et Lot ingressus est in Se» gor, et pluit Dominus super Sodoma sulphur et ignem a » Domino[2]. » Plane bis Dominum nominat, et huic docet ab illo mandatum esse ut impios debito supplicio afficiat : etenim licet non semel Dominum aperte dicamus, non tamen simili ubique utimur theologia; sed pia quadam ac religiosa distinctione utentes, illum quidem et Deum et Dominum, hujus etiam Patrem esse edocti sumus, hunc vero ipsum,

[1] Genes. I, 26 et seqq. — [2] Id. XIX, 24.

quem et Verbi et Domini appellatione significare consuevimus, eorum quidem qui post ipsum et sub ipso sunt esse Dominum, ejus autem qui unum cum ipso est, neutiquam similiter : neque enim Patris Dominus, neque Patris Deus is qui est Deus Verbum, sed illius quidem imago, et Verbum, et sapientia, et virtus, eorum vero quæ post ipsum collocantur dominium habens, et Dominus et Deus : ille vero, cum et Dominus et Deus sit, etiam Pater est hujus, sicut hic illius est Filius : quare cum hi duo unum sint, merito ea quæ ad religiosam theologiam pertinent, in unum principium nobis recidunt, et in uno Deo consistunt.

CAPUT NONUM.

AB EADEM.

Quod idem Deum Verbum significat Deum ac Dominum prius nominatum; et quod in hominis forma et figura et visum esse et antiquis responsa dedisse conscribit.

« Apparuit autem Dominus Abrahæ, et dixit ei : Semini » tuo dabo terram hanc[1]. » Et rursus : « Erat Abraham an» norum nonaginta novem, et apparuit Dominus Abrahæ, » et dixit ei : Ego sum Deus : bene placitus sis coram me, » et esto inculpabilis, et ponam testamentum meum inter » te et me, et multiplicabo te valde[2]. » Et rursus : « Appa» ruit autem Deus ei apud quercum Mambre, dum sederet » in ostio tabernaculi sui, ipso meridie : cum vero oculis » suis respexisset, vidit, et ecce tres viri steterant supra » eum; et cum vidisset, accurrit obviam illis, ab ostio ta» bernaculi, et adoravit[3]. » Ac deinceps post visionem adjungit : « Dominus autem dixit, Non celabo ego Abraham

[1] Genes. xv, 18. — [2] Id. xvii, 24. — [3] Id. xviii, 1 et seqq.

» puerum meum quæ facio. Abraham vero cum sit, erit in » gentem magnam et multam, et benedicentur in eo omnes » gentes terræ[1]. » Atque his rursus adjungit tanquam de altero : « Novi enim quod constituet filiis suis et domui suæ, » et custodient vias Domini, facere justitiam et judicium, ut » inducat Dominus super Abraham quæ locutus est ad il- » lum[2]. » His plane scriptum est eum Dominum qui Abrahæ respondebat, hæc dicere, ubi videlicet Dominum confitetur Patrem suum et conditorem universi : ipse tamen Abraham, veluti propheta, exploratam et certam ejus qui respondebat cogitationem habens, deinceps cum veneratione eos qui ante expositi sunt orat, dicens : « Ne perdas justum simul cum » impio, et erit justus quasi impius. Si sint quinquaginta » justi in civitate, perdes eos? nonne dimittes omnem locum » propter quinquaginta justos? Nequaquam tu facies ver- » bum hoc, ut interficias justum cum impio, et erit justus » quasi impius : nequaquam, qui judicas universam terram, » non facies judicium[3]. » Porro hæc ad Angelos aut ad quempiam ex Dei ministris dicta esse, consentanee dici non arbitror; non enim cujuslibet sit judicare terram universam : sed nec Angelus quidem est nominatus, quem superior Scriptura significat, verum alius quispiam, Angelo præstantior, Deus utique ac Dominus, qui cum duobus Angelis in forma hominis ad supra scriptam quercum est visus. Præterea ne Patrem quidem Deum hunc fuisse putandum est, qui hujuscemodi verbis indicatur : dicere enim id mutari quod divinum est, et figurari in speciem ac formam hominis, neutiquam pium est. Superest igitur ut confiteamur illum fuisse Dei Verbum, quod a nobis in iis quæ antehac scripta habes, Dei nomine celebratum est : qua de causa hodie quoque a vicinis et in proximo habitantibus, quasi divinus colitur atque observatur is locus, honoris illorum

[1] Gen. XVIII, 17 et seq. — [2] Ibid. 19. — [3] Ibid. 25 et seqq.

gratia qui Abrahæ in illo visi sunt; atque etiam nunc ibidem permanens terebinthus conspicitur. Qui enim ad Abraham hospitio suscepti sunt, ut habet Scriptura, recumbentes erant duo quidem utrinque, medius autem excellentior et qui reliquos anteiret. Hic vero sit plane is de quo diximus, ipse utique Dominus ac Salvator noster, quem etiam pertinaces et increduli, divina oracula confirmantes, venerantur : hic ipse igitur ex illo, pietatis jaciens ad homines semina, humanam speciem ac figuram indutus, Dei amico atque antiquo patri Abrahæ seipsum quisnam esset ostendit, Patrisque sui tradidit sententiam.

CAPUT DECIMUM.

AB EADEM.

Quod idem Propheta in Jacob manifestius cum de quo agitur indicat Dominum, quem sane et Deum et Angelum supremum Dei vocat.

« Et profectus est in Charran, et venit in locum, et dormivit illic; occiderat enim sol; et accepit lapides, et posuit sub capite suo, et dormivit in loco illo, et somniavit : » et ecce scala terræ infixa, cujus caput perveniebat usque » ad cœlum, et Angeli Dei ascendebant et descendebant » per eam; et Dominus innitebatur ei, et dixit : Ego Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac, ne timeas : » terra in qua tu dormis in ipsa, tibi dabo eam et semini » tuo : et erit semen tuum sicut arena maris, et dilatabitur » ad mare et orientem, et ad Boream et Africum. Et benedicentur in te omnes tribus terræ, et in semine tuo : » et ecce ego sum tecum, custodiens te in omni via qua-

» cumque iter feceris, et convertam te in terram hanc : » quoniam non te relinquam, donec faciam omnia quæcum- » que locutus sum tibi. Et experrectus est Jacob a somno, » et ait : Dominus est in loco hoc, ego autem nesciebam; » et timuit, et ait : Quam terribilis est locus hic ! non est » hoc aliud nisi domus Dei, et hæc porta cœli. Et surrexit » Jacob mane, et accepit lapidem quem supposuit capiti » suo, et erexit illum pro titulo, et effudit oleum in sum- » mum illius : et vocavit Jacob nomen loci illius, Domum » Dei[1]. » Eum qui hoc loco tam multis verbis respondet, Dominum et Deum, Angelum quoque Dei deinceps progressus invenies, ubi ad mulieres ait ipse Jacob : « Et di- » xit mihi Angelus Dei in somnis : Jacob ! ego autem dixi : » Quid est ? » Et deinceps : « Vidi, *inquit,* omnia quæcum- » que Laban tibi facit. Ego Deus, qui apparui tibi in loco » ubi erexisti mihi titulum et vovisti mihi votum[2]. » Ergo qui supra dixerat : « Ego Dominus Deus Abraham patris » tui, et Deus Isaac, » cui et titulum erexit Dei amicus, Deus quidem erat et Dominus (ipsi enim dicenti credendum) ; non tamen is qui Pater est et a nullo est, sed qui ea quæ ad Patrem pertinent hominibus subministrat et nuntiat (7). Quocirca etiam Angelum ipsum in præsenti vocat Jacob, ubi ait : « Dixit mihi Angelus Dei in somnis verba » hæc : Ego sum Deus, qui apparui tibi in loco. » Ergo idem et Angelus Domini, et Deus, et Dominus, plane in his appellatus est. Et apud Esaïam prophetam *magni consilii Angelus,* interimque et *Deus,* et *Princeps,* et *Potestatem habens* nominatur, ubi ortus illius inter homines canitur, a dicente, « quod puerulus natus est nobis, et filius datus » est nobis, cujus principatus super humerum ejus; et vo- » catur nomen ejus magni consilii Angelus, Princeps pacis, » Deus fortis, Potentiam habens, Pater futuri sæculi[3]. »

[1] Gen. xxviii, 10 et seqq. — [2] Id. xxxi, 11 et seqq. — [3] Is. ix, 6 et seqq.

CAPUT UNDECIMUM.

Quod etiam Jacob cum de quo proxime dictum est, et Deum et Dominum, prætcrea Angelum similiter, ut Abraham in hominis forma contemplatur, in ea historia quæ sic se habet.

« Surgens autem nocte illa, accepit duas uxores, ac duas » famulas, et undecim puerulos suos, et transivit vadum » Jaboch; et accepit eos, et traduxit omnia sua : et relictus est ipse Jacob solus, et luctabatur cum eo homo usque mane; vidit autem quod non posset adversus illum, » et attigit latitudinem fœmoris ejus, et torpuit latitudo » fœmoris Jacob dum luctaretur hic cum illo. Et dixit ei : » Dimitte me, ascendit enim aurora. Hic vero dixit : Non » te dimittam nisi mihi benedixeris. Dixit autem ei : Quod » est nomen tuum? At hic dixit ei : Jacob. Et dixit ei : Non » amplius Jacob vocabitur nomen tuum, sed Israël erit » nomen tuum; quoniam invaluisti cum Deo, etiam cum » hominibus potens eris. Interrogavit vero Jacob et ait : » Indica mihi nomen tuum. Et ait : Quid ita quæris nomen » meum? Et benedixit ei in illo loco, et vocavit Jacob nomen loci illius, Speciem Dei. Aspexi enim facie ad faciem, » et servata est anima mea. Ortus est autem illi sol, cum » transiisset Speciem Dei[1]. » Et Mosi quidem dictum est, *Nullus videbit faciem meam et vivet.* Hic autem Jacob vidit Deum non simpliciter, sed facie ad faciem : et cum servatus esset, non corpore, sed animo, ad appellationis Israël dignitatem assumptus est; quæ sane appellatio animarum cognominis est, siquidem ipsum Israël nomen, si interpreteris, videntem Deum significat. Non igitur Patrem Deum vidit, sed Deum Filium, cujus etiam curiosius appel-

[1] Genes. xxxii, 22 et seqq.

lationem quærenti Jacob, nondum erat enuntiandi tempus. Quod si quempiam ex Angelis, aut ex iis qui cœlum incolunt divinis spiritibus eum qui sanctis oracula ministrabat aliquis suspicetur esse, plane decipitur : hoc ex ipso probatur, quod hic ipse de quo loquimur, et Domini et Dei appellatione nuncupatur; etenim et Deum ipsum divina Scriptura plane vocitat, et Dominum item appellat, ejus nominis honorem illi tribuens quod apud Hebræos quatuor litteris notatur, quod sane in una ineffabili atque inenuntiabili Dei appellatione ponere pueri Hebræorum consueverunt : probatur etiam ex eo quod ubicumque Scriptura Angelos appellare vult, aperte hoc facit, Angelosque distincte significat. Sicut eos qui in Sodomis erant, cum impii essent, is qui Abrahæ responderat Deus ac Dominus, suo adventu neutiquam dignos efficit, quemadmodum rursus dicit Scriptura divina : « Dominus quidem abiit, postquam desiit loqui cum Abraham. Duo vero Angeli Sodoma abierunt vesperi[1]. » Item ipsi Jacob obviam venerunt Angeli Dei : « Et cum vidisset, dixit : Castra Dei hæc; et vocavit nomen loci illius, Castra[2]. » Sic sane Dei amicus visiones discernebat : proinde nunc quidem nomen loci Castra appellat, ex eo quod illic Angelorum castra viderit : ubi autem cum ipso Deo loquitur, vocat nomen loci Speciem Dei, his verbis : « Vidi enim Deum facie ad faciem. » Quin et Mosi quoties apparet Angelus, hoc ipsum divina Scriptura significat, dicens : « Apparuit vero illi Angelus Domini in flamma ignis rubi[3]. » Quoties vero is qui jus et potestatem habet, ipse utique oraculorum et responsorum auctor, ita hoc planum facit, ut illum Dominum et Deum, nusquam verum Angelum nominet. Simili ratione etiam in mari Rubro plane Angelum Dominumque distinguit, ubi ait : « Sustulitque se Angelus Dei qui ambu

[1] Gen. xviii, 33; xix, 1. — [2] Id. xxxii, 2. — [3] Exod. iii, 2.

» labat ante castra filiorum Israël, et abiit post eos [1]. » Sustulit autem se etiam columna nubis a facie eorum. Quemadmodum in superioribus Dominus forma hominis respondens antiquis inducitur, sic hoc loco per nubem : itaque deinceps verba sic habent : « Factum est autem in » vigilia matutina, et respexit Dominus in castra Ægyptio- » rum in columna nubis [2] ; » et per totam deserti regionem in columna per nubem Deus Mosi respondet. Plane igitur quoties Angeli naturam oratio significare vult, neque Deum neque Dominum, sed absque ulla obscuritate Angelum nominat : quoties vero Dominum et Deum eum qui apparet intelligit, his ipsis palam utitur locutionibus. Quod vero Dominum Deumque non eum significet qui Pater est, ipsæ Scripturæ divinæ locutionis in superioribus evidentissime ostendunt, ubi Angelum Dei appellant eum qui, cum de Jacob sermo esset, Dominus et Deus est nominatus. Superest igitur ut quæramus quisnam sit, in iis quæ sunt Deus et Dominus, præter Patrem omnium, et regem Deumque universi : erit autem hic Verbum Dei, quod est ante sæcula, superior quidem omni Angelica natura, profectus autem ab eo qui Pater est (8).

CAPUT DUODECIMUM.

Quod rursus in Jacob genitum Deum, plane ipsa oratio præ se fert.

« Dixit autem Deus ad Jacob : Surge et ascende in lo- » cum Bethel, et habita illic, et fac altare Deo, qui tibi ap- » paruit cum fugeres a facie Esaü fratris tui. Et dixit Jacob » domui suæ et omnibus qui cum ipso erant : Tollite deos » alienos de medio vestri, purgamini, et mutate habitus ves-

[1] Exod. XIV, 19. — [2] Ibid. 24.

» tros, et surgamus ascendamusque in Bethel; et faciamus » illic altare Domino, qui exaudivit me in die tribulationis, » qui fuit mecum et servavit me in via qua profectus sum[1]. » Hoc loco Deus ipse universi, qui solus neque factus neque genitus, et supremus omnium est, non visus sed invisibiliter dans responsa ipsi Jacob, et virtute ineffabili seipsum movens, de Filio verba facit planissime. Dixit ergo illi Deus : « Fac altare Deo qui apparuit tibi. » Quis autem hic sit qui scriptus est supra illi apparuisse, paulo ante exposuimus, ubi Deum Verbum esse demonstravimus.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

AB EXODO.

Quod Deus Pater, cum Mosi responderit per Angelum se patribus apparuisse, non amplius per Angelum, sed per Filium docet.

« Et Moses erat pascens oves Jothor soceri sui; et venit » ad montem Dei in Choreb; et apparuit ei Angelus Domini » in flamma ignis rubi. » Et post alia : « Et ut vidit quod » accederet ad videndum, vocavit illum de medio rubi di- » cens : Moses, Moses, ne propius huc accesseris. Solve cal- » ceamentum pedum tuorum, locus enim in quo stas terra » sancta est. » Et post pauca : « Et dixit Dominus ad illum : » Ego sum qui sum[2]. » Et rursus : « Locutus est Dominus » ad Mosem, et dixit ad illum : Ego Dominus visus sum ab » Abraham, et Isaac, et Jacob, cum eorum sim Deus; et » nomen meum non indicavi illis, et constitui testamentum » meum ad illos[3]; » quemadmodum apud Prophetas in hominibus versantes, verbi gratia, Esaiam, et Hieremiam, et similes, homo quidem erat id quod videbatur, Deus autem

[1] Gen. xxxv, 1 et seqq. — [2] Exod. iii, 1 et seqq. — [3] Id. vi, 2 et seqq.

qui per id quod apparebat tanquam per instrumentum loquebatur, et modo Christi persona, modo sancti Spiritus, modo supremi Dei erat, quæ per Prophetam responsa dabat; sic utique etiam nunc Mosi, qui introducitur, supremus et omnia sub se habens Deus, per eum qui apparet Angelum, ea quæ proposita sunt canit. Quorum hæc sententia sit sane : Tibi quidem, o Propheta, tanquam ei qui adhuc eruditur et qui nihil visione Angelica amplius capit, interim Angelum meum exhiberi videndum volui; sed meum nomen tibi soli notum facio, dum doceo te me eum esse qui sum, et nomen meum esse Dominum : tuis vero patribus non hoc solum indicavi, sed etiam hoc ipso amplius largitus sum; nam ab illis sum visus. Quis vero sit qui patribus visus sit, et quod non Pater Deus, antea demonstratum est, ubi Deum et Dominum Angelum Dei nominatum esse demonstravimus. Cæterum, quonam modo hic, ille qui Pater sit Deus et omnia sub se habeat, dicat se a patribus visum, merito aliquis quærat. Explicabitur porro id de quo quæritur si divinæ Scripturæ diligentiam attendamus : nam cum apud Septuaginta ita dictum sit : « Et » visus sum ab Abraham, et Isaac, et Jacob, cum eorum » sim Deus; » Aquila quidem sic ait : « Et visus sum ab » Abraham, et ab Isaac et ab Jacob in Deo satis multo; » quibus verbis planissime indicat non ipsum illum qui Pater est per seipsum apparuisse; neque vero sicut Mosi, ita etiam patribus per Angelum, aut per rubum aut ignem, sed in Deo satis multo oracula præbuisse. Quare etiam patribus per Filium visus est Pater, quemadmodum in Evangeliis ab ipso dictum habetur : « Qui vidit me, vidit Patrem : » in ipso enim et per ipsum Patris cognitio prodebatur. Sed cum hominibus salutaris appareret, tum per Filii humanam formam videbatur a Dei amicis, atque inter homines futuram ipsius salutem, omnibus præsentem, ex illo quasi ar-

rham et pignus exhibebat. Cum vero impiorum ultor et Ægyptiorum castigator futurus esset, non amplius in Deo satis multo, sed in Angelo supplicii ministro, et in specie ignis, et flammæ, quæ cito instar agrestis ac senticosæ materiæ illos erat devoratura, apparebat. Dicunt igitur per rubum quidem significari Ægyptiorum agrestem, et immitem, et feram pravitatem; per ignem vero, vim illam ulciscentem et castigantem quæ illos invasit.

CAPUT QUARTUM DECIMUM.

Quod quemadmodum patribus humana forma, sic in specie nubis Mosi et cuncto populo Deus Verbum apparuit.

« Dixit autem Dominus ad Mosem : Ecce ego venio ad te » in columna nubis, ut audiat populus me loquentem ad te, » et tibi credant[1] ; » et quæ sequuntur : « Deus autem ante- » cedebat eos die in columna nubis in via, noctu vero in » columna ignis, ut luceret eis[2]. » Et rursus : « Descendit » Dominus in columna nubis. » Et rursus : « Cum autem in- » gressus esset Moses in tabernaculum, descendit columna » nubis, et stetit in foribus tabernaculi, et loquebatur cum » Mose; et cernebat omnis populus columnam nubis stan- » tem in foribus tabernaculi, et stantem omnis populus » adoraverunt, unusquisque a foribus sui tabernaculi[3]. » Populus quidem cernebat columnam nubis hoc loco, cum Mose vero loquebatur. Quis porro loquebatur? columna nubis videlicet, cum idem Deus antea patribus in hominis forma apparuisset. Supra vero jam demonstratum est quod non Pater Deus hic esset, sed alter quem nos, cum Dei sit Verbum, Christum nuncupamus; qui tunc propter multi-

[1] Exod. XIX. 9. — [2] Id. XIII, 21. — [3] Id. XXXIII, 9, 10.

tudinem vulgarem et ipsi Mosi et populo in columna nubis cernebatur, propterea quod non itidem ut patres videre illum in forma hominis idonei essent. Perfectorum enim hoc erat, posse illius adventum providere qui olim in hominibus, corpore humano assumpto, futurus erat; quem sane cum ne tunc quidem universus populus posset capere, merito alias quidem eis per ignem, terrendi cohibendique causa, alias per nubem, quasi adumbrate atque involute dans illis leges, cernebatur, eademque ratione Mosi quoque propter illos.

CAPUT QUINTUM DECIMUM.

Quod Angelica non fuerit natura quæ Mosi dabat responsa, sed præstantior quam ut ad Angelum referri possit.

« Dixit Dominus : Ecce ego mitto Angelum meum ante » faciem tuam, ut custodiat te in via, ut introducat te in » terram quam paravi tibi; observa eum, et audi eum, nec » sis adversus illum contumax; non enim dimittet te, no» men enim meum est in illo[1]. » Et in alio loco : « Dixit » autem Dominus ad Mosem : Vade et dux esto hujus po» puli ad locum quem dixi tibi; ecce Angelus meus ante» cedit te[2]. » Et rursus : « Et dixit Dominus ad Mosem : Abi » et ascende hinc tu et populus; » et cætera. « Et una mit» tam ante faciem tuam Angelum meum[3]. » Hæ sane voces, quod non Angeli, sed solius Dei sint, unicuique facile constare potest. Cujus porro Dei? nisi ejus qui priscis patribus sit visus? quem Angelum Dei plane appellavit Jacob. Hoc autem nobis Dei Verbum fuit, utpote cum et Dei Filius, et Deus, et Dominus ipse sit nominatus.

[1] Exod. XXIII, 20 et seqq. — [2] Id. XXXII, 34. — [3] Id. XXXIII, 1 et seqq.

CAPUT SEXTUM DECIMUM.

A DECEM PRÆCEPTIS LEGIS.

Quod idem Dominus de alio docet, scilicet Filio.

« Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra » Ægypti, de domo servitutis : non erunt tibi dii alii præter » me ; » et cætera. « Ego enim sum Dominus Deus tuus æmu- » lator ; » et adjungit : « Non sumes nomen Domini Dei tui » in vanum[1]. » Hoc etiam loco ipse Dominus ea quæ exposita sunt de alio docet. Siquidem cum dixerit, *Ego sum Dominus Deus tuus,* adjungit : *Non sumes nomen Domini Dei tui;* quippe cum de Patre et Deo universi, is qui ab illo est Dominus suum servum sacris initiet. Alia præterea innumerabilia invenies per totam Scripturam sacram, quæ eadem ratione qua hæc enuntiata sunt, ubi Pater tanquam de alia persona, et ipse Dominus tanquam de alio quodam, oracula reddebat.

CAPUT SEPTIMUM DECIMUM

Quod is rursus Dominus qui Mosi responsa dabat, alium a quo erat agnoscens, Patrem utique hunc ipsum suum Deum vocabat.

« Et dixit Dominus ad Mosem : Et hoc tibi verbum quod » dixisti faciam ; invenisti enim gratiam coram me, et novi » te præter omnes. Et dixit Moses : Ostende mihi tuam glo- » riam ; et dixit : Ego ante ibo prior te, gloria mea, et vo- » cabo in nomine meo Dominum coram te, et miserebor

[1] Exod. xx, 2 et seqq.

» cujuscumque misereor, et clemens ero erga quemcumque » sum clemens. » Et post alia adjungit, atque ait : « Et » descendit Dominus in nube, et astitit ei illic, et vocavit » in nomine Domini : et transivit Dominus in nomine ipsius, » et vocavit : Domine, Domine Deus, clemens et misericors, » longaminis et multæ miserationis, et verax, et justitiam » servans, faciens misericordiam in millia, auferens iniqui- » tates et injustitias et peccata ; et purgatione non purgabit » reum ; inducens peccata patrum in filios et filios filiorum, » in tertiam et quartam generationem. Et cum festinasset » Moses, curvatus in terram adoravit[1]. » Contemplamini, quæso, quonam modo etiam nunc ipse Dominus, qui in nube descendit, et Mosi astitit in nomine Domini, vocaverit alium præter seipsum, qui solitus sit ex conduplicatione bis Dominus appellari, tanquam eum a quo ipse sit, reliquorum omnium jus potestatemque habens, Dei nomine celebretur, suum utique Patrem ; atque ut in his non Moses, sicut forsitan quispiam suspicetur, sed ipse Dominus alium suum Patrem vocat : ante enim is qui Mosi respondit ait : « Ego » transibo prior te, gloria mea, et vocabo in nomine Do- » mini. » Ubi igitur hoc dixit, Scriptura deinceps instar narrationis adjungit : « Et descendit Dominus in nube, et asti- » tit ei illic, et vocavit in nomine Domini. » Igitur ipse Dominus dum est quod promiserat præstiturus, descendit, et, quemadmodum verba ipsa significant, progreditur ante faciem Mosis ; ipse autem Dominus vocat dicens : « Domine » Deus, clemens, et misericors, » et quæ sequuntur. Quibus verbis plane ipse Dominus suum servum, et seipsum quisnam esset, et ingeniti Domini notitiam, quasi sacris initians docet : hoc vero ipsum tibi planissime demonstrabit ipse Moses, ubi orans pro populo supra expositas Domini voces commemorat ; illic enim intelliges Dominum hæc dixisse,

[1] Exod. XXXIII, 17 et seqq.

non ipsum Mosem, cum dicit : « Et nunc extollatur manus » tua, Domine, quemadmodum dixisti, dicens : Dominus longanimis, et multæ misericordiæ, et verax, auferens iniqui- » tates et injustitias et peccata ; et purgatione non purgabit » reum ; qui reddis peccata patrum in filios, usque in ter- » tiam et quartam generationem. » Observa autem quonam modo in his ipse Dominus ubi Patrem *longanimem et multæ misericordiæ* appellavit, tum adjungit ipsum esse *veracem ;* quod sane cum eo concordat quod in Evangeliis dictum est ab uno et eodem Salvatore nostro : *ut cognoscant te solum verum Deum*[1] : solum igitur verum Deum admodum pie ac religiose Patrem vocat, ut sic naturæ ingenitæ convenientem honorem et cultum attribuat, cujus naturæ et ipsum imaginem esse et sobolem divina docent Oracula.

CAPUT OCTAVUM DECIMUM.

A NUMERIS.

Quod Deum ipsi Israël visibilem esse divina docet Scriptura, quæ ipsum Dei Verbum significat.

In Numeris Moses orans ait : « Quoniam tu es Dominus » in populo hoc, qui oculis ad oculos videris, tu Domine[2] : » pro quo sane Aquila reddidit : « Quoniam tu es Dominus in » visceribus populi hujus, qui oculum in oculis videris, tu » Domine : » Symmachus autem : « Quoniam tu es, Domine. » Et in Exodo dictum est : « Et ascendit Moses et Aaron, et » Nadab et Abiud, et septuaginta ex senioribus Israël, et vi- » derunt locum ubi steterat Deus Israël[3]. » Pro quo Aquila : « Et viderunt, *inquit,* Deum Israël : » Symmachus autem :

[1] Joan. XVII, 13. — [2] Num. XIV, 14. — [3] Exod. XXIV, 9, 10.

« Et viderunt visione Deum Israël. » Cæterum, propter illud : « Deum nemo vidit unquam, » fortasse verba quæ hoc loco posita sunt, salutari Verbo contraria esse quispiam suspicetur; utpote cum visibilem illum faciant qui natura invisibilis est : sed si hæc de Verbo Dei acceperis, qui multifariam multisque modis a patribus est visus, sicut nos in iis quæ supra ostensa sunt accepimus, neutiquam in contraria videberis tibi recidere. Qui enim hic Deus Israël cernitur, ipsum illum esse docent qui et ab Israël visus est, quando homo luctatus est cum ipso; quinetiam primus illius nomen mutavit ex Jacob in Israël, dicens : « Quoniam invaluisti cum Deo [1]; » quo tempore divinam illius virtutem sentiens Jacob, vocavit locum illum Speciem Dei, cum dixit : « Vidi enim Deum facie ad faciem, et servata est anima » mea [2] : » quem sane Deum non alium esse quam Dei Verbum, suo tempore demonstravimus.

CAPUT UNDEVICESIMUM.

A JESU NAVE.

Quod Dei Verbum, quod Mosi non secus atque antiquis patribus dabat responsa, etiam Jesu, Mosis successori, in hominis forma visus est.

« Et factum est, ubi fuit Jesus in Jericho, et respiciens » vidit hominem stantem coram se, et gladius vagina exu» tus in manu ejus : et accedens Jesus dixit : Noster es, an » adversariorum ? et dixit ei : Ego Princeps imperatorum » exercitus Domini, nunc veni : et Jesus cecidit facie in » terram, et dixit ei : Domine, quid imperas servo tuo ? et » ait Princeps imperatorum Domini : Jesu, solve calceamen-

[1] Gen. XXXII, 28. — [2] Ibid. 30.

» tum pedum tuorum, locus enim in quo stas terra sancta » est[1]. » Eadem sane hæc Mosi quoque initio visionis in rubo, ab ipso Domino dicta sunt, sicut Scriptura indicat : « Ut » vero vidit Dominus quod accederet ad vivendum, vocavit » eum Dominus de medio rubi, dicens : Moses, ne propius » accesseris huc : solve calceamentum pedem tuorum, lo- » cus enim in quo tu stas in ipso, terra sancta est[2]. » Unus ergo atque idem fuit Deus qui ambobus respondit, quemadmodum ex ipso præcepto constat ; sed nunc quidem per Principem imperatorum exercitus ejus, Mosi vero per eum Angelum qui visus fuerat, Oraculum exhibet. Militiæ vero cœlum sub se habentis, et exercitus ipso mundo superioris, et spirituum invisibilium, divinorumque Angelorum atque Archangelorum regi, perfectoque universi Deo inservientium (sicuti apud Danielem dictum est : « Mille millia mi- » nistrabant ei, et centies mille millia assistebant coram » eo[3]) ; omnium, inquam, talium supremus quis tandem sit alius, quam Dei Verbum, et primogenita Sapientia, et Soboles divina ? merito ergo Princeps imperatorum exercitus Domini hoc in loco dictus est, utpote qui alibi et magni consilii Angelus, et consessor Patris, et æternus ac magnus Sacerdos esse, sit demonstratus. Sed illud quoque ostensum est, quod idem et Dominus, et Deus, et Christus sit, qui a Patre oleo exultationis est unctus. Abrahæ igitur apud quercum visus, in hominis forma quieta habituque pacifico seipsum ostendit, cum ex illo usque tempore salutarem suum ad homines adventum exordiretur ; ipsi vero Jacob, tanquam exercitabundo ac certatori qui adversus hostes et luctaturus et præliaturus esset, veluti homo. Sed Mosem et populum in specie nubis atque ignis ducebat, terribilem interim atque adumbratum seipsum ostendens. At quoniam Mosis successor Jesus contra hostes erat instruendus qui

[1] Jos. v, 15 et seqq. — [2] Exod. III. 4 et seqq. — [3] Dan. VII, 10.

antehac terram Palæstinam incoluerant, externas utique maximeque impias nationes, merito cum gladio vagina exuto, et contra hostes acumen præ se ferente demonstratur; tali prepemodum visione significans quemadmodum ipse divina virtute, tanquam invisibili gladio, cum suis interim simul militans, eisque opem assidue ferens, erat impios ulturus : quare etiam opportune seipsum Principem imperatorum Domini appellavit.

CAPUT VICESIMUM.

AB JOB.

Quod similiter ipsi Job, quemadmodum patribus, ipse opifex universi Deus Verbum et respondisse et oculis visus esse dicitur.

« Dixit autem Dominus ad Job de turbine et nubibus :
» Ubi eras dum ego fundarem terram? responde jam mihi,
» utrum noveris intellectum, quis posuerit mensuras ejus
» si nosti; » et cætera : « Cum facta sunt, *inquit,* astra,
» laudaverunt me voce magna omnes Angeli mei. Obstruxi
» autem mare portis; » ac deinceps quod sequitur : « Num
» eras tu quando constitui lumen matutinum? Lucifer au-
» tem despexit suum ordinem. » Et rursus : « Num tu, ac-
» cepto terræ luto, fecisti animal; et ad loquendum ido-
» neum posuisti in terra? abstulisti vero ab impiis lumen;
» brachium autem superborum contrivisti; venisti autem
» ad fontem maris? et in vestigiis abyssi deambulasti? ape-
» riunturque tibi timore portæ mortis? et janitores infe-
» rorum videntes te territi sunt[1]? » Deinde in fine totius oraculi, respondet Job Domino, dicens : « Audi jam me,

[1] Job, XXXVIII, 1 et seqq.

» Domine, ut etiam ego loquar; et interrogabo te, et tu me
» doceto. Auditu quidem auris audivi te prius, nunc au-
» tem oculus meus vidit te. Quocirca vilem habui meip-
» sum, et liquefactus sum, et putavi meipsum terram et ci-
» nerem[1]. » Domini igitur rerum opificis expositas modo esse voces, non solum ex iis quæ proposita sunt, verum etiam ex iis quæ tibi ipsi videantur, dignoscere facile est : illud vero, « Venisti ad fontem maris, et in vestigiis abyssi
» deambulasti? » et illud : « Aperiuntur vero tibi timore
» portæ mortis? et janitores inferorum videntes te territi
» sunt? » Salvatoris nostri descensum ad inferos significare, suo tempore demonstrabimus, si modo hoc loco id unum notaverimus, Deo Verbo, magis quam Deo Patri, quæ ad hunc locum pertinent esse tribuenda. Job igitur sicut etiam reliqui patres, ipsum hunc ab initio de turbine et nubibus respondentem sibi Dominum, coram intuitum esse testificatur, dicens : « Audi vero me, Domine, ut
» etiam ego loquar; et interrogabo te, et tu me doceto :
» auditu quidem auris audivi te prius, nunc autem oculus
» meus vidit te. Quocirca vilem habui meipsum, et lique-
» factus sum, et putavi meipsum terram et cinerem. » Qui autem fieri potest ut supremum Deum, et eum qui est ultra omnia, immutabilem utique et ingenitam essentiam, anima induta corpore et oculi mortalium intuiti sint, nisi plane hoc etiam loco egredi de propria magnitudine Dei Verbum, ipsum qui Dominus esse variis esse demonstratur modis, eoque modo exhibere se videndum dixerimus? quemadmodum licet vel ex ipsis oraculis discere, in quibus rursus ipse Dominus ad Job ea quæ ad Diabolum pertinent, tanquam de dracone enarrans, instabat : « Non times quo-
» niam paratus est mihi : » cui enim Domino draconem paratum esse arbitrari convenit, nisi Deo Verbo et Salvatori

[1] Job, XLII, 4 et seqq.

nostro? qui principem hujus sæculi jampridem genus hominum depopulantem sustulit, dissolutis mortis doloribus; quod quidem ipsum ipse quoque dicat dicens : « Venisti » vero ad fontem maris, in vestigiis abyssi deambulasti? » aperiuntur autem tibi timore portæ mortis? et janitores » inferorum videntes te territi sunt? » Hæc sane merito ad Job loquitur post magnam tentationem, postque magnum certamen quod sustinuit, docens eum quod pro parte certaverit, cum interim majus fortiusque bellum et certamen ipsi Domino reservetur, sub tempus sui ad mortem adventus.

CAPUT PRIMUM VICESIMUM.

A NONAGESIMO PSALMO.

Quod duas personas etiam propositus agnoscit Psalmus.

« Quoniam tu, Domine, spes mea, altissimum posuisti » refugium tuum : non accedent ad te mala, et flagellum non » appropinquabit tabernaculo tuo : quoniam Angelis suis » mandavit de te, in manibus tollent te, ne quando offendas » ad lapidem pedem tuum : super aspidem et regulum ascendes, et conculcabis leonem et draconem[1]. » His sane utitur vocibus Diabolus in tentatione adversus Salvatorem nostrum. Contemplare hic igitur quonam modo Psalmus ad ipsum Dominum ait : « Quoniam tu, Domine, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. » *Tu* enim ipse (inquit) *mea spes, o Domine,* illum a quo ipse es, Deum ipsum altissimum et supremum et tuum Patrem, *refugium posuisti,* propter quod *non accedant ad te mala;* ad te, inquam, meum Dominum; *et flagellum non appropinquabit ta-*

[1] Psal. xc, 9 et seqq.

bernaculo tuo : nam etsi nefarii homines conabuntur te hominem factum flagellis cædere, etsi morte tradere, neutiquam tamen flagellum quod a Deo est tuo appropinquabit tabernaculo, hoc est tuo corpori, quo videlicet propter nos homo factus indutus es. Ad eumdem modum accommodabis ei quæ in toto Psalmo dicuntur, quæ sane nos quoque suo tempore disquiremus et contemplabimur.

CAPUT VICESIMUM SECUNDUM.

AB OSEE.

De Deo Verbo et Patre, sicut de Domino.

« Non derelinquam ut deleam Jacob, quoniam Deus ego » sum, et non homo in te sanctus, et non ingrediar in civi- » tatem : post Dominum ambulabo [1]. » Hæc et alia his similia Deus Verbum homo factus, ad eos dicit qui virum quidem ipsum sanctum, non autem Deum esse confitentur. « Deus ego sum, *inquit*, et non homo in te sanctus. » Deinde ubi Deum seipsum dixit, Dominum ac Deum et Patrem suum indicat, adjungens, *Post Dominum ambulabo* : illud autem, *Non ingrediar in civitatem*, abnegantis sane fuerit communem ac popularem hominum rempublicam, a qua etiam suos Discipulos avertens, ait : « In viam gen- » tium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intra- » veritis [2]. »

[1] Ose. XI, 9. — [2] Matth. X, 5.

CAPUT TERTIUM VICESIMUM.

AB AMOS.

De Salvatore nostro sicut de Domino, et de Patre sicut de Deo; et de Judæorum gentis eversione.

« Everti vos sicut evertit Deus Sodoma et Gomorrha; et » facti estis quasi torris ereptus ex igne. Et ne sic quidem » conversi estis ad me, dicit Dominus[1]. » Etiam hoc loco ipse Dominus Deum quemdam ait Sodomorum eversionis auctorem fuisse, cum alius sit ipse Filius quam is de quo loquitur : porro in ipsa Sodomorum eversione duo apparent, quando pluit Dominus ignem a Domino super Sodoma et Gomorrha : qualem igitur, inquit, Sodoma ob turpes atque absurdas impietates, eversionem perpessa sunt, talia vos quoque patiemini, ac ne sic quidem conversi estis ad me. Consuevit autem Scriptura tempus futurum quasi præteritum ponere : quare præsentia quoque eadem ratione oportet accipere, ut videlicet pro eo quod *evertam*, futuri temporis dictum sit, *everti* præteriti, et pro eo quod est convertimini, *conversi estis*. Hæc vero sunt ad Judæorum gentem directe prolata, quæ quidem non alias quam post factas adversus Salvatorem nostrum insidias, in ipsos completa sunt. Etenim sacer ipsorum et prius sanctus locus ad id redactus est, ut nulla in parte a Sodomorum eversione discrepet. Verumtamen, et si ea passi sunt quæ in vaticinio sibi prædicta aperte perspiciunt, necdum in hunc usque diem ad Christum Dei, propter quem talia pertulere, seipsos converterunt : itaque merito ab ea quæ nunc in

[1] Amos, IV, 11.

manibus est Prophetia, id divinitus dictum est; « Et ne sic » quidem conversi estis ad me, dicit Dominus. »

CAPUT QUARTUM VICESIMUM.

AB ABDIA.

De duobus, Patre scilicet et Filio, et gentium vocatione.

« Visio Abdiæ : Hæc dicit Dominus ad Idumæam : Au» ditum audivi a Domino, et mutationem in nationes emi» sit[1]. » Dominus Deus auditum audivit a Domino. Is vero auditus fuit de gentium vocatione.

CAPUT QUINTUM VICESIMUM.

A ZACHARIA.

Quemadmodum Deus Verbum, cum sit Dominus, missum se a Patre confitetur.

« Hæc dicit Dominus omnipotens : Post gloriam misit me » ad gentes quæ deprædatæ sunt vos. » Deinde adjungit post pauca, dicens : « Et cognoscetis quod Dominus omnipo» tens misit me[2]. » Quod si Dominus qui mittit Dominus est omnipotens, et qui dicit se missum esse itidem : duo igitur; siquidem plane qui missus est, Dominus omnipotens, inquit, ad gentes misit me.

[1] Abd. I, 1. — [2] Zach. II, 8 et seqq.

CAPUT SEXTUM VICESIMUM.

Idem, iterum de vocatione gentium.

« Gaude et lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus; et confugient gentes » multæ ad Dominum in die illa, et erunt illi in populum, » et habitabo in medio tui, et cognosces quod Dominus omnipotens misit me ad te, etc. » Quibus post alia adjungit : « Et corroborabo eos in Domino Deo ipsorum, et in nomine » ejus gloriabuntur, dicit Dominus[1]. » Hæc quoque prioribus similia sunt, quæ Christi ad homines adventum, et salutarem futuram gentibus per ipsum vocationem, palam enuntiant. Ego igitur ipse Dominus veniam, inquit, et in meo adventu non amplius ille antiquus Israël, ac ne una quidem in terra gens, sed multæ gentes confugient ad præstantiorem et magnum Dominum, qui et meus ipsius et universi est Deus, ad quem confugientes nationes tantum consequentur beneficium, ut et appellentur et sint populus Dei, et habitent in medio ejus quæ vocatur filia Sion. (Sic enim Dei in terra Ecclesiam, quasi filiam quamdam ejus quæ in cœlo est, sacræ Litteræ vocare consueverunt.) Hanc etiam veluti bono nuntio gaudere jubet oraculum, dicens : « Gaude et » lætare, filia Sion, ecce ego venio, et habitabo in medio » tui. » In medio enim Ecclesiæ Deum Verbum habitare credimus; quemadmodum ipse pollicitus est, cum dixit : « Ecce » ego vobiscum sum omnes dies, usque ad consummatio» nem sæculi[2]; *et :* Ubi duo aut tres congregati sunt in no» mine meo, illic sum in medio eorum[3]. » Cum autem ego, inquit ipse Dominus, venero, et habitabo in medio tui, ma-

[1] Z. ch. IX, 9 et seqq. — [2] Matth. XXVIII, 20. — [3] Id. XVIII, 20.

jorem tum cognitionem de Deo omnipotente accipies; dum ego Dominus causam cur ad homines missus sim, Patri, qui misit me, attribuam : cognosces autem quod Dominus omnipotens misit me ad te. Ac deinceps in hunc sane modum ipse Dominus loquitur : « Et corroborabo eos in Domino » Deo ipsorum, et in nomine ipsius gloriabuntur, dicit Domi- » nus. » Sed qui tandem sunt qui in Domino glorientur ?

CAPUT SEPTIMUM VICESIMUM.

Quod rursus Dominus de alio quodam, constat autem quod de Patre suo loquitur.

« Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum, » stantem ante faciem Angeli Domini ; et Diabolus stabat a » dextris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad Dia- » bolum : Increpet Dominus in te, Diabole, et increpet Do- » minus in te, qui elegit Hierusalem[1]. » Rursus hoc loco Dominus alium quemdam objurgaturum ait ipsum Diabolum, ubi sane non ipse qui loquitur Dominus increpat, sed alterum memorat : quibus verbis plane constare arbitror demonstrationem de duabus personis, uno Patre, altero eo qui a Patre omnium quæ facta sunt potestatem ac dominationem acceperit.

[1] Zach. III, 1 et seqq.

CAPUT OCTAVUM VICESIMUM.

A MALACHIA.

Quod Angelum testamenti Christum, et eumdem Dominum omnipotens Deus vocat.

« Ecce ego mitto Angelum meum, et prospiciet viam » ante faciem meam; et repente veniet ad templum Dominus, » quem vos quæritis ; et Angelus testamenti, quem vos vul- » tis : ecce venit, dicit Dominus omnipotens, et quis susti- » nebit diem ingressus ejus[1] ? » Etiam hæc prioribus similia sunt. Ipse enim Dominus Deus omnipotens Dominum venturum ait in templum suum, interim de alio loquens : significat porro Deum Verbum, quem postea Angelum testamenti nominat, quemque etiam ipse Dominus omnipotens docet se mittere ante faciem suam, dicens : « Ecce ego mitto » Angelum meum ante faciem meam. » Atqui eumdem hunc quem *Angelum meum* vocavit, rursus deinceps Dominum appellat, ubi adjungit illud : « Et repente veniet Dominus, » et Angelus testamenti. » Unum vero et eumdem cum produxerit, tum addit : « Ecce venit, et quis sustinebit diem » ingressus ejus ? » quibus verbis secundum et gloriosum illius adventum significat. Sed qui omnia hæc canit, Dominus est omnipotens universi Deus.

CAPUT UNDETRICESIMUM.

Quod Solem justitiæ Christum ipse universi Deus nominat.

« Et orietur timentibus nomen meum Sol justitiæ, et sa-

[1] Malach. III, 1 et seqq.

» natio erit in alis ejus[1]. » Qui sæpe nominatus est et Dominus, et Deus, et Angelus, et Princeps imperatorum, et Christus, et Sacerdos, et Verbum, et Sapientia Dei, et Imago; nunc idem Sol justitiæ dicitur. Hunc ipsum igitur is qui genuit Pater non omnibus oriturum promittit, sed solis nomen suum timentibus, ut sic illis timoris erga se præmium Solis justitiæ det lumen. Erit autem hic Deus Verbum, a quo illud dictum est : « Ego sum lux mundi, quæ » erat lux illuminans omnem hominem venientem in hunc » mundum[2]. » Hanc itaque lucem, non autem illum sensibilem et manifestum et rationalibus et brutis solem, sed divinum atque intelligentem, et omnis virtutis ac justitiæ auctorem, solis ipsum timentibus oriturum in præsenti ait Deus, illum iis interim occultans qui illo indigni sint, de quibus etiam alibi dicit : « Et occidet Sol super prophetas » qui decipiunt populum meum[3]. »

CAPUT TRICESIMUM.

AB HIEREMIA.

Quemadmodum Deus Verbum ad Patrem deprecationem emittit, gentium conversionem futuram significans.

« Domine fortitudo mea, et auxilium meum, et refugium » meum in die tribulationis, ad te gentes venient ab extremo » terræ, et dicent : Vere falsa possederunt patres nostri si» mulacra, et non est in eis utilitas. Si faciet sibi homo » deos, et hi non sunt dii. Idcirco ecce ego ostendam eis in » tempore hoc, et notam faciam eis manum meam, et vir» tutem meam, et cognoscent quod ego Dominus[4]. » In his

[1] Malach. IV, 2. — [2] Joan. I, 9. — [3] Mich. III, 6. — [4] Jerem. XVI, 19 et seqq.

verbis Dominus alium precatur, Patrem videlicet ac Deum universi, illic sane ubi incipiens ait, *Domine fortitudo mea*, et cætera. Perspicue vero gentium ab errabundo simulacrorum cultu ad pietatem religionemque erga Deum commutationem futuram, significat : et hæc interim Prophetia post Salvatoris nostri Jesu Christi ad homines adventum evidentissime completa monstratur. At enim postquam hactenus ex totis triginta Propheticis capitibus, Deum Salvatorem ac Dominum nostrum Dei Verbum esse didicimus, ad alterum ejus quæ ad eumdem pertinet dispensationis argumentum deinceps transeamus (9), et hunc ipsum Deum ad homines venturum fuisse, ex iisdem sacris Hebræorum libris comprobemus.

LIBER SEXTUS.

PROOEMIUM.

Quod de Patre ac Filio dicendum fuit, id plane jam in quinto Evangelicæ Demonstrationis volumine definitum est; et Patrem quidem Deum esse unum esse constitit, alteram autem præter illum et cum illo personam (10) esse, quæ omnia quæ facta sunt antecedat, demonstratum est : quam et Sapientiam Dei primogenitam et unicum Filium, Deumque de Deo, et magni consilii Angelum, et cœlestis militiæ Principem, et Patris Administrum, ad hæc et Dominum universi, et Dei Verbum, et Dei Virtutem, divina prius appellabant Oracula. Si ergo hoc tempore Prophetica etiam testimonia Deum ad homines fuisse venturum prædixisse ostenderimus, tum unicuique planum fuerit ad quem referre oporteat id quod significavimus, cum per ea maxime quæ antea dicta sunt demonstravimus Deum Verbum, habitu quidem formaque hominis, nomine vero Domini ac Dei, et ipsi Abrahæ et cæteris Dei amicis viris qui Abrahæ tempestate floruerint, seipsum videndum præbuisse. Jam nunc igitur tempus est ut videamus qua ratione nunc Dominum, nunc Deum ad homines descensurum, et rursus ascensurum, tam evidenter Hebræorum oracula prius denuntiaverint, et quænam hujusce descensus causæ fuerint : tametsi illud tibi notandum est, alia quidem obscurius, alia autem apertius dicta inveniri. Atque ego quidem arbitror, occultiora illa propter Judæos ita involute atque implicite red-

dita esse, quod videlicet tristia quædam in illis contra ipsos canerentur, ob quæ verisimile fuit ipsos abolituros perdituros que fuisse Scripturam, si aperte extremum ipsorum interitum significasset : sic sane etiam Prophetis infestos fuisse memoriæ proditum est, propterea quod ab illis reprehenderentur. Quæ vero apertius loquuntur Prophetiæ, ab iis utique gentium vocatio nullis involuta obscuritatibus continetur ; eædemque bonorum quæ a pietate proficiscuntur promissiones, non uni Judaïcæ genti, sed omnibus per totum terrarum orbem hominibus, denuntiant : quæ cum sic se res habeant, jam nunc Oracula quoque divina audire tempus fuerit.

CAPUT PRIMUM.

A PSALMO XVII.

Dei ad homines adventus ostenditur, item vocatio gentium.

« Et inclinavit cœlos et descendit, et caligo sub pedibus » ejus : et ascendit super Cherubim, et volavit; volavit super pennas ventorum : et posuit tenebras latibulum suum, » in circuitu ejus tabernaculum ejus[1]. » Arbitror ex his planissime Dei de cœlo descensum ostendi : postquam enim multas theologias enuntiavit, tum ea quæ exposita sunt adjungit. Porro dum dicit inclinasse illum cœlos, et sic descendisse, contradictionem divinæ gloriæ significat, quam divinus Apostolus declarans ait : « Qui cum in forma Dei » esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; » sed seipsum exinanivit, formam servi accipiens[2]. » Illud autem : *Ascendit super Cherubim, et volavit,* significare

[1] Psal. XVII, 10 et seqq. — [2] Philip. II, 6.

mihi videtur quod gloriæ Dei esset restituendus, atque interim Angelicis divinisque copiis constipandus; quod item mihi declarare illud videtur, *Volavit super pennas ventorum :* quod autem *tenebras latibulum suum posuerit*, et *caliginem sub pedibus* ejus dixerit, nimirum hoc sit occultam et ineffabilem dispensationem indicantis, secundum quam universa hæc ab ipso perfecta sunt : quod autem *in circuitu ejus tabernaculum ejus* dictum sit, nihil ego aliud intelligi oportere arbitror, quam sanctam ipsius et catholicam Ecclesiam, sive eam quæ in terris, sive eam quæ in cœlo versatur accipias. Deinceps vero in eodem Psalmo ubi oratio terminatur, simul et rejectionem prioris populi, et vocationem gentium prædivinat, his verbis : « Eripies me » de contradictionibus populi, constitues me in caput gen» tium. Populus quem non cognovi servit mihi, in auditu » auris obedivit mihi : filii alieni mentiti sunt mihi, filii » alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis[1]. » Hæc autem quonam sensu accipienda sint, suo tempore inquirendum a nobis erit.

CAPUT SECUNDUM.

A PSALMO XLVI.

Ascensus Dei, qui prius descenderat; ac deinceps vocatio cunctarum gentium, quæ unum et solum Deum erant cogniture.

« Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce » exultationis, quoniam Dominus altissimus, terribilis, Rex » magnus super omnem terram. Subjecit populos nobis, et » gentes sub pedibus nostris : elegit nobis hæreditatem sibi, » speciem Jacob quam dilexit. Ascendit Deus in jubilo, Do-

[1] Ps. XVII, 44 et seqq.

» minus in voce tubæ. Psallite Deo nostro, psallite; psallite » Regi nostro, psallite; quoniam Rex omnis terræ Deus, » psallite sapienter. Regnavit Deus super gentes, Deus sedet » super sedem sanctam suam. Principes populorum congre- » gati sunt cum Deo Abraham, quoniam ipsius Dei fortes a » terra vehementer elevati sunt[1]. » Quid tandem aliud præ se ferre vult is Domini ac Dei ascensus qui hisce verbis expositus est, quam antea descendisse eum qui nunc ascendat? post quem sane ascensum protinus gentium cunctarum vocatio canitur, hilaritatisque ac lætitiæ signa, post eam quæ expectatur Dei cognitionem, nationibus universis nuntiatur : quandoquidem ipsum Dominum altissimum, quem solum Deum ac Regem universæ terræ confessus est, subjecturum nobis populos dicit; nobis autem quibus? his sane qui hæc ipsa vaticinati sunt : quod ipsum quidem jam nunc completum plane intueri licet, quando gentes quæ in Christi fidem venerunt omnes oraculis Prophetarum abdictæ sunt. Hæc tamen eadem etiam ex Apostolorum Salvatoris nostri persona dici possunt, qui quidem id ita enuntient : « Elegit nobis hæreditatem suam : » cæterum quam tandem hæreditatem accipere oportet, nisi vocationem gentium universarum? quam ipse Christus Dei cum significare vellet, ita ait : « Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, » ego hodie genui te : postula a me, et dabo tibi gentes hæ- » reditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ[2]. » Quæ igitur ipsa a Patre data est hæreditas, hanc Apostolis suis atque Prophetis subjecit, dum quicumque ipsi credunt, horum præceptis ac legibus parent, quemadmodum exposita vaticinia præscribunt : hæc vero cuncta, cum Deus Verbum sub adventum suum ad homines compleverit ac perfecerit, de quo Deo Verbo jam plura tractavimus, tum *ascendit in jubilo;* quod quidem cum Apostolus interpre-

[1] Psal. XLVI, 1 et seqq. — [2] Psal. II, 7 et seqq.

taretur, ita ait : « Quod autem ascenderit, quid est nisi quod » et descenderit, primum in infimas partes terræ? qui de» scendit, ipse est et qui ascendit supra omnes cœlos[1]. » In jubilo autem illum dicit ascendisse, ob divinas et sacras erga ipsum voces, ipsum dum ascenderet constipantium Angelorum, qui etiam illud dicebant : « Tollite portas, prin» cipes, vestras, et elevamini portæ æternæ, et introïbit Rex » gloriæ[2]. » Vocem autem tubæ non admodum aberraveris, si prædicationem dixeris Evangelicam, quæ in totum exaudita est terrarum orbem : cum enim tuba omni alio instrumento musico vocalior sit, satis accommodata convenientique figura dictum fuerit illud, ad demonstrandum quod omnibus aliis quæ a condito ævo extiterint robustior et vocalior cunctis hominibus denuntiata sit Christi doctrina, per quam veluti per tubam usque adeo sanctus clamat et vociferatur Spiritus, ut ab omnibus exaudiri possit hominibus; clamat vero ea quæ in eodem Psalmo sequuntur, in quibus dicitur : « Psallite Deo nostro, psallite ; psal» lite Regi nostro, psallite ; quoniam Rex » non amplius unius Judaïcæ gentis, « sed omnis, *inquit*, terræ Deus, psallite sa» pienter. » Non enim amplius, *inquit*, illi qui prius dæmones, neque circum terram versantes facilesque spiritus, sed ipse Deus regnavit super omnes gentes, ipse, inquam, Deus, qui *sedet super sede sancta sua*. Cæterum jam antea Dei Verbi sedem super qua Pater ipsum sedere jusserat, illis verbis : « Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos » scabellum pedum tuorum[3], » eo qui hunc antecedit libro pro viribus declaravimus. Illud autem : « Principes populo» rum congregati sunt cum Deo Abraham, » adhuc apertius demonstrat commutatos esse in sortem veterum religiosorum Dei Prophetarum, assumptos de gentibus Ecclesiæ Christi principes, qui etiam virtute Salvatoris nostri corro-

[1] Ephes. IV, 9 et seqq. — [2] Psal. XXIII, 7. — [3] Psal. CIX, 1.

borati in sublime admodum evecti sunt, quippe quos nemo ex omnibus hominibus dejicere aut prosternere potuerit, ob eam qui ipsos extollit fortesque facit summi Dei dextram. Cæterum hæc majus otium nacti, absolutius aliquando enarrabimus.

CAPUT TERTIUM.

A PSALMO XLIX.

Quod manifeste ad homines venturus dicitur Deus, et omne genus hominum ad seipsum revocaturus.

« Deus Deorum Dominus locutus est, et vocavit terram » a solis ortu usque ad occasum. Ex Sion species decoris » ejus : Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit. » Et post nonnulla alia : « Audi, *inquit,* populus meus, et lo- » quar tibi; Israël, et testificabor tibi : Deus Deus tuus sum » ego. Non in sacrificiis tuis arguam te : holocausta autem » tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo » tua vitulos, neque in gregibus tuis hircos, quoniam meæ » sunt omnes feræ sylvarum, jumenta in montibus, et bo- » ves : cognovi omnia volatilia cœli, et pulchritudo agri me- » cum est. Si esuriero, non dicam tibi; meus est enim or- » bis terræ, et plenitudo ejus. Numquid manducabo carnes » taurorum? aut sanguinem hircorum potabo? immola Deo » sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca » me in die tribulationis[1]. » Etiam hoc loco divina prædictio plane Deum manifeste venturum canit, quæ quidem non alium quam ipsum Dei Verbum significat. Illius vero adventus causam manifestissime indicat, ac gentium rursus quæ in tota terra continentur vocationem futuram denun-

[1] Psal. XLIX, 1 et seqq.

tiat. Itaque « vocavit, *inquit,* terram, ab ortu solis usque ad » occasum. » Miro autem quodam ordine, post adventum illius, et post gentium vocationem, rejiciendam esse veterem illam corpori magis inservientem quam spiritui, ex lege Mosis adorationem docet, quæ ipsa quoque suum contigit finem, post Dei Verbi ad homines adventum. Ex illo enim ad hunc usque diem vocati jam sunt omnes de toto orbe terrarum homines, omnesque ab ortu solis usque ad occasum gentes. Cessavit autem sublatusque est Judæorum ritus, ubi ex novo Evangelicæ prædicationis Testamento, non autem ex lege Mosis, omnes homines Deum colere et cum pietate vivere admoniti edoctique sunt. Attamen eadem hæc ad secundum gloriosumque Salvatoris adventum referri item possunt.

CAPUT QUARTUM.

A PSALMO LXXXIII.

Quod videndus in terra diceretur Deus, per Christi ad homines adventum.

« Videbitur Deus deorum in Sion. Domine Deus virtu» tum, exaudi orationem meam, auribus percipe, Deus Jacob. » Protector noster aspice, Deus, respice in faciem Christi » tui[1]. » Postquam Deum deorum videndum prædixit, tum orat adventum ejus quam celerrime adesse, modum quo videndus sit interim docens illis verbis : « Respice in faciem » Christi tui, » non aliter quam planius dixisset : Post faciem Christi tui præbe te ipsum videndum. Propterea enim quod *qui vidit Filium vidit Patrem qui misit illum ;* me-

[1] Psal. LXXXIII, 8 et seqq.

rito per faciem Christi, eum qui in Christo habitat Deum deorum videndum denuntiat.

CAPUT QUINTUM.

A PSALMO XCV.

Adventus Domini in terram, regnumque ejus inter gentes, et novum Canticum non ipsi Israël, sed gentibus exhibendum.

« Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, » omnis terra, cantate Domino, benedicite nomini ejus, an- » nuntiate de die in diem salutare ejus, annuntiate inter » gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus : » quoniam magnus Dominus et laudabilis nimis, terribilis » est super omnes deos. » Et rursus : « Afferte Domino, pa- » triæ gentium. » Et rursus : « Dicite in gentibus quod Do- » minus regnavit. » Ad extremum vero adjungit : « Tunc ex- » altabunt omnia ligna sylvarum a facie Domini, quoniam » venit : quoniam venit judicare terram, judicabit orbem » terræ in justitia, et populos in veritate sua[1]. » Hoc item loco venturus ad homines promittitur Dominus, novumque in adventu ejus canendum esse canticum, novum videlicet Testamentum, non ab una Judaïca gente, sed ab omni terra, Evangelioque illustrandum non amplius ipsum Israël, sed omnes gentes; quandoquidem fore ipsorum Regem ait eum qui venturus sit Dominus. Quis porro hic sit alius, quam Deus Verbum? qui justitia orbem terræ, et veritate humanitatem judicaturus, ex æquo omnibus qui in orbe terræ essent hominibus vocationem suam, et post vocationem salutem a Deo impertiendam esse putavit.

[1] Psal. xcv, 1 et seqq.

CAPUT SEXTUM.

A PSALMO XCVII.

Canticum novum gentiumque cognitio justitiæ, venturusque ipse Judex universi.

« Cantate Domino canticum novum, quoniam mirabilia » fecit; » et cætera. « Notum fecit Dominus salutare suum » in conspectu gentium, revelavit justitiam suam. » Et rursus : « Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri : » jubilate Domino, omnis terra. » Et ad extremum : « Montes » exultabunt a conspectu Domini, quoniam venit; quoniam » venit judicare terram, judicabit orbem terræ in justitia, » et populos in æquitate[1]. » Multorum bonorum effectorem Domini adventum gentibus contigisse, hæc verba prædicunt : quæ quidem bona per eumdem Salvatoris nostri adventum exitum accepisse monstrantur. Non prius enim, sed ex illo duntaxat, novum novi Testamenti canticum apud omnes homines canitur, et mirabilia ejus per Scripturam Evangeliorum nota fiunt, et exaudiuntur ab omnibus. Quin etiam salutare, quod secundum reditum illius in vitam percipitur, omnibus patefactum est gentibus, et cum eo vera justitia, per quam evidenter ostensum est quod non Judæorum solum sit Deus, sed aliarum quoque gentium; quandoquidem, « unus Deus, unus sanctus, *ait Apostolus,* » qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per » fidem[2], » illud alterum illius adventum significare poterit.

[1] Psal. xcvii, 1 et seqq. — [2] Rom. iii, 30.

CAPUT SEPTIMUM.

A PSALMO CVI.

Verbum Dei ad homines missum ad medelam et salutem animarum quæ quondam vexatæ oppressæque erant in malis.

« Confiteantur Domino misericordiæ ejus, et mirabilia » ejus filiis hominum; quia contrivit portas æreas, et vectes » ferreos confregit; suscepit eos de via iniquitatis eorum, » nam propter injustitias suas humiliati sunt : omnem escam » abominata est anima eorum, et appropinquaverunt usque » ad portas mortis, et clamaverunt ad Dominum cum tri- » bularentur; et de necessitatibus eorum liberavit eos : mi- » sit Verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interi- » tionibus eorum. » Et post alia : « Exaltent eum (in Eccle- » sia populi, et in cathedris seniorum laudent eum) : posuit » flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim, terram » fructiferam in salsuginem, a malitia inhabitantium in ea : » posuit desertum in stagna aquarum, et terram sine aqua in » exitus aquarum, et collocavit illic esurientes, et constitue- » runt civitatem habitationis[1]. » Plane hæc quoque nominatim Dei Verbi de cœlo descensum annuntians, prosperosque ejusdem adventus successus : « Misit, *inquit,* Verbum suum, » et sanavit eos. » Verbum autem Dei nos plane hoc dicimus, quod salutis causa ad omnes homines a Patre missum est, quodque ex sacris Evangeliis celebrare ut Deum edocti sumus. Significat præterea illius usque ad mortem descensum, quo propter eos qui ad hanc ante ipsum venerant usus est : etiam adventus ipsius causam docet, utique ut eos liberaret qui per ipsum servandi erant; nam eos qui ante ipsum

[1] Psal. cvi. 15 et seqq.

usque ad portas mortis pervenerant, ipse solus servavit, atque eosdem sanitati restituens, de interitionibus ipsorum eripuit; neque hoc aliter perfecit, quam eas mortis portas conterens quæ æreæ dicuntur, et vectes confringens qui ferrei : ac deinceps post hæc certo ordine divinat eos esse in solitudinem redigendos qui ipsum venientem non susceperint; « Posuit enim, *inquit*, flumina in desertum, et exi- » tus aquarum in sitim, terram fructiferam in salsuginem » malitia inhabitantium in ea. » Quæ quidem plane cognita habebis, si percurreris illam Judaïcæ gentis antiquitus celebratam Hierusalem, ejusque gloriam, ac divinæ frugis proventum, eorum utique sanctorum hominum Deique amicorum qui in ea vixerint, quam utique in præsenti omnibus his rebus privatam spoliatamque invenies. Nam post Christi adventum facta est vere infructuosa et sine aqua, et omnino deserta, et, ut ait Prophetia, *in salsuginem a malitia inhabitantium in ea*. His annectit deinceps, atque admodum certo ordine et prophetico more proponit, ejus quæ olim deserta et siticulosa erat, sive hanc uniuscujusque hominis animum, sive de gentibus collectam Ecclesiam dixeris, ejus, inquam, commutationem in sanctos mores, necnon in divinis sermonibus proventum; quæ etiam planius innuit dicens : *Posuit desertum in stagna aquarum*, etc. quæ utique intelligentia consequi ejus unius esse potest qui apud Deum sit sapiens, sicut ea inductio habet quæ in fine Psalmi ait : « Quis sapiens, et custodiet hæc? etc. »

CAPUT OCTAVUM.

A PSALM. CXVI ET CXVII.

Gentium vocatio, Deusque manifeste apparens, et benedictus qui venit in nomine Domini.

« Laudate Dominum, omnes gentes, et collaudate eum, » omnes populi : quoniam confirmata est super nos mise- » cordia ejus[1], » et cætera. « O Domine, salvum fac jam » nunc ; o Domine, da profectum jam nunc : benedictus » qui venit in nomine Domini ! Deus Dominus, et illuxit » nobis[2]. » Enimvero de hac ipsa re, quemadmodum suum finem contigerit, etiam sacra Evangelii scriptura mentionem facit, quo tempore Salvator ac Dominus noster ipse Christus Hierosolyma ingressus est, atque ingens multitudo virorum et puerorum ipsum antecedebat, cum lætitia clamantium : « Hosanna filio David ! benedictus qui venit » in nomine Domini ! Hosanna in excelsis[3] ! » Pro eo enim quod in Psalmo positum est : « O Domine, salvum fac jam » nunc, » illud, *Hosanna,* Hebraïco more acclamabant ; id autem in nostra lingua, *salvum fac dum* reddi solet. Illud vero : « Benedictus qui venit in nomine Domini, » ipsum declarat oraculum, quod deinceps ita ait : « Deus Dominus, » et illuxit nobis. » Unus igitur idemque fuit qui seipsum nobis ostendit Deus ac Dominus, Dei videlicet Verbum : quod etiam idcirco est benedictum, quoniam in nomine Domini, qui ipsum misit, Patris, suum ad homines adventum exhibuit. Itaque eos arguens qui ipsi de circumcisione non credebant, dicebat ad eos : « Ego venio in nomine Patris mei, » et non accipitis me. Alius si veniet in nomine proprio, il-

[1] Psal. CXVI, 1, 2. — [2] Psal. CXVII, 25, 26. — [3] Matth. XXI, 9.

» lum accipietis[1]. » Merito ergo Spiritus sanctus non amplius ad Judaïcum populum, sed ad omnes gentes, ea quæ in principio Psalmi leguntur enuntiat.

CAPUT NONUM.

A PSALMO CXLIII.

Dominus de cœlo descendens salutis hominum gratia ; canticumque novum super hac re canendum, novi videlicet Testamenti.

« Domine, quid est homo, quod innnotuisti ei ; aut filius » hominis, quod reputas eum ? Domine, inclina cœlos, et » descende : tange montes, et fumigabunt. » Et progressus, adjungit : « Deus, canticum novum cantabo tibi[2]. » Hæc quoque cum proposito argumento conjuncta sane ego putaverim : cognitionem enim hominibus traditam Dei Verbi admirans, ipsam clementiam obstupescit, propter quam infra divinam suam naturam descendens, seque ipsum naturali sua magnitudine minorem efficiens, propria ipsius cognitione humanum genus dignum existimavit : itaque hoc loco orat dicens : « Domine, inclina cœlos et descende. » At enim in decimo septimo Psalmo dictum est : « Et incli- » navit cœlos et descendit, et caligo sub pedibus ejus : et » ascendit super Cherubim, et vocavit ; volavit super pen- » nas ventorum[3]. » In quibus verbis ea quæ ad ascensum spectant quo de terra ad cœlum se sustulit, divinat : quod autem descensum atque ascensum Dei Verbi, non quosdam ejus per locum transitus accipere oporteat, quandoquidem in hunc modum Scriptura divina tales ejus dispensationes appellare consuevit, suo loco otiosius demonstrabimus.

[1] Joan. v, 43. — [2] Psal. cxliii, 3 et seqq. — [3] Psal. xvii, 10, 11.

Oportet autem in his etiam novi Testamenti mentionem facere, quod hominibus erat Christi adventus conciliaturus : hoc sane novum Testamentum illud est quod a Christo post vetus alterum omnibus gentibus traditum est. Proinde oraculum quod nunc in manibus est, sic ait : « Deus, canticum » novum cum cantabo tibi. » Illud autem, *Tange montes et fumigabunt,* arbitror significare quod omnium simulacrorum cultus sit incendendus ac debendus, qui apud antiquos in montibus maxime frequentabatur; denique etiam ipsi Judæi reprehendebantur quod in omni monte excelso, ad imitationem externarum gentium, simulacra colerent.

CAPUT DECIMUM.

A PSALMO CXLVII.

Dei Verbum in terram missum, et brevi tempore percurrens universos homines.

« Lauda, Hierusalem, Dominum; lauda Deum tuum, » Sion. » Deinde paululum progressus ait : « Qui emittit eloquium suum terræ, velociter currit sermo ejus[1] : » constat autem eum qui mittit, ab eo qui mittitur esse diversum. Habes igitur etiam hoc loco eum quidem qui mittit supremum Deum; eum vero qui mittitur, Sermonem : qui cum multa habeat nomina, nunc Sapientia, nunc Sermo, et interdum Deus, et alias Dominus in divinis oraculis nuncupatur : quod si attenderis quemadmodum brevissimo tempore omnem terrarum orbem sermo doctrinæ illius impleverit, profecto vaticinii obstupesces eventum dicentis : « Velociter » currit sermo ejus. »

[1] Psal. CXLVII, 1 et seqq.

CAPUT UNDECIMUM.

A II REGNORUM.

Dominus de cœlo descendens, qui gentium quæ prius illum non cognoscebant dux existit, et a Judaïca gente seipsum est aversurus.

« Et locutus est David Domino verba carminis hujus. » Deinde progressus, ita ait : « Et inclinavit cœlos et descen- » dit, et caligo sub pedibus ejus : et ascendit super Cheru- » bim, et volavit; volavit super pennas ventorum, et posuit » tenebras latibulum suum; » tum in fine ejusdem carminis : « Libera me, *inquit*, de contradictionibus populi; consti- » tues me in caput gentium : populus quem non cognovi » servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi; filii alieni re- » jicientur[1]. » Qui inclinavit cœlos et descendit Deus, qui assumptum sibi hominem insceudit (quem sane hominem nunc oraculum Cherubim nominat), volavit cum eo sursum comitantibus stipantibusque ipsum divinis spiritibus, qui nunc ipsi quoque ventorum pennæ appellantur : obscure vero hæc et in abscondito facta esse, per quædam arcana et latentia verba significat, ubi ait : « Et posuit tene- » bras latibulum suum. » Quæ vero sequuntur deinceps, assumptæ a Christo hominis naturæ consentanea sunt, et contradictionem quæ adversus illum facta est Judaïci populi præcinunt, necnon doctrinæ Christi gentes esse auscultaturas. Iisdem porro verbis similia invenies in Psalmo decimo septimo, in quæ quod nobis visum est ante jam diximus.

[1] 2 Reg. XXII, 10 et seqq.

CAPUT DUODECIMUM.

A III REGNORUM.

Deus de cœlo descendens, et cum hominibus in terra habitans.

« Et nunc, Domine Deus Israël, confirmetur jam verbum » tuum quod locutus es puero tuo David patri meo. Quoniam si vere habitabit Deus cum hominibus in terra, si cœlum et cœlum cœli non capient te [1]. » Posita sunt eadem hæc ad verbum item in Paralipomenis [2]; siquidem ipsi David pollicitus fuerat Deus excitaturum se de ventre ipsius regem, cujus patrem fore se ipse Deus dixerat, usqueadeo ut is qui nasceretur de semine David esset Filius Dei nominandus, et solium regni æternum habiturus. Etenim hæc in secundo Regnorum per Nathan prophetam responsa sunt ipsi David in hunc modum : « Et erit cum completi fuerint » dies tui, et dormieris cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, et quod erit ex ventre tuo, et parabo » regnum ejus. Ipse ædificabit mihi domum in nomine meo, » et erigam sedem ejus usque ad sempiternum. Et ero illi » in patrem, et ipse erit mihi in filium [3]. » Eadem vero etiam in Paralipomenis simili modo dicta sunt [4]. In Psalmo autem octogesimo octavo dictum est : « Ipse invocabit me : Pater » meus es tu, Deus meus, et susceptor salutis meæ; et ego » primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ : » in æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi : et ponam in sæculum sæculi semen » ejus, et sedem ejus sicut dies cœli. » Et rursus : « Juravi David servo meo, Usque in sæculum præparabo semen tuum,

[1] 3 Reg. VIII, 26, 27. — [2] 1 Paral. XVII, 11 et seqq. — [3] 2 Reg. VII, 12, 14. — [4] 1 Paral. XVII, 11 et seqq.

» et ædificabo in generationem et generationem sedem » tuam. » Et rursus : « Semel juravi in sancto meo, si David » mentiar : Semen ejus in sæculum manet, et sedes ejus sicut » sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in sæculum[1]. » Porro cum eadem hæc etiam centesimus tricesimus primus Psalmus commemoret, ad Christum refert ea quæ dictat. Audi igitur hunc quoque : « Memento, Domine, David, et » omnis mansuetudinis ejus; sicut juravit Domino, votum » vovit Deo Jacob. » Quibus post alia deinceps adjungit : « Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur » eum : De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. » Et paulum progressus deinceps eum qui sit de fructu ventris David suscitandus, planius nominat dicens : « Illic pro» ducam cornu David, paravi lucernam Christo meo; inimi» cos ejus induam confusione, super ipsum autem efflorebit » sanctificatio mea[2]. » Itaque hæc Salomon sapientissimus, quæ patri suo responsa fuerant, cum intellexisset non ita parva esse, sed majora quam ut naturæ hominis convenire possent, Deoque potius accommodanda quam sibi, cum esset quoque filius David, vidissetque eum qui a Deo primogenitus nominaretur, quippe plane Filius Dei diceretur futurus; valde talibus promissis gavisus est, et simul exoptavit confirmari ea quæ ad hoc vaticinium pertinerent, necnon venturum illum de quo Prophetia loqueretur, primogenitum ac Dei Filium interim illum appellans. Quocirca sic ait : « Et nunc, Domine Deus Israël, confirmetur verbum » tuum quod locutus es puero tuo David patri meo : quo» niam si vere habitabit Deus cum hominibus super ter» ram, si cœlum et cœlum cœli non capient te. »

[1] Psal. LXXXVIII, 27 et seqq. — [2] Psal. CXXXI, 1 et seqq.

CAPUT TERTIUM DECIMUM.

A MICHÆA.

De descensu de cœlo ad homines, ac de futura in adventu ejus Judaïcæ gentis rejectione, et reliquarum omnium gentium adoptione.

« Audite, populi omnes, et attendat terra et omnes qui » in ea sunt; et erit Dominus Deus vester in testimonium, » Dominus de domo sancta sua : quoniam ecce Dominus » egreditur ex loco suo, et descendet super altitudines ter- » ræ; et commovebuntur montes subter eo, et valles liques- » cent ut cera a facie ignis, et sicut aqua quæ defertur in » descensum : propter impietatem Jacob omnia hæc, et pro- » pter peccatum domus Israël[1]. » Nunc quoque aperte Dominus Deus de cœlo descendens, deque loco suo egrediens, in iis quæ proposita sunt nuntiatur : erit autem hoc Dei Verbum, quod in iis quæ prius dicta sunt, cum genitum sit, eum esse Deum ac Dominum et omnia sub se habentem demonstravimus. Locum autem ejus non aberres, si cœleste regnum esse dicas, gloriosamque divinitatis ejus sedem, quam theologice extollens Propheta psallebat, ac dicebat : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi[2] : » super qua ipsum sedere tanquam unicum Filium jussit Pater illis verbis : « Sede a dextris meis[3]. » Nam hæc plane jam antea ad unum Salvatorem nostrum Deum Verbum referenda esse planum fecimus : hunc igitur ipsum præsens oraculum canit egredientem de loco suo, descensurumque super altitudines terræ. Porro autem quænam hæ sint, nisi id quod ipsa verba sonant, montes Israël et colles de quibus innumerabiles Prophetiæ vaticinantur? ipsaque Hierusalem, et cum ea

[1] Mich. I, 2 et seqq. — [2] Psal. XLIV, 7. — [3] Psal. CIX, 1.

mons Sion, in quo plurimum diversatus est Salvator ac Dominus noster? nam fore talium altitudinem perditionem atque interitum, canit in ipso Christi descensu; et sane constat, post Salvatoris nostri adventum, postque ea quæ adversus illum sunt ausi, universa illa quæ nuper dicta sunt depopulata fuisse et ad extremam solitudinem redacta esse: verumtamen Judaïcæ quoque gentis principes, et quod prius penes ipsos regnum stabat, necnon sacerdotium, et prima docentum sedes qui nunc fontes figurate nominantur, commovenda esse dici possunt in ipso Domini de cœlo adventu; et hoc ipsum quidem finem suum contigisse quis non tandem fateatur, post Salvatoris nostri Jesu Christi tempora, cum omnia illa videre possit, non solum commota, sed etiam sublata de medio? Valles autem adhuc liquescentes erunt qui pro Hierusalem proque monte Sion per omnem orbem constituti sunt eorum conventus, plorantes ac lugentes, et quasi cera a facie ignis liquescentes, propter mœroris ac luctus excessum, et propter loci patrii solitudinem, et longam atque annosam servitutem. Alio præterea intellectu divini Verbi super altitudines descensus accipi potest, quod utique non in hiatibus et convallibus, neque in abjectis atque in humum spectantibus animis et cogitationibus, sed in altius sublatis et sursum erectis versari vellet : tali igitur figura dictum est ipsum Dominum super altitudines terræ descensurum. Qui vero concutiantur subter eo montes, ipsi illi utique erunt ad quos « adductus est a spiritu ut tentaretur a Diabolo, quo tempore assumpsit illum Diabolus in montem excelsum valde, et erat » cum feris[1]. » Rursus etiam figuratius montes accipiemus, illum simulacrorum cultum qui prius in montibus frequentabatur, et in iis efficaciam suam ostendentes invisibiles principatus ac potestates, quas non leviter Salvatoris nostri

[1] Matth. IV, 1 et seqq.

concussit commovitque doctrina : talium enim longam et veterem contra homines potentiam latenter delevit divinum illius verbum, et mirifica et omnem in efficiendo fidem superans vis. Eadem vero ratione etiam liquescentes ut cera a facie ignis valles, dæmones erunt inferni et circum terram versantes; adversum quos ignem qui nequitiam ipsorum combureret dimisit, dicens : « Ignem veni mittere in » terram; et quid volo, si jam accensus est[1] ? » quo igne correpti illi, cum invisibilis flammæ tormenta ferre non possent, de humanis corporibus recedebant, illudque ipsum quo interim cohibebantur atque impellebantur præ se ferebant magna voce clamantes : « Elia ! quid nobis et tibi, » Fili Dei ? veniste ante tempus torquere nos ? novimus te » quis sis, Sanctus Dei[2]. » Hos igitur maxime verberabat, horumque principes auferabat; quoniam non satis habentes quod reliquas nationes corrupissent, corruptasque in errorem compulissent quo deos plures colerent, antiquo etiam illi Dei populo qui circumcisionis usum servabat insidiari cœperant, huncque avertentes a Deo, omnis generis impietatibus implicaverant : quare etiam maxime de cœlo descendit Dominus, ex quo ait deinceps : « Propter impie- » tatem Jacob omnia hæc, et propter peccatum domus » Israël. » Ad hæc, Verbi etiam de cœlo descensus causam deinceps exponit, ubi ipsius Judaïci populi impietates connumerat, et ubi post impietates eum qui ipsos invaserat interitum, ac gentium per totum orbem vocationem, enuntiat; propterea enim de cœlo in terram Dei Verbum profectum est : sed verba audi : « Propter impietatem Ja- » cob omnia hæc, et propter peccatum domus Israël. Quæ » impietas Jacob ? nonne Samaria ? et quod peccatum Ju- » da ? nonne Hierusalem ? Et ponam Samariam in pomo- » rum custodiam in agro, et in plantationem vineæ; et de-

[1] Luc. XII, 49. — [2] Matth. VIII, 29.

» traham in profundum lapides ejus, et fundamenta ejus » aperiam[1]. » Et adjungit : « Descenderunt mala a Domi- » no super portas Hierusalem, sonitus curruum et equitan- » tium[2]. » Et rursus : « Gloria filiæ Hierusalem, rade et » tonde super filios delicatos tuos, dilata viduitatem tuam » sicut aquila, quoniam captivi ducti sunt ex te[3]. » Ad hæc : « Sion quasi ager arabitur, et Hierusalem quasi po- » morum custodia erit, et mons domus in lucum sylvæ[4]. » Porro hæc Sion et Hierusalem, et quod vocatur mons domus, illa ipsa sunt quæ prius significata sunt illis verbis : « Et commovebuntur montes subter eo, et valles liques- » cent sicut cera a facie ignis, propter impietatem Ja- » cob[5] ; » et cætera. Nam propter impietates quas contra ipsum gesserunt, illico neque sane multo post, et montes et qui in illis habitabant depopulati sunt, incendiumque atque extremam solitudinem mons Sion pertulit ; et factus est mons domus Dei in lucum sylvæ. Hæc enim in Domini de cœlo descensu ad illos ventura, præsens quoque Prophetia significat, quæ etiam evidentem exitum consecuta sunt post Salvatoris nostri Jesu Christi adventum : quod si quidquam nostra quoque historia valet, nostris ipsorum temporibus, illam antiquitus celebratam Sion junctis bobus a Romanis viris arari oculis nostris inspeximus, et ipsam Hierusalem (quemadmodum ipsum hoc ait oraculum), instar pomorum custodiæ desertæ, ad extremam redactam solitudinem : quæ quidem ob nihil aliud eis quam propter impietates ipsorum evenere, propter quas etiam cœleste Verbum de suo loco progressum est. Ob alias vero causas Dei Verbum de cœlo et descendisse et super altitudines terræ pervenisse prius jam dictum est, utique ut qui olim extollebantur et in sublime erigebantur adversus cognitio-

[1] Mich. I, 5 et seqq. — [2] Ibid. 12. — [3] Ibid. 15, 16. — [4] Id. III. 12. — [5] Idem, I, 4.

nem Dei, montes commoverentur subter eo, contrariæ videlicet potestates quæ ante ejus adventum una cum reliquis hominibus etiam gentem Hebraïcam et impietatis et simulacrorum cultus operationibus addixerant; utque pravi dæmones, qui valles appellantur propterea quod in hiatibus tenebricosis et corporum cavis diversantur, quasi cera a facie ignis liquescentes, ob verbi divini vim, de hominibus fugerent. Et alia vero præter eas esse potest causa, illa quidem non vulgaris, cur Dominus de cœlo ascenderit, quam Oraculum juxta significat, ut omnes in orbe terrarum gentes, dæmonibus pulsis, et spiritibus qui principatum habebant concussis, ab antiqua sub illis et aspera et immobili tyrannide respirantes, agnitionem supremi Dei reciperent. Quin etiam ipsa hæc in hunc modum ejusdem Prophetiæ voces deinceps eadem ratione sub unam sensus copulationem enuntiant : « Et erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, paratus in summitatibus montium ; et extolletur super colles, et festinabunt ad eum populi. Et ibunt gentes multæ, et dicent : Venite ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob ; et ostendent nobis viam ejus, et ambulabimus in semitis ejus. De Sion enim exibit lex, et Verbum Domini de Hierusalem, et judicabit inter gentes[1]. » Talia sane de vocatione gentium dicta sunt : quæ quidem quo sensu accipienda sint, et quo pacto ipsa quoque post Salvatoris nostri adventum finem acceperint, per otium quis liberius discere poterit : cum iis tamen concordans quæ jam exposita sunt, in ipso Prophetiæ exordio idem oraculum, non secus ac si ad salutem non Judaïcæ gentis solum, sed universarum gentium. Domini ad homines descensus futurus esset, ad omnes populos, ad omnia quæ sunt in terra clamat dicens : « Audite, populi omnes, et attendat terra et omnes qui in

[1] Mich. IV, 1 et seqq.

» ea sunt. » Testimonium vero quod contra ipsum Dominum dictum est cum esset passurus, ita significat : « Et erit Do- » minus Deus vester in testimonium. » Tum deinceps idem Propheta oratione progressus, tanquam is qui ante jam do- cuisset ea quæ ad substantiam Dei Verbi ejusque de cœlo descensum pertinerent, et tanquam si ejus ad homines ad- ventus causas prædixisset, ordine deinceps futurum ejusdem inter homines ortum, planeque etiam ipsum locum in quo futurum erat ut nasceretur, indicat dicens : « Et tu, Bethle- » hem, domus Ephrata, minima es ut sis in millibus Juda; ex » te mihi egredietur qui præsit ut sit in principem in Israël; » et exitus ejus ab initio ex diebus sæculi[1]. » Attende vero diligenter quemadmodum ejus qui in Bethlehem sit conspi- ciendus (est autem Bethlehem Judææ locus) exitus dicat desuper et a sæculo existere; utpote qui Principis de Beth- lehem progressuri divinam indicare velit substantiæ ante- cessionem, propagationemque personæ. Si quis igitur est qui oraculum referre possit ad alium quempiam, ne cunc- tetur : prodat sane hunc quisnam sit. Sed si alius præter Salvatorem nostrum Jesum Christum inveniri non potest qui solus post talem prophetiam inde profectus celebratur, quid tandem impedimenti superest ne una cum ipsa Pro- phetia veritatem fateamur quæ in unum illum suam dirigit prædictionem? nam solus ille omnium qui unquam extite- rint ex eo Bethlehem loco, de quo jam dictum est, mani- feste post ejus Prophetiæ tempora, humanam subiens for- mam, progressus est; atque illico una cum ejus adventu ea quæ jam prædicta fuerant completa sunt : itaque e vestigio, sine mora, quæcumque tristia et infesta Judaïcæ genti præ- dicta fuerant evenerunt, ac rursus cæteris gentibus oraculis consentanea; atque ipse hic Salvator et Dominus noster ex Bethlehem progressus, ejus Israël princeps qui ad intelli-

[1] Mich. v, 2.

gentiam refertur declaratus est, quippe cum eo nomine populus omnis quicumque Deum et videre et pie colere assuetus sit, appelletur. Et sane inspice quemadmodum suæ divinæ antecedentisque substantiæ exitus ab initio et ex diebus sæculi habere dicatur, quod quidem neutiquam hominis naturæ conveniat. Post hæc paululum progressa Prophetica oratio, etiam nunc rursus veteris legalis ritus circumscriptionem atque abolitionem subostendit ex persona populi, dicens : « In quo comprehendi Dominum ? tenebo Deum » meum altissimum ? num comprehendam eum in integris » sacrificiis, in vitulis anniculis ? num dabo primogenita ven- » tris mei pro peccato animæ meæ ? » Ex persona autem Dei sic eis respondens, ait : « Si indicaverit tibi, o homo, quid » sit bonum, et quid Dominus requirat a te, nonne ut facias » judicium et diligas misericordiam, et paratus sis ambulare » post Dominum Deum tuum[1] ? » Habes igitur hic quoque in eo de quo Prophetæ loquuntur Domini de cœlo ad homines descensu, plurima quæ simul in eodem significantur, Judæorum rejectionem, exprobrationes scelerum eorum, interitum regiæ ipsorum civitatis, ritusque Mosaïci, qui apud eos olim prius servabatur, abrogationem ; et e contrario ad gentes pollicitationes bonas, agnitionem Dei, novum cultus divini ritum, novamque legem ac verbum quod de regione Judæorum sit progressurum et in omnes gentes disseminandum : quæ quidem cujusmodi finem, et cujusmodi orationis exitum post Salvatoris nostri Jesu Christi adventum ostenderint, tibi contemplandum relinquo.

[1] Mich. VI, 6 et seqq.

CAPUT QUARTUM DECIMUM.

AB HABACUC.

Quod veniens Dei Verbum, venturum neque moraturum caneretur a Prophetis.

« Et respondit mihi Dominus, et dixit : Scribe visionem » manifeste in tabella, ut persequatur qui legit ea ; quoniam » adhuc visio ad tempus, et orietur ad vesperam, et non in » vanum. Si tardius veniet, expecta illum ; quoniam veniens » veniet, et non morabitur. Si subtraxerit se, non bene sibi » placet anima mea in eo ; justus autem ex fide mea vivet[1]. » Etiam hoc loco palam eum qui venit, de quo Prophetæ loquuntur, venturum canit. Sed quis tandem hic sit, nisi qui supra innotuit, in illis verbis : « Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, et illuxit nobis[2] ? » Hunc vero, tanquam eum qui ipsum lumen sit, ad vesperam oriturum ait, in consummatione videlicet sæculorum. Cui concordat etiam Zacharias, dicens : « Ecce vir, Oriens nomen » ei, et subter eum orietur[3]. » Idem vero Propheta etiam tempus significat, dum adjungit illud : « Ad vesperam erit lumen ; » si tardius veniet, expecta illum : » pro quo Aquila sic reddidit : « Si vero cunctabitur, accipe illum : quoniam veniens » veniet, et non tardabit. » De hoc autem meminit etiam ad Hebræos Epistola, ubi ait : « Nolite igitur abjicere confi» dentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. » Patientia enim vobis necessaria est, ut, voluntatem Dei » facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modi» cum, aliquantulumque, qui venturus est veniet, et non » tardabit : justus autem ex fide mea vivet ; quod si subtra-

[1] Habac. II, 2 et seqq. — [2] Psal. CXVII, 27. — [3] Zach. VI. 12

» xerit se, non bene sibi placet anima mea in eo[1]. » Et sane specta quemadmodum quod a Propheta obscurius positum est, propterea quod per trajectionem prolatum sit, Epistola in sensum planiorem transtulerit; verba enim Prophetiæ sic habent : « Veniens veniet, et non morabitur. » Et adjungit : « Si subtraxerit se, non bene sibi placet anima mea in » eo. » Quod quidem dum ita conjungitur, facile referendum esse videatur ad eum qui venturus est et non morabitur : at id quidem perquam absurdum; qui enim fieri potest ut illi accommodetur quod dicitur, non placere sibi in eo animam suam, si de Deo sit sermo ? Sed distinctio quæ apposita est, cum verborum structuram mutaverit, sensum conservavit; nam post illud : « Adhuc modicum aliquantulumque, qui » venturus est veniet, et non tardabit, » continuo adjunxit illud : « Justus autem ex fide vivet. » Deinde illud quod in Prophetia primum positum est, secundo loco subjecit, ubi ait : « Quod si subtraxerit se, non bene sibi placet anima » mea in eo. » Cum enim semel oraculum per ipsam Prophetiam cecinerit lucem omnibus promissam gentibus per Christi adventum aliquando tandem et ad vesperum orituram, et non frustraturam (sic enim pro eo quod est, *et non in vanum,* Aquila est interpretatus); deinde quod sero et ad vesperum futurus esset ejus de quo Prophetia loquitur adventus : ideo illis verbis : « Si tardius veniet, expecta il- » lum; » vel, « si cunctabitur, accipe illum, quoniam veniens » veniet, et non tardabit, » ad patientiam vocans auditorem, ut vaticinio fidem adhibeat hortatur, dicens eum qui his rebus crediderit, ubi ex sua ipsius fide justus declaratus fuerit, vitam quæ Deo placeat victurum; sicut e contrario qui non crediderit, ubi subtraxerit se, non confidens neque credens his quæ dicta sunt, futurum ut non bene sibi placeat anima in eo. Ergo nos quoque ipsa hæc sequentes, si

[1] Hebr. x, 35 et seqq.

commutaverimus ita ut quod prius est posterius, quod vero posterius est translatum prius faciamus, sensum verborum integrum conservabimus : sic enim post illud, « Quoniam » veniens veniet et non morabitur, » statim subjungemus illud, « Justus autem meus ex fide vivet ; » et huic ipsi connectemus illud : « Si subtraxerit se, non bene sibi placet anima » mea in eo. » Cum hoc vero sensu etiam Aquila concordat dicens : « Si cunctabitur, accipe illum ; quoniam veniens ve» niet, et non tardabit : ecce si tardus sit, non recta anima » mea in eo, et justus ex fide ipsius vivet. »

CAPUT QUINTUM DECIMUM.

AB EODEM.

Quod terribilis sit auditus descensus Domini de cœlo, et facta illius cum admiratione ; quodque cum ipse venerit, universa terra ipsius laude complebitur, et novi ipsius Testamenti verbum ad omnes homines penetrabit.

« Domine, audivi auditionem tuam, et timui ; intellexi » opera tua, et obstupui : in medio duarum vitarum cognos» ceris, dum anni appropinquabunt notus fies, dum aderit » tempus declaraberis. Dum perturbata fuerit anima mea » in ira, misericordiæ memor eris. Deus de Thæman veniet, » et Sanctus de monte umbroso denso : cooperuit cœlos vir» tus ejus, et laude ejus plena est terra, et splendor ejus ut » lumen erit. Cornua in manibus ejus, et posuit dilectionem » fortem roboris sui : ante faciem ejus ibit Verbum, et egre» dietur in campos[1]. » Cum enim ipse seipsum audisset Propheta sanctus, ac potius divinum qui ipsum afflabat quique in ipso canebat Spiritum de eo de quo ipsa Prophetia lo-

[1] Habac. III, 1 et seqq.

quitur dicentem : « Quod veniens veniet et non morabitur, » justus autem ex fide mea vivet ; » cumque credidisset illum esse justum oraculo, in his verbis quæ nunc in manibus sunt, ita ait : « Domine, audivi auditionem tuam et ti» mui ; » et quæ sequuntur : in quibus manifestissime Deum ad homines venturum denuntiat. Quis vero alius hic sit qui olim cognosceretur, et post aliquando dum anni appropinquabunt esset agnoscendus, et per id tempus de quo Prophetia loquitur declarandus ; quis, inquam, hic sit, nisi ille ipse qui antea dictus est universi Dominus? qui etiam hoc comprobato vaticinio, in consummatione sæculorum ita nuntiatus est ac prædicatus, ut omnes homines exaudierint. Hujusce igitur ea quæ palam in sacris Evangeliis descripta sunt facta, corporis videlicet quod assumpsit de virgine generationem, item quemadmodum « cum esset in » forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se æqualem » Deo, sed seipsum exinanivit formam servi accipiens[1] ; » præterea quæ miracula in hominibus degens ediderit, necnon quæcumque contra ipsum ausa est Judaïca gens : omnia, inquam, hæc, et alia similia his, cum animæ oculis providisset, quæque eventura in posterum expectabantur, divino spiritu docente, purgatissima intelligentia percepisset, ex iis quæ hoc modo audierat se obstupuisse ac timuisse fatetur Propheta, dicens : « Domine, audivi auditionem » tuam, et timui : Domine, intellexi opera tua, et obstupui. » Salvator autem ac Dominus noster, ipsum utique hoc Dei Verbum, in medio duarum vitarum cognitus est : non enim duorum animalium est legendum, sed duarum vitarum. Duarum ergo vitarum, inquit, medium cognosceris. Cum enim una secundum Deum sit vita, et altera secundum hominem; et illa quidem mortalis, hæc vero sempiterna : merito cum utramque expertus esset Dominus, atque eo modo

[1] Phil. II, 6.

venisset, in medio duarum vitarum esse cognitus dicitur, ex interpretatione quam Septuaginta ediderunt. Nam ex ea quam Aquila edidit non item, sed sic : « Dum appropinquant » anni, vivifica illud. » Sed quidnam est illud, nisi quod ait, « *opus tuum?* Theodotion vero ita ait : In medio annorum » vivifica ipsum. » Et Symmachus, « Intra annos reviviscere » fac ipsum, » interpretatus est. Cum igitur omnes *vivifica ipsum* dixerint, plane non de quibusdam veluti brutis, aut etiam ratione præditis animalibus, sermonem esse declararunt. Quapropter cum apud Septuaginta sit dictum, *in medio duarum vitarum cognosceris,* non ex sententia eorum qui nos antecesserunt hoc accepimus, sed duas ejus de quo Prophetia loquitur vitas significari diximus, unam quidem divinam, alteram vero humanam. His quæ dicta sunt Propheta deinceps adjungit : « Dum perturbata fuerit anima » mea in ira, misericordiæ memor eris : » sic interim docens quod, cum spiritu tempus illud providisset quo passurus erat is de quo ipsa Prophetia texitur, perturbatus sit. Verumtamen in hoc ipso tempore, inquit, in quo animo perturbatus sum, propterea quod alias nusquam talis hominibus ira impenderit, propter facinora adversus Dominum perpetrata, misericordiæ ipse clementissimus Dominus, non iræ recordatus est, utpote qui boni Patris sit Filius. Proinde extremum illius supplicium salutis secundum Deum et misericordiæ toti mundo causa extitit. Sequitur illud : « Deus » de Thæman veniet. » Dictio autem illa *Thæman* si in nostram linguam convertatur, consummatio est; ut nihil intersit si clare dictum fuerit, Deus in consummatione veniet. Nam in consummatione sæculi, et in hisce extremis diebus per Salvatorem nostrum, summi Dei nobis illuxit beneficentia. Fortasse etiam secundum ejusdem gloriosumque in his verbis adventum canit, ut altero initio facto legenda sint verba ab illo loco : « Deus de Thæman veniet, » tanquam si

in consummatione sæculi ipse venturus sit ab iis qui ad australes cœli partes spectant; accipitur enim Thæman pro eo quod est auster. Quocirca Theodotion ad hunc interpretatus est modum : « Deus ab austro veniet. » Quod autem sequitur, « Et Sanctus de monte umbroso denso, » poteris intelligere, si quæ in Zacharia sic se habent apposueris voces : « Vidi per noctem, et ecce vir ascendens super equum rufum, et hic stabat inter montes umbrosos[1]. » Hunc igitur qui ascendit super equum rufum, et insistit inter montes umbrosos, ipsum illum puto esse qui in præsenti Prophetia significatur, quæ ait « Sanctum venturum de monte umbroso » denso. » Certe utrobique montes umbrosi habentur, et arbitror esse eos in Paradiso Dei, quem plantavit in Edem ad orientem; aut etiam apud cœlestem Hierusalem, « montes » enim in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui.» Hi ergo montes, eo quod divinis potestatibus et sanctis spiritibus referti sint, quasi consiti et large his exuberantes, umbrosi dicuntur. Et in Zacharia quidem plane vir cernitur qui equo rufo invehitur, cum sit interim Salvatoris nostri et humana assumpta natura, et corpus quo quasi vehiculo utebatur declaretur : at hic Deus et Sanctus nominatus est. Tanquam enim is qui a Deo ad homines descensurus esset, et tanquam de divinioribus locis profecturus, dicitur Deus de Thæman venturus et Sanctus de monte umbroso denso. Deinceps adjungit : « Cooperuit cœlos virtus ejus, et laudis » ejus plena est terra, et splendor ejus ut lumen erit[2]. » Quibus utique verbis, simul et gloriosum ejus in cœlo regnum ostenditur, et quæ posthac futura est longiusque duratura, atque in omnem terram penetratura, doctrinæ quæ de illo fertur laudatio. Illud autem, « Cornua in manibus » ejus, » regni ejus insignia et notas significat, quibus cornibus invisibiles atque adversantes potestates repellens, et

[1] Zach. I, 8. — [2] Habac. III, 3 et seqq.



victas obtinens abigit. Ordine his deinceps adjungit : « Et » posuit dilectionem fortem roboris sui. » Et sane vehementis affectionis ejus ac dilectionis erga homines indicium maximum fuerit, quod ante faciem ejus incesserit Verbum illud, videlicet salutare atque Evangelicum, quod etiam egressum percurrerit campos; adeo ut brevi tempore totum orbem terrarum ea quæ per ipsum omnibus hominibus conciliata sit, salute impleverit, comprobata ejus Prophetiæ veritate quæ ait : « Ante faciem ejus ibit Verbum, et egre» dietur in campos. » In secundo autem ejusdem adventu, amplius quoque ac magis preprie Verbum ejus et his quæ dicta sunt et iis quæ deinceps sequuntur finem imponet, quibus nunc explorandis atque indagandis tempus non adest.

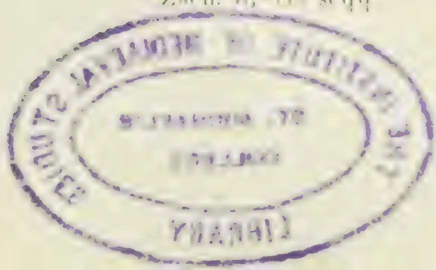
CAPUT SEXTUM DECIMUM.

A ZACHARIA.

Quemadmodum Dominus omnipotens confitetur se missum ut auferat ea quæ vitiosa sint.

« Hæc dicit Dominus omnipotens : Post gloriam misit me » ad gentes quæ spoliaverunt vos; quoniam qui tangit vos, » quasi is qui tangit pupillam oculi ejus : quia ecce affero » manum meam super ipsos; et erunt spolia iis qui servie» rint eis, et cognoscetis quod Dominus omnipotens misit » me [1]. » Ipse Dominus omnipotens in his seipsum missum esse ait, et quisnam is sit qui miserit docet, ubi ait : « Et » cognoscetis quod Dominus omnipotens misit me. » Igitur etiam hoc loco duos perspicue habes qui eadem utantur appellatione, unum eum qui misit Dominum omnipoten-

[1] Zach. II, 8 et seqq.



tem, alterum eum qui mittitur, ejusdem cum eo qui misit nominis. Quem porro alium dixeris eum qui mittitur, nisi eum quem ante nos pluribus appellavimus Deum Verbum, qui a Patre missum se confitetur? et qui manifeste dixit : « Post gloriam misit me, » illud interim significans, quod qui antea fuerit in gloria apud Patrem, postea « missus sit » ad gentes quæ spoliaverint vos. » Cum enim ad eas gentes quæ prius populo Dei adversæ inimicæque erant missum sit Dei Verbum, has ipsas sibi ipsi subjecit, easdem per suos Discipulos deprædatus, qui portio quædam erant illius populi qui ad circumcisionem pertinet, quem quondam in servitutem redegerunt gentes quæ ipsum illum suo simulacrorum cultu deprædatæ fuerunt. Hæc igitur passuras dicit gentes quas disposuit : sicut enim illæ populum Dei a patria pietate ac religione avertentes, spolia propriis dæmonibus factæ sunt; ita quandoque etiam ipsæ patrio simulacrorum cultu ab iis qui ipsis antea serviunt spoliabuntur, et sub jugum Hebraïcæ religionis traducentur. Hoc autem futurum ait Dominus per seipsum, qui ad tale munus præstandum a Patre mittendus sit. Cæterum, dixerit aliquis etiam intelligibiles quasdam et invisibiles potestates gentes nunc nominari, quæ spoliaverint captivasque hominum animas egerint, quarum animarum talem se curam gerere ait clementissimum Dei Verbum qualem unusquisque oculi sui pupillæ gerit; cujus sedulitatis atque amoris erga hominum genus signum illud erit, quod cum Dei Verbum esset, et sua gloria apud Patrem frueretur, non piguerit ipsum veniendi ad homines, atque inter eos versandi curam dispensationemque suscipere.

CAPUT SEPTIMUM DECIMUM.

AB EODEM.

Quod ipse Dominus venturum se de cœlo et inter homines habitaturum, gentesque ad ipsum confugituras, canit; et quod missum se esse a Domino omnipotente confitetur.

« Gaude et lætare, filia Sion, quoniam ecce ego venio, » et habitabo in medio tui, dicit Dominus; et confugient » gentes multæ ad Dominum in die illa, et erunt ei in po- » pulum; et habitabo in medio tui, et cognosces quod Do- » minus omnipotens misit me ad te[1]. » Quia nunc propositum est Filium, auctorem rerum, apud homines in terra versaturum ex Prophetis ostendere, arbitror hujusce rei demonstrandæ efficaciam habere præsentem Prophetiam, adeo quidem ut ob ipsius rei perspicuitatem nulla ampliore explanatione sit opus : etiam illud observabis, quod causam rursus sui adventus significat, ubi ait : « Et confugient gen- » tes multæ ad Dominum in die illa, et erunt ipsi in popu- » lum. » Hæc autem ipsi filiæ Sion nuntiat Oraculum, sic interim Dei Ecclesiam appellans, propterea quod cœlestis Hierusalem filia esse videatur, quæ, ut sanctus ait Apostolus, *mater sanctorum* est. Aut etiam aliter filia Sion Christi Ecclesia dici potest, tanquam ea quæ ex priore eorum qui ad circumcisionem pertinent conventu, per Apostolos atque Evangelistas id quod est acceperit, qui etiam filii erant ejus matris quæ ob scelera sua abjecta est, quæque vidua facta est eo quod expulerit virum, qui per Prophetas de ipsa conquestus est atque ait : « Non tanquam virum me » vocasti, patrem et ducem virginitatis tuæ[2]; » qui etiam

[1] Zach. IX, 9 et seqq. — [2] Jerem. III, 4.

iis qui de ipsa nati sunt mores matris exprobrans ac vituperans, ait : « Quis est hic liber repudii matris vestræ, in quo » emisi eam [1] ? » et rursus : « Judicamini adversus matrem » vestram, judicamini; quoniam hæc non uxor mea, et ego » non vir ejus [2]. » Merito sane tanquam iis qui matrem abnegaverint filiam Domini, ipsius Domini adventum præsens Prophetia nuntiat. Erit autem hæc Ecclesia de gentibus, quæ loco prioris filiæ per nostri Salvatoris Apostolos habita est.

CAPUT OCTAVUM DECIMUM.

AB EODEM.

De Domini adventu, et de iis quæ in passione ejus eventura erant.

« Ecce dies veniunt Domini, et dividentur spolia tua in » te, et congregabo omnes gentes in Hierusalem ad bel» lum : et capietur civitas, et diripientur domus, et mulie» res fœdabuntur, et egredietur dimidium civitatis in cap» tivitate : reliqui vero de populo meo non peribunt. Et » egredietur Dominus, et parabitur ad prælium in gentibus » illis, sicut dies prælii ejus in die belli : et stabunt pedes » ejus in die illa super monte Olivarum, qui est contra Hie» rusalem ab oriente; et scindetur mons Olivarum, dimi» dium ejus ad orientem, et dimidium ejus ad mare : pro» funditas magna vehementer : et inclinabit dimidium montis » ad Boream, et dimidium ejus ad Austrum : et obturabi» tur vallis montium meorum, et conglutinabitur convallis » montium usque Asaël; et obturabitur, quemadmodum » obturata est a facie terræ motus, in diebus Oziæ regis » Juda. (Et adveniet Dominus Deus meus, et omnes sancti

[1] Isai. L, 1. — [2] Ose. II, 2.

» cum eo :) et erit in die illa, non erit lumen, sed frigus et » glacies erit die uno : et dies ille notus Domino, et non dies » neque nox, ad vesperam erit lux. Et erit in die illa, egre» dietur aqua viva de Hierusalem, dimidium ejus ad mare » primum, et dimidium ejus ad mare ultimum : in æstate » et in vere erit sic : et erit Dominus in regem in omnem » terram. In die illa erit Dominus unus, et nomen ejus » unum, circumdans omnem terram et omnem solitudi» nem[1]. » Post primam obsidionem Hierusalem, extremamque illius ruinam et solitudinem, quæ sub Babyloniis accidit; postque reditum ab hostili terra ad patriam, qui sub Cyro Persarum rege contigit, cum paulo ante Hierusalem instaurata esset, renovatumque sanctuarium et quod apud illud erat altare; sub Dario Persa præsens canit Propheta, et posthac alteram obsidionem Hierusalem futuram significat, quam passa est a Romanis non alias quam post scelera quæ ejus habitatores contra Salvatorem nostrum Jesum Christum ausi sunt. Manifestissime igitur etiam hoc in loco Salvatoris nostri, qui Dei Verbum est, adventus, et quæ illius tempore acciderint, significantur : sunt vero hæc partim quæ quo tempore ille passus est gesta sunt, partim quæ illico Hebraïcam nationem oppressit obsidio, et ipsius Hierusalem expugnatio; et post ipsa hæc vocatio gentium, uniusque ac solius Dei apud omne genus hominum cognitio. Cæterum divino Spiritu afflatus Propheta, cum quadam commiseratione, tanquam is qui suos ad circumcisionem pertinentes deploret, ab exclamatione contra illos suæ prophetiæ initium facit : dies igitur Domini, sicut in aliis locis, hoc quoque in loco nominat, ut sic tempus Christi ad homines adventus significet; planeque in eodem ostendit quemadmodum ipse Dominus, tanquam lumen verum, propriorum aliquando auctor fiet dierum, et omnibus qui in

[1] Zach. XIV, 2 et seqq.

terra sunt hominibus illucescet, quo tempore et ipsum et luminis ipsius radios universæ gentes suscipient; quæ quidem dum illuminabuntur, juxta illud : « Posui te in lumen » gentium, in testamentum generis[1], » interea Judaïca gens, propter infidelitatem adversus illum, in extrema incidet infortunia. Tale igitur est illud : « Ecce dies venit » Domini, et dividentur spolia tua in te, et congregabo om- » nes gentes in Hierusalem ad bellum, et capietur civitas, » et diripientur domus, et mulieres fœdabuntur, et egre- » dietur dimidium civitatis in captivitate. » Post vero ipsius Hierusalem obsidionem, et eam quæ illico secuta est Judaïcæ gentis servitutem, deinceps bona omnibus adjungit communia, sic canens : « Et erit Dominus in regem in om- » nem terram. » Et rursus : « Erit Dominus unus, et nomen » illius unum, ambiens omnem terram et solitudinem. » Sed enim cum vaticinium enuntiet Judaïcam gentem esse talia perpessuram in diebus Domini, quis non exitum vaticinii admiretur? nam simul ac Jesus Salvator ac Dominus noster advenit, quique ad circumcisionem pertinent nefaria adversus illum facinora perpetrarunt, omnia illis quæ prædicta fuerant, quinquagesimo ab ipsa prædictione anno, acervatim evenerunt, finemque sortita sunt; cum videlicet ab ipso Pilato usque ad Neronem, et Titum ac Vespasianum qui civitatem obsederunt, nusquam illos omnis generis et aliæ super alias ingruentes calamitates defecerint, quemadmodum facile est ex ea historia quam Flavius Josephus scripsit colligere : tunc sane credibile est dimidium civitatis periisse obsidione, ut ait Prophetia. Haud vero ita multo post, cum Adrianus imperaret, Judaïco rursus exorto tumultu, quæ reliqua fuerat pars dimidia civitatis rursus obsessa expellitur, adeo quidem ut ab illo tempore usque in hodiernum diem penitus instabilis omnis illis factus sit locus. Quod si

[1] Isai. XLII, 6.

quis dicat sub Antiocho Epiphane hæc completa fuisse, etiam atque etiam consideret utrum possit reliqua item quæ ex hac Prophetia supersunt ad Antiochi tempora referre, cujusmodi illud est quod populus servitutem sit passus, quod pedes Domini in monte Olivarum steterint, et utrum Dominus in die illa in regem fuerit in omnem terram, et utrum nomen Domini ambierit omnem terram et solitudinem quo tempore Syriam Antiochus obtinuit; et quæ reliqua sunt de eodem oraculo, quem tunc finem sortita sint, aliquo modo conetur ostendere. At si quis nostram rationem sequatur, vel ad verbum hæc evenisse demonstrabit, atque in alium item sensum eadem accipere poterit : nam post Salvatoris nostri Jesu Christi adventum, civitas illorum, ipsaque Hierusalem, atque omnis conventus institutioque civilis quæ ad ritum religionemque Mosaïcæ legis pertinet, eversa sublataque sunt; e vestigioque eam quæ ad intelligentiam spectat servitutem, adjuncta etiam ea quæ corporum est, perpessi sunt, quippe qui Salvatorem ac Liberatorem humanarum animarum non susceperint, eum qui venerat ut iis qui malorum dæmonum servi facti essent liberationem nuntiaret, iis vero qui mentis oculis capti, visus recuperationem. Hæc itaque cum illi ob incredulitatem suam pertulissent, alii omnes quicumque suum Liberatorem agnoverunt, domesticique illius familiares effecti sunt, Discipuli utique et Apostoli, et Evangelistæ; compluresque alii qui de circumcisione profecti in ipsum crediderunt, de quibus ait Apostolus : « Sic etiam nunc re- » liquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt [1]; » et illud : « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodo- » ma facti essemus, et quasi Gomorrha similes fuissemus [2], » illius obsidionis, quam nos ad intelligentiam referimus, immunes expertesque sunt servati; neque hujus solum, sed

[1] Rom. xi, 5. — [2] Isai. i, 9.

etiam illius quæ ad verbum intelligitur : nam ipsi Apostoli ac Discipuli Salvatoris nostri, et omnes qui ex Judæis ad ipsum credentes accesserant, cum procul ab Judæa terra abessent, et reliquis essent immixti gentibus, omnem eorum qui civitatem incolebant perditionem atque interitum effugere per illud tempus facile potuerunt. Quod ipsum sane etiam Prophetia anticipans cecinerat, illis verbis : « Qui au» tem reliqui fuerint de populo meo, non peribunt; » quibus deinceps adjungit : « Et egredietur Dominus et comparabi» tur ad prælium in gentibus illis, quemadmodum dies præ» lii ejus in die belli[1]. » At vero in quibus tandem gentibus Dominus præliabitur, si non in iis quæ Hierusalem obsidebunt? Indicat vero ipsum Oraculum quemadmodum ipse Dominus auxilium feret obsidentibus, eritque interim in illis, et cum illis ad prælium comparabitur, quasi quidam imperator, propugnatorque illorum et adversus Hierusalem militabit. Non enim dicit oratio Dominum contra gentes præliaturum : quibus ergo et contra quos? nempe contra Hierusalem et contra ejus habitatores, de quibus sermo erat. Illud autem : « Et stabunt pedes ejus in die illa super monte » Olivarum, qui est contra Hierusalem ad orientem[2], » quidnam aliud significet, quam Domini Dei, ipsius, inquam, Dei Verbi, in sua Ecclesia stationem et confirmationem? quam in præsenti monte Olivarum per figuram quæ permutatio dicitur nominat. Ut enim vinea extitit Dilecto, et fuit vinea Domini Sabaoth figurate domus Israël, et vitis Juda novella dilecta; sic eadem ratione dixeris quod etiam olivetum facta sit Domino collecta de gentibus Ecclesia ipsius, quæ sane Ecclesia cum antea esset oliva quædam agrestis, plantata fuit a Domino, qui eam post insevit in Apostolicis bonæ olivæ radicibus, post priorum ramorum excisionem, quemadmodum Apostolus docet[3] : « Et plantavit, *inquit,*

[1] Zach. xiv, 2 et seqq. — [2] Ibid. — [3] Rom. xi, 17 et seqq.

» eam Dominus sibi ipsi, » propemodum per Prophetiam dicens : « Olivam speciosam umbrosam vocavit Dominus no» men tuum[1]. » Postquam enim prior vinea, cum deberet facere uvam, fecit spinas, neque justitiam sed clamorem; merito, tanquam ejus quæ infructuosa esset, sepem auferens ac parietem Deus, tradensque eam inimicis ad diripiendum et conculcandum, sicut in Esaiæ prophetia dictum est, alium ipse sibi agrum constituit in præsenti quod Olivetum nominatur, quasi eum qui oleum et misericordiam a Deo sit consecutus, et a Christo plantis semper virentibus consitus, hoc est, sanctis lucisque altricibus animis, quibus liceat dicere : « Ego autem sicut oliva fructifera » in domo Dei[2]. » Hic vero Olivarum mons contra Hierusalem esse dicitur, quoniam in locum veteris ac terrenæ Hierusalem, ac religionis quæ in illa servabatur, successit, et a Deo constitutus est post ruinam Hierusalem : cum supra igitur oraculum dixerit de Hierusalem, quod « civitas capie» tur, *quodque* hostiles atque inimicæ gentes convenient » adversus eam, et spolia ejus dividentur; » merito *non in Hierusalem pedes Domini staturos* dicit : qui enim id fieri potuisset cum ea semel sublata esset? Sed migrantibus ab ea in montem qui est contra Hierusalem, qui Olivarum vocatur, ibi staturos docet; quod etiam Propheta Jezechiel, divino ante Spiritu edoctus, contemplatur, dicit enim : « Et » elevaverunt Cherubim alas suas, et rotæ quæ eis adhære» bant, et gloria Dei Israël erat super eis; et ascendit gloria » Domini de medio civitatis, et stetit in monte qui est con» tra civitatem[3]. » Quod quidem aliter quoque licet intueri completum ad verbum, quando hodie quoque omnes quicumque Christi religionem cum fide susceperint, ex omnibus terræ partibus concurrunt, non ut quondam festæ cujusdam lætitiæ gratia quæ in Hierusalem celebretur, neque

[1] Jerem. XI, 16. — [2] Psal. LI, 10. — [3] Ezech. XI, 22.

ut adorent in eo quod olim in Hierusalem constitutum fuerat sanctuario, sed ut diversentur cum ad sciscitandum de expugnatione et solitudine Hierusalem, quam Prophetia prædixerat, tum ut in monte Olivarum, qui est contra Hierusalem, adorent, ubi gloria Domini commutata est postquam delevit priorem civitatem : vere autem et secundum expositam atque ad verbum acceptam enarrationem, pedes Domini et Salvatoris nostri, ipsius utique Dei Verbi, per id quod assumpsit humanum corpus in monte Olivarum steterunt ad speluncam quæ ibi ostendi solet, et quo tempore oravit, et cum suis Discipulis in ejus montis cacumine mysteria de consummatione tradidit : ex eodem præterea monte in cœlum ascendit, quemadmodum Lucas in Actis Apostolorum docet, cum ait, « illum (in monte Olivarum) Apostolis suis et præsentibus et intuentibus, sublimem abiisse, » nubeque ab oculis eorum sublatum fuisse, ipsosque intentis oculis, illo in cœlum abeunte, mansisse. Et ecce, *inquit,* duo viri astiterunt eis in vestibus albis, qui etiam » dixerunt : Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? » hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet » quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. » Quibus etiam adjungit verba hæc : « Tunc reversi sunt in Hierusalem a monte qui vocatur Oliveti, qui est contra Hierusalem[1]. » Est igitur, etiam si quis ad verbum Scripturam velit accipere, contra Hierusalem et ab illa ad orientem spectans, mons is, de quo dictum est, Olivarum : verumtamen si sententiam non verba sequi volumus, sancta Christi Ecclesia, et mons in quo fundata est, de quo loquitur Salvator, dicens : « Non potest abscondi civitas supra montem » posita[2], » pro ea quæ cecidit neque amplius surrexit Hierusalem structa atque erecta, dignaque habita in qua pedes Domini insistant, non solum est contra Hierusalem, sed

[1] Act. I, 9 et seqq. — [2] Math. v, 14.

etiam ab ea ad orientem vergens, quippe quæ ejus luminis quo Deum pie colimus radios excipiat, et multo ipsa Hierusalem anterior facta sit, ipsique justitiæ Soli propinquior, de quo dictum est : « Timentibus autem me orietur Sol jus- » titiæ : » quia vero dicit deinceps quod « scindetur mons » Olivarum, dimidium ejus ad orientem et mare : profun- » ditas magna vehementer : et inclinabit dimidium ejus ad » Boream, et dimidium ejus ad Austrum[1] ; » potest hoc quidem Ecclesiæ per totum orbem, qui ab hominibus incolitur, dilatationem significare, quæ partes ad orientem solem spectantes ipsasque auroræ orientisque gentes ac nationes complevit, porrigitur vero etiam usque ad mare quod est ad occidentem, et ad insulas quæ in ipso sunt : porro ad Austrum quoque ac Meridiem pervenit, item ad Aquilonem et Septentrionem ; ad omnes enim partes et ubique gentium, quod figurate significatur Domini olivetum, quæ est ejus Ecclesia, plantatum est. Potest etiam alio sensu, quæ antehac factæ sint, quæque etiam nunc fiunt in Ecclesia Christi scissiones et sectas, moralesque in vita, ubi scissa divisaque est, lapsus significare : dicit enim montem esse dilapsurum, dimidium ejus ad orientem, et dimidium ejus ad mare, profunditatem magnam vehementer ; et inclinabit dimidium montis ad Aquilonem, et dimidium ejus ad Austrum ; ut sic in quatuor partes scindi videatur, duas quidem graviores ac præstantiores, duas autem contrarias : et sane vide ne forte in his verbis, illud quod dicitur ad orientem et Austrum, duos ordines significet, eorum qui successu ac profectu in divino cultu instincti sunt, unum quidem eorum qui in cognitione ac verbo et reliquis divini Spiritus donis proficiunt, alterum eorum qui in moribus quidem et vita probe recteque degunt, sed tamen in suis seligendis rationibus detinentur. Reliquæ vero duæ partes quæ a prio-

[1] Zach. xv, 4.

ribus divisæ sunt, ad mare et Aquilonem, ambæ erunt quæ jam ad malitiam pertinent : « A facie, *inquit,* Aquilonis ac» cendentur mala super omnes habitantes terram[1]; » et Draco in mari diversari dicitur. Quapropter merito hic quoque duo rursus genera intelliguntur eorum qui ab Ecclesia declinant, unum eorum qui in vita et moribus peccant, alterum eorum qui a sana et recta sententia labuntur; ut jam Oliveti hujus montis, de quo sermo est, hæ duæ sint quæ a Prophetia significantur separationes. His deinde adjungit : « Et obturabitur vallis montium meorum, et conglutinabitur convallis montium usque ad Asaël : et obturabitur » quemadmodum obturata est a facie terræmotus in die» bus Oziæ regis Juda[2]. » At enim in his verbis, quæ tandem esse potest vallis montium Dei, nisi quæ olim antea celebrabatur ex lege Mosis in Hierusalem, corporalis et Judaïca adoratio ? quam quidem occlusum iri, quasi obturatione quadam, præsens oraculum canit, dicens : « Et obturabitur val» lis montium meorum, et conglutinabitur convallis mon» tium usque ad Asaël, et obturabitur. » Pro quibus verbis Symmachus reddidit hæc : « Et obturabitur vallis montium » meorum, et præterea appropinquabit convallis montium, » ad id quod appositum est *et obturabitur,* ubi sane causam indicat cur obturata sit convallis. Quæ porro hæc alia, quam eam appropinquare et vicinam fieri ei quod ipsi appositum est ? hic autem est mons Domini, qui Olivarum antea est appellatus, quique Asaël dictus ab ipsis Septuaginta. Significat vero apud Hebræos ea vox, opus Dei : sic vero, inquit, vetus convallis monti appropinquans et Christi Ecclesiæ, atque operi Dei, « obturabitur et occludetur, quemadmodum ob» turata est a facie terræmotus in diebus Oziæ regis Juda. » Cum vero diu apud meipsum quæsierim, et divinas Scrip-

[1] Jerem. I, 14. — [2] Zach. XIV, 8.

turas percurrerim, ut invenirem si quando ea convallis de qua hic sermo est in diebus Oziæ obturata sit a facie terræmotus, in Regnorum historiis nihil sane inveni : nam neque terræmotum illis temporibus ullum ex iis qui terris et regionibus solent accidere, neque aliud quidpiam tale de convalle aliqua factum esse in illis scriptum est : narratur autem quemadmodum Ozias initio justus fuerit, deinde, animo sublatus, per seipsum Deo sacrificare ausus sit ; quare de illius facie lepram effloruisse. Hoc quidem in Regnorum libris continetur; at Josephus, præter ea quæ in sacris Libris scripta sunt, etiam ea quæ intrinsecus, quasi secundo loco, apud Judæos habentur, summa diligentia persecutus, utpote qui Hebræus ab Hebræis existeret, quæ illius regis temporibus evenisse commemoret jam audire potes : narrat enim quemadmodum « urgentibus Oziam sacerdotibus ut de templo » exiret neque adversus Deum peccaret, ille iratus sit, illis» que mortem minatus nisi quiescerent; interea vero motus » quidam terram concusserit, discissoque templo splendor » ingens illuxerit, qui etiam regis faciem invaserit; et sic e » vestigio illum in lepram incidisse : ante urbem vero, ad » locum qui dicitur Eroge, abscissam esse de monte dimi» diam partem quæ ad occidentem versa erat, convolutam» que per quatuor stadia, ad montem stetisse qui orientem » spectabat, itaque et aditus et hortos regios obturasse. » Hæc sane ego in libris Judaïcæ Antiquitatis posita, apud Josephum deprehendi. Apud prophetam vero Amos, initio illius prophetiæ inveni quemadmodum ipse vaticinari cœperit in diebus Oziæ regis Juda, duobus ante terræmotum annis : quem vero terræmotum intelligat, nusquam perspicue subjungit. Sed arbitror eumdem Prophetam longius progressum hunc terræmotum describere, ubi ait : « Vidi » Dominum stantem super altare, et dixit : Percute super

» altare, et commovebuntur vestibula; et cæde in capita » omnium, et qui reliqui fuerint ex ea in gladio interficiam[1].» Quibus illum verbis censeo canere terræmotum, rerumque Judaïcæ gentis et gloriæ, necnon ritus qui ab illis in Hierusalem celebrabatur, eversionem; præterea interitum qui illos post Salvatoris nostri adventum invaserit, quo videlicet tempore, recusantibus illis Christum Dei, eum qui verus est Sacerdos, lepra animis illorum oborta est, sicut etiam Oziæ temporibus, quando vi quadam invisibili Dominus altare insistens illorum, potestatem fecit percutienti, dicens : « Percute altare. » Certe sua ipsius potestate hoc ipsum declaravit, dicens : « Relinquitur vobis domus vestra deser- » ta [2]. » Protinus namque dum ille pateretur, velum Templi scissum est a summo usque ad imum, quemadmodum Josephus narrat contigisse Oziæ regis temporibus : tum primum quidem commota sunt vestibula, cum terra mota est passionis illius tempore. Deinde haud multo post extremum quoque pertulit casum, acceptaque potestate percutiens cecidit in capita omnium : hoc igitur tempore vallis montium Dei obturata est, quemadmodum Oziæ temporibus evenit. Quod si dictum quidem ac verba sequimur, factum sane id fuerit in ipsa obsidione Romanorum, secundum quam puto quædam talia accidisse : si vero sententiam, quo tempore corporalis illa et humum spectans Mosaïcæ legis adoratio exclusa est, ut non amplius celebretur, propter terræmotum ex illo prophetice prædictum, qui Judaïcam gentem invasit, ac propter cætera quæ palam memoriæ prodita sunt. Post hæc ad Domini adventum revertens oraculum, in ipsum planius denuntiat, dicens : « Et » adveniet Dominus Deus meus, et omnes sancti cum eo[3]; » ubi dum sanctos nominat, vel Apostolos ejus intelligit ac Discipulos, vel potestates quasdam invisibiles et spiritus

[1] Amos, IX, 1. — [2] Matth. XXIII, 38. — [3] Zach. XIV, 5.

administros, de quibus dictum est : « Et accesserunt Angeli, ac ministrabant ei [1]. » Deinde : « In adventu Domini, » *inquit,* erit dies; et non erit lux, sed frigus et glacies erit » uno die [2]. » Pro quo Symmachus interpretatus est : « Et » in die illa non erit lux, sed frigus et glacies erit uno die, » qui cognitus est Domino; non dies neque nox, sed erit » ad vesperam lux. » Et sane vides quemadmodum in his verbis planissime diem quo Salvator noster supplicio est affectus significet, in quo die illud quidem, *non erit lux,* completum est, quando « a sexta hora tenebræ factæ sunt » in universam terram, usque ad horam nonam [3]. » Illud autem, *sed frigus et glacies,* quo tempore, ut Lucas scribit, « comprehendentes Jesum, duxerunt ad domum prin» cipis sacerdotum. Petrus autem sequebatur eum a lon» ge [4] : » « accenso autem igne in medio atrii, sedebat, *ut » ait Marcus,* cum reliquis, calefaciens se [5]. » Joannes vero plane etiam frigus commemoravit, ubi ait : « Stabant servi » et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant » se [6]. » « Cognitus autem, *inquit,* est hic dies Domino, et » non erit dies neque erit nox : » non quidem dies, propterea quod dictum est ante, *non erit lux ;* quod sane etiam completum est, quando a sexta hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam : neque item nox, propterea quod additum est, *ad vesperam erit lux ;* quod etiam ipsum exitum invenit, quando post nonam horam rursus consuetum lumen recepit dies. Præterea sententiam quoque si sequimur, hæc completa erunt in universo quidem super Judaïca gente, postquam adversus Christum illud immane facinus ausa est, et tenebræ, et glacies, et frigus facta sunt, quippe cum illorum mens obtenebrata sit, adeo ut Evangelii lumen radios in corda

[1] Matth. IV, 11. — [2] Zach. XXIV, 6. — [3] Matth. XXVII. 45. — [4] Luc. XXII, 54. — [5] Marc. XIV, 54. — [6] Joan. XVIII, 18.

illorum immittere nequierit, et charitas erga Deum sit refrigerata. E contrario autem ad vesperam lumen cognitionis Christi ortum est, adeo ut ii qui olim in tenebris et umbra mortis sedebant, lumen viderint, sicut apud Esaïam prophetam scriptum est : « In ipso igitur Domini hujuscemodi » die, egredietur, *inquit,* aqua vivens de Hierusalem [1]. » Hæc autem est rationalis et ad bibendum suavis, et vitam suppeditans, et salutaris Christi doctrinæ potio, de qua ipse in Evangelio quod Joannes scripsit Samaritanam illam mulierem instruens loquebatur, dicens : « Si scires quis est qui » dicit tibi, Da mihi bibere, tu petiisses ab eo, et dedisset tibi » aquam vivam [2]. » Ipsa igitur hæc salutaris potio de Hierusalem profluxit : inde illius profectum est Evangelium, et illius nuntii et præcones totum terrarum orbem impleverunt ; quod quidem declaratur per id quod dicitur, « in » mare primum et in mare ultimum viventem aquam exitu- » ram ; » quibus verbis universæ terræ fines significantur, et ii videlicet qui ad Oceanum orientis spectant, qui primum mare nominantur, et qui ad occidentem solem, qui per ultimum mare significantur : quos utique fines salutaris Evangelicæque doctrinæ aqua vivens implevit, de qua rursus dabat præcepta, cum dicebat : « Quicumque biberit ex aqua » quam ego illi dabo, non sitiet in æternum [3]. » Et rursus : « Flumina, *inquit,* de ventre ejus fluent aquæ vivæ salien- » tis in vitam æternam [4]. » Et sursus : « Si quis sitit, veniat » ad me et bibat [5]. » Post hanc igitur de Hierusalem irrigantem influentemque super omne genus hominum, salutarem rationalemque aquam, quæ quidem planius alio quodam in loco indicatur illis verbis : « Ex Sion enim exi- » bit lex, et Verbum Domini de Hierusalem, et judicabit » inter gentes : Erit, *inquit,* Dominus in regem [6]. » Non erit autem in Hierusalem, neque super gente Judæorum,

[1] Zach. xiv, 8. — [2] Joan. iv, 10. — [3] Ibid. 13. — [4] Id. vii, 38. — [5] Ibid. 37. — [6] Zach. xiv, 9.

sed in omnem terram in die illa. « Et erit Dominus unus, » et nomen ejus unum, ambiens omnem terram. » Quæ ipsa quoque concordant cum illis quæ a Psalmis accepta sunt, et hic apposita, ubi dicebatur : « Regnavit Dominus » super gentes [1] ; » et rursus : « Dicite in gentibus, Dominus » regnavit [2]. » Hæc autem uno tempore omnia in diebus Domini futura esse, Prophetia significat : nam totius Prophetiæ initio : « Ecce dies, *inquit,* veniunt Domini, et erunt hæc. » Quæ porro hæc alia, nisi obsidio Hierusalem, et ipsius Domini translatio super montem Olivarum ? juxta illud, *Adveniet Dominus ;* et quæ acciderunt eo die quo ipse passus est ? et aqua vivens, quæ in totum terrarum orbem effluxit ? et denique regnum Domini omnium gentium obtinens principatum, nomenque ejus unum complens universam terram ? quæ omnia quem quidem exitum sortita sint, jam ut in compendio exposuimus. Constat vero etiam illud, quemadmodum ab appellatione Christi Dei derivatum Christianorum nomen totum terrarum orbem impleverit, quod ipsum sane oraculum quoque declarat cum dicit : « Et nomen » ejus unum, ambiens omnem terram et solitudinem. » Tibi vero per otium licebit, cum singula verba exploraveris, latius quæ intellexeris contemplari.

CAPUT UNDEVICESIMUM.

A BARUCH.

Quemadmodum ipse Prophetarum Deus, cum omnem viam scientiæ, per eam legem quæ a Moyse data est, iis qui ad circumcisionem pertinent ordinasset, posterioribus in terra olim conspiciendus, atque inter homines versaturus canitur.

« Quis ascendit in cœlum, et accepit eam (dicit autem » Sapientiam), et deduxit eam de nubibus ? quis transfre-

[1] Psal. XLVI, 9. — [2] Psal. XCV, 10.

» lavit mare, et invenit eam, et feret eam super aurum electum? Non est qui cognoscat viam ejus, neque qui excogitet semitam ejus. Sed qui scit universa novit eam, reperit eam prudentia sua : qui instruxit eam in sempiternum tempus, implevit eam jumentis quadrupedibus : qui emittit lumen, et vadit; vocavit illud, et obedivit ei cum tremore : et stellæ splenduerunt in custodiis suis et lætatæ sunt; vocavit eas, et dixerunt, Adsumus; splenduerunt cum lætitia ei qui fecit ipsas. Hic est Deus noster, non reputabitur alius ad ipsum : reperit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israël dilecto suo. Post hæc in terra visus est[1]. » Nihil adjungere oportet divinis vocibus, quæ evidentissime propositum nostrum confirmant.

CAPUT VICESIMUM.

AB ESAIA.

Quemadmodum Christus in Ægyptum iturus canebatur, et quæcumque in adventu ejus futura fuerant.

« Visio Ægypti. Ecce Dominus sedet super nube levi, et veniet in Ægyptum, et commovebuntur manufacta Ægypti a facie ejus, et cor eorum superabitur in eis, et excitabuntur Ægyptii contra Ægyptios, et bellum geret homo contra fratrem suum, et homo contra proximum suum, civitas adversus civitatem, et lex adversus legem; et conturbabitur spiritus Ægyptiorum in eis, et consilium eorum dissipabo : et interrogabunt deos suos et simulacra sua, et eos qui de terra vocem emittunt, et pythones; et tradam Ægyptum in manus hominum, dominorum asperorum, et reges asperi dominabuntur eis[2]; » et quæ se-

[1] Baruch, III, 29 et seqq — [2] Isai. XIX, 1 et seqq.

quuntur. Etiam nunc Deum et Dominum, ipsum utique Dei Verbum, iturum in Ægyptum præsens prophetia significat; et iturum non obscure neque invisibiliter, neque sine corporali aliquo indumento, sed levi nube vectum, ac potius super crassitudine levi : sic enim habere aiunt Hebraïcam vocem. Dicant ergo Hebræi quando, post Esaiæ tempora, Dominus apud Ægyptios sit versatus, et quis Dominus; unus est enim supremus Deus; et quonam pacto super crassitudine levi hic invectus esse dicatur, et particularem aliquem locum terræ ascendisse. Interpretentur præterea crassitudinem levem, quid tandem ea sit et quam ob rem non sine hac dicatur Dominus versari in Ægypto; et quando memoriæ proditum sit ea quæ in hac prophetia continentur finem contigisse, commota esse, inquam, simulacra manufacta Ægypti, et Ægyptios cum Ægyptiis pugnasse, propter Domini ad homines adventum ; et deos illorum, dæmones videlicet, qui multum prius valebant, nihil amplius posse, neque respondere sciscitantibus, propter Domini timorem; et in quorum dominorum manus, qui asperi extiterint, quorumve regum, post eum qui hic canitur Domini adventum, tradita sit Ægyptus; et quam ob rem, Domino præsente, principibus asperis tradantur. Et reliqua eadem ratione cum iis quæ dicta sunt, qui velit, interpretetur : nos enim non alias hæc dicimus extitisse, quam sub unum duntaxat Salvatoris nostri Jesu Christi ad homines adventum. Hic enim cum Dei Verbum sit et Dei virtus, tam si ad sensum quam si ad verbum accipias, versatus in regione Ægyptiorum per nubem levem, complevit ea quæ prædicta fuerant. Nubem vero levem figurate nominat commorationem ejus inter homines, qua per corpus quod de Virgine et Spiritu sancto assumpsit usus est; nimirum quemadmodum Hebræorum habet Scriptura, et Aquila planius significavit cum dixit : « Ecce Dominus ascendit super cras-

» situdinem levem, et venit in Ægyptum; » crassitudinem levem corpus de Spiritu sancto conceptum appellans. Igitur etiam ipsa hæc Prophetiæ particula ad verbum exitum sortita est quo tempore Angelus Domini in somnis visus ipsi Joseph dixit : « Surgens accipe Puerum et Matrem ejus, » et fuge in Ægyptum; et esto ibi donec dicam tibi[1]. » Tunc igitur ipse Dominus Deus Verbum puerilem ætatem ingressus, et suo corpori, quod ex sancta Virgine acceperat, conjunctus (quod sane corpus crassum quidem erat ob corporeæ materiæ duriorem naturam; at rursus leve, eo quod præstantius esset quam ea quæ ad nos pertinent : ex quo etiam levis nubes nominatur, propterea quod non ex voluptaria corruptione, sed de Spiritu sancto constabat), in terra Ægyptiorum diversatur. Causa autem cur illud accesserit rationem hanc habet. Quoniam enim in Ægyto initium accepisse ea quæ ad errorem colendi simulacra pertinent memorantur, et videbantur omnium hominum superstitiosissimi esse Ægyptii, inimicique atque hostes populi Dei, longissimeque a Prophetis abesse; merito primum apud illos Dei virtus commorata est : quapropter plus apud Ægyptios quam apud omnes alios homines, Evangelicæ illius doctrinæ verbum invaluit, ex quo ipsum Dominum ad illos accessurum et cum illis moraturum præsens prophetia divinat. At non Ægyptios in terram Judæorum venturos, neque Hierosolyma, ut ibi illum adorent, neque vero ibidem inter Judæos ex iis quæ a Mose instituta sunt peregrinaturos, neque sacrificaturos in eo quod est in Hierusalem altari : sed horum quidem nihil prorsus ait futurum, at ipsum Dominum aditurum Ægyptios, et suo adventu homines dignaturum, magnorumque bonorum ipsis auctorem futurum; directuram siquidem perfecturamque illius inter illos commorationem ea quæ jam re ipsa post Salvatoris nostri Jesu

[1] Matth. II, 13.

Christi adventum completa cernuntur : quæ porro hæc sint, inspiciamus. Ii qui prius incolebant Ægyptum, vitiosi pravique dæmones, per multa sæcula in simulacris latitantes, animasque Ægyptiorum omni superstitionis errori addicentes ac subjicientes, cum sensissent novam quamdam divinamque virtutem ad se accessisse, illico commoti sunt, et fluctuationem ac perturbationem in seipsis pertulerunt, eorque ipsorum et vis intelligendi intrinsecus in ipsis convicta sunt, cesseruntque ac fugata sunt ab ea virtute quæ visum effugiens illos compellebat, et ignis instar ineffabili quadam ratione adurebat. Et tunc quidem invisibiliter dæmones talia passi sunt, cum Salvator noster Jesus Christus in Ægyptum cum visibili corpore pervenit. At vero postquam plane jam ipsius Evangelium ad Ægyptios sicut ad reliquas gentes perlatum est, et invisibilis ejus virtus una cum ejus Apostolis affuit, quæ latenter illos adjuvaret et una cum illis rem negotiumque gereret, ac per eos religiosam piamque ipsius doctrinam denuntiaret, unumque solum ac verum Deum colere adhortaretur, et eos a dæmonibus averteret qui prius decepti fuerant : hic jam tum Ægyptiis sicut etiam reliquis gentibus seditio bellumque intestinum exortum est, cum alii quidem ab errore colendi plures deos recederent, et ad Christi Dei verbum concurrerent; alii vero e contrario hos ipsos oppugnarent, atque ad hujusmodi facinus a domesticis dæmonibus furore quodam concitarentur, adeo ut fratres a fratribus disjungerentur, et doctrinæ Christi causa etiam charissimos sibi gladiis transfigerent : ait enim Oraculum : « Et excitabuntur Ægyptii contra Ægyptios, et bellum geret homo contra fratrem suum, et homo » contra proximum suum [1]. » Confirmat autem propheticam prædictionem etiam ipse Salvator noster in Evangeliis, dicens : « Tradet frater fratrem in mortem, et pater filium, et

[1] Isai. XIX, 2.

» consurgent filii adversus parentes, et interficient eos[1]. » Et rursus : « Nolite putare quod venerim pacem mittere in » terram, non dico vobis, sed separationem ; erunt enim ex » hoc quinque in domo una, tres divisi adversus duos, et » duo adversus tres. Separabuntur, pater contra filium et » filius contra patrem, mater contra filiam et filia contra » matrem, socrus contra nurum et nurus contra socrum[2]. » Hæc enim in quo tandem a voce Prophetica differunt quæ, quo tempore Dominus in Ægyptum adveniet, ait surrecturos Ægyptios contra Ægyptios, et bellum gesturum hominem contra fratrem suum? Tunc vero novi Testamenti lex, cujus Christus auctor, contra legem superstitionis, in qua plures dii colebantur, surrexit, cum videlicet gentium simulacra adorantium lex, Christi doctrinam oppugnans, et civitas ac respublica ejus Ecclesiæ quæ in Christo consistit, adversus ritus atque instituta non credentium nationum suscitata est : ex quo illud dictum est : « Civitas adversus ci- » vitatem, et lex adversus legem[3]. » Deinde licet plane Ægyptios et omnes simulacrorum cultores, eumque qui in ipsis vim suam exercet superstitionis spiritum, intueri etiam nunc perturbatos, et multum quidem consultantes et comminiscentes contra Christi doctrinam, ut eam extinguant atque ex hominibus deleant; dispergi autem ac dissipari a Deo, qui ait in ipsa Prophetia : « Et conturbabitur spiritus Ægyptio- » rum in eis, et consilium eorum dissipabo[4]. » Cumque innumerabilia sint quæ interrogent ac sciscitentur in oraculis ac divinationibus, adversum nos, quoties deos suos, et latitantes in simulacris dæmonas, et eos qui prius in ipsis multum poterant pythonas adeunt : nihil tamen amplius ex illis habent. Quapropter Oraculum ait : « Et interrogabunt deos » suos, et simulacra sua, et pythonas[5] : » sed enim, inquit, nullum plane obtinebant auxilium quicumque ad eos qui

[1] Matth. x, 21. — [2] Ibid. 34. — [3] Isai. xix, 2. — [4] Ibid. 3. — [5] Ibid,

ipsorum dii esse videantur, quique ipsos antea deceperint, confugient; tunc utique maxime eos ipsos dominis ac regibus asperis tradente Domino, cum dæmonibus suis auscultantes, et ab illis instincti, insectationes adversus Dei Ecclesiam concitabunt. Hic mihi animum advertas diligenter, velim, quonam pacto usque ad Salvatoris nostri Jesu Christi adventum suis regibus seorsum ac per se tota Ægyptus uteretur, et in suo ipsorum jure ac libertate degerent Ægyptii, potestasque illorum ab initio quam longa et quam multa fama feratur fuisse, et quemadmodum ex illo cum primus Romanorum Augustus (cujus temporibus Dominus noster natus est) Ægyptum subegisset, et novissima Ptolemæorum Cleopatra capta esset, in Romanorum potestatem devenerint, et sub illorum leges atque edicta missi sint, suoque ipsorum proprio jure suaque libertate privati; ut propheticum Oraculum etiam in hoc plane veritatem suam demonstret, quod quidem de iis qui ad loca procurandi gratia mittendi essent, deque prætoribus ac reliquis per singulas partes magistratibus, ita loquitur : « Et tradam Ægyptum in manus » hominum, dominorum asperorum[1]; » de iis vero qui totum imperium obirent, summumque jus obtinerent, id quod sequitur, pro quo Aquila ait : « Et rex corroboratus potesta» tem obtinebit in eis[2]; » Symmachus autem : « Et rex fortis » jus in illos habebit. » Sic autem ipse regnum Romanorum arbitror vocatum esse, quo tanquam freno ac vinculo impediti, non solum Ægyptii omnium hominum superstitiosissimi, sed reliqui quoque universi homines, nihil possunt jam audentve contra Salvatoris nostri Ecclesiam oblatrare. Post hæc, in eadem prophetia ordine sequuntur obscuriora quædam et nodis ac difficultatibus implicita, quæ longioris atque altioris, ob figuram qua enuntiata sunt, interpretationis indigeant; quibus quidem nos per otium, cum tempus

[1] Isai. XIX, 4. — [2] Ibid.

aderit, aptam expositionis lucem adhibere non gravabimur, ubi Deo favente divinarum promissionum rationem absolverimus.

CAPUT PRIMUM VICESIMUM.

AB EODEM.

Bonorum promissio ad eam, quæ prius deserta erat, ex gentibus collectam Ecclesiam, et ad afflictas vexatasque animas manifestus Dei adventus, et salutares miraculorum prodigiorumque ostentationes.

« Lætare deserta sitiens, exultet deserta et floreat ut li-
» lium : et efflorebunt et exultabunt deserta Jordanis. Et
» gloria Libani data est ei, et honor Carmeli : et populus
» meus videbit gloriam Domini et altitudinem Dei. Conva-
» lescite, manus remissæ, et genua dissoluta : consolamini,
» pusillanimes intellectu; convalescite, ne timete. Ecce
» Deus noster judicium reddit, et reddet : ipse veniet, et
» salvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures
» surdorum audient : tunc saliet ut cervus claudus, et plana
» erit lingua mutorum. Quoniam erupit in deserto aqua, et
» convallis in terra sitienti : et erit quæ caret aqua in stag-
» na, et in terram sitientem fons aquæ erit[1]. » Hoc etiam in loco palam salutaris Dei canitur adventus, qui multa bona sit allaturus; surdis enim auditum et cæcis visum, præterea claudis et linguam impeditam habentibus medelam prædicitur redditurus : quæ omnia non alias exitum invenerunt, nisi postquam Salvator noster Jesus Christus advenit, a quo et cæcorum oculi aperti sunt, et surdi auditum receperunt. Quid vero dicere opus est quam multi per illius

[1] Isai. xxxv, 1 et seqq.

Discipulos, et soluta membra habentes, et muti et claudi, naturales sanationes recuperaverint? quamque alii innumerabiles, qui variis ægritudinum languorumque generibus vexarentur, ab illo et curatione et salute digni judicati, utrumque consecuti sint bonum? cui rei et divina Prophetiæ prædictio, et ab omni mendacio alienissimum sacrorum Evangeliorum testimonium, indubitatam fidem facit. Desertum vero in his verbis Oraculum significat eam quæ de gentibus collecta est Ecclesiam, quæ cum antea sine Deo esset, per eos de quibus nunc agitur Evangelium accipit. Præterea idem oraculum ait, huic desertæ dandam esse gloriam Libani : Libanum autem figurate Hierusalem appellari consuetum est, sicut suo tempore per eas demonstrationes quas de divina Scriptura conficiam, probaturus sum : in ipsius Dei ad homines adventu, illi desertæ, de qua dictum est, Ecclesiæ, inquam, quæ de gentibus collecta est, gloriam Libani dandam esse propositum docet oraculum. Pro eo autem quod dictum est, *et honor Carmeli,* Aquila quidem convertit : « Splendor Carmeli et Saron, ipsi videbunt gloriam Domini ; » Symmachus vero : « Decor Carmeli et campi, ipsi videbunt gloriam Domini ; » Theodotion autem : « Species, *inquit,* Carmeli et Saron, ipsi videbunt gloriam Domini. » Quibus verbis significare arbitror Prophetiam, non ipsam Hierusalem neque Judæam, sed ipsarum gentium terram, cui divina cognitio exhibenda sit : Carmelus enim, et qui vocatur Saron, externarum gentium loca erant. Et hæc quidem ad verbum, ad sensum vero interpretantibus dicendum erit, quod ii qui prius animis excæcati erant, adeo ut ligna et lapides et reliquam animæ expertem materiam, necnon dæmonas circum terram versantes, aliosque spiritus depravatos, loco summi Dei colerent ; quique auribus intelligentiæ obsurduerant, et claudicantes solutique omni vita erant, his omnibus malis aliisque

et perturbationum et ægritudinum generibus, per Salvatoris nostri Jesu Christi doctrinam etiam nunc liberantur, et multo præstantiorem quam ea est quæ ad corpus pertinet, salutem opemque recipiunt, et Dei Verbi ad homines adventus divinam et plus quam humanam virtutem detegunt ac demonstrant.

CAPUT SECUNDUM VICESIMUM.

AB EODEM.

Quemadmodum primum sempiternumque Dei Verbum, ipse universi Opifex, a Domino Patre etiam nunc se missum esse confitetur.

« Audi me, Jacob, et Israël quem ego voco : ego sum » primus, et ego sum in sempiternum : et manus mea » fundavit terram, dextera mea firmavit cœlum. » Et adjungit paulo post : « Et nunc Dominus misit me et spiritus » ejus[1]. » Habes igitur hic quoque Dominum qui mittitur et qui mittit, Patrem videlicet ac Deum universi, qui consuevit bis Dominus nominari.

CAPUT TERTIUM VICESIMUM.

AB EODEM.

Quemadmodum ipse Dominus Judæorum gentem redarguit, eo quod venturum ipsum suscepturi non sint, neque vocanti sibi auscultaturi ; et quæ passurus sit ab eis.

« Sic dicit Dominus : Qualis est hic liber repudii matris » vestræ, quo dimisi eam ? aut cui debitori vendidi vos ? » ecce peccatis vestris venditi estis, et iniquitatibus vestris

[1] Isai. XLVIII, 12, 13.

» emisi matrem vestram : quoniam veni, et non erat homo ; » vocavi, et non erat qui audiret. Numquid non potest ma- » nus mea liberare ? aut numquid non possum eripere ? » Deinde in eadem prophetia paululum progressus : « Ego » vero, *inquit,* non contumax sum, neque contradico : ter- » gum meum dedi in flagella, et maxillas meas in alapas : » faciem vero meam non averti a probro sputorum[1]. » Ipse Dominus cum in his verbis suum ad homines adventum fateatur, redarguit populum Judæorum quod venientem eum suscepturi non sint, neque vocanti auscultaturi ; et hanc, quasi seipsum defendens, causam illorum ipsorum rejectionis docet fuisse : nam « quoniam veni, *inquit,* et non erat » in vobis homo; vocavique, et nullus erat qui audiret : id- » circo, *inquit,* peccatis vestris venditi estis[2] ; » tanquam ipsi per vos ipsos meæ vocationis repudiatores extiteritis, neque vero ipse vobis libellum repudii dederim. Hæc autem evidentissime ad eum populum qui ad circumcisionem pertinet directa sunt, et simul ea quæ illi contra ipsum in passione ausi sunt significat, dicens : « Tergum meum dedi » in flagella, et maxillas meas in alapas[3] ; » et quæ sequuntur. Hæc quoque per otium a nobis justa interpretatione explanabuntur.

CAPUT QUARTUM VICESIMUM.

AB EODEM.

Quemadmodum ipse qui in Prophetis olim canebat Dominus, venturus ad homines, et ipsis oculis inspiciendus, et a gentibus cognoscendus, expectaretur.

« Hæc dicit Dominus : Propter vos nomen meum blas-

[1] Isai. L, 1 et seqq. — [2] Ibid. — [3] Ibid.

» phematur in gentibus : idcirco cognoscet populus meus » in die illa quod ego sum; ipse qui loquor adsum, ut formositas in montibus, ut pedes evangelizantis auditum pacis, ut qui nuntiat bona, quoniam auditam faciet salutem » tuam dicens : Sion, Rex tuus erit Deus. Vox custodientium te exaltata est, et cum voce simul lætabuntur, quoniam oculis ad oculos videbunt quando miserebitur Dominus Sion : erumpant lætitiam simul deserta Hierusalem, » quoniam miseratus est Dominus ipsam, et liberavit Hierusalem, et revelabit brachium sanctum suum in conspectu omnium gentium, et videbunt omnia extrema terræ » salutem a Deo nostro [1]. » His ipsis deinceps adnexa est, sub uno et eodem contextu, de passione Christi prophetia, quam item per otium expositurus sum. Cum vero unus et idem sit Dominus, qui ait in particula ante hanc proxime exposita, ad ipsum Judaïcum populum : « Peccatis vestris » venditi estis, et iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram; quoniam veni, et non erat homo; vocavi, et non » erat qui audiret [2], » in his de quibus nunc agitur verbis, ad eosdem ait : « Propter vos nomen meum blasphematur » in gentibus [3]. » Deinde quasi habens alium præter illos populum, adjungit : « Idcirco cognoscet populus meus nomen meum [4]. » Deinde docet quod non alius, sed ipse qui in Prophetis loquebatur Dominus, versabitur olim in hac vita, his verbis : « Ego sum, ipse qui loquor, adsum [5]. » Illud autem : « Ut formositas in montibus, ut pedes evangelizantis auditum pacis, ut qui nuntiat bona, auditam faciam » salutem tuam, dicens : Sion, Rex tuus erit Deus [6], » manifestius reliqui converterunt interpretes : Aquila quidem in hunc modum : « Qui speciosi facti sunt super montes, pedes » evangelizantis? ejus qui audire facit pacem? ejus qui nun-

[1] Isai. LII, 4 et seqq. — [2] Idem, L, 1, 2. — [3] Id. LII, 5. — [4] Ibid. 6. — [5] Ibid. — [6] Ibid. 7.

» tiat bonum, qui audire facit salutem, dicentis ipsi Sion : » Regnavit Deus tuus? » Symmachus vero : « Cur decentes » in montibus pedes evangelizantis? auditam facientis pa» cem, evangelizantis bona, auditam facientis salutem ? di» centis ipsi Sion : Regnavit Deus tuus? » Pro eo vero quod est : « Vox custodientium te exaltata est, et cum voce simul » lætabuntur, quoniam oculis ad oculos videbunt, » Symmachus quidem sic interpretatus est : « Vox speculatorum » tuorum, extulerunt vocem; in id ipsum laudabunt, palam » enim oculis videbunt. » Dici porro in his speculatores videntur sacrosancti Salvatoris nostri Apostoli, qui palam oculis intuiti eum de quo Prophetæ loquebantur, extulerunt vocem suam in totum terrarum orbem, illum ipsum prædicantes. Ipsam vero Sion ac Hierusalem, quæ in locis evangelizatur, in cœlo agnovit ipse Apostolus, illis verbis : « Su» perior autem Hierusalem libera est, quæ est mater nostra ; » et accessistis ad Sion montem, et ad civitatem Dei viventis » Hierusalem cœlestem, et multorum millium Angelorum » frequentiam [1]. » Dici vero Sion poterit etiam ea quæ in omnem terræ locum per Christum constituta est Ecclesia, quemadmodum Hierusalem omne pium ac religiosum civile institutum, quod cum apud solos veteres Judæos olim existeret, in solitudinem propter ipsorum impietates conversum est, deinde rursus renovationem in melius consecutum est per Christi Salvatoris nostri adventum; quapropter ait Prophetia : « Erumpant lætitiam simul deserta Hierusalem; » quoniam miseratus est Dominus ipsam, et liberavit Hie» rusalem [2]. » Cæterum, nusquam sane aberres si uniuscujusque viri sancti Deoque amici animam, quatenus quidem supra hanc vitam elata est, quippe cum in cœlo suum jus civitatis habeat, contempleturque ea quæ ipso mundo sunt superiora, Sion nomines (nam ex interpretatione specula-

[1] Galat. IV, 26. — [2] Isai. LII, 9. — [3] Ibid. 10.

torium significat); quatenus autem in bono statu et quiete perturbationum constituta est, Hierusalem eamdem appelles: illud enim nomen conversum, visionem pacis significat. Ordine posthac Dei ad veram religionem vocatio gentium, evidentissime declaratur illis verbis: « Et revelabit Dominus » Deus brachium sanctum suum in conspectu omnium gen- » tium, et videbunt omnes fines terræ salutem a Deo nos- » tro[1]. » Porro brachium Dei neutiquam aliud esse arbitreris, quam Verbum et Sapientiam, et ipsum Dominum, qui est Christus Dei: hoc enim ex multis ostendere facile est. Habes præterea in Exodo, Israël ab Ægyptiaca servitute liberatum brachio Dei: ipsum igitur illud brachium Dei, quod veteri populo salutem manifestissime attulit, omnibus gentibus aperiendum ac detegendum, tanquam id quod prius occultum esset, præsens prophetia significat. Salutem vero quam dicit visuros omnes terræ fines, et quam superius indicavit cum dixit: « Auditam faciam salutem tuam, » scito apud Hebræos ipso Jesu nomine appellari.

CAPUT QUINTUM VICESIMUM.

AB EODEM.

Quod rursus Dominus, ipsum plane Dei Verbum, venturus et gentes congregaturus caneretur.

« Ecce Dominus ut ignis veniet, et sicut tempestas currus » ejus; » et quæ sequuntur: « Dixit Dominus: Et ego opera » eorum et cogitationem eorum scio, et ego venio congre- » gare omnes gentes et linguas; et venient, et videbunt glo- » riam meam, et relinquam eis signum, et emittam ex iis » qui salvati fuerint ad gentes, in Tharsis, et Phud, et Lud,

[1] Isai. LII, 10.

» et Mosech, et Thobel, et in Græciam, et ad insulas remo-
» tas, ad eos qui non audierunt nomen meum neque viderunt
» meam gloriam; et nuntiabunt mea opera in gentibus[1]. »
Planissime etiam in his Domini adventus ad homines indicatur, et quoniam hic dictum est illum ut ignem venturum, merito Salvator noster ait : « Ignem veni mittere in terram, » et quid volo si jam accensus est[2] ? » Currus vero ejus, stipantes ipsum divinas potestates, inservientesque ipsi sanctos Angelos commode dixeris, de quibus illud dictum est : « Et accesserunt Angeli, et ministrabant ei[3] ; » sanctos item ejusdem Apostolos ac Discipulos, quibus invectum divina atque invisibili virtute Dei verbum, omnem permeavit terrarum orbem. Potest etiam aliter dici ad verbum, ignem et currus una cum ejus adventu denuntiari, propter eam quæ Hierusalem oppressit obsidionem post Salvatoris nostri adventum, post quem haud multo Templum quidem ipsum igne incensum est et extremam pertulit vastationem, urbs vero circumdata est curribus et exercitibus bellicis : post quem casum etiam ea quæ de cunctis gentibus prædicta fuerant, huic prophetiæ consentaneum finem sortita sunt. Cæterum, quis non admiretur audiens Dominum per Prophetam dicentem : « Venio congregare omnes gentes et linguas[4] ; » cum videat in omni quæcumque ab hominibus habitatur terra, per Salvatoris nostri Jesu Christi adventum ac vocationem, conventus gentium in Christi nomine celebrari? linguasque omnium nationum omni genere sermonis unum Deum ac Dominum invocantes? Denique post omnia hæc, quis inspiciens omnes quicumque in Christi fidem venerunt, salutari signo pro annuli nota utentes, non merito obstupescat, si audiat tanto ante ipsum Dominum dixisse : « Et venient, et videbunt gloriam meam, et relinquam in

[1] Isai. LXVI. 15 et seqq. — [2] Luc. XII, 49. — [3] Matth. IV, 11. — [4] Isai. LXVI, 18.

» eis signum[1] ? » Jam inde igitur, saltem in parte, secundum priorem Salvatoris nostri ad homines adventum, ipsis oculis intuemur divinorum oraculorum eventa. Cæterum eadem hæc plenius absolventur in secundo et glorioso ejusdem adventu, quando omnes gentes videbunt gloriam ejus, venientemque ipsum de cœlo cum potestate et gloria multa. Referri vero ad illud tempus etiam reliqua poterunt quæ in ipso oraculo prædicta sunt, quemadmodum quidem nos proprio atque huic rei dicato opere ostensuri sumus. Cum igitur ad hunc usque locum hæc tam multa collegerimus de eo qui olim canebatur futurus Dei ad homines adventu, sequitur ut his adjungamus quisnam modus in iisdem oraculis prædicetur, futurus prioris ejusdem ad humanam vitam accessus.

[1] Isai. LXVI, 18.

LIBER SEPTIMUS.

PROOEMIUM.

Cum proximo libro Deum ad homines venturum, et cum hominibus in terra versaturum, duoque hæc maxima signa illius adventus futura, gentium per totum orbem ad accipiendam veram Dei notitiam vocationem, et Judaïcæ gentis propter incredulitatem in illum ruinam ac solitudinem, ex Propheticis vocibus didicerimus, ibidemque inspexerimus quem tandem exitum invenerint ea quæ prædicta fuerant; ipso deinceps ordine, in hoc septimo Evangelicæ Demonstrationis volumine, modum contemplari conabimur secundum quem ait se ad homines commigrasse. Jam inde igitur videamus quisnam modus Dei ad homines migrationis caneretur futurus, et ubinam gentium oriturus prædiceretur, et de quo genere profecturus sanctorum hominum vocibus ferretur.

CAPUT PRIMUM.

Quisnam modus accessus Domini ad homines.

§ I. — AB ESAIA.

Prædictio Judæorum incredulitatis erga Christum, et signum eis a Domino datum.

Fuit autem illud : Virgo generans Deum, sub cujus generatione universalis Judæorum nationis purgatio canebatur;

et sicut externi et hostes regionem illorum occupabunt; et quemadmodum quæ antea desertum fuit, agriculturam sortita divinam fœcunda erit; Ecclesia ex gentibus collecta hunc ostendente modum : quemadmodum divinus Evangelista Joannes, plus quam humana voce de Salvatore ac Domino nostro, de ipso, inquam, Dei Verbo disserens, sacramque illius scripturam narrationemque aggrediens, una cum ipsa de illa theologia ejusdem ad homines accessum, per assumptum corpus exponit, sic dicens : « In principio erat » Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Ver- » bum. Hoc erat in principio apud Deum : omnia per ipsum » facta sunt : » atque his deinceps adjungens : « Et Verbum » caro factum est, et habitabit in nobis[1]. » Ita divino Spiritu afflatus Propheta, cum Deum de Virgine genitum esset nuntiaturus, visionem antea quamdam illius gloriæ contemplatur, talemque theologiam describit : « Vidi Dominum Sa- » baoth sedentem super solio excelso et sublimi, et plena » erat domus gloria ejus; et Seraphim stabant circum eum, » sex alæ uni, et sex alæ alteri ; et duabus quidem tegebant » faciem, duabus autem velabant pedes, et duabus volabant; » et clamabant alter ad alterum, et dicebant : Sanctus, Sanc- » tus, Sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra glo- » ria ejus. » Et deinceps adjungit : « Et audivi vocem Domini » dicentis : Quem mittam, et quis ibit ad populum hunc? » et dixi : Ecce ego, mitte me. Et dixit ad me : Vade, et dic » populo huic : Auditu audietis, et non intelligetis; et in- » tuentes intuebimini, et non vibebitis : crassum enim fac- » tum est cor populi hujus, et auribus suis graviter audie- » runt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, » et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Et » dixi : Quousque, Domine? Et dixit : Donec desertæ sint » civitates, eo quod non sit qui inhabitet; et domus, eo quod

[1] Joan. I, 1 et seqq.

» non sint homines[1]. » At enim quem tandem Dominum fas est dicere visum fuisse a Propheta, præter eum quem et Abrahæ et reliquis Abrahæ similibus priscis patribus visum fuisse, et cum iisdem locutum esse, in prioribus libris ostendimus? hunc enim pariter et Deum et Dominum, et item Angelum esse, et primum Imperatorem copiarum Domini, antea didicimus. Cum ergo præsens oraculum esset illius ad homines commigrationem prædicturum, divinum antea illius regnum contemplatur, ubi ait se vidisse illum sedentem in solio excelso et sublimi. Hoc autem illius solium illud esse existimandum est, quod in Psalmo de Dilecto ostensum est, in illis verbis : « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi[2], » super quam supremus et universi conditor Deus, et ipsius Pater, ipsum tanquam unicum ac dilectum sedere jubebat, dicens : « Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos » scabellum pedum tuorum[3]. » Confirmat vero hanc nostram in hos locos interpretationem Joannes Evangelista, qui postquam citavit proxime expositas Esaiæ voces, in quibus dictum est : « Crassum enim factum est cor populi hu- » jus, et oculos suos clauserunt, » adjungit de Christo, et dicit : « Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam ejus, et » testificatus est de eo[4]. » Cum ergo vidisset Propheta Salvatoris nostri super Paterna divinæ majestatis ac regni sede collocationem, divinoque ipse esset spiritu instinctus, essetque deinceps ejusdem ad homines accessum ortumque de Virgine descripturus, prius testificatur eam, quæ in omnem terram perventura erat, cognitionem et gloriæ prædicationem, ipsa Seraphim inducens quæ circum illum starent ac dicerent : « Sanctus, Sanctus, Sanctus » Dominus Sabaoth; plena est omnis terra gloria ejus[5]. » Sed quænam existimanda sunt hæc Seraphim, Christum Dei

[1] Isai. VI, 1 et seqq.— [2] Psal. XLIV, 7. — [3] Ps. CIX, 1. — [4] Joan. XII, 41. — [5] Isai. VI, 3.

stipantia? num forsitan Angelorum ac divinarum potestatum chori? an vero Prophetarum atque Apostolorum? nam Seraphim si interpreteris, initium oris ipsorum audias. Tales vero et Prophetæ et Apostoli, per quorum os, instar primitiarum, initium salutaris prædicationis factum est; ex quo appellationem hanc sortiti sunt : sicut etiam sancti spiritus potestates, quæ alæ nominatæ sunt, primas quidem atque extremas de Deo Verbo notitiæ partes occultant, tanquam eas quæ suapte natura neque dici neque comprehendi possint; quæ vero ipsius de illo dispensationis mediæ sunt, eas ostendunt, propterea quod sola hæc naturæ hominum cognoscibilia, cum ea quæ supra hæc et post hæc reliqua sunt in arcanis habita sileantur. Præterea divinæ ac cœlestes potestates poterunt idem vocabulo Seraphim intelligi, quatenus alia quadam ratione Seraphim ex interpretatione incendia significant, ex quo illud dictum est : « Qui » facit Angelos suos spiritus, et ministros suos ignis flam- » mam[1]. » Clamant porro hi, et vociferantur alter ad alterum pro suis quisque viribus, sanctitatem ejus de quo ut de Deo loquitur Propheta commendantes, et quod omnium admiratione dignissimum est, theologice declarantes quod non modo cœlum et quæ in cœlo sunt universa plena sunt majestate et gloria ejus, sed etiam omnis terra ejusdem facultatis ac virtutis est particeps, propter ejus qui canitur de cœlo ad homines descensum, de quo deinceps longius progressum Oraculum vaticinatur, necnon et ortum de Virgine, et per hunc latius in omnem terram disseminatam gloriæ ejus celebrationem denuntiat. Dominus autem Sabaoth, ex interpretatione, est Dominus exercituum : is autem erit primus Imperator exercituum Domini, quem in tertio ac vicesimo Psalmo Dominum Sabaoth divinæ rursus potestates appellant, ubi ejusdem de terra ad cœlum ascensum divinant,

[1] Psal. CIII, 4.

et canunt verbis illis : « Tollite portas, principes, vestras ; » et elevamini, portæ æternæ, et introibit Rex gloriæ. Quis » est iste Rex gloriæ? Dominus exercituum, ipse est Rex » gloriæ[1]. » Hebraïcus enim contextus hoc loco rursus Dominum Sabaoth illum vocat ; et quoniam ipse est Rex gloriæ, et propter ejus adventum futurum erat ut omnis terra impleretur gloria ejus, merito quod futurum erat et in Propheta et in Psalmo dictum est : in Propheta quidem in illis verbis : « Plena est omnis terra gloria ejus[2] ; » in Psalmo autem initio statim ubi ait : « Domini est terra et plenitudo » ejus, orbis terrarum et omnes qui habitant in eo[3]. » His autem vaticinio comprehensis, deinceps progressus Propheta testificatur quod, licet omnis terra futura sit plena gloria ejus, attamen illum Judaïca gens acceptura non sit : itaque ait : « Et dixit Dominus (ille videlicet qui visus fuerat » Dominus Sabaoth) : Quem mittam, et quis vadet ad po- » pulum hunc? Et dixi : Ecce ego sum, mitte me. Et dixit : » Vade, et dic populo huic, Auditu audietis et non intelli- » getis, et intuentes intuebimini et non videbitis : crassum » enim factum est cor populi hujus, et auribus suis graviter » audierunt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant » oculis suis, et auribus suis audiant, et corde intelligant, » et convertantur, et sanem eos[4]. » Quibus verbis manifestissime canit futuram adversum se accusationem Judæorum, et quod intuebuntur quidem ipsum, non tamen animadvertent quis sit ; quodque loquentem inter ipsos et docentem audient, non tamen etiam intelligent quisnam is sit qui cum ipsis loquatur, neque item quænam ea sint novæ doctrinæ præcepta quæ ipse illis tradet. Comprobat vero hujus oraculi eventum Evangelista Joannes, qui de Salvatore nostro sic ait : « Cum autem tam multa signa fecisset » coram eis, non crediderunt in eum, ut sermo Esaiæ pro-

[1] Psal. XXIII, 7. — [2] Isai. VI, 3. — [3] Ps. XXIII, 1. — [4] Isai. VI, 8 et seqq.

» phetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit au-
» ditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est? pro-
» pterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias :
» Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ne vi-
» deant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sa-
» nem eos[1]. » Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam ejus et testificatus est de eo. Ergo absque controversia visionem illam Dei ad Christum retulit Evangelista Joannes, et ad Judaïcum populum, qui visum a Propheta Dominum, quemadmodum ab illo ipso prædictum est, non suscepit. Nam cum Dominum Sabaoth Propheta vidisset, refert Oraculum quemadmodum ipsi præceperit ut ad Judæos diceret, quod ipsi illum quidem aliquando videbunt, sed non intelligent quis sit; et audient illum loquentem inter ipsos et docentem, sed non percipient, propterea quod induratum erit cor eorum. Cum hæc igitur Esaias his quæ apposuimus verbis canat, in historiæ modum hostium adversus Achaz impetum, qui nunc Judaïci populi regnum obtinuerat, describit, et a visibilibus quidem hostibus ruinam brevi neque haud multo post futuram significat. Quorum vero signa quædam duntaxat attulit (hi porro sunt intelligibiles atque invisibiles quidam hostes, dæmones utique ac sub visum non cadentes potestates, de quibus initio totius operis disseruimus, quod non solam Judaïcam gentem, sed omne prorsus humanum genus in omne malitiæ genus, ac denique in ipsum omni religioni contrarium simulacrorum cultum compulerint), hos non aliter vinci posse demonstrat, quam per unum qui canitur Dei Verbi ad homines accessum; quod quidem Dei Verbum esset ex innupta Virgine humanum corpus assumpturum. Sed hujus illi quisnam usus fuerit, jam tempus esse videtur ut latius inquiramus.

Quia per hominem mors intravit in mundum, ait Aposto-

[1] Joan. XII, 37 et seqq.

lus, idcirco adversus mortem victoriam obtineri per eumdem hominem oportuit, et quod mortis fuerat corpus vitæ corpus declarari; et peccati regnum, quod prius in corpore mortali vim suam exercebat, deleri usque adeo ut non amplius illi peccatum, sed justitia dominaretur : et quoniam ex peccatis corporis antea cunctis hominibus ruina facta est, merito rursus per omnis peccati expers corpus, omnique prorsus malitia intactum, tropæ adversus hostes erigenda fuerunt. Sed quos tandem hostes, nisi eos qui olim per corporeas voluptates humanum genus prosternebant? Præterea cum Dei Verbum esset cum hominibus collocuturum, et corporis auribus præcepta de pietate traditurum, prodigiaque et miracula oculis hominum, Deique virtutem evidenter atque aperte demonstraturum; non aliter quam per consuetum nobisque familiare instrumentum hoc facere ipsum oportuit, quoniam nihil quidem amplius quam quæ corpora sunt mortalibus oculis ut cerneremus fieri poterat, neque ut auribus perciperemus, quam sonum qui lingua proferri consuevit. Ut igitur corporeis quoque sensibus intelligibilium incorporearumque rerum notiones caperemus, cum qui nobis et cognatus et familiaris esset ipse Deus Verbum assumpsit, omniaque per illum quæcumque salutaria essent iis qui ipsi audiebant ipsique fidebant, tam quæ in divinis ipsius verbis quam quæ in factis consisterent, exposuit. Atque hæc omnia administravit, nusquam ut nos simili ratione corporis necessitatibus illigatus, neque ipse quidquam aut deterius aut amplius sua ipsius divinitate perpetiens; neque vero ut anima hominis, ita ipse tali corpore impeditus, ut divina interim munera obire non posset, aut ubique adesse, qui Dei Verbum est omniaque implet, per omnia penetrat; neque item aut sordibus ullis, aut corruptione, aut fœditate, ex eo corpore quod assumpsit inquinatus, propterea quod cum ipse natura sit expers et corporis, et car-

nis, et omnis materiæ, tanquam Dei Verbum, divina quadam virtute rationibusque ineffabilibus omnem sustinuit dispensationem, quæ sua essent impertiens, non autem contra sibi vendicans aut usurpans quæ aliena. Ergo cur ita hanc illius in corpore dispensationem formidare opus est? quando neque fœdatus is qui fœdari non potest, neque ex carne assumpta inquinatus qui non potest inquinari, neque vero propria corporis natura corruptus, cum ipsum sit Dei Verbum ab omni patiendi natura prorsus alienum? quando ne solis quidem radii dum cadavera et omnis generis corpora attingunt, quidquam omnino pati dicuntur? ab ipso autem divino Verbo etiam contra, quod corruptibile erat in melius commutatum est, sanctumque atque immortale, quemadmodum ipsius voluntas fuit, effectum est; quin etiam divinis sui Patris consiliis atque actionibus ipse interim inserviebat. Totum igitur hoc hominum amantissimus Deus, Deique Verbum pro cunctorum hominum medela et salute, vocibus interim Prophetarum consentanea gerens effecit, qui quidem Prophetæ tanto ante a priscis usque temporibus admirabilem ipsius de Virgine ortum testificati fuerant. Porro autem admodum necessario huic Christi ortui de Virgine Propheta anteponit id quod reddat attentum, inclamans ad eos qui ipsa hæc audiant, illud : « Si non credideritis, non intelligetis ; » cui deinceps adjungit ea quæ in hunc modum se habent : « Si non crediderítis, non intelligetis. Et adjecit Dominus loqui ad
» Achaz, dicens : Pete tibi signum a Domino Deo tuo in
» profundum aut in excelsum. Et dixit Achaz : Non petam,
» neque tentabo Dominum. Et dixit : Audite jam, domus
» David : num parum vobis est hominibus exhibere certa-
» men? et cur Domino exhibetis certamen? propter hoc
» dabit Dominus ipse vobis signum : ecce Virgo in utero
» capiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emma-

» nuel; butyrum et mel commedet, priusquam cognoscat » ipse aut eligat mala, ut seligat bonum : quia prius quam » cognoscat puer bonum aut malum non est obediens ma- » litiæ, ut seligat bonum. Et comprehendetur terra, quam » tu times, a facie duorum regum[1]. » Et quæ quidem ad Prophetiam pertinent, in hunc modum se habent; diligentius vero attendere par est ipsius oraculi exordium, quod legentes admonet, si non crediderint, ne intellecturos quidem esse : et sane annotare necesse fuit, atque ostendere, quod non solum intellectu, sed etiam fide iis qui lecturi sunt opus sit; et vicissim non solum fide, sed etiam intellectu. Ex quo Judæi, qui in Christum Dei non crediderunt, etiam nunc hæc audientes, nondum tamen quis sit de quo Propheta loquitur intellexerunt; ut in ipsis primis veritatem suam probaverit vaticinium : auditu enim tota die Prophetias de Christo audientes, auribus intelligentiæ non audiunt. Atque ipsorum ignorantiæ alia nulla est causa quam incredulitas, cum ipsum hoc absque mendacio et de ipsis et ad ipsos vaticinium plane enuntiaverit : « Si enim non credideritis, *inquit,* ne intelligetis qui- » dem[2]. » Quod si dixerint non virginem, sed puellam apud Scripturam nominatam esse (sic enim aiunt apud ipsos haberi), cujusmodi tandem signum hoc futurum dicemus, quod divina promissione sit dignum, si usitate, quemadmodum cæteræ omnes mulieres, ubi ex viri conjunctione prægnans evaserit, puella quæpiam fuit paritura? quomodo præterea Deus erit qui ex illa nascatur, neque simpliciter Deus, sed nobiscum Deus? hoc enim significat vox Emmanuel, quo nomine ait esse vocandum illum qui nascetur : « Ecce enim, *inquit,* Virgo in utero capiet, et pa- » riet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel, quod est, si » quis interpretetur, Nobiscum Deus[3]. » Cujusmodi autem

[1] Isai. VII, 9 et seqq. — [2] Ibid. — [3] Ibid.

certamen Deo, aut quis tandem labor, quæve difficultas objecta, si de more paritura fuit mulier? In nostris enim exemplaribus, quæ quicumque interpretati sunt ii et genere ab Hebræis oriundi fuerunt, et patriæ ipsorum linguæ peritissimi, et in ea eruditione probatissimi, sic habetur : « Num parum vobis est, certamen exhibere hominibus? et cur Domino exhibetis certamen? propter hoc dabit » Dominus ipse vobis signum : Ecce Virgo in utero capiet, » et pariet filium, qui vocatur Nobiscum Deus. » Hoc enim sibi vult, quemadmodum dixi, ipsa vox Emmanuel. In ipsis autem Judæorum exemplaribus, quæ secundum Aquilæ conversionem feruntur (adventitius autem Aquila fuit, non natura Judæus), sed tamen etiam secundum hunc, hoc sane scriptum est modo : « Numquid parum est a vobis fatigari viros? quod laborem exhibetis etiam Deo meo? » propter hoc dabit ipse vobis signum : Ecce puella in utero concipit, et parit filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel. » Apud Symmachum vero hæc ita se habent (porro Symmachus dicitur Ebionæus fuisse : secta autem hæc fuit Judæorum qui eo nomine vocabantur, et in Christum credere dicebantur, ex quibus Symmachus fuit); apud ipsum hunc igitur hæc ita se habent : « Audite, domus David : » numquid non satis vobis est fatigare homines, quod fatigatis Deum meum? propter hoc dabit Dominus ipse vobis » signum : Ecce puella concipit et parit filium, et vocabis » nomen ejus Emmanuel. » Quibus enim Judaïcæ gentis mores asperrimi, et a pietate admodum abhorrentes, sudorem laboremque, ac fatigationem non vulgarem, atque certamen, antiquis illis Deo amicis Prophetis exhibebant, idcirco « Non satis est, *inquit*, vobis Dei Prophetas affligere, » hominibusque exhibere certamen, nisi jam etiam Deum » meum fatigetis, eique exhibeatis certamen? nec Deo simpliciter, sed Deo meo? » Sic enim Theodotion quoque

convertit. Propheta igitur suum peculiariter Deum et non eorum ad quos sermo dirigebatur, eum qui vexaretur et in certamen daretur appellavit, qui quidem nunquam Deum meum dixisset eum qui apud Judæos supremus habetur, apud quos quem a patribus rerum omnium conditoris Dei cultum ipsi acceperant, is diligentissime servabatur. Sed quod tandem esse potest certamen, quis labor, quæ fatigatio ejus Dei de quo Propheta loquitur, nisi illud ad hominum generationem accedere? et tum secundum nos, tum secundum Septuaginta interpretationem de Virgine nasci; secundum vero eam quæ apud juniores fertur Judæos, de puella? Cæterum apud Mosem quoque invenies eam quæ absque controversia sit Virgo, puellam appellari; siquidem eam quæ alii desponsata sit, alia vero repudiata, hac appellatione vocavit. Is præterea qui de tali fœmina sit edendus, nomine Emmanuel, majore fertur potentia quam omnium aliorum hominum; quippe qui eligat bonum priusquam cognoverit mala, et malitiæ non obtemperet boni eligendi gratia, eo magis quod hæc præstet non in virili jam, sed in puerili adhuc ætate constitutus : ex quo illud dictum est : « Priusquam noverit puer bonum aut malum, non paret » malitiæ, ut eligat bonum[1] : » quibus verbis prorsus, quod ille de quo agitur nullam malitiam attigerit, demonstratur. Sed excellentiorem quoque denominationem quam hominis ulla esse possit appellatio, nanciscitur is qui Nobiscum est Deus; quare signum item quod de illo datur, profunditatem simul habere dicitur et simul altitudinem : profunditatem quidem propter descensum ad homines, aut etiam usque ad mortem accessum; altitudinem vero propter divinitatis a profunditate restitutionem, aut etiam propter divinæ ejus substantiæ, quæ omni natura prior est, theologiam. Quis vero alius sit nobiscum Deus, quam is quem superioribus

[1] Isai. VII, 16.

libris Deum Dominumque ostendimus? quique item Abrahæ quondam non alia quam hominis forma visus est? Quod si Judæi hæc ad Ezeciam referant filium Achaz, et dicant hunc esse qui patri suo futurus oraculo promittatur, videant quomodo nobiscum Deus fuerit Ezecias, aut quodnam signum sua majestate dignum Deus in illo ostenderit : sed neque certamen ullum neque labor in illius ortu Deo exhibitus est : præterea plane a Prophetia excluditur ratione temporum Ezecias; hæc enim ipso jam tum patre Achaz regnante futura canebantur, Ezeciam vero antequam regnum acceperit Achaz genitum esse constat. Quod si ad hunc ea quæ ad propositum oraculum pertinent, minime referri possunt, multo minus ad alium quempiam eorum qui apud Judæos post Prophetiæ tempora extiterint, præterquam ad ortum ejus qui verus est Emmanuel, hoc est ejus qui extiterit vere nobiscum Deus, et ad unum Salvatoris nostri Dei Verbi ad homines accessum : duobus enim sublatis regibus, deserta et sola relicta est Judæorum terra, sicut Oraculum ait futurum, dicens : « Relinquetur terra a facie duorum re- » gum[1] : » quod quidem ipsum etiam plane ad verbum sic demonstrabitur. Temporibus enim regis Achaz, et Esaiæ filii Amos, quibus prophetia illa edita est, rex Syriæ qui Damasci, et rex Israël, non is qui in Hierusalem, sed is qui [Samariæ regnabat] et multitudini Judæorum qui a divina lege defecerant imperabat, fœdere inter se icto, eos quibus Davidis successores imperabant obsidere cœperunt : hosce igitur ambos cum Prophetia tollendos atque evertendos canat, ipsos quidem illius temporis Judæos et externos, qui adversus populum Dei sibi dextras inter se dederant, e vestigio dissolvendos, et discessuros a bello prædicit; regnum tamen illud ac successionem eorum prorsus dissolutum extinctumque iri, sub illius de quo Prophetia loquitur, nobis-

[1] Isai. vii, 16.

cum Dei, ortum. Attende igitur diligenter quo tempore Damascenorum simul ac Judæorum dissolutum est regnum, et quando tandem relicta est terra Judæorum sine rege; necnon ipsa quæ prius multum poterat, magna manu quondam Syriæ universæ imperitans, Damascenorum regio : namque sub horum eversionem atque interitum ipsum Emmanuel prorsus oriturum fuisse par est, et eum de quo Prophetia loquitur venturum. Si igitur horum ipsorum de quibus dictum est regna adhuc stare intueri liceret, nihil amplius quærere opus esset, sed etiam nunc in futurum tempus spem omnem intendere : sin autem reipsa constat ea de quibus dictum est eversa sublataque esse, usque adeo ut neque in Damasco neque in Judæa nostris temporibus regem intueri liceat; quid amplius dubitandum est Oraculum suum finem accepisse ? quod ait : « Et relinquetur terra » a facie duorum regum, quos tu times a facie ipsorum. » Quibus in verbis reges pro regnis nominati sunt; siquidem Symmachus ita ait : « Relinquetur terra, a qua tu mala pa- » teris, a facie duorum regum ipsius; » Aquila vero : « Re- » linquetur terra, quam tu fastidis, a facie duorum regum » ipsius. » Theodotion quoque eodem interpretatus est modo : « Relinquetur, *inquit*, terra, quam tu abominaris, a fa- » cie duorum regum ipsius. » Cernis ut vaticinetur terram relinquendam esse sine rege? sed quam tandem terram, nisi Damascenorum atque Israël? horum enim duo reges erant, de quibus hic sermo est, quorum terram Achaz fastidiebat sive abominabatur laborans, sive mala patiens ab ea. Quando igitur, quæso, hoc factum est ? his enim confectis, necesse est prorsus eam Prophetiæ partem de qua hic dictum est, ad exitum pervenisse, hoc est Virginem nobiscum Deum peperisse. Et sane constat apud eos qui non indiligenter historias exploraverint, quemadmodum usque ad tempora Salvatoris nostri Jesu Christi reges Damasci a ma-

joribus suis acceptum imperium tenuerint : nam sanctus quoque Apostolus Aretæ Damascenorum regis meminit, et Judaïcæ gentis ad illud usque tempus, quamvis inordinatum et præter leges regnum manebat; non enim a genere David aut Herodes, aut qui post Herodem Salvatoris nostri temporibus extiterunt, regni successorem ferebant. At vero post ejus adventum, postque de Virgine nati Evangelicam in omnes homines prædicationem, terra continuo a facie duorum regum relicta est : nam ex illo cum Romani omnium gentium imperium obtinuissent, solutus quidem est omnis per singula loca, tam gentium quam civitatum principatus, finemque una cum multis aliis, etiam ea quæ ad præsentem prophetiam pertinent, sortita sunt. Et hæc quidem ad verbum interpretantibus dicta sint; ad sensum vero in hunc modum dicatur : hujus prophetiæ verba omnis animæ quæ Deum hunc natum, ipsum, inquam, Emmanuël susceperit, stabiles, tranquillos, pacificos significare mores. Uno enim Christo, et eo quod ab ipso nuntiatum est verbo, humanæ animæ imperium obtinente, priores ejus hostes duo impietatis modi fugati sunt : unus, is qui et simulacrorum cultum, et in multimodis opinionibus diversitatem hominibus suggerebat; alter, is qui in moribus perversitatem propagabat, Nam ii qui dicti sunt corporales reges, horum notas et signa gestabant; e quibus unus Damascenis imperans, erroris quo in simulacris colendis gentes tenebantur, erat imago; alter vero eorum qui ab Hierusalem defecerant, qui videlicet a Dei legitima adoratione deciderant, figurate personam gerere videbatur. Quod vero hæc ad sensum ex figura accipere oporteat, poterit quispiam etiam ex iis quæ sequuntur addiscere, ubi in diebus Emmanuël muscas quasdam atque apes Judaïcam gentem invasuras Oraculum canit, alias quidem ab Ægypto, alias autem ab Assyriis; caput ac pedes et barbam Dominum abrasu-

rum, hominem vero juvencam boum et duas oves nutriturum; et alia quædam sub unum atque idem tempus futura, quæ nullo modo ad verbum intelligi possunt, sed ad sensum duntaxat accipienda sunt : et hæc quidem in hunc modum se habent. Quod autem ea quæ sic scripta sunt, Salvatoris nostri Jesu Christi modum nascendi significaverint, ipse Evangelista hoc pacto testificatur scribens : « Jesu Christi autem generatio sic erat : cum esset desponsata mater » ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in » utero habens de Spiritu sancto. Joseph autem vir ejus, » cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte » dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Do» mini in somnis apparet ei dicens : Joseph, fili David, noli » timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea » genitum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, » et vocabis nomen ejus Jesum : ipse enim salvum faciet » populum suum a peccatis ipsorum. Hoc autem totum fac» tum est ut impleretur quod dictum est a Domino per Pro» phetam dicentem : Ecce Virgo in utero habebit, et pariet » filium, et vocabis nomen ejus Emmanuël, quod est inter» pretatum, Nobiscum Deus[1]. » Sic sane secundum nos ea quæ ad divinam prædictionem pertinent, ex ipso rerum eventu comprobantur; quippe cum alia ratione nunquam præ se veritatem Prophetia latura esse videatur. Post hoc autem, quænam et quot futura esse dicantur, vel bona vel mala, in die illa; hoc est, quo tempore adveniet Emmanuël, hinc jam consideremus : « Sibilabit, *inquit,* Domi» nus muscis quæ dominantur in parte fluminis Ægypti, » et api quæ est in terra Assyriorum; et venient et quies» cent in convallibus regionis, et in foraminibus petra» rum, et in speluncis, et in omni scissura, et in omni » ligno. In die illa radet Dominus in novacula magna, quæ

[1] Matth. I, 18 et seqq.

» mercede conducta est, ultra fluvium regis Assyriorum, » caput et pilos pedum, et barbam auferet; et erit in die » illa, nutriet homo juvencam boum et duas oves; et erit ex » eo quod plurimum faciet lac, comedet butyrum : quoniam » butyrum et mel comedet omnis qui relictus fuerit in terra. » Et erit in die illa, omnis locus ubicumque fuerint mille vi» tes pro mille siclis, in terram incultam erunt et in spinam; » cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quoniam terra in» culta et spina erit omnis terra, et omnis mons qui aratur » arabitur. Non accedet illuc terror, erit enim a terra in» culta et spina in pascua ovis, et in conculcationem bovis[1]. » Hæc tam multa futura in die Emmanuël præsens prophetia complexa est, quæ quali contemplatione scrutanda sint jam experiri tempus est, ipsam interim sententiam dividentes : « Sibilabit, *inquit*, Dominus muscis in die illa, quæ domi» nantur in parte fluminis Ægypti, et api quæ est in terra » Assyriorum; » ubi virorum prius simulacra adorantium animas, aut etiam quasdam et immundas et infestas potestates, muscas arbitror nominari, et muscas Ægyptiacas, quæ sacrificiis et cruoribus simulacrorum gaudent. Apis vero est animal aculeo armatum, et quod regnandi ac sub rege degendi bellandique scientiam habet, et ulcisci ac vulnerare adversantes idoneum est. Hasce igitur in locum unum convenientes, alias quidem de regione eorum qui simulacra adorant, alias vero de terra gubernantium (Assyrii enim ex interpretatione nominis gubernantes intelliguntur), jussu et quasi sibilatione Domini et Dei rerum omnium, Judææ universæ imperaturas, propter ipsius in Christum incredulitatem ait, in die Emmanuël. His autem verbis significat gentes externas et militares habitaturas Hierusalem et Judæam terram : quod quidem ipsum evidentibus verbis Salvator noster cecinit, ubi ait : « Et Hierusalem conculcabitur a gen-

[1] Isai. VII, 18 et seqq.

» tibus; » quod oraculum haud ita multo post illas Salvatoris nostri voces exitum invenit, Romanis ipsam urbem expugnantibus, illicque diversi generis viros collocantibus et in loco statuentibus. Rursus idem Dominus abrasurus dicitur in regis Assyriorum novacula, hoc est, castigatoria vi principis sæculi hujus, caput et pedes et barbam, non alterius cujuspiam quam rursus Judaïcæ gentis; hoc est, ornamentum et gloriam ablaturus per eorum qui universo imperant principatum. Hos autem non alios quam Romanos esse innuit : nomine enim Assyriorum, quodcumque per singula tempora gentibus impositum est regnum significari arbitror, propterea quod ex Hebraïca lingua interpretantibus Assyrii gubernantes significant : itaque nunc gubernantes Romani sunt. Nam re vera Deus universi Romanorum novacula, hoc est, civili ac bellica vi, omnem Judaïcæ gentis gloriam in qua prius superbiebat, omnemque ipsorum fortitudinem, quæ per barbam et pilos pedum significatur, abstulit. Neque enim alio unquam tempore prius quam post Salvatoris nostri, hoc est, post ipsius Emmanuël ortum, omne illis ornamentum abstulit Deus per principatum Romanorum. Sed pro « rege Assyriorum, » Aquila quidem, « in » regno Assyriorum; » Theodotion autem, « in rege Assy» riorum » convertit; itemque Symmachus : qui quidem sic ostendunt quod non regis Assyriorum caput abradendum esse minetur Oraculum, sed regis ejus novacula, atque in eo ipso rege Assyriorum iis quæ in hac prophetia continentur afficiendam esse Judaïcam gentem. Hæc autem etiam ipso eventu comprobantur. Per otium vero unusquisque alia complura, si observaverit, apud Prophetas inveniet quasi de persona Assyriorum dicta, quæ nullo modo accommodari Assyriis possunt, sed regno quod per singula tempora universis gentibus dominetur : etenim jam etiam Persas apud Hebræos invenimus Assyrios nominari. Quocirca nunc

quoque putavimus principatum Romanorum hoc oraculo significari; gubernare enim ipsum hunc, et eumdem gubernari a Deo, post Salvatoris nostri adventum cernimus. Nemo tamen suspicetur omnia nos dicere quæcumque in divinis libris de Assyriis leguntur, ad Romanos esse referenda; fatuum enim id atque impudentiæ obnoxium; sed quasdam esse Propheticas voces testimoniis quæ de Christo feruntur implicitas, quas dicimus de Romanis per Assyriorum appellationem accipiendas ex nominis interpretatione, quod semper regnum illud quod per singula tempora gentibus impositum est repræsentat, quemadmodum suo tempore demonstrabimus. Atque ego quidem, dum hujus expositionis rationem mecum inquiro, arbitror ob nihil aliud oracula Prophetica non commemorare nominatim Romanos, quam quod Romanis regnantibus Salvatoris nostri doctrina in omnes homines suum lumen erat missura, et scripturæ Propheticæ in ipsa Romanorum urbe et in omnibus gentibus Romano imperio subjectis publicandæ : ne igitur iis qui imperium obtinebant ulla oriretur offensio si de ipsis apertissime scriptum esset, sermonis adhibita est in oraculis obscuritas, cum quidem in aliis pluribus, tum vero in Danielis visionibus; quemadmodum in hac quoque quæ nunc in manibus est prophetia, quæ cum Assyrios appellet, gubernantes intelligit. Horum ergo novacula universum Judaïcæ gentis ornamentum post ipsius Emmanuël ortum, abradendum, hoc est, abolendum canit. Præterea in ea die de qua dictum est, ipsius, inquam, Emmanuël, quæ est dies adventus Christi, « Nutriet, *inquit*, homo juven- » cam boum et duas oves; et erit ex eo quod plurimum » faciet lac, butyrum et mel comedet omnis qui relictus » fuerit in terra[1]. » In quibus verbis sane dixerit aliquis Judaïci populi famem paupertatemque immensam signifi-

[1] Isai. VII, 21, 22.

cari, quippe qui neque triticeo naturalique cibo sit abundaturus, ex eo quod neque terram arabit, neque seminabit, neque metet, neque greges ovium neque boum armenta possessurus, sed habiturus duas oves et juvencam unam, quibus lac sibiipsi suppeditet : aut aliter, figurate loquens, eum qui in terra relictus sit significare dixerit ex Judæis qui in Salvatorem ac Dominum nostrum crediderint, Apostolorum atque Evangelistarum chorum, e quibus unusquisque, cum secundum electionem gratiæ relictus sit, et ob id relictus in terra nominatus, juvencam boum et duas oves dicitur nutriturus, ternos videlicet per singulas Ecclesias ordines, unum quidem eorum qui præsint, duos autem eorum qui subjecti sint, cum Ecclesiæ Christi populus in duos ordines sit divisus, in eorum qui credunt, et eorum qui nondum ad lavacri regenerationem assumpti sint; ad quos etiam divinus Apostolus ait : « Lac vobis potum dedi » non escam[1]. » Eos vero qui jam tum in habitu perfectiore constiterint, juvencam boum merito appellat, quippe qui perfectiorum boum fœtus sint; cujusmodi ipse fuit Apostolus, qui de seipso atque iis qui simili modo ut ipse laborant ita ait : « Numquid de bobus cura est Deo? an propter » vos omnino dicit? » Erit autem omnis quoque ordo eorum qui Ecclesiæ præsunt, quibusque arandi et colendi animas hominum cura mandata est, juvencæ boum nomine significatus, quippe qui Apostolicorum rituum ac præceptorum fœtus existat, quique etiam in virtute usque adeo incrementum accepturus dicitur, ut ex fœtus multiplicitate, tantum genitalis rationalisque lactis introductoriis doctrinis sit suffecturus, ut ex eo innumerabiles alii nutriendi sint. Porro cum hæc iis qui in terra relicti fuerint futura tum essent, aliud quiddam in die illa, tempore videlicet adventus Emmanuël, eventurum prædicit. Quod autem hoc?

[1] 1 Cor. III, 2.

« Omnis, *inquit*, locus Judaïci populi, in quo erant mille » vites pro mille siclis, in terram incultam erit, et in spi» nam. Nam cum sagitta et arcu ingredientur illuc (constat » vero hoc dici de hostibus), quoniam terra inculta et spina » erit omnis terra[1]. » Et sane specta quam multa in die Emmanuël, dico autem quo tempore rationale lumen est oriturum, quod per Salvatorem nostrum in omnes homines emicabit, Judaïcæ genti eventura oraculum canat. Immundas enim atque hostiles potestates quæ quondam inter gentes efficaciam suam exercebant, et in Ægypto et in regione Assyriorum, Domino sibilante et quasi impellente atque adhortante eas, regionem ipsorum invasuras ait, propterea quod talibus digna evaserit; easdemque potestates quieturas in convallibus, et foraminibus petrarum, et in speluncis, et in omni scissura ipsorum, ad sensum quidem in animis ipsorum, et in ipsis corporis sensibus, et cogitationibus, et discissis ipsorum mentibus ; ad verbum autem, quod quidem in promptu est, per totam ipsorum regionem, quod ipsum sane quis non admiretur, cum oculis cernat inimicos ipsorum omnem Judææ locum occupasse, et externos simulacrorumque cultores homines in cunctis ipsorum civitatibus et regionibus quievisse? Non igitur his solis eos esse afficiendos ait Oraculum, sed etiam novacula ejus Assyriorum regis quem nos intelligimus, et caput eorum, et pilos pedum, et barbam, omnem videlicet quo ipsi quondam affecti erant ornatum, abradendum. Sub eamdem vero diem hanc, et sub idem tempus ad extremam ipsos divitiarum Dei penuriam minatur esse redigendos, usque adeo ut et pane rationali et solido, spiritualique cibo sint carituri, satisque habituri si lacte, hoc est, puerili introductorioque sermone nutriantur : ad hæc, vites ipsorum in terram incultam fore. Postquam enim (ut

[1] Isai. VII, 23, 24.

ipse Propheta ait) agricola idem et eorum Dominus expectavit dum vinea uvam ferret, eaque protulit spinas[1], et vociferationem quamdam, non autem justitiam (quocirca etiam sepem ejus auferens, et parietem evertens, ad terram incultam vineam redacturum se affirmat, et eam inimicis traditurum, quos cum sagitta et arcu illuc ingressuros, ubi a Deo, qui eos non injuria sed jure optimo tradiderit, acceperint potestatem, eo quod terra inculta et spina omnis ipsorum terra facta sit, propterea, inquam, quod ad terram incultam et spinam ipsi seipsos redegerunt); « ingre» dientur, *inquit*, illuc cum sagitta et arcu, qui contra ip» sos potestatem acceperint[2]. » Cæterum noli, quæso, mirari si hæc quoque adumbrate et per figuras obscurissimas reddita sunt; jam enim prius dispensationis hujusmodi causa dicta est, quod utique Oraculum voluerit extremum Judaïcæ gentis occultare interitum, ut apud eam Scriptura ad nostrum ipsarum gentium profectum utilitatemque servaretur : nam si ipsis quidem palam interitum, gentibus autem bona Prophetiæ pollicitæ essent ac prædixissent, nemo apud Judæos earum studiosus fuisset, sed eas tanquam ipsis contrarias atque inimicas delevissent, atque ita nobis, qui de gentibus profecti sumus, neutiquam licuisset Prophetarum de Salvatore nostro et de nobis ipsis testimoniis uti. Cæterum cum tam multa in die Emmanuël Judaïcæ genti, secundum alteram interpretationem, eventura essent, eorum qui ex ipsis relinquendi sint paucitas quædam futura dicitur, de qua ait Apostolus : « Reliquiæ secun» dum electionem gratiæ factæ sunt[3]. » Ex hac autem paucitate qui fuerit, « nutriet, *inquit*, juvencam boum et duas » oves, et ex eo quod plurimum faciet lac, butyrum et mel » comedet[4]. » Talis autem a nobis in secunda expositione omnis Apostolicus Discipulorum Salvatoris nostri Jesu

[1] Isai. v, 2. — [2] Id. vii, 25. — [3] Rom. xi, 5. — [4] Isai. vii, 21. 22.

Christi chorus demonstratus est : sed quemadmodum hic qui relictus sit talis futurus ex Prophetia declaratur, ita postquam universa Judaïcæ gentis regio, et vinea ejusdem, in terram incultam et spinam commutata fuerit, et propterea hostibus tradita, rursus ex altera parte omnis mons qui aratur arandus esse ab eadem Prophetia prædicitur. Arbitror autem Salvatoris nostri Jesu Christi Ecclesiam eo modo significari, de qua ipse ait : « Non potest civitas » abscondi supra montem posita[1] : » quod enim in Ecclesia publicis actionibus elatum et sublime et ad superna tendens sit, montem arbitror his verbis appellari : hunc igitur montem, qui aratur, aratum iri ait, ita quidem ut illuc terror accessurus non sit; quin potius, usque adeo a priore solitudine et terra inculta et spina commutandum, ut idoneus futurus sit qui evadat in pascua ovis et conculcationem bovis. Et sane ratione colligere possumus quemadmodum Christi Ecclesia, quæ olim erat terra inculta et spina, ad tantam commutationem per ipsius gratiam pervenerit, ut herbam rationalis fertilitatis et pabulum opportunum usque adeo protulerit, ut et ovibus similes et simpliciores ea frui possint, et qui ad habitum perfectiorem pervenerint, qui boves appellantur, eamdem arare et colere, eo sane modo quo divinum Apostolum docentem ostendimus, ubi ait : « Numquid de bobus cura est Deo? an » propter vos omnino dicit? propter vos enim scripta sunt, » quoniam debet qui arat in spe arare, et qui triturat in spe » participare[2]. » Ita quæ olim deserta incultaque erat terra, post Christi adventum commutata est, ut quos eo modo boves intelleximus, iis convenientis aptæque agricolationis usum idoneum præbeat. Attende vero quonam modo sub uno eodemque sensu ortus de Virgine canitur : et pariter, inquit Oraculum, quæ olim fertilis terra, et quæ prius mille

[1] Matth. v, 14. — [2] 1 Cor. IX, 9, 10.

siclorum erat, in terram incultam erit et in spinam; omnisque eorum terra, propterea quod futura sit in spinam et terram incultam, tradetur iis qui cum sagitta et arcu accedent. Contrarium vero patietur omnis mons : nam a priore inculta terra et spina mutabitur in pascua ovis et conculcationem bovis : itaque ipse qui aratur arabitur, neque illuc terror adveniet. Quibus verbis plane arbitror significari Salvatoris nostri ortum de Virgine, et quæ post illum simul atque acervatim et Judæis et reliquis gentibus eventura erant; siquidem utriusque ordinis mutationem in contrarium Prophetia demonstrat, Judaïcæ quidem gentis a meliore in pejus, collectæ autem de gentibus Ecclesiæ a priore sterilitate ac solitudine in fertilitatem secundum Deum; quæ quidem dum sub unum et idem tempus quo Emmanuël adveniet absolvenda canuntur, Oraculi veritatem eventus comprobavit. Non enim alias quam post Salvatoris nostri adventum, finem accepisse demonstrantur, tum ex iis rebus quæ plane de Judæis dictæ sunt, tum ex ipsa quæ de gentibus collecta est Ecclesia : nam si post adventum Salvatoris nostri, ipsius, inquam, Jesu Christi, regnum ac principatus apud Judæos et apud Damascenos esse non desiisset, et nisi ante oculos nostros nobis ipsis intueri liceret relictam ab illis terram, et ab externis ac simulacrorum cultricibus nationibus habitatam; præterea, si non in terram incultam et spinam, omne quodcumque olim venerabilissimum sacri apud illos sanctuarii decus habebatur commutatum esset, et nisi cultores simulacrorum, impurissimi homines, illorumque hostes cum sagitta et arcu invadentes, et ab ipso Domino impulsi ab externis regionibus venissent, et in ipsorum terris quievissent, omnemque locum omnemque civitatem ipsorum ocupassent; et rursus, nisi a terra inculta et spina, et ab ea quæ prius erat colendi negligentia, per Salvatoris nostri doctri-

nam commutatæ omnes quæcumque in ipsum crediderunt gentes, religiosam et secundum Deum rationalem fertilitatem cultumque accepissent; ad hæc, nisi oculis Christum intuiti non credidissent, et nisi docentem audivissent, auditumque respuissent, et nisi reliqua quæ in eadem prophetia continentur, post tempora Jesu Salvatoris nostri exitum sortita esse ostenderentur : sane non ipse esset habendus quem Prophetæ intelligunt. Sed si cuivis vel cæco, ut aiunt, perspicua oraculorum eventa existunt, quæ quidem non alias quam post tempora adventus illius completa sunt; quid amplius opus est de illius ortu ex Virgine dubitare? ac non potius benigna quadam ratiocinatione, ex iis quæ adhuc cernuntur rerum quoque ipsarum initio fidem facere? hæc vero ipsa quæ adhuc cernuntur, quæ tandem sunt, nisi Judæorum in illum incredulitas (quæ planissime secundum ipsum oraculum completur, quod ait : « Auditu audie» tis, et non intelligetis; et intuentes intuebimini, et non » videbitis : crassum enim factum est cor populi hujus[1])? » et ipsius Hierusalem obsidio? et prisci illius sanctuarii extrema solitudo? et externarum gentium, quæ stimulis, hoc est asperioribus imperiis ipsos in servitutem redigunt, in ipsorum terra habitatio (hoc enim significabant muscarum atque apum exempla)? et denique ipsarum gentium a priore solitudine ad culturam secundum Deum commutatio? Hæc igitur, quæ oculis cernuntur, quis non admiretur atque obstupescat? quis porro non vere divinum fateatur vaticinium, cum audiat ante totos mille annos apud majores hæc in libris ipsorum contineri et versari, quæ tamen non alias ad finem pervenerint, quam post Salvatoris nostri adventum? Quod si admirabilis est prædictio, itemque admirabilior et supra omnem rationem ipsius prædictionis eventus; quid amplius dubitare opus est utrum primus ejus de quo Pro-

[1] Isai. VI, 9, 10.

phetæ loquuntur accessus, admirabilem et supra omnem hominis naturam sui ortus constitutionem sortitus sit? quando reliquorum quoque miraculorum evidentia, quæ illius ortu haudquaquam minor est, cogit etiam aliorum, quæ circa illum gesta sunt, accipere testimonium? Cæterum, ordine deinceps his quæ dicta sunt post illud, *in pascua ovis et conculcationem bovis,* annexa est altera quædam prædictio, cognata ejus quæ exposita est, quæ quidem ab eo loco incipit : « Et dixit Dominus ad me : Sume » tibi librum ; » quam etiam ipsam tempus jam est ut exponamus et contemplemur.

§ II. — AB EODEM.

In nova Scriptura, novo scilicet Testamento, Prophetissa ex Spiritu sancto conceptura et paritura filium dicitur, qui cum inimicos et hostes vicerit, non credetur quidem a Judæis, gentibus autem erit salutaris. Qualia etiam patietur Judaïca natio post incredulitatem in eum, per idem declaratur.

« Et dixit Dominus ad me : Accipe tibi ipsi librum no» vum grandem, et scribe in eo stylo hominis, ut celeriter » direptionem facias spoliorum ; adest enim ; et testes mihi » facito fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam » filium Barachiæ. Et accessi ad Prophetissam, et in utero » accepit, et peperit filium ; et dixit Dominus ad me : Voca » nomen ejus, Accelera, spolia detrahere, cito prædare ; quia » antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet » potestatem Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assy» riorum[1]. » Continuatur cum superiore prophetia hæc : quæ enim illic Virgo Nobiscum Deum parere dicitur, Prophetissa in præsenti nominata est. Sed cum quæstio oriretur undenam esset conceptura quæ virum experta non esset, ipsum hoc, de quo quæritur, nunc Oraculum docet :

[1] Isai VIII, 1 et seqq.

« Et accessi, *inquit*, ad Prophetissam, et in utero accepit, » et peperit filium[1]. » Est autem intelligendum de Spiritu sancto, a quo afflatus Propheta divinabat : ipse enim sanctus Spiritus se accessisse ad Prophetissam fatetur; quod quidem ipsum plane completum est in Salvatoris nostri Jesu Christi ortu, quo tempore « Missus est Angelus Gabriel a » Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virgi» nem desponsatam viro cui nomen Joseph, de domo et fa» milia David; ad quam dixit : Ave, gratia plena, Dominus » tecum, benedicta tu in mulieribus. » Et rursus : « Ne ti» meas, invenisti enim gratiam apud Deum, et ecce conci» pies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Je» sum. » Et cum dixisset Maria : « Quomodo erit istud, » quoniam virum non cognosco ? » respondit : « Spiritus san» ctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Ideoque quod gignitur, sanctum, vocabitur Filius Dei[2]. » Et in superiore quidem prophetia, in ortu ipsius Emmanuël, priusquam sciret puer bonum aut malum, dicebatur relinquendam esse terram ab obsidentibus eam duobus regibus, uno quidem Samariæ, altero autem Damasci; in præsenti vero, priusquam sciat vocare patrem aut matrem, puerum accepturum potestatem Damasci et spolia Samariæ, quarum prius abolendos esse reges in ortu ipsius Emmanuël cecinit. Et ad verbum quidem in diebus Achaz regis Juda, et ipsius prophetæ Esaiæ, duo reges ex composito eos qui successionibus David parebant obsederunt, sicut etiam prius ostensum est : alter quidem Damasci gentium simulacra adorantium rex; alter vero Judaïcæ multitudinis in ea Palæstinæ civitate quæ tunc quidem vocabatur Samaria, nunc autem a nostris Sebaste nominatur : de quibus Deus per Prophetam ad Achaz dixit : « Ne timeas, neque » anima tua langueat a duobus lignis, a torribus his fumi-

[1] Isai. VIII, 3. — [2] Luc. I, 26 et seqq.

» gantibus[1]; » et cum interitum virorum continuo neque multo post futurum dixisset, deinceps canit quemadmodum in Nobiscum futuri Dei ortu penitus amborum extinguetur et dissolvetur regnum. Ostendimus autem ab historia quemadmodum usque ad tempora adventus Salvatoris nostri Jesu Christi, utrumque et Judæorum et Damascenorum permanserit regnum : postquam vero ille ad omnes homines advenit, sicut Oraculum ipsum prædixerat, defecerunt, quo tempore imperium Romanorum una cum Salvatoris nostri publicatione invaluit. Et hæc ad verbum cum cecinisset Oraculum, transivit ad sensum et intelligentiam, et ad universalem majoris spiritus in contemplando expositionem; et cum duos ordines hostium atque inimicorum invisibilium, hoc est, malorum dæmonum, instituisset, qui omne hominum genus variis modis oppugnant, unum quidem eorum qui et undique et semper inter homines cultus simulacrorum et in opinionibus falsas sententias generant atque efficiunt, alterum vero eorum qui in moribus animarum perditionem atque interitum moliuntur; cumque erroris in simulacris colendis imaginem ferre ostendisset eum qui Damasci imperaret, ejus vero per quem homines a temperanti sanoque victu deducuntur figuram esse eum qui Samariæ : non prius ait terram ab hisce liberandam (sic utique vocans homines in terra habitantes), quam in terra conspiciatur Emmanuël Deus; ubi autem hic illuxerit, et in hominis anima regnaverit, neminem posthac superfuturum eorum qui antea ipsum possidebant : sic sane etiam hoc in loco dictum esse illud, *Accipiet potestatem Damasci et spolia Samariæ,* utpote cum Salvatoris nostri Jesu Christi vis acervatim eversura esset cunctos invisibiles nobis hostes, qui jampridem his quæ superius dictæ sunt, a Deo alienis et noxiis operationibus, universos homines oc-

[1] Isai. VII, 4.

videbant. Necnon rursus si ad verbum interpreteris, videas protinus in ortu atque adventus Salvatoris nostri Damasci potentiam eversam, et spolia Samariæ sublata; hoc est, earum regna quæ usque ad tempora de quibus dictum est duraverint, ex illo ad hunc usque diem, ut ab oraculis prædictum est, defecerunt. Quidam vero etiam aliter dicunt, Magos qui ab oriente venerunt et Christum, qui puer adhuc erat, adoraverunt, hos ipsos esse potestatem Damasci : potes etiam magis in universum dicere, omnes quicumque alienam a Deo multitudinique deorum addictam simulacrorum culturam aspernati sunt, et Christi verbo seipsos addixerunt, præsertim si in verbo et sapientia sæculi hujus potentes sint, eos ipsos esse qui Damasci potentia nominentur. Eodem sensu etiam spolia Samariæ accipies de Judaïca gente assumptos Salvatoris nostri Discipulos et Apostolos, quos quasi de hostibus ad circumcisionem spectantibus, qui adversum se militaverint, prædæ instar sibi ipsi subjiciens, contra Assyriorum regem armavit; quandoquidem sic rursus per figuram sæculi hujus princeps significatur. At vero quoniam illud *ante regem Assyriorum* manifestius Aquila reddidit, ubi sic ait, *in faciem regis Assyriorum;* vide ne forte in his verbis Romanorum imperium significet, siquidem ex iis quæ paulo ante a nobis exposita sunt, Assyrii, sermone nostro, et qui dirigunt et qui diriguntur intelligi solent : quoniam igitur oraculo quod nunc de Salvatore nostro redditur, etiam rex Assyriorum implicitus est, merito hic quoque a nobis Romanorum imperium acceptum est; quippe quod ab subjiciendas gentes ab ipso Deo dirigatur. Ergo qui nascitur puer, accepturus potentiam Damasci et spolia Samariæ, et traditurus in faciem Assyriorum, et in oculis eorum qui a Deo diriguntur, canitur : atque hæc ipsa in ortu suo facturus vi quadam divina atque ineffabili, qui quidem adhuc in puerili corpore constitutus tanta inter ho-

mines dispensatione fungetur. Omnia vero hæc Propheta in novo et grandi libro stylo et scripturæ hominis tradere jubetur : hoc enim sermone novum significatur Testamentum. Assumit autem eorum quæ dicta sunt testes sacerdotem et prophetam, Oraculo docente fore opus in demonstrationibus de Christo tum a sacerdotio, quod in Lege continetur, tum a Prophetis, qui postea fuerunt, accipere testimonia : et alioqui fideles vult esse testes eos qui pueri de quo agitur inspecturi sint ortum, ut ea quæ in ipsa Prophetia continentur intelligere possint. Supra enim dicebatur, « Si non » credideritis, non intelligetis [1], » et alterum quidem lumen Dei habere ; id enim Urias ex interpretatione significat : alterum vero, qui benedictionis sit filius, Dei in seipso memoriam ferre ; id enim sibi vult Barachiæ Zacharias. Hæc igitur nos in figuras conjecimus : si quis autem ex Judæis hoc nolit sic se habere, is, quæso, nobis ostendat quis unquam apud ipsos Emmanuël fuerit, et quomodo Propheta ad Prophetissam accesserit, et quæ tandem ea sit, et quomodo e vestigio conceperit, et quisnam iste ex Prophetissa natus filius cui nomen ipse Dominus imposuerit, Celeriter detrahe spolia, cito prædare ; et quænam sit causa hujusce ejus qui natus sit appellationis : ostendant præterea illud quid sit, prius quam sciat puer vocare patrem et matrem, potestatem accepisse Damasci et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. Nos enim ista, et ad verbum et figurate accipientes, jam nunc completa esse demonstramus in ortu Salvatoris nostri ; quippe qui illud item ostenderimus alias quidem ad verbum, et secundum eam sententiam quæ in promptu sit, alias vero figurate oportere in ipsas Prophetias incumbere : continuo namque post eas quæ antea dictæ sunt voces per obscuriores quasdam figuras adjungitur : « Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, eo quod nolit populus

[1] Isai. VII, 9.

» iste aquam Siloam, quæ vadit cum silentio, sed velit habere Rhaasim et filium Rhomeliæ. Idcirco ecce Dominus adducet super vos aquam fluminis fortem et multam, regem Assyriorum et gloriam ejus : et ascendet super omnem convallem vestram, et ambulabit super omnem murum vestrum, et auferet de Judæa hominem qui possit caput tollere, aut qui idoneus sit consummare aliquid : et erunt castra ejus ita ut impleant latitudinem regionis tuæ, nobiscum Deus. Cognoscite, gentes, et vincemini; exaudite usque ad extremum terræ [1]. » Planissime enim hæc nulla alia ratione quam ex figura et immutatione, conversioneque sermonis, sententiam servant : significant namque per aquam Siloam, quæ vadit cum silentio, Evangelicam salutaris verbi doctrinam; nam ex interpretatione Siloam dicitur missus. Porro hic quisnam alius sit, nisi qui a Patre ad nos missus Deus Verbum? de quo etiam Moses ait : « Non deficiet princeps de Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est; et ipse erit expectatio gentium [2]. » Pro illo enim, *cui repositum est,* in Hebraïco habetur Siloam; eum videlicet qui hic habetur Siloam, hoc est, missum, etiam illic significante Oraculo. Porro Rhaasim rex fuit earum gentium quæ simulacra Damasci colebant, sicut Rhomeliæ filius ejus Judaïcæ gentis quæ in Samaria patriam religionem deseruerat. Minatur ergo Deus iis qui Siloam, hoc est, missum Emmanuël, et eum qui ex muliere Prophetica natus sit filium, potabileque ac fœcundum ejus verbum non susceperint, sed illud, quamvis mansuete et cum silentio feratur, recusaverint, et contra seipsos aut gentium simulacra colentium, aut populi Dei defectionis principem optaverint, se inducturum aquam fluminis fortem et multam; quam sane aquam ipsum Prophetiæ Oraculum interpretatur dicens, ipsum esse regem

[1] Isai. VIII, 5 et seqq. — [2] Gen. XLIX, 10.

Assyriorum. Sic enim rursus secundum sententiam, aut significat principem sæculi hujus, aut, quod nunc rerum potitur, Romanorum imperium, cui imperio traditi sunt qui eam, de qua dictum est, aquam Siloam, quæ cum silentio vadit, recusaverunt, adversariis autem atque hostibus rectæ rationis sententiis atque opinionibus seipsos subjecerunt : e vestigio enim, neque ita post multum tempus, in eos qui Salvatoris nostri Evangelium non susceperant, sed potum Siloam, qui labitur cum silentio, recusaverant, Romanorum ab ipso Deo directus exercitus, facto impetu, penetravit in omnem convallem ipsorum, et ambulavit super omnem murum ipsorum, et abstulit de Judæa hominem qui posset caput tollere, aut qui idoneus esset consummare aliquid : et facta sunt ejus castra adeo magna, ut universæ Judææ latitudinem impleverint. Et hoc quidem cur ita ad verbum contra illos completum sit, si vis discere, audi jam : nempe quoniam ille Deus Emmanuel, qui de Virgine natus est, nobiscum fuit, non cum illis; nam si illum habuissent, nunquam talia passi essent. Quapropter jam deinceps Oraculum ad gentes inclamat ipsum Emmanuël, dicens : « Nobiscum Deus, cognoscite gentes et vincemini[1]. » Et hæc quidem nos hoc modo interpretati sumus, ut ostenderemus quemadmodum nunc quidem ad verbum, nunc autem per obscuriores figuras maximam Prophetiarum partem intelligere oportet : cæterum jam inde abeuntes, convenit etiam id quod de eadem prophetia superest, simili ratione contemplari. Quod si etiam nunc Judæi hæc alio quodam tempore futura esse dicant, utpote cum ea ex scripto duntaxat, atque ad verbum, de eo qui ab ipsis adhuc expectatur Christo accipere soleant, interrogandi sunt protinus quomodo qui venturus est, ut ipsi aiunt, potestatem Damasci et spolia Samariæ accipiet coram rege Assyriorum, cum in præsenti

[1] Isai. VIII. 9, 10.

tempore Samaria sublata sit neque amplius existat, et ea quæ potestas Damasci nominatur nusquam appareat, neque item potentia Assyriorum, quam quidem cum Medi ac Persæ evertissent, in ejus locum jampridem successerunt : quæ simul omnia cum sui ipsorum hoc ipso tempore vix exiguum quoddam vestigium demonstrent quo possimus ea fuisse aliquando conjicere, qui tandem fieri potest ut in futurum tempus eorum expectetur eversio? atqui ne antea quidem ullo unquam tempore facta esse ea quæ in hujusmodi prophetia continentur, dicere ullo modo possunt. Nullus certe unquam apud Hebræos, ex Prophetica matre et Esaïa propheta natus, spolia Samariæ et potestatem Damasci, exercitu contra regem Assyriorum comparato (ut eam sententiam sequamur quæ a verbis non recedit), accepisse memoratur : omni itaque ratione fateri cogimur ea tantummodo secundum superius redditam a nobis sententiam completa esse, hoc est, nusquam alias quam post adventum Jesu Salvatoris nostri, quo tempore demonstravimus ea quæ hoc modo prædicta sunt finem accepisse. Ergo in hujus adventu, sicut in ipsa Prophetia continetur, scriptus est novus liber, novi utique Testamenti verba complectens; et in his ortus Propheticæ mulieris filii, qui, secundum verba Prophetiæ, et Damasci et Syriæ universæ regalem potentiam, et quæ nos interpretati sumus spolia Samariæ, ineffabili quadam divinaque virtute in manus regum Romanorum tradidit. Verumtamen sententiam quoque sequentibus, suos idem de Judæis Discipulos, quasi spolia quædam adeptus, intelligibilibus rationalibusque armis munitos, in faciem ejus de quo dictum est, regis Assyriorum, constituit, atque hos tanquam suos proprios scutatos milites comparavit : attamen eos qui fœcundam vitalemque doctrinæ suæ aquam, quæ cum silentio labitur, recusaverint, et hostiles Deoque inimicas partes elegerint, regi Assyriorum

tradidit, cui quidem etiam nunc addicti serviunt. Ascendit igitur hic super omnem convallem ipsorum, et super omnem murum ipsorum, et abstulit de Judæa omnem principem et regem, qui hoc in loco caput nominatur, et omnem potentem qui aliquid conficeret : itaque ex illo in hunc usque diem illi neque ullum caput habent, neque aliquem in divinis potentem, qualis quondam erat, qui illis ornamentum decusque addebat, sive propheta, sive alioqui justus Deoque amicus vir. Constat autem illud quoque, quemadmodum omnis ipsorum regio inimicis hostibusque ipsorum subjecta, in hunc usque diem vexetur, et hæc universa in ipsius Emmanuël adventu suum finem sortita sint. Hoc ipsum sane Hebræorum scripta continent, quæ propemodum significant ipsum Emmanuël, cui credere noluerunt Judæi, auctorem illis tantarum calamitatum extitisse, nobis autem gentibus, quæ illi credidimus, et salutem et Dei notitiam, ut jam demonstratum est, attulisse. Quare deinceps adjungitur, « Nobiscum Deus, cognoscite gentes » et vincimini[1]. » Siquidem nos ex gentibus victi sumus revera, qui ipsi veritati et stantis nobiscum Dei virtuti cedentes, in illum credidimus, cedentesque eidem paruimus omnes pariter, quicumque usque ad extrema terræ habitamus; ut in Prophetia scriptum est, quæ ait : « Exaudite usque ad extremum terræ, » et nos quidem et victi sumus et vocanti obtemperavimus. Ad eos vero qui de ipsis gentibus non crediderint, ea dirigit quæ sequuntur, dicens : « Qui » fortes fuistis, vincimini. Si enim rursus fortes fueritis, rur» sus vincemini, et quamcumque rationem inieritis, non ma» nebit in vobis, quoniam nobiscum Deus[2]. » Sic dicit Dominus forti manui non credentibus : quibus verbis Oraculum ad eos qui jugum detrectant, et doctrinæ Christi resistunt, et potenti ipsius manui non credunt, planissime vaticinatur

[1] Isai. VIII, 9, 10. — [2] Ibid.

quod futurum sit ut ne valeant quidem oppugnare nobiscum Deum, quamvis experiantur; et quod omne quodcumque adversum nos comminiscentur, ipsis non constaturum sit, propterea quod nobiscum sit Emmanuël : et hanc quidem sententiam facile est ut ii attendant, eique assentiantur, qui minas adversum nos et principum per singula tempora insolentias atque impetus animadverterint, atque ut incassum eis omnium minarum eventa, propter nobiscum Deum, evaserint.

§ III. — AB EODEM.

Quemadmodum natus ex prædicta sive Virgine sive Prophetissa Filius, Deus simul et magni consilii Angelus, aliisque inopinatis nominibus appellatus est; et quemadmodum ortus ejus luminis pietatis causa adjuvans gentibus constituetur.

« Hoc primum, bibe, cito fac, regio Zabulon, et terra » Nephthalim, et reliqui qui maritimam habitant trans Jor» danem, Galilæa gentium, populus sedens in tenebris; vi» dete lucem magnam, sedentibus in regione et umbra » mortis lux exorta est eis; » et quæ sequuntur, quibus ad jungit : « Quoniam omnem vestem congregatam dolo, et » indumentum, cum conciliatione soluturi sunt, et volent » si fuerint igne combusti : quoniam puerulus natus est no» bis, et filius datus est nobis, cujus imperium super hu» merum ipsius, et vocatur nomen ejus magni consilii An» gelus, admirabilis Consiliarius, Deus fortis, Potentiam » habens, Princeps pacis, Pater futuri sæculi. Adducam » enim pacem super principes, et sanitatem ei : magnum » imperium ejus, et pacis ejus non est finis; super solium » David et regnum ejus, ut dirigat illud et suscipiat in ju» dicio et justitia ex hoc tempore et usque in sæculum. Ze» lus Domini Sabaoth faciet hæc[1]. » Jam nunc tertio pue-

[1] Isai. IX, 1 et seqq.

rum hunc Prophetia commemorat, quæ eamdem rem variis modis significat. Quoniam igitur nunc propositum nobis est adventus Dei ad homines modum ostendere, vide, quæso, hic quam multis modis demonstretur. Primo quidem dictus est Emmanuël Deus qui de Virgine nasceretur; secundo, ex prophetica muliere et Spiritu sancto puerulus, qui non alius est quam is de quo jam diximus; tertio is de quo nunc agimus, qui cum prioribus unus est atque idem: huic igitur esse nomen dicitur, ut legitur apud Septuaginta, magni consilii Angelus, et, ut quidam codices habent, « admirabilis Consiliarius, Deus fortis, Potentiam » habens, Princeps pacis, Pater futuri sæculi. » Ut vero est in Hebraïco, sicut Aquila testificatur : « Quoniam puerulus natus est nobis, filius datus est nobis et facta est » mensura super humerum ejus, et vocatum est nomen » ejus, Admirabilis Consiliarius, Fortis, Potens, Pater, » etiam Princeps pacis, et pacis ejus non est finis. » Sicut autem Symmachus : « Adolescentulus enim datus est » nobis, filius datus est nobis, et erit disciplina ejus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus Admirabilitas, Consiliarius, Fortis, Potens, Pater sæculi, Princeps pacis, et pacis ejus non est finis. » Ergo non simpliciter Angelus secundum ipsos Septuaginta, sed magni consilii Angelus, et admirabilis Consiliarius, et Deus fortis, et Potentiam habens, et Princeps pacis, et Pater futuri sæculi oriturus aliquando, et puerulus futurus, iis verbis canebatur. Habes etiam in iis quæ prius dicta sunt, Dei Verbum, et Deum, et Dominum diversis modis appellatum, et pariter eumdem Angelum Patris nominatum et primum Imperatorem copiarum Domini; sed quis tandem hic sit? secundum Aquilam quidem et secundum ea quæ etiam nunc apud Hebræos feruntur testimonia, qui inter homines nascetur, et puerulus existet, admirabilisque Con-

siliarius, et Fortis, et Potens, et Pater etiam, et Princeps pacis, cujus pacis nunquam ait futurum finem; secundum Symmachum autem, Admirabilitas, Consiliarius, Fortis, Potens, Pater sæculi, Princeps pacis, et pacis infinitæ atque interminatæ; at, sicut Theodotion voluit, admirabiliter Consulens, Fortis, Potens, Pater, Princeps pacis, ad multiplicandam disciplinam, cujus pacis non est finis. Cæterum, quæ sequuntur tibi ipsi contemplanda relinquo, hoc unum duntaxat annotasse contentus, quod ipse hic, qui dicitur Pater sæculi, et infinitæ pacis Princeps, magnique consilii Angelus, oriturus aliquando et puerulus futurus Prophetia declaratur, et in ortu suo inter homines volet olim esse igne combustos eos qui in ea salute gentium, cujus ipse auctor erit, odiosi futuri sunt, sive ii mali quidam dæmones, sive etiam impii homines intelligantur, de quibus ait : « Quod omnem vestem collectam dolo, et vestimentum, » cum conciliatione solvent [1]. » Sed qui tandem hi fuerint, nisi de quibus alibi ex ipsius Salvatoris nostri persona dictum est : « Partiti sunt vestimenta mea sibi, et super » vestem meam miserunt sortem [2]? » et quicumque ejusdem impietatis ac sceleris participes fuerunt? Qui quidem dum seipsos ad extremum condemnatos videbunt, optabunt se ante talem impietatem igne fuisse combustos, potius quam magni consilii Angelum a seipsis violatum fuisse. Tu vero tecum ipse considera, num omnem humanam naturam transiliat, quod illius pax nullum finem habitura esse dicatur, et quod Pater sæculi nominetur; præterea quod non simpliciter Angelus vocetur, sed magni consilii Angelus, et Deus fortis, et quæcumque una cum his annumerata sunt. Item ait per illum regnum David esse dirigendum, quod ipsum sane hoc intelliges modo : plurima quidem ea sunt quæ ipsi David promisit Deus, in quibus etiam illa :

[1] Isai. IX, 5. — [2] Psal. XXI, 19.

« Et ponam in mari manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus; ipse invocabit me, Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor salutis meæ : et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ, in æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi ; et ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cœli. » Et rursus : « Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum[1]. » Cum in Psalmis Deus ipsi David tam multa promiserit, contraria tamen iis quæ promissa sunt illius successoribus evenisse constat propter ipsorum impietates : etenim cum ex semine David reges usque ad Jechoniam et usque ad Babylonicam templi obsidionem permanserint, ubi hoc ipsum accidit, tum vero dissolutum est regnum, adeo quidem ut ex illo tempore non amplius sedes David, neque de semine ejus quisquam apud Judaïcam gentem regnaverit, et hanc quidem earum rerum quæ (ut proxime posita Psalmi particula demonstrat) ipsi David promissæ sunt jacturam, Spiritus divinus in hunc modum canit : « Tu vero repulisti et despexisti, distulisti Christum tuum, evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus, destruxisti omnes sepes ejus. » Et post pauca : « Sedem ejus in terram collisisti, minuisti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione[2]. » Quæ omnia cum jam perfici incœperint, ab eo tempore quo populus in Babylonem captivus ductus est, usque ad Romanorum et Tiberii imperium prolata provectaque sunt. Nullus enim ex genere David hoc toto intermedio tempore in Hebraïcæ gentis regia sede videtur sedisse, usque ad Christi adventum. Ubi vero Dominus et Salvator noster Jesus Christus, qui de semine David ortus est, in totum

[1] Psalm. LXXXVIII, 26 et seqq. — [2] Ibid. 39 et seqq.

orbem rex denuntiatus est, tanquam ea quæ de terra et ruina instaurata sit, ipsa illa sedes David per divinum Salvatoris nostri regnum erecta est, et permanebit in æternum, veluti sol in conspectu Dei, illius lucis radiis quam doctrina illius præ se fert totum orbem terrarum illustrans : quod quidem et Psalmi proximo testimonio consentaneum est, et huic Prophetæ de quo nunc agimus, qui de puero orituro ait, ipsum « in sede David, » æterna videlicet ac permanente, quæ etiam ipsi David promissa est, « sessu» rum in regno ipsius, ut dirigat illud et suscipiat in judi» cio et justitia ab hoc ipso tempore usque in sæculum[1]. » Porro autem quomodo hæc ipsa completa sint, satis abunde docere nos potest Angelus Gabriel, in ea allocutione qua ad Virginem usus est sic dicens : « Ne timeas, Maria, inve» nisti enim gratiam apud Deum : ecce concipies in utero » et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum; hic erit » magnus, et Filius Altissimi vocabitur; et dabit ei Domi» nus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo » Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis[2]. » Ipsum hunc in Psalmo superiore etiam Propheta expectans Christi ortum, et moram ejus dilationemque quasi ruinæ sedis David causam inspiciens, tædio ingenti afficitur, et ait : « Tu vero repulisti et despexisti, distulisti Christum tuum[3]. » Deinde quasi timens ac suspicans, Deum ipsum orat, ut quam celerrime ea quæ promissa sunt exhibeantur, dicens : « Ubi sunt misericordiæ tuæ antiquæ, Domine, quas » jurasti David in veritate tua[4] ? » quæ quidem ipsa, ipsa, inquam, hæc planissime complenda esse in ortu magni consilii Angeli vaticinatur : « In quo volent, » inquit, ii de quibus antea dictum est, « si fuissent igne combusti. Quo» niam puerulus natus est nobis, et filius datus est nobis,

[1] Isai. IX, 7. — [2] Luc. I, 30 et seqq. — [3] Psalm. LXXVIII, 19. — [4] Ibidem. 50.

» magni consilii Angelus[1]. » Quibus autem nobis? nisi iis qui in ipsum credidimus? qui in Galilæa gentium sumus? quibus auctor factus est luminis et lætitiæ, et recentis novique potus, novi Testamenti mysterii, ut ipsa quoque Prophetia ait : « Primum bibe, cito fac : regio Zabulon, et » terra Nephthalim, et reliqui maritimam incolentes ultra » Jordanem, Galilæa gentium, populus sedens in tenebris, » videte lucem magnam; et sedentibus in tenebris et um- » bra mortis, lux orta est eis[2]. » Sunt vero ii qui in his verbis significantur et quicumque ex gentibus in Christum Dei crediderunt, et Salvatoris nostri Discipuli atque Apostoli, quos de terra Zabulon et Nephthalim evocatos præcones Evangelii sui elegit : hisce enim magni consilii Angelus Filius datus est auctor salutis; iis vero qui in ipsum non crediderint, ignis videlicet atque incendii. Universæ autem hujusce dispensationis causam fuisse ait zelum Domini, sic dicens : « Zelus Domini Sabaoth faciet hæc[3]. » Sed quis tandem hic sit zelus, nisi is cujus meminit Moses, ubi ait : « Ipsi mihi zelum injecerunt in eo qui non erat Deus, et » irritaverunt me in simulacris suis : et ego zelum injiciam » eis in ea quæ non est gens, in gente stulta irritabo illos[4]. » Sed quoniam favente Deo jam nunc ea quæ ad ejus adventum ad homines pertinent de quo apud Prophetas agitur, necnon ejusdem adventus modus, ex Propheticis testimoniis demonstrata sunt; tempus jam esse videtur ut inspiciamus ubi terrarum oriturus, et ex quo genere venturus, item ex qua Hebræorum tribu profecturus nuntiaretur : quæ quidem ipsa si placet, obsecro, scrutemur.

[1] Isai. IX, 6. — [2] Ibid. I et seqq. — [3] Id. XXXVII, 32. — [4] Deut. XXXII, 21.

CAPUT SECUNDUM.

De loco ubi esset oriturus is Deus quem Prophetæ nuntiarunt : et quemadmodum de Bethlehem regione Palæstinæ procedet a sæculo præexistens piorum gentis Princeps, et quemadmodum ille Dominus ducturus divinatur eos qui ab ultimis usque terræ finibus in eum crediderint.

§ I. — A MICHÆA.

« Et tu Bethlehem, domus Ephrata, minima es ut sis in » millibus Juda ; ex te mihi egredietur qui præsit, ut sit prin- » ceps in Israël; et exitus ejus ab initio ex diebus sæculi. » Idcirco dabit eos usque ad tempus parientis : pariet, et » reliqui fratrum ipsorum convertentur ad filios Israël; et » consistet, et videbit, et pascet gregem suum in robore Do- » minus ; et in gloria nominis Domini Dei ipsorum existent, » quoniam nunc magnificabuntur usque ad extrema terræ, » et erit hæc pax[1]. » Quod quidem ipse Emmanuël, qui ex interpretatione est Nobiscum Deus, de Virgine nascatur, et quod puer fiat magni consilii Angelus, planissime ex iis quæ ante proposita sunt demonstratum est. Cæterum, oportebat etiam locum in quo ille oriturus esset significari. Divinitus ergo prædicitur de Bethlehem quidam egressurus princeps in Israël, exitus ab initio ex diebus sæculi habens. Hoc autem ipsum nunquam humanæ naturæ accommodari poterit, sed soli Emmanuël, et magni consilii Angelo. Quod enim ab æterno existat, cui tandem sit accommodandum nisi soli Deo? Igitur de Bethlehem (est autem hic Judææ locus, non procul ab ipsa Hierusalem situs) dicitur quidam ab æterno existens progressurus. Nullum vero nisi unum

[1] Mich. v, 2 et seqq.

David invenimus gloria præditum ac celebrem, qui inde sit exortus; et post ipsum David alterum duntaxat, nostrum utique Salvatorem Jesum, qui Christus est Dei : præter hos autem nullum alium prorsus. At vero ipse quidem David hujusce prophetiæ tempora antecessit, et plurimis ante hoc oraculum annis mortuus est : præterea ne a diebus quidem sæculi exitus suos fecit David. Superest igitur ut in eo qui posthac de Bethlehem proficiscitur, re vera Emmanuël, quippe omnia quæ creata sunt antecedit, et Deus Verbum, et Nobiscum Deus appellatur, quæ hic scripta sunt compleantur : quoniam ipse quoque illius in Bethlehem ortus, planissime Dei adventum significavit, ex iis admirabilibus rebus quæ apud ipsam illam Bethlehem evenerunt. Siquidem Lucas in hunc modum enarrans describit : « Factum est autem » in diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis : hæc descriptio prima facta est » præside Syriæ Cyrinio. Et ibant omnes ut profiterentur, » singuli in suam civitatem. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David » quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore » prægnante. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt » dies ut pareret, et peperit filium suum primogenitum, et » pannis eum involvit, et reclinavit eum in præsepio, quia » non erat eis locus in diversorio. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum : et Angelus Domini stetit super eos, et » gloria Dei circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. » Et dixit illis Angelus : Nolite timere, ecce enim evangelizo » vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quoniam » natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, » in civitate David : et hoc vobis signum : Invenietis infantem pannis involutum, et positum in præsepio. Et subito

» facta est cum Angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum et dicentium : Gloria in altissimis Deo, et in » terra pax, in hominibus bona voluntas. Et factum est, ut » discesserunt ab iis in cœlum Angeli, pastores dixerunt ad » se invicem : Transeamus usque Bethlehem, et videamus » hoc verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis : et venerunt festinantes, et invenerunt Mariam et Joseph, et infantem positum in præsepio. Videntes autem, » cognoverunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc : » et omnes qui audierunt mirati sunt de iis quæ dicta erant » a pastoribus ad ipsos [1]. » Hæc quidem Lucas. Matthæus autem ubi ea quæ ad ortum Salvatoris nostri exponit, scribit in hunc modum : « Cum autem natus esset Jesus in Bethlehem Judææ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente » venerunt in Hierusalem, dicentes : Ubi est qui natus est rex » Judæorum? vidimus enim stellam in Oriente, et venimus » ut adoremus eum. Audiens autem Herodes rex turbatus » est, et omnis Hierosolyma cum illo : et congregans omnes » principes sacerdotum et Sribas populi, sciscitabatur ab eis » ubi Christus nasceretur ; at illi dixerunt ei : In Bethlehem » Judææ, sic enim scriptum est per Prophetam : Et tu, Bethlehem, domus Ephrata, nequaquam minima es in principibus Juda ; ex te enim exibit dux qui pascet populum meum » Israël. Tunc Herodes, clam vocatis Magis, diligenter didicit » ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis, et mittens eos in Bethlehem, dixit : Ite et interrogate diligenter de puero, et cum » inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem » eum. Qui cum audissent regem, abierunt : et ecce stella » quam viderant in Oriente antecedebat eos, donec veniens » staret supra ubi erat Puer. Videntes autem stellam gavisi » sunt gaudio magno valde; et intrantes domum viderunt » Puerum cum Maria matre ejus, et procidentes adoraverunt

[1] Luc. II, 1 et seqq.

» eum, et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, au-
» rum et thus et myrrham; et responso accepto in somnis
» ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in
» regionem suam[1]. » Hæc autem universa exposui, ut demonstrarem ea quæ in ortu Salvatoris nostri in Bethlehem gesta sunt, certissima præbere argumenta illum esse de quo loquitur Prophetia. Atque hodie quoque, qui locum illum incolunt, tanquam a patribus ipsorum accepta memoria, iis qui visendi loci gratia Bethlehem petere consueverunt, testimonium suum afferunt, veritati fidem facientes, agrumque demonstrantes ubi Virgo enixa infantem deposuit : qua de re ipsa Prophetia sic ait : « Idcirco dabis eos usque ad tem-
» pus parientis : pariet, et reliqui fratrum ipsorum conver-
» tentur. » Consentanee autem hic quoque parientem intelligit eam quæ in superioribus oraculis Virgo nominata est, et Prophetica mulier quæ ipsum Emmanuël et magni consilii Angelum erit paritura. Nam usque ad hujusce tempora, ejusque qui de ipsa erat oriturus, quæ ad priorem populum pertinent steterunt, quippe cum eis præscriptio temporis data esset usque ad tempus parientis, hoc est, usque ad mirabilem ortum ejus qui de Virgine nasceretur; post quem sublatum quidem est ipsorum regnum : qui vero reliqui fratrum ipsorum dicuntur, ii sunt accipiendi qui in Christum Dei crediderunt, Apostoli et Discipuli et Evangelistæ Salvatoris nostri; quos conversos ipse Dominus pascere dicitur, non sicut prius per Angelos aut per administros homines, sed ipse per seipsum, usque adeo ut propter hoc magnificari eos contigerit usque ad extremum terræ : magnificati enim sunt, quo tempore « in omnem terram exivit
» sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. » Constat vero etiam illud, quam magnus grex per universam terram ut rationalibus humanisque ovibus ipsi Domino per

[1] Matth. II, 1 et seqq.

Apostolos suos collectus sit: quem sane gregem ipse Dominus per seipsum, qui ejus pastor simul et Dominus est, visurus pasturusque in robore dicitur, adeo quidem ut in manu forti et brachio excelso a Domino et pastore conservatæ oves nihil mali patiantur ab insidiantibus asperis et immitibus feris. Et ea quidem quæ ad ortum in Bethlehem, quæque ad progressum ex eo pertinent, ejus Dei quem Prophetæ nuntiabant, in hunc modum se habent. Adventum autem ipsius Domini et pastoris de cœlo ad homines jampridem ex eodem Propheta qui nunc in manibus est proposui, ubi sic aiebat: « Audite, populi omnes, et attendat terra » et omnes qui sunt in ea, et erit Dominus vobis in testi» monium: Dominus ex domo sancta sua, quia ecce Domi» nus Dominus egredietur de loco suo, et descendet; » et cætera, quibus adjungit: « Propter impietatem Jacob omnia » hæc, et propter peccatum domus Israël[1]. » Ab iis autem quæ sequuntur apud eumdem Prophetam etiam illud planum est, quod non solum propter impietates Judaïcæ gentis Dominus de cœlo descendit, sed etiam propter salutem et vocationem gentium cunctarum. Adjungit igitur deinceps: « Et erit in novissimis diebus manifestus mons Do» mini, et festinabunt ad ipsum populi multi, et ibunt gen» tes multæ, et dicent: Venite, ascendamus in montem » Domini[2]. » Quare posthac ubi eum qui est ante sæcula de Bethlehem egressurum nuntiavit, non soli Israël amplius, sed confertim omnibus gentibus usque ad extrema terræ illum imperaturum affirmat. Dicit igitur: « Et stabit, et vide» bit, et pascet gregem suum in fortitudine Dominus; et in » gloria nominis Domini Dei ipsorum existent. Quoniam » nunc magnificabuntur usque ad extrema terræ: et erit » hæc pax[3]. » Cui porro erit hæc pax, nisi terræ in qua magnificabuntur greges Domini? id ipsum autem, quem

[1] Mich. I, 2 et seqq. — [2] Id. IV, 1 et seqq. — [3] Id. V, 4, 5.

finem sortitum sit post Salvatoris nostri Jesu Christi adventum, nemini obscurum esse potest; nam cum ante hunc adventum principum esset multitudo, et universæ gentes aut sub tyrannis aut in statu populari essent constitutæ, ut nullum inter se commercium homines haberent, sed privatim, exempli gratia, apud Ægyptios suus princeps regnaret, apud Arabas item suus, apud Idumæos, Phœnicas, Syros, aliasque item gentes; cumque gentes adversus gentes, et civitates adversus civitates consurgerent, obsidionesque innumerabiles et captivitates per omnem locum ac regionem fierent : tum vero ubi Salvator noster ac Dominus affuit, una cum illius ad homines adventu, jam tum primo Romanorum Augusto imperium in orbis nationes obtinente, solutus illico est ille multiplex principatus, et pax universam terram accepit, ei prophetiæ quæ nunc tractatur concordans, apertissime de Christi Discipulis dicenti : « Quoniam » nunc magnificabuntur usque ad extremum terræ : et erit » hæc pax[1]. » Cui consentaneum est quod in Psalmis legitur de Christo oraculum, dicens : « Orietur in diebus ejus jus» titia et abundantia pacis[2]. » Ex quo mihi videtur Princeps pacis in ea quæ proxime exposita est prophetia nominari. Animadverte tamen, quæso, quonam pacto is de quo nunc agimus Propheta Dominum de cœlo egressurum initio ait, ac non prius erga homines pastoris officio functurum, quam nascetur is qui a Prophetis canitur in Bethlehem : quomodo vero hæc in Salvatore ac Domino terminata sint, testimonio suo planum fecit Evangelista in iis verbis quæ ab illo nuper accipiens proposui. Pastor autem et dux ipsius Israël declarandus dicitur Christus, cum hæc sacrarum Litterarum sit consuetudo, ut sententiam sequentibus verum Israël nominent omnem eum qui contemplari facile possit et gratam Deo vitam sequatur : sicut e contrario Judæos

[1] Mich. v. 4, 5. — [2] Psal. LXXI, 7.

post peccatum, Chananæos, et semen non Juda, sed Chanaan, et principes Sodomorum et populum Gomorrhæ, ad mores illorum alludentes, vocare solitæ sunt; alioqui vero etiam ad verbum interpretantibus, omnis Salvatoris nostri vitæ consuetudo apud Judaïcam gentem fuit, et multorum ex Israël dux extitit, eorum videlicet qui ipsum agnoverunt atque ex circumcisione in ipsum crediderunt : et id quidem quod ad expositum oraculum pertinet, talem exitum invenit; quæ autem sequuntur, altero assumpto initio, legenda sunt, quæ sic quidem se habent : « Assyrius cum » venerit in terram vestram, et cum ascenderit in regionem » vestram, excitabuntur in illum septem pastores, et octo » morsus hominum[1]; » et reliqua, quæ quo sensu sint accipienda non est nunc enarrandi locus. Dixerit autem quispiam post Assyriorum in Judæam adventum, quo Judaïca gens ab illis capta est, tam multas inversiones atque insolentias contra illos extitisse, quam multæ septem pastoribus et octo morsibus indicantur; hæc autem sciri posse ab iis qui res Assyriorum memoriæ prodiderint, quorum post finem eum de quo Prophetæ loquuntur de Bethlehem extitisse, post septem videlicet pastores, et post octo morsus qui Assyrios invaserint, temporibus quæ illorum in Judæam accessum subsecuta sunt. Cæterum, hæc plurimam postulantia indagationem, non est nunc curiosius explorandi tempus.

§ II. — A PSALMO CXXXI.

Quærenti David quisnam esset locus Ephrata, in qua Deus prænuntiatus a Prophetis nasceretur, ipsa autem est Bethlehem, per Spiritum sanctum manifestatur.

« Memento, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus : » sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob : Si introiero

[1] Mich. v, 5.

» in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati » mei; si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dor- » mitationem (et requiem temporibus meis), donec inve- » niam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Ecce au- » divimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis sylvæ : » introïbimus in tabernacula ejus, adorabimus in loco ubi » steterunt pedes ejus. » Tum deinceps adjungit : « Propter » David servum tuum, ne avertas faciem Christi tui. Juravit » Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum : De » fructu ventris tui ponam super sedem tuam. » Et adjungit his item dicens : « Illuc producam cornu David, paravi » lucernam Christo meo : inimicos ejus induam confusione, » super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea[1]. » Etiam hæc Prophetia cum superiore concordat, quæ illum Deum qui nuntiatur venturus, de Bethlehem progressurum significat. Ipsum hoc igitur David quoque, prius quidem ignorans, optat discere ab ipso Deo; tum vero ubi optavit votoque poposcit, id ipsum docetur : postquam enim oraculum accepit quod ad ipsum in Psalmo ait : « De fructu » ventris tui ponam super sedem tuam[2]; » et rursus : « Il- » luc producam cornu David, paravi lucernam Christo » meo[3], » merito procumbit ipsi Deo, atque ita hærens solo supplicat et precatur; longius autem constantiusque in oratione perseverans, jurat Deo non prius se ingressurum in tabernaculum domus suæ, neque daturum oculis suis somnum, et palpebris suis dormitationem, neque ascensurum in lectum strati sui, humi stratum soloque adhærentem, eoque modo adorantem ac supplicantem mansurum, donec inveniat locum Domino, et tabernaculum Deo Jacob, hoc est, donec discat, Domino sibi indicante, ipsius Christi ortum : cum autem voto id postulasset, et talia cognoscere expetivisset, haud ita multo post quæ futura erant,

[1] Psal. cxxxi, 1 et seqq. — [2] Ibid. 11. — [3] Ibid. 17.

divino indicante Spiritu, contemplatur; quippe cum suis Deus pollicitus sit se amplius loquentes exauditurum. Itaque illi in hunc modum exaudito, oraculum redditur, quo ipsa Bethlehem inclamatur, tanquam illic locus Domino et tabernaculum Deo Jacob constituenda sint. Hæc igitur ubi divinus Spiritus apud seipsum cecinit, ipse seipsum exaudiens adjungit : « Ecce audivimus eam in Ephrata[1]. » Ephrata vero eadem est et Bethlehem ; sicut in Genesi constat, ubi de Rachel dictum est : « Et sepelierunt eam in hippodromo » Ephrata, hæc est Bethlehem[2]. » Et superior prophetia habebat illud : « Et tu, Bethlehem, domus Ephrata[3]. » « Ecce, » *inquit,* audivimus eam : » constat autem quod per illud *eam* Christi originem intelligit, et ipsius Dei Jacob habitationem. Sed quæ tandem hæc fuerit habitatio Dei Jacob, nisi ipsius Christi corpus, quod in Bethlehem natum est, in quo, tanquam in tabernaculo, unici Filii divinitas habitavit ? Cæterum non simpliciter Dei, sed cum additione, Dei Jacob, tabernaculum esse dicitur, propterea quod non aliud sit quidquam quod in illo habitet, quam is Deus qui ipsi Jacob in hominis specie ac figura sit visus. Cujus sane gratia illo etiam cognomine Israël dignus est habitus, tanquam is qui Deum viderit; nam id nomen si interpreteris, eum qui Deum videat habebis : quod vero non alius sit quam Deus Verbum, qui ipsi Jacob visus sit, in hujusce operis primordiis demonstravimus. Precanti ergo David, et videre cupienti locum ac tabernaculum Domini Deique Jacob, ipse Bethlehem locus ostensus est : quapropter cum dixisset : « Ecce audivimus eam in Ephrata, » adjungit dicens : « Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus. » Planissime igitur in his quoque verbis, *in Ephrata,* quæ est Bethlehem, ipse Dominus ac Deus Jacob locum sibi ac tabernaculum constituturus canitur ; quod ipsum cum Michææ prophetia

[1] Psal. CXXXI, 6. — [2] Gen. XXV, 19. — [3] Mich. V, 2.

concordat dicente : « Et tu, Bethlehem, domus Ephrata, ex » te mihi egredietur dux : et egressus ejus ab initio ex die» bus sæculi[1]; » quæ cum proxime scrutaremur, ostendimus ad nullum alium esse referenda, quam ad unum Salvatorem ac Dominum nostrum Jesum, qui Christus est Dei, quique in Bethlehem, sicut Prophetiæ prædixerant, natus est. Nullum enim alium quispiam unquam ostendet, qui inde cum gloria post ipsius Prophetiæ tempora prodierit : nullus enim neque rex, neque propheta, neque alius quispiam eorum qui apud Hebræos Deo amici fuerint, præter unum Salvatorem ac Dominum nostrum, qui Christus est Dei, utrumque habuisse demonstratur, et quod de semine David et quod in eo loco sit natus. Tempus igitur jam est ut illum ipsum esse non alium quempiam fateamur, qui in his Propheticis verbis significatur, evidenterque in iis quæ sequuntur eumdem Psalmum, dum nominatim Christum appellat, hoc ipsum ostendere, ubi ait : « Propter David » servum tuum, ne avertas faciem Christi tui[2]. » Et rursus : « Illuc producam cornu David : paravi lucernam Christo » meo. Inimicos ejus induam confusione, super ipsum au» tem efflorebit sanctificatio mea[3]. » Sed ubi tandem ait se producturum cornu David, nisi in Bethlehem atque in Ephrata ? inde enim cornu David Christus, quatenus ad naturam pertinet humanam, quasi ingens lumen exortum est. Hic item Christi lucerna ab ipso Deo universi præparata est : fuerit autem hæc lucerna quasi intelligibilis lucis, humanum corpus, per quod instar testacei vasis, tanquam per lucernam, proprii luminis radios in omnes quicumque ignorantia Dei et profundis tenebris premebantur, emisit. Etenim in his quoque demonstrari planissime arbitror Deum Jacob, qui ab initio et ex diebus sæculi existit, ad homines venturum, et oriturum non alibi terrarum quam

[1] Mich. v, 2. — [2] Ibid. 10. — [3] Ibid. 17, 18.

in Bethlehem loco, qui non procul ab Hierosolymis hodie quoque visitur, ubi sane non alius post Prophetarum tempora illustris, et apud omnes homines gloria celebris, quam unus Jesus Christus, ab omnibus ejus loci incolis (qui quidem sic cum Evangelicis vocibus concordant) natus esse perhibetur. Est autem Bethlehem ex interpretatione, domus panis; quæ sic quidem ejusdem est nominis cum eo qui de ipsa profectus est, Salvatore nostro, qui cum sit Dei Verbum et ratio, animalium rationalium est alimentum : quam rem ipse quoque demonstrat, ubi ait : « Ego sum panis qui de » cœlo descendi[1]. » Verum quoniam hæc eadem ipsius David patria fuit, merito qui ratione humanæ naturæ David filius fuit, ex hoc ipso loco profectus est, in eo sane cum Propheticis concordans oraculis : itaque obscura esse amplius causa non potest cur sibi Bethlehem patriam ascripserit. Cæterum etiam in Nazaris educatus esse dicitur; et sic Nazaræus vocandus. Scire igitur oportet quod nomen est Hebraïcum Naziræum in Levitico, in ejus christi unctione quem ipsi habebant. Porro hic erat principatum obtinens secundum imaginem magni et veri Pontificis Christi Dei, adumbratum videlicet quemdam et figuratum Christum repræsentans. Ubi vero Septuaginta de Pontifice ita interpretati sunt, « Et non polluet quod sanctificatum est Dei sui, » quoniam sanctum oleum unctionis Dei sui[2], » in Hebraïco legitur, « quoniam Nazer oleum : » Aquila autem sic convertit : « Quoniam segregatio, oleum unctionis Dei sui » super ipsum; » Symmachus autem, « Quoniam intactum » oleum unctionis Dei sui super ipsum; » Theodotion vero, « Quoniam Nazer oleum unctionis a Deo suo super ip» sum. » Quare Nazer ipsos quidem Septuaginta sequentibus sanctum erit; ipsum vero Aquilam, separatio; Symmachum autem, intactum : itaque ex his Naziræum nomen

[1] Joan VI, 41. — [2] Levit. XXI, 12.

significabit, aut sanctum, aut segregatum, aut intactum. At vero prisci quidem sacerdotes, cum oleo comparato, quod apud Mosem Nazer appellatur, ungerentur, ex derivatione a Nazer vocabantur Naziræi : sed Salvator et Dominus noster, suapte natura in se habens et sanctum, et intactum, et separatum, neque alicujus indigens humanæ unctionis, tamen Naziræi appellationem apud homines obtinuit; non quod ab oleo quod Nazer vocaretur Naziræus extiterit, sed quod quamvis natura quidem talis esset, tamen a civitate Nazareth apud homines Naziræus vocatus sit, ubi apud suos, qua homo erat, parentes puerilem educationem obtinuit. Ex quo apud Matthæum dictum est : « Responso autem in somnis accepto (ipse videlicet Joseph), secessit in partes Galilææ, et veniens habitavit in » civitate quæ dicitur Nazara ; ut impleretur quod dictum » est per Prophetam, quod Nazaræus vocabitur [1]. » Oportebat enim usquequaque cum ipse suapte natura et revera Naziræus esset, hoc est sanctus, intactus, segregatus, illum ab hominibus hac appellatione vocari : sed quoniam non a Nazer oleo hanc obtinuit appellationem, quippe qui humanæ nullius unctionis indigeret, a loco Nazareth denominationem accepit. Cum igitur hæc in hunc modum ostensa sint, tempus jam esse videtur inspicere et ex quo genere et ex qua Hebræorum tribu animarum nostrarum Salvator Christus Dei, prodituruss nuntiaretur. Cæterum hac de re primum verba citabo Evangelica ; deinde tanquam notas atque impressiones maxime accommodatas, Prophetica illis adjungam testimonia. Matthæus ergo Christi genus (quatenus ad humanam ejus naturam pertinet) in hunc modum describit : « Liber generationis Jesu Christi, filii David, fi» lii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit » Jacob. Jacob autem genuit Judam [2], » et quæ sequuntur.

[1] Matth. II, 22. — [2] Id I, 1 et seqq.

Huic vero Apostolus quoque concordat, qui dicit, « segre- » gatum se esse in Evangelium Dei, quod ante promiserat » per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui » factus est ex semine David secundum carnem [1]. » Fuerint vero hæc consentanea iis quæ ita se habent oraculis.

CAPUT TERTIUM.

Ex qua gente et ex qua Judæorum tribu progressurus Christus prædicebatur.

§ I. — A I PARALIPOMENON.

Dominus per Nathan prophetam hæc David prædicit, in primo Paralipomenon : « Et erit, cum completi fuerint dies » tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum » post te, quod erit ex ventre tuo; et parabo regnum ejus. » Ipse ædificabit mihi domum in nomine meo, et erigam » sedem ejus usque in sempiternum. Ego ero illi in patrem, » et ipse erit mihi in filium [2]. » In octavo autem et octogesimo Psalmo de eodem tanquam de David dicta hæc sunt : « Ipse invocabit me, Pater meus es tu, Deus meus suscep- » tor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, ex- » celsum præ regibus terræ : in æternum servabo illi miseri- » cordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi [3]. » Et rursus : « Juravi David servo meo : In sæculum parabo se- » men tuum, et ædificabo in generationem et generationem » sedem tuam [4]. » Et rursus : « Semel juravi in sancto meo, » si David mentiar : Semen ejus in æternum manebit, et » thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna

[1] Rom. I, 1, 2. — [2] I Paralip. XVII, 11 et seqq. — [3] Psal. LXXXVIII, 27, 28, 29 — [4] Ibid. 4, 5.

» perfecta in æternum[1]. » Et rursus : « Et ponam in sæcu-» lum sæculi semen ejus[2]. » Fuerint vero his similia etiam illa in quibus dictum est : « Juravit Dominus David verita-» tem, et non frustrabitur eum : De fructu ventris tui po-» nam super sedem tuam[3]. » Salomon quidem cum esset filius David, eidem palam in regno successit : hic etiam Hierosolymis primus Deo templum ædificavit : hunc itaque suspicari Judæos illum esse de quo Prophetiæ loquuntur, verisimile est. Sed videant, quæso, Judæi num ad Salomonem referre oraculum possint quod ita ait : « Et erigam se-» dem ejus usque in sempiternum, » et rursus quod cum jurisjurandi affirmatione pollicitum esse Deum in sancto suo inducit, futuram sedem ejus quem venturum Prophetæ canunt, sicut solem et sicut dies cœli : nam si quis regni Salomonis tempus inquirat, quadraginta non amplius annos inveniet ; quod si eorum qui illi successerint in summam redigat, ne totos quidem quingentos annos illos omnes regnasse comperiet. Sed concedamus eos usque ad extremam Judaïcæ gentis obsidionem, qua Romani illos expugnaverunt, regnum conservasse, quid istud tandem ad Prophetiam, quæ ait *in æternum*, et quæ ut solem atque ut dies cœli permansuram illam sedem canit ? Illud vero, « Et ego » ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium[4], » qui fieri potest ut Salomoni conveniat ? quando palam in historia quæ de illo extat, abhorrentia longissimeque remota ab adoptione Dei de illo prodit. Audi igitur quam illius accusationem complexa sit : « Et Salomon fuit mulierum ama-» tor, et accepit externas fœminas multas, et filiam Pharao-» nis, et Moabitidas, et Ammanitidas, et Idumæas, et Syras, » et Chettæas, et Amorrhæas, ex gentibus quas interdixit Do-» minus Deus filiis Israël non ingredi ad eas[5]. » Et adjungit :

[1] Psal. LXXXVIII, 36, 37, 38. — [2] Ibid. 30. — [3] Ps. CXXXI, 11. — [4] 1 Paralip. XVII, 13. — [5] 3 Reg. 1 et seqq.

« Et non erat cor ejus rectum cum Domino Deo suo, sicut » cor David patris ejus : et abiit Salomon post Astartem, » abominationem Sidoniorum, et post regem eorum, simu- » lacrum filiorum Ammon; et fecit Salomon malum in con- » spectu Domini[1]. » Et rursus addit in iis quæ sequuntur : « Et suscitavit Dominus Satan Salomoni, Ader Idumæum[2]. » Eum igitur qui in talibus et tantis accusetur, quæ unquam ratio dictabit patrem sibi audere Deum ascribere, ipsumque supremum Deum Filium hunc suum primogenitum appellare? Quam autem ob causam hæc alias quidem quasi de ipso dicuntur David, alias vero quasi de illius semine? atqui ipsa hæc ipsi quidem David nunquam accommodari poterunt, quemadmodum tibi diligenter observanti fiet manifestum : igitur alium ex semine David surrecturum, de quo hæc oracula loquantur, quærere oportet. At enim ex illo quatenus aut monumenta litterarum prodiderint, aut in memoria hominum resideat, nullus alius talis extitit, nisi unus Salvator et Dominus noster Jesus, qui Christus est Dei, qui quidem unus ex omnibus qui unquam de semine David regnaverint, in toto orbe terrarum filius David appellatur; hocque secundum illius ortum, qui ad humanam naturam pertinet, omnes confitentur : atque hujus regnum et manet nunc et permansurum est posthac in infinitum ævum perseverans, neque innumerabiles adversus illud insidiæ proficient, sed divina sua et plusquam humana virtute, quod divinitus afflatum atque insuperabile habuit Prophetia quæ de ipso extat, palam omni tempore demonstrabit. Ubi vero Deum per Sanctum suum jurantem audis, Patrem accipe jurantem per Deum Verbum, qui omnia sæcula antecedit, sanctum utique atque unicum suum Filium, quem varie ut Deum ante a nobis expositi sermones celebraverunt, per quem jurat Deus et Pater ipsius tanquam per dilectum, se

[1] 3 Reg. 11, 4, 5, 6. — [2] Ibid. 14.

eum qui de semine David oriatur in infinitum sæculum glorificaturum : quod ipsum etiam est factum quo tempore Verbum caro effectum est, et eum qui de semine David oriebatur assumpsit Deumque efficit. Quocirca filium quoque eumdem appellat dicens : « Ego ero illi in patrem, et » ipse erit mihi in filium[1]. » Et rursus : « Et ego primoge- » nitum ponam illum[2]. » Planissime igitur in his verbis Filius Dei primogenitus de semine David futurus dictus est, adeo quidem ut unus atque idem sit filius David cum Filio Dei, et Filius Dei cum filio David ; in quibus evidentissime primogenitus omnis creaturæ ipse Filius Dei, filius hominis futurus canebatur. Hoc autem oraculum scriptura Evangelica quasi signo impresso confirmat, ubi ait Gabriel cum astitisset, Virgini dixisse de Salvatore nostro : « Hic erit » magnus et Filius Altissimi vocabitur; et dabit ei Dominus » Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob » in æternum, et regni ejus non erit finis[3]. » Et post pauca in eodem Evangelio, Zacharias, Joannis pater, hæc de Christo divinat : « Benedictus Dominus Deus Israël, quia visi- » tavit et fecit redemptionem populo suo, et erexit cornu sa- » lutis in nobis in domo David pueri sui; sicut locutus est » per os sanctorum qui a sæculo sunt, prophetarum ejus[4]. » Quod vero promissam ipsi David æternam sedem Salvator et Dominus noster Jesus, qui Christus est Dei, neque alius ex hominum genere quispiam acceperit, satis ea quæ superius posita sunt testimonia comprobaverint, necnon ipsius Gabriel et Zachariæ, in quibus etiam illud confirmatur, quod, quatenus ad humanam ejus naturam pertinet, de semine David natus est. Cæterum, qua ratione ipsius Joseph genus sancti Evangelistæ describant, quamvis Salvator noster ex eo natus non sit, sed de Spiritu sancto et sancta Virgine,

[1] I Paralip. xvii, 13. — [2] Psal. lxxxviii, 28. — [3] Luc. i, 32 et seqq. — [4] Ibid. 68 et seqq.

quoque modo hæc ipsius Domini mater de genere ex semine David fuisse ostendatur, in primo et quæstionum et solutionum quæ ad generis Salvatoris nostri seriem atque enarrationem pertinent, explicavimus : ad illa igitur eos qui discere cupiunt remittimus, quando ad aliud scribendi argumentum præsens nos tempus revocat atque impellit.

§ II. — A PSALMO LXXI.

De Salomone et eo qui ex semine ejus procedet.

« Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio » regis. » Ac deinceps adjungit : « Et permanebit cum sole » et ante lunam, generationes generationum ; descendet si- » cut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super ter- » ram ; orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, » donec auferatur luna ; et dominabitur a mari usque ad » mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ. » Et post pauca, sic ait : « Superextolletur super Libanum fruc- » tus ejus, erit nomen ejus benedictum in sæcula, ante » solem permanebit nomen ejus, et benedicentur in ipso » omnes tribus terræ, omnes gentes beatificabunt eum[1]. » Quando ergo in Salomonem scriptus est Psalmus, primus Psalmi versiculus ad illum referatur ; quæ vero sequuntur omnia ad filium Salomonis, non Roboam, qui post illum regnavit in Hierusalem, sed ad eum qui de ejus semine ratione humanæ naturæ profectus est, Christum Dei. Quod enim neque ad Salomonem neque ad ejus successorem referri possint ea quæ in Psalmo continentur, propter ea quæ de illo cognita habentur, quicumque divinarum Scripturarum imperitus non est, facile confitebitur : etenim qui fieri potest ut de Salomone aut de ejus filio Roboam accipiantur quæ per totum Psalmum feruntur ? quale est illud : « Do-

[1] Psalm. LXXI, 1 et seqq.

» minabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad » terminos orbis terræ[1]; » et illud : « Permanebit cum sole » et ante lunam, generationes generationum[2], » et quæcumque alia his ipsis similia adjunguntur. Quapropter sine multa admodum exploratione, quæ quidem verba initio Psalmi habentur, « Deus, judicium tuum regi da[3], » sane ad illum ipsum Salomonem referantur; quæ vero sequuntur, « et justitiam tuam filio regis, » ad Salomonis filium, non illum primogenitum qui illi in regno successit (nam ille, cum soli Judaïcæ genti ne totos quidem septemdecim annos præfuisset, pessime usus est imperio), sed nec ad alium præterea quempiam eorum qui post Roboam in regno Salomonis successerint; sed ad solum a David oriendum, qui ita Salomonis filius ut ipsius David dictus est. Hic autem fuit Salvator et Dominus noster Jesus Christus : hujus enim unius, nec alterius cujuspiam eorum qui unquam fuerint, divini regni atque imperii sedes permansura est cum sole; et hic idem nec alius quispiam ex hominum genere, ante lunam et ante mundi constitutionem, tanquam is qui Dei sit Verbum, ab initio fuit; atque hic solus cœlitus in omnem terram roris instar stillavit : dictum quoque est illum ad omnes homines exortum esse, in iis quæ paulo ante a nobis exposita sunt, et justitiam permanentem usque ad vitæ consummationem, quæ lunæ sublatio nominata est. Evidenter vero Salvatoris nostri virtus dominatur atque imperat ab Eoo mari usque ad solem occidentem, quæ quidem virtus actionum suarum initium fecit a flumine, quod est aut lavacri mysterio, aut a Jordane, ubi cum primum se videndum præbuerit, hominibus cœpit esse beneficus. Ex illo ergo profectum illius inter homines regnum, universam terram peragravit. Cum vero per Libanum Hierusalem intelligatur, ut ex quamplurimis Prophetiis apparet, propter an-

[1] Psal. LXXI, 8. — [2] Ibid. 5. — [3] Ibid. 1.

tiquum in illa sanctuarium et altare, et quæ in eo ad honorem Deo thuris instar offerebantur, Christi fructus, quæ est ex gentibus Ecclesia, super Libanum extollendus canitur. Cæterum studiosior quispiam discendi, ubi per otium apud seipsum per singula verba eumdem Psalmum exploraverit, uni Domino nostro convenire quæ in eo continentur facile confitebitur; Salomoni autem, aut alii cuipiam eorum regum qui post Salomonem paucis annis non amplius uni Judaïcæ genti, non alibi quam in una Judæa terra imperaverint, nequaquam.

§ III. — AB ESAIA.

De Jesse et eo qui ex semine ejus nascetur.

« Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice » ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei, Spi» ritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitu» dinis, Spiritus scientiæ et pietatis : replebit eum Spiritus » timoris Dei : non secundum opinionem judicabit, neque » secundum loquelam redarguet; sed judicabit humili ju» dicium, et redarguet humiles terræ : et erit justitia cin» gulum lumborum ejus, et veritas indumentum laterum » ejus; et pascetur simul lupus cum agno, et bardus simul » quiescet cum hædo, et vitulus et leo simul pascentur : et » erit radix Jesse, et qui surgit imperare gentibus, in eo » gentes sperabunt, et erit requies ejus honor[1]. » Hic Jesse, qui hoc in loco indicatur, pater fuit David. Quemadmodum enim in iis Prophetiis quæ ipsam hanc antecesserunt, de fructu et semine David proditurus dicebatur, atque item de semine Salomonis; eodem modo etiam hic plurimis annis post mortem non solum David, sed etiam Salomonis, de radice Jesse, hoc est de radice Dovid proditurus quidam

[1] Isai. XI, 1 et seqq.

prædicitur. Præsens autem ratio ea dissolvet quæ in superioribus apud Judæos de Salomone credebantur, cum illius mortis tempus constet, et hæc eadem Esaias de quodam alio vaticinetur qui sit de radice Jesse et de semine David proditurus. Quod vero non ad alium quam ad nostrum Salvatorem Christum Dei, qui de radice David et Jesse ortus est, referenda sint quæ proxime citavimus, dubitaturum arbitror neminem, qui et promissum Oraculi attenderit quod ait : « Et erit radix Jesse, et qui surgit ut imperet gen- » tibus, in eo gentes sperabunt [1] ; » et rerum eventa quæ de Salvatore nostro demonstrantur. Solus enim hic ubi a morte surrexit, propter quod etiam illum surgentem vocatum esse arbitror, non Judaïco populo, sed universis gentibus imperavit, adeo quidem ut ne ulla quidem interpretatione indigere videatur oraculum, cum planissime constet in illo finem accepisse una cum aliis illud quoque : « In eo » gentes sperabunt [2]. » Quæ vero tanquam de animalibus et feris mansuefaciendis, et agrestes mores atque indomitos deposituris, in ejus adventu de quo loquitur Prophetia dicuntur, per figuram referri poterunt ad mores immites atque agrestes, et ad victus hominum feros qui per Christi doctrinam immanitatem priorem ac feritatem abjecerint. Planissime autem horum figuratus sensus aperietur, si quis radicem Jesse, quæ in Prophetia continetur, et virgam et florem ad sensum convertens interpretetur, exponatque qua ratione intelligatur justitia latera cinxisse, et veritate lumbos induisse. Sicut enim hæc non aliter possumus quam per figuratam expositionem interpretari, ita sequitur ut ea quoque accipere oporteat quæ variis in locis sub animalium nominibus proferuntur.

[1] Isai. xi, 10. — [2] Ibid.

§ IV. — AB HIEREMIA.

Ortus justus ex semine David exurgens, et hominum idem Rex, novaque constituenda appellatio iis qui sub eo regnabunt, itemque priorum peccatorum solutio.

« Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo ipsi David Ortum justum ; et regnabit Rex, et intelliget, et faciet judicium et justitiam in terra. In diebus ejus servabitur Judas, et Israël habitabit confidens ; et hoc nomen quo vocabit ipsum Dominus, Josedecim inter Prophetas[1]. In die illa, dixit Dominus, conteram jugum de collo eorum, et vincula eorum frangam, et non operabuntur amplius diis alienis, sed operabuntur Domino Deo ipsorum, et Regem David suscitabo eis[2]. » Longo admodum tempore post mortem non solum David, sed etiam Salomonis, hæc Hieremias de eo Rege qui de semine David esset oriturus, divinat : quem primo quidem Ortum vocat, neque simpliciter Ortum, sed Ortum justum, tanquam eum qui ex Sole justitiæ sit constituendus, de quo sane disseruimus in iis quæ antea de Deo Verbo demonstravimus, in quibus Dei Verbum, quod antea erat innumerabilibus appellatum nominibus, etiam justitiæ Solem nominari planum fecimus, ubi Prophetiam quæ ita ait : « Iis autem qui me timent orietur Sol justitiæ[3], » citavimus. Sicut ergo Solem justitiæ, ita etiam Ortum justum præsens oraculum surrecturum ipsi David vaticinatur : porro eumdem Regem intelligentem et facientem judicium et justitiam in terra appellat. Deinde eumdem vocat uno et eodem nomine cum eo qui multo ante decessit, David : attende enim diligenter cum illud superius : « Et suscitabo ipsi David Ortum justum[4] ; » tum illud quod ad extremum additum est : « Et David Re-

[1] Jerem. XXIII, 5 et seqq. — [2] Id. XXX, 8, 9. — [3] Psal. LXXI, 7. — [4] Jerem. XXIII, 5.

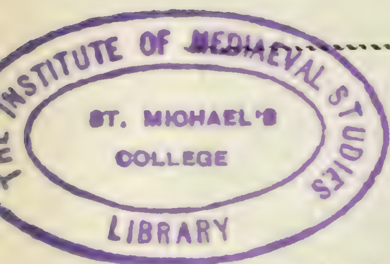
» gem suum suscitabo ei[1]. » Cui vero ei, nisi ipsi David? huic enim dixit se suscitaturum Ortum justum. Zacharias item de eodem vaticinans, Ortum illud similiter vocat : « Ecce vir, Ortus nomen ei, et subter eum orietur justi- » tia[2]. » Et rursus : « Vocabo servum meum, Ortum[3]. » Sed enim nullus post Hieremiæ tempora, ac ne post Zachariæ quidem, apud Judæos talis extitit, ut Oriens justus vocaretur et intelligens Rex, et faciens judicium et justitiam in terra. Quod si quis dicat in his Jesum filium Josedech significari, dicendum erit quod ratio hæc illi constare non potest : nam hic neque de genere David fuit, neque tanquam rex regnavit : quomodo autem illi potest accommodari illud? « Et David Regem suscitabo ei[4]? » cum et ex tribu Levi et ex ordine pontificio fuerit, et genere a David alienus, neque rex ullo modo extitisse memoretur? Quare si nullus alius invenitur talis, tempus jam fuerit eum de quo in his oraculis mentio facta est, et de quo illa præcipue loquuntur, fateri unum esse Salvatorem ac Dominum nostrum, qui alibi et lux mundi et lumen gentium vocatur. Ipse igitur etiam hoc loco fuerit de quo Propheta loquitur, et sane absque mendacio constitit vaticinium. Solus enim de semine David qui eodem nomine cum prisco suo parente ad sensum sit dictus, quando ex interpretatione ille est manu potens, judicium et justitiam per suam ipsius doctrinam omnibus qui essent in terra nuntiavit, et solus omnium eorum qui unquam fuerint non in parte aliqua orbis regnavit, sed in omni prorsus terra, et solus ut exoriretur justitia auctor fuit, quemadmodum de ipso in Psalmo dictum est : « Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis. » Judas autem atque Israël, qui in diebus illius servandi sunt, omnes sunt qui illius pietatem ac cultum ex Judaïco populo acceperint, Apostoli ejusdem et Discipuli et Evange-

[1] Jer. xxx, 9. — [2] Zach. vi, 12. — [3] Id. iii, 8. — [4] Jer. xxx, 9.

listæ, aut etiam omnes qui in occulto Judæum verumque Israël conservent, eum utique qui secundum sententiam Deum videat. « Non enim qui in aperto Judæus est, *inquit* » *Apostolus,* neque quæ in aperto in carne est circumcisio, » sed qui in occulto Judæus, et circumcisio cordis in spiritu » non in littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo » est[1]. » Hos igitur ex Christi vocatione Judæum in occulto et verum Israël referentes, alio nomine esse vocandos dicit, non utique Judæos aut Israël, sed novo quodam præter hæc. « Hoc enim, *inquit,* nomen quo vocabit eos Dominus Jo- » sedecim, » quod ex interpretatione est, qui justi sunt Dei. Considera autem num forsitan a Josue factum sit nomen, et Josedecim discipuli Jesu appellentur apud Deum, qui apud homines quidem Græco quodam more a Christo denominentur, Hebraïca autem lingua tam apud ipsos quam apud Prophetas, ab ipso Jesu tanquam per illum servati Josedecim. Ex quo illud dictum est : « Et hoc nomen quo vocabit » eos Dominus Josedecim inter Prophetas[2]. » Nam qui ejus de quo Prophetia loquitur, inquit, populus futurus est, cum ad sensum acceptus Judas sit atque Israël, ab Josuë nominabitur Josedecim, atque hac, inquit, appellatione vocabuntur non apud homines, sed apud Deum et apud Prophetas ejus. Attende enim diligenter ipsum oraculum, dum ait : « Et hoc nomen quo vocabit eos Dominus, Josedecim in- » ter Prophetas[3], » quod nomen, ut dixi, in nostram linguam conversum justos Dei significat. Cum autem hi sic servandi sint, antiquum et grave acerbissimorum dæmonum se contriturum jugum, et quibus antea tenebantur impietatis vinculis, ea se perfracturum pollicetur Deus. Quocirca non amplius alienis inservient, sed uni ipsi fructum gratissimum afferent. Huc adde illud quod in secundo Psalmo de adventu Christi vocationeque gentium dicit Oraculum : « Dis-

[1] Rom. II, 28 et seqq. — [2] Jerem. XXIII, 6. — [3] Ibid.

» rumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum » ipsorum[1], » cui cognatum et simile esse arbitror quod nunc in manibus est, dicens : « In die illa, dixit Dominus, » conteram jugum de collo eorum, et vincula eorum con- » fringam, neque operabuntur amplius diis alienis, sed ope- » rabuntur Domino Deo suo[2]. » Cæterum, quod *de fructu quidem ventris David*, et *de semine Salomonis, deque radice Jesse* Christus Dei oriturus sit dictus, quod etiam ipsum factum est, quando cum innumerabilibus aliis appellationibus, etiam David ipsum divina vocant oracula, satis abunde probaverint ea quæ jam dicta sunt. Quod vero etiam de tribu Juda dicatur proditurus, ne quærendum quidem fuerit, cum ex alia nulla tribu quam ex hac ipsa ortus sit ipse David. Porro idem hoc plenioris cujusdam fidei gratia oraculum quoque illud ostenderit, quod apud Mosem in hunc modum se habet :



CAPUT QUINTUM.

A GENESI.

Quemadmodum ex tribu Juda nascetur qui Christus est Dei, idemque gentium expectatio constituetur.

« Juda, te laudabunt fratres tui, manus tuæ in tergo ini- » micorum tuorum, adorabunt te filii patris tui. Catulus » leonis Juda; de germine mihi, fili, ascendisti, recumbens » dormivisti ut leo et ut catulus, quis excitabit eum? Non » deficiet princeps de Juda, neque dux de fœmoribus ejus, » donec veniat cui repositum est, et ipse erit expectatio » gentium[3]. » Cum duodecim apud Hebræos tribus essent,

[1] Psal. II, 3. — [2] Jerem. XXX, 8, 9. — [3] Genes. XLIX, 8 et seqq.

ex quibus gens universa constabat, unius harum primus parens ac princeps extitit Judas, ad quem ea quæ modo citavimus ab Oraculo directa sunt, quæ de illo ipso Christum proditurum significent. Quod si eodem congesseris, et huic quam nunc tractamus eas item quæ in superioribus positæ sunt Prophetias apposueris, invenies simili ratione ad quoddam signum commune, unum atque eumdem nuntiari. Illa quidem de eo dicebat « qui de radice Jesse esset surrectu» rus[1]. Et erit qui surgit imperare gentibus, in ipso gentes » sperabunt[2]. » Alia vero de filio Salomonis : « Et domina» bitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad fines » orbis terræ[3]. Et benedicentur in eo omnes gentes[4]. » Ea vero quam nunc tractandam assumpsimus, itidem : « Donec » veniat, *inquit*, cui repositum est, et ipse erit expectatio » gentium[5]. » Quod si hæc de gentibus oracula concordant, et ostensum est quemadmodum ea quoque quæ hæc ipsa antecesserunt ad Salvatorem nostrum spectant, nihil amplius fuerit impedimento quin hoc ipsum quoque quod nunc tractamus, eumdem illum respiciat; quandoquidem jam concessum est consentanea inter se ab omnibus illis divinari, præsertim cum usque ad tempora adventus Salvatoris nostri Judaïcæ gentis principes, ejusdemque duces, ex majorum suorum successione permanserint, una vero cum ejus adventu defecerint, gentiumque pariter expectatio finem ipsius Jacob vaticinio imposuerit. Igitur hoc etiam in loco Christus, qui ipse non alius de tribu Juda proditurus significatur, quique ex David et Salomone, atque ex radice Jesse exiturus ferebatur, ex eadem tribu profectus ostenditur : nam Jesse quidem filius fuit David, ipsius autem David Salomon, qui de tribu Juda oriundi sunt. Erit ergo ex eadem Salvator ac Dominus noster : sicut etiam divinus

[1] Isai. XI, 1. — [3] Id. XIV, 32. — [2] Psalm. LXI, 8. — [4] Gen. XXII, 18. — [5] Id. XLIX, 10.

Evangelista Matthæus in ejus genere narrando testificatur, dicens : « Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii » Abraham. Abraham genuit Isaac : Isaac autem genuit Ja- » cob : Jacob autem genuit Judam[1], » et cætera. Sed quando harum rerum propriam demonstrationem explicavimus, tempus jam fuerit intueri quibus temporibus ea quæ Prophetæ prædixerant completa sint.

[1] Matth. I, 1 et seqq.

LIBER OCTAVUS.

PROOEMIUM.

Cum antea demonstraverimus in quam multis Scripturæ div[illegible] locis Dei Verbum ad homines venturum caneretur, un[illegible] et quomodo iis qui in terra versarentur vide[illegible]icis apud Hebræos vocibus nuntiaretur; et qu[illegible]lius, sed ipse ille esset Dei Filius, qui omnia sæ[illegible]t, quemque in aliis et Deum, et Dominum, et [illegible]eratorem, et magni consilii Angelum, et D[illegible] esse antea didicimus : sequitur ut post illa o[illegible]erius explicata sunt, ejusdem adventus temp[illegible]ursus Propheticis prædictionibus ac testim[illegible]tremus, indeque initium hujusce rei capiam[illegible]n enim quibus Christi adventus futurus esset si[illegible] hæc fore, sacræ Litteræ nuntiant. Cum tria i[illegible]rent apud Hebræos magistratuum genera, a quibus ge[illegible] ipsa nomen et decus obtinebat, unum regium, alterum propheticum, tertium pontificium, horum simul omnium dissipationem atque extremam eversionem significare adventu Christi adesse vaticinantur; argumenta vero atque indicia eorumdem esse temporum, cum Mosaïco ritui finem injectum, tum ipsius Hierusalem templique quod in sacra erat solitudine, tum etiam universæ Judaïcæ genti ab inimicis atque hostibus jugum servitutis impositum. Sed alia præterea eorumdem subjiciunt signa temporum, abundantiam pacis, principatuum rerumque pu-

blicarum quæ a condito ævo fuissent per singulas gentes atque urbes interitum, a simulacrorum cultu quo plures sive dii sive dæmones colebantur aversionem, unius supremi opificis Dei cognitionem ac venerationem. Hæc igitur universa, quorum nihil quondam temporibus Prophetarum erat, sub ipsius Christi adventum futura divina oracula prædicabant; quæ etiam cum ipsis oraculis concordantia suum finem attigisse, haud ita multo post demonstrabuntur. Cæterum cur non prius, sed nunc duntaxat hisce extremis temporibus post longum multumque ævum Christus videndum seipsum in vita præbuerit, causæ quidem antea quoque dictæ sunt, verumtamen etiam nunc paucis atque in summa repetentur. Cum multus esset quondam, qui humanas animas obtenebraret, impietatis et amentiæ squalor, et gravis quædam a Deo alienatio omnem vitam hominum subegisset atque occupasset, adeo ut ab agrestibus et immitibus feris nihil differre homines viderentur, tum illi neque civitates neque respublicas neque leges, neque honestum quidquam aut vitæ conducibile noverant, neque vero scientias ullas aut artes animo complectebantur, virtutis autem ac philosophiæ ne minimam quidem notionem tenebant; sed in solis desertis locis, in montibus ac speluncis et vicis degentes versabantur, et latronum instar eos qui propius accessissent invadebant, nec aliunde sibi victum quærebant quam ex eorum oppressione quos imbecilliores nacti essent : iidem porro neque supremum Deum, neque ullum religionis veræ modum noverant, sed solis quibusdam naturalibus notionibus instincti, existere quidem in rebus divinam quamdam vim, Deumque esse ac nominari, et eam salutarem ac beneficam sentire appellationem, naturali quadam doctrina fatebantur; ut vero non aliud quidquam putarent quam eum qui est supra omnem quæ cernitur naturam, nequaquam adduci poterant. « Proinde nonnulli quidem eorum cultum

» suum tribuerunt, ac servierunt creaturæ potius quam » Creatori : alii vero evanuerunt in cogitationibus suis, et » obscuratum est insipiens cor eorum, adeo quidem ut mu- » taverint gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem ima- » ginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, » et serpentium[1]. » Itaque mortuorum virorum quorumdam potentium, aut etiam tyrannorum qui antiquitus fuissent, cum imagines pro simulacris erexissent, hisque divinum tribuissent cultum, tum deformia atque impudica eorumdem facta quasi deorum gesta pulcherrima venerari theologicis quibusdam ritibus instituerunt. Qui igitur fieri potuisset ut in tali statu vitæ degentibus, atque in tanta profunditate malitiæ versantibus, sapientissimum atque omnem virtutem in se continens Christi Verbum, dum summam perfectamque nuntiat philosophiam, accommodaretur? quapropter illos divina omniaque curans justitia, quasi agrestem et nocentissimam sylvam attondens atque amputans, nunc quidem diluviis, nunc autem incendiis castigabat; interdum vero eosdem mutuis bellis et cædibus et obsidionibus assiduis tradebat, quippe quos ipsi dæmones, ipsi, inquam, illi quos deos suos censebant, in furores bellorum, quibus contra se invicem grassarentur, inflammarent. Ex quo fiebat ut nullos inter se aditus haberent finitimi, sed impermixta incommunicabilisque hominum esset illis temporibus vita : paucos autem quosdam, ut in ejusmodi statu, et facile numerabiles, quorum sacra apud Hebræos oracula meminerunt, Dei studiosos amicosque nacta, hos ipsos et responsis alloquebatur, et ad divinas visiones admittebat, eosdemque interim quasi manu captans curabat, et legibus quas Moses fixerat cultiores reddebat. Sed ubi jam ex legibus quæ his ipsis datæ fuerant, atque ex Propheticis posthac disciplinis, in omnes homines fragrantiæ cujusdam instar profusis

[1] Rom. I, 25 et seqq.

quod supererat multorum animi mansuetiores evaserant, multisque gentibus et civiles mores et legum institutiones constabant, virtutisque ac philosophiæ nomen apud multos audiebatur, quasi prisca illa feritate desinente, et agresti immanique victu in mitiorem jam commutato; ipse jam tum temporis opportunitatem nactus, ipse, inquam, perfectorumque institutorum disciplinarumque perfectus cœlestisque magister, veræque Dei notitiæ introductor, Deus Verbum seipsum exhibuit, ad præscriptum humanæ a se assumendæ naturæ tempus; unamque gentibus universis tam Græcis quam barbaris, omni utique humano generi, Patris sui clementiam pietatemque nuntiare tum cœpit, et ad unam cunctos homines in Deo adhortari salutem, ipsamque veritatem, veræque religionis lumen, necnon cœleste regnum ac sempiternæ vitæ promissionem omnibus ipse prior spondere ac parare. Hactenus igitur hæc dicta sint de temporibus, quam utique ob causam non jam diu, sed nunc demum Christus Dei in omnes homines suum lumen emiserit : cæterum ad superiora redeuntes, temporum adventus illius particulatim quæ signa extiterint consideremus, Evangelicasque imprimis de ortu ejus voces annotemus. Matthæus igitur tempus quo ille in corpore humano videri cœpit, in hunc modum narrat : « Cum esset, *inquit,* » natus Jesus in Bethlehem Judææ, in diebus Herodis re» gis[1]. » Et paulo post : « Audiens, *inquit,* quod Archelaüs » regnaret in Judæa pro Herode patre suo[2]. » Lucas autem quo tempore ille et docere et seipsum ostendere cœperit demonstrat, ubi ait : « Anno quinto decimo imperii Tibe» rii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarcha » autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrar» cha Ituriæ et Trachonitidis regionis, et Lisania Abilinæ » tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna et Caïpha[3]. »

[1] Matth. II, 1. — [2] Ibid. 22. — [3] Luc. III, 1 et seqq.

His igitur si Jacob prophetiam quæ est apud Mosem apponamus, operæ prætium fecerimus ; quæ in hunc modum se habet :

CAPUT PRIMUM.

A GENESI.

Quibus temporibus Christus ad homines advenerit, quemadmodum quibus temporibus regnum apud Hebræos defecerit, iisdem gentium instabit expectatio : quod sane etiam factum est sub ipsum Salvatoris nostri adventum.

« Vocavit autem Jacob filios suos, et dixit : Congregamini ut annuntiem vobis quid eventurum sit vobis in diebus novissimis : congregamini et audite, filii Jacob, audite Israël patrem vestrum [1]. » Deinde ubi prioribus filiis alia aliis crimina objecit, tanquam iis qui ob suam ipsorum culpam eo quod nunc dicendum est oraculo indigni evasissent, quarto eorum, tanquam ei qui reliquos fratres probitate vitæ anteiret, hæc futura prædicit : « Juda, te laudabunt » fratres tui : manus tuæ in tergo inimicorum tuorum : adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda : de germine, fili mi, ascendisti ; recumbens dormivisti ut leo et » ut catulus. Quis excitabit ipsum ? Non deficiet princeps » de Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniant » quæ ipsi reposita sunt ; et ipse expectatio gentium [2]. » Considera, quæso, primum quænam ea esse dicat quæ ipsi reposita sunt ; et vide num ea sint quæ ad Abraham et ad veteres eidem similes patres de vocatione gentium Deus olim canens responderit. Scriptum igitur est quemadmodum ad Abraham Deus dixerit : « Et eris benedictus, et be-

[1] Gen. XLIX, 1 et seqq. — [2] Ibid. 8 et seqq.

» nedicam benedicentibus tibi, et maledicentibus tibi male- » dicam, et benedicentur in te omnes tribus terræ[1]. » Et rursus : « Abraham vero, *inquit,* futurus est in gentem » magnam et multam, et benedicentur in ipso omnes gen- » tes terræ[2]. » Sed etiam ipsi Isaac similia in hunc modum respondet Oraculum : « Et multiplicabo semen tuum sicut » stellas cœli, et benedicentur in semine tuo omnes gentes » terræ[3]. » Ipsi item Jacob olim talia dicta sunt : « Ego » Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac : ne ti- » meas ; » et cætera : « Et benedicentur in te omnes tribus » terræ[4]. » Et alias dixit ad ipsum Deus : « Ego Deus tuus, » cresce et multiplicare ; gentes et congregationes gentium » egredientur de te, et reges de lumbis tuis egredientur[5]. » Cum tam multa de vocatione gentium oracula Jacob antea percepisset, et liberos mares duodecim numero genuisset ; omnibus illis extremo suo tempore convocatis, circumspiciebat de cujus illorum propagatione divina oracula finem suum essent acceptura ; deinde cum tribus primis crimina propria objecisset, docuit deinceps quemadmodum, propter scelera quæ ipsi ausi fuerant, non in ipsis complenda essent quæ in prioribus oraculis eventa continebantur : cum autem venisset ad quartum, qui Judas fuit, tum vero oraculum quod ipsi olim responsum fuerat, *reges de lumbis tuis egredientur*[6], ex hujus posteritate suum finem accepturum planissime cecinit ; constat enim quemadmodum de tribu Juda regium genus extiterit, et simul Dei responsa gentiumque promissa quibus instarent temporibus ostendit : atque ex eo proditurum esse docuit eum qui esset omnibus gentibus cunctisque tribubus terræ similis ipsi Abraham benedictionis auctor futurus. Hæc igitur universa fuerunt quæ ipsi Juda reposita erant, ea videlicet quæ de ipsis gentibus

[1] Genes. XII, 3. — [2] Id. XVIII, 18. — [3] Id. XXVI, 4. — [4] Id. XXVIII, 13 et seqq. — [5] Id. XXXV, 11. — [6] Ibidem.

olim responsa fuerant : et illud, « Reges de lumbis tuis egre-» dientur[1], » quare etiam reliquis fratribus antepositus regiam ipsam cæterisque illustriorem tribum sortitus est? Continuo enim in totius populi ordinatione ipsius Mosis temporibus reliquis tribubus hunc præesse imperat Deus; scriptum est enim : « Et locutus est Dominus ad Mosem et » Aaron dicens, Singuli per turmas, signa atque vexilla et » domus cognationum suarum castrametentur filii Israël » in conspectu Domini per gyrum tabernaculi testimonii, » et castrametantes primi ad orientem acies castrorum fi-» liorum Juda cum copiis suis[2]. » Ac deinceps in iis quæ ad innovationem tabernaculi referuntur : « Dixit Dominus ad » Mosem : Princeps unus per singulos dies offeret munera » sua : et fuit offerens primo die munus suum Naasson, fi-» lius Aminadab, princeps de tribu Juda[3]. » Et in libro Jesu Nave cum terra Promissionis sorte cæteris tribubus distributa esset, sine sorte, omniumque prima, tribus Juda propriam terræ partem accepit. Sed etiam post mortem Jesu rogaverunt filii Israël in Domino, dicentes : « Quis » ascendet ante nos contra Chananæum, et erit dux belli » in eum? Et dixit Dominus : Judas ascendet; ecce dedi » terram in manus ejus[4]. » Plane igitur omni Israël præesse tribum Juda Deus in his verbis jubet. Quocirca deinceps scriptum est : « Et ascendit Judas, tradidit Dominus » Chananæum et Pherezæum in manus ejus[5]. » Et rursus : « Et bellaverunt fili Juda in Hierusalem et comprehende-» runt eam; et descenderunt filii Juda in Chananæum[6]. » Et rursus : « Et abiit Judas cum Symeon fratre suo[7]. » Et deinceps : « Et fuit Dominus cum Juda, et possessit mon-» tem. » Et post hæc : « Et ascenderunt filii Joseph ipsi » quoque in Bethel, et Judas cum ipsis[8]. » Itaque cum in

[1] Gen. xxxv, 11. — [2] Num. ii, 2 et seqq. — [3] Id. vii, 11, 12. — [4] Jud. i, 1, 2. — [5] Ibid. 4. — [6] Ibid. 8. — [7] Ibid. 17. — [8] Ibid. 22.

libro Judicum diversis temporibus (tametsi diversarum tribuum esse videbantur) judices populo præessent, tribus tamen Juda in universum totium gentis dux erat; id ipsum vero temporibus David successorumque ejus multo magis, quippe cum plane de tribu Juda illi extiterint, et regnum usque ad Babylonicam ipsorum cladem produxerint, post quam cladem iis qui de illa servitute in patriam terram reversi sunt rursus præfuit Zorobabel, Salathiel filius de tribu Juda. Inde etiam Scriptura quæ Paralipomenon dicitur, duodecim tribuum Israël seriem generis enarrans, ab ea quæ est ipsius Juda fecit initium : ergo ipso ordine sequitur ut etiam posterioribus temporibus fateamur eamdem tribum reliquis præfuisse, quamvis in parte aliqua varii diversique populo præficerentur, quorum sigillatim genus solita diligentia enarrare nequaquam nos possumus, propterea quod nullus amplius fertur divinus liber qui ex illo usque ad tempora Salvatoris nostri narrationem continuaverit. Verumtamen et fama et ratio dictabit durasse tam diu tribum Juda, quamdiu tota gens libertate et suis legibus utens, sub domesticis principibus ducibusque vitam egerit. Porro hoc illis contigit ab initio usque ad tempora Augusti, in quibus cum Salvator noster Jesus hominibus se vivendum præbuerit, tum vero in servitutem Romanis universa gens cessit; et pro patriis ac legitimis ducibus primus Herodes externus illis præfuit, et rex Augustus. Quamdiu igitur non defecit princeps de Juda, neque dux de fœmoribus ejus, Prophetiarum tempora appositis principum gentis nominibus notabantur : sic enim Esaias sub regibus Ozia, Joathan, Achaz et Ezechia, qui in Judæa regnarunt, prophetiam suam contexit; similiter Osee : Amos vero in diebus Oziæ regis Juda, et in diebus Jesu filii Joas regis Israël; et Sophonias in diebus Josuæ filii Amon regis Juda : similiter Hieremias. Sed ubi defecit princeps de Juda, et dux de fœmoribus ejus,

cum expectatio gentium, de qua Prophetæ locuti fuerant, jamjam per Christum vitam esset illustratura, non amplius reges Juda censeri neque duces Israël cœpere; sed his ipsis, quemadmodum Prophetiæ significaverant, suo certo et finito tempore deficientibus, primus quidem Augustus, secundus autem Tiberius, et aliarum et Judaïcæ gentis nuncupati sunt reges; necnon alii secundum hos ipsos Judææ procuratores atque tetrarchæ, quibus annumeretur Herodes, a Judæorum genere, ut jam antea dixi, alienus, qui etiam ipse a Romanis Judæorum principatum accepit. Cum hactenus hæc observaverimus, tempus jam fuerit ipsius Prophetiæ contemplationem attingere, « Juda, te laudabunt fra- » tres tui[1]; » cum duodecim omnino essent filii Jacob, eorum quartus fuit Juda, quemadmodum antea diximus, unus etiam ipse de principibus tribuum gentis Hebraïcæ : sed quod non ipsum illum respicerent ea quæ quasi ad ipsum a patre dicta sunt, ii planissime intellexerint qui verba divinæ Scripturæ diligenter attenderint, et imprimis ea quæ in sermone Jacob continentur, ad filios dicentis : « Vocavit autem » Jacob filios suos et dixit : Congregamini, et annuntiabo » vobis quid eventurum sit vobis in diebus novissimis; con- » gregamini et audite, filii Jacob, audite Israël patrem ves- » trum[2]. » Plane enim in his pollicetur se prædicturum eis quæ ipsis eventura sint longo post tempore, et, ut ipse ait, in novissimis diebus. Præterea illa ipsa quæ quasi ad Judam dicta sunt, nullo modo in primo viro accommodari possunt : non enim fratres sui Judam illum laudaverunt; etenim pro quibus tandem præclare gestis debuerunt hoc facere ? sed ne adorarunt quidem illum filii patris sui. Longe autem magis Oraculum conveniret si ipsi Joseph dictum esset, quandoquidem hunc ipse Judas una cum reliquis fratribus adorasse perhibetur, tametsi id ipsum ante hujus Prophetiæ

[1] Gen. XLIX, 8. — [2] Ibid. 1, 2.

verba : posthac enim ne ipsi quidem Joseph tale quidquam contigisse, ac multo etiam minus ipsi Judæ, historia significat. Et illud : « Recumbens autem dormivisti ut leo et ut » catulus [1], » majorem sane postulaverit contemplationem, quam ea sit quæ Judam respiciat. Quin etiam illud quod antea dictum est : « Non deficiet princeps de Juda, neque » dux de femoribus ejus, donec veniant quæ ipsi reposita » sunt, et ipse expectatio gentium [2], » tempora mihi significare videtur ejus de quo Prophetia loquitur adventus : hoc enim, inquit, non erit donec illud eveniat; neque enim prius desinent in Judaïca gente principes ac duces, quam gentium veniat expectatio, et quæ reposita sunt ei de quo Propheta loquitur. Hæc autem interpretans Theodotion, ab ipsis Septuaginta non differt. Aquila vero in hunc modum exposuit : « Non suscitabitur sceptrum de Juda, et qui ex- » quisite cognoscat de medio pedum ejus, donec veniat et » ipsi congregatio populorum. » Ubi cum dicatur, Non deficiet princeps de Juda, hoc item non de ipso illo primo Juda oportet accipere, sicut nec illud, « Juda, te laudabunt fra- » tres tui, » et quæ sequuntur, ad eumdem illum referri possunt : multis enim sæculis principes ac duces in Judaïca gente extiterunt, qui de illius viri genere profecti non sunt. Primus namque ipse Moses dux populi fuit, qui non de Juda, sed de Levi natus est : deinde Jesu de tribu Ephræm, post quem præfuit Debbora de tribu item Ephræm, et Barac de tribu Nephthalim, post quem Gedeon de tribu Manasse, deinde filius Gedeon, et post hunc Thola de eadem tribu, postea Esebon ex Bethlehem, et post hunc Ailon de tribu Zabulon; hunc secutus est Labdon de tribu Ephræm, deinde Sampson de tribu Dan; postea cum sine principe essent, præfuit ipsis Eli sacerdos de tribu Levi : hi cuncti judices qui judicabant Israël non de genere ipsius Juda,

[1] Genes. XLIX, 9. — [2] Ibid. 10.

sed ex diversis tribubus ex alia alius oriundi; et qui post hos primus apud eos regiam dignitatem accepit Saül, de tribu fuit Benjamin. Quomodo igitur illud : « Non deficiet princeps de Juda, neque dux de femoribus ejus[1] » (ut quispiam fortasse putaverit), ad principes de tribu Juda ac duces referetur, quando videntur, ex quo tempore mortuus est Jacob, totis propemodum mille annis, non ex una tribu ipsius Juda profecti, sed ex alia alius usque ad tempora David? Quod si post tam multos et David, et qui ipsi David in regno apud Judaïcam gentem successerunt, de tribu Juda nati sunt, sciendum tamen tibi est quod hi ipsi ne totos quidem quingentos annos totius gentis regnum obtinere potuerunt, sed trium duntaxat tribuum, ac ne harum quidem solidarum, quippe cum iisdem temporibus alii quidam in parte gentis ampliore et in totis novem tribubus regnaverint : nam post mortem Salomonis, cum tota gens ab Juda divisa fuerit, ipsius David successores trium, ut dicebam, tribuum, ac ne harum quidem solidarum in Hierusalem reges fuerunt usque ad Babylonicam cladem. Iisdem vero temporibus in civitate quæ vocatur Samaria, novem tribuum duces non de tribu Juda, sed ex aliis alii extiterunt : quorum primus Hieroboam fuit, de tribu Ephræm, ac deinceps hunc secuti sunt; ut ne mediis quidem temporibus a David usque ad tempus quo in Babylonem captivi ducti sunt, ulli de tribu Juda universæ genti præfuerint. Porro autem quid dicendum est, quemadmodum post reditum de Babylone rursus quingentis annis amplius usque ad Christi ortum vixerint, eo statu civitatis utentes in quo soli optimates rem administraverint? pontificibus utique toti genti imperantibus, quorum nullus plane de tribu Juda oriebatur? ut jam ex his omnibus perspici possit, non ad primum illum Judam neque ad illius successo-

[1] Genes. XLIX, 10.

res referendum esse oraculum illud, dicens : « Non deficiet » princeps de Juda, neque dux de femoribus ejus[1] ; » sed ea quæ ad hunc locum pertinent uno duntaxat modo constare posse, si secundum ea quæ prius a nobis de tota tribu exposita sunt, hæc ipsa intelligenda esse dixerimus. Hæc enim tribus ab initio et ab ipsius usque Mosis temporibus universæ gentis dux fuit : itaque secundum hujus principatum, utpote quam Deus cæteris ab initio præfecerit, et ipsa regio etiam nunc ab ea ipsa tribu Judææ vocabulum obtinet, et omnis illorum conventus Judæorum appellatur. Sic igitur intelligamus quod dictum est, tanquam si manifestius dixisset, Non desinet toti genti præesse tribus Juda ; ex quo Symmachus : « Non auferetur, *inquit,* potestas de Juda ; » sic utique juris cujusdam amplioris et principatus auctoritatem ejus quæ postea futura esset tribus Juda, nobis intelligendam proponens. Hujus enim neque sceptrum, ut Aquila inquit (regii porro principatus signum hoc erat), neque potestatem, ut Symmachus, sublatum iri vaticinatur, donec veniat, inquit, cui repositum est, atque ipsum fore expectationem gentium. Sed quam tandem expectationem, nisi de qua olim et ipsi Abraham et iis qui Abraham secuti sunt patribus oracula reddita sunt ? Primum igitur admirari operæ prætium fuerit, quid ita, cum duodecim Hebræorum tribus essent, a nulla alia, nisi ab una ipsius Juda, gentis etiam nunc appellatio usurpetur ? quod ego quidem non ob aliud contigisse arbitror, quam ob ipsius Prophetiæ oraculum, quod uni tribui Juda principatus dignitatem attribuit. Quinetiam patria ipsorum terra eadem de causa Judææ appellationem sortita est. Cur enim, quæso, cum duodecim fuerint, non ab eorum primo Ruben gens eorumdem appellata est, cum præsertim natu maximi potiores in lege divina haberentur ? cur non item a Levi, qui et ætate et sacræ

[1] Gen. XLIX, 10.

functionis honore Judam anteibat? Cum vero ipsi Joseph quondam non modo Ægypti universæ, sed etiam suorum imperium obtigerit, cumque ab illo oriundi multis post sæculis diu admodum totis ejus gentis novem tribubus præfuerint; cur non ab eo potissimum tota gens ipsaque regio nomen accepit, quandoquidem ob eos ipsos quos ab Joseph oriundos diximus, longe honestius probabiliusque erat totam gentem totamque regionem a primo illo ipsorum parente denominari? Denique præter hos omnes, quis non concedat merito illos a Benjamin fuisse denominandos, cujus posteritati ac tribui celeberrima ipsorum civitas, quæ regum apud ipsos domicilium fuit, et quod in ea sanctissimum Dei templum erectum est, in sortem concessit? Attamen neque ab harum aliqua, neque a reliquarum, sed ab una ipsius Juda tribu totius gentis ac regionis appellatio ducta est, sicut Prophetia prædixerat. Sic sane illud, *Non deficiet princeps de Juda,* ad ipsam tribum a nobis relatum est, et hoc uno duntaxat modo oraculi veritas locum habet. Namque a Mosis usque temporibus deinceps non defecerunt particulares quidem ipsorum principes, qui ex diversis, ut dictum est, tribubus genti præfuerint, in universum autem tribus Juda, quæ totius gentis principatum tenuerit. Exemplo autem id quod nunc dictum est tibi apertius liquebit. Ut enim in Romano imperio singularum gentium procuratores et præsides, prætoresque et castrorum præfecti, et qui omnes dignitate anteeunt reges, non omnino omnes de ipsa Romana urbe capiuntur, neque de Remi sive Romuli genere, sed ex innumerabilibus, alius aliunde, nationibus; omnes tamen et reges, et qui post ipsos secundo loco principes præsidesque habentur, Romanorum appellatione notantur; et Romanorum denominatur imperium, et eamdem denominationem in universum omnes magistratus attingunt : sic etiam in re-

bus Hebræorum constituere intelligereque oportet, tanquam una quidem in universum tribus Juda totam gentem de suo nomine illustrem reddiderit, particulares vero duces ac reges ex diversis extiterint tribubus, qui tamen communi illa Judæ appellatione honorem acceperint. Non alio ergo quam ad totam tribum referatur illud quod a Propheta dictum est : « Juda, te laudabunt fratres tui [1]. » Noverat enim illam, tanquam prærogativæ munus consecutam, honore cæteris tribubus esse anteponendam ; et quoniam princeps fuit in bellis, et sola in apparatibus præliorum adversus hostes genti suæ universæ præfuit, merito deinceps ad eamdem illud quoque dicitur : « Manus tuæ in tergo ini» micorum tuorum [2]. » Deinde propter principatum propterque regiam dignitatem, *catulus leonis* esse dicitur. Gloriæ igitur sibi tribuens hic tum generis princeps, tum etiam Propheta hujusce tribus dignitatem, adjungit quod sequitur : « De germine, fili mi, ascendisti. » Illud autem, « Re» cumbens dormivisti ut leo et ut catulus leonis [3], » ejusdem tribus magnificum animi ingenium et confidens ostendit, quodque nullis extrinsecus ingruentibus rebus concutiatur, et quod tum intrepidum se præbeat, tum contemptui habeat inimicos. Illum vero hoc modo se habentem, ac potius ipsam tribum quæ hujusmodi sit, quis, inquit, excitabit ? ubi cum magnum quemdam et admirabilem et rarum et spectatu difficilem fore significaverit eum qui sit hujuscemodi tribum de sede excitaturus, deque principatus gradu ac dignitate exturbaturus, tum demum quisnam hic sit nos admonet, docetque hunc illum esse qui expectatio gentium sit futurus, qui videlicet a Propheta non prius inter homines videndus prædicitur quam et princeps deficiat, et dux amoveatur, et de principatu exturbetur tribus Juda. Cæterum quisnam, quæso, alius sit, quam Salvator et Dominus

[1] Genes. XLIX, 8. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 9.

noster Jesus Christus, in cujus ortu, sicut proxime exposita Prophetia volebat, ex Judæis quidem defecerunt principes ac duces qui genti præsiderent, ipsa vero tribus Juda una cum tota gente, principatu ac regno quod ab initio obtinuerat spoliata, Romanis etiam nunc dominantibus ex illo ad hunc usque diem famulatur, qui una cum reliquis gentibus etiam Judæos subegere. A quibus item Herodes primus externo genere ortus, et imperatoris Augusti et Romani senatus auctoritate rex declaratus est. Fuit igitur Antipatri filius hic Herodes : ipse vero Antipater Ascalonita, ab eorum nescio quo ortus qui, in templo Apollinis versantes, sacri servi appellabantur; qui cum uxorem duxisset quamdam cui nomen quidem Cyprinæ, genus vero ex Arabia, Herodem creavit. Hic igitur primus tali genere natus, Hyrcanum, qui ultimus ex successione ac serie pontificum Judæis præfuit, et in quo domesticus Judaïcæ gentis principatus defecit, necatum tollit de medio : isque primus, ut dicebam, externo genere Jrtus, oudæorum rex est appellatus. Hujus ergo temporibus cum Jesus Christus esset natus, Judæ tribus dignitas sublata est : sublatum est Judæorum et imperium et regnum, completa est proxime exposita Prophetia, « Non deficiet princeps de Juda, neque dux de femoribus » ejus, donec veniant quæ reposita sunt ei[1]. » Hunc autem dicit futurum non Judaïcæ gentis, sed gentium expectationem. Quoniam igitur reposita erat illa gentium vocationis expectatio, quæ ex oraculo ipsi Abrahæ promissa est, cum ex Judaïca gente jam defecissent et principes et duces, translatumque ab ea esset imperium in Romanos et in illum Herodem de quo dictum est : merito tempora quibus Judæorum principes defecissent Lucas Evangelista significans, initium doctrinæ Christi narrat factum esse in anno quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio

[1] Gen. XLIX, 10.

Pilato Judæam. Matthæus quoque eamdem rem innuens notat; nam ortu Domini ac Salvatoris nostri descripto, deinceps adjungit : « Cum autem Jesus natus esset in Bethlehem Judææ, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes : Ubi est qui natus est Rex Judæorum[1] ? » in quo plane ostendit et externi hominis in illos imperium, et externarum ab Oriente gentium a Deo vocationem : eodem enim tempore et externi Judæis imperabant, et Christum Dei, de quo Prophetæ locuti fuerant, externi ab Orientis partibus profecti, et cognoverunt et adoraverunt. Ergo plane in his finem suum contingens prophetia Jacob, apparet quemadmodum completa sit, cum ad extremum sui status Judaïca gens venisset, sicut ipse quoque ad suos filios cecinit, cum dixit : « Congregamini ut annuntiem vobis quid eventurum sit vobis in extremo dierum[2]. » Nos enim extremos intelligimus dies, extrema status Judaïcæ gentis tempora. Cæterum, quid tandem illi eventurum fuit? nempe defectus honoris Judæ, et universæ ejus gentis sublatio, quies et terminatio ducum ejusdem, tribus ipsius principatus, regiæque dignitatis dissipatio, Christi imperium et regnum, non quod in Israël, sed quod in omnibus gentibus dominaretur, juxta illud : « Et ipse expectatio gentium[3]. » Sed quis non plane fateatur, omnia hæc in Salvatoris nostri adventu completa esse? siquidem qui ante Christi ortum domesticis principibus ac ducibus, et solertibus divinarum lectionum auditoribus, suis item propriis regibus et pontificibus et prophetis gloriabantur, quæque olim regalis cum esset, tum suos hostes atque inimicos superabat, tum suæ gentis universæ princeps et dux existebat, tribus Juda; postremo, quicumque inter illos quondam excellebant, ex illo ad hunc usque diem Romanis tributarii facti, parent ac serviunt.

[1] Matth. II, 1 et seqq. — [2] Gen. XLIX, 1. — [3] Ibid. 10.

Plane enim Christus Dei videndum se præbuit, atque ex illo, quæ dicebatur expectatio gentium, omnibus gentibus palam nuntiata est. Aut dicat mihi aliquis, utrum in adventu Jesu Salvatoris nostri quæcumque apud Hebræos majestatem aliquam haberent, necnon mater ipsorum civitas una cum templo, et eo quod in templo celebrabatur sacrificio, cumque domesticis ducibus ac principibus, non defecerint; et utrum quæ in spe posita erant, gentiumque quæ in toto orbe essent expectatio, ex illo tempore apparuerint, quando etiam ea quæ Domino reposita erant venerunt. Sed quæ tandem hæc habenda sunt, nisi ea quæ continet oraculum illud? « Juda, te laudabunt fratres tui, manus tuæ in » tergo inimicorum tuorum : catulus leonis Juda; de ger» mine, fili mi, ascendisti, recumbens dormivisti ut leo et » ut catulus leonis; quis excitabit eum[1]? » hæc enim alio sensu ea sunt quæ illi reposita erant, quæ ipsa quoque jam tempus est ut contemplemur, si hoc primum attenderimus diligenter, variis diversisque Christum nominibus divina oracula appellare consuevisse. Nam modo illum vocant Jacob « : Jacob puer meus, suscipiam eum; Israël electus » meus, suscepit eum anima mea : judicium gentibus pro» feret[2], » et quæ sequuntur, quibus ad extremum illud additur, « donec ponat in terra judicium, et in nomine ejus » gentes sperabunt; » modo eumdem Salomonem et David nominant : Salomonem quidem, ut in primo et septuagesimo Psalmo, qui *in Salomonem* quidem inscriptus est, plane autem quæ ad Christum referenda sunt continet; illud enim : « Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flu» mine usque ad fines orbis terræ, et omnes gentes servient » ei[3], » et quæcumque post ipsa hæc deinceps Psalmus continet, uni utique Christo sunt accommodanda. David vero rursus appellatus est Christus in Psalmo octogesimo octavo,

[1] Gen. XLIX, 8 et seqq. — [2] Isai. XLII, 1. — [3] Psal. LXXI, 8.

quandoquidem nusquam ipsi David, sed uni illi, quæ in hoc item dicuntur convenire possunt, veluti illud : « Ipse vocabit me, Pater meus es tu; et ego primogenitum ponam » eum, excelsum præ regibus terræ; in æternum servabo » illi misericordiam meam[1]. » Et rursus : « Semen ejus in » æternum manet, et sedes ejus ut sol in conspectu meo, et » ut luna perfecta in æternum[2]. » Sic igitur una cum aliis innumerabilibus Christi appellationibus quibus illum divina oracula significant, eadem ratione ut Judas quoque in iis quæ modo exponebamus, sit appellatus, fieri potest, cum de tribu Judæ sit natus : constat enim ex Apostolo, Salvatorem ac Dominum nostrum de tribu Judæ ortum esse. Huic igitur Judæ, si secundum sententiam interpretemur, reposita erant illa quæ in Prophetia continentur. Sed quænam hæc fuerunt? primum quidem, quod a fratribus suis esset laudandus; deinde, quod manus in tergum inimicorum suorum esset injecturus; postremo, quod adorandus a filiis patris sui : quæ etiam suum finem consecuta sunt quo tempore, dum admirabiles virtutes et prodigiosa miracula ederet, admirationi erat, et laudabatur, et adorabatur a suis Discipulis et Apostolis, quos etiam fratres vocare non gravatus est, dum in Psalmo sic dicit : « Annuntiabo » nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo » te[3]. » Dum autem Mariæ et reliquis mulieribus imperat ut quæ bona viderint nuntient, quasi fratribus nuntiari imperat : « Nuntiate, *inquit*, fratribus meis quod ascendo ad Patrem » meum et patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. » Sic sane illum fratres, miraculorum gratia, tanquam admirabilem virum duntaxat ab initio laudabant, quippe qui unum aliquem de Prophetis, ut verisimile est, illum esse suspicarentur : sed ubi interim admirabiles et omnem fidem superantes illius actiones intuerentur, et quem-

[1] Psal. LXXXVIII, 27, 28. — [2] Ibid. 37, 38. — [3] Psal. XXI, 23.

admodum inimicum et ultorem, mortemque sæculi hujus dominam, una cum reliquis invisibilibus et inimicis potestatibus sustinuisset, tum vero Deum illum esse credentes, adoraverunt. Manus autem Salvatoris nostri in tergo inimicorum suorum fuere, quo tempore videlicet omnes actiones suas et virtutes, et gesta prodigiosa, ad delendos dæmones et malignos spiritus intendebat. Quinetiam cum manus suas expandisset in cruce, tum quoque manus ejus, fugientibus inimicis et eidem terga dantibus, in tergo inimicorum fuerunt; magisque etiam cum Patri reddito spiritu, et suæ carnis expers, et eo quod assumpserat corpore nudatus, qui ipsa vita erat, ad loca inimicorum descendit, ut et mortem et reliquas quæ adversus ipsum surrexerant potestates dissiparet : quas quidem verisimile est communem quemdam hominum ac reliquis similem ratas esse illum, itaque circum eumdem stetisse, et quasi unum de multis adortas, atque ubi præstantiorem agnoverint quam ut homo existimari posset, ac diviniori natura præditum, et conversas esse et terga illi dedisse, contra quas immissis manibus, divinis suis et acutis sagittis, fugientes exegit, ut propterea dictum sit : « Manus tuæ in tergo inimicorum tuorum[1]. » Quod si etiam nunc innumerabiles Salvatoris nostri inimici Ecclesiam ejus variis occasionibus oppugnare conantur, attamen hos quoque invisibili quadam manu et sua divina virtute in fugam vertit, ut de his item dictum sit illud : « Manus tuæ in tergo inimicorum tuorum[2]. » Ubi vero jam, quod reliquum fuit, insignia illius victoriæ præclara de hostibus recepit, tum vero illud completum est : « Adorabunt » te filii patris tui[3], » omnes videlicet qui in cœlo sunt Angeli, spiritusque inservientes, ac divinæ potestates, necnon degentes in terra Apostoli et Evangelistæ, post quos quicumque per ipsum uni et soli vero Patri Deo seipsos addi-

[1] Gen. XLIX, 8. — [2] Ibid. — [3] Ibid.

xerunt, qui quidem ubi Deum Verbum Christum esse didicere, tum se illum ut Deum adorare confessi sunt : sed quoniam et ortus ejusdem et mortis mysteria eadem prophetia complecti oportebat, merito post illa quæ jam dicta sunt vaticinans Jacob, adjungit : « Catulus leonis Juda; de » germine, fili mi, ascendisti, recumbens dormivisti ut leo » et ut catulus; quis excitabit eum[1] ? » Catulum itaque leonis ipsum nominat, propterea quod de regia tribu sit natus. De semine igitur David fuit ratione corporis; « De germine » autem, *inquit*, fili mi, ascendisti, » quoniam de semine et radice ejus qui hæc prædicebat Jacob pullulavit, cum prius quidem esset Deus Verbum, postea vero etiam filius hominis sit factus, propter eam quam pro nobis assumpsit dispensationem. Potest etiam mortem ejusdem significare illud : « Recumbens dormivisti ut leo et ut catulus, » ex quadam ipsius Scripturæ consuetudine, quæ sua quadam propria consideratione etiam mille aliis in locis mortem dormitionem somnumque appellat. Illud autem : « Quis » excitabit ipsum ? » de reditu ejus a morte ad vitam cum admiratione dictum est; siquidem excitandum ad vitam illum plane novit qui ait : *Quis excitabit ipsum?* cum admiratione vero interrogat quisnam hoc facturus sit atque illum excitaturus, ut sic nos ad quærendum invitet quisnam hic sit qui Dominum nostrum post susceptam pro nobis mortem a morte sit revocaturus ad vitam. Quis porro hic sit alius, quam universi Deus et illius ipsius Pater ? cui soli tribuenda est Salvatoris nostri in vitam restitutio, sicut Scriptura testificatur, quæ ait, « quem Pater suscitavit a » mortuis. » Pro illo autem : « Catulus leonis Juda; de ger» mine, fili mi, ascendisti, recumbens dormivisti, » significantius Aquila convertit : « Catulus leonis Juda; de cap» tura, fili mi, ascendisti, cum flexisses cubuisti; » Symma-

[1] Genes. XLIX, 9.

chus autem : « Catulus, *inquit*, leonis Juda; de ferarum » captura, fili mi, ascendisti, genibus flexis confirmatus » es. » Ex quibus verbis planissime apparet ipsa de morte ad vitam restitutio, et ab infernis veluti a quadam ferarum captura Salvatoris nostri evasio : quod vero illum dixerit et genua flexisse et confirmatum esse, non autem cecidisse, in eo quidem quod genua flexerit, mortem interim demonstravit; quod autem sit confirmatus, non raptatum esse more aliarum animarum. Hæc igitur omnia Christo prius reposita erant, quæ tamen quamdiu finem suum consecuta non sunt, tamdiu Judaïca gens stetit, Judæorumque principes ac duces, exquisitique ac sapientes divinorum de Christo oraculorum interpretes apud ipsos floruerunt. Postquam autem venerunt quæ ipsi Judæ reposita erant, tum is in terra est visus qui a Prophetis dictus erat de semine ac stirpe ejus qui hæc divinaverat oriturus, recumbensque ac sopitus, vel, ut ait Symmachus, genibus flexis confirmatus est et surrexit, manibus in tergum invisibilium atque intelligibilium hostium injectis; ejusque fratres ac discipuli antea illum laudantes atque admirantes, post ubi Deum esse confessi sunt, etiam ut Deum adoraverunt : tum vero illa ipsa completa sunt quæ ipsi reposita erant, ut propter hoc illud redditum sit oraculum, « Donec veniant quæ reposita sunt » ipsi[1]. » Cum enim ex illo ad hunc usque diem ea quæ ipsi reposita erant ad finem pervenerint, defecerunt quidem principes ac duces Judæorum, eisque supra caput gentium principes collocati sunt. E contrario autem ipsæ gentes, ubi Christum Dei agnoverunt, illum sibi et Salvatorem et expectationem ascripserunt. Post hæc omnia illud adjungitur : « Ligans ad vitem pullum suum, et ad capreolum vitis pul- » lum asinæ suæ; lavabit in vino stolam suam, et in sanguine » uvæ pallium suum; gratiosi oculi ejus a vino, et albi den-

[1] Genes. XLIX, 10.

» tes ejus ut lac[1]. » In his autem significari arbitror per pullum quidem ipsum Apostolorum ac Discipulorum Salvatoris nostri chorum; per vitem autem ad quam pullus est alligatus, divinam invisibilemque ejus vim, quam ipse dum ostenderet docebat his verbis : « Ego sum vitis vera, et Pa- » ter meus agricola est. » Ejusdem porro vitis capreolus Dei Verbi doctrina fuerit, ad quem pullum asinæ suæ alligavit ; qui quidem pullus novum de gentibus populum, quasi genituram quamdam Apostolorum ejus et prolem, significaverit. Possumus item vel ad verbum dicere hæc suum finem contigisse quo tempore, ut apud Matthæum legitur, Dominus dixit ad suos Discipulos : « Ite in castel- » lum quod contra vos est, et statim invenietis asinam alli- » gatam et pullum cum ea ; solvite et adducite mihi[2]. » Et sane si quis verba diligenter attenderit, quin Prophetæ prædictionem admiretur facere non poterit, qui divino Spiritu afflatus tanto ante cognoverit eum de quo ipse vaticinabatur, non ut aliquem illustrem apud homines regem in curribus et equis esse vehendum, sed super asina et pullo sedentem, quasi unum de multis et vulgarem quemdam hominem atque inopem. Idipsum alius quoque Propheta est admiratus, ubi ait : « Gaude vehementer, filia Sion, » ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super jumento » et pullo adolescente[3]. » Illud autem : « Lavabit in vino » stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum[4], » vide, quæso, tu quoque ne quando, ut in arcanis, mysticam illius passionem significet, in qua stolam suam et indumentum abluerit, tanquam in lavacro : ubi sane eorum qui in ipsum crediderint sordes antiquas abluisse declaratur. Per vinum enim, quæ sanguinis illius nota est, eos qui in morte illius baptizentur, quique in sanguinem ejusdem credant, a veteribus malis expurgat, utpote qui abluat et extergat anti-

[1] Gen. XLIX, 11. — [2] Matth. XXI, 2. — [3] Is. LXII, 11. — [4] Gen. XLIX, 11

quam eorum stolam et pallium. Itaque pretioso sanguine divinæ illius et de spiritu natæ uvæ, ejusque vitis vino de qua dictum est supra redempti, veterem quidem hominem cum ejus actionibus exuerunt, novum autem et ad cognitionem secundum imaginem ejus qui creavit instauratum, induerunt. At illud : « Gratiosi oculi ejus a vino; » et illud : « Albi dentes ejus ut lac[1], » rursus tanquam in arcanis posita novi Testamenti mysteria comprenhendere arbitror, lætitiam videlicet mystici illius vini quod suis ipse Discipulis porrexit Salvator, cum dixit : « Accipite, bibite; » hic est meus sanguis, qui pro vobis funditur in remissio- » nem peccatorum. Hoc facite in meam commemoratio- » nem[2] ; » siquidem illud : « Gratiosi oculi ejus a vino, et » albi dentes ejus ut lac[3], » splendorem puritatemque mystici illius alimenti mihi significare videtur. Rursus enim ipse dispensationis divinæ notas suis Discipulis tradidit, dum hortatur ut sui ipsius corporis imaginem repræsentent : cum enim non amplius cruenta sacrificia, neque ea quæ apud Mosem in lege diversorum animalium mactationibus sancita erant, grata esset habiturus, sed ut pane sui corporis nota uterentur instituturus ; merito Propheta splendorem ac puritatem illius alimenti significavit, cum dixit : « Et albi dentes ejus ut lac. » Hanc rem alius quoque Propheta commemorat his verbis : « Sacrificium et oblationem » noluisti, corpus autem perfecisti mihi[4]. » Cæterum hæc, cum majore indagatione et longiore quadam interpretatione indigeant, per otium quispiam diligentius exploraverit ; quandoquidem hoc tempus plura dici non postulat, ut plane appareat, una cum aliis, tempora quoque Salvatoris nostri adventus a prioribus Prophetis antiquitus cognita, divinæ evidenter commendata esse Scripturæ.

[1] Genes. XLIX, 11. — [2] Luc. XXII, 19. — [3] Genes. XLIX, 11. — [4] Psalm. XXXIX, 7.

CAPUT SECUNDUM.

A DANIELE.

Quemadmodum post annorum spatium septies septuaginta, quæ summa efficitur CCCCXC *annorum, cum Christus hominibus se videndum præbuerit, Prophetiæ quæ apud Judæos extabant, et quod antea apud eosdem celebre clarumque erat sacerdotium dissolvetur, et ipsi quidem diluvii cujusdam instar assiduis obsidionibus captivi fient, sacrum autem ipsorum templum extremam vastationem patietur.*

« Et cum adhuc loquerer et orarem, et nuntiarem peccata mea et peccata populi mei Israël, et profunderem commiserationem meam coram Domino Deo meo pro monte sancto Dei mei, et cum adhuc loquerer in oratione, ecce vir Gabriel, quem videram in visione ab initio, volans tetigit me circiter horam sacrificii vespertini, et docuit me, et locutus est mecum, et dixit : Daniel, nunc egressus sum ut afferam tibi intelligentiam : ab initio precum tuarum egressus est sermo, et ego veni ut indicarem tibi quod vir desideriorum tu es; et animadverte in verbo et intellige in visione, quod vir desideriorum es tu. Septuaginta hebdomades compendium accepere super populum tuum et super civitatem sanctam, ut consummetur peccatum, et signentur quasi annulo peccata, et deleantur iniquitates, et expientur injustitiæ, et adducatur justitia sempiterna, et quasi signo impresso claudatur visio et Propheta, et ungatur Sanctus sanctorum; et cognosces et intelliges ab exitu sermonis ut respondeatur, et ædificetur Hierusalem usque ad Christum ducem. Hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ, et revertetur, et ædi-

» ficabitur platea et murus, et evacuabuntur tempora : et » post hebdomadas sexaginta duas peribit unctio, et judi- » cium non est in ea; et civitatem et sanctum disperdet » cum duce venturo, et excidentur in diluvio, et usque ad » finem belli in compendium redacti internecionibus; et » confirmabit pactum multis hebdomada una, et in medio » hebdomadis auferetur sacrificium et libatio, et super tem- » plum abominatio desolationum, et usque ad consumma- » tionem temporis consummatio dabitur in desolationem[1].» Cum Judaïcæ gentis septuagenaria apud Babylonios servitus jam ad finem tenderet, Danieli oranti unus ex sanctis Dei ministris visus Gabriel Archangelus, renovationem urbis Hierusalem primo quoque tempore et sine mora futuram canit, et tempus usque ad eam renovationem numero annorum determinat; prædicitque ut post definitum illud temporis spatium rursus evertetur, utque post secundam expugnationem atque obsidionem non ultra Deo tutore gaudebit, sed sola ac deserta, secum una Mosaïcæ legis ritu sublato, permanebit, quippe cum in ejus ritus locum in vitam hominum alterum sit introducendum Testamentum, quod Novum dicatur. Et hæc, ut in oraculis mos est, latenter se ipsi Prophetæ indicare Gabriel profitetur. Ait igitur ad illum : « Nunc egressus sum ut afferam tibi intelligentiam : » ab initio precum tuarum egressus est sermo, et ego veni » ut indicarem tibi quod vir desideriorum tu es; et animad- » verte in verbo, et intellige in visione [2]. » Quibus verbis plane illum excitat ut profundius animadvertat profundiusque intelligat ea quæ in verbis ab ipso proferendis contemplatione digna sunt; siquidem illa visionem appellat, propterea quod profundiorem quemdam sensum attingunt, neque vulgari quadam prudentia indigent : quamobrem ipsi quoque eum invocantes qui dat hominibus sapientiam, rogantesque

[1] Dan. IX, 20 et seqq. — [2] Ibid. 22, 23.

ut mentis oculos nobis illuminet, confidenter aggrediamur quæ ad horum locorum interpretationem pertinent. « Sep- » tuaginta, *inquit*, hebdomades compendium accepere su- » per populum tuum et super civitatem sanctam, ut con- » summetur peccatum et quasi annulo signentur peccata, » et deleantur iniquitates, et expientur injustitiæ, et addu- » catur justitia sempiterna, et quasi signo impresso clauda- » tur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum[1]. » Quod igitur septuaginta hebdomadarum spatium, si in annos resolvatur, nonaginta supra quadringentos summam conficiat, nemini, puto, dubium est : tantum igitur temporis compendium accepit super populum tuum, ubi sane omnem Judaïcæ gentis terminationem concludit : nec tamen illos in his amplius Dei populum vocat, sed alloquens ipsum Daniel, *populum*, inquit, *tuum ;* namque alias quoque, tanquam eum qui impie egisset et simulacris se addixisset, non amplius suum populum Deus, sed Mosis appellavit, cum dixit : « Vade, descende, peccavit enim populus tuus[2]. » Nunc igitur eodem modo causam cur illud temporis spatium contra illos præfinierit docet : hoc autem est, eos non amplius dignos esse qui populus Dei appellentur. Deinde adjungit illud, *et super civitatem sanctam ;* ubi illud *tuam* rursus a superiori subaudivimus, ut ita dictum esse videatur, super populum tuum et super civitatem sanctam tuam, non secus ac si dixisset, quæ a te sancta existimatur : nam et Hebraïcus contextus et reliqui interpretes uno ore, non solum ad populum illud *tuum*, sed etiam ad civitatem illud *tuam* adjungunt. Aquila igitur : « Super populum, *inquit*, tuum, et » super civitatem sanctificatam tuam; » Symmachus autem : « Adversus populum tuum et civitatem sanctam tuam. » Quocirca in bonis quoque Septuaginta interpretum codicibus, illud *tuam* stellula apposita adjectum est : nam cum

[1] Dan. IX, 24. — [2] Exod. XXXII, 7.

orans Daniel in illis suæ supplicationis verbis, sæpius populum Dei populum nominasset, civitatis autem locum sanctum Dei locum, vertens in diversum qui respondebat, neque civitatem sanctam Dei neque populum Dei esse fatetur, sed tuum, inquit, qui oras et qui talia de populo et de loco civitatis dixisti. Verba ipsius Daniel hoc modo se habent : « Avertatur furor tuus et ira tua a civitate tua Hierusalem » et monte sancto tuo[1]. » Item : « Populus tuus factus est in » opprobrium omnibus in circuitu nostro[2]. » Et rursus : « Ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est[3]. » Et rursus : « Vide interitum civitatis tuæ, super quam invocatum est nomen tuum[4]. » Ac deinceps : « Quia nomen tuum invocatum est super civitatem tuam » et super populum tuum[5]. » Talibus cum orasset, adjunxit : « Et cum adhuc loquerer et orarem, ecce Gabriel quem » videram in visione mea, volans tetigit me, et dixit[6], » ea utique quæ superius descripta habes. Plane igitur in his Propheta non simpliciter civitatem, sed Dei civitatem nominavit, et sanctuarium Dei sanctuarium, et populum Dei populum, ita videlicet animo erga illum populum affectus : at vero Gabriel non item ut ipse ea quæ jam dicta sunt vocat, sed ex contrario, *super populum tuum*, inquit, *et super civitatem sanctam tuam ;* ubi propemodum et civitatem et populum et sanctuarium illa Dei appellatione indigna esse demonstrat. Tantum igitur temporis spatium primum contra populum, deinde contra civitatem præfinitum esse docet ; et quod tantum sit, ostendit ex renovatione Hierusalem. Id porro continetur a Dario Persarum rege usque ad Augusti dominatum in Romanos, et Herodem Judæorum regem, qui alieno genere natus est ; quorum temporibus ea quæ ad ortum Salvatoris nostri pertinent enarrantur, quemadmodum longius progressa oratio demonstrabit. Ordine

[1] Dan. IX, 16. — [2] Ib. — [3] Ib. 17. — [4] Ib. 18. — [5] Ib. 19. — [6] Ib. 21.

deinceps sequitur : « Ut consummetur peccatum, et quasi » annulo signentur peccata, et deleantur iniquitates, et ex- » pientur injustitiæ, et inducatur justitia sempiterna, et » quasi signo impresso claudatur visio et prophetia, et un- » gatur Sanctus sanctorum[1]. » Pro eo autem quod est, « ut » consummetur peccatum, et quasi annulo signentur pec- » cata, » Aquila vertit, « ad consummandam prævaricatio- » nem, et finem imponendum peccato. » Illud enim : « Im- » plete mensuram patrum vestrorum[2], » quod a Salvatore nostro ad Judæos dictum est, etiam in his arbitror contineri ac significari : nam dum insidias illi Judaïca gens molitur et conficit, peccatum suum consummavit; et ejusdem, ut Aquila vertit, adversus Deum prævaricatio finem accepit. Jampridem enim illos, quamvis innumerabilia peccata perpetrantes, ante Salvatoris nostri adventum, Dei tamen clementia ferebat, quemadmodum videlicet Prophetica ipsa verba demonstrant : verumtamen sicut de illis qui, genere ab Hebræis differentes, terram Promissionis incolebant, ad Abraham dictum est, « Nondum enim completa sunt peccata » Amorrhæorum ; » et quamdiu completa non fuere de terra ipsorum patria expulsi non sunt, ubi autem completa sunt, tum vero omnes in interitum inciderunt; quæ sane clades illos excepit temporibus illius Jesu qui Mosi successit : ita etiam de priore tibi intelligendum est populo; quamdiu enim illorum peccata completa non sunt, Dei illos patientia et benignitas tulit, et per Prophetas undique ad conversionem invitavit : postquam autem, ut Salvator ad ipsos dixit, impleverunt mensuram patrum suorum, tum vero in eumdem locum coacta omnia, extremum illis maturaverunt interitum ; sane quemadmodum item Dominus noster nos docet, ubi ait : « Omnem sanguinem effusum a constitutione mundi, » a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ, ven-

[1] Dan. IX, 24. — [2] Matth. XXIII, 32.

» turum super generationem istam [1]. » Cum igitur ad extremum manus injicere Filio Dei ausi sunt, consummaverunt prævaricationem, et finem peccato suo imposuerunt, sicut Aquila interpretatus est; ac sicut Septuaginta, eorum peccatum alligatum signatumque est : sed quoniam non solum in ruinam, verum etiam in reparationem multorum venit in Israël, sicut de ipso dixit Simeon : « Ecce hic positus est » in ruinam et in resurrectionem multorum in Israël [2]; » merito Daniel ad ea quæ dicta sunt adjungit : « Et ut deleantur peccata et expientur injustitiæ [3]. » Cum enim sanguis taurorum et hircorum auferre peccata non posset, et omne hominum genus expiatione viva veraque indigeret (cujus figuram gerebat id quod apud Mosem constructum vocatur propitiatorium), nulla autem propitiatio viva veraque esset, nisi Salvator et Dominus noster, ille Agnus Dei, de quo dictum est : « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi [4]; » « Nam rursus idem propitiatio est pro peccatis nostris, nec » pro nostris tantum ipse est pretium ac redemptio, sed » etiam pro totius mundi [5], » ut ait Apostolus : « Qui factus est, » *inquit*, sapientia nobis a Deo, justitiaque et sanctificatio » et redemptio [6] : » merito ejus adventum simul complementum perfectionemque peccati esse docet eorum qui contra ipsum impii fuerunt, simul abstersionem et purgationem peccatorum, et injustitiarum expiationem eorum qui in ipsum crediderunt : nam cum Aquila, « ad consummandam » prævaricationem, et finem peccato imponendum » dixerit, tum illud adjecit, « et ad expiandam iniquitatem; » sic plane illum omnis iniquitatis, quæ olim per ignorantiam admissa sit, expiationem esse pro concesso sumens. Post ipsa hæc illud sequitur : « Ut inducatur justitia sempiterna [7]. » Est sane ipse Dei Verbum justitia sempiterna, « qui factus

[1] Matth. XXIII, 35. — [2] Luc. II, 34. — [3] Dan. IX, 24. — [4] Joan. I, 29. — [5] I Joan. II, 2. — [6] I Cor. I, 30. — [7] Dan. IX, 24.

» est nobis sapientia a Deo, justitiaque et sanctificatio et » redemptio[1], » ut ait Apostolus; verumtamen adventu suo omnibus hominibus conciliavit justitiam, re ipsa ostendens quod non solum Judæorum est Deus, sed etiam gentium : « Quandoquidem unus est Deus qui justificabit circumci- » sionem ex fide, et præputium per fidem[2]. » Ex quo eos qui cum Cornelio aderant, quique jam Spiritum sanctum accipere meruerant, admirans Petrus, « Vere, *inquit*, novi quod » non est acceptor personarum Deus, sed in omni gente qui » timet illum et exercet justitiam acceptus est illi[3]. » Quin Paulus quoque Evangelium justitiæ affirmat esse, ubi ait : « Virtus enim Dei est ad salutem omni credenti, Judæo » primum et Græco : justitia enim Dei in eo revelatur[4]. » In Psalmis quoque de Christo dictum est : « Orietur in die- » bus ejus justitia et abundantia pacis[5]. » Et sane illius opus revera Dei justitiam demonstravit, utpote quod omne genus hominum pari vocatione dignum reddiderit. At quæ per Mosem edita sunt, nequaquam talia, sed uni soli Judaïcæ genti donata : quocirca ad tempus duntaxat prodita præterierunt. At enim quæ per Salvatorem nostrum justitia denuntiata est, in perpetuum permanens, merito æterna justitia nuncupata est, quemadmodum dixit Gabriel, « Et ut » adducatur justitia sempiterna[6] : » pro eo autem quod est, « Et quasi signo impresso claudatur visio et propheta[7], » magis aliquanto proprie mihi videtur Aquila reddidisse, « et » ad consummandum visionis munus et prophetam : » non enim ut clauderet et quasi annulo signaret propheticas visiones, Salvator ac Dominus noster advenit, qui etiam illas quæ antea obscuræ et quasi signo impresso clausæ erant, et aperuit et latius explicavit, quo tempore suis Discipulis sensum divinarum Scripturarum exposuit. Ex quo, « Ecce,

[1] I Cor. I, 30. — [2] Rom. III, 30. — [3] Act. x, 34 et seqq. — [4] Rom. I, 16, 17. — [5] Psal. LXXI, 7. — [6] Dan. IX, 24. — [7] Ibid.

» *inquit,* vicit leo de tribu Juda : et ipse aperuit sigilla li» bro apposita[1], » ut apud Joannem legimus in Apocalypsi. Cæterum quæ tandem sigilla, nisi Prophetarum obscuritates? quas cum plane bene notas haberet etiam Esaias, dixit : « Et erunt verba hæc tanquam verba libri signati[2]. » Non ergo ut clauderet visionem et prophetam venit Christus Dei, sed ut aperiret potius et in lucem proferret. Quare magis mihi proprie videtur Aquila dixisse, « ad consummandum visionis munus et prophetam ; » quod sane cum illo concordat : « Non veni solvere Legem aut Prophetas, sed » complere, » quod a nostro Salvatore dictum agnoscimus. Finis enim Legis Christus, et omnes de illo prophetiæ inanes atque imperfectæ manserunt donec ille seipsum ostendens, omnibus quæ de ipso a Prophetis prædicta fuerant finem imposuit. Potest etiam ex interpretatione Septuaginta talem habere sensum illud quod dictum est, « ut quasi si» gno impresso claudatur visio et propheta[3] : » cum Lex et Prophetæ usque ad Joannem permanserint, et ex illo defecerint qui prius Spiritu divino afflati divinabant, et vaticinia de Christo omnibus palam prodebant, quique in sacris responsis visiones puras et sinceras contemplabantur, tanquam si ipsis divina gratia et clausa et quasi signis impressis colligata esset; merito evenit ut ab illo de quo dictum est tempore, non amplius apud illos munere suo fungeretur Propheta, neque qui ab illis videns nominabatur, sed omnia hæc usque ad nostram ætatem sublata evanuerint. Deinceps sequitur, *et ungatur Sanctus sanctorum;* hoc item nobis eodem argumento constabit : nam usque ad tempora Salvatoris nostri, qui Sancti sanctorum pontifices erant apud Hebræos, ii cæremoniis, quas ex Mosaïca lege acceptas servabant, ungebantur; sed hi quoque post hæc, sicut Prophe-

[1] Apocal. v, 5. — [2] Isai. xxix, 11. — [3] Dan. ix, 24.

tia prædixerat, defecere : itaque quod ab Jacob ad Judam oraculum enuntiatum est, secundum ea quæ prius a nobis exposita sunt, Judaïcæ gentis ducum principumque defectum divinabat. Sed quoniam prophetarum et sacerdotum, qui populo præerant, jampridem honor dilatus fuerat, ordine deinceps sermo, ubi interitum Judaïcæ gentis ducum et principum sub ipsum Christi adventum, per eam quæ prius citabatur Prophetiam, prædixit, per eam quæ nunc in manibus est et prophetarum et sacerdotum, qui olim apud illos florebant, defectum plane significat, tanquam hi quoque ubi Christus advenisset defecturi essent : quod quidem vaticinium Salvatoris nostri adventus reipsa comprobavit. Quia vero Aquila « ad ungendum Sanctificatum sanctificatorum » interpretatus est, ex eo aliquis suspicabitur veterem Judæorum pontificem designari; quippe cum multi quidem illo ipso inferiores sacerdotes sancti appellarentur, solus autem pontifex, qui omnes dignitate anteibat, sanctus sanctorum. Siquidem hoc vel eo sensu acceptum quod unicuique in promptu sit, verum est : nam usque ad tempora Salvatoris nostri, qui a prima origine per successionem erant pontifices, iidem etiam toti populo præerant, et quæ ad cultum Dei pertinent, ritum illum sectantes qui in lege Mosis sancitus fuerat, abunde satis administrabant; ex quo autem Salvator noster advenit, primum quidem eorum quoque ordo confusus est, non multo autem post etiam penitus extinctus. Cæterum, cum ego quidem nusquam in sacris Litteris invenerim Judæorum pontificem sanctum sanctorum nominari, arbitror in unicum duntaxat Dei Filium Verbum et proprie designari, et vere dignum tali appellatione constitui. Iis enim qui ex hominibus profecti sint, et ad eum virtutis gradum pervenerint quem natura mortalis contingere potest, satis superque fuerit si quando in par-

tem et communicationem quamdam assumpti ejus qui dixit, « Sancti eritis, quoniam sanctus ego Dominus[1], » sancti appellentur : Sanctus autem sanctorum quis tandem sit apud homines nominandus, præter unum Sancti dilectum Puerum, qui ut Rex regum, et dominorum Dominus, ita etiam sanctorum Sanctus est appellatus ? Uni igitur ei, utpote qui præstantiori quodam modo sit unctus quam omnes qui unquam terreno illo atque elaborato Mosis oleo uncti fuerint, dictum est illud : « Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem : » propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ » participibus tuis[2]. » Quo quidem oleo unctus ex propria persona apud Esaiam ipse ait : « Spiritus Domini super me, » propter quod unxit me[3]. » Quoniam igitur excellenti et spirituali ac potius ipsius divinitatis unguento, solus præter omnes qui unquam fuerint, Salvator noster unctus esse perhibetur, merito Sanctus sanctorum, tanquam si diceretur pontifex pontificum, est nominatus, aut etiam Sanctificatus sanctificatorum, ut est in Gabrielis oraculo. Hæc porro omnia completis hebdomadibus septuaginta finem suum contigere, non alias sane quam quo tempore Salvator noster hominibus se videndum exhibuit. Ergo cum hæc sic forte Angelus is de quo dictum est summatim ipsi Prophetæ cecinerit, rursus sermonem de septuaginta hebdomadibus renovat, exquisitissime partes singulas perdocens, unde incipere oporteat numerare tempora, et quidnam talibus temporibus eventurum sit : « Et cognosces et intelliges ab exitu sermo» nis, ut respondeatur et ædificetur Hierusalem, hebdoma» des septem, et hebdomades sexaginta duæ; et revertetur » et ædificabitur platea et murus[4]. » Quæ sane verba ut reddam planiora, pulchre mihi officio functus esse videbor, si commentationem in ejusmodi locos ejus viri qui ante nos idem studium coluerit non occultavero, sed eam quoque ap-

[1] Levit. XI, 45. — [2] Psal. XLIV, 8. — [3] Isai. LXI, 1. — [4] Dan. IX, 25.

posuero, ut accommodata iis qui lecturi sint hæc. Pulchre enim illud dici solet, quæ amicorum sunt, ea esse communia : et quia uti quidem quasi communibus convenit iis quæ alii probe dixerint, sed ita ut agnoscamus auctores, neque aut sua sobole patres, aut eos qui primi conseverint, propriis seminibus defraudemus, illius verba non gravabor apponere. Ea feruntur Africani in quinto eorum quæ de Temporibus scripsit, quæ quidem in hunc modum se habent :

« Ipsa quidem particula, *inquit*, quæ fere sic se habet, » tum multa tum admirabilia significat : attamen nunc de » iis duntaxat quæ nobis ad rationem temporum, et eorum » quæ ad tempora pertinent conductura sint, verba facie- » mus. Quod igitur hæc de adventu Christi dicantur, qui » post hebdomadas septuaginta ab hominibus esset viden- » dus, neutiquam dubium est : tempore enim Salvatoris » nostri aut ex illo ipso, et antiquantur delicta et peccata » consummantur ; per remissionem autem, iniquitates cum » injustitiis expiatione delentur, justitiaque sempiterna de- » nuntiatur, præter eam quæ ex lege acquirebatur. Visiones » autem et prophetiæ usque ad Joannem, et Sanctus sanc- » torum ungitur : nam cum ante Salvatoris nostri adventum » hæc non essent, expectabantur tamen. Numeri vero ini- » tium accipere, hoc est septuaginta hebdomadarum, qui » sunt anni quadringenti nonaginta, Angelus præcipit ab » exitu sermonis, ut respondeatur et ædificetur Hierusalem. » Porro hæc contigerunt regni Artaxerxis, qui Persarum rex » fuit, anno vicesimo : hujus enim pincerna Neemias cum » eum ipsum rogasset, responsum accepit ut ædificaretur » Hierusalem. Et sermo exivit quo ipsum hoc jubebatur ; » nam ad illud usque tempus civitas deserta manserat. Cum » enim Cyrus post septuagenariam servitutem volentem » unumquemque voluntarie emisisset, qui cum Jesu magno » sacerdote et Zorobabel, quique post hos ipsos cum Esdra

» descenderant, ædificare templum, et murum civitati cir-
» cumdare initio prohibebantur, tanquam hoc imperatum
» non esset. Mansit igitur usque ad Neemiam et regnum
» Artaxerxis, annumque imperii Persarum centesimum et
» quintum decimum : cum vero a capta Hierusalem annus
» centesimus atque octogesimus ageretur, tum rex Arta-
» xerxes jussit ædificari civitatem, et Neemias, unus eorum
» qui emissi fuerant, operi præfuit; et platea et muri am-
» bitus ædificata sunt, sicut futurum Prophetia significave-
» rat. Inde igitur nobis numerare incipientibus, septuaginta
» hebdomades in Christum terminantur : nam si ab illo quo-
» vis tempore numerandi initium fecerimus, neque tempus
» ipsum conveniet, et multa incommoda subire necesse erit.
» Sive enim a Cyro, primaque emissione, septuaginta heb-
» domadas numerare cœperimus, anni centum et amplius
» supererunt; sive ab eo die quo Angelus ipsi Daniel oracu-
» lum reddidit, etiam major fiet annorum numerus; multo
» autem major, si ab initio captæ urbis. Invenimus enim
» regnum Persarum intra annos ducentos atque triginta
» contineri; deinde Macedonum ad annorum numerum con-
» tinuari trecentorum et septuaginta; inde vero ad Tiberii
» Cæsaris annum sextumdecimum, annos sexaginta. Ab Ar-
» taxerxe autem septuaginta hebdomades ad Christi tempus
» perveniunt, si Judæorum numeros sequimur; siquidem a
» Neemia, qui ut ædificaret Hierusalem est missus, anno
» regni Persarum centesimo et quintodecimo, qui fuit ipsius
» regni Artaxerxis vicesimus, atque idem octogesimæ tertiæ
» olympiadis quartus, ad illud tempus qui fuit olympiadis
» ducentesimæ secundæ annus secundus, imperii autem Ti-
» berii Cæsaris sextusdecimus, anni numerantur quadrin-
» genti septuaginta quinque, qui Hebraïca ratione fiunt qua-
» dringenti nonaginta : utpote cum illi ad cursum lunæ
» annos computare consueverint, ut hac ratione annus sit

» quod dictu facile est, dierum trecentorum quinquaginta » quatuor; cum tamen solaris cursus dies conficiat trecentos sexaginta quinque cum unius diei parte quarta : ex » quo apparet lunares cursus duodecim, ab uno solari cursu, » undecim diebus et quarta unius diei superari. Idcirco et » Græci et Judæi ternos intercalares menses octavo cuique » anno adjiciunt : etenim si undenos cum unius parte quarta » octies repetiveris, trium mensium spatium conficies. Qua- » dringenti igitur septuaginta quinque anni, octennia red- » dunt quinquaginta novem et annos præterea tres : cum » vero octavo cuique anno terni intercalentur menses, con- » ficitur annorum quindecim summa, paucis detractis die- » bus. Quos si ad quadringentos septuaginta quinque addi- » deris, hebdomadas septuaginta conficies. »

Hactenus quidem Africanus. Quod si nos quoque oportet in ejusmodi locos propriam commemorationem in medium afferre, dico, non frustra neque temere divisionem ab oraculo esse factam septuaginta hebdomadarum. Nam cum eas diviserit in primas septem, ac deinde in alias sexaginta duas, et post plurima quæ media interponuntur unam reliquam adjecerit, eo modo numerum septuaginta hebdomadum complevit. Dicit igitur : « Et cognosces et intelliges ab » exitu sermonis, ut respondeatur et ædificetur Hierusalem » usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et heb- » domades sexaginta duæ. » Deinde aliis quibusdam interpositis rebus, novissimam adjungit, his verbis : « Et confir- » mabit pactum multis hebdomada una [1]. » Quod autem hæc non frustra neque absque divino afflatu temere effusa sint, eorum qui hæc tanquam Dei verba acceperint, negaturum arbitror neminem. Hoc igitur primum commode nobis visum est annotari oportere, legentibusque ut hujusce quæstionis exquisitam solutionem inveniant, locum relin-

[1] Dan. IX, 25, 27.

quere. Attamen si ne nos quidem quod in mentem venit occultare oportet, dico alio quodam sensu Christum ducem, qui in proxime exposita Scriptura significatur esse accipiendum, in illis utique verbis : « Ab exitu sermonis, ut » respondeatur et ædificetur Hierusalem usque ad Christum » ducem; » nihilque aliud intelligendum quam seriem successionemque pontificum qui post illam ipsam prophetiam reditumque de Babylone populo Judaïco præfuerint, quos christos nominare sacræ Litteræ consueverunt. Hos enim duntaxat genti præfuisse initio facto ab Josedech sacerdote magno, post reditum de Babylone usque ad tempora adventus Salvatoris nostri accepimus. Arbitror igitur intermedium tempus quo illi præfuerunt significari illis verbis : « Ab exitu sermonis, ut respondeatur et ædificetur Hierusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem et » hebdomades sexaginta duæ; » annorum vero hebdomadas si redigantur in annos, quadringentos octoginta tres, a regno Cyri usque ad Romanorum imperium propagari, quo tempore Pompeïus, Romanorum imperator, Hierosolyma aggressus, obsidione quidem urbem ipsam cepit, totam vero gentem Romanis servire coëgit, usque adeo ut ex illo tempore et tributa pendens et Romanorum jussibus obtemperans fuerit. Ad hoc igitur tempus quadringentorum octoginta trium annorum numerus ducitur, in quo desierunt qui secundum Mosaïcam legem ex majorum successione ac serie totius gentis principatum et sacerdotium capiebant, quos christum ducem a Scriptura divina hoc in loco nominari suspicor. Quod si opus est enumeratione quoque uti, et quinam illo intermedio tempore de quo loquimur, quibus successerint, locumque illum tutati sint exponere, ne hoc quidem facere gravabimur, ut eorum quæ dicta sunt veritatem ostendamus. Primum igitur post ipsius Daniel prophetiam, Cyro apud Persas regnante, post reditum de

Babylone, Jesus filius Josedech, qui sacerdos magnus est dictus, una cum Zorobabel de Babylonica servitute revertitur, et sic fundamenta templi jaciuntur : sed dum a vicinis impeditur opus, septem primæ annorum hebdomades, quas Propheta dicit, abierunt, quibus templi ædificatio inchoata remansit; qua de causa divinum Oraculum primas septem hebdomadas a reliqua summa disjungit, dum dicit *hebdomades septem,* ac deinde ex intervallo adjungit, *et hebdomades sexaginta duæ.* Septem igitur a Cyro ad templi ædificationem absolutam annorum hebdomades reperiuntur : inde animos sumentes Judæi, ad Salvatorem nostrum dicebant : « Quadraginta et sex annis ædificatum est tem» plum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud[1] ? » At illi quidem quadraginta et sex annis ædificatum esse templum dixere; tot enim a regno Cyri prioris, qui primus Judæorum quibusque volentibus concessit de Babylone in patriam terram reverti, ad sextum Darii regni annum colliguntur, sub quo omnis ædificatio finem accepit. Sed Josephus auctor Hebræus alios tres annos adjungit, ad ea quæ templo extrinsecus accedunt ornamenta absolvenda; ut propterea merito septem primas hebdomadas, quæ summam quadraginta novem annorum conficiunt, a cæteris Oraculum propheticum separaverit, et reliquas sexaginta duas a Darii regno numerare contingat : sub quo rursum Jesus filius Josedech, et Zorobabel filius Salathiel, cum adhuc viverent, ambo instauratione templi præfuerunt, prophetiæ munus interim exercentibus Aggæo et Zacharia, post quos Esdras et Neemias de Babylone itidem reversi, murum circumdederunt civitati. Tunc autem pontificatum administrabat Joacim, qui Jesu filii Josedech filius fuerat, post quem successit Eliasib. Deinde Jodaë, quem secutus est Jonathas; hunc excepit Jaddus. Horum etiam apud Esdram

[1] Joan. II, 20.

fit mentio, his verbis : « Et Jesus genuit Joacim, et Joacim » genuit Eliasib, et Eliasib genuit Jodaë, et Jodaë genuit » Jonathan, et Jonathan genuit Jaddu[1] : » tempore autem hujus Jaddu Alexander Macedo Alexandriam condidit, ut Josephus scriptum reliquit, et Hierosolyma ingressus Deum adoravit. Mortuus est autem Alexander ineunte centesima et quarta decima olympiade, post Cyrum ducentis triginta sex annis, qui apud Persas regnare cœpit ineunte olympiade quinta supra quadragesimam. Post mortem vero Alexandri Macedonis, et post quem proxime diximus pontificem, Onias ipse quoque, pontificatus honore suscepto, genti præfuit : cujus temporibus cum Seleucus Babylonem cepisset, Asiæ sibi diadema circumdedit, anno post Alexandri mortem duodecimo; ad quem a Cyro incipientibus omnis temporis summa annorum ducentorum quadraginta octo colligitur. Ab hoc ipso tempore Græcorum regnum numerare incipit Machabæorum historia. Cæterum, post Oniam, Judæorum suscepit principatum pontifex Eleazarus, sub quo Septuaginta viri divinas interpretati Scripturas Alexandrinis bibliothecis dedicarunt. Post hunc secutus est alter Onias : cui successit Simeon; cujus tempestate Jesus filius Sirach fama celebris fuit, qui Sapientiam titulo omnia virtutum genera profitentem composuit. Post quem alius eodem cum prioribus nomine Onias præfuit : hujus pontificis tempore Antiochus, cum Judæos obsidione fatigasset, Græcorum ritibus uti coëgit. Hunc secutus Judas cognomento Machabæus, dum rebus Judæorum præest, regionem ab impiis et profanis expurgatam liberavit. Cui succedit frater Jonathas, deinde Simon : sub cujus mortem regni quod apud Syros viguit, annus numeratur septimus et septuagesimus supra centesimum : ad quod sane tempus primus qui Machabæorum vocatur liber historiam deducit, ac deductam relin-

[1] 2 Esdr. XII, 10 11.

quit. Itaque a primo anno Cyri, regnique Persarum, ad extremum historiæ Machabæorum finem, Simonisque pontificis mortem, anni colliguntur quadringenti viginti quinque. Posthac vero Jonathas, ut scribit Josephus, pontificatum exceptum per annos viginti novem administrat. Hunc secutus Aristobulus, annum unum præest : hic primus post reditum de Babylone ad pontificiam dignitatem amplius regium diadema additum sibi imposuit. Huic succedit et rex idem et pontifex Alexander, qui et ipse annos septem et viginti rebus Judæorum præest. Ad cujus principatum a primo regis Cyri anno, et Judaïcæ gentis reditus de Babylone, omnis summa annorum colligitur quadringentorum octoginta duorum, quo toto tempore pontifices præfuerunt, quos ego quidem Christi ducis appellatione a Prophetia significari arbitror : post quos, ipsorum novissimo Alexandro decedente, res Judæorum sine principe, sine duce, neminem qui præesset habentes, relinquuntur. Factum itaque est ut eorum regnum in fœminam tandem reciderit : cujus filii duo, Aristobulus atque Hyrcanus, dum inter se de principatu contendunt, Pompeius interea Romanorum imperator, Hierosolyma aggressus, cum obsidione urbem capit, tum usque ad penetralia Templi progressus, quæ sancta in illis dicebantur profanat. Et hæc Judæis accidunt centesimæ septuagesimæ nonæ olympiadis anno primo, qui fuit annus a Cyri regno quadringentesimus nonagesimus quintus, cujus regni initium quinquagesima quinta olympiade factum est. Per id igitur temporis Pompeius vi captis Hierosolymis, et vinctum Aristobulum Romam mittit, et hujus fratris Hyrcano sacerdotium tradit; atque ex illo tempore universa Judæorum natio Romanis tributaria facta est. Post Hyrcanum Herodes Antipatri filius, ipso interfecto Hyrcano, largiente Romano senatu, Judæorum obtinet regnum. Hic primus alieno ortus genere, perturbato pontificum ordine, qui Mo-

saïca lege sancitus fuerat, in illa gente regnat : lex enim divina jubebat ut maximus pontifex quamdiu viveret sacerdotio fungeretur; at Herodes non iis qui legitimo genere orti essent, neque iis qui id juris haberent, sed suppositiis quibusdam atque a serie ac successione pontificum alienis id muneris attribuit, ac ne iis quidem in perpetuum, sed ad breve quoddam determinatumque tempus gratificans, atque alio tempore aliis ejusmodi honorem impertiens. Ut hac ratione primæ quidem hebdomades septem a Cyro ad Darium, reliquæ vero sexaginta duæ, a Dario ad imperatorem Romanorum Pompeium contineantur. At si tertiam præterea contemplationem velis insistere, atque alia quadam ratione tempora septem et sexaginta duarum hebdomadum numerare, quæ annos continent quadringentos octoginta tres, invenias idem temporis spatium ad Augustum usque atque Herodem, qui primi externi generis regnarunt, quorumque temporibus Salvatoris nostri Jesu Christi ortus fuisse memoratur, propagari; si modo hunc quem dixi numerum sumpto initio a Dario Templique absolutione recolligas. Ad secundum enim Darii annum tempus solitudinis urbis Hierusalem, quod septuagenarium fuit, pervenisse propheta Zacharias indicat his verbis : « In die vicesimo » quarto undecimi mensis (is est *sabat*) in anno secundo » Darii, factum est Verbum Domini ad Zachariam filium » Barachiæ[1]. » Deinde progressus adjungit : « Et respondit » Angelus Domini et dixit : Domine omnipotens, quousque » misereberis Hierusalem et urbium Juda, quas despexisti » hunc septuagesimum annum[2] ? » Hoc igitur ipsum tempus Daniel cum divino Spiritu afflatus vidisset, his verbis notavit : « Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum de » quo factus est sermo Domini ad Hieremiam prophetam, » ut complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni;

[1] Zach. I, I. — [2] Ibid. 12.

» et dedi faciem meam ad Dominum Deum meum, ut orarer » ac deprecarer[1]. » Deinde post deprecationem Angelus, qui illi seipsum ostendit, ea divinat quæ ad septuaginta hebdomadas pertinent, et tempus unde numerandi initium capiendum est significat, dicens : « Et cognosces et intelliges ab » exitu sermonis ut respondeatur et ædificetur Hierusalem » usque ad Christum ducem[2]. » Porro autem a Cyro primum responsum est ut ædificaretur Hierusalem, nec tamen ipsum opus effectum est, cum id vicini undique prohibuerint. Postea vero cum Darius jusserit, eoque regnante absolutum sit Templi ædificium, inde ab hoc ipso tempore prophetæ Daniel oraculum sui eventus initium sumit, cujus verba illa sunt, « Ut respondeatur et ædificetur Hierusa- » lem[3] ; » in quo etiam illud dictum est : « Ego Daniel intel- » lexi in libris numerum annorum de quo factus est sermo » Domini ad Hieremiam prophetam, ut complerentur deso- » lationis Hierusalem septuaginta anni[4]. » Anno igitur Darii secundo apparet completos esse annos illos septuaginta, ut nos omni ratione oporteat septuaginta hebdomadum initium facere a sexagesima sexta olympiade, atque a Darii anno secundo, in quo omnis illa urbis Hierusalem ædificatio absoluta est : inde igitur si tempora quæ sequuntur numeres, invenias ad ipsum usque Herodem et monarcham Romanorum Augustum, sub quibus Salvatoris nostri ortus vitæ hominum illuxit, quadringentos octoginta tres annos contineri, qui septem et sexaginta duarum hebdomadum summam secundum ipsius Daniel prophetiam conficiunt. A sexagesima enim sexta olympiade ad centesimam octogesimam sextam intermediæ olympiades colliguntur centum et viginti una : qui sunt anni quadringenti octoginta quatuor, singulis utique olympiadibus quaternos annos continentibus. Quo tempore Augustus Romanorum rex quintumde-

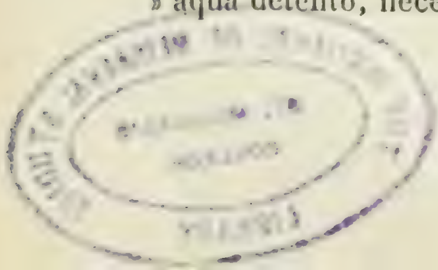
[1] Dan. IX, 2, 3. — [2] Ibid. 25. — [3] Ibid. — [4] Ibid.

cimum sui regni annum agens, et Ægyptum et reliquum orbem terrarum imperium obtinet : sub quo primus alieni generis Herodes Judæorum accipit regnum, et Salvator Dominusque noster Jesus, qui Christus est Dei, nascitur, dum videlicet et ortus illius tempus, et septem ac sexaginta duarum hebdomadam finis de quibus loquitur propheta Daniel, in idem concurrunt; post quas segregetur, et longius post plurima, ea videlicet quæ in medio prophetice prædicuntur, amandetur una quæ reliqua est hebdomada, cætera omnia quæcumque inter mediam oraculi prædictionem dicta sunt perficiuntur, quæ in hunc modum ipsa quoque se habent : « Post hebdomadas septem et sexaginta duas peribit » unctio, et judicium non est in ea : et civitatem et sanc» tum disperdet cum duce venturo; et excidetur in dilu» vio, et usque ad finem belli in compendium redacti, in» ternecionibus[1]. » Et hæc quidem perspicuum exitum nacta sunt Augusti Herodisque temporibus : in quos eas de quibus dicebamus septem hebdomadas consummari affirmamus. Nam cum suum progressum atque ordinem pontificia illa unctio usque ad Herodem et Augustum constanter servaverit, et veterum pontificum successio in Alexandro Hyrcani patre terminetur, Herodes ipso Hyrcano interfecto, non amplius iis qui a parentibus succedendi jus haberent ministerium illud concessisse dicitur, sed ignobilibus quibusdam obscurisque hominibus. Sed etiam oraculum hanc ipsam rem anticipans divinavit, his verbis : « Et post heb» domadas septem et sexaginta duas, peribit unctio, et ju» dicium non est in ea[2] : » quod quidem perspicue reliqui quoque posuerunt interpretes. Aquila quidem sic : « Et post » septem hebdomadas et sexaginta duas, peribit unctus, et » non est ei ; » Symmachus autem sic : « Et post hebdoma» das septem et sexaginta duas, excidetur christus, et non

[1] Dan. IX, 26. — [2] Ibid.



» aderit ei. » Ex quo maxime mihi constare videtur, christum ducem esse eum quem expositio nostra declaravit. Post eas igitur de quibus diximus completas hebdomadas, « Peribit christus, » inquit. Sed quis tandem hic christus, nisi dux qui legitime succedens ex pontificio genere, suæ genti præesset? Mansit igitur hic christus quamdiu hebdomades illæ duraverunt; ubi autem illarum finis advenit, excisus est qui de generis successione genti præesset. Porro hic fuit Hyrcanus, quem cum Herodes interfecisset, regnum protinus quod ad ipsum nihil spectabat arripuit, primusque ipse præfuit ex alieno genere. Cæterum non solus Hyrcanus, qui christus erat, et priscorum pontificum novissimus, excisus est, sed etiam ea quæ altius a majoribus longeque superioribus pontificibus repetita fuerat successio, ipsaque legitima unctio; quippe quæ non ultra ex judicio facta sit, sed inordinate et confuse, non secundum ea quæ Moses in suis legibus sanxerat, concurreruntque in unum omnia, quemadmodum Prophetia prædixerat, illis verbis : « Peribit » unctio, et judicium non est in ea. » Atque optimus hujusce rei testis est Hebraïcus auctor Josephus, qui in xx Judaïcæ Antiquitatis libro, quæ ad illa tempora pertinent, in hunc modum exponit : « Herodes autem regni administratione a » Romanis accepta, nullos amplius ex Asamonæo genere » (hi autem erant qui Machabæi vocantur) pontifices decla- » rat, sed ignobiles quosdam et ab Hebræis tantummodo » oriundos, præter unum Aristobulum, qui Hyrcani filius » fuit. Hunc enim cum pontificem declarasset, sororem » ejus Mariamnam duxit uxorem; quippe qui multitudinis » erga illum captaret benevolentiam, propter Hyrcani me- » moriam. Deinde veritus ne omnes ad Aristobulum des- » ciscerent, hominem de medio sustulit, dum esset in op- » pido Hierichunte : illi enim natanti, vique interim sub » aqua detento, necem est machinatus, uti jam planum fe-



» cimus. Post hunc non amplius ex Asamonæi prole oriun- » dis pontificatum commisit. Herodem imitatus est in con- » stitutione pontificum ejus filius Archelaüs, et post hunc » ipsum Romani, qui Judæorum regnum occuparunt. » Rursus de iis alio in loco dicit hæc : « Herodes autem rex » ubi turrim hanc in idoneo loco sitam magno sumptu in- » struxit, Antoniam appellavit nomine : vestem præterea » pontificiam assumpsit, et eam quæ deposita erat retinuit. » Herodi similia patravit qui ab ipso rex declaratus est Ar- » chelaüs ipsius filius, a quo Romani accepto principatu, » vestem pontificis quæ reposita erat sub signo in domo ex » lapide constructa obtinuerunt. » Ex his plane cuivis in- tellectum esse arbitror quisnam fuerit eventus oraculi di- centis : « Et post hebdomadas septem et sexaginta duas » peribit unctio, et judicium non est in ea[1]. » Magis etiam intueberis quo sensu dictum sit illud : « Et judicium non » est in ea, » si nullo judicio creatos pontifices eos qui post Herodem, quique temporibus Salvatoris nostri fuerunt, consideraveris. Cum enim ex divina lege pontifex totum suæ vitæ tempus sacrum munus obire, idemque legitimo filio successori tradere juberetur, per ea tempora quæ modo explorabamus, post interitum sacræ unctionis, sicut Prophetia significaverat, primus quidem Herodes, post He- rodem vero etiam Romani, absque judicio, nulla servata lege, quos ipsi probassent pontifices declarare instituerunt, plebeiis quibusdam viris atque ignobilibus hunc honorem largientes, idque nominis venale habere, et cauponum more pro eo pretium accipere, modo hos modo illos an- nua dignitate donantes. Quocirca sanctus Evangelista Lu- cas, dum prædicandæ Salvatoris nostri doctrinæ tempus describit, hoc ipsum mihi notare videtur, cum ait : « In » anno quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante

[1] Dan. IX, 26.

» Pontio Pilato Judæam, tetrarchiam vero obtinentibus He» rode, et Philippo, et Lysania, sub principibus sacerdotum » Anna et Caïpha[1] : » namque hi duo quo tandem pacto eodem tempore fuissent pontifices, nisi legi quæ de pontificibus sancita fuerat vis illata fuisset? Hæc eadem Josephus quoque testificans, sic scribit : « Valerius Gratus, Roma» norum imperator, cum Anano pontifici sacrum munus » abrogasset, Ismaëlum Tupheba pontificem declaravit; cui » item ipsi cum haud multo post honorem ademisset, Elea» zarum Anani pontificis filium pontificem creat. Deinde » anno peracto hunc quoque rejicit, et Simoni Cathimi filio » pontificatum tradit : huic quoque non plus annuo honore » perfuncto abiit tempus, et in locum ejus Josephus, qui » etiam Caïphas, suffectus est. » Hæc necessario posui propter illud : « Peribit unctio, et judicium non est in ea, » quæ ego quidem arbitror indubitatam demonstrationem habere. Ilis deinde addit Prophetia : « Et civitatem et sanctum dis» perdet cum duce venturo[2]. » Ubi ego rursus et ipsum Herodem, et eos qui post Herodem ex alieno genere imperaverint, puto intelligendos : nam quemadmodum superius nominabat christos duces, cum in illis verbis pontifices diceret usque ad Christum ducem ; ita post eos, et post eorum abrogationem, non alius fuerit venturus quam is qui dictus est ex alieno genere, cæterique quicumque post illos deinceps genti præfuerunt, quibus tanquam adjutoribus utens, una cum iisdem ipse honesti inimicus bonorumque corruptor, et civitatem et sanctum perditurus dicitur. Etenim vere perdidit totam gentem, modo quidem sacerdotii ordinem præter legem perturbans, modo vero cunctum populum pervertens, et civitatem (sic enim cives figurate nominantur) evocans ad impietatem et nefas. Huic autem commentationi nostræ Aquila quoque concordat, qui inter-

[1] Luc. III, 1, 2. — [2] Dan. IX, 26.

pretatus est in hunc modum : « Et civitatem et sanctum » disperdet populus ducis venturi. » Non solum enim qui venturus fuit dux, quem nos superiore expositione prodidimus, corrupit civitatem et sanctum, sed etiam illius populus. Præterea non forsitan quispiam a recto aberraverit si dixerit etiam Romanum ducem iisdem verbis designari, ejusque ducis populum : per quæ arbitror significari exercitus Romanorum principum, qui ex illo tempore gentis imperium tenuere, quique civitatem ipsam Hierusalem, et in ea quondam venerabile et sanctum templum corrupererunt ; siquidem ab iis etiam excisi sunt tanquam in diluvio, et usque ad finem belli in compendium acti itineribus pervenere, usque adeo ut, quemadmodum Prophetia dixerat, extremam tum passi sint solitudinem, post ipsorum nefarias contra Salvatorem nostrum insidias : nam postquam id moliti sunt, extremam sane obsidionem pertulere. Hæc quoque ipsa ad amussim explorata habes in iis quas Josephus scripsit historiis. Cæterum cum hæc de iis quæ intermedio septem et sexaginta duarum hebdomadum tempore Judaïcæ genti acciderunt, per Prophetiam prædicta sint, ordine deinceps novi per Salvatorem nostrum denuntiandi Testamenti significatio canitur. Ergo ubi tam multa in medio inter septem et sexaginta duas hebdomadas dicta sunt, tum adjungitur : « Et confirmabit pactum multis hebdomada una, et » in medio hebdomadis auferetur sacrificium et libatio, et » in templo abominatio desolationum erit, et usque ad con» summationem temporis consummatio dabitur in desola» tionem [1]. » Sed jam hæc quonam pacto completa sint exploremus. Sane proditum est memoriæ omne doctrinæ eruditionisque miraculorum Salvatoris nostri tempus, trium annorum et semis fuisse : quod quidem est hebdomadis unius dimidium. Hoc ipsum quodam modo Joannes Evangelista

[1] Dan. IX, 27.

attentissime ejus Evangelium observantibus declarabit. Erit igitur hebdomas annorum una omne tempus quod cum Apostolis suis versatus est, tum antequam passus est, tum postquam de morte ad vitam revenit : nam quod antequam sit passus per tres annos et semis omnibus et Discipulis et non discipulis seipsum exhibuerit, palam ex iis quæ scripta sunt de ipso proditum est ; quo tempore et documentis et admiratione dignis curationibus, divinitatis suæ vires omnibus simpliciter tam Græcis quam Judæis ostendit : ubi vero a morte ad vitam est restitutus, quod idem temporis cumdemque annorum numerum cum suis versatus sit, Discipulis et Apostolis, rationi sane consentaneum est, « per dies » quadraginta apparens eis, et consuescens, et de regno Dei » loquens[1] ; » quemadmodum quidem in Apostolorum Actis continetur, ut hæc sit illa de qua Prophetia loquitur annorum hebdomadas, in qua confirmavit pactum multis, munitius videlicet reddens novum Evangelicæ prædicationis Testamentum. Sed quibus multis id confirmavit? nempe suis Discipulis et Apostolis, iisque omnibus quicumque ex Hebræis in fidem ejus venerunt. Cæterum in hujusce unius hebdomadis medio, in qua illud ipsum de quo diximus Testamentum multis confirmavit, sublatum est sacrificium et libatio, abominatioque desolationis inchoata est ; quandoquidem hac ipsa hebdomade jam ad medium sui spatium ducta, post trium annorum tempus et semis doctrinæ illius, quo tempore passus est, velum templi scissum est a summo usque deorsum : ut ex illo jam vi quadam sublata fuerit ab eis libatio et sacrificium, et abominatio desolationis in templo sederit, utpote cum eos virtus illa reliquerit solos, quæ ab initio ad illud usque tempus et tutelam et providentiam ejus loci gerebat; nam ad illud usque tempus quo ille pro salute nostra passus est, divinam quamdam vim fuisse quæ

[1] Act. I, 3.

et templum et Sanctum sanctorum tueretur, existimare par est : alioqui quid oportebat illum una cum aliis multis sedere in templo, et ex legibus festos dies celebrare, si novisset non amplius consistere locum illum, neque Dei præsentia dignum esse? Fuerunt igitur ad illud usque temporis nonnulli in templo divinantes, qualis Anna prophetica mulier filia Phanuël, et Simeon qui in ulnas ipsum adhuc infantem accepit, qui etiam cecinerunt ea quæ publicæ memoriæ prodita sunt. Sed neque ipse Dominus noster dixisset leproso : « Abi, ostende te sacerdoti, et offer sacrificium quod » præcepit Moses in testimonium eis[1], » si illo in loco non ultra existimasset quæ ad ritus legesque pertinent, tanquam in sancto et Dei præsentia digno loco, celebrari oportere : neque vendentes et ementes ejiciens dixisset verba illa : « Scriptum est, Domus mea domus orationis vocabitur, vos » autem eam facitis speluncam latronum[2]; » et rursus : « Au» ferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei domum » negotiationis[3], » nisi adhuc plane censuisset venerabilem esse locum putare oportere. At enim ubi illorum extremum scelus appropinquavit, tum omnia indicavit dicens : « Ecce » relinquitur vobis domus vestra deserta[4]; » quod quidem ipsum completum est quo tempore, dum ille cruci affixus est, velum templi medium toto penitus altitudinis suæ spatio scissum est, sublatumque est ex illo, vi quadam, Deo gratum ex institutione legis sacrificium et libatio, qua sublata abominatio desolationis, secundum eam quæ nunc in manibus est prophetiam, in loco illo secuta est. Quod si per aliquod tempus permanere visa sunt ea quæ ad functionem illam in tali loco pertinent, non tamen eadem amplius grata Deo fuerunt, quippe cum et sine judicio et præter leges celebrarentur. Sicut enim antea, unctione abolita, et legitimis ex succedendi serie pontificibus post Hyrcani interitum

[1] Matth. VIII, 4. — [2] Id. XXI, 13. — [3] Joan. II, 16. — [4] Matth. XXIII, 38.

abrogatis, qui posthac sine ordine et præter leges ad illud munus accedebant, videbantur illi quidem aliquid facere, et tamen id nullo laudabili instituto præstabant, propter quos etiam dixit Prophetia : « Peribit unctio, et judicium » non est in ea [1], » talibus interim verbis judiciorum legumque in illis contemptum accusans : ita etiam circa libationem et sacrificium contigisse affirmabis, quæ recte quidem et ex lege antequam Salvator noster sit passus celebrabantur, propter virtutem illam quæ ad illud usque tempus loci sanctitatem tuebatur. Cæterum et sublata est illico post illius perfectum Deoque conveniens sacrificium, quod ipse se ipsum pro peccatis nostris obtulit, cum ipse esset ille « Ag» nus Dei qui tollit peccata mundi [2] : » quo quidem sacrificio cunctis hominibus secundum nova novi Testamenti mysteria tradita, quæ veteris propria erant sublata sunt. Eodem enim tempore et oraculum illud completum est : « Et con» firmabit pactum multis hebdomas una [3], » et quæ ad vetus Testamentum spectant sublata sunt. Cæterum quando tandem quæ ad novum pertinent Testamentum sunt confirmata, nisi cum Salvator ac Dominus noster magno illo sui ad mortem accessus mysterio functurus, qua nocte tradebatur, occultarum et ad ipsum spectantium novi Testamenti rationum signa et notas suis Discipulis tradidit ? eodem enim tempore et hæc perfecta sunt, et a Mose descriptum vetus Testamentum sublatum est; quam rem plane declaravit velum templi quod per idem tempus scissum est. Sublato igitur ex illo deinceps, et non minus revera quam vi soluto sacrificio ac libatione, quæ posthac existimabantur illic perfici sacrificia, sine gratia, rebus sacris aliena, in profano loco a profanis et a re sacra alienis perficiebantur. Cæterum his de rebus etiam Josephi testimonium accipe : « Ipso autem die Pentecostes noctu sacerdotes in templum

[1] Dan. ix, 26. — [2] Joan. i, 29. — [3] Dan. ix, 27.

ingressi, sicut eis mos erat, ad munera obeunda, primum » quidem se motum quemdam strepitumque sensisse dixe- » runt, deinde vero subitam vocem crebro repetentem, Mi- » gremus hinc. » Hæc autem ille scribit facta esse post Salvatoris nostri mortem. Rursus idem ait, « Pilatum præ- » sidem, ipsum utique illum qui tempore Salvatoris nostri » præfuit, noctu in templum contra fas imagines Cæsaris » intulisse, magnamque perturbationem seditionis atque tu- » multus Judæis injecisse. » Eadem hæc etiam Philo confirmat, qui ait « regias imagines Pilatum noctu in templo » dicasse, initiumque seditionum et mutuarum inter ipsos » calamitatum ex illo Judæis accidisse. » Non desierunt ergo posthac quæ universam gentem eorumdemque principem civitatem invaderent, omnis generis mala, usque ad ultimum illud quod contra illos gestum est bellum, extremamque illam obsidionem in qua omnis generis internecionibus, et famis, et pestilentiæ, et gladii, cum pernicies adversus eos diluvii instar conflueret, omnes quicumque adversus Salvatorem nostrum conspiraverant, cujuscumque essent ætatis, excisi sunt : quo sane tempore etiam desolationis illius abominatio in templo constitit, quæ quidem ad hunc usque diem permansit, singulis diebus in deteriorem solitudinem corruens. Par autem est eam itidem usque ad vitæ consummationem duraturam, juxta terminum quem Prophetia indicaverat, illis verbis : « Et usque ad consummationem » temporis consummatio dabitur in solitudinem [1] ; » quam vocem Salvator ac Dominus noster Jesus Christus quasi signo impresso confirmavit dicens : « Cum autem videritis » abominationem desolationis, quæ dicta est per Danielem » prophetam stantem in loco sancto; nunc scitote quod ap- » propinquavit desolatio ejus [2]. » Quod si Judæi non credere se ista respondeant, arguendi sunt tanquam ii qui non so-

[1] Dan. IX, 27. — [2] Matth. XXIV, 15.

lum impudenter rebus veris ac manifestis repugnent, sed etiam vaticinia sua ut falsa, quantum in ipsis est, calumnientur, si illa quidem in septuaginta annorum hebdomadas universum tempus includunt, dum quæ intermedio tempore eventura sunt divinant; ipsi vero, cum jam ab ipsa Prophetia usque ad nos prope millesimus agatur annus, nihil eorum quæ scripta sunt factum esse demonstrant, tametsi ipsorum unctio, ut divinum prædixerat oraculum, deleta est, et sanctum eorumdem una cum prioribus incolis disperditum atque excisum in diluvio belli contracti internecionibus, et in eo loco adhuc cernitur, id quod omnium admirationem superat : dico autem abominationem desolationis adhuc stare eo in loco, qui antea sanctus erat; qua de re etiam Salvator ac Dominus noster exposita nuper verba enuntiavit. Quæ quidem res cum planissime sub oculos nobis subjectæ sint, atque etiam nunc cernantur, Judæos admirari operæ pretium est, non tam quod adversus ea quæ ita perspicua sunt intendere oculos audeant, quam quod ita caligent, eorumque mens ita involvatur tenebris, ut non videant ea quæ tam clara tamque evidentia sunt divinarum Scripturarum eventa, quod quidem eis secundum illam Esaiæ vocem, quæ in hoc quoque adversus illos completa est accidit, ubi utitur illis verbis : « Auditu audietis, » et non intelligetis; et intuentes intuebimini, et non videbitis : crassum enim factum est cor populi hujus; et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, » ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde » intelligant, et convertantur, et sanem eos[1]. » Sed quoniam de gentibus quæ in fidem Christi Dei venerant olim prius dictum fuerat, « quibus nuntiatum non est de illo, ii » videbunt; qui non audierunt, ii intelligent[2] : » nos item illius atque ejus qui misit illum Patris beneficio, pro viribus,

[1] Isai. x, 9 et seqq. — [2] Id. LII, 15.

quæ visa sunt dicenda in hos locos jam diximus; necnon quæ Africano superioris ætatis viro sunt visa, illi ipsi accepta referentes apposuimus, quæ ipsa quoque diligenter atque accurate excogitata sunt; quare illis ut bene inventis erit utendum.

CAPUT TERTIUM.

A MICHÆA.

Signa hæc temporum descensus Domini ad homines futura canit Propheta, extremum rituum atque institutorum quæ apud Judæos cum veneratione servabantur, interitum agnitione ejus Dei qui a Prophetis venturus denuntiabatur pacem omnium gentium profundissimam.

« Audite, populi omnes, et attendat terra et omnes qui » in ea sunt, et erit Dominus vobis testimonium, Dominus » de domo sancta sua : quoniam ecce Dominus egredietur » de loco suo, et descendet et insistet super altitudines ter» ræ; et commovebuntur montes subter eo, et valles li» quescent sicut cera a facie ignis, et sicut aqua quæ de» fertur in præceps. Propter impietatem Jacob omnia hæc, » et propter peccatum domus Israël[1]. » Deinde post alia plurima quæ in medio collocat, verba hæc adjungit : « Au» dite jam hæc, duces domus Jacob, qui reliqui estis do» mus Israël, qui abominamini judicium et omnia recta per» vertitis, qui ædificatis Sion in sanguinibus et Hierusalem » in injustitiis : duces ejus cum muneribus judicabant, et » sacerdotes ejus cum mercede respondebant, et prophetæ » ejus cum argento divinabant, et super Dominum requies» cebant, dicentes : Nonne Dominus in nobis est? non ve-

[1] Mich. I, 2 et seqq.

» nient super nos mala. Idcirco propter vos Sion ut ager ara-
» bitur, et Hierusalem ut pomorum custodia erit, et mons
» domus Domini in lucum sylvæ : et erit in novissimis die-
» bus manifestus mons Domini, paratus super vertices mon-
» tium, et extolletur super colles ; et festinabunt ad eum
» populi, et ibunt gentes multæ et dicent, Venite, ascenda-
» mus in montem Domini et in domum Dei Jacob ; et os-
» tendent nobis viam ejus, et ambulabimus in semitis ejus :
» nam ex Sion exibit lex, et Verbum Domini de Hierusa-
» lem ; et judicabit inter multas gentes, et redarguet gen-
» tes fortes usque ad terram longinquam. Et concident
» gladios suos in vomeres, et hastas suas in falces ; et non
» arripiet ultra gens contra gentem gladium, et non discent
» amplius bella gerere : et quiescet unusquisque sub vite
» sua et sub ficu sua. Et non erit qui deterreat eos : quo-
» niam os Domini omnipotentis locutum est hæc[1]. » Jam antea hæc suo loco nos contemplati sumus ; ubi ostendimus quemadmodum non alias quam post adventum Salvatoris nostri Jesu Christi ad homines, quæ olim apud Judæos dignitatem venerationemque habebant, montesque Sion et Hierusalem vocabantur, quæque in iis ædificia erant, templum videlicet Sanctumque sanctorum atque altare, atque alia quæcumque ibidem in Dei honorem dedicata fuerant, de medio sublata concussaque sunt, sicut Oraculum illud prædixerat : « Ecce Dominus Dominus egredietur de
» loco suo, et descendet super altitudines terræ, et concu-
» tientur montes subter eo[2] ; » quibus concussis Judæorum animæ, quæ valles nominantur ob ipsarum humilitatem, eorum quæ nuper dicta sunt interitum deplorantes, tanquam cera a facie ignis liquescent, et quasi aqua quæ defertur in præceps, multitudinem eorum qui in illis quotidie a melioribus ad deteriora labuntur. Et omnia hæc ait futura

[1] Mich. III, 9 et seqq. — [2] Idem, I, 3, 4.

propter impietatem domus Jacob, et propter peccatum domus Israël : quænam vero sit hæc impietas et quod peccatum, progressus longius adjungit : « Qui abominamini, *inquit,* judicium, et omnia recta pervertitis : qui ædificatis » Sion in sanguinibus et Hierusalem in injustitiis[1] : » in quibus sanguinibus etiam ille fuit qui illis extremorum malorum initium causamque præbuit, propter quem impiam illam vocem contra seipsos emiserunt, dicentes : « Sanguis » ejus super nos et super filios nostros[2]. » Itaque « propter » ipsa hæc, *inquit,* Sion quasi ager arabitur, et Hierusalem » quasi pomorum custodia erit[3] : » quæ quidem nullo unquam alio tempore, quam post illa quæ contra Salvatorem nostrum ausi sunt, verum exitum accepere. Ex illo enim ad hunc usque diem, locis illis extrema solitudine occupatis, mons Sion, qui apud illos antea celeberrimus erat, loco antiquæ illius meditationis atque exercitationis quæ in illo vigebat, propheticorum divinorumque oraculorum quæ antea viri Hebræi Deique familiares prophetæ sacerdotesque et magistri totius gentis in eodem magno cum studio reddebant, per viros Romanos in nulla re a reliqua regione differens aratur et colitur, ut nos quoque ipsi inspexerimus boum opera locum et arari et seminari. Ipsa vero Hierusalem tanquam pomorum custodia, corrupto vetere qui in ipsa erat fructu, effecta est, ac potius *lapidum collectio,* sicut in contextu Hebraïco legitur. Sic enim Aquila convertit : « Idcirco pro» pter vos Sion terra arabitur, et de Hierusalem lapides » colligentur. » Ab externis enim hominibus habitata, hodie quoque lapides legentibus præbet, cum omnes qui nostris temporibus eam urbem incolunt, ruinæ illius lapides colligant tam de privatis quam de communibus et publicis ædificiis : et licet oculis tristissimum spectaculum intueri, ex ipso templo et ex ipsis quondam aditis, et ex iis quæ

[1] Mich. III, 9. — [2] Matth. XXVII, 25. — [3] Mich. III, 12.

Sancta vocabantur, lapides pro simulacrorum fanis, proque spectaculis quo omnes populi concurrant, ædificandis assumi; quæ cum adeo evidenter ab omnibus cernantur, quod nova item lex, quodque novum novi a Salvatore nostro Jesu Christo Testamenti verbum illinc omnino profectum sit, sane constiterit; quandoquidem innumerabiles populorum conventus, omnisque generis nationes, relictis diis ipsorum patriis, relictoque vetere superstitionis errore, unum supremum Deum invocant : quare etiam profundissimæ pacis compotes evaserunt, quando non amplius multiplices principatus, neque regna per loca cernuntur, neque gens adversus gentem gladium sumit, neque ut antea mutuis inter se bellis student, sed agricola omnis « sub » vite et sub ficu sua quiescit, nemine illos exterrente [1], » sicut Prophetia prædixerat. Quæ cum sic nunquam alias ante a condito ævo, nisi post adventum Salvatoris nostri, Romanis imperium obtinentibus, ad hunc usque diem contigerint, indubitata demonstratione ostensum esse arbitror ejus quem Prophetæ canebant Domini adventus ad homines tempus.

CAPUT QUARTUM.

A ZACHARIA.

Signa temporum Dei ad homines adventus, et vocatio gentium, extremaque urbis Hierusalem eversio.

« Gaude et lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes » multæ ad Dominum in die illa, et erunt ei in populum. Et

[1] 3 Reg. IV, 25.

» habitabunt in medio tui : et cognosces quod Dominus omnipotens misit me ad te[1]. » Et post alia plurima quæ in medio ponit, adjungit : « Gaude vehementer, filia Sion ; prædica, filia Hierusalem : ecce Rex tuus venit tibi justus et » Salvator, ipse mansuetus et impositus super jumentum et » pullum adolescentem. Et perdet currus ex Ephrem, et » equum ex Hierusalem : et perdetur arcus bellicus, et abundantia pacis ex gentibus. Et principatum obtinebit a mari » usque ad mare, et a fluminibus per ejectiones terræ[2]. » Hæc ubi de Salvatoris nostri adventu hoc item loco Oraculum cecinit, tum post alia quæ interponit etiam de extrema Hierusalem desolatione, nunc occulte ac per obscuros sermones, nunc explicite atque aperte verba facit : obscure quidem ac figurate ubi ait : « Aperi, Libane, portas tuas, et » comedat ignis cedros tuas. Ululet pinus, quoniam cecidit » cedrus, quoniam magnopere magnifici afflicti sunt. Ululate, quercus Basanitidis, quoniam convulsus est saltus » consitus. Vox lamentantium pastorum, quoniam afflicta » est magnificentia eorum ; vox rugientium leonum, quoniam afflicta est superbia Jordanis[3]. » Et hæc quidem per ænigmata ; sed eorum interpretationem aperte idem propheta adjungit, dicens : « Ecce ego pono Hierusalem ut vestibula quæ quatiuntur omnibus populis in circuitu, et in » Judæa : et erit ambitus in circuitu contra Hierusalem. Et » erit in die illa, ponam Hierusalem lapidem, qui conculcetur ab omnibus gentibus : omnis qui conculcet eam illudens illudetur ; et congregabuntur super eam omnes gentes terræ[4]. » Et post pauca adjungit : « Et respicient ad » me, quem confixerunt, propterea quod insultaverunt ; et » plangent super eo planctum, ut super dilecto ; et dolore, » ut super primogenito. In die illa magnificabitur planctus

[1] Zach. II, 10, 11. — [2] Id. IX, 9 et seqq. — [3] Id. XI, 1 et seqq. — [4] Id. XII, 2 et seqq.

» Hierusalem, ut planctus Rhoonos in campo ejus qui ex-
» ciditur. Et planget terra tribulim : tribus domus David
» seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus domus Na-
» than seorsum, et mulieres eorum seorsum : tribus domus
» Levi seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus Simeon
» seorsum, et mulieres eorum seorsum : omnes reliquæ tri-
» bus, tribus seorsum, et mulieres eorum seorsum[1]. » Rur-
sus post alia, extremam urbis Hierusalem obsidionem planius enuntiat, dicens : « Ecce dies veniunt Domini, et divi-
» dentur spolia tua in te, et congregabo omnes gentes ad
» Hierusalem in bellum, et capietur civitas, et diripientur
» domus, et mulieres polluentur, et egredietur dimidium ci-
» vitatis in captivitatem : reliqui autem de populo meo non
» peribunt de civitate. Et egredietur Dominus, et compara-
» bitur ad prælium in gentibus illis, sicut dies prælii ejus,
» in die belli; et stabunt pedes ejus in die illa in monte Oli-
» varum quod est contra Hierusalem[2]. » Deinde post alia quæ in medio ponit, hæc ait : « Et erit Dominus unus, et nomen
» ejus unum, complectens omnem terram et desertum[3]. »
Rursus post alia dum Prophetiæ libro terminum ponit, vocationem gentium his verbis divinat : « Et erit, quicumque
» relicti fuerint ex omnibus gentibus quæ venerint in Hieru-
» salem, et ascendent singulis annis ut adorent Regem Do-
» minum omnipotentem, et celebrent diem festum Taberna-
» culorum. Et erit, quicumque non ascenderint ex omnibus
» tribubus terræ in Hierusalem ut adorent Regem Dominum
» omnipotentem, etiam hi illis addentur. Si autem tribus
» Ægypti non ascenderit, neque venerit illuc, etiam super
» his erit ruina qua percutiet Dominus omnes gentes terræ
» quæcumque non ascenderint ad celebrandum solemne Ta-
» bernaculorum. Hoc erit peccatum Ægypti, et peccatum
» omnium gentium quæcumque non ascenderint ad cele-

[1] Zach. XII, 10 et seqq. — [2] Idem, XIV, 1 et seqq. — [3] Ibid. 9.

» brandum diem festum Tabernaculorum[1]. » Hæc sane Zacharias post reditum de Babylone, Dario apud Persas regnante, vaticinatur, quo tempore urbs Hierusalem a priore desolatione excitata instaurataque nuper fuerat, quæ desolatio illi a Babyloniis fuerat illata. Colligit autem omne tempus a Dario Persarum, sub quo Zacharias prophetiæ munere fungitur, ad Augustum Romanorum regem, annorum hebdomadas septem et sexaginta duas, quæ apud Danielem feruntur: quæ summa annorum efficitur quadringentorum octoginta trium, ut ostendimus in iis quæ paulo ante a nobis tractata sunt. Cæterum post imperium Macedonum ab Alexandro usque ad Augustum, etiam si ipsius Augusti regnum complectare, nihil sane quod Prophetæ verbis concordet aut simile sit invenias esse completum : quando enim per illa tempora is Dominus quem Prophetæ ut Deum celebrant cum hominibus versatus est? et gentes multæ illum agnoverunt, eumdemque solum Deum confessæ sunt, et ad ipsum confugientes factæ sunt ei in populum? vel quando tandem toto Persarum aut Macedonum tempore, is Rex de quo Propheta loquitur venit « impositus jumento et pullo » adolescenti[2]? » et veniens Judaïcæ gentis, quæ Ephrem hoc loco dicitur, et ipsius Hierusalem regiam aciem, quæ curruum atque equi vocabulo nominatur, perdidit? et armatas Judaïcæ gentis copias delevit? Hoc enim significabat Oraculum, illud dicens : « Ecce Rex tuus venit tibi jus- » tus et Salvator, ipse mansuetus et impositus super jumen- » tum et pullum adolescentem : et perdetur arcus bellicus[3]. » Hæc de eversione regiæ dignitatis Judaïcæ gentis prædicta sunt, qua prædicta eversione rursus ea quæ ad pacem gentium pertinent, consentanea iis quæ prius exposita sunt, adjunguntur hoc modo : « Et abundantia pacis ex genti- » bus[4]; » pro quo Aquila et reliqui interpretes reddiderunt :

[1] Zach. XIV, 16 et seqq. — [2] Id. IX, 9. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 10.

« Et loquetur pacem gentibus; » quod quidem maxime ab Augusti imperio constat vel ad verbum esse completum, cum ex illo omnis quidem principum multitudo disperierit, pax autem plurimas orbis gentes complexa sit. Quis porro ante Romana tempora vel Persico vel Macedonico stante imperio, talis extitit rex Judæorum, ut « dominatus sit a » mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad terminos » orbis terræ[1] ? » Itaque hoc significarunt reliqui interpretes, Aquila enim sic ait: « Et loquetur pacem gentibus, et po» testas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad » terminos orbis terræ. » Cui concordat etiam illud quod in septuagesimo primo Psalmo de Christo canitur, qui erat de semine Salomonis oriturus; quod quidem in hunc modum se habet : « Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia » pacis, donec auferatur luna ; et dominabitur a mari usque » ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ[2]. » Hæc enim de filio Salomonis dicta sunt, quæ nihil differunt ab iis quæ apud Prophetam leguntur. Quando igitur hæc, vel quomodo, aut quibus tandem temporibus extiterint, si quis est qui possit, interpretetur; aut quonam alio tempore post Babylonicam obsidionem, alterum perpessa sit incendium Hierusalem, et quod in ipsa templum erat dejectum sit : quod etiam ipsum magnam affert admirationem, quemadmodum Propheta id significaverit, dicens : « Aperi, Li» bane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas[3]. » Nam Libanum in his verbis more suo templum ipsum nominat; quoniam in aliis quoque Prophetiis ostensum est Libanum ipsum templum vocari. Id autem ipsi quoque Judæi adhuc confitentur, quandoquidem Esaias huic prophetæ qui nunc tractatur similia canens dixit : « Ecce Dominus Sabaoth » conturbabit gloriosos cum robore, et excelsi contumelia » conterentur. Libanus autem cum excelsis cadet, et egre-

[1] Zach. IX, 10. — [2] Psal. LXXI, 8. — [3] Zach. XI, 1.

» dicetur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet, et » requiescet super eum Spiritus Dei[1]; » quibus adjungit : « Et erit radix Jesse, et qui surgit ut imperet gentibus, in » ipso gentes sperabunt[2]. » Etenim hic quoque una cum ortu Christi de semine Jesse et David, Libani eversio et gentium vocatio conjuncta est. Libanum autem ipsam Hierusalem intelligi, Ezechiel plane significat his verbis : « Aquila gran» dis magnarum alarum, quæ habet auctoritatem ingre» diendi in Libanum, et evulsit tenera Cedri[3]. » Et hæc ipsa deinceps explanans idem proheta, adjungit : « Cum venerit » Nabuchodonosor in Hierusalem, et acceperit principes » ejus[4], » et quæ sequuntur. Cæterum, Ezechiel quidem hæc de prima Hierusalem obsidione prædixit; post cujus obsidionis tempus Zacharias de secunda divinat. Quando igitur post Zachariæ tempora, sub imperio Macedonum Templum incensum est? certe nunquam; siquidem post Babyloniorum depopulationem atque incendium, nullam ignis alteram vastationem unquam perpessa est urbs, nisi sub Vespasiano ac Tito, Romanorum imperatoribus; ob quam sane vastationem rursus obscure et per figuras eos qui olim genti imperabant, ad deplorationes et lamenta invitat Oraculum, dicens : « Ululet pinus, quoniam cecidit cedrus, quoniam » magnopere magnifici afflicti sunt : ululate, quercus Basa» nitidis, quoniam convulsus est saltus consitus; vox lamen» tantium pastorum, quoniam afflicta est magnificentia eo» rum[5]. » Tunc sane facta est Hierusalem quasi vestibula quæ quatiuntur omnibus populis in circuitu, et in Judæa facta est munitio ambiens, et ab eis sacrosanctus existimatus locus usque in hodiernum diem lapis existit, qui conculcatur ab omnibus gentibus, et quicumque illum conculcat illudens illudetur, sicut Prophetia prædixerat. Quinetiam

[1] Isai. x, 33, 34. — [2] Id. xi, 10. — [3] Ezech. xvii, 3. — [4] Ib. 12 et seqq. — [5] Zach. xi, 2, 3.

propterea quod illi Domino, qui hæc cecinerat insultaverunt, non defecit eos neque planctus, neque luctus, neque lamentatio. Nunquam igitur alias nisi post Salvatoris nostri adventum usque ad hanc tempestatem, omnes tribus Judæorum quidquam lamentatione planctuve dignum passæ sunt, propter plagam quæ ipsos Deo feriente deprehenderit, ex qua etiam ipsorum mater civitas externis gentibus tradita est, et templum eversum suffossumque est, ipsique de propria regione expulsi sunt, in terra hostili inimicis servientes : quas ob res omnis ipsorum domus omnisque ipsorum anima in hunc usque diem lamentationibus afflicta est. Quapropter Propheta sic ait : « Et plangent singulæ tribus per seipsas : tribus domus David seorsum, et mulieres eorum seorsum[1] ; » et quæ sequuntur. Sed qui tandem post Zachariæ tempora secuti sunt dies in quibus spolia Hierusalem divisa sunt, et gentes universæ ad bellum contra eam coïverint, et civitas capta sit, et domus direptæ, et mulieres pollutæ atque in servitutem abactæ ? et quando simul sub idem tempus Dominus gentibus Hierusalem oppugnantibus subveniens, comparavit se ad prælium cum illis ? aut quando steterunt pedes ejus in monte Olivarum ? aut quando extitit Dominus in Regem per universam terram, ipseque unus Dominus apud omnes homines, et nomen ejus ambiens universam terram et solitudinem ? hæc enim nunquam quisquam antea ad suum finem perducta demonstrare poterit, nisi Romanorum temporibus, quibus post Babylonicum incendium altero rursus incendio ipsorum templum vastatum est, et civitas ex illo ad hunc usque diem ab externis gentibus habitari ostenditur. Quo tempore etiam Dominus noster Jesus, Christus Dei, versari in Oliveto consuevit, quod est in monte contra Hierusalem ; completumque est oraculum quod ait : « Et stabunt pedes ejus in monte Olivarum,

[1] Zach. XII, 12.

» qui est contra Hierusalem[1] : » hoc est religioso pioque vivendi instituto per orbem terrarum condito et erecto, omnes secundum Prophetiam diem festum Tabernaculorum celebrarunt Deo Prophetarum; et Ægyptii ex illo Deum universi agnoscentes tabernacula sua in singulis civitatibus et regionibus figent. Hæ porro sint Christi in omni loco conditæ Ecclesiæ; has enim multo præstantiores Mosaïcis tabernaculis Salvatoris nosti Jesu Christi potentia, in omni ab hominibus habitato orbe per omne hominum genus, per omnes gentes fixit, ut Deo omnia sub se habenti celebrent diem festum Tabernaculorum. Quando igitur hæc quæ jam diu gentibus denuntiata fuerunt, nostris temporibus videmus exitum sortita esse, et quæ de lamento et planctu tanto ante ad Judaïcas tribus divinitus inclamata sunt, quæque de vastatione incendioque templi extremaque ipsorum solitudine prædicta, ea ipsa nusquam ab oraculis discrepantia usque ad hodiernum diem vel oculis possumus intueri; quid amplius superest, nisi ut Regem de quo Prophetæ loquuntur, eum qui Christus Dei est, venisse fateamur? cum utique illius adventus signa in singulis quæ de illo dicta sunt evidentem exitum accepisse jam demonstraverimus.

CAPUT QUINTUM.

AB ESAIA.

Signa temporum adventus Domini : Ægyptiorum agnitio Domini Prophetarum.

« Ecce Dominus sedet super nube levi, et veniet in Ægyp- » tum, et commovebuntur manufacta Ægypti a facie ejus,

[1] Zach. XIV, 4.

» et cor eorum vincetur in ipsis, et excitabuntur Ægyptii » contra Ægyptios, et bellum geret homo contra fratrem » suum et homo contra proximum suum : excitabitur civi- » tas in civitatem, et lex in legem : et turbabitur spiritus » Ægyptiorum in ipsis, et consilium eorum dissipabo, et » interrogabunt deos suos et simulacra sua et pythones, et » eos qui de terra vocem emittunt[1]. » Et deinceps post plurima quæ figurate et obscure dicta sunt, adjungitur : « In » die illa erit altare Domino in terra Ægypti, et titulus juxta » terminum ejus Domino : et erit in signum in æternum Do- » mino in terra Ægypti, quoniam clamabunt ad Dominum » propter affligentes se, et mittet eis Dominus hominem qui » salvabit eos; judicans salvabit eos, et cognitus erit Domi- » nus Ægyptiis, et cognoscent Ægyptii Dominum Deum in » die illa, et facient sacrificia, et vovebunt vota Domino et » reddent[2]. » Hæc nos quidem antea quoque citavimus, et in parte saltem planiora reddidimus : quod si non patriis diis relictis Ægyptios hoc ipso tempore videmus Prophetarum Deum invocantes; si per universam Ægyptum in omni loco et civitate et regione altare illi Deo erectum non est, qui apud solos Hebræos laudibus celebratur; si manufacta Ægypti commota non sunt, et dæmonica vis quæ circum illa versabatur non defecit, vetusque Ægyptiorum superstitio ex animis eorum sublata non est; præterea, si per singulas civitates et per singulas domos bellum intestinum apud Ægyptios non grassatur, dum alii quidem Dominum et cultum Dei Prophetarum accipiunt, erroremque quo ab initio deos multos colebant aversantur, alii vero propterea quod patriis adhuc malis affecti iis adhærent, eos qui Dominum acceperint oppugnant; si non hodie quoque, dum suos deos suaque simulacra, eosque qui de terra voces emittunt et pythones regare conantur, infectum atque inane ad cuncta

[1] Isai. XIX, 1 et seqq. — [2] Ibid. 15 et seqq.

hæc perfugium experiuntur, propterea quod non amplius ut antea itidem vim suam exercere dæmones possunt; si non universa hæc reipsa finem suum invenisse ostenduntur, sane nondum quisquam mihi arbitretur Propheticum esse completum oraculum, neque Dominum illum ipsum quem Prophetæ canunt, apud homines vixisse. Si vero re ipsa, quæ verbis longe est evidentior, qui Ægyptum incolunt cernuntur interim, pars quidem Prophetarum Deum agnovisse, et propter illum patrios Deos reliquisse; alii vero contra hos seditiones assidue concitare, et alii deos suos suaque simulacra, eosque qui de terra voces emittunt, invocantes nihil posse proficere; alii Domino Prophetarum in omni Ægyptia regione altare per singulas Ecclesias erexisse, inque afflictionibus et sibi infestis insectationibus non amplius belluas neque reptilia terræ deos, neque agrestes feras et bruta animalia, parentum suorum instar, sed supremum Deum invocare, solumque eum ejusque timorem in suis mentibus conceptum tenere, vovereque eidem vota non autem dæmonibus ut prius, et quæ ipsi Deo conveniant promissa reddere : cur non sequitur ut fateamur etiam ea quæ ipsos eventus antecesserunt, in opus jam processisse, nec futura amplius in posterum, sed in præteritum abiisse? Porro ipsa hæc sunt ipsius Domini ad Ægyptios olim futurus, non sine corpore adventus, sed per nubem levem, ac potius per crassitudinem agilem : sic enim Hebraïcus habet contextus, dum illius corporeum adventum obscure significat. Proinde hunc ipsum progressa longius oratio, hominem Salvatorem vocavit, his verbis : « Et mittet eis Domi» nus hominem qui salvabit eos[1]. » Nam hic rursus in Hebraïco sic est : « Et mittet eis Dominus Salvatorem, qui » salvabit eos. » Quæ cum adeo evidentem demonstrationem exhibeant, arbitror etiam constitisse quibus tempori-

[1] Zach. XIX, 20.

hus ea futura canerentur quæ ad Domini adventum ad homines pertinebant. Hæc sane paucis a nobis collecta sunt de temporibus quibus Dominus fuit ad homines venturus; plura autem per otium quispiam inveniet, si reliquas item Scripturas percurrerit : nos autem his contenti quæ hactenus dicta sunt, jam nunc reliquas quoque aggrediamur Prophetias. Quare quæ ab illo inter homines suo ordine sunt administrata, ex divinis Oraculis colligamus.

LIBER NONUS.

PROOEMIUM.

Nihil sane posthac reliquum esse video, nisi ut ea quæ polliciti sumus sequentes, eam dispensationis partem persequamur quæ humanæ a Deo Verbo assumptæ naturæ propria est. Qua de re ea quæ superioribus octo libris continentur a nobis tractata sunt, modo quæ ad ejus rei theologiam pertinent scrutantibus, modo illius ad nos de cœlo descensum, simulque et modum et appellationem et tempus illius adventus explorantibus. Quibus demonstratis rebus, tempus jam fuerit ea contemplari quæ quo tempore ille in apertum prodiit gesta sunt, quoque modo ea singula apud Hebræos prædicta sint ostendere : oraculorum tamen efficacia ac veritas, et sanctorum Evangelistarum testimonio, et ipso rerum quæ ab illis proditæ sunt eventu, declarabitur. Cum igitur primum omnium ea quæ ad illius et ortum et genus et tribum et semen pertinent demonstrata sint, nunc jam quid de sidere illo sit dicendum quod novum et insolitum præter consueta et nobis cognita sidera in ortu illius emicuit, quæso, contemplemur : nam hoc ipsum quoque jampridem ab antiquis usque et primis temporibus apud Mosem celebratum invenitur, atque in hunc modum expositum.

CAPUT PRIMUM.

A NUMERIS.

De rebus secundum humanam ab illo assumptam naturam gerendis, et de stella quæ in ortu Salvatoris nostri apparuit.

Moses in Numeris de stella quæ in ortu Salvatoris nostri visa est, hæc ait : « Dixit Balaam filius Beor, dixit homo qui » vere videt, qui audit verba Dei, qui novit scientiam Altis- » simi, et qui visionem Dei vidit, in somno aperti oculi ejus : » Ostendam illi, sed non nunc; beatum dico, sed non ap- » propinquat : orietur stella ex Jacob, et surget homo ex Is- » raël, et franget ductores Moab, et captivos ducet omnes » filios Seth, et erit Edom hæreditas, et erit hæreditas Esaü » inimicus ejus, et Israël fecit in robore, et excitabitur ex » Jacob, et perdet eum qui servatur de civitate[1]. » Hoc vaticinio commotos ait successores Balaam (id enim incolume extitisse adhuc, ut par est, apud illos, cum in cœlo ignotum quoddam sidus præter cognita nobis et consueta, supra verticem, ut sic dixerim et ad perpendiculum terræ Judææ constitutum inspexerunt) festinasse ut in Palæstinam terram pervenirent, utque sciscitarentur de Rege qui per eam stellam quam ipsi viderant significabatur. Fidem his facit Evangelista Matthæus, his verbis : « Cum autem Jesus » natus esset in Bethlehem Judææ in diebus Herodis regis, » ecce Magi ab Oriente venerunt in Hierusalem dicentes : » Ubi est qui natus est Rex Judæorum? vidimus enim stel- » lam ejus in Oriente, et venimus adorare eum. Quo tem- » pore iidem missi in Bethlehem abierunt, et ecce rursus

[1] Num. xxiv, 15 et seqq.

» eadem stella quam viderant in Oriente antecedebat eos, » donec veniens staret supra ubi erat Puer. Videntes autem » stellam, gavisi sunt gaudio magno valde, et ingressi do» mum viderunt Puerulum cum Maria matre ejus, et pro» cumbentes adoraverunt eum[1]. » Hactenus quidem Evangelium sanctum. At vero ipsius Prophetiæ oraculum quid ait tandem fore aut in illius novi sideris eruptione, aut in Salvatoris nostri Jesu Christi ortu, dignum quod cognoscatur? nempe fractionem ductorum Moab, et direptionem filiorum Seth, præterea reliquorum Judaïcæ gentis hostium hæreditatem, qui quidem hostes erant Edom et Esaü. Cæterum, quid aliud tandem significavit his verbis, quam, per ductores Moab, invisibilium hostium eversionem? ipsorum, inquam, dæmonum, qui olim apud Moabitas deorum loco ferebantur? Atqui aliorum mentionem non fecit, propter simulacrorum ipsius Israël cultum, quo in deserto usus est, quo tempore populus initiatus est Beelphegor. Erat porro hic dæmon, qui ut deus a rege Moab ipso Balac colebatur. Quoniam igitur victus est Israël illo tempore a principibus Moab visum effugientibus, dico autem ab iis qui apud Moabitas pro diis colebantur (sane idcirco et simulacra coluerunt, et adoraverunt sculptilia, ut ait Scriptura : « Et initiati » sunt Beelphegor[2], » qui Beelphegor dæmon erat apud Moabitas, quo tempore iidem cum fœminis Moabitarum fornicati sunt) ; merito quod olim erat futurum, rerum utique in contrarium mutationem, in tempore divinat Balaam, dicens : « Orietur stella ex Jacob, et surget homo ex Is» raël : et franget duces Moab[3]. » Tanquam si manifestius diceret Moabitarum dæmonas, qui nunc adversus Israël gloriati sunt, in ortu ejus de quo ipse vaticinatur fractionem tandem et ruinam passuros; quibus fractis, filios Seth, et Edom, et Esaü, et reliquas gentes, quas his nomi-

[1] Matth. II, 1 et seqq. — [2] Num. XXV, 5. — [3] Idem, XXIV, 17.

nibus significari arbitror, ut olim dæmonico errori addictæ erant, sic rejecta superstitione, familiares illius futuras qui venturus canitur : « Et erit, *inquit,* Edom hæreditas, et » erit hæreditas Esaü inimicus ejus [1]. » Veteres, inquit, hostes Dei atque Israël erunt hæreditas ejus qui canitur futurus; ipse enim est cui dictum est a Deo et Patre suo : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam [2]. » Quæ cum in sortem sanctorum transierint, contraria ipsi Israël fore divinat. Ait igitur : Et Israël fecit in robore, fecit autem in robore omnium maximum scelus; quapropter excitabitur et exurget. Quis tandem iste, nisi is qui a Prophetis canitur Deus Verbum? qui etiam perdidit eum qui servatur ex civitate? Quibus verbis ipsam Hierusalem significari arbitror; ex qua periit omnis quicumque superstes mansit, et etiam omne ejus gentis civile institutum. Hæc autem quemnam exitum sortita sint, cum gentes prius simulacra colentes una cum Salvatoris nostri inter homines exortu in illorum sortem translatæ sint, Judaïca vero gens et Judæorum mater civitas ea perpessæ sint quæ nunquam antea, non longiori arbitror oratione indigere ut apertius ostendatur. Attamen quæ ad consensum pertinent tum Propheticæ prædictionis, tum Evangelicæ consummationis, talem sane habeant exitum. Cæterum quæ tandem causa extitit propter quam stella quæ tum visa est illuxerit, quæ quidem causa contemplatu digna sit? Moses quidem in signa ait et tempora in firmamento a Deo posita fuisse sidera universa; at vero hoc et peregrinum et insolitum, neque idem ex multis et cognitis unum, sed novum potius quoddam neque antea visum sidus, quod vitæ hominum illuxit, recentis cujusdam luminaris signum, quod universum mundum illustraret, indicabat : quod quidem luminare Christus Dei erat, ingens illud novumque sidus, cujus

[1] Num. XXIV, 17, 18. — [2] Psalm. II, 8.

imaginem, ex comporatione ac similitudine quadam, illud quod tunc Magis apparuit referebat. Cum enim per totam sacrosanctam et a divino Spiritu traditam Scripturam, si quis eam ad sensum interpretetur, primum sit propositum ut mystica quædam divinaque doceat, servato tamen saltem in parte etiam vulgari apertoque sensu eorum quæ historice gesta sunt; merito hoc quoque quod nunc tractatur oraculum, in ejus sideris prophetia quod in ortu Salvatoris nostri oriturum denuntiabatur, etiam ad verbum completum est. Existunt quidem aliis quoque gloriosis et illustribus viris insolitarum stellarum ignes, ut earum quæ a quibusdam crinitæ vocantur, item quæ trabes aut quæ barbæ similitudinem ferentes, utique etiam quarumdam aliarum his similium, quæ magnis imminentibus rebus solent existere. At enim quid tandem aut excellentius aut majus toti mundo unquam contigerit, quam quod per salutarem adventum omnibus illuxit mortalibus intelligentiæ lumen? quod et pietatis et veræ agnitionis Dei perceptionem animis rationalibus attulit? cujus gratia ingens signum id, de quo antea dictum est, indicabat sidus, dum ingens et novum luminare quod totum illustravit mundum, Christum utique Dei omnibus significat. Eodem vero loco Prophetia et hominem et sidus futurum divinat, his verbis: « Exorietur stella ex Jacob, et surget homo ex Israël[1]; » utpote quæ et cœleste luminare Deum Verbum esse significet, et tamen eumdem hominem appellet. Varie porro illum aliis quoque in locis et Ortum simul et Lumen et Solem justitiæ vocat, ut in prioribus libris ostendimus. Cæterum quod quidem in illo divinius est, tanquam id quod illuminet omnem hominem venientem in hunc mundum, ortus vocabulo celebravit, in hunc modum: « Orietur stella » ex Jacob[2]. » Hominem vero eumdem propter afflictio-

[1] Num. XXIV, 17. — [2] Ibid.

nem ac mortem quam pertulit, tanquam eum qui ceciderit, surrecturum divinat, quibus similia de eodem Esaias canit : « Et erit radix Jesse, et qui surgit ut imperet genti- » bus : in eo gentes sperabunt [1]. » Et manifestum quidem est quonam modo Salvatoris nostri lumen de Jacob exortum, hoc est, de Judaïco populo, non ipsi Jacob unde profectum est, sed omnibus gentibus illuxerit. Hoc vero cum ex aliis plurimis prophetiis discere possumus, tanquam ad ipsum Christum dicentibus : « Ecce posui te in testamen- » tum generis, in lumen gentium [2]; » tum etiam ipsius Balaam verbis, quæ sic habent : « Egredietur de semine ejus » homo, et dominabitur gentibus multis [3]. » Atqui de quonam alio semine, quam de Israël? ut facile constat ex ipsius orationis contextu. Proinde jam gentium dominatu accepto Salvatoris nostri Verbum, cum ipsa Prophetia concordans, omnes quæcumque illis quondam imperabant, invisibiles et perniciosas potestates delevit, necnon spiritualia malitiæ, catervamque dæmonicam, quæ ductores Moab, et Seth, et Edom, et Esaü, figuratius in iis quæ nunc tractamus denominata sunt. Cum autem apud Septuaginta obscurius positum sit illud : « Ostendam illi, sed non hunc; » beatum dico, sed non appropinquat, » idem illud apertius Aquila edidit : « Videbo illum, sed non nunc; prospicio il- » lum, sed non prope. » Symmachus autem candidius : « Video, *inquit*, illum, sed non prope. » Dici vero hæc videntur a Balaam, tanquam longis deinceps post ipsum temporibus perficienda essent ea quæ ab ipso canebantur : nam duobus millibus annorum post illud vaticinium completa sunt hæc, quo videlicet tempore Salvator noster cum hominibus versatus est.

[1] Isai. XI, 10. — [2] Id. XLII, 6. — [3] Num. XXIV, 19.

CAPUT SECUNDUM.

AB ESAIA.

Quemadmodum Dominus insistens illud quod de sancta Virgine assumpsit corpus, venturus in Ægyptum et secundum verba et secundum sententiam prædictus est, omnisque in ejus adventu evertenda gentium superstitio.

« Ecce Dominus sedet super nube levi, et veniet in Ægy- » ptum : et commovebuntur manufacta Ægypti a facie ejus, » et cor eorum vincetur in ipsis[1]! » Causa porro cur Dominus ita in Ægyptum destinetur venturus, hæc mihi esse videtur. Primi siquidem omnium Ægyptii errori colendi multos deos ac dæmonas initium dedisse dicuntur, et reliquis universis mortalibus superstitionis auctores extitisse, quin etiam omnium aliorum maxime dæmonicis operationibus et curiositatibus studuisse : iidem præterea ab ipsa Scriptura divina hostes populi Dei fuisse perhibentur : sed antiquus quoque ipsorum rex fateri se non nosse Dominum palam descriptus est, dum sic ait : « Non novi Dominum, » et Israël non emittam[2]. » Ergo ingens quoddam divinæ Christi virtutis miraculum exhibere nobis volens Prophetica oratio, Domini in Ægyptum canit adventum, sub quem non levem futuram Ægyptiorum mutationem divinat deinceps, sic dicens : « Et cognoscent Ægyptii Dominum, » qui videlicet non cognoscebant illum prius, « et vovebunt Do- » mino vota[3]; » et quæ his similia sequuntur. Superiori quidem proximo capite hæreditas ejus qui venturus canitur, Edom et Esaü dicebatur, quippe cum alieni ab Israël eo

[1] Isai. XIX, 1. — [2] Exod. V, 2. — [3] Isai. XIX, 21 et seqq.

modo significarentur : hic vero et Ægyptus et Ægypti populus, non simulacrorum amplius futurus canitur, sed ejus Domini qui apud Judæorum Prophetas pro Deo celebratur. Quæ si oculis completa non cernuntur, ne dicamus sane adventum illum Domini, qui in Ægyptum futurus prædicitur, fuisse adhuc. Sed si supra omnem rationem, rebus fidem ipsa veritas facit, atque etiam rudissimis et sensu omni carentibus evidenter ostendit, ipsos Ægyptios ab ea superstitione recessisse, quam usque ab initio a patribus suis acceperant, illique Deo adhæsisse qui a Prophetis hæc ipsa divinantibus colebatur, et unum hunc interim colere, neque ullam mortem recusare pro cultu et pietate erga illum : quid aliud jam superest, nisi ut fateamur, non aliter ista contigisse quam per Domini in Ægyptum adventum, sicut vaticinium proxime expositum significabat? Et nihil quidem impedit aliter quoque idem accipere oraculum, ut videlicet figurate terrenum hunc mundum significet, in quem verba ipsa Dominum super nube levi venturum vaticinentur, quippe quæ hoc modo hominem ab illo de Virgine et Spiritu sancto assumptum, intelligi velint ; manu autem facta Ægypti commovenda ipsa gentium simulacra et in illis habitantes dæmonas, sicut rursus Ægyptios victos, omnes prioribus olim temporibus colendis simulacris addictos. Attamen cum etiam ipso corpore Salvator noster in terram Ægyptiam vectus sit, quo tempore oraculo monitus Joseph surrexit, Mariamque una cum puerulo accepit, et cum occulta sua virtute atque efficacia in Ægyptum pervenit, malignas ibi prius habitantes potestates non mediocriter commotas fuisse par est, et maxime cum postea per illius doctrinam innumerabiles eorum qui Ægyptum incolunt conventus, ab errore ac fraude dæmonum recedentes, etiam nunc unum universi Deum se nosse fateantur. Quæ vero dinceps sequuntur, cum obscurioribus figuris

implicita sint, curæque ac diligentiæ majoris indigeant, alias seorsum, cum per otium licebit, interpretabimur.

CAPUT TERTIUM.

A NUMERIS.

Quemadmodum Christus in Ægyptum venturus, atque illinc reversurus prædictus fuerit.

« Dixit Balaam filius Beor, dixit homo qui vere videt, dixit qui audit oracula Fortis, qui visionem Dei vidit, in somno aperti oculi ejus : Quam pulchræ domus tuæ, Jacob ! tabernacula tua, Israël, ut saltus umbrosi, et quasi ortus juxta flumina ; et quasi tabernacula quæ fixit Dominus, quasi cedrus juxta aquas. Egredietur homo de semine ejus, et dominabitur gentibus multis, et extolletur Gog regnum, et augebitur regnum ejus. Deus duxit illum ex Ægypto, quasi gloria rhinocerotis illi ; devorabit gentes inimicorum suorum, et crassitudines eorum attenuabit, et jaculis suis feriet inimicum. Accubans quievit ut leo et ut catulus, quis excitabit illum ? Qui benedicunt tibi, ipsis benedictum est; et qui maledicunt tibi, ipsis maledictum est[1]. » Superius per eam Prophetiam quæ proxime exposita est, dum Oraculum venturum in Ægyptum Dominum affirmat, Salvatoris nostri Jesu Christi migrationem una cum parentibus suis in Ægyptum illi ipsi futuram indicabat : hic autem reditum ab Ægypto, ut ordo postulat, quo in terram Israël una cum parentibus reversus est, canit his verbis : Deus duxit illum ab Ægypto[2]. » Solus autem extitit Salvator et Dominus noster

[1] Num. XXIV, 3 et seqq. — [2] Ibid. 8.

Jesus, qui Christus est Dei, neque alius præterea quisquam ex semine Israël et Judaïca gente profectus, qui multis dominatus sit gentibus ; ut absque hæsitatione fateri necesse sit præsens vaticinium in illo exitum suum invenisse, utpote quod palam enuntiet de Judaïca gente egressurum quemdam hominem, et dominaturum gentibus multis : aut quivis mihi dicat utrum habeat, ex iis qui apud Hebræos unquam illustres fuerint, alium quem proferat, qui multarum gentium dominatum acceperit. Atqui nemo unquam istud dixerit, quoniam ne factum quidem est. At vero in Salvatore nostro etiamsi nos nihil dicamus, ipsa tamen nihilominus veritas clamabit et vehementer vociferabitur, planissime indicans quemadmodum divina illius virtus per illum qui ab ipso de semine Israël ratione corporis assumptus est, hominem dominata est, atque etiam nunc dominatur gentibus multis. Hic igitur ille ipse erat, non alius quispiam, quem Prophetia prædixerat, cujus tempore etiam Gog regnum in sublime adauctum est, cum eo simul Christi virtute ac potentia crescente. Hoc autem modo aiunt Romanorum regnum secundum Hebræos significari, cum quo simul Christi doctrina robur atque incrementum accepit. Meminit autem Gog etiam propheta Ezechiel, dum principem Ros, Mosoch et Thobel nominat ; ubi per illud quidem Ros Romanorum, ut par est, civitatem significat, quandoquidem principatus et caput ea voce apud Hebræos intelligitur : per Mosoch autem, Mysiam, et ei finitimas gentes, quæcumque nunc sub Romanorum imperio sunt; et per Thobel, Hiberiam Josephus intelligit, qui a Thobel dicit factos esse Thobeelos, qui Hiberes dicuntur. Quibus omnibus imperantem Gog in sublime adaugendum ait, sub ejus Christi de quo Prophetæ loquuntur adventum, quem Deus duxit ex Ægypto quo tempore, ut apud Matthæum legitur, dum ipsi adhuc puero insidiatur Herodes, Joseph

accepto oraculo, accepit Puerum et matrem ejus, et reversus est in terram Israël. Rhinocerotis vero gloria ipsi Christo affuit, propterea quod placuerit in eo habitare omnem plenitudinem divinitatis, ut ait sanctus Apostolus : quapropter dum veluti cornu sibi universi Deum Patrem adscribit, etiam Unicornis in aliis quibusdam Scripturis est nominatus. Idem porro Dei Verbum intelligibilibus rationalibusque suis sagittis, inimicum sibique adversantem Diabolum, omnesque circa illum versantes invisibiles et malignas potestates, præstantiori sua et inexpugnabili virtute confixit, atque etiam nunc gentibus multis dominatur, quarum crassitudines et fastum corporeæ massæ extenuans ad angustam æternæ vitæ viam ingrediendam idoneas comparat. Sed etiam recumbens idem hic homo ex Isarël profectus, qui multis dominatus est gentibus, « Quievit, *inquit*, ut » leo[1] : » quibus verbis quam ille assumpsit dispensationem significat, secundum quam quasi quidam regulus et quasi fera quædam audacior quievit, dum illius principatum ac regnum movere loco nemo est qui possit. Omnes autem qui Christo favent ac benedicunt, et tum oratione tum vita virtuti præceptoris addunt cultum ac reverentiam, favoris benedictionisque divinæ vicissim participes facti, augescunt quotidie ac multiplicantur, utpote cum in ipsis divina illa vox : « Crescite et multiplicamini, et replete terram[1], » et verius et Deo convenientius finem suum consequatur; sicut e contrario, qui a prima adversus illum conspiratione etiam nunc in suis illum conciliis execrantur, Dei in seipsos execrationem ex illo in hunc usque diem contraxerunt : quapropter non regni solum, sed etiam sui illius, quod honore omni ac reverentia colebant, sanctuarii, extremam solitudinem atque interitum in oculis habere atque intueri non desinunt. Non abs re autem fuerit hisce quæ nunc

[1] Num. XXIV, 9. — [2] Genes. I, 28.

tractamus, ipsius Jacob ad Judam prophetiam adjungere, quam etiam ipsam evidentissime Salvatori nostro accommodari jam demonstravimus, contemplarique eam quæ in utrisque est concordiam. Quemadmodum enim hic dictum est, « Egredietur homo de semine ejus[1] » (ipsius videlicet Jacob); ita etiam illic dictum est : « De germine, fili mi, as» cendisti[2], » ab ipso Jacob ad eum de quo ipse vaticinatur. Utque in præsenti dicitur illud : « Et dominabitur gentibus » multis[3] ; » sic in illis quoque illud : « Et ipse erit expecta» tio gentium[4]. » Et rursus hic quidem : « Devorabit, *inquit,* » gentes inimicorum suorum, et jaculis suis feriet inimi» cum[5] : » in illis autem simili ratione illud dictum est : « Manus tuæ in tergo inimicorum tuorum[6]. » Item illud : « Catulus leonis Juda, » et illud : « Recumbens dormivisti » ut leo et ut catulus, quis excitabit illum ? » quod in illis dictum est, nihil mihi differre videtur ab eo quod nunc tractamus oraculo, cujus illa sunt verba : « Recumbens quievit » ut leo et ut catulus, quis excitabit illum[7] ? » Hæc autem non ab re unum in locum coëgimus, ut quasi in ore duorum testium, ejus quæ in Prophetiis spectatur concordiæ de Salvatore nostro Demonstratio firmiorem accipiat auctoritatem. Sed omnia quæcumque in vaticinium Jacob contemplanda contulimus, huic item quod a Balaam dictum est accommodari poterunt, propter eorum quæ dicta sunt similitudinem : quod si illa in nostro Salvatore completa esse ampliori demonstratione tum constitit, sequitur jam ut præsentia quoque fateamur.

[1] Num. XXIV, 19.— [2] Genes. XLIX, 9. — [3] Num. XXIV, 19. — [4] Gen. XLIX, 10. — [5] Num. XXIV, 8. — [6] Genes. XLIX, 18. — [7] Num. XXIV, 9.

CAPUT QUARTUM.

AB OSEE.

Item de illo quod dictum est, Ex Ægypto vocavi Filium meum; *et de Herode rege et eversione regni Judæorum.*

« Et exurget perditio in populo tuo, et omnia munita tua » peribunt, ut princeps Salaman de domo Hieroboam. In » diebus belli matrem super filiis alliserunt : sic faciam vo- » bis, domus Israël, a facie injuriarum vestrarum. Mane » ejecti sunt : ejectus est rex Israël, quoniam infans Israël. » Et ego dilexi eum, et ex Ægypto evocavi filios ejus[1]. » Sed Aquila Hebraïcæ elocutioni inserviens, « Ex Ægypto vo- » cavi Filium meum, » interpretatus est. Ego autem necessario ad verbum notavi locum, quoniam Matthæus quoque posuit Prophetiam, ubi in Ægyptum commigrasse Jesum et illinc rediisse in terram Israël indicavit : si quis autem Salvatoris nostri in Ægyptum profectionem accuset, sciat id totum maxima cum ratione factum fuisse. Neque enim Herodis voluntariam malitiam cohibere par erat, neque rursus Salvatorem puerum adhuc miracula exordiri jam tum, atque ante tempus divinam ostentare virtutem : quod sane factum fuisset, si mirabili quadam ratione insidiantem sibi Herodem punivisset, neque ullo modo illam in Ægyptum una cum parentibus secessionem pertulisset. Verum enim præstantioris cujusdam dispensationis ac sapientiæ fuit, suo atque accommodato tempore miraculorum quæ ad divinitatem pertinent, initium facere eum cui in tota vita mansuetudinis et clementiæ testimonium redditum, quique ad promerendum atque ad communia officia fungenda propen-

[1] Ose. x, 14, 15; xi, 1.

sus exstitit, nec aliquem unquam eorum qui non ipsi auscultaverunt ultus est, ne tunc quidem cum ut ovis ad occisionem ducebatur, atque ut agnus coram tondente se obmutescebat. Qui autem, quæso, convenisset eum qui talis erat, puerum adhuc, Herodis malitiæ non concedere, cui etiam ad virilem ætatem profecto concedendi et malignos declinandi testimonium redditum est? quique et se occultare, et in miraculis edendis laudem effugere consueverit? nam quos ipse curasset, iis imperabat ut nemini dicerent. Quod si quis Prophetiam hanc ad populum referat, dicatque hæc de populo ex semine Israël oriundo dicta esse, is attendat verborum ordinem in quibus hæc futura dicuntur, postquam dictum est quasi ad ipsam Hierusalem, « Et exurget » perditio in populo tuo, et omnia munita tua peribunt[1]; » et quæ quidem princeps passus est in bello, in quo matrem super filiis terræ alliserunt, eadem vobis quoque ipsis faciam propter malitias vestras. Vobis porro quibus tandem aliis, nisi qui vocamini Israëlitæ? quique etiam rejecti estis cum rege vestro? ubi Herodem obscurius indicat : « Et » hæc omnia passi estis, quoniam puer, *inquit,* est Israël, » et ego dilexi eum : et de Ægypto vocavi Filium meum[2]. » Qui enim fieri potest ut eodem in loco eosdem et accuset et laudet? Sed verus sensus est is qui hanc habet contemplationem. Israël enim in alia Prophetia dictus est Christus, quemadmodum in hac quoque quam nunc tractamus : Quoniam igitur hic, inquit, obediens mihi factus, formam servi accepit, et factus est puer mihi dilectus, dum omnia quæcumque volo efficit, idcirco illum ex Ægypto, ad quam hominis forma assumpta descendit, dum ea voce terrenus locus significatur, aut etiam ex illa vulgatiore, tanquam legitimum dilectumque filium evocavi : vos autem ipsos ad quos sermo directus est, una cum regno vestro, interitus et

[1] Ose. x. 14. — [2] Id. xi. 1.

perditio comprehendet. Hæc quidem ipsa Prophetia. Constat autem quemadmodum post Salvatoris nostri tempora, cum obsessa fuisset ac vastata Hierusalem, sublatus est, et ad extremam perniciem rejectus, qui usque ad illud tempus steterat Judaïcæ gentis legum usus omnisque principatus. Verumtamen jam tertio, quæ ad Ægyptum pertinent, quæque ad iter quod in illam est factum, divinitus prædicta sunt : quod si quis nullo modo fateatur ea nostro Salvatori convenire, at saltem cum ea Matthæus apposuerit, de testimonio quod est apud Mosem ab illo accepta, ne neget, quod paulo ante tractavimus, dum illud, « Deus duxit illum » ex Ægypto, » enarraremus, quando ne ipse quidem Evangelista se ab ipsius Oseæ prophetia oraculum accepisse indicavit, ut undecumque quærentes possint illi ubicumque positum sit invenire, ibi videlicet unde par est Evangelistam illud protulisse.

CAPUT QUINTUM.

AB ESAIA.

De Joannis in desertis prædicatione.

« Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas » facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis » mons et collis humiliabitur : et erunt prava in rectam, et » asperæ in vias planas. Et videbitur gloria Domini : et videbit omnis caro salutare Dei, quoniam Dominus locutus » est[1]. » Hoc quoque vaticinium oportebat sub Salvatoris nostri tempus suum finem contingere : quocirca, ut apud Lucam Evangelistam scriptum est : « In anno quinto decimo

[1] Isai. XL, 3.

» imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, » cæterisque imperantibus qui cum hoc connumerantur, » factum est verbum Dei ad Joannem, Zachariæ filium, in » deserto; et cum venisset in omnem terram quæ est cir- » cum Jordanem, prædicavit baptisma pœnitentiæ in remis- » sionem peccatorum [1]. » Hisce autem Evangelista adjicit testimonium, dicens sicut scriptum est in libro sermonum Esaiæ prophetæ : « Vox clamantis in deserto, Parate viam » Domini; » et quæ sequuntur. Quid igitur tandem aliud clamabat Joannis illa in deserto prædicans vox ad turbas exeuntes ut ab ipso baptizarentur, tanquam ad reptilia deserti, quam conveniens accommodatumque illud : « Germina » viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira [2]? » Et rursus dum pravas animas in rectas, et asperas in vias planas reparat, dicebat iisdem : « Facite igitur fructus dig- » nos pœnitentiæ [3]. » Et hæc scilicet complebantur dum Joannes præparabat eos qui visuri erant gloriam Domini, et quod vocatur salutare Dei; quod quidem nihil aliud est quam Christus, sicut verbis illis testificabitur : « Ego quidem vos » aqua baptizo; venit autem fortior me post me, cujus non » sum dignus calceamenta gestare : ipse vos baptizabit in » Spiritu sancto et igne [4]. » Qui etiam cum Jesum vidisset venientem, exclamavit : « Ecce Agnus Dei, qui tollit pecca- » tum mundi. Hic est de quo ego dixi : Post me venit vir qui » ante me factus est [5]. » Quod vero idem esset salutare Dei, Simeon quoque testificatus est, qui accepto in ulnas puero Jesu dixit : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secun- » dum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei sa- » lutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populo- » rum, lumen ad revelationem gentium [6]. » Quibus etiam Propheta consentit, dum ait : « Et videbit omnis caro salu-

[1] Luc. III, 1 et seqq. — [2] Ibid. 7. — [3] Ibid. 8. — [4] Ibid. 16. — [5] Joan. I. 29, 30. — [6] Luc. II. 29 et seqq.

» tare Dei[1]. » Illud enim, *omnis caro,* pro omnibus gentibus dictum est. Ut autem demonstretur quomodo hæc suum finem contigerint, et gentes Christum Dei agnoverint, multis non opus est verbis : et quæ quidem ad verbum solent considerari, in hunc completa sunt modum. Cæterum quid, quæso, fuit in causa ut non in urbibus, neque in ipsa Hierusalem, sed in deserto Joannes suggestum sibi ad prædicandum elegerit ? Ad hoc quispiam fortasse responderit, illum hoc fecisse ut Prophetia compleretur. Sed qui exquisitius ac diligentius se doceri voluerit, illico interrogabit : Atqui Prophetia hæc quid tandem sibi volebat, cum desertum et ea quæ ad id genus pertinent enuntiabat? cui respondebimus quod hic quoque signum erat evertendæ urbis Hierusalem, et ejus quod in ipsa erat altaris, ritusque illius qui secundum Mosaïcam legem servabatur, quando non amplius per legitima sacrificia remissio illis peccatorum conciliabatur, sed per purgationem lavacri quod in olim sitibunda ac deserta, dico autem in collecta de gentibus Ecclesia, tradebatur, in qua etiam illa quæ facta est Prophetica vox parare viam Domini jubet, dum malitias in imo quodam fundo quasi in convalle positas animarum auferendas, et veteres urbis Hierusalem, atque eorum qui in illa imperabant principum ac regum, qui montes et colles nominantur, altitudines dejiciendas vaticinatur; quibus perfectis, « Omnis, *inquit,* caro videbit salutare Dei[2], » hoc est, omnis quæcumque corpori inclusa in terra versatur anima, tam barbarorum quam Græcorum, hoc est, omnium omnino gentium : quæ quidem ipsi vaticinio consentanea ad suum finem pervenisse demonstrantur. Dum igitur mecum tacitus quæro, oborta mihi est dubitatio, qui tandem illud esset in Joanne quo capta multitudo illa admiraretur hominem, et prædicanti baptisma pœnitentiæ

[1] Isai LII, 10. — [2] Ibid.

fidem haberet; quidque illud quo ducti omnes undique, rebus propriis relictis, confluerent in desertum : cum præsertim nulla illius gesta memoriæ prodita sint; neque enim quod aut mortuos excitaverit, aut alia miracula fecerit, scriptum extat. Quid igitur illud erat quod admirabundos omnes redderet? num forsitan novum et quod a multitudine abhorreret vitæ illius genus? procedebat enim ex deserto inusitatum indutus habitum, omnemque communem hominum consuetudinem declinans; nam neque in vicum ullum, neque in urbem, neque in communem aliquem virorum cœtum commeabat : sed ne victu quidem communi vescebatur, siquidem scriptum est, « quod a puerili ætate » in solitudine versaretur ad illum usque diem quo ipsi » Israël ostenderetur. Quin etiam ejus vestimentum ex pilis » camelorum confectum erat, et cibus locustæ et mel syl- » vestre[1]. » Numquid igitur cum capillo quidem Naziræum Dei viderent, qui quæ Deum facile deceat faciem ostentaret, vestimenti autem inusitatum genus indutum, repente nescio unde e latebris solitudinis prodeuntem, et post prædicationem rursus in solitudinem et in latebras recedentem, sine potu, sine cibo, abhorrentem a multitudine, merito obstupebant, et ne hominem quidem illum esse arbitrabantur? quidni illum qui vel nullo cibo indigeret? quocirca eumdem Angelum esse credebant, illum ipsum de quo Propheta loquitur dum dicit : « Ecce ego mitto Ange- » lum meum ante faciem tuam, qui parabit viam tuam ante » te[2]. » Eumdem Scripturæ locum Marcus quoque Evangelista citavit. Quin etiam ipse Salvator huic rei testimonium exhibet, dicens : « Venit Joannes ad vos, neque comedens » neque bibens, et dicitis, Dæmonium habet[3]. » Incredulos enim et adversus veritatem difficiles et pervicaces credibile est, propter illud quo Joannes utebatur vitæ genus, talia in

[1] Luc. I. 80 et seqq. — [2] Malach. III. 1. — [3] Luc. VII, 33. 34.

illum probra jactasse; sicut e contrario qui virtutis illius sensu afficiebantur, Angelum existimasse. Hæc igitur arbitror ipsum Joannem intuentibus admirationem ac stuporem erga hominem attulisse: quapropter ad eam animæ purgationem quæ ab illo denuntiabatur undique concurrebant. Meminit autem hujusce quæ de illo fertur historiæ etiam Josephus in decimo octavo Judaïcæ Antiquitatis libro, in hunc modum scribens : « Nonnulli autem Judæorum puta- » bant ideo periisse Judæorum exercitum, quod Deus justis- » sime ulcisci voluerit supplicium Joannis, qui Baptista vo- » cabatur : hunc enim occiderat Herodes virum bonum, et » Judæos adhortantem ut exercitatione virtutis, mutuaque » inter seipsos justitia, atque erga Deum pietate utentes, ad » baptismum accederent; sic namque ablutionem quoque » ipsi videri acceptam. »

CAPUT SEXTUM.

AB EODEM.

Item de solitudine, ipsoque nominatim Jordane fluvio, apud quem Joannes baptizabat.

« Lætare, solitudo sitiens : exultet desertum, et floreat » ut lilium; et efflorebunt et exultabunt deserta Jordanis, » et gloria Libani data est ei, et honor Carmeli; et populus » meus videbit gloriam Domini[1]. » Quibus adjungit : « Con- » valescite, manus remissæ et genua soluta : consolamini, » pusillanimes intellectu; confirmamini, ne timete : Ecce » Deus noster judicium reddit, et reddet. Ipse veniet et sal- » vabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures sur-

[1] Isai. XXXV, 1, 2.

» dorum audient; tunc saliet ut cervus claudus, et plana » erit lingua mutorum. Quoniam erupit in deserto aqua, » et scissura inundans in terra sitienti[1]. » Hæc autem Salvatoris nostri plane admirabilibus gestis completa sunt, post Joannis prædicationem. Contemplare igitur quemadmodum solitudinem Evangelice instruit, neque id simpliciter aut quamvis solitudinem, sed definite illam et solam quæ est apud Jordanem fluvium : quandoquidem juxta hanc versans Joannes baptizabat, ut Scriptura ipsa fidem facit, dicens : « Erat Joannes in solitudine baptizans, et exibat ad » illum omnis Judæa regio, et Hierosolymarum incolæ om- » nes, et baptizabantur ab illo in Jordane[2]. » Hanc igitur solitudinem ejus quæ quondam ab omnibus bonis deserta erat, dico autem collectæ de gentibus Ecclesiæ, signum gestare arbitror; ipsum vero fluvium in solitudine, purgantem omnes qui in ipso abluerentur, purgationis cujusdam, quæ secundum sententiam intelligatur, imaginem gerere : qua de re loquuntur Scripturæ dicentes : « Fluminis impetus lætifi- » cat civitatem Dei[3]. » Significat porro hoc perpetuam influxionem divini Spiritus, qui desuper inundat et Dei civitatem irrigat : sic autem vocatur vitæ genus ejus quæ a Deo dirigitur. Hic igitur Dei fluvius usque ad solitudinem devenit, collectam videlicet de gentibus Ecclesiam; et huic quas in se ipso habet aquas vitales etiam nunc abunde largitur. Postea idem vaticinium eidem solitudini canit datum iri gloriam Libani et honorem Carmeli : sed quænam est gloria Carmeli, nisi is qui ex lege Mosis per sacrificia celebrabatur ritus? quem ubi repudiavit Deus per eam Prophetiam quæ ait : « Cur mihi thus de Saba affertis? et quid » mihi multitudo sacrificiorum vestrorum[4]? » in solitudinem Jordanis transtulit gloriam Hierusalem, postquam ratio pie

[1] Isai. XXXV. 5 et seqq. — [2] Marc. I. 4. — [3] Psalm. XLV, 5. — [4] Jerem VI, 20.

religioseque vivendi non in Hierusalem, sed in deserto consummari cœpta est, quod videlicet accidit post Joannis tempora. Simili ratione, etiam honor Legis, et eorum quæ in Lege corporalius sancita sunt, Jordanis solitudini datus est, propter eamdem causam, quoniam non amplius in Hierusalem confugiebant qui curationis indigebant ejus quæ ad animum pertinet, sed in id quod nominatur desertum, propter eam quæ in illo prædicabatur remissionem peccatorum. Puto etiam Salvatoris nostri ad baptismum accessum significari illis verbis : « Et populus meus videbit gloriam Domini » et altitudinem Dei : » tunc enim visa est Salvatoris nostri gloria, « cum ascendit de aqua, et ei aperti sunt cœli, et vi» dit Spiritum Dei descendentem quasi columbam, et ma» nentem super eo ; cum vox quoque de cœlo audita est, » dicens : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi compla» cui[1]. » Sed etiam quicumque legitime ad lavacri mysterium accedit, ubi theologiam de Christo acceperit, gloriam ejus intuebitur, et cum Paulo dicere poterit : « Etsi cogno» vimus secundum carnem Christum, at nunc tamen non » amplius cognoscimus[2]. »

CAPUT SEPTIMUM.

A PSALMO XC.

De Christi post baptismum tentatione.

« Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei » cœli commorabitur. Dicet Domino : Susceptor meus es, et » refugium meum ; Deus meus adjutor meus, et sperabo in » eum : quoniam ipse liberabit me de laqueo venatorum,

[1] Matth. III, 16, 17. — [2] 2 Cor. V, 16.

» et ab oratione turbulenta. In scapulis suis obumbrabit » tibi, et sub alis ejus sperabis. Scuto circumdabit te veri- » tas ejus, non timebis a timore nocturno, a sagitta volante » in die, a negotio perambulante in tenebris, ab incursu et » dæmonio meridiano. Cadent a latere tuo mille, et decem » millia a dextris tuis : ad te autem non appropinquabit. Ve- » rumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem pec- » catorum videbis : quoniam tu, Domine, spes mea, altissi- » mum posuisti refugium tuum. Non accedent ad te mala, » et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo : quo- » niam Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in om- » nibus viis tuis. In manibus portabunt te, ne forte offendas » ad lapidem pedem tuum. Super aspidem et basiliscum » ambulabis, et conculcabis leonem et draconem[1]. » Salvator et Dominus noster Jesus, qui Christus Dei est, dum quatenus homo factus est consideratur, habitans dicitur in adjutorio Altissimi, utpote cum in protectione Dei et Patris commoretur. Hic igitur unum Patrem, nec alium præterea quempiam, quo tempore a Diabolo tentatus est, perfugium nactus, liberatus est olim de laqueis adversantium potestatum, quæ venatores hoc loco appellantur, cum instar cujusdam communis hominis ductus est in desertum ut tentaretur a Diabolo, et fuit in deserto quadraginta dies et quadraginta noctes, et tentatus est a Satana : fuitque, ut Evangelista auctor est, cum bestiis. Sed quæ tandem hæ bestiæ, nisi quas commemorat is qui nunc tractatur Psalmus ad eum qui in adjutorio Altissimi habitat, ubi ait : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis » leonem et draconem ? » Cæterum non ab his solum liberatum iri eum dicit, sed etiam ab oratione turbulenta. At vero quæ tandem hæc fuit oratio, nisi quam illi objecit Tentator, ut in sacro Evangelio scriptum est ? Operæ

[1] Psal. xc, 1 et seqq.

autem pretium est contemplari quæ causa fuerit ut Salvator noster, qui talis tantusque est, tentationem perpessus sit. Cum igitur omnem ex hominibus ægritudinem omnemque languorem, infestosque spiritus atque impuros dæmonas, qui plurimis ante sæculis omnes qui in terra versabantur, per eam superstitionem quæ multos deos colit, subegerant, esset expulsurus, non ex abdito quasi latitans ad ea quæ dicta sunt accessit; sed contra infestos prius, eosdemque invisibiles principes, per eum quem assumpsit hominem, militantium more profectus, et in ipsius Diaboli medium omnisque dæmonicæ catervæ progressus, ubi super aspidem et basiliscum ambulavit, et conculcavit leonem et draconem, multoque prius regnantium inimicorum et millia et dena millia subvertit, principatus videlicet ac potestates, alias quidem a dextris, alias vero a sinistris bellantes, itemque eos qui mundi rectores harum tenebrarum dicuntur, ac spiritualia malitiæ; omnia, inquam, hæc, ubi nihil posse redarguit, ac denique ipsum malorum principem Diabolum verbo oris sui procul extrusit, percurritque atque inambulavit, omnem adversantem potestatem, ac seipsum quidem adire ac tentare volentibus exhibuit, nec quisquam omnino adversus illum stare potuit : tum demum ad hominum salutem accessit. Quocirca intuentes illum dæmones agnoscebant, propter eam de qua dictum est in deserto commorationem, cum ad ipsum dicerent : « Quid » nobis et tibi, Jesu Fili Dei[1] ? » Hæc igitur de his dicta sunt. Quæ vero deinceps in Psalmo sequuntur, ad ipsum Christum enuntiantur ex illo : « In scapulis suis obumbra» bit tibi (Altissimus videlicet), et sub alis ejus sperabis ; » scuto circumdabit te veritas ejus : » et quoniam diebus quadraginta noctibusque totidem tentatus est, de iis quidem qui noctu illum invadebant dictum est ad ipsum : « Non

[1] Matth. VIII, 28.

» timebis a timore nocturno [1]; » de iis vero qui eumdem per diem oppugnabant, illud : « A sagitta volante in die [2]; » item de nocturnis illis, illud : « A negotio perambulante in tene- » bris [3] ? » de diurnis vero, illud : « Ab incursu et dæmonio » meridiano. » Ad hæc, quoniam dum tentabantur malignæ potestates illum circumstabant, et quæ quidem illius latus dextrum stipabant sinistris multo plures erant, utpote cum dextra longe sint valentiora, merito adjungitur ad eumdem : « Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, » ad te autem non appropinquabit [5]; » ubi *a latere* dictum est pro eo quod est a sinistro. Cum autem nomen sinistri merito prætermissum sit ac tacitum, ne adversi quidpiam aut sinistri in illo reperiri videatur, cumque tota decem millia, necnon ipsa mille, tum a latere ejus, tum a dextris casura esse dicantur, jure optimo post ipsa hæc deinceps dictum est illud : « Verumtamen oculis tuis considerabis, » et retributionem peccatorum videbis [6]. » Et hæc, inquit, circum te erunt, qui es Christus Dei, « quoniam tu ipse, » qui es spes mea, altissimum posuisti refugium tuum [7]. » Ubi etiam diligenter observabis quonam pacto Propheta ad ipsum Dominum dicat : « Quoniam tu, Domine, spes mea, » altissimum posuisti refugium tuum : » ubi exquisite alterum, qui privatim est Dominus, ab altero distinguit qui et hujus ipsius est Pater, et præterea Deus altissimus dicitur : quapropter, cum illum ut Patrem, utque Deum altissimum, refugium suum, Christus posuerit, dictum est ei illud : « Non accedent ad te mala, et flagellum non appropinqua- » bit tabernaculo tuo. Quoniam Angelis suis mandabit de » te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus porta- » bunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum [8]. » Et sane diligenter observa quonam modo in illo : « Quoniam tu,

[1] Psal. xc, 5. — [2] Ibid. 6. — [3] Ibid. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 7. — [6] Ib. 8. — [7] Ibid. 9. — [8] Ibid. 10, 11, 12.

» Domine, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum, » illud, *Domine*, per id nomen quod quatuor litteris constat in Hebraïco scriptum sit; quod cum inenuntiabile esse dicant Hebræi, pro solo Deo et Patre usurpare consueverunt : nos autem idem nomen ubi de Verbi quoque divinitate agitur, in plurimis positum esse Scripturis antea demonstravimus, ut item in eo Psalmo qui nunc in manibus est, qui ait in personam ipsius Domini : « Quoniam tu, Domine, spes » mea, altissimum posuisti refugium tuum, » tanquam si diceret : Quoniam tu ipse, o Domine, qui mea spes es divinantis hæc, illum a quo ipse es Deum altissimum nosti, et hunc ipsum posuisti refugium tuum : ex quo etiam in principio Psalmi de eodem dicebatur : « Qui habitat in adjuto- » rio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. Di- » cet Domino, Susceptor meus es, et refugium meum ; Deus » meus, adjutor meus, et sperabo in eum. » Quoniam igitur tu, o Domine, altissimum posuisti refugium tuum, idcirco, inquit : « Ipse altissimus liberabit te a laqueo vena- » torum et ab oratione turbulenta, et in scapulis suis ob- » umbrabit tibi [2]. » Quapropter cum tali fultus sis Paterno Altissimi auxilio, non timebis a timore nocturno, neque omnino a quopiam eorum quæ prædicta sunt, ac ne ab iis quidem quæ deinceps adduntur : « Nam quoniam tu, Do- » mine, altissimum posuisti refugium tuum, idcirco non » accedent ad te mala, et flagellum non appropinquabit ta- » bernaculo tuo [3]. » Flagella porro efficacias ipsorum dæmonum etiam in Evangeliis nominari deprehendes, quas ne appropinquare quidem audere idoneas esse ait tabernaculo Christi, hoc est corpori ejus : qui enim id potuissent, quando solo verbo eas ex hominibus expellebat? De hoc autem tabernaculo etiam David quodam in loco juravit Domino, et votum vovit Deo Jacob, his verbis : « Si ascendero in

[1] Psalm. cx, 9. — [2] Ibid. 1 et seqq. 9 et seqq. — [3] Ibid. 9, 10.

» lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, et pal-
» pebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis, » donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Ja- » cob [1]. » Hujus igitur tabernaculi causa dicebatur : « Non » timebis a timore nocturno, » et illud : « Ipse liberabit te » de laqueo venatorum, et ab oratione turbulenta, » et illud : « Non accedent ad te mala, et flagellum non appro- » pinquabit tabernaculo tuo, » et quæcumque ad hominem magis spectantia de illo dicta sunt, sicut etiam illud : « An- » gelis suis mandabit de te, ut custodiant te, » et illud : « In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem » pedem tuum [2]. » Talia enim ad Deum dici nunquam conveniet; at vero ad tabernaculum ejus, quod propter nos assumpsit, quo tempore Verbum caro factum est et habitavit in nobis, conveniet. Cæterum non abs re mihi quidem videbor facere, si quo exquisitius ac stabilius ea quæ dicta sunt confirmentur, reliquorum quoque interpretum sententias editionesque hoc loco posuero, quorum unus Aquila in hunc modum reddidit : « Quoniam tu, Domine, spes mea, » altissimum posuisti habitaculum tuum. Non traducentur » ad te mala, et tactus non appropinquabit in protectione » tua : quoniam Angelis suis mandabit ut custodiant te in » omnibus viis tuis. » Sed Symmachus : « Tu enim, *in- » quit,* Domine securitas mea, altissimam posuisti habita- » tionem tuam. Non invalescet adversum te malum, ne- » que tactus oppropinquabit tentorio tuo : quoniam An- » gelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus » viis. » Igitur hisce ipsis auctoribus ad Dominum tanquam de Domino dictum est illud : « Angelis suis mandavit de » te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus por- » tabunt te, *videlicet te Dominum,* ne forte tu Dominus » offendas ad lapidem pedem tuum. » Quin etiam Diabolus

[1] Psal. cxxxi, 3. — [2] Psal xc, 5, 12.

in tentatione adversus Salvatorem nostrum eisdem usus est verbis, quando assumptum illum in sanctam civitatem constituit supra pinnaculum templi, et dixit ei : « Si Filius Dei » es, mitte teipsum hinc deorsum ; scriptum est enim quod » Angelis suis mandabit de te, et in manibus portabunt te, » ne forte offendas ad lapidem pedem tuum [1]. » Ad quem Dominus noster respondens ait : « Scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum [2]. » Præterea quoniam in tentatione cum feris, ut ipse Evangelista est auctor, versabatur, cum quibus autem non descriptum est palam, eam rem ipsius Psalmi vaticinium, dum genera ferarum commemorat, manifestius eloquitur, his verbis : « Super aspidem et basi» liscum ascendes, et conculcabis leonem et draconem : » ubi aspidem et basiliscum, ipsum utique Diabolum et qui ipsum sequuntur, principatus malasque potestates, conculcaturum affirmat. Iis autem qui similem ipsi virtutem nacti sunt, Discipulis utique suis atque Apostolis, potestatem incedendi super serpentes et scorpiones donavit, non permittens eos tentari supra quam ferre possent : ad illum enim solum spectabat pejores in nequitia potestates, necnon ipsum omnium principem sæculique hujus tyrannum, divina sua virtute prosternere.

CAPUT OCTAVUM.

AB ESAIA.

De Galilæa gentium, in qua Salvator noster maximam suorum miraculorum partem edidit ; et de Apostolorum ipsius vocatione.

« Hoc primum bibe, cito fac, regio Zabulon, terra Neph» thalim, et reliqui maritimam incolentes, et trans Jorda-

[1] Matth. IV, 6. — [2] Ibid. 7. — [3] Psal. CX, 13.

» nem Galilæa gentium, populus ambulans in tenebris ; » videte lucem magnam, habitantes in regione et umbra » mortis, lux splendebit super vos. Plurimum populi quod » deduxisti in lætitia tua : et lætabuntur coram te, tanquam » qui lætantur in messe, et quemadmodum qui dividunt » spolia : quoniam auferetur jugum quod super ipsis posi- » tum est, et virga quæ super collo ipsorum. Virgam enim » repetentium dissipavit Dominus, sicut in die super Ma- » diam, quoniam omnem vestem congregatam dolo, et ves- » timentum cum permutatione persolvent, et volent si facti » fuerint igne combusti : quoniam puerulus natus est nobis, » et filius datus est nobis, cujus principatus extitit super » humerum ejus. Et vocabitur nomen ejus magni consilii » Angelus, Princeps pacis, jus et potentiam habens, Deus » fortis, Pater futuri sæculi [1]. » Præter alia omnia completa sunt etiam hæc in Salvatore ac Domino nostro Jesu, qui Christus Dei est, quo tempore, ut divinus Evangelista auctor est, « Audiens quod Joannes traditus esset, secessit in » Galilæam, et relicta Nazareth, veniens habitavit in Caper- » naüm juxta mare in finibus Zabulon et Nephthalim ; ut » impleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicen- » tem : Terra Zabulon, et terra Nephthalim, viam maris, » trans Jordanem Galilæa gentium ; populus sedens in te- » nebris vidit lucem magnam, et habitantibus in regione et » umbra mortis, lux orta est eis. Ex illo igitur cœpit Jesus » prædicare et dicere : Pœnitentiam agite, quoniam appro- » pinquavit regnum cœlorum. Præteriens autem juxta mare » Galilææ vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Pe- » trus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare ; » erant enim piscatores ; et ait illis : Venite post me, et fa- » ciam vos piscatores hominum. Illi autem statim relic- » tis retibus secuti sunt eum. Et profectus inde vidit alios

[1] Isai. IX, 1 et seqq.

» duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem » ejus, in navi cum Zebedæo patre ipsorum reficientes » retia sua, et vocavit eos : illi autem continuo relicta » navi et patre ipsorum, secuti sunt eum. Et circuibat » Jesus totam Galilæam docens in conventibus eorum, » et prædicans Evangelium regni, et sanans omnem ægri- » tudinem et omnem languorem in populo. Et abiit opinio » ejus in totam Syriam : et afferebant ei omnes male haben- » tes, variis morbis et cruciatibus comprehensos, et dæmo- » nia habentes, et lunaticos, et paralyticos; et sanabat eos; » et sequebantur eum turbæ multæ a Galilæa[1]. » Sane hæc omnia propter Prophetiam exposui, quæ in Galilæa magnum lumen fore pollicetur, et in regione Zabulon ac Nephthalim, cum tamen neutra sit Galilæa gentium. Cur autem in Galilæa gentium plurimum diversatus est? nimirum ut omnium gentium vocationis exordia constitueret, etenim inde profectos Discipulos suos evocavit. Quocirca paulo post in eodem Evangelio invenies Matthæum de Galilæa vocatum fuisse; et in alio rursus Levi. Philippus autem, ut apud Joannem legitur, de Bethsaïda profectus est, civitate Andreæ et Petri : atqui hæc ipsa erat Galilææ. Quin etiam apud eumdem Evangelistam nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ, ubi cum Dominus admirabiliter aquam in vinum commutasset, miraculorum ibidem initium fecit, quo tempore declaravit gloriam suam et crediderunt in eum Discipuli. Considera vero num hoc ipsum primum Salvatoris nostri miraculum quod in Cana Galilææ editum est, dum aqua in vinum commutatur, divinans in ipso Prophetiæ principio, ea quæ nunc tractatur oratio significet illis verbis : « Hoc primum bibe, cito fac, regio Zabulon et terra » Nephthalim, Galilæa gentium[2]. » Quod si tale miraculum nota quædam fuit arcanioris mixturæ ex ea commutatæ

[1] Matth. IV, 12 et seqq. — [2] Isai. IX, 1.

quæ ad corpus magis spectaret, in intelligentem ac spiritualem lætitiam spectantis ad fidem novi Testamenti mixturæ; vide ne hoc ipsum quoque ad ea quæ de Galilæa dicta sunt accommodate significaverit, canens quemadmodum sub Christi adventum primi omnium ii qui Zabulon ac Nephthalim habitarent, non autem qui Judæam et Hierusalem, potus Evangelicæ prædicationis participes futuri essent. Porro his lætitiæ causam ait fuisse, ingentis lucis illustrationem, qui quidem ante adventum in tenebris sedentes, in regione et umbra mortis sedebant, exorto autem illis salutari lumine ita lætabuntur ut ii qui lætantur in messe, utque ii qui dividunt spolia. Hæc vero ipsa re completa sunt cum, de Galilæa vocatis Apostolis, mirabilia opera sua et doctrinam Salvator ac Dominus noster illis palam exhibuit : lætaturos autem eos coram ipso Prophetia divinat, instar lætantium in messe. Sed in qua tandem messe, nisi in ea de qua ipse dicebat : « Attollite oculos vestros, et videte re- » giones, ut albæ sunt ad messem jam nunc[1]? » His autem verbis gentium congregationen significabat : de eisdem vero dictum est, quod « lætabuntur ut ii qui dividunt spolia[2]. » Cum ergo gentium inter se regiones et universam quæ sub sole est terram Salvatoris nostri Discipuli atque Evangelistæ divisissent, innumerabiles sæculi hujus principes spoliaverunt, eos utique qui prius gentibus imperabant. Attamen aliam quoque causam propter quam lætitia sint afficiendi commemorat, quod auferendum sit ab ipsis corporale legis jugum jampridem ipsis impositum, quod neque ipsi neque patres ipsorum potuerunt ferre. Cæterum non modo jugum sublatum est ab ipsis, sed etiam virga repetentium, quæ prius in collo ipsorum imposita erat. Declarat porro qui sint repetentes alibi, dicens : « Populus meus, exactores » vestri spicas vestras colligunt, et repetentes dominantur

[1] Joan. IV, 35. — [2] Isai. IX, 3.

» vobis[1]. » Verum hi quidem Zabulon et Nephthalim oriundi, qui ingens lumen intuiti sunt, lætabuntur propter illa quæ jam antea dicta sunt : qui vero ab ipsis repetebant, ab iis repetetur usque ad ultimum quadrantem ; iidemque ubi omnem vestem omneque vestimentum persolverint, igne combusti fient in ipso exactionis tempore : omniaque hæc passuros ait propterea quod « Puerulus natus est nobis, et » Filius datus est nobis, ipse magni consilii Angelus[2]. » At vero quibus tandem nobis, nisi qui in ipsum credidimus, et omni videlicet Galilææ gentium, quibus magnum lumen ortum est ? Sed quodnam, quæso, nisi ipse natus Puerulus, et qui a Deo datus est Filius, qui magni consilii Angelus, et Princeps pacis, et jus potentiamque habens, et Deus fortis, et Pater futuri sæculi nominatus est ? verum hæc ipsa jam antea ad unum referenda esse Salvatorem Dominumque nostrum, suo tempore demonstravimus.

CAPUT NONUM.

A PSALMO LXVII.

De Apostolorum vocatione.

« Visa sunt itinera tua, Deus, itinera Dei mei Regis, qui » est in sancto. Prævenerunt principes conjuncti psallenti» bus in medio adolescentularum tympanistriarum. In Ec» clesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israël. Illic » Benjamin junior in mentis excessu, principes Zabulon, » principes Nephthalim[3]. » Hoc quoque in loco eos qui dicuntur principes Nephthalim non alios esse censeo quam Apostolos ; inde enim eos Salvator ac Dominus noster cle-

[1] Isai. IX, 4. — [2] Ibid. 6. — [3] Psal. LXVII, 25 et seqq.

git, ut a Matthæo scriptum est[1]. Ingressum vero ad homines adventumque Dei Verbi cum corpore dum canit Scriptura, sic ait : « Visa sunt itinera tua, Deus[2], » et cætera. Hujusce porro adventus cum quasi præcursores fuerint veteres Deo amici Prophetæ, ad psalterium et ad omnis generis spiratilia instrumenta illum in choris prædicantes et laudibus celebrantes antevenerunt, in medio adolescentularum tympanistriarum. Ubique enim in medios Judæorum conventus progressi divini Prophetæ, Christi tanto ante denuntiabant adventum : quin etiam iidem divino Spiritu afflati Salvatoris nostri Discipulos alloquebantur dicentes : « In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israël[3]. » Fontes autem Israël verba fuerint quæ ipsi Israël tradita sunt; primis enim illis credita sunt Dei oracula, unde nos quoque haurientes Christi Ecclesias irrigare oportebit. Adolescentulas autem et tympanistrias dixit, ut eo modo animas olim vitam suam ad Mosis legem dirigentes, et secundum corpus plurimum degentes significaret : ubi dum adolescentulas quidem vocat, earum rudius atque imperfectius propositum notat; dum autem tympanistrias, earumdem corporalis adorationis usum intelligi vult.

CAPUT DECIMUM.

AB ESAIA.

De Prophetica lectione quam ipse Dominus noster in conventu Judæorum exhibuit.

« Spiritus Domini super me, propter quod unxit me : » evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde,

[1] Matth. IV, 18. — [2] Psal. LXVII, 25. — [3] Ibid. 27.

» prædicare captivis remissionem et cæcis visum, vocare » annum Domini acceptum et diem retributionis[1]. » Hoc quoque vaticinium ipse Dominus noster in seipso completum esse confirmat, quo tempore cum venisset in Nazareth, ubi fuerat educatus, ingressus est, ut solebat, quodam sabbatorum die in conventum, siquidem surgenti illi porrectus est liber Esaiæ prophetæ, quem cum evolvisset, legit illud quod in eo scriptum est : « Spiritus Domini super me, prop- » ter quod unxit me : evangelizare pauperibus misit me, » prædicare captivis remissionem et cæcis visum, dimittere » confractos in remissionem, vocare annum Domini accep- » tum. Et cum plicuisset librum, reddidissetque ministro, » tum sedit : et omnium oculi in conventu erant intenti in » illum. Itaque cœpit ad illos dicere, quod illo die completa » esset scriptura illa in auribus illorum[2]. » Ergo Salvator ac Dominus noster ex hac plane Scriptura videtur longe excellentius ac melius quam illi sacerdotes qui olim corporali unctione ungebantur, non oleo comparato neque ab hominibus, ut alii solebant, sed divino, hoc est, Dei Patrisque sui spiritu unctus : a quo etiam ejus divinitatis quæ facta non est compos effectus Deus ac Dominus in sacris dictus est Libris. Huic Prophetiæ quæ nunc tractatur similia scribit Matthæus, ubi illum pauperes evangelice instruentem inducit, quo tempore « Videns turbas ascendit in montem, » et cum sedisset, accesserunt ad illum Discipuli ejus, et » aperiens os suum docebat eos, dicens : Beati pauperes » spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum[3]. » Nam etiam illud scripto proditum est, quod cæcis non paucis visum restituerit; non solum enim iis qui oculis corporis capti erant visum largiebatur, sed etiam iis qui in altero genere caligabant, ut animo Deum universi intuerentur atque agnoscerent, auctorem se exhibebat. Alioqui vero etiam iis

[1] Isai. LXI, 1 et seqq. — [2] Luc. IV, 18 et seqq. — [3] Matth. V, 1 et seqq.

qui ab invisibili ac dæmonica potestate vincti essent captivique abducti ac malorum catenis impliciti, libertatem dissolutionemque earum rerum a quibus tenebantur denuntiabat, si modo ipsi quoque illius prædicationi fidem adhibentes, ad illum tanquam ad redemptorem et Salvatorem accurrebant, et illius præceptis obtemperabant. Cæterum, quæ ex hoc oraculo supersunt, suo tempore in iis quæ de promissionibus tractanda sunt exquirentur.

CAPUT UNDECIMUM.

A DEUTERONOMIO.

De novæ Legis in Evangelio Christi sanctione.

« Prophetam de fratribus tuis suscitabit tibi Dominus » Deus tuus sicut me, illum audietis in omnibus quæcumque postulasti a Domino Deo tuo in Choreb in die concionis dicentes : Non ultra audiemus vocem Domini Dei » nostri, et ignem hunc grandem non videbimus amplius, » neque moriemur. Et dixit Dominus ad me : Recte omnia » locuti sunt, Prophetam ex fratribus ipsorum suscitabo eis » sicut te, et dabo verbum meum in os ejus, et loquetur » eis secundum quodcumque præcepero illi; et quicumque » homo non audierit omnia quæcumque loquetur Propheta » ille in nomine meo, ego ulciscar in eo[1].» Animadverte diligenter ut nullus plane apud Hebræos Mosi similis propheta surrexerit, hoc est, qui et legum auctor et pietatis apud homines introductor extiterit, nisi unus Salvator noster Christus Dei : itaque in fine Deuteronomii legitur : « Non » surrexit ultra propheta in Israël sicut Moses[2]. » Nam etsi

[1] Deut. XVIII, 15 et seqq. — [2] Idem, XXXIV, 10.

innumerabiles prophetæ post illum extiterunt, at non tamen sicut ille. Totum vero hoc ipsa Dei pollicitatio complexa est, quippe quæ unum duntaxat, non multos, et eumdem similem illi suscitandum promittat. Significat autem hunc et legum auctorem et pietatis apud homines magistrum futurum, cujusmodi unus Salvator ac Dominus noster Jesus Christus, nec alius præterea quispiam fuisse demonstratur, et legum auctor videlicet, et idem sui Patris, qui Deus est universi, Propheta. Et Moses quidem unius duntaxat gentis dux fuit, et quæ uni illi non autem cæteris quoque gentibus accommodari possent, in legibus suis sanxisse reperitur : at vero ipse Christus Dei, ubi a Patre promissum illud accepit : « Postula a me, et dabo tibi gen- » tes hæreditatem tuam[1]; » utpote qui non solis Judæis, sed etiam universo hominum generi novus legum pietatisque auctor a Patre constitueretur, vocationi omnium gentium, tum facilem, tum accommodatam legum disciplinam exposuit. Cum ergo ampliori quam quæ hominem deceat auctoritate leges invenerit, diviniore etiam quam quæ a Mose præstari potuerit virtute, in toto orbe servandas sacrosanctas suas leges per suos Evangelistas descripsit, dum ita ad illos dicit : « Audistis quod dictum sit antiquis, Non » occides; ego autem dico vobis ne irasci quidem temere[2], » et quæcumque his adjuncta in publice descriptis ipsius documentis circumferuntur; quæ quidem ipse etiam Evangelista commendat, quod utique obstupescerent omnes doctrinam illius, eo quod doceret eos tanquam potestatem habens, non tanquam scribæ ipsorum. Cum autem totius operis initio, quis esset Salvatoris nostri, tum in doctrina, tum in legibus sanciendis modus explanaverimus, ubi quid esset Christianismus in medium protulimus, ad illa ipsa legentes etiam nunc remittimus : sed diligentiori quadam

[1] Psalm. II, 8. — [2] Matth. V, 21.

animadversione res digna esse videtur, cur ita Dominus Prophetam illis se suscitaturum polliceatur. Quoniam igitur Mosem ipse Dominus jusserat universum populum triduo expiare, ut simul et spectatores illi et auditores divini adventus efficerentur, illi autem infirmiores ad gratiam Dei existebant, ut propterea cum jam et intueri et audire inciperent, eam rem ipsi recusaverint, dicentes ad Mosem : « Tu loquere ad nos, neque loquatur ad nos Deus, ne mo- » riamur[1]; » merito ob eam rem suscipit quidem illorum pietatem ac reverentiam Dominus : idem vero ait : « Recte » omnia quæcumque locuti sunt, Prophetam excitabo illis » de medio fratrum sicut te[2]. » Sic ergo causam quoque docuit cur tanquam Propheta fuerit venturus ad homines : ea vero fuit hominum imbecillitas, et præstantioris visus recusatio. Habes igitur causam cur Propheta ille, qui venturus canebatur, homo esset futurus. Merito igitur expectantes illum Judæi, Joannem Baptistam interrogabant, ac dicebant : « Ipse Propheta es tu ? et respondit, Non[3]. » Verum cum Joannes verum fateretur, non se prophetam esse negavit, erat enim; sed se illum esse Prophetam duntaxat quem Moses venturum prædixisset : quod vero ante illum Prophetam missus esset, planissime demonstravit. Cæterum, quoniam Prophetica oratio unis iis qui ad circumcisionem pertinent suscitandum esse Prophetam canebat, merito Salvator ac Dominus noster, utpote qui ipse esset ille antea denuntiatus, « Non veni, *inquit,* nisi ad oves quæ perierant » domus Israël[4]. » Apostolos autem suos monebat, dicens : « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritano- » rum ne intraveritis. Ite vero potius ad oves quæ perierunt » domus Israël[5] : » ubi plane ostendit se primo loco ad illos esse missum, sicut etiam ab ipsa Prophetia dictum fuerat.

[1] Exod. xx, 19. — [2] Deut. xviii, 17, 18. — [3] Joan. i, 21. — [4] Matth. xv, 24. — [5] Idem, x, 5.

Sed cum talem gratiam non accepissent, eosdem alibi redarguit, dicens : « Eo quod veni et non fuit homo ; vocavi, » et non fuit qui audiret[1]. » Deinde ad illos dicit : « Auferc» tur a vobis regnum Dei, et dabitur genti ferenti fructus » ejus[2]. » Suis vero Discipulis post illorum rejectionem imperat : « Ite et docete omnes gentes in nomine meo[3]. » Sic igitur nos quidem gentes, antea denuntiatum illum et a Patre missum Prophetam, tanquam eum qui omnibus hominibus et legum et pietatis erga Deum universi auctor extiterit, per salutarem ipsius Evangelicamque doctrinam agnovimus, et suscepimus, cum in hoc alia quoque Prophetia completa sit, quæ ait : « Constitue, Domine, legisla» torem apud eos, agnoscant gentes quod homines sunt[4]. » Judæi vero contra qui illum, quem sua ipsorum oracula venturum prædicebant, non susceperunt, idoneum dedere supplicium ; sicut Prophetia divina significaverat cum dixit : « Et quicumque homo non audierit omnia quæcumque » loquetur Propheta ille in nomine meo, ego ulciscar ex » eo[5]. » Ultus igitur est de populo illo omnem sanguinem effusum in terram a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, et ad extremum ipsius Christi, cujus sanguinem cum super se et super filios suos expoposcissent, in hunc usque diem ejus sceleris quod audacissime perpetrarunt supplicium pendunt.

[1] Isai. LXVI, 4. — [2] Matth. XXI, 43. — [3] Id. XXVIII, 9. — [4] Psal. IX, 21. — [5] Deut. XVIII, 19.

CAPUT DUODECIMUM.

AB JOB.

De ambulatione Christi in mari.

« Qui dicit soli, et non oritur, et astra quasi signo impresso claudit; qui extendit cœlum solus, qui ambulat in mari sicut in solo[1]. » Hæc item uni Salvatori ac Domino nostro, tanquam Dei Verbo et rerum omnium opifici, accommodari possunt; solus enim ex omnibus qui unquam fuerint, quo tempore homo factus est, et corpore et figura hominis assumpta, in superficie maris ambulasse dicitur : « Cum suos Discipulos compulit ascendere in naviculam, » et præcedere ipsum trans fretum, donec ipse dimitteret » turbas, et dimissis turbis ascendit in montem ut solus » oraret. Vespere autem facto solus erat ibi : navicula autem jam erat in medio mari; videntes autem eum supra » mare, turbati sunt, dicentes quod phantasma esset, et » præ timore clamaverunt. Statim vero locutus est eis, di » cens : Confidite, ego sum, nolite timere[2]. » Nam alioqui fieri non poterit ut Deo convenientem theologiam comprehendere videatur Oraculum, si quis illud de supremo Deo et Patre universi intelligat : quid enim venerationis aut dignitatis habeat si Deus universi ambulare in mari dicatur? cujusmodi autem ambulatio in mari intelligetur illius qui omnia complectitur, ac cœlum terramque complet, et propemodum dicit : « Cœlum mihi sedes, terra autem scabel» lum pedum meorum[3]? » item, « Cœlum et terram ego » impleo, dicit Dominus[4]? » Salvator autem ac Dominus

[1] Job, IX, 7, 8. — [2] Matth. XIV, 22 et seqq. — [3] Isai. LXVI, 1. — [4] Jerem. XXIII, 24.

noster, cum seipsum evacuaverit et formam servi acceperit, et habitu inventus sit ut homo, dum signum ejus quæ multos latebat divinæ virtutis suæ videndum suis præbet Discipulis, super marinos fluctus incessisse, et tempestatem ventosque cohibuisse, publicæ Scripturæ testimonio dictus est, quo tempore ii qui talia intuebantur obstupescebant dicentes : « Quis est hic, cui venti mareque obtemperant[1] ? » Fuerit vero hec etiam alterius cujusdam, quod intelligitur, vastioris maris signum, in quo Draco quidam esse dicitur, factus ut in eum illudant Angeli Dei, super quo item mari Salvator ac Dominus noster inambulans caput illic constituti Draconis reliquorumque illo inferiorum draconum dicitur contrivisse, juxta illud : « Tu contrivisti capita draconum super aquam, tu confregisti caput Draconis[2] : » plane alterius quod intelligitur maris, de quo idem rursus in Psalmo ait : « Deveni in profunda maris[3]. » Et ad Job de seipso disserens : « Venisti, *inquit,* ad fontem maris? et in vestigiis abyssi deambulasti ? aperiuntur vero tibi timore portæ mortis? et janitores inferorum videntes te expaverunt[4]? » Merito igitur etiam in ea quæ ad nos pertinet vita, dum ipsum mare ingreditur et ventos, tempestatemque increpat, rerum in arcanis positarum signa interim obiit ac peragit.

CAPUT TERTIUM DECIMUM.

AB ESAIA.

De rebus ab ipso admirabilibus gestis.

« Convalescite, manus remissæ et genua dissoluta; con-

[1] Matth. VIII, 27. — [2] Psal. LXXIII, 13, 14. — [3] Psal. LXVIII, 3. — [4] Job, XXXVIII, 16, 17.

» solamini, pusillanimes intellectu, fortes estote, et nolite » timere : ecce Deus noster judicium reddit et reddet, ipse » veniet et salvos faciet nos; tunc aperientur oculi cæcorum, » et aures surdorum audient; tunc saliet sicut cervus clau- » dus, et plana erit lingua mutorum[1]. » Harum igitur rerum eventa in Evangeliis habes, nunc quidem dum ad ipsum Salvatorem ac Dominum nostrum paralyticum afferunt in lecto jacentem, quem pristinæ sanitati uno suo verbo restituit; nunc vero dum innumerabiles cæci et dæmonia habentes, necnon variis ægritudinibus et languoribus affecti, salutaris illius virtutis beneficio ab omnibus morbis liberantur; præterea etiam nunc in iis quæ in toto orbe terrarum ostendit, dum innumerabiles multitudines variis malitiæ generibus implicitas, et ignoratione supremi Dei refertas animas habentes, admirabiliter et supra omnem rationem doctrinæ suæ medicamentis curat et sanat : et tamen quod etiam in his Deus appelletur suo tempore, tanquam is qui talia efficiat, jampridem a nobis, ubi de divinitate ejus testimonia protulimus, demonstratum est; et sane si unquam alias, nunc maxime convenerit Deum illum confiteri, quando et divinæ et revera Deum complexæ virtutis jam plane opera edidit, siquidem unius Dei nec alterius præterea cujuspiam munus fuerit corroborare dissolutos, vitæ reddere mortuos, præbere salutem ægrotantibus, cæcorum aperire oculos, auresque item sanare surdorum, et erigere claudos, et linguam impeditam habentibus facultatem loquendi restituere; quæ omnia Salvator ac Dominus noster Jesus Christus admirabiliter præstitit, tanquam is qui verus sit Deus : et hæc omnia multorum testimonio, qui illum in toto orbe prædicarunt, fidem acceperunt; quorum testimonii et simplicitatem et veritatem exploratio per tormenta confirmat, et usque ad mortem certandi perseverantia, quam in conspectu

[1] Isai. xxxv, 3 et seqq.

et regum, et principum, et præsidum, et universarum gentium præstiterunt, dum eorum quæ ab ipsis prædicabantur veritati fidem sic faciunt. Porro autem ad hos ipsos et Evangelistas ejus et Apostolos, spiritum arbitror inclamare Propheticum ea quæ deinceps sequuntur, ab illo loco : « Convalescite, manus remissæ et genua dissoluta[1]. » Nam quoniam hi et manibus et viribus quæ ad agendum pertinent, et plantis ipsis et incessu, ex longo adorationis secundum Mosaïcam legem circuitu elanguerant, solutioresque evaserant ; idcirco excitans illos ad Evangelicam vitæ institutionem, « Convalescite, *inquit,* manus remissæ et genua » dissoluta[2], » ad alacritatem videlicet Evangelici cursus : Confirmamini etiam ad exhortandos concitandosque alios ut Evangelicam salutem amplectantur ; vos, inquam, qui prius eratis pusillo animo : neque ullus vos capiat timor eorum qui extrinsecus Evangelicæ prædicationi resistunt; verum contra hos quoque robur accipite, et ne timete, Deus enim est Dei Verbum : non autem quispiam Mosi similis, ac ne ullus quidem Prophetarum huic est comparandus, qui non solum miracula inusitata edere consuevit, verum etiam vobis ipsis omnis fortitudinis et constantiæ auctor existit. Argumentum vero certissimum fuerit divinæ ejus quem Prophetæ venturum nuntiarunt Salvatoris nostri virtutis, per quem revera et claudos, et cæcos, et lepris infectos, et membris dissolutos, verbo, ut Scripturæ quæ de illo extant fidem faciunt, aliquando sanaverit, ea quæ etiam nunc efficaciam suam ex illius divinitate in toto qui ab hominibus incolitur orbe ostendit virtus, per quam rebus ipsis et factis qualis tunc quoque fuerit, iis qui intueri possunt ostenditur : quando in tam multos annos post illa quæ scripta sunt durat invictus, et revera Dei Verbum esse, quod ab ipso de-

[1] Isai. xxxv, 3. — [2] Ibid.

nuntiatum est, demonstratur; utpote quod omnes jam vicerit quicumque ab initio in hunc usque diem doctrinam ipsius oppugnare conati sint, et ex universo orbe innumerabiles conventus ad seipsum assidue trahat, et ab omni peccato omnibusque animi et perturbationibus et morbis eos qui ad se accesserint liberet, et ad religiosam piamque doctrinam omne et Græcorum et barbarorum genus invitet, innumerabilesque ad unius verique Dei cognitionem, et sanum ac moderatum vivendi institutum adducat, quemadmodum videlicet eum deceat qui supremi Dei cultum profiteatur. Quinetiam hic idem Deus noster, tanquam is qui sit Dei Verbum, « judicium, *inquit,* reddit et reddet; ipse » veniet et servabit nos [1]. » Nam, ut est in Psalmo qui ait : » Deus, judicium tuum regi da [2]; » utque est in doctrina Evangelica, in qua illud dictum est : « Pater non judicat » quempiam, sed omne judicium dedit Filio [3], » accepta a Patre judicandi potestate, dum juste judicat, populo quidem ad circumcisionem spectanti, pro iis quæ et in seipsum et in Prophetas suos ausi sunt, meritum conveniensque supplicium assignavit, omnes autem omnino qui ad ipsum accesserunt homines ex æquo ut justum est conservavit : quorum utique et aures et oculos mentis aperuit. Quocirca tempus illius adventus tempus retributionis divinum vocat Oraculum, quod in aliis item sic ait : « Vocare annum Do» mini acceptum, et diem retributionis [4]. » Porro hoc fuit retributionis tempus, in quo omnis sanguinis effusi, a sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ et ipsum pretiosum sanguinem Jesu, ultio sumpta est, et supplicium de illorum natione qui in illum peccaverunt, usque adeo ut ex illo extremum interitum extremamque vastationem pertulerint. Et quod quidem ad illos pertinet judicium, talem con-

[1] Isai. XXXV, 4. — [2] Psalm. LXXI, 2. — [3] Joan. V, 22. — [4] Isai. LXI, 2.

tra illos retributionem molitum est; ex quo Prophetia sic ait : « Ecce Deus noster judicium reddit et reddet[1]. » Quod vero ad illos spectat qui servandi sunt, in sequentibus indicatur illis verbis : « Ipse veniet, et servabit nos : tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient[2]; » et quæ sequuntur. Hoc vero salutare judicium a Christo esse proferendum alia quoque prophetia denuntiat, quæ sic ait : « Ecce puer meus, suscipiam eum; electus meus, suscepit » eum anima mea : judicium gentibus proferet[3]. » Proinde etiam de Verbo novi Testamenti dictum est : « De Sion exi» bit lex, et Verbum Domini de Hierusalem; et judicabit » inter gentes[4]. » Divino enim judicio, rationibusque nobis occultis atque ineffabilibus, ea quæ ad vocationem pertinent eorum qui ad ipsum convertuntur, administrare illum par est. Quin etiam dum nos divinum docet judicium, dumque ut omnia cum judicio faciamus instituit, judicium gentibus dicitur prolaturus.

CAPUT QUARTUM DECIMUM.

AB EODEM.

De signis et prodigiis quæ edidit.

« Tunc manifesti erunt qui signant et claudunt legem ne » discant. Et dicet : Expectabo Deum, qui avertit faciem » suam a domo Jacob, et confidens ero in ipso. Ecce ego » et pueri quos mihi dedit Deus. Et erunt signa et prodigia » in Israël a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion : » et si dixerint ad vos, Quærite pythonas, et eos qui de terra » voces edunt, qui inania loquuntur; qui de ventre voces

[1] Isai. xxxv, 4. — [2] Ibid. 4, 5. — [3] Id. xlii, 1. — [4] Mich. iv, 2.

» emittunt. Non gens ad Deum suum? quid exquirunt de » viventibus a mortuis? legem enim in auxilium dedit[1]. » Paulus quidem Apostolus in Epistola ad Hebræos, citans hujus loci verba illa : « Ecce ego et pueri quos dedit mihi » Deus[2], » exequitur explanationem de Christo, dicens : « Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et » ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrue- » ret eum qui habebat imperium mortis[3]. » Pueros autem suos hoc in loco Apostolos nominat, per quos Dominum Sabaoth, qui habitat in monte Sion, signa et prodigia in domo Israël editurum indicat; eosdemque fore manifestos dum more nostro vultus Christi annulo impressos et signatos gerent; monebunturque ne amplius Mosis legem discant, quippe quæ amplius non consistat, eo quod quæ vocatur domus Jacob a Deo relicta sit. Cum vero obscurius apud Septuaginta dictum sit illud : « Tunc manifesti erunt » qui signant et claudunt legem ne discant. Et dicet : Ex- » pectabo Deum qui avertit faciem suam a domo Jacob, et » confidens ero in eo, » planius idem reddidit Symmachus his verbis : « Liga testimonium, signa legem in ordinatio- » nibus meis. Et expectabo Dominum qui abscondit faciem » suam a domo Jacob, et expectabo ipsum. » Aquila vero etiam ipse in hunc modum convertit : « Illiga testimonium, » signa legem in docibilibus meis; et assumam Deum qui » abscondit faciem suam a domo Jacob, et expectabo ip- » sum. » Hæc igitur facere Salvatoris nostri Discipuli docentur, post quæ deinceps subjungit : « Ecce ego et pueri » quos dedit mihi Deus. Et erunt in signa et portenta in Is- » raël a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion[4]. » Porro Dominus Sabaoth, ipsum Dei Verbum, postquam habitavit in eo homine quem assumpsit, et in monte Sion versatus est signaque et portenta edidit, tum vero suis Dis-

[1] Isai. VIII, 16 et seqq. — [2] Ibid. 18. — [3] Hebr. II, 14. — [4] Is. VIII, 18.

cipulis, et omnibus quicumque antea simulacris addicti in fidem ipsius venissent, præcepit ne amplius superstitionis errorem ullo modo timerent; verum potius, quamvis ipsos agitarent aut etiam cogerent qui apud gentes colebant simulacra, quærere pythones et oracula dæmonum tanquam admirabilia, et nullis partibus inferiora divinorum Deoque amicorum hominum, Prophetico ritu, attamen ipsi illis responderent ac dicerent : « Quid interrogant de viventibus » mortuos? legem enim in auxilium dedit [1], » et quæ deinceps sequuntur. Eos enim qui semel et legem et salutaria præcepta ad propriæ ipsorum vitæ opem atque medelam acceperint, oracula quæ dæmonicis fraudibus nixa respondeant, curiosius inquirere supervacaneum inaneque fuerit.

CAPUT QUINTUM DECIMUM.

AB EODEM.

De enuntiando aut indicando, dum miracula ederet Christus.

« Jacob puer meus, suscipiam eum; Israël electus meus, » assumpsit eum anima mea : judicium gentibus proferet, » non clamabit, neque remittet, neque audietur foris vox » ejus; calamum contritum non franget, et linum fumigans » non extinguet, sed in veritate proferet judicium, resplen- » debit et non conquassabitur, donec ponat in terra judi- » cium, et in nomine ejus gentes sperabunt. Sic dicit Do- » minus Deus qui fecit cœlum et intendit illud, qui firmavit » terram et ea quæ sunt in ipsa, quique dat flatum populo » qui est in ea, et spiritum calcantibus eam : Ego Dominus » Deus tuus vocavi te in justitia, et apprehendam manum

[1] Isai. VIII, 19 et seqq.

» tuam, et corroborabo te; et dedi te in testamentum generis, in lumen gentium, ut aperires oculos cæcorum, et » educeres ex vinculis illigatos et de domo carceris sedentes » in tenebris[1]. » Atque hujus loci Evangelista meminit, quo tempore Pharisæi consilium cœperunt contra Salvatorem nostrum ut eum interficerent, propterea quod sabbatis ægrotantes curaret; tunc enim, inquit, « Jesus, intellecta » adversum se conspiratione, secessit inde; et secutæ sunt » eum turbæ multæ, et curavit eos omnes, et præcepit eis » ne manifestum ipsum facerent : » quibus hæc adjungit deinceps : « Et hæc omnia, *inquit,* facta sunt ; » hoc est, quod secesserit, quod declinaverit insidiatores, quod latere studuerit dum miracula ederet, quodque eis quos curasset præceperit ne manifestum ipsum facerent, « ut impleretur » quod dictum est per Prophetam dicentem : Ecce Puer » meus, in quo complacui; Dilectus meus, quem elegit » anima mea : ponam Spiritum meum super eum, et judi- » cium gentibus nuntiabit; non contendet neque clamabit, » neque audiet quispiam in plateis vocem ejus; arundinem » quassatam non confringet, et linum fumigans non extin- » guet, donec ejiciat in victoriam judicium : et in nomine » ejus gentes sperabunt[2]. » Animadverte diligenter quonam modo Matthæus, ubi dixit : « Ecce Puer meus quem elegi, » Dilectus meus in quo complacuit anima mea, » neque Jacob neque Israël nominaverit; non enim dixit : « Jacob » puer meus, Israël electus meus ; » sed indefinite enuntiavit, dicens : « Ecce Puer meus, et Dilectus meus. » Quocirca, quasi in Hebraïco ea Prophetia non sit, apud ipsos quidem Septuaginta obelisco signatum est nomen Jacob atque Israël; apud reliquos autem interpretes silentio præteritum, propterea quod ne in Hebraïco quidem feratur. Proinde etiam Evangelista merito id prætermisit, quippe

[1] Isai. XLII, 1 et seqq. — [2] Matth. XII, 15 et seqq.

qui et Hebræus esset, et in Prophetiæ positione Hebraïcos libros sequeretur. Ergo ne sententiam quidem si spectes, populo ad circumcisionem spectanti oraculum accommodari poterit, sed uni Christo Dei, cui et ipsa evidentia et eventus rerum fidem indubitatam facit. Unus enim hic futurum judicium gentibus publice denuntiavit, cum seipsum tacite in vitam hominum insinuaverit, atque in terra judicium posuerit; et non modo arundinem contritam non confregit, sed, si fas est dicere, colligavit, cum infirmos et contritos corde erexerit fortesque reddiderit : et quemadmodum infirmos ac debiles et suæ ipsius curationis indigentes non despiciebat, neque quos prioris vitæ pœnituisset condemnabat aut conterebat; sic ne illos quidem qui in malis perseverarent, aut qui pravis animi affectibus incenderentur, extinguebat, aut ne ex suo proposito suaque ipsorum libidine agerent prohibebat : neque vero præter tempus unquam horum aliquem supplicio affecit, quippe qui talibus debitas pro meritis pœnas in tempus communis judicii reservaret, ex quo illud dictum est : « Et linum fumigans non extinguet[1]. » Planissime autem finem suum accepit etiam illud : « Et in no» mine ejus gentes sperabunt[2] : » in solo enim Salvatoris nostri Jesu Christi nomine Christianæ gentes speraverunt, quæ etiam, ex religione quam accepere, illius quasi parentis cognomine notatæ sunt. Etenim quod nullis aliis nisi gentibus in lucem sit datus, jam antea dictum fuerat; et per eumdem, ut ipsum Oraculum significaverat, oculi cæcorum, eorum utique qui quondam mente excæcati erant, aperti sunt; neque eorum modo, sed etiam qui ipsum corpus perdidissent. At qui vinculis et catenis peccatorum in tenebris et ignoratione veræ pietatis prius versabantur, per eumdem a peccatis soluti, lumen cognitionis libertatemque apud Deum accipere meruerunt. Tu vero ad horum exem-

[1] Isai. XLII, 3. — [2] Ibid. 4.

plar quæ exposita sunt si reliquam item dictionem exploraveris, in solo Domino Salvatoreque nostro unumquodque eorum quæ illa continentur, absolute completum invenies.

CAPUT SEXTUM DECIMUM.

AB EODEM.

De eo quod Judaïcus populus in ipsum crediturus non esset.

« Vidi Dominum sedentem super solio excelso et sub- » limi; et Seraphim stabant in circuitu ejus[1]. » Deinde paululum progressus sic ait : « Et audivi vocem Domini di- » centis : Quem mittam? et quis ibit ad populum hunc? Et » dixi : Ecce ego adsum, mitte me. Et dixit : Vade, et dic » populo huic : Auditu audietis, et non intelligetis ; et in- » tuentes intuebimini, et non videbitis. Crassum enim fac- » tum est cor populi hujus, et auribus suis graviter audie- » runt, et oculos suos clauserunt, ne quando videant oculis, » et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, » et sanem eos[2]. » Harum quoque rerum habes eventum in Salvatore nostro, ut apud Joannem legimus, qui ait : « Cum » autem tam multa signa fecisset coram eis, non credide- » runt in eum ; ut sermo Esaiæ Prophetæ impleretur, quem » dixit : Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium » Domini cui revelatum est? Propterea non poterant cre- » dere, quia iterum dixit Esaias : Excæcavit oculos eorum, » et induravit cor eorum, ne videant oculis, et corde intel- » ligant, et convertantur et sanem eos. Hæc dixit Esaias, » quando vidit gloriam ejus et locutus est de eo[3]. » Cæterum, ut est apud Matthæum, accedentes Discipuli ejus di-

[1] Isai. vi, 1. — [2] Ibid. 8 et seqq. — [3] Joan. xii, 37 et seqq.

xerunt ei : « Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens, ait illis : Vobis datum est nosse mysteria regni, illis autem non est datum : ideo in parabolis loquor eis, ut videntes non videant, et audientes non audiant, ne quando convertantur et sanem eos. Tunc completa est in eis Prophetia Esaiæ, quæ dicit : Vade et dic populo huic : Auditu audietis, et non intelligetis[1]; » et quæ sequuntur. Attende vero quid sit quod Joannes adjungit, ubi ait : « Hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam ejus et locutus est de eo[2] : » quod sane non aliter accipiendum est, ac si Christum Christique gloriam Propheta in ea visione viderit, in qua ait : « Vidi Dominum Sabaoth sedentem in solio excelso et sublimi[3]; » et quæ sequuntur. Quis autem non admiretur Oraculum, cum etiam nunc adeo evidenter intueri liceat Judaïci populi adversus Christum incredulitatem? nam olim quidem illum hominem factum miraculaque edentem apud se intuentes, animi atque intelligentiæ oculis cernere non poterant; neque apud ipsos ullus erat animæ intelligentis intuitus, quo perspicerent quænam esset in mediis ipsis virtus quæ tanta et tam multa miracula efficeret : quin etiam cum auribus verba vitæ æternæ percipere idonei redditi essent, et vocem divinæ Sapientiæ audirent, auribus mentis non audiebant, ut sic videlicet ipsimet Prophetiæ manifestum finem imponerent. Adhuc autem cum divinam Christi virtutem, per quam omne genus hominum patriis superstitionibus liberatum suæ ipsius religioni subjecit, tam clare micantem inspiciant, nequaquam vi mentis attendunt, neque animadvertunt quemadmodum, quod neque a Mose neque a posterioribus Mose Prophetis in solis ipsis obtineri potuit, hoc est ne simulacris addicerentur, neque multorum deorum superstitioni adhærerent, ipsum hoc in cunctis gentibus divina Salvatoris nostri virtus ut

[1] Matth. XIII, 10 et seqq. — [2] Joan. XII, 41. — [3] Isai. VI, 1.

constitueretur effecerit. Deinde Prophetica de illo testimonia assidue versantes, auditu quidem audiunt, sed non intelligunt, utpote cum etiam nunc Prophetia quæ nunc in manibus est contra ipsos revera compleatur.

CAPUT SEPTIMUM DECIMUM.

A ZACHARIA.

Quemadmodum super pullo sedens Hierosolyma ingressurus Oraculo dicatur.

« Gaude vehementer, filia Sion; prædica, filia Hierusa-
» lem. Ecce Rex tuus venit tibi justus et salvos faciens :
» ipse mansuetus et impositus super jumentum et pullum
» adolescentem. Et perdet currum ex Ephræm, et equum
» ex Hierusalem : et peribit arcus bellicus, et abundantia
» pacis ex gentibus. Et principatum obtinebit a mari usque
» ad mare, et a fluminibus per exporrectiones terræ[1]. » Cum hæc post reditum de Babylone novissimis Prophetarum temporibus Zacharias cecinerit, nullus post ejus prophetiæ tempus rex apud Judæos fuisse memoratur, qualem hæc Prophetia describit, nisi unus duntaxat Salvator ac Dominus noster Jesus, Christus Dei, cujus tempore hoc quoque vaticinium suum finem est consecutum, cum ad suos Discipulos verba illa dixit : « Ite in vicum qui contra vos est,
» et invenietis asinam et pullum alligatum. Solvite illum et
» adducite : et si quis vobis dixerit, Quid facitis? dicite illi :
» Dominus his indiget. Et abeuntes illi fecerunt ut præcepe-
» rat illis Jesus[2]. » Et ea quidem quæ vel ad oraculum vel ad oraculi eventum pertinent, in hunc modum se habent. Sed

[1] Zach. IX, 9 et seqq. — [2] Matth. XXI, 2, 3, 6.

quid tandem sibi vult hæc illius in asino vectatio, nisi humilem illius et obscurum significare adventum, cujus tempore primum ipsius accessum peregit? nam est alter item gloriosus, de quo Daniel apertius prodens quæ contemplanda sint, exponit : « Aspiciebam donec throni positi » sunt, et Antiquus dierum sedit. Millia millium ministra» bant ei, et decies millies dena millia astabant in conspectu » ejus. Et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis ve» niens, et usque ad Antiquum dierum pervenit : et datus » est ei principatus, et honor, et regnum. Et omnes populi, » tribus, linguæ, serviunt ei. Potestas ejus, potestas æterna, » quæ non præteribit, et regnum ejus non corrumpetur [1]. » Verum ea quidem quæ ad primum adventum pertinent, qui et humanior et abjectior fuit, cum aliis hoc quoque argumenti signique habent, quod mansuetus et placidus futurus dicatur, venturusque insidens jumento eodem oraculo declaretur; hoc enim communis humanique victus argumentum fuerit : quæ vero ad alterum illum et divinitatis amplius præ se ferentem, manifestissime indicantur per illam in nubibus cœli advectationem, perque illud æternum in omnibus gentibus regnum : nec sane ab re fuerit utrumque Judæis proponere, rationemque ab illis postulare quonam pacto, si unum duntaxat Christi adventum expectant, Prophetias suas sibi velint constare; nam cum utrumque earum quæ expositæ sunt ad Christum pertinere ipsi quoque fateantur, dicant, quæso, et interrogantibus nobis respondeant, qui fieri possit ut uno eodemque tempore, sub unum eumdemque adventum, idem et in nubibus cœli feratur et jumento pulloque adolescente insidens vehatur. Longe enim hæc a se invicem distant : quapropter si tu quoque innumerabiles alias his similes de Christo Prophetias collegeris et contuleris, et earum significata diversa

[1] Dan. VII, 9 et seqq.

simul contenderis, alias quidem earum invenies primi illius adventus vaticinia comprehendere, quæ etiam sub eumdem primum completa sunt; alias vero ad secundum eumdemque gloriosum referri oportere. Et currus enim et equum et omnem arcum bellicum Salvatoris nostri divina virtus in priore ipsius adventu, de illa ad corpus umbramque pertinente Hierusalem, deque eo qui Ephræm vocatur populo, latenter ejecit ac perdidit: quare ex illo ad hunc usque diem nusquam amplius illorum regia dignitas constat, neque eorumdem qui olim valebant in bellis apparatus et in armis virtus. Sapienter vero in his omnem Judaïcum populum Ephræm nominavit, non autem Israël, ne veneratione digniores calumnietur appellationes. Invenies autem in aliis quoque Prophetiis, totam gentem Ephræm cum multa calumnia et accusatione nominari, sicut hic quoque. Dum igitur post reditum de Babylone non amplius itidem ut prius in tribus divisus esset populus, quos tandem per Ephræm merito significari intellexeris, nisi eos qui ipsam Hierusalem habitarent? quorum in bellis et in armis egregiam virtutem, quæ usque ad Romana tempora vigens fuit, Salvatoris nostri adventus, sicut in Prophetia dictum fuerat, divina et ineffabili virtute delevit. Proinde collectam de gentibus Ecclesiam oraculum Evangelice instruit ac monet, non ut simpliciter gaudeat, sed ut vehementer gaudeat; quippe quod illam ad id faciendum exhortetur propter Dei Verbi ad ipsam adventum, quam item cœlestis Sion, aut etiam prioris congregationis filiam vocat, propterea quod nos omnes qui ex gentibus profecti in Christum Dei credidimus, Christi Apostolorumque ejus proles et filii sumus, utpote qui de Judæorum congregatione tanquam de matre orti simus: nam etiam quod sequitur in Salvatoris nostri adventu completum esse constat. Quis enim ignorat ejusmodi pacem ex gentibus post adventus illius tempora

extitisse, cujusmodi nunquam antea fuisset? neque enim ut prius, sic nunc civitates a civitatibus oppugnantur, neque gentes cum gentibus colliduntur; neque vero ut priscis temporibus, sic nostris vita hominum inquieta instabilisque est, quippe cum neque Athenienses contra Lacedæmonios ferantur, neque Syri adversus Phœnicas, neque Arabes in Palæstinos, neque item Ægyptii adversus finitimos militiam exerceant. Sed ex illo in hunc usque diem Deo favente, in unum omnia coïvere, et re vera, sicut in Prophetia dictum fuerat, abundantia pacis ex gentibus prodiit, et unus Jesus, et ab ipso denuntiatum Evangelicæ doctrinæ verbum, principatum a mari usque ad mare, hoc est ab oriente sole usque ad occidentem, et a fluminibus ad exporrectiones terræ, sicut ea significaverant quæ apud Prophetam prædicta sunt, accepit; quæ sane Aquila quoque in hunc modum interpretatus est : « Et loquetur pacem in gentibus, » et potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus » usque ad fines terræ[1]. » Tu vero hæc comparato cum illis quæ in Psalmo continentur qui inscriptus est *in Salomonem*, quæ videlicet de filio Regis ex semine Salomonis oriundo dicuntur, de quo hic Psalmus ita loquitur : « Et » dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque » ad fines orbis terræ[1]. » Porro idem hic Psalmus eam item quæ hic significatur pacem, sic futuram describit : « Orie- » tur in diebus ejus justitia et abundantia pacis[2]. » Esaias quoque cum his ipsis concordat, cum ait : « Et conflabunt » gladios suos in vomeres, et lanceolas suas in falces. Et non » sumet amplius gens in gentem gladium, et non discent » ultra bellum gerere[3]. » Cæterum Michæam quoque invenies iisdem consentanea dicentem, itemque alios ex Prophetis multos. Si vero diligenter, ut alias dixi, tempora observaveris, facile intueri poteris quemadmodum ab Au-

[1] Psalm. LXXI, 8. — [2] Ibid. 7. — [3] Isai. II, 4 et seqq.

gusti temporibus, et a Salvatoris nostri adventu, qui per ea tempora emicuit cum ad unum redactum Romanorum imperium omnia obtinuisset, veteres gentium differentiæ et multiplices principatus aboliti sunt, atque ex illo in hunc modum, quæ ad pacem pertinerent quam Prophetæ prædixerant, ea finem suum contingere cœperint. Cæterum hactenus quidem cœpit, tempus autem veniet cum plenissime Prophetia complebitur, ubi gentium plenitudo ingressa illud fuerit quod a sancto Apostolo dictum est.

CAPUT DUODEVICESIMUM.

A PSALMO CXVII.

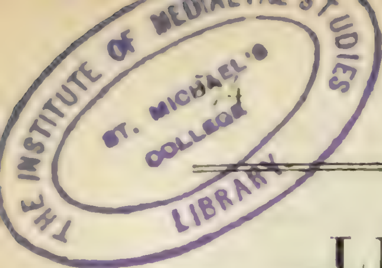
De acclamatione Hosanna Filio David.

« Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus » est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est » mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit Dominus, » exultemus et lætemur in eo. O Domine, salvum fac jam » nunc; o Domine, da profectum jam nunc. Benedictus qui » venit in nomine Domini (benediximus vobis de domo Do» mini), Deus Dominus, et illuxit nobis [1]. » Salvatore nostro Jesu Christo ingresso quondam in urbem Hierosolyma, quo tempore, sicut Prophetia quam proxime ante hanc exposuimus continet, dum asello insidens vehitur, fidem huic rei faciente Evangelista, vaticinium quod est apud Zachariam complevit : « Turbæ quæ præibant et quæ sequebantur, » acclamabant benedicentes : Hosanna Filio David ! Bene» dictus qui venit in nomine Domini; Hosanna in altissimis ! » Quo etiam tempore cum intrasset Hierosolymam, com» mota est universa civitas, dicens : Quis est hic? Turbæ » autem dicebant : Hic est propheta Jesus a Nazareth Ga-

[1] Psalm. CXVII, 22 et seqq.

» lilææ [1]. » Quoniam igitur ex proximo Psalmo dictum est illud, *Hosanna*, quod si interpreteris significat, Salvum fac jam nunc; et Hebraïcus contextus, « Anna Adonaï Hosanna » habet, necnon illud : « Benedictus qui venit in nomine Do- » mini [2], » ipsum quoque ab eodem Psalmo est acceptum, et hæc ipsa plane ad Christum Deum referri constat : merito ad eumdem reliqua quoque ejusdem vaticinii hoc in loco retulimus. Hic enim est ille benedictus qui ab alio Propheta veniens est nominatus, ubi sic ait : « Adhuc mo- » dicum, et veniens veniet et non tardabit [3], » qui item venit in nomine Dei et Patris sui. Idem vero fuerit etiam « Deus Dominus qui illuxit nobis. » Itaque in nomine Patris sui confitetur se venisse ad Judæos, dicens : « Ego veni » in nomine Patris mei, et non accipitis me. Alius cum ve- » nerit in nomine proprio, illum accipietis [4]. » Hic ipse igitur qui illuxit nobis Deus Dominus benedictus, qui venit in nomine Domini, lapis ille fuit quem reprobaverunt qui quondam antea populum circumcisione signatum per Mosaïcam doctrinam ædificabant : qui idem ab illis reprobatus in capite alterius Anguli, collectæ utique de gentibus Ecclesiæ, est constitutus ; quam sane Ecclesiam non ut eam quæ ab omnibus, sed ut eam quæ ab unis Propheticis oculis cernatur, admirabilem esse ait Oraculum, ubi sic ait : « Et est mirabile in oculis nostris [5]. » Adventum vero ejus rursus *diem* nominat, « quam fecit Dominus, » quandoquidem ipse etiam lux fuit vera, et Sol justitiæ, et dies Dei, in qua utinam nobis quoque dicere liceat : « Hæc dies quam » fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea [6]. » Cæterum cum hæc a nobis in hunc modum breviter comprehensa sint, tempus jam fuerit ad eas quæ de passione illius loquuntur Prophetias transire.

[1] Matth. xxi, 9 et seqq. — [2] Psal. cxvii, 26. — [3] Hab. ii, 3. — [4] Joan. v, 4. — [5] Psal. cxvii, 23. — [6] Ibid. 24.



LIBER DECIMUS.

PROOEMIUM.

Post exposita oracula de illius Dei ad homines accessu qui antea nuntiabatur venturus, invitat jam nunc tempus nos ut de iis disseramus quæ consideranda sunt in ejusdem de vita humana discessu, videamusque diligenter quæ rursus ea forent quæ illi ab initio et a Propheticis usque temporibus eventura canerentur; ac primum ea putamus esse tractanda quæ ad illos pertinent qui illi mortem ac cædem machinati sunt, quæ sane non parvam rerum hoc loco propositarum sibi vindicant partem : sed antequam ad id veniamus, ea nobis firmiter tenenda sunt quæ plerumque diximus de dispensatione quæ omnes illius rationes complexa est; in qua illud considerari solet, quod alia sunt quæ ad ejusdem divinitatem, alia quæ ad assumptam humanitatem pertinent. Alias enim induci solet tanquam et Dei Verbum, et Dei Virtus, et Dei Sapientia; item magni consilii Angelus, magnusque et æternus Pontifex, qui ut omnia quæcumque genita sunt et sint id quod sunt, et in eo conserventur, dum sacro munere fungitur, Patrem suum exorat : alias autem tanquam et Agnus Dei qui tollat peccata mundi, et Ovis quæ ad cædem ducatur. Hoc autem fuit ipsum humanum corpus, quod ille instar agni atque ovis, cum de nostro grege veluti pontifex assumpsisset, primitiis humani generis fauste feliciterque operatus, Patri munus attulit ; per quod etiam cum humana natura

commercium habuit, quæ alioqui neque Dei Verbum neque vim incorpoream atque intelligentem exaudire aut percipere potuisset, neque quidquam supra carnem aut corpus per oculos corporis intueri. Quæcumque igitur de illo in his quæ nunc tractamus humilius abjectiusque dici videbuntur, ea spectare Agnum Dei qui tollit peccata mundi, corpusque illud humanum, meminisse oportebit. Agnus ille quidem fuit tollens peccatum mundi, ut Baptista Joannes dicebat : « Ecce, *inquit,* Agnus Dei, qui tollit pecca» tum mundi [1] ; » Agnus item ad cædem ductus, ut est in Esaiæ prophetæ oraculo quod ita ait : « Tanquam ovis ad » cædem ductus est, et tanquam agnus coram tondente ob» mutuit [2]. » De eodem vero tanquam de agno etiam illud dictum est : « Ex peccatis populi mei ductus est ad mor» tem [3]. » Oportebat enim Agnum Dei, qui a maximo Pontifice assumptus fuerat, pro reliquis cognatis agnis et pro omni humano grege Deo victimam afferri : « Nam quoniam » per hominem mors, per hominem etiam resurrectio a » mortuis, *inquit Apostolus ;* et sicut per unius delictum » in omnes homines in condemnationem, sic per unius jus» titiam in omnes homines in justificationem vitæ [4]. » Ex hoc ipse quoque suis quidem Discipulis se et vitam, et lucem, et veritatem esse, et reliqua omnia quæ ex theologia de illo considerantur, ostendebat : ad profanos autem et arcanorum ipsius expertes dicebat : « Quid me quæritis interficere » hominem, qui veritatem vobis locutus sum [5] ? » Quemadmodum igitur quæ theologiæ de illo propria sunt in prioribus libris sunt exposita, ita in hoc quæ ad Agni humanas affectiones patibilemque naturam pertinent, tractabuntur : quæ medii cujusdam instar fuere ad ea quæ passionem illius antecesserunt, et utraque simul tum ea quæ ad Deum per-

[1] Joan. I, 29. — [2] Isai. LIII, 7. — [3] Ibid. 8. — [4] I Cor. XV, 21 et seqq. — [5] Joan. VIII, 40.

tinent, tum ea quæ ad hominem, qui ille erat, complexa sunt. Postquam igitur hæc a nobis non inutiliter observata retentaque sunt, jam tum ipsa etiam oracula aggredi tempus esse videtur, quæ et Judam proditorem, cumque eo futuram adversus Christum conspirationem, et quæ illi sub ipsum passionis tempus eventura erant significabant.

CAPUT PRIMUM.

A PSALMO XL.

De Juda proditore, et iis qui cum eo insidias adversus Salvatorem nostrum construxere.

« Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in die » mala liberabit eum Dominus. Dominus conservet eum, et » vivificet eum, et beatum faciat eum in terra, et non tradat » eum in manus inimicorum ejus. Dominus opem feret illi » super lectum doloris ejus : universum stratum ejus ver» sasti in infirmitate ejus. Ego dixi, Domine, miserere mei; » sana animam meam, quia peccavi tibi. Inimici mei dixe» runt mala mihi : Quando morietur, et peribit nomen ejus? » Et si ingrediebatur ut videret, vana loquebatur cor ejus; » congregavit iniquitatem sibi; egrediebatur foras, et lo» quebatur in idipsum. Adversum me susurrabant omnes » inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi, verbum » iniquum constituerunt adversum me : Numquid qui dor» mit, non adjiciet ut resurgat? Etenim homo pacis meæ, » in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super » me supplantationem. Tu autem, Domine, miserere mei, » et resuscita me, et retribuam eis. In hoc cognovi quod » voluisti me, quoniam non gaudebit inimicus meus super

» me; me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum [1]. » Quoniam nonnulli suspicati sunt librum Psalmorum hymnos tantum in Deum et carmina theologica continere, præsagia vero aut de rebus futuris prophetias non item; primum illud erit observandum, quod innumerabilia sunt quæ in illis futura canuntur, quæ quidem longum esset in præsentia colligere, sed satis fuerit ad hujusce propositi confirmationem duobus nunc uti Psalmis, qui ipsi quidem *Asaph* inscripti sunt, dicti vero ipsius David temporibus; tunc enim cum Asaph unus esset ex iis viris sanctis qui Psalmos canebant, ut scriptum est in libro qui Paralipomenon inscribitur, Psalmos qui illi attribuuntur divino afflatus spiritu enuntiavit. Quid igitur hujuscemodi Psalmi continent? nimirum vaticinia quibus Judæorum regiæ civitatis vastatio prædicitur, quæ vastatio Judæis accidit anno circiter quingentesimo post ejusmodi vaticinium. Ergo Psalmus septuagesimus tertius, qui *intellectus Asaph* inscribitur, ita habet : « Utquid, Deus, » repulisti in finem? iratus est furor tuus super oves pascuæ » tuæ? memor esto congregationis tuæ : quam possedisti ab » initio; redemisti virgam hæreditatis tuæ : mons Sion hic, » in quo habitasti in eo : leva manus tuas in superbias eo» rum in finem. Quanta malignatus est inimicus in sanctis » tuis, et gloriati sunt qui oderunt te in medio solemnitatis » tuæ! posuerunt signa sua, signa : et non cognoverunt sicut » in exitu desuper, quasi in sylva lignorum securibus : ex» ciderunt januas ejus in idipsum, in securi et vecte deje» cerunt eam, incenderunt igni sanctuarium tuum, in terra » polluerunt tabernaculum nominis tui [2]. » Hæc quidem septuagesimus tertius Psalmus : septuagesimus autem octavus, qui ipse quoque est Asaph, hæc continet : « Deus, vene» runt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum

[1] Psal. XL, 1 et seqq. — [2] Psal. LXXIII, 1 et seqq.

» sanctum tuum, posuerunt Hierusalem quasi pomorum
» custodiam, posuerunt morticinia servorum tuorum, escas
» volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ[1]. »
Ex his ea quæ prius recitata sunt, dico autem ea quæ de septuagesimo Psalmo accepimus, prædicta sunt adhuc regnante David, antequam templum a Salomone constructum esset ; sed suum finem contigere non alias quam semel quidem populantibus Babyloniis, iterum autem bello quod adversum Judæos a Romanis gestum est : unumquodque enim eorum quæ dicta sunt, completum est tam prima templi eversione quam ea quæ secuta est, tametsi in hisce duobus Psalmis et provisum et enuntiatum est. Quæ vero secundo loco recitavimus, et a septuagesimo octavo Psalmo accepimus, completa sunt ejus Antiochi temporibus qui vocatus est Illustris ; qui cum in Syria regnaret, irrupit quidem in urbem Hierosolyma, fœdavit vero templum et sanctuarium evertit : dumque Judæos Græcorum moribus cogit vivere, quamplurimos eorum, tam mares quam fœminas, qui neque proprias leges neque patriam pietatem deserere volebant, variis prius vexatos suppliciis interfecit. In illud ergo tempus, et in eos qui posthac eadem quæ Antiochus patraverint, clamat Asaph ea quæ septuagesimo octavo Psalmo continentur. Fidem huic rei facit ea quæ vocatur Machabæorum historia, quæ in hunc modum se habet : « Et convenerunt ad Jacimum et Bacchidem congre
» gatio scribarum requirentium quæ justa sunt ; » et deinceps adjungit : « Et juravit illis dicens : Non inferemus vobis
» malum neque amicis vestris ; et crediderunt ei : et com-
» prehendit ex iis sexaginta viros, et occidit eos in uno die,
» secundum verbum Asaph quod scripsit : Dederunt mor-
» ticina servorum tuorum, escas volatilibus cœli, carnes
» sanctorum tuorum bestiis terræ, sanguinemque eorum

[1] Psalm. LXXVIII, 1 et seqq.

» effuderunt in circuitu Hierusalem, et non erat qui sepe- » liret[1]. » Cum hæc in hunc modum prædicta et completa sint, mirum videri non debet si eodem modo etiam oracula de quadragesimo Psalmo nuper accepta, quid futurum esset per id tempus quo Judæi adversus Salvatorem nostrum conspirarunt, significant : ex quibus cum universi homines non intelligerent quonam pacto qui Verbum Dei est, et sapientia, et vita, et lumen verum, et omnes bonorum divitias possidens, propter nos assumpto corpore, et pauper et natura mortalibus hominibus et egenis similis sit factus, formamque et servi et pauperis acceperit, maxime quo tempore complebat ea quæ ad prophetiam hujus Psalmi pertinent; merito in initio Psalmi is ut beatus commendatur, qui hæc de illo intellexerit, utpote qui promissum publicæ memoriæ traditum obtineat. Tum deinceps, quod superest, ex ipsius pauperis atque egeni persona, ipsius videlicet Salvatoris nostri, qui propter nos inopem vitam assumpsit, adjungitur : « Ego dixi, Domine, miserere mei. » Quod vero ex persona Salvatoris, quæ ad hunc Psalmum pertinent, prædicta sint, optimus sane sit testis Evangelista Joannes : narrat enim ut olim « Jesus, cum accepisset lin- » teum, præcinxerit se, cumque pedes Discipulorum suorum » abluisset, dixerit : Ego scio quos elegerim, sed ut com- » pleatur Scriptura : Qui edit mecum panem, levavit con- » tra me calcaneum suum[2]. » Etenim quam tandem aliam in his Scripturam completam esse dicebat, nisi eam quæ in hoc Psalmo habetur qui nunc in manibus est, in quo quidem Psalmo illud dictum est : « Etenim homo pacis » meæ in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit » super me supplantationem[3]. » Initio ergo sic ait : « Ego » dixi, Domine, miserere mei; sana animam meam, quia » peccavi tibi[4] : » et per totum Psalmum ea quæ planius

[1] 1 Mach. VII, 12. — [2] Joan. XIII, 4 et seqq. — [3] Ps. XL, 10. — [4] Ib. 5.

in hunc modum Symmachus edidit : « Me dicente, Domine,
» miserere mei, sana animam meam, etsi peccavi tibi; ini-
» mici mei dixerunt de me mala : Quando morietur, et per-
» ibit nomen ejus ? Et cum ingrederetur, vana loquebatur
» cor ejus, congregabat injustitiam sibi; cum egrederetur
» foras, obloquebatur. Uno animo susurrabant contra me
» omnes qui oderant me : de me cogitabant mala mihi, ver-
» bum iniquum effusum erat inter ipsos : Et qui cecidit non
» amplius surget. Sed et homo qui pacem habebat mecum,
» cui confidebam, comedens mecum panem meum, magni-
» ficatus est contra me consequenter : tu autem, Domine,
» miserere mei, et suscita me, ut retribuam eis : propter
» hoc cognoscam quod voles, si non obloquetur inimicus
» meus; me autem propter simplicitatem suscepisti, et con-
» stituentes me in conspectu tuo in æternum. » Cum his
vero quæ Symmachus edidit concordant etiam ea quæ ab
Aquila edita sunt, sensuque idem valent. Primum igitur de
eo quod ex persona Salvatoris nostri enuntiari videatur
illud quod dictum est : « Sana animam meam, quia pec-
» cavi tibi, » observato, quæso te, ut idem apud Symma-
chum non eodem modo se habeat, sed sic : « Sana ani-
» mam meam, etsi peccavi tibi. » Sic autem hoc ille ait,
propterea quod nostra secum ipse peccata communica-
vit. Ex quo illud dictum est : « Et Dominus tradidit eum
» peccatis nostris, et ipse peccata nostra fert [1]. » Factus
est igitur pro nobis execratio ille Agnus Dei, qui tollit
peccatum mundi, quem non agnoscentem peccatum Deus
pro nobis peccatum fecit, dum illum pretium animatum
ac vivum pro nostris omnium animis tradit, ut nos effi-
ciamur justitia Dei in ipso. Sed quando etiam in simili-
tudinem carnis peccati factus, condemnavit peccatum in
carne, merito proferuntur ea quæ jam exposita sunt. Quod

[1] Isai. LIII, 8.

autem peccata nostra sua faciens propter charitatem erga nos ac benevolentiam, hæc dicat, deinceps oratione progressus in eodem Psalmo demonstrat, dicens : « Me autem » propter innocentiam suscepisti[1]. » Quibus verbis planissime Agnum Dei, omnis mali expertem et innocuum ostendit. Sed quo tandem modo ille peccata nostra sua fecit, et quo item modo iniquitates nostras tulit? num ex eo quod corpus illius nos esse dicti sumus, ut ait Apostolus : « Vos » autem estis corpus Christi et membra ex parte, et ex eo » quod dum unum membrum patitur simul omnia cum eo » membra patiuntur[2] ? » ita nimirum, multis enim patientibus et peccantibus membris, ipse quoque ratione consentientis sibi invicem naturæ (quandoquidem cum Dei Verbum esset, ei placuit et formam servi accipere, et communi omnium nostro domicilio copulari), patientium membrorum labores in se ipsum assumpsit, et nostras valetudinis infirmitates suas fecit, et ex legibus humanitatis pro omnibus nobis et dolores et labores sustinuit. Cæterum non modo rebus his gestis Dei Agnus, verum etiam pro nobis tormenta passus supplicioque affectus, quo ipse quidem dignus minime erat, sed nos ipsi propter multitudinem peccatorum ut peccata nobis dimitterentur auctor extitit; utpote qui pro nobis et mortem subierit, et verbera et probra et contumelias, quibus nos digni eramus, in seipsum transtulerit, et execratio pro nobis factus execrationem quæ nobis debebatur ad seipsum attraxerit. Quid enim aliud ille, quam pro animis nostris pretium? itaque ex persona nostra Oraculum ait : « Livore ejus nos sanati sumus : et Dominus » tradidit eum peccatis nostris[3]. » Proinde merito dum seipsum nobis conjungit, et nos ac vitia nostra sibi asciscit, ita ait : « Ego dixi, Domine, miserere mei; sana animam

[1] Psalm. XL, 13. — [2] 1 Cor. XII, 25, 26. — [3] Isai. LIII, 5, 8.

» meam quia peccavi tibi [1] : » videntesque item merito non solum insidiatores homines, sed etiam insidiatrices invisibiles potestates, vim immensam illius divinæ appellationis et nominis, quo haud ita multo post totum orbem terrarum Christianis implevit, illam se posse extinguere putaverunt, si mortem illi machinarentur. Hoc ipsum igitur his verbis redarguit : « Inimici mei dixerunt mala mihi, Quando mo» rietur et peribit nomen ejus [2] ? » quoniam autem simulatis verbis accedebant, tentantes ut ipsum caperent in sermone, ut legimus apud divinam Scripturam, quæ illos contra illum alias aliis et occasionibus et criminibus utentes inducit, idcirco illud adjungit : « Et ingrediebatur ut videret, vana lo» quebatur cor ejus, congregavit iniquitatem sibi, egredie» batur foras et loquebatur in idipsum contra me [3]. » Hisce vero rebus expositis, deinceps ipsum illum scelestissimum proditorem verbis indicat ; quandoquidem illud evenit ut, postquam de prodendo præceptore cum principibus Judæorum pactus esset, non amplius ut solebat ad divina præcepta perdiscenda conveniret, neque vero tanquam ad præceptorem accederet, aut aliorum more præceptoris consuetudine uteretur, sed tempus duntaxat circumspiceret atque observaret quo adoriri illum posset. Proinde illum ista molientem ac patrantem sancti Evangelistæ criminantur : quorum unus Matthæus ita ait : « Tunc abiens unus ex » duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes » sacerdotum, ait illis : Quid vultis mihi dare ? et ego eum » vobis tradam : illi autem constituerunt ei triginta argen» teos. Et ex illo quærebat opportunitatem ut ipsum eis » traderet [4]. » Marcus autem sic : « Et Judas Iscariotes, unus » ex duodecim, abiit ad principes sacerdotum ut eum illis » traderet : illi autem audientes gavisi sunt ; et promiserunt

[1] Psal. XL, 5. — [2] Ibid. 6. — [3] Ibid. 7. — [4] Matth. XXVI, 47 et seqq.

» se argentum ei daturos : et quærebat quomodo illum op-
» portune traderet[1]. » Lucas vero in hunc modum scribit : « Intravit autem Satanas in Judam qui vocatur Iscariotes, » unum de duodecim. Et abiit et locutus est cum princi- » pibus sacerdotum et scribis et ducibus Templi, ut eum » illis traderet. Et gavisi sunt, et pacti sunt argentum illi » dare : et quærebat opportunitatem ut traderet illum sine » turbis[2] : » Eadem igitur hæc vaticinium quod nunc in manibus est canens, ita ait : « Et ingrediebatur ut videret, » vana loquebatur cor ejus, congregavit iniquitatem sibi. » Egrediebatur foras, et loquebatur in idipsum. Contra me » susurrabant omnes inimici mei[3]. » Symmachus autem : « Ingrediens, *inquit*, ut inspiceret, vana loquebatur cor ejus; » congregabat injustitiam sibi : egrediens autem foras ob- » loquebatur. Uno animo susurrabant contra me omnes qui » oderunt me. » Solus igitur tanquam familiaris et Discipulus ingressus, circumspiciebat et explorabat intus, insidias in corde suo occultans. Egressus autem, cum pluribus uno animo et in idem obloquebatur, dum Salvatorem inimicis tradebat, et latenter paciscebatur cum principibus Judæorum cum de aliis rebus, tum vero etiam de pecunia qua se traditurum illum promittebat, et de qua una cum ipsis illis susurrabat. Ex quo ait : « Egrediebatur foras, et loquebatur » in idipsum. Adversus me susurrabant omnes inimici mei, » adversum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum » constituerunt adversum me[4]. » Videtur autem pactionem de argenteis verbum iniquum prophetice nominare ; aut etiam ita dicit, propterea quod nefaria et iniqua adversus illum cogitabant, utpote qui illum extinguendum et post necem abolendum, neque amplius inter vivos requirendum arbitrarentur. Tale est enim illud : « Numquid qui

[1] Marc. XIV, 10 et seqq. — [2] Luc. XXII, 3 et seqq. — [3] Psalm. XL, 6 et seqq. — [4] Ibid.

» dormit non adjiciet ut resurgat[1]?» quod lucidius protulit Symmachus his verbis: « Et qui cecidit non ultra resur» get ; » Aquila vero : « Et qui, *inquit*, dormierit, non ad» jiciet ut resurgat. » Et hæc quidem adhuc communiter de universis dicta sunt qui sub ipsum passionis tempus insidias illi fecerunt ; at seorsum de proditore, tanquam de eo quem ipse ut Discipulum instituisset, deinceps adjungit, dicens : « Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat » panes meos, magnificavit super me supplantationem[2]. » Pro quo rursum Symmachus : « Et homo, *inquit*, qui pa» cem habebat mecum, cui confidebam, comedens mecum » panem meum, magnificatus est contra me. » Pessimus enim revera omnium et sceleratissimus, qui post communem mensam et post cibi inter verba præceptoris assumptionem, se ad deteriora convertit, et contrariis rebus eum a quo juvabatur et beneficia capiebat remuneravit. At vero quoniam inimici insidiantes dicebant, « Quando morietur, » et peribit nomen ejus? » et putabant morte sopitum non amplius surrecturum : idcirco ipse Salvator ac Dominus noster his adversa precatur, et reditionis ad vitam sine impedimento se compotem fieri Patrem suum orat, dicens : « Tu autem, Domine, miserere mei, et suscita me, et re» tribuam eis. In hoc cognovi quod voluisti me, quod non » gaudebit inimicus meus super me[3]. » Et sane haud obscurum est quem in modum, postquam a mortuis rediit, e vestigio neque ita multo post eos qui illi insidias struxerant retributio ulta sit, utque ea quæ vitæ ejus inimica erat mors sit pudore confusa, adeo illa quidem ut quasi probrum ei objicientes dicerent : « Ubi est, mors, stimulus tuus? ubi » est, mors, victoria tua[4]? » Cæterum si quis historias tempora post reditionem ad vitam Salvatoris nostri complexas,

[1] Psal. XL, 9. — [2] Ibid. 10. — [3] Ibid. 11, 12. — [4] 1 Cor. XV, 55 ; et Ose. XIII, 14.

quæ a Josepho conscriptæ sint, evolverit, facile videbit quænam calamitates Judaïcam gentem atque ejus principes invaserint atque afflixerint, in quas merito illi inciderunt, ut sceleris quod in illum patraverant præmia digna reciperent : et hæc quidem omnia adversus illos completa sunt ut Oraculum prædixerat. Salvatoris autem nostri de morte ad vitam reditio plane omnibus demonstravit quantum sibi Pater in illo placuerit, quam quidem rem ipse ostendit dicens : « Miserere mei, et suscita me, et retribuam » eis. In hoc cognovi quod voluisti me, quod non gaudebit » inimicus meus super me [1]. » Deinde adjungit : « Me autem » propter innocentiam suscepisti [2]. » Attende autem quonam pacto ipsi Deo et Patri suo supplicans, tanta utatur libertate loquendi ut sibi ipsi innocentiæ testimonium exhibeat, tametsi superius dixit : « Sana animam meam quia » peccavi tibi. » Sed illud quidem, *peccavi tibi,* quo sensu sit accipiendum antea planum fecimus; quod Symmachus apertius exposuit, cum dixit : « Sana animam meam etsi » peccavi tibi : » quod sane ipsum etiam de peccatis nostris dici potest, quæ Salvator ac Dominus noster in seipsum suscepit. Illud autem : « Me autem propter innocentiam » suscepisti, » puritatem naturæ ipsius, quam totam possidebat, demonstrat, ex qua puritate vitam quoque et salutem stabilem atque inconcussam post reditum ipsius ad vitam exponens adjungit : « Et confirmasti me in conspectu » tuo in æternum [3]; » aut aliter : « Et constitues me ante te » in æternum, » ut interpretatus est Symmachus. »

[1] Psalm. XL, 11, 12. — [2] Ibid. 1[illegible]. — [3] Ibid.

CAPUT SECUNDUM.

A PSALMO LIV.

Item de Juda, et de iis qui cum eo adversus Christum conjurationem fecerunt.

« Auribus percipe, Deus, orationem meam, et ne despe- » xeris deprecationem meam. Præsta attentum te mihi, et » exaudi me. Contristatus sum in nugatione mea, et contur- » batus a voce inimici et a tribulatione peccatoris : quo- » niam declinaverunt in me iniquitatem, et in ira molesti » erant mihi. Cor meum conturbatum est in me, et formido » mortis cecidit super me : timor et tremor venerunt super » me, et contexerunt me tenebræ; » et quæ sequuntur, qui- bus adjungit : « Præcipita, Domine, et divide linguas eo- » rum; quoniam vidi iniquitatem et contradictionem in ci- » vitate. Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus, » et iniquitas et labor in medio ejus et injustitia : et non de- » fecit de plateis ejus usura et dolus. Quoniam si inimicus » probro me affecisset, sustinuissem utique; et si is qui ode- » rat me super me magna locutus fuisset, abscondissem » me forsitan ab eo. Tu vero homo unanimis, et dux meus, » et notus meus : qui in idem dulces comparabas mihi ci- » bos. In domo Dei ambulavimus cum consensu[1]. » Ex his igitur illud : « Si inimicus probro me affecisset, sustinuis- » sem utique; et si is qui oderat me super me magna locu- » tus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo : tu vero ho- » mo unanimis, et dux meus, et notus meus, qui in idem » dulces comparabas mihi cibos, » simile est illi : « Etenim » homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos,

[1] Psal. LIV, 1 et seqq.

» magnificavit super me supplantationem[1] : » quod cum de Juda sit accipiendum, in superiori Prophetia positum est. Ut ergo in illo dicebatur homo pacis aliquando fuisse, qui quondam a Salvatore instituebatur, cum ipse quoque ex numero Apostolorum unus esset; sic etiam in præsenti et unanimis, et dux, et notus dictus est. Item quemadmodum in illo de eodem dictum est : « Qui edebat panes meos ma- » gnificavit super me supplantationem[2]; » ita etiam nunc ex persona ipsius dicitur illud : « Qui in idem dulces com- » parabas mihi cibos[3]. » Etenim ex iis ipse quoque unus erat qui ad arcanam qua cum suis Discipulis utebatur, Salvatoris nostri consuetudinem spiritualemque cibum assumpti fuerant : nam ad profanam multitudinem et ad turbas cum verba faceret, parabolis utebatur; solis vero suis Discipulis, in quorum ordinem etiam Judas admissus fuerat, apertius omnia demonstrabat. Ex quo illud dictum est : « Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplan- » tationem[4]; » et illud : « Qui in idem dulces comparabas » cibos : » quod sane evidentius expressit Aquila quidem sic : « Qui simul dulce comparabamus arcanum; » Symmachus autem sic : « Qui inter nos communicabamus dulcem » sermonis consuetudinem. » Pro illo vero : « Tu autem ho- » mo unanimis, dux meus et notus meus, » Symmachus ita convertit : « Tu autem homo moris ejusdem mecum, et dux » meus, et notus meus. » Nam cum ad tantam dignitatem assumptus esset, et ob id inter primos Salvatoris amicos censeretur, merito de eo sic ait : « Si inimicus probro me » affecisset, sustinuissem utique; » et quæ sequuntur. Ubi autem hæc de Juda cecinit, ordine deinceps liberationem a morte evasionemque suam tanto ante indicat illis verbis : « Ego ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me. Vespere » et mane et meridie narrabo et annuntiabo, et exaudiet

[1] Psal XL, 10. — [2] Ibid. — [3] Psal. LIV, 15. — [4] Psal. XL, 10.

» vocem meam; redimet in pace animam meam [1]. » Sic tanquam in prece tempus quod mortem antecessit significat, quo quidem tempore Judas quoque ad proditionem comparabatur contra illum : tunc enim Salvator ac Dominus noster, veluti ob perniciem atque interitum sui familiaris dolens mœrensque, ac multo etiam magis ob totius Judaïcæ gentis perditionem, tanquam ob suos ad insaniam redactos, et tanquam ob sibi charissimos misericordia commotus, omnem qua cum illis utebatur sermonis consuetudinem ac doctrinam, eo quod illis nihil profuisset, nugationem appellat, dicens : « Contristatus sum in nugatione » mea, et conturbatus sum a voce inimici, et a tribulatione » peccatoris : quoniam declinaverunt, *inquit*, in me ini» quitatem, et in ira molesti erant mihi [2] : » quæ quidem possunt etiam ad principes Judæorum referri, qui inimico insidiantique animo circumvenire illum conabantur; possunt etiam de potestatibus invisibilibus, quæ extrinsecus illum oppugnabant, ac per homines talia illi machinabantur, intelligi. Proinde eadem mihi videntur concordare cum iis quæ ab ipso in Evangelio dicta sunt sub ipsum passionis tempus, ubi ait ad suos Discipulos : « Tristis est anima » mea usque ad mortem, manete hic et vigilate mecum [3]. » Et rursus : « Nunc anima mea conturbata est [4]. » Similia namque his sunt etiam quæ Psalmus hic continet, ubi ait : « Cor meum conturbatum est in me, et formido » mortis cecidit super me, et contexerunt me tenebræ [5] : » quibus verbis contrariarum potestatum conatus adversum se significat. Quemadmodum enim in Prophetiis nominatur quidem spiritus fornicationis, ut est illud : « Spiritu for» nicationis aberraverunt [6], » et alius spiritus erroris in deserto [7] : ita etiam spiritus fuerit formidinem mortis efficiens ;

[1] Psal. LIV, 17, 18. — [2] Ibid. 3, 4. — [3] Matth. XXVI, 38. — [4] Joan. XII, 27. — [5] Ps. LIV, 5. — [6] Osc. IV, 12. — [7] Matth. IV, 1.

sane ut etiam spiritus roboris, et potentiæ, et fortitudinis ejus quæ Deo aliena non est, auctor. Quare sic etiam dicetur spiritus timoris ac tremoris, et rursus alius præter hos spiritus timoris et confusionis, qui quidem pene, ut ita dixerim, omnes mortem pro vera religione testimonii gratia subeuntes invadere consueverunt, ac multo etiam magis longeque vehementius illum aggressi sunt qui pro omnibus mortem sustinuit. Verumtamen sive spiritus formidinis et mortis, sive timoris et tremoris, sive alia quæpiam ejusdem generis potestas illum adorta est, ea illum non confregit, propterea quod, tanquam generosus certator, formidinem quidem mortis confidentia vitæ (ipse enim vita) procul deturbatam abjecit. Alium autem qui ipsum item invaserat spiritum timoris et tremoris efficientem, spiritu confidentiæ et potentiæ et roboris longissime a se præcipitavit; quandoquidem, ut est apud Esaiam, « Quievit super eum (una » cum aliis spiritibus) etiam spiritus consilii et fortitudi» nis[1]. » Sic porro etiam spiritum tenebrarum proprii luminis vi dissipavit, propterea quod « Lux in tenebris lucet, et » tenebræ eam non comprehenderunt[2]. » Cæterum his similia etiam in vigesimo primo Psalmo invenire poteris, in quo ex ejusdem persona rursus illud dictum est : « Circumdede» runt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Ape» ruerunt super me os suum sicut leo rapiens et rugiens[3]. » Et rursus : « Quoniam circumdederunt me canes multi, conci» lium maligoantium obsedit me[4]. » Et rursus : « Erue a fra» mea, Deus, animam meam, et de manu canis unicam meam : » salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humili» tatem meam[5]. » Plane enim in his malignas potestates, taurorum, et vitulorum, et leonum, et canum, et unicornium nominibus appellat, quæ quidem illum sub ipsum pas-

[1] Isai. XI, 2. — [2] Joan. I, 5. — [3] Psal. XXI, 13. — [4] Ibid. 17. — [5] Ibid. 21, 22.

sionis tempus obsederunt ac circumdederunt, non tamen etiam aliquid efficere contra illum potuerunt. Et hæc quidem talem habeant rationem, si modo etiam hæ Psalmi partes ad Salvatorem Dominumque nostrum referantur : quod si non ad illum, sed ad aliam personam, ipse quoque diligenter attendes ut ea quæ ad ipsum hunc locum pertinent, sibi invicem æquata respondeant. Verumtamen de ipsa etiam Judæorum civitate, de ipsa, inquam, Hierusalem ordine deinceps post vaticinium de iis qui insidias illi fecerint, adjungit in hunc modum : « Vidi iniquitatem et contradictio» nem in civitate[1] ; » et quæ sequuntur, quæ quo sensu sint accipienda non est nunc narrandi tempus.

CAPUT TERTIUM.

A PSALMO CVIII.

Item de Juda et de suffecto in locum ejus Apostolo, et de gente Judaïca.

« Deus, laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris et » os dolosi super me apertum est. Loculi sunt adversum » me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, » et oppugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent detra» hebant mihi : ego autem orabam. Et posuerunt adversum » me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. Consti» tue super eum peccatorem, et Diabolus stet a dextris ejus. » Dum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in » peccatum. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus ac» cipiat alter[2]. » Quod etiam hæc ad proditorem Judam sint referenda, idoneus sane esto testis Apostolus Petrus, qui post Salvatoris nostri ascensum, coactis in unum locum

[1] Psal. LIV, 10. — [2] Psal. CVIII, 1 et seqq.

Apostolis omnibus, aliisque quam plurimis fratribus, in mediis illis stetit atque ait : « Viri fratres, oportuit impleri Scri-» pturam hanc, quam prædixit Spiritus sanctus per os David » de Juda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum : » quia numeratus erat nobiscum, et sortitus erat sortem mi-» nisterii hujus. Hic igitur possedit agrum de mercede injus-» titiæ suæ, et suspensus crepuit medius, et effusa sunt omnia » viscera ejus : et notum factum est omnibus habitantibus » Hierusalem, ita ut appellaretur ager ille lingua eorum, » Akeldamach, hoc est, ager sanguinis. Scriptum est enim in » libro Psalmorum : Fiat commoratio ejus deserta, et non » sit qui habitet in ea, et episcopatum ejus accipiat alter[1]. » Petrus vero cum talia dixisset, subjecit in locum Judæ alium assumi oportere, quo duodecim Apostolorum numerus, qui diminutus fuerat, compleretur; ut Prophetia suum finem contingeret. Quo etiam tempore cum sors jacta esset, ea cecidit super Matthiam, et connumeratus est cum duodecim Apostolis. Cum hæc igitur in hunc modum peracta sint, sequitur ut personam quæ in hoc Psalmo loquitur non aliam esse arbitremur, quam Salvatoris nostri, qui assignatam sibi a Patre sub ipsum passionis tempus orationem, publica tanto ante per Spiritum sanctum descriptione dignatus, quod sibi usu venturum erat cecinit. Ait igitur : « Deus, lau-» dem meam ne tacueris[2] : » ubi videlicet doctrinam quam ipse suis Discipulis tradidit, et laudem novi Testamenti, non esse premendam silentio exhortatur, sed in omne futurum ævum ad vitæ humanæ utilitatem permanere. « Os » autem peccatoris, et os dolosi[3], » os ipsius Judæ proprie nominaverit quispiam, qui « Cum abiisset ad principes sa-» cerdotum, eis dixit : Quid vultis mihi dare? et ego eum » vobis tradam. At illi constituerunt ei triginta stateres. » Et ex illo quærebat occasionem ut illum eis proderet[4]. »

[1] Act. I, 16. — [2] Psal. CVIII, 2. — [3] Ibid. — [4] Matth. XXVI, 15.

Cum ergo talia contra illum molitus esset, unus postea fuit ex iis qui cum illo in Paschali cœna accubuerunt, quo tempore ipse quoque Salvator ac Dominus noster accumbebat una cum ipsis duodecim, qui etiam comedentibus illis dixit: « Amen amen, dico vobis quod unus vestrum me tradet. » Et dum valde contristantur, cœperunt singuli dicere : » Numquid ego sum, Domine[1] ? » In quibus erat etiam Judas, qui cum omnis doli ac simulationis plenum os aperuisset, respondit ac dixit : « Numquid ego sum, Rabbi ? » Dolosum ergo os insidiatoribus Salvatoris nostri signum proposuit, dicens : « Quemcumque osculatus fuero, ipse est, » tenete eum [2]. » Quod cum dixisset verbo, re quoque ipsa dolum complevit, quo videlicet tempore cum ad Jesum accessisset, dixit ei : « Salve, Rabbi : et osculatus est eum. » Jesus vero ad illum dixit, Amice, ad quid venisti? et rur» sus : Juda, osculo Filium hominis tradis[3] ! » Harum ergo rerum causa tanto ante in Psalmo ait : « Quoniam os pec» catoris et os dolosi super me apertum est. Loculi sunt con» tra me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt » me, et oppugnaverunt me gratis : » ubi cum ipso Juda etiam reliquorum meminit qui ipsi insidias fecerunt. Itaque ipsum Evangelium narrat quemadmodum, Salvatore nostro suos adhuc alloquente Discipulos, ille venerit : « Ecce, *in» quit,* Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba » multa cum gladiis et lignis, a principibus sacerdotum et » senioribus populi. » Quibus etiam Dominus dixit : « Tan» quam ad latronem exivistis cum gladiis et lignis compre» hendere me? quotidie apud vos sedebam in templo docens, » et non tenuistis me. Hoc autem totum factum est ut im» pleantur scripturæ Prophetarum. » Præterea vero quod ait in Psalmo : « Pro eo ut me diligerent detrahebant mihi, » ego autem orabam, » ipsum quoque tunc suum finem con-

[1] Matth. xxvi, 21, 22. — [2] Ibid. 48. — [3] Ibid. 49, 50. Luc. xxii, 48.

tigit, cum, Salvatore nostro in loco qui dicitur Gethsemane cum undecim Apostolis orante, paululumque ab illis digresso ut procumbens Patrem precaretur, iterumque et tertio supplicante, Judas cum principibus Judæorum insidias illi maturavit, dum cogit ipse et conducit copias quæ cum gladiis et fustibus ut illum comprehenderent paratæ erant. Tunc autem mala adversus ipsum posuerunt pro bonis, et odium pro dilectione ipsius, cum malis affecerunt ipsum Salvatorem et bene de ipsis meritum, et magistrum, qui innumerabiles sanationes et medelas, sermonumque documenta et omnis generis utilitates ipsis præstiterat : quas ob res cum mala pro bonis adversus seipsum posuerint, et odium pro dilectione ipsius, merito adjungit : « Constitue super eum peccatorem, et Diabolus stet a dextris » ejus. Dum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus » fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum » ejus accipiat alter. » Quæ quidem ipsa quem exitum sortita sint sanctus Apostolus Petrus paulo ante indicavit, dum Scripturam hanc ad ipsum proditorem accommodat. Et sane tibi ipsi interim licet intueri num super Judaïcam gentem constitutus sit princeps ac dux peccator, cui videlicet, post scelera adversus Salvatorem nostrum audacissime commissa, traditi sunt interim pro antiquis et ipsorum domesticis Deoque amicis principibus, externis et simulacra colentibus servire coacti. Cæterum quis tandem non obstupescat ipsius prædictionis eventum? nam cum Oraculum dixerit, « Fiant dies ejus pauci[1], » constat plane quam breve post structas adversus Salvatorem nostrum ab illis insidias, omne fuerit tempus quo manere visi sunt. Post quod tempus novissimam vastationem extremumque interitum passi sunt, ex quo etiam episcopatum eorum accepit alter, conditus videlicet per Christum novus

[1] Psal. CVIII, 8.

pulus. Porro etiam reliqua hujus Psalmi omnia per horum ipsorum exemplar intelliges : quæ vero sequuntur et quasi de quibusdam Judæ filiis dici videntur, illis verbis : « Fiant filii ejus orphani[1] ; » et quæcumque alia his similia sunt, referentur primo quidem loco in ipsum Judam, post illum vero etiam in omnes illi similes salutare Verbum prodentes. Eadem vero ratione intelliges uxorem quoque ejus, et peccata patris; et ejus quæ ipsius mater dicitur, Judaïcæ gentis videlicet congregationis. De hac enim arbitror dici illud : « Et peccatum matris ejus non deleatur[2]. » Verumtamen sicut in ea quæ proxime antecessit Prophetia, egenus et pauper nominabatur Salvator ac Dominus noster, veluti demonstravimus in illo : « Beatus qui intelligit super » egenum et pauperem[3] : » ita etiam in præsenti Psalmo iisdem vocatur nominibus. « Fiant enim illa et illa ipsi Judæ, » iisque qui illi similia æmulati sint, propter illa quæ est » ausus, » inquit. Quænam vero ista sint adjungit, dicens : « Pro eo quod non est recordatus facere misericordiam, et » persecutus est hominem pauperem, et egenum, et com» punctum corde, ut morte afficeret : et dilexit execratio» nem, et veniet ei : et noluit benedictionem, et procul » amovebitur ab eo[4]. » Post quæ verba deinceps oratione progressus, rursus pauperem atque egenum seipsum nominat dicens : « Et tu, Domine, Domine, fac mecum mise» ricordiam propter nomen tuum, quia benigna est miseri» cordia tua ; libera me, quia egenus et pauper sum ego[5]. » Quibus post alia adjungit : « Genua mea infirmata sunt a » jejunio, et caro mea immutata est propter oleum : et ego » factus sum opprobrium illis. Viderunt me et moverunt » capita sua[6] : » quæ sane ipsa nihilominus suum finem consecuta sunt quo tempore qui præteribant maledicebant ei,

[1] Psal. CVIII, 9. — [2] Ibid. 14. — [3] Psal. XL, 1. — [4] Psal. CVIII, 16, 18. — [5] Ibid. 21, 22. — [6] Ibid. 24.

moventes capita sua et dicentes : « Alios salvos fecit, se» ipsum non potest salvum facere[1]. » Quoniam vero etiam nunc Judæi patrum suorum in seipsos execrationem attrahentes execrabilibus et nefariis verbis detestari Salvatorem ac Dominum nostrum, omnesque quicumque in fidem ejus transierint consuevere; idcirco deinceps adjungit : « Male» dicent illi et tu benedices. Qui insurgunt in me confun» dantur : servus autem tuus lætabitur. Induantur qui » detrahunt mihi pudore, et operiantur sicut diploïde con» fusione sua. Ego autem confitebor Domino in ore meo, » et in medio multorum laudabo eum. Quoniam astitit a » dextris pauperis, ut salvam faceret a persequentibus ani» mam meam[2]. » Et sane constat quam multis etiam nunc rebus adversis conflictentur quicumque execrationes adversus illum in suis conventibus jactant, quippe qui ab iisdem temporibus ne respirare quidem aut suspicere unquam potuerint; quamque ille feliciter in medio multarum gentium per suum ipsius novum Testamentum suo Patri laudem perficiat, dum eumdem Patrem adjutorem et suæ dextræ assessorem obtinet; quas ob res ita loquitur : « In medio » multorum laudabo eum, quia astitit a dextris pauperis[3]. » Salutem præterea quæ ipsius mortem secuta est docet his verbis : « Ut salvam faceret a persequentibus animam » meam[4]. » Supra enim cum illud dixerit : « Persecutus est » hominem pauperem et egenum, et compunctum corde, » ut morte afficeret, » planeque suam mortem indicaverit, dum Prophetiam circumscribit : tum vero salutem quæ mortem ipsius secuta est significavit dicens : « Quoniam » astitit a dextris pauperis, ut salvam faceret a persequenti» bus animam meam[5]. »

[1] Matth. XXVII, 42. — [2] Psalm. CVIII, 28, 31. — [3] Ibid. 31. — [4] Ibid. — [5] Ibid.

CAPUT QUARTUM.

A ZACHARIA.

Item de Juda et argenteis quibus Dominum prodidit, deque rejectione apud Judæos, tam eorum qui imperabant quam eorum quibus imperabatur.

« Et capiam mihi duas virgas, unam vocavi Pulchritudi» nem, et alteram vocavi Funiculum; et pascam oves meas; » et auferam tres pastores in mense uno, et gravabitur anima » mea super eos. Etenim animæ eorum rugierunt super me, » et dixi : Non pascam vos, quod moritur moriatur, et quod » deficit deficiat; et quæ reliqua sunt devorent, unusquis» que carnes proximi sui : et capiam virgam pulchram, et » abjiciam eam ad dissipandum testamentum meum quod » disposui ad omnes populos, et dissipabitur in die illa; et » cognoscent Chananæi oves quæ custodiuntur mihi, quod » verbum Domini est, et dicam ad eos : Si honestum est in » conspectu vestro, date mercedem meam, aut renuite : et » constituerunt mercedem meam triginta argenteos; et di» xit Dominus ad me, Dimitte eos in fornacem, et specta » num approbatum sit, quemadmodum probatus sum pro » illis : et accepi triginta argenteos, et projeci eos in domo » Domini in Fornacem; et abjeci virgam alteram, quæ dici» tur funiculus, ad dissipandum testamentum inter Judam » et Israël[1]. » Hæc igitur suum finem consecuta sunt quo tempore, ut est apud Lucam, « Abiens Judas locutus est cum » principibus sacerdotum et scribis et ducibus Templi, quo» modo illum eis traderet; et gavisi sunt, et pacti sunt ar» gentum illi dare[2] : » ut vero apud Marcum legimus, cum

[1] Zach. XI, 7 et seqq. — [2] Luc. XXII, 3, 5.

« Abiit ad principes sacerdotum ut illum proderet; illi au-
» tem gavisi sunt, et promiserunt ei se argentum daturos[1]. »
Verum apud hos quidem argentum simpliciter nominatum est; apud Matthæum autem numerus quoque indicatur, qui sane ab eo quem posuit Zacharias minime discrepat. Dicit igitur Matthæus : « Tunc abiens unus de duodecim, qui di-
» citur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum, dixit eis :
» Quid vultis mihi dare? et ego eum vobis tradam : illi autem
» constituerunt ei triginta stateres[2]. » Consentanea igitur hæc sunt ei quod in Prophetia dictum est a Domino : « Et consti-
» tuerunt mercedem meam triginta argenteos[3]. » Pro quo Symmachus quidem ait : « Et apprehenderunt mercedem
» meam triginta argenteos; » Aquila vero : « Et constitue-
» runt mercedem meam triginta argenteos; » quibus illud adjungitur : « Et dixit Dominus ad me, Dimitte eos in forna-
» cem, et vide num probatum sit, quemadmodum proba-
» tus sum pro illis. » Pro quo rursus Aquila quidem sic ait :
« Et dixit Dominus ad me, Dimitte eos in fornacem, pro-
» jice eos ad figulum, immensum pretium quo æstimatus
» sum pro illis. » Et sane attende quonam pacto ipse Dominus pretium suum confitetur triginta argenteos datum esse. Videtur autem ipsa verborum excogitatio talem præ se ferre sensum : Ego quidem Dominus, a primo incipiens die, nunquam desii meæ benignitatis indicia vobis Judæis impendere, innumerabilibusque vos beneficiis afficere, non solum dum ad vos ab initio Prophetas mitto, sed etiam dum me ipsum vobis præsentem exhibeo, tum in monitis ac documentis rationalibusque præceptis, tum in signis et portentis et aliis miraculorum generibus, tum etiam in sanationibus et medelis : vos ergo qui tanta beneficentia digni habiti estis, date mercedem meam, aut renuite; sic quidem ab illis, ut par est, fructus pietatis et indicia fidei erga seipsum

[1] Marc. XIV, 10, 11. — [2] Matth. XXVI, 14, 15. — [3] Zach. XI, 12.

postulans. At illi (ut in ea quam proxime ante hanc posuimus Prophetia, dictum est) « Pro eo ut me diligerent, detra» hebant mihi, et posuerunt adversum me mala pro bonis, » et odium pro dilectione mea[1]; » et cum triginta argenteos constituerint, tanquam eum qui tanti venderetur, æstimaverunt. Sed quoniam uniuscujusque opus quale sit ignis probabit, merito imperat ut mittantur in fornacem, illud adjungens : « Quemadmodum probatus sum pro illis[2]. » Fornacem vero hoc loco ipsam domum Domini nominare videtur : nam cum Dominus dixerit, ut est apud Septuaginta, « Dimitte eos in fornacem, » tum adjungit : « Et pro» jeci eos in domo Domini in fornacem[3]. » Ut vero est apud Aquilam, cum Dominus dixerit : « Projice illud, » ipsum videlicet argentum, « ad figulum, » tum adjungit : « Et pro» jeci illud in domo Domini ad figulum. » At vero, ex Symmachi editione, cum Dominus dixerit : « Projice illud in » fornacem, » tum adjungit verba illa : « Et projeci illud in » domo Domini in fornacem[4]. » Num igitur hoc tunc forsitan completum est, cum Judas, qui Dominum prodidit, « Videns quod condemnatus esset, pænitentia ductus, re» tulit argentum principibus sacerdotum et senioribus, di» cens : Peccavi tradens sanguinem innocentem. At illi » dixerunt ei : Quid ad nos? tu videris : et projectis ar» genteis in templo, recessit; et abiens laqueo se suspen» dit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis dixe» runt : Non licet eos mittere in corbanam, quia pretium » sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis » agrum figuli in sepulturam peregrinorum : quapropter » vocatus est ager ille ager Sanguinis, usque ad præsen» tem diem. Tunc impletum est quod dictum est per Hie» remiam prophetam dicentem : Et acceperunt triginta » argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt a fi-

[1] Psal. cviii, 4. — [2] Zach. xi, 13. — [3] Ibid. — [4] Ibid.

» liis Israël, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus[1]. » Ubi diligenter considerabis, cum hæc non habeantur apud Hieremiam prophetam, num arbitrari oporteat ea per quamdam malitiam ex illo sublata esse, an vero librarii erratum fuisse, qui negligentius sanctorum Evangeliorum exemplaria confecerit, et ex negligentia in errorem inciderit, et pro Zacharia posuerit Hieremiam; utpote cum ita scripto opus fuerit, « Tunc » completum est quod dictum est per Zachariam prophe- » tam. » Pro eo autem quod perperam conversum est : « Et » miserunt eos in domo Domini in fornacem, » dictum est illud : « Et dedi eos in agrum figuli. » Plane enim in ipsa Prophetia in templo Domini projectum fuisse argentum dicitur, et ab Evangelio itidem in templo : « Projectis enim, » *inquit,* Judas argenteis in templo, recessit[2]. » Et sane æquum est ex illis argenteis templum fuisse profanatum, et completum fuisse illud : « Ecce relinquitur vobis domus » vestra deserta[3]. » Porro autem etiam illud contemplare, num fornax dicta sit domus Domini, propterea quod in templo Dei quasi in fornace conflatoris animos ex divinorum sermonum calore atque igne transformari contingit; aut alioqui non puros dum tanquam in fornace igne explorantur, redargui. Idcirco Aquila dum ita convertit : « Et pro- » jecit argentum in domo Domini ad figulum, » plane nos docet quemadmodum divinum verbum instar figuli habitet in domo Domini, et eorum qui illuc accedunt animas informet ac renovet. Verumtamen cum pretium appretiati in illa domo projectum, eam ipsam profanam reddiderit, merito statim adjungit : « Et abjeci virgam alteram, quæ di- » citur Funiculus, ad dissipandum testamentum inter Ju- » dam et Israël[4]. » Ex illo enim illa gentis multitudo abjecta est procul ab antiqua Dei tutela, quæ prius illos conserva-

[1] Matth. XXVII, 3 et seqq. — [2] Ib. 5. — [3] Id. XXIII, 38. — [4] Zach. XI, 14.

bat. Alteram autem virgam puto pro universa simul Judaïca gente hoc in loco accipi oportere. Qua de causa illam etiam Funiculum vocat, dicens : « Unam vocavi Pulchritudinem, » et alteram vocavi Funiculum [1]. » Tum de altera evidenter adjungit illud : « Et abjeci virgam alteram, quæ dici» tur Funiculus, ad dissipandum testamentum inter Judam » et Israël [2]. » Siquidem hi erant et funiculus et virga altera. Prior autem, quæ Pulchritudo nominata est, non alia fuerit quam ipsa Hierusalem, adoratioque Mosaïca, omnisque prisca constitutio, quæ vetus dicitur Testamentum ; hocque ipsum vel ex ipsa Prophetia plane constiterit, dum ait : « Et capiam virgam meam pulchram, et abjiciam eam » ad dissipandum Testamentum meum [3]. » Vides ut Testamentum quidem suum virgam priorem esse dixerit; alteram vero virgam, Funiculum : et tamen se utramque abjecturum minatur, quamvis prius dixerit : « Et capiam mihi » ipsi duas virgas, unam vocavi Pulchritudinem, et alteram » vocavi Funiculum [4] : » pro quo Aquila quidem sic convertit : « Unam vocavi Decorem, et alteram vocavi Funicu» lum ; » Symmachus autem : « Hanc quidem vocavi Deco» rem, illam autem vocavi Funiculum. » Hoc igitur universæ gentis pulchritudinis decorisque nomine, divinam Legem, et quod in ea continetur Testamentum, merito appellat. Venerabilitas enim illa urbis Hierusalem, et quæ in ea ad munus pontificum sacerdotumque pertinebant, tum etiam omnia quæcumque olim apud illos populos ex divinis legibus et ex veteri Testamento de more prius administrabantur, decens quidam ornatus iis erant qui talibus rebus ornarentur. Funiculus autem ipsa gentis multitudo apud ipsum quoque Mosem vocata est, in illis verbis : « Facta est » portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis » ejus Israël [5]. » At vero hujusce utriusque virgæ mutatio-

[1] Zach. XI, 7. — [2] Ib. 14. — [3] Ibid. 10. — [4] Ibid. 7. — [5] Deut. XXXII, 9.

nem, magno impetu futuram iis temporibus de quibus dictum est, divinat; utpote cum et vetus, quod prius in ea erat, Testamentum, et pulchritudo quæ in eadem olim cernebatur, delenda fuerit et ad nihilum redigenda, simul ac pretio illius æstimato, qui triginta argenteis æstimatus est, illi pro sua ipsorum impietate meritæ ignominiæ obnoxii facti sunt. Dicit igitur: « Et capiam virgam meam pulchram, et abjiciam eam ad dissipandum Testamentum meum [1]. » Et rursus: « Et abjeci virgam alteram, quæ dicitur Funiculus [2]. » Ad hæc, cum in Prophetia dicatur illud: « Et auferam tres pastores in mense uno [3], » arbitror sic tres ordines eorum significari, qui olim populo Dei præerant, regum, pontificum et prophetarum; quoniam ab his tribus quasi pastoribus omnia quæ ad illos veteres olim pertinebant gubernabantur. Sed quando tres isti pastores uno tempore conversionem passi sunt, Salvatore utique nostro adveniente (nam et rex præter leges creatus, non ab ipsorum genere oriundus, sed externus ipsis tunc præerat; et pontifex a Romanis ad sacram functionem provectus, non ex successione generis, neque secundum leges atque instituta honorem illum obtinebant; nec propheta, qui usque ad Joannem perveniens desierat, amplius apud eos operabatur, sed loco ejus mendax quidam propheta et impius populum decipiebat); merito tria illa dona, quæ quondam supra omne ornamentum ac decus totam illam gentem ornabant, sublaturum se uno tempore minatur, dicens: « Et » auferam tres pastores in mense uno, et gravabitur anima » mea super eos [3]; » pro quo Aquila quidem sic ait: « Et » mutilata est anima mea in eis; » Symmachus autem: « Et » exanimatus sum in eis; » Theodotion autem: « Et exani» mata est anima mea super eos. » Et causam exanimationis ostendit in iis quæ adjungit: « Etenim animæ eorum rugi-

[1] Zach. XI, 10. — [2] Ibid. 14. — [3] Ibid. 8. — [4] Ibid.

» erunt super me ; » pro quo rursus Aquila hoc modo convertit : « Etenim anima eorum immaturuit in me ; » Symmachus autem : « Et anima eorum invaluit in me. » Illi vero quod apud Septuaginta dictum est : « Etenim animæ eorum » rugierunt super me, » simile quiddam fertur etiam apud Hieremiam, quod ex persona Domini profertur his verbis : « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, » dedi dilectam animam meam in manus inimicorum ejus, » facta est hæreditas mea mihi ut leo in sylva, dedit super » me vocem suam : numquid spelunca hyænæ hæreditas » mea mihi[2] ? » has igitur ob res merito deinceps adjungit : « Et dixi, Non pascam vos, quod moritur moriatur, et quod » deficit deficiat, et quæ reliqua sunt devorent, unusquis» que carnes proximi sui[3]. » Post quæ subjicit : « Et capiam » virgam meam pulchram, et abjiciam eam[4]. » Pro quo Aquila : « Et accepi, *inquit,* virgam meam, Decorem, et » excidi illam, » Mosaïcam videlicet adorationem. Ergo prima quidem virga initio sermonis, prima item quæ frangatur et abjiciatur, fore dicitur. Cum autem pretium ejus qui æstimatus est, et pro eo argentum proditori erogatum, projectum est in domum Domini tanquam in fornacem, tum vero etiam ea quæ ad alteram virgam, hoc est, quæ ad universam gentem pertinent, quid latura sint mali prophetice declaratur in illis verbis : « Et abjeci virgam al» teram, Funiculum, ad dissipandum testamentum inter Ju» dam et Israël[5] : » et quoniam illorum rejectionem his verbis plane Oraculum indicavit, merito deinceps non amplius illos vim Prophetiarum intellecturos affirmat, sed Chananæos, sic dicens : « Et cognoscent Chananæi, oves quæ cus» todiuntur mihi, quod verbum Domini est[6]. » Cæterum, qui tandem alii fuerint hi Chananæi quam nos ipsi, qui

[1] Zach. xi, 8. — [2] Jerem. xii, 7 et seqq. — [3] Zach. xi, 9. — [4] Ibid. 10 — [5] Ibid. 14. — [6] Ibid. 11.

prius alieni eramus, et qui ex universis olim profanis atque impiis gentibus, oves Christo custoditi sumus? qui etiam beneficio illius sumus immutati, et ipsa vaticinia Prophetarum intelligentes, cognitionem veram verbi Domini accepimus? Iidem nos qui sumus Chananæi, novimus atque intelleximus ea quæ dicuntur : non noverunt autem neque intellexerunt, qui nomine Israël gloriantur, et qui semen Abrahæ jactare consueverunt.

CAPUT QUINTUM.

AB HIEREMIA.

Item de Juda nominatim.

« Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis ejus, et in » cornibus altarium vestrorum. Cum recordati fuerint filii » eorum ararum suarum et lucorum suorum in ligno denso » et in collibus excelsis, robur tuum et omnes thesauros » tuos in direptionem dabo, et excelsa tua in peccato in » omnibus finibus tuis; et privaberis et humiliaberis ab hæ» reditate quam dedi tibi, et transferam te ad inimicos tuos » in terram quam non nosti : quoniam ignis accensus est in » furore meo, usque in sæculum ardebit[1]. » Tametsi hæc non apud Septuaginta, attamen in Hebraïco nacti atque in reliquorum interpretum editionibus, item in exquisitioribus quoque ipsorum Septuaginta exemplaribus cum appositione stellularum, necessario ea apposuimus, tanquam ea quæ nominatim ipsum proditorem Judam significent, et peccatum quod ab illo commissum est fieri non posse ut unquam abo-

[1] Jerem. xvii, 1 et seqq.

leatur. Hoc enim mihi videtur significare illud : « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino [1]. » Poterunt item referri ad universam Judaïcam gentem, quibus deinceps ipso ordine post ipsorum scelus indelebile, extremam quæ ipsos punitura est perniciem interminatur, quæ non est nunc sigillatim ad verbum interpretandi tempus. Sed quando tam multa hactenus de eo qui Salvatorem ac Dominum nostrum erat proditurus, aliisque qui illi insidias facturi erant divinitus prædicta exposuimus; tempus jam fuerit quæ sub ipsam ejusdem passionem eventura fuerunt, ut item divinitus per Prophetas denuntiata sint, intueri.

CAPUT SEXTUM.

AB AMOS.

De solis defectu qui in ipsa Salvatoris nostri passione accidit, et de extremo Judaïcæ gentis interitu.

« Jurat Dominus in superbiam Jacob, si obliviscetur in » victoriam omnia opera vestra, et super his non turbatur » terra, et lugebit omnis qui habitat in ea, et ascendet quasi » fluvius consummatio, et descendet quasi fluvius Ægypti : » et erit in die illa, dicit Dominus, occidet sol in meridie, » et obtenebrabitur super terram in die lux, et convertam » solemnia vestra in luctum, et omnia cantica vestra in lamentum; et inducam super omnem lumbum saccum, et » super omne caput calvitiem; et ponam eum tanquam luctum Dilecti, et qui cum eo fuerint tanquam diem doloris. » Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem in

[1] Jerem. XVII, 1.

» terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem » audiendi verbum Domini; et commovebuntur aquæ a » mari usque ad mare, et ab Aquilone usque ad Orientem » circuibunt quærentes verbum Domini, et non invenient[1]. » Contumeliam et superbiam et insolentiam adversus Salvatorem nostrum, quam in illum excitarunt Judæi, hæc Prophetia prædicens, jurare Dominum ait contra superbiam Jacob, non futuram esse oblivionem eorum quæ contra ipsum ausi sint, dignaque luctu mala passuram esse ipsorum terram, unâ cum habitatoribus; neque ultra sicut prius, ubi breviter emendati fuerint, esse iterum restituendos, sed in consummationem quæ ad ipsos spectant esse ventura; « Siquidem ascendet, *inquit,* ut fluvius consummatio ip» sorum[2] : » sic utique iram quæ illos non alias quam Romanis regnantibus invaserit, per fluvium ascensurum super eos, veluti qui prius in sublimi versarentur, significans. Deinceps post hanc de qua dictum est contra illos immissam a Deo iram, rursus ad illos spectantia negotia persequitur : « Ut fluvius, *inquit,* Ægypti descendet[3]. » Quibus verbis significari arbitror quæ olim sublimia et apud Deum venerabilia fuerint, et quæ quasi in sublimi positæ Judaïcæ gentis prælationes, ea similia et fluentis, et rebus nationum fide carentium, fluvii instar labentibus, esse constituenda, ac de sublimiori in inferius esse præcipitanda. Deinde post hæc ipsa quæ dicta sunt, ipso ordine ea quæ sub ipsum salutaris passionis tempus evenerint, aperiens, « In illo, *in» quit,* die dicit Dominus : Occidet sol in meridie, et obte» nebrabitur super terram in die lux[4]; » quæ sane evidentem exitum sortita sunt tunc cum, Salvatore in altum sublato, ut est apud Evangelistam, « A sexta hora tenebræ factæ sunt » super universam terram usque ad horam nonam, et circa » horam nonam exclamavit Jesus voce magna dicens : Eli

[1] Amos, VIII, 7 et seqq. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 9.

» Eli, lamma sabachthani[1] ! » Quæ cum in hunc modum suum finem contigerint, deinceps adjungit : « Et convertam » solemnia vestra in luctum, et omnia cantica vestra in la- » mentum; et inducam super omnem lumbum saccum, et » super omne caput calvitiem; et ponam eum sicut luctum » Dilecti, et eos qui cum ipso fuerint, ut diem doloris. Ecce » dies veniunt, dicit Dominus, et mittam famem super ter- » ram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem au- » diendi verbum Domini[2]; » et quæ sequuntur : quæ quidem omnia propter superbiam ipsorum, qua adversus Christum usi sunt, divinitus prædicta, evidentem oraculi exitum ostenderunt, post ipsorum adversus Salvatorem nostrum insidias. Non ergo ante illud tempus, sed ex illo tempore in hunc usque diem solemnia illorum in luctum convertit Deus, et cantica in lamentum; quippe qui illos celeberrima civitate privaverit, et venerabile illud sanctuarium quod in illa erat, Tito ac Vespasiano apud Romanos imperantibus, everterit, usque adeo ut non amplius venire et celebrare in ea legitima solemnia et legitimos conventus possint. Cæterum, quid opus est dicere quemadmodum fames audiendi verbum Domini omnes illos invaserit, propterea quod procul a seipsis Dei Verbum exegerint, cum illud uno animo negaverunt, et ab eodem negati sunt?

CAPUT SEPTIMUM.

A ZACHARIA.

Item de solis defectu, et de tempore salutaris Passionis.

« Et adveniet Dominus Deus meus, et omnes sancti cum

[1] Matth. xxvii. 45. — [2] Amos, viii, 10, 11.

» eo; in die illa non erit lux, et frigus et gelu erit in uno » die, et dies ille notus Domino, et neque dies neque nox, » ad vesperam erit lux, et in die illa egredietur aqua viva » de Hierusalem, dimidium ejus in mare primum, et dimi- » dium ejus in mare extremum, in æstate et in vere erit sic : » et erit Dominus in Regem super universam terram, in die » illa erit Dominus unus, et nomen ejus unum, ambiens » omnem terram et solitudinem[1]. » Hæc quoque in adventu Salvatoris nostri completa sunt, cum advenit, sive cum suis sacris Apostolis, sive cum suis sanctis, divinis videlicet quibusdam potestatibus et incorporeis spiritibus, necnon Angelis et ministris suis, de quibus dictum est in sacris Evangeliis quod utique ad illum « accesserunt Angeli, et illi » ministraverint[2]. » Porro autem die illo (sic autem sacræ Litteræ consueverunt omne tempus vocare quo ille inter homines versatus est) una cum aliis prædictionibus etiam quod nunc tractatur oraculum completum est, cum utique sub illius passionis tempus ab hora sexta tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam. Ex quo sic ait Prophetia : « In die illa non erit lux; » et rursus : « Et neque dies neque nox, ad vesperam erit lux[3]; » quibus verbis perspicue indicari puto illius temporis conditionem, cum Salvatore nostro altius sublato in ipsa diei luce, nox ab hora sexta id quod circum terram est obtinuit usque ad horam nonam; post quam rursus desinentibus tenebris, dies et lux reversa est; post quæ rursus consueta nox secuta est. Quæ omnia sermo Propheticus innuit, ubi ait : « Et dies ille notus Domino, et neque dies neque nox, » ad vesperam erit lux[4] : » dies quidem ille non erat, propter meridianas tenebras; sed nec item nox, propter ipsius diei recursum, quem indicavit significans per illa verba, « ad » vesperam erit lux. » Quis autem non admiretur etiam hy-

[1] Zach. XIV, 5 et seqq. — [2] Matth. IV, 11. — [3] Zach. XIV, 6, 7. — [4] Ib. 7.

bernæ horæ commemorationem? quam ipsam itidem divinavit oraculum, cum ait : « Et frigus et gelu erit[1]. » Quod item ipsum Evangelii testimonium commendat, cum Petrus dum Jesum sequitur, accenso igne in atrio Caïphæ, una cum aliis calefaciebat se. Proinde Joannes frigoris quoque mentionem apertissime facit, dicens : « Stabant servi et » ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se[2]. » Et ad verbum quidem hujusmodi finem contigerunt quæ sic prædicta sunt; ad sensum vero, cum Judæis salutare lumen illuxisset, ipsique potius tenebras quam lumen amplexi essent, hoc quod ab ipsis electum assumptumque est, universam ipsorum nationem invasit. Cum enim ipsi recessissent a luce, et eos obscura nox occupasset, obscuratis ipsorum mentibus, eo quod illuminatio Evangelica radios suos in corda ipsorum non immitteret, quinetiam refrigerata ipsorum erga Deum charitate, talium rerum signa merito expressa sunt. Et in tali salutaris adventus die completa sunt ea quæ ad hoc oraculum pertinent, dum aqua vivens erumpit ex Hierusalem, et in omnes gentes progreditur fœcundus et vitæ apportator Evangelicæ doctrinæ sermo; qui cum profectus sit de Judæa et de ipsa Hierusalem, disseminatus postea est in omnem terram et in omnes orbis terrarum fines. Hujus vero aquæ ipse quoque Salvator ac Dominus noster meminit, dum loquitur cum muliere Samaritana : « Si scires, *inquit*, quis est qui petit » a te bibere, tu petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vi» vam[3]. » Quanta autem ad eos qui vivam rationalemque aquam gustaverint ventura sit utilitas, declarat deinceps, dum docet quemadmodum qui eam aquam biberint, et multos illos qui antea ipsis imperabant malignos dæmonas abnegaverint, ii unum sui ipsorum et Dominum et regem confitebuntur; item quod is Dominus qui ab unis Hebræis

[1] Zach. XIV. 6. — [2] Joan. XVIII, 18. — [3] Id. IV, 10.

antea noscebatur, Rex fiet omnium earum nationum quæ ex universa terra in ipsius fidem venerint, et nomen ejus unum erit, ambiens universam terram et solitudinem. Quod quidem ipsum ubi quis viderit, qui fieri possit ut non admiretur? etenim a Christi vocabulo, Christus porro ipse Dominus est, Christianorum nomen deductum omnem locum et civitatem et regionem ipsasque in desertis orisque extremis terræ habitantes nationes circuivit, fidem eo modo faciens et consentiens hujusce Prophetiæ vaticinio.

CAPUT OCTAVUM.

A PSALMO XXI.

De iis quæ in ipsa salutari Passione facta sunt. In finem pro susceptione matutina.

« Deus, Deus meus, respice in me; quare me dereliquisti? longe a salute mea verba delictorum meorum. Deus » meus, clamabo per diem ad te, et non exaudies; et per » noctem, et non ad insipientiam mihi. Tu autem in sanctis habitas, laus Israël. In te speraverunt patres nostri; » speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi » facti sunt : in te speraverunt, et non sunt confusi. Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum et » abjectio plebis. Omnes videntes me subsannaverunt me, » locuti sunt labiis et moverunt caput : Speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum. » Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre, spes mea ab » uberibus matris meæ : in te projectus sum ex utero. De » ventre matris meæ Deus meus es tu, ne discesseris a » me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui

» adjuvet. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues
» obsederunt me; aperuerunt super me os suum, ut leo
» rapiens et rugiens. Sicut aqua effusus sum, et dispersa
» sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tanquam
» cera liquescens, in medio ventris mei. Aruit tanquam
» testa virtus mea. Et lingua mea adhæsit gutturi meo, et
» in pulverem mortis deduxisti me : quoniam circumdede-
» runt me canes multi; congregatio malignantium obsedit
» me. Foderunt manus meas et pedes meos ; dinumerave-
» runt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt, et in-
» spexerunt me : diviserunt vestimenta mea sibi, et super
» vestem meam miserunt sortem. Tu autem, Domine, ne
» procul amoveas auxilium meum. Ad susceptionem meam
» respice. Eripe a framea animam meam, et ex manu ca-
» nis unicam meam. Salva me ex ore leonis, et a cornibus
» unicornium humilitatem meam. Narrabo nomen tuum
» fratribus meis; in medio Ecclesiæ laudabo te. Qui time-
» tis Dominum, laudate eum : omne semen Jacob, glorifi-
» cate eum; timeant eum omne semen Israël : quoniam
» non sprevit neque moleste tulit deprecationem pauperis,
» neque avertit faciem suam a me, et cum clamarem ad
» eum exaudivit me. A te laus mea in Ecclesia magna :
» vota mea reddam in conspectu timentium eum. Come-
» dent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Dominum
» qui requirunt eum : vivent corda eorum in sæculum sæ-
» culi. Reminiscentur et convertentur ad Dominum omnes
» fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ fa-
» miliæ gentium : quoniam Domini est regnum, et ipse
» dominatur gentibus : comederunt et adoraverunt omnes
» pingues terræ, in conspectu ejus prolabentur omnes qui
» descendunt in terram. Et anima mea illi vivit, et semen
» meum serviet ei, annuntiabitur Domino generatio ven-
» tura, et annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur,

» quem fecit Dominus[1] : » Illud quidem : « Deus, Deus » meus, respice in me, quare dereliquisti me ? » quod initio Psalmi dictum est, a Salvatore nostro, ut est apud Matthæum, ipso passionis tempore dictum est, in hunc modum : « A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super » universam terram usque ad horam nonam, et hora nona » clamavit Jesus voce magna : Eloim, Eloim, lamma sa» bachthani ! quod ex interpretatione est : Deus, Deus meus, » quare dereliquisti me[2] ? » Accepta vero sunt Hebraïca verba ex ea quæ nunc est in manibus Prophetia ; siquidem vel iisdem syllabis illud ipsum : « Eli Eli, lamma sabach» thani, » initio Psalmi continetur, quod Aquila in hunc modum interpretatus est : « Fortis meus, Fortis meus, quare » dereliquisti me ? » Porro quod hæc eamdem cum iis quæ passionis tempore a Salvatore nostro dicta sunt, habeant vim, nemo utique negaverit. Tempus igitur jam nunc fuerit Psalmum ipsum absque controversia ad alium nullum referre, quam ad illum ; quandoquidem illi uni et nulli præterea alii quæ in eo continentur conveniunt. Planissime igitur in illo cum alia completa esse constat quæ in hoc Psalmo leguntur, tum vero etiam illud quod ita ait : « Diviserunt vesti» menta mea sibi, et super vestem meam miserunt sortem[3]. » Trajectionem vero clavorum qui illius manibus ac pedibus in cruce affixi sunt evidentissime indicat, dum ait : « Fode» runt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia » ossa mea[4]. » Sic etiam reliqua uni illi nec alii cuipiam præterea convenient, quemadmodum progressa longius oratio demonstrabit, aut certe quivis suo arbitratu, quamvis aliam proferat personam aut regis, aut Prophetæ, aut alicujus eorum qui quondam apud Judæos Dei amici et familiares extiterint, ostendatque si possit ea quæ ita descripta sunt huic convenire. Sed enim cui unquam eorum quos in

[1] Ps. xxi, 1 et seqq. — [2] Matth. xxvii, 45. — [3] Ps. xxi, 19. — [4] Ib. 17.

utero mater gestaverit, tantum virtutis tantumque virium affuit, ut constanti cogitatione, animoque imperturbato, et mente sobria et erecta, Dei cognitionem acceperit, et omnem suam spem in Deo collocaverit, usque adeo ut potuerit dicere : « Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre » matris meæ, spes mea ab uberibus matris meæ, in te pro- » jectus sum ex utero, de ventre matris meæ Deus meus es » tu[1] ? » Quis porro unquam ubi ipse tantæ curæ Deo fuerit, postea opprobrium hominum et abjectio populi factus est? a quibus autem et cujusmodi vitulis aut tauris intelligendum est hunc fuisse circumdatum? et quid tandem huic ipsi accidit, ut quasi aqua effusus sit? et quomodo ejusdem ossa dispersa sunt? et qua ratione in pulverem mortis deductus est, et simul ac in talem pulverem est deductus, adhuc et talia loquitur, et vivit, et vocalem se præstat? et quinam alii canes illum circumdederunt præter eos quos dixit et tauros et vitulos? quod vero concilium malignantium non solum manus, sed etiam pedes hujusce de quo sermo est foderunt? qui etiam postquam eumdem exuerunt, partem quidem vestimentorum ipsius divisere, partem vero jactis sortibus arripuerunt? et quænam framea illa? quis canis? quis leo? qui item illi qui dicuntur unicornes eum de quo sermo est obsidentes? et qua fiducia post tantam contra id genus luctam, ac postquam in pulverem mortis deductus est, pollicetur se nomen Patris sui narraturum non omnibus, sed solis suis fratribus? et qui tandem hi fratres? quænam vero Ecclesia hæc, de qua is qui talia pertulit ita loquitur : « In medio Ec- » clesiæ laudabo te[2] ? » quibus etiam illud adjungit : « Quod » utique (non una Judaïca gens), sed omnes fines terræ re- » miniscentur et convertentur ad Dominum, et adorabunt in » conspectu ejus omnes familiæ gentium[3]. » Cæterum tu quoque ubi per teipsum singula ejusdem Psalmi verba explora-

[1] Psal. XXI, 10. — [2] Ibid. 23. — [3] Ibid. 28.

veris, facile intelliges utrum ea quæ in ipso continentur ad vulgarem quempiam referri possint : quod cum feceris, certe non invenies cui tandem illa conveniant, præter unum Salvatorem nostrum, qui omnium et fidelissime et verissime hujusce Psalmi voces in suam personam assumpsit, quemadmodum Evangelistæ testificati sunt : Matthæus quidem illis verbis quæ antea retulimus; Marcus autem, iis quibus etiam ille, utpote qui in hunc modum narret : « Et facta » hora sexta tenebræ factæ sunt super totam terram usque » ad horam nonam. Et hora nona exclamavit Jesus voce » magna, dicens : Eli, Eli, lamma sabachthani, quod est ex » interpretatione : Deus, Deus meus, ad quid dereliquisti » me ? Et quidam ex audientibus dicebant : Heliam vocat[1].» Age igitur posthac ipso ordine videamus qua ratione ea quæ in hoc Psalmo continentur, ad illum referenda sint : ac primum inscriptionem ipsam tractemus, quæ talis est : *In finem*[2]; vel quemadmodum Aquila edidit : *Victoriæ auctori;* vel etiam, ut Symmachus : *Ad victoriam pro susceptione.* Hæc sane nobis veniunt in mentem, propterea quod salutaris illa passio, ut scripta Evangelistarum demonstrant, perfecta est circiter horam nonam, factis jam tenebris, ab hora sexta usque ad horam nonam; qua sane hora etiam vocem magnam emisit, et ea quæ paulo ante recitavimus protulit : ut plane sit confitendum illius passionem ad vesperam nocte adventante fuisse. At reditus ejusdem a mortuis, quæ fuit susceptio Patris illum suscipientis, et ad seipsum ex regionibus mortis attrahentis atque assumentis, circa auroram fuit, quemadmodum rursus Evangelistarum testimonio confirmatur; siquidem Lucas hæc ait : « Una autem sabbatorum valde diluculo venerunt » ad monumentum ferentes quæ paraverant aromata, » mulieres videlicet et nonnulli cum eis. Invenerunt autem

[1] Matth. xxvii, 45. — [2] Psal. xxi, 1.

» lapidem revolutum a monumento, et ingressæ non invenerunt corpus [1], » propterea quod jam tum Salvator noster a morte erat excitatus. Hoc vero ipsum Marcus quoque ostendit sic dicens : « Et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum orto jam sole, et dicebant ad se invicem : Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti? erat quippe magnus valde : et veniunt, et inveniunt eum revolutum [2] : » erat autem jam tum excitatus. Habes apud Joannem quoque idem testimonium hoc modo : « Una autem sabbatorum venit Maria Magdalene mane ad monumentum, cum adhuc tenebræ essent, et videt lapidem sublatum a monumento [3]. » Matthæus quoque, tametsi sero sabbatorum dixit, attamen adjungit : « Ea quæ illucescit in unam sabbatorum, venit Maria Magdalene et alia Maria videre sepulcrum : et ecce terræmotus factus est magnus ; Angelus enim Domini descendens de cœlo accessit, et revolvit lapidem ab ostio monumenti [4]. » Hæc addidi necessario, ut ostenderem quænam sit ea quæ in Psalmo prædicitur susceptio matutina : nam cum significet ea quæ ad passionem Salvatoris nostri pertinent, nec in passione desierit ea quæ ad ipsum spectat dispensatio, passionis vero finis ipsa fuerit a morte ad vitam restitutio, et matutina susceptio ; merito Oraculum huic fini admirabili ipsam dedicat Scripturam, non secus ac si omne hujusmodi argumentum, et earum vexationum quæ finem ipsum, reditum utique de morte ad vitam, antecesserunt, et susceptionis matutinæ causa, inductum sit. Ubi ergo Salvator ac Dominus illud dixit : « Deus, Deus meus, respice in me, quare dereliquisti me [5] ? » ac deinceps illud addidit : « Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium hominum, et abjectio populi [6] : » necnon illud subjecit : « Circumde-

[1] Luc. XXIV, 1. — [2] Marc. XVI, 2, 4. — [3] Joan. XX, 11. — [4] Matth. XXVIII, 1, 2. — [5] Psalm. XXI, 1. — [6] Ibid. 7.

» derunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me[1]; » et evidenter suam mortem denuntiavit ex illo : « In pulve» rem mortis deduxisti me; quoniam circumdederunt me » canes multi, congregatio malignantium obsedit me, fode» runt manus meas et pedes meos[2]. » Præterea ubi etiam ea quæ sub ipsam passionem sibi evenerunt significavit illis verbis : « Diviserunt vestimenta mea sibi, et super vestem » meam miserunt sortem[3]; » hæc atque his similia ubi prædixit, non intra hæc stetit, sed adjunxit : « Qui timetis Do» minum, laudate eum, quoniam non sprevit neque moleste » tulit deprecationem pauperis, neque avertit faciem suam » a me, et cum clamarem ad eum exaudivit me[4]. » Qua autem ratione diceret se exauditum, si non consecutus esset quæ optaverat, quæque superius deprecatus fuerat, cum dixit illud : « In pulvere mortis deduxisti me, eripe a framea » animam meam, et de manu canis unicam meam[5]? » Hæc enim cum orasset, ac se ex his eripi et liberari precatus fuisset, tum ea ipsa consecutus quæ oraverat, adjungit : « Non » sprevit neque moleste tulit deprecationem pauperis, ne» que avertit faciem suam a me, et cum clamarem ad eum » exaudivit me[6] : » ubi evidenter suum de morte ad vitam reditum significat, qui sub matutinam susceptionem extitit, quam Psalmus deinceps longius progressus indicavit, ubi dixit : « Tu autem, Domine, ne amoveas longius auxilium » meum, ad susceptionem meam respice[7]. » Sed quam tandem aliam susceptionem, nisi eam quam inscriptio Psalmi significavit ? Cæterum, hæc quidem dicta sint a nobis in ipsam Psalmi inscriptionem : in illo autem, *Eli, Eli, lamma sabachthani,* quod cum a Salvatore nostro ipsis Hebraïcis nominibus dictum sit sub ipsum passionis tempus, in Psalmi initio positum est, vide, quæso, ne qua insit profundior con-

[1] Psalm. XXI, 13. — [2] Ibid. 16, 17. — [3] Ibid. 19. — [4] Ibid. 24, 25. — [5] Ibid. 16. — [6] Ibid. 25. — [7] Idid. 20.

templatio apud Hebræos : nam Eloïm Deus nominatur; et hoc per totam propemodum Scripturam invenies, quando vel proprie sic apud Septuaginta etiam nunc Hebraïca voce nominatur; apud ipsos tamen Hebræos aliæ nonnullæ feruntur appellationes ad divinam naturam significandam, ut illud, *Saddaï,* ut illud, *Jaö,* ut illud, *El,* aliaque his similia : ergo Psalmus qui nunc in manibus est illud, *Eli Eli, lamma sabachthani,* initio habet, quo etiam Salvator noster usus est; non autem illud, *Eloïm.* Proinde Aquila, cum diversitatem Dei appellationis, quæ ex ipso Eloïm significatur, apud Hebræos vidisset, illud de quo nunc agimus, in illo, *Eli Eli,* non ita quemadmodum reliqui, cum converteret, enuntiandum putavit, sed : « Fortis meus, Fortis meus, » quare dereliquisti me? » quod quidem si exquisitius eloqui volueris, dices : « Robur meum, Robur meum. » Quare ex hujus interpretatione, Agnus Dei, qui est noster Salvator, dum illud, *Eli Eli,* dicit ad Patrem, illud dicit : « Fortis » meus, Fortis meus, quare dereliquisti me? » Et forsitan quod ipsum dereliquerit Fortis suus, idcirco crucifixus est, ut ait Apostolus; etenim « Crucifixus est ex infirmitate, et vivit ex » virtute Dei[1] : » qui quidem nunquam cruci esset affixus, nisi Fortis suus ipsum dereliquisset. Et sane inspice tu quam bene convenerit Agnum Dei, qui ut ovis ad occidendum sit ductus, et ut agnus coram tondente obmutuerit, suas vires ad ipsum Deum referre, et nihil proprium se habere arbitrari nisi unum Patrem. Proinde etiam Fortem suum ipsum Patrem vocat, sane quemadmodum vel in decimo septimo Psalmo robur suum, et firmamentum, et refugium eumdem nominat, dum dicit : « Diligam te, Domine, robur meum. Do» minus firmamentum meum et refugium meum, et libera» tor meus. Deus meus, adjutor meus, et sperabo in eum. » Protector meus et cornu salutis meæ, et susceptor meus[2]. »

[1] 2 Cor. XIII, 4. — [2] Psalm. XXVII, 2.

Dereliquit ergo illum Fortis suus, cum voluit illum usque ad mortem et mortem crucis descendere, et pro universo mundo pretium quo animæ redimerentur exhiberi, et vitæ eorum qui in fidem ejus venissent expiationem fieri. Ille vero protinus divinum ac paternum decretum intelligens cognoscensque, si quis unquam alius, causas propter quas a Patre esset relinquendus, multo etiam amplius seipsum demisit, mortemque pro nobis ingenti alacritate subivit, factusque est is qui erat, et sanctissimus et benedictus pro nobis « execratio [1], et qui peccatum non novit peccatum, ut » nos efficiamur justitia Dei in ipso [2]. » Ad hæc ubi peccata nostra detersit, tum cruci affixus est, quod quidem nos pati oportebat; et pro redimendis animis nostris ipse factus est pretium, usque adeo ut non immerito illud Propheticum possimus dicere : « Ipse peccata nostra fert, et pro no- » bis est in dolore. Et ipse vulneratus est propter peccata » nostra, et elanguit propter iniquitates nostras, ut livore » ejus nos sanaremur. Etenim tradidit illum peccatis nos- » tris [3]. » Quocirca tanquam traditus a Patre et languidus factus, et tanquam is qui peccata nostra assumpserit, ut ovis ad cædem est ductus. His concordat etiam Apostolus dum ita ait : « Qui proprio Filio non pepercit, sed pro om- » nibus nobis tradidit illum. » Cæterum excitans nos ad inquirendam causam cur ipsum Pater deseruerit, ait : « Quare » me dereliquisti [4] ? » Causa porro hæc fuit, omni humani generis redemptio ac liberatio, quæ pretioso illo sanguine facta est, a priore illa intolerabili servitute, qua sub visum effugientibus dominis, impuris utique dæmonibus et malignis principibus ac spiritibus, premebantur. Et alia item ratione deseruit illum Pater, ut illud scilicet ostenderetur, affectionem pro hominibus ipsius quoque Christi fuisse; quapropter cum illius animæ jus et potestatem nemo ha-

[1] Gal. III, 13. — [2] 2 Cor. V, 21. — [3] Isai. LIII, 4 et seqq. — [4] Ps. XXI, 1.

beret, volens ipse pro hominibus illam posuit, ita sane quemadmodum docet ipse dum ait : « Nemo tollet animam » meam a me, potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo rursus sumendi eam. » Iis quæ dicta sunt deinceps adjungit : « Longe a salute mea verba delictorum » meorum[1]. » Pro quo Aquila quidem : « Longe a salute » mea verba fremitus mei, » exposuit; Symmachus autem : « Recesserunt a salute mea verba luctuum meorum. » Necnon apud quintam, quæ fertur, interpretationem dicitur : « Longe a salute mea verba deprecationum mearum. » Ita vides in nulla harum conversionum quæ posterius dictæ sunt, illud, *delictorum meorum,* haberi; quippe cum interdum librariis errantibus hujusmodi varietates libris contingere soleant. Ex multorum autem interpretatione investigandum est utrum in his quispiam illum nostra delicta sua facientem talia enuntiasse dixerit. His deinceps adjungit : « Deus meus, clamabo per diem, et non exaudies; et » per noctem, et non ad insipientiam mihi[2] : » pro quo rursus Symmachus : « Deus meus, *inquit,* clamabo interdiu, » et non exaudies; et noctu, et non est silentium. » Ergo in his Patrem suum tanquam se non exaudientem admiratur, utpote cum novum hoc atque inusitatum inspiciat. Ille autem huic audientiam ad idoneum exaudiendi tempus reservavit : hoc vero fuit susceptionis matutinæ excitationisque a morte ad vitam tempus; quo sane tempore si quando ad alium quempiam, ad ipsum quoque juste dicendum fuit : « In tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi » te : ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salu» tis[3]. » Dici vero possunt hæc alia quoque ratione a Salvatore nostro, tanquam ab eo qui consueverit semper quidem et in omnibus exaudiri a Patre, nunc autem qui etiam fidem habeat se esse exaudiendum, non secus ac si planius

[1] Psal. XXI. — [2] Ibid. 3. — [3] 2 Cor. VI, 2.

diceret : Numquid fieri potest, o Pater, ut ego unicus ac dilectus Filius, dum ad te Patrem meum clamo et vociferor, non exaudiar ? siquidem hoc ipsum ille idem docet in Evangelio Joannis ubi de Lazaro sermo est. Nam cum dixisset : « Tollite lapidem a monumento, » sustulit deinde oculos suos ad cœlum et dixit : « Pater gratias ago tibi, quoniam audivisti » me. Ego autem sciebam quod semper me audis[1]. » Si igitur semper illum audit, nunc quoque non dubitans, sed plane compertum habens se esse audiendum, et tanquam fieri non possit ut non audiatur, ex interrogatione ait : « Deus » meus, clamabo interdiu et non exaudies[2] ? » nobis videlicet interrogationis notam addentibus ad verbum *exaudies*, et contrarium ejus, quod interrogatum sit, subintelligentibus; siquidem hoc ipsum paulo post sermone progressus ostendit deinceps in Psalmo dicens : « Non sprevit neque » molestam habuit deprecationem pauperis, neque avertit » faciem suam a me; et cum clamarem ad eum, exaudivit » me[3]. » Quomodo igitur negative illud dicetur : « Deus » meus, clamabo interdiu, et non exaudies[4] ? » nisi ea ratione quam nos attulimus, quam sane rationem ipsum quoque arbitror significare dum dicit : « Deus meus, clamabo in» terdiu, et non exaudies; et noctu, et non ad insipientiam » mihi[5]. » Non enim ad insipientiam, inquit, a me dicitur illud, *exaudies :* novi enim ipse qua ratione hoc dicam, quippe qui fidem habeam te natura propensum esse ad suscipiendum atque audiendum non solum me, sed etiam omnes sanctos tuos; semper enim et usquequaque in tuis sanctis habitas, idemque ipse es uniuscujusque Deo familiaris atque amici hominis, qui Israël appellari consueverit, laus : propter te enim ad omnem eum qui te complexus sit, non vulgaris venire solet laus. « Et in te patres nostri speraverunt, »

[1] Joan. XI, 39 et seq. — [2] Psalm. XXI, 3. — [3] Ibid. 25. — [4] Ibid. 3. — [5] Ibid.

et cum sperarent, ab ingruentibus in ipsos malis liberati sunt; « et ad te clamaverunt, et salvi facti sunt[1]; » atque in te speraverunt et confusi non sunt. Si igitur omnes sancti hæc ad te impetraverunt, et clamantes exauditi sunt, non autem confusi; quanto magis me tuum dilectum Filium clamantem præ cunctis absque mora exaudies! Quod si admirantis cujuspiam instar enuntio illud, *clamabo et non exaudies,* non tamen ad insipientiam profertur talis a me oratio : novi enim ipse quo sensu meas preces enuntio, non gloriabundus videlicet neque jactabundus; nam cum sim mansuetus atque humilis corde, humili item more et meæ mansuetudini consentaneo, humilia de meipso loquor. Proinde etiam meipsum vermem appello : et quid verme tandem esse possit humilius? sic ne hominem quidem meipsum dixerim, cum utique ad tantam humilitatem relicta mea magnitudine descenderim, ut etiam verme nihilo præstantior videri possim, propterea quod usque ad mortem et usque ad interitum corporis pervenerim (etenim qua tandem alia ratione factus sit vermis, nisi quia corpora solent corrumpi?) : ad quem sane interitum cum ipse quoque descenderim, merito me ipsum « vermem et non hominem » agnosco : ex quo etiam factus sum opprobrium hominum » et abjectio populi[2]; » qui quidem nunquam id genus factus essem, nisi usque ad vermis conditionem sub ipsum passionis tempus progressus essem. Tunc igitur videntes me in cruce suspensum, subsannaverunt, et locuti sunt labiis, et moverunt caput dicentes : « Speravit in Domino, eripiat » eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum[3]. » Hæc igitur plane omnia in Psalmo de iis quæ tam longo tempore futura erant, prædicta sunt, eademque suum finem sunt consecuta quo tempore, ut est apud Matthæum, « cruci affixis » cum eo duobus latronibus, uno ad dextram, altero ad si-

[1] Psal. XXI, 6. — [2] Ibid. 7. — [3] Ibid. 9.

» nistram, qui illac præteribant mala in illum congerebant » moventes capita sua, et dicentes : Vah ! qui destruis Tem- » plum et in tribus diebus ædificas, salvum fac teipsum : si » Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes » sacerdotum illudentes cum senioribus et scribis, dice- » bant : Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum fa- » cere. Si rex Israël est, descendat nunc de cruce, et cre- » demus ei. Si confisus est Deo, liberet nunc eum, si vult » eum. Dixit enim : Filius Dei sum[1]. » Ut vero est apud Lucam : « Stabat populus spectans, et subsannabant eum » principes cum eis dicentes : Alios salvos fecit, salvum fa- » ciat seipsum, si hic est Christus Filius Dei electus[2]. » At secundum Marcum, « Prætereuntes blasphemabant eum, » moventes capita sua, et dicentes : Vah ! qui destruis Tem- » plum et in tribus diebus ædificas illud, salvum fac teip- » sum, et descende de cruce. Similiter et principes sacer- » dotum illudentes inter se cum scribis, dicebant : Alios » salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Chri- » stus Rex Israël descendat nunc de cruce, ut videa- » mus et credamus ei[3]. » Hæc namque in quo tandem ab iis differunt quæ in Psalmo prædicta sunt illis verbis : « Ego autem sum vermis et non homo, opprobrium homi- » num et abjectio populi. Omnes videntes me subsannave- » runt me, locuti sunt labiis, et moverunt caput. Speravit » in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult » eum[4]? » Noli autem mirari si hæc sub ipsam Salvatoris nostri passionem et dicta sunt et completa, quando hodie quoque apud omnes homines quicumque nondum in illius fidem venerunt, opprobrium hominum habetur : quid enim turpius et omni probro vilius, quam cruci esse affixum? Sed nonne etiam populi Judaïci abjectio est? quippe cum

[1] Matth. XXVII, 38 et seqq. — [2] Luc. XXIII, 35. — [3] Marc. XV, 29, 30. — [4] Psal. XXI, 7, 8, 9.

universa illa natio etiam nunc et in hunc usque diem, et irridere, et negligere, et despuere illum consueverit. Proinde Apostolus merito : « Nos autem, *inquit,* prædicamus » Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam[1]. » Sed nec minus ea quæ sequuntur in Psalmo, facile etiam nunc invenies a plerisque de illo dici. Hæc igitur pro afflictione quæ illum apprehendit etiam tunc orabat : cum autem nihilo viliorem primam corporeæ naturæ assumptionem, ortumque illum de fœmina et virgine, ipsa mortis calamitate esse intelligeret, non incommode in iis quæ ad mortem pertinent etiam ea quæ ad ortum spectant commemorat, sic ad Patrem dicens : « Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre, » spes mea ab uberibus matris meæ; in te projectus sum » ex utero matris meæ : Deus meus es tu[2]. » Merito autem hæc meminit, ut seipsum consoletur et a præsentibus malis avertat. Qui enim, inquit, fuisti mihi adjutor cum humanum corpus assumerem, quo tempore ex ipsius parturientis utero me, tu ipse Deus meus et Pater meus, tanquam obstetricis fungens officio, pro ea quæ mihi de Spiritu sancto comparata erat carne, extraxisti; tua porrecta virtute da mihi jam nunc salutem, ne qua fraus aut ullæ insidiæ, ab adversis potestatibus malignisque spiritibus, qui mihi etiam in accessu meo ad homines inviderunt, fiant; quoniam in prima item conceptione tu rursus quod in utero fui obumbrasti, ut principes sæculi hujus ipsa de Spiritu sancto et sancta virgine conceptio lateret: quod sane ingens mysterium tuus Archangelus Gabriel Mariæ indicavit, dicens : « Spiritus sanctus superveniet in te, » et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Quemadmodum igitur tua tunc, qui es altissimus, virtus me in concipiendo obumbravit, in pariendo autem extraxit de ventre matris

[1] I Cor. I, 23. — [2] Psal. XXI, 10, 11.

meæ; ita quoque non parva mihi adest consolatio, quod multo magis de morte sis extracturus. Atque equidem hoc sperans tibi confisus sum, qui meus Deus et Dominus et Pater es : et confisus sum non nunc primum in te sperare incipiens, sed tunc quoque cum ab uberibus matris meæ infantilem alimoniam accipiens, putabar ut reliqui hominum infantes imperfectus esse et absque usu rationis; non enim eram talis, licet mihi cæteris hominibus simile esset corpus. Sed neque item vi neque substantia plerisque eram similis, verum potius liber ac solutus, tanquam Agnus tuus, qui Deus es, cum ab illa usque ætate lacte nutrirer, dico autem ab uberibus matris meæ. Cæterum hoc nondum quispiam magnum arbitrabitur, si intelliget quemadmodum prius quoque « In te projectus sum ex utero, et de ventre » matris meæ Deus meus es tu [1]. » Cum enim adhuc intra cellam gestantis me in utero laterem, te tamen Deum meum videbam tanquam is qui et inconfusus et imperturbatus in tanta communicatione corporei oneris permansissem, ac potius incorporeus tunc quoque fuerim, et ab omnibus vinculis liber. Porro autem sic in te projectus sum ex utero, et sic de ventre matris meæ Deus meus es tu; ut meam virtutem cum adhuc in utero a Virgine sancta gestarer, meus quoque jam tum senserit præcursor Joannes, qui etiam ipse in utero Elisabeth gestabatur, usque adeo ut mea divinitate concitus exultatione exilierit, et Spiritu sancto repletus sit. Hæc igitur cuncta ad memoriam revocans, et omni tempore Deum meum et Patrem meum ante oculos mihi constituens, merito et sub ipsum instans comprehendentis me passionis tempus, cum tibi Patri factus obediens, sponte et volens effectus sum « vermis et non homo, opprobrium hominum et abjectio populi [2]; » et nunc cum omnes meum cruci affixum corpus videntes, dum rem et

[1] Psal. XXI, 11. — [2] Ibid. 7.

fugiendam et ominosam putant se videre, me subsannaverunt, tantum adversum me irrisionis tantumque detractionis jactantes, ut de me non modo cogitantes ratiocinarentur, animoque versarent nefaria, sed intrepide quoque loquerentur, et palam enuntiarent (siquidem « locuti sunt » labiis et moverunt caput, dicentes : Speravit in Domino, » eripiat eum ; ») et nunc igitur, ut dicebam, cum talia me circumsteterunt, te Patrem meum, qui extraxisti me de ventre matris meæ, in quem projectus sum ex utero, in quo speravi ab uberibus, qui etiam de ventre matris meæ agnitus es mihi, et interim agnosceris Deus, supplex oro ac precor, ne recedas a me, quoniam in proximo est afflictio. Venit, enim, inquit, et quanta nondum antehac adest atque appropinquat, quæ comprehendit jam et mihi instat extrema omnium immodicæ meæ afflictionis nubes : neque enim ego per afflictionem hanc, quæ nunc me circumstat, crucem ipsam intelligo, neque probra ex hominibus, neque ludibria, neque vero ea quæ ante crucem mihi acciderunt, flagella, contumelias, et alia quæcumque debacchati sunt contra me filii hominum ; sed video post solutionem corporis in ipsa morte et ad inferos descensu appropinquantem adversariarum et inimicarum Deo potestatum insolentem impetum : quapropter dico « afflictionem in proximo esse, » quoniam non est qui adjuvet [1]. » Qui enim fieri potest ut non immodica et maxima ipsa illa fuerit afflictio, in qua non fuerit qui adjuvaret ? ille enim pro earum animarum salute accedebat quæ apud inferos ex longissimo tempore adventum ejus expectabant, et descendebat fores æreas contriturus, et vectes æreos confracturus, et eos qui antea vincti apud inferos erant in libertatem vindicaturus, quod ipsum etiam factum est quando multa corpora eorum qui dormierant sanctorum surgentia, simul cum eo ingressa

[1] Psalm. XXI, 12.

sunt in vere sanctam Dei civitatem; adversantes vero potestates ut hominibus nocerent, contra illum quasi in acie veniebant, mœrorem non parvum atque afflictionem illi afferentes, quippe qui etiam illas nimia bonitate defleret. Cæterum attende quemnam in modum cuncta hæc dicta sint, quasi ex persona ejus qui in utero sit gestatus, et de ventre matris natus, et quem dicebamus esse Agnum Dei : huic enim ipsi ita acciderunt quæ ad passionem spectant, quemadmodum quæ ad ortum in corpore conveniebant : nam quod ortum est, id etiam occidit; quod vero occidit, non alias mortem contingit, quam si prius per ortum ingressum sit. Hæc igitur exponit Salvator ac Dominus noster, non quatenus et carnis et corporis expers erat natura, neque quatenus Dei Verbum Deusque ipse intelligitur, sed quatenus idoneus erat in oratione ad Patrem dicere : « Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meæ : in te projectus sum ex utero : ex ventre matris meæ Deus meus es tu [1]. » Hic igitur dum in ipsa passione est, supplex ad Patrem suum ea dicit quæ jam exposita sunt. Et cum tam multæ, inquit, me circumventuræ sint copiæ ex adverso efficaces, et impuri dæmones, et spiritualia nequitiæ, et denique is qui omnium pessimus est, ipse, inquam, princeps sæculi hujus (quos propter malitiam feras malignas nominare par est, et vel tauros agrestes, vel vitulos, vel leones, vel canes), et me contra omnes stare oporteat, neque quidquam boni in eos sim collaturus, propterea quod ipsi propter supremum malitiæ habitum, meorum bonorum capaces non sunt, neque adjutorem aut socium habeam quempiam eorum ipsorum qui dicti sunt, in certamine mihi pro salute animarum ineundo quæ sunt apud inferos; cur tandem non merito dixerim, quod « in proximo sit afflictio, et quod non sit qui adjuvet [2]? » Cæ-

[1] Psal. XXI, 10, 11. — [2] Ibid. 12.

terum malignas quidem atque adversas potestates non fuisse illi auxilio, neque succurrisse ad bonum properanti, mirari nihil necesse est ; verum quod omnium maximum est, ex ea afflictione quæ illum maxime premebat, id sane fuit, ne faventium quidem ac propitiorum Angelorum quempiam, nec divinarum potestatum prorsus ullam, ausam esse regias mortis domos invadere, atque ad auxilium animarum quæ illic erant sociam se præbere : siquidem uni illi hoc immotum servabatur, quandoquidem uni etiam apertæ sunt portæ mortis, et unum illum Orci janitores conspicati formidaverunt, ipseque ille qui mortis imperium habeat, de regiis sedibus cedens, utpote qui unum illum suum Dominum cognosceret, cum illo est locutus deprecantium ac supplicantium more non minus ignaviter quam apud Job de his ipsis rebus scriptum est : sed tamen nefariam illius tyranni impotentiam usque adeo cernens invaluisse, ut nullus alius cœlestium adesse illi in talibus locis auderet, atque ad earum animarum salutem quæ illic detinebantur socium se præbere, merito ait « afflictionem propius adesse, propter» ea quod non sit qui adjuvet[1], » quippe cum unus ille qui potuisset etiam talibus in locis illi opitulari, ipsum deseruisset, ut videlicet illustre illud eximiumque incœptum, illaque singularis adversus omnes victoria tanquam propria ipsius apud omnes prædicaretur. Itaque cum ille qui unus ipsi auxilio esse poterat, tunc ipsi adjutor non esset, merito in ipso initio ait illud : « Eli Eli, lamma sa» bachthani ; hoc est, Deus meus, Deus meus, quare me » dereliquisti ? » nam cum idem conciperetur, et in utero a sancta Virgine gestaretur, tunc quidem Paterna vis cum ipso erat, quo tempore Spiritus sanctus Virgini supervenit, et virtus Altissimi obumbravit illi, ipseque Pater eum qui gignebatur, sicut Oraculum indicavit, de ven-

[1] Psalm. XXI, 12.

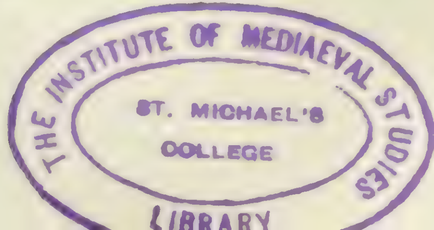
tre matris extraxit, cum autem sub ipsum passionis tempus ad luctam adversus mortem exueretur, non item illi tunc erat adjutor. Ego namque hoc ipsum illi testificanti credo : nam illud, *Eli Eli, lamma sabachthani,* quod ab ipso in cruce dictum est, necnon a Psalmo prophetice enuntiatum, itemque quod afflictio prope adesset, et quod non esset qui adjuvaret, quid tandem sibi aliud volunt, quam quod tanquam magnus certator tam multis tantisque adversariis ipse esset objectus, præfecto ejus certaminis et totius negotii gubernatore supremo omnium Deo? Præsidem ergo rerum gerendarum atque assessorem precabatur Patrem, ut quasi peritissimus Aliptes sibi adesset, tunc maxime cum alius ipsi adjutor adesse poterat nullus, præter unum ipsum qui totius negotii esset gubernator. Quocirca dum orat sic ait : « Ne recedas a me, quoniam afflictio prope adest, quo» niam non est qui adjuvet[1]. » Divinis autem oraculis cernens, cum adhuc illi corpus in ligno esset suspensum, extrinsecus circum hunc aërem versantes incorporeas et hominibus invisibiles potestates, quæ circum ipsum quasi crudivoræ aves et feræ advolvebantur, et ad mortuum cito futurum ipsius corpus undique confluentes principatus et potestates aëris hujus ac spiritus qui nunc efficaciam suam exercet in filiis contumaciæ, necnon circa terram per totum orbem qui incolitur ab hominibus volitantes dæmones, credibile autem est vidisse infernas quoque ac tartareas belluas agrestes atque formidabiles, de quibus Esaias, ad eum qui de cœlo ceciderat Luciferum sermonem intendens, ita loquebatur : « Infernus subter conturbatus est in occur» sum adventus tui, suscitati sunt tibi omnes gigantes[2] : » hæc itaque omnia conspiciens suum extrinsecus cruci affixum corpus in orbem cingentia, seque adversus ipsum comparantia multitudinem eorum collectam describit, sic di-

[1] Psal. xxi, 12. — [2] Isai. xiv, 9.



cens : « Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues » obsederunt me. Aperuerunt super me os suum, ut leo » rapiens et rugiens[1]. » Etenim dum animam, ut par est, humanam et cæteris similem nec amplius præterea quidquam esse arbitrantur, quod in corpore Jesu habitabat, belluæ, de quibus diximus, aperuerunt os suum, ut quemadmodum alias hominum animas consueverant, ita etiam hanc devorarent; quapropter sic ait : « Aperuerunt super me os » suum, tanquam leo rapiens et rugiens[2]; » quibus deinceps adjungit : « Quasi aqua effusus sum[3], » quod quidem vel ipsis sensibus percipi potuit, atque historia fidem faciente completum est, cum videlicet « Unus militum (ut est apud » Evangelistam Joannem) Agni Dei lancea latus aperuit, et » exivit continuo aqua et sanguis[4]; » sed tamen totam spiritualis naturæ mortificationem significare videtur, ubi ait : « Quasi aqua effusus sum, et dispersa sunt omnia ossa mea. » Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio » ventris mei. Aruit tanquam testa virtus mea, et lingua » mea adhæsit gutturi meo[5]. » Quid enim aliud tandem universa hæc significent, quam mortui corporis conditionem? proinde illico adjungit illud : « Et in pulverem mortis de» duxisti me[6]. » Hæc igitur dum providet nondum facta, ut adventantia tamen et de proximo imminentia, et seipsum jamjam circumvenientia, dicebat. Sed rursus repetitis iis quæ jam antea gesta sunt, ut seipsum de iis quæ postea eventura erant consolaretur, quæ sustinuerit insidiis circumventus docet his verbis : « Quoniam circumdederunt » me canes multi. Congregatio malignantium obsedit me[7] : » quibus sane verbis tum ipsos milites, tum etiam Judæos qui in seipsum conspiraverant, intelligi vult; siquidem « Mi» lites Pilati suscipientes Jesum in Prætorio, congregave-

[1] Psalm. XXI, 13, 14. — [2] Ibid. 14. — [3] Ibid. 15. — [4] Joan. XIX, 34. — [5] Psal XXI, 15, 16. — [6] Ibid. 16. — [7] Ibid. 17.



» runt ad eum universam cohortem. Et exuentes eum, » chlamydem coccineam circumdederunt ei. Et plectentes » coronam de spinis imposuerunt super caput ejus, et arun- » dinem in dextera ejus. Et genibus flexis ante eum, il » ludebant ei, dicentes : Ave, Rex Judæorum. Et expuen- » tes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput » ejus. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamy- » dem, et induerunt eum vestimentis suis : et abduxerunt » eum ut crucifigerent[1] : » propemodum re ipsa complentes illud : « Quoniam circumdederunt me canes multi : » concilium malignantium obsedit me[2]. » Quin illud etiam : « Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt » omnia ossa mea[3] ; » item illud : « Ipsi autem conside- » raverunt et inspexerunt in me[4] ; » et illud : « Divise- » runt vestimenta mea sibi, et super vestem meam mise- » runt sortem[5] : » hæc, inquam, omnia tunc completa sunt, cum in cruce et manus illius et pedes clavis transfixerunt, et cum illius vestimenta accipientes, ea inter se diviserunt. Nam eam rem Joannes exponit his verbis : « Milites » igitur cum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta » ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem : » tunica vero, quia erat inconsutilis a summo contexta per » totum, dixerunt inter se : Ne scindamus eam, sed sortia- » mur de illa cujus sit ; ut impleretur Scriptura quæ dicit : » Partiti sunt vestimenta mea sibi, et super vestem meam » miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt[6]. » Matthæus vero iisdem rebus gestis in hunc modum fidem facit : « Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt ves- » timenta ejus sortem mittentes, ut impleretur quod dictum » est per Prophetam : Diviserunt vestimenta mea sibi, et » super vestem meam miserunt sortem. Et sedentes serva-

[1] Matth. xxvii, 27 et seqq. — [2] Psal. xxi, 17. — [3] Ibid. 17, 18. — [4] Ib, 18. — [5] Ibid. 19. — [6] Joan. xix, 23, 24.

» bant eum[1]. » Canes autem erant qui illum circumdederant, et conventus malignantium ipsi ad circumcisionem pertinentes magistratus Judæorum, et scribæ et principes sacerdotum et Pharisæi, qui etiam universam multitudinem compulerunt ut sanguinem illius et adversum seipsos et adversum filios suos peterent. Proinde Esaias plane illos canes vocat, dum dicit : « Omnes canes stupidi, qui nequeunt » latrare[2]. » Cum enim eos oporteret, tametsi pastorum morem non susceperant, attamen bonorum canum instar, Domini sui rationalem gregem atque oves domus Israël custodientes, docte ac prudenter latrare, Dominumque suum ac pastorum Principem demulcere atque agnoscere, omnique custodia creditum sibi gregem conservare; latrare autem si forte acerbius vellent, contra eos id facere qui extrinsecus gregi insidiarentur : ipsi contra, canum stupidorum reque vera insanientium instar latratus suos emiserunt, et oves pastoris efferarunt; ut merito conveniat eis illud : « Circumdederunt me canes multi, concilium malig» nantium obsedit me[3]. » Quin etiam omnes quicumque in hunc usque diem itidem ut illi pergunt maledicere ac latrare adversus Christum Dei, ab illis diversi putandi non sunt; nec minus ii qui tunc in illum impie grassantium militum instar, nunc Filium Dei iterum cruci affigunt, palamque ignominia afficiunt, non longe admodum ab illorum nefaria voluntate recedunt : omnes vero hi sunt qui etiam nunc Christi corpus, hoc est Ecclesiam, suscipientes, manus illius et pedes et ossa præterea dissipant; si modo omnes « Unum corpus sumus in Christo Jesu, singuli au» tem singulorum invicem membra[4]. » Neque vero caput pedibus dixerit, Opera vestra non indigeo; sicut nec manibus quidem oculi. Illis ergo temporibus quibus insectationes grassantur, si qua forte Christi membra ab inimicis

[1] Matth. xxvii. 35. — [2] Isai. lvi, 10. — [3] Psal. xxi, 17. — [4] Rom. xii, 5.

atque hostibus vexentur, non intempestive de illis tum quoque dixerit : « Foderunt manus meas et pedes meos, dinu» meraverunt omnia ossa mea. Ipsi autem consideraverunt » et inspexerunt in me[1]. » Tunc etiam dividunt ejus vestimenta sibi, et in vestem ejus sortem mittunt, cum ipsius verbi ornatum, hoc est, divinarum Scripturarum voces alias aliter unusquisque corrumpit et lacerat; item cum opiniones de illo perversis documentis excipiunt : cujusmodi sunt quæ nefarii hæretici facere solent. Post omnia hæc ad suum Deum et Dominum et Patrem orationem intendens subjicit illud : « Tu autem, Domine, ne procul » amoveas auxilium meum[2], » siquidem tanquam in angustum redactus ad ipsam certaminis ostentationem, et solus absque adjutore adversus mortem nudatus, cum plane compertum haberet auxilium sibi a Patre non aliter affore quam per restitutionem a morte ad vitam, merito in præsentia orat ex acie adversariorum evadere : quocirca sic ait : « Tu autem, Domine, ne procul amoveas auxilium » meum[3] : » ad susceptionem meam respice; etenim ab auxilio tuo susceptio mihi veniet. Propter quam susceptionem totus Psalmus merito inscriptus est, *pro susceptione matutina*. Ad susceptionem igitur respice, præstans mihi quam celerrime sub ipsam auroram reversionis a mortuis susceptionem, quam sane spero me consecuturum, cum eam « non procul a me amoveris, et eripueris a framea » animam, et ex manu canis unicam meam, et cum ser» vaveris me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humi» litatem meam[4]. » Quibus verbis illum arbitror significare infernas potestates, quas sane non nostrum fuerit speciatim distinguere ac dividere quemadmodum ex eis alia quidem, quæ framea sit, intenta sit in animam Salvatoris nostri, alia vero, quæ ipsi morti sit canis, mortiferam ma-

[1] Psal. XXI, 17, 18. — [2] Ibid. 20. — [3] Ibid. — [4] Ibid. 20, 21.

num porrexerit ut illam attingeret; ex quo ait: « Eripe » a framea animam meam, et de manu canis unicam » meam[1]. » Alia item maligna quædam potestas, omnium illic ferarum princeps, quæ leo appelletur, ubi latum supraque omnem modum hians mortis os deduxerit, una cum cæteris quæ ad inferos descendunt, illius quoque animam devorare conata sit, non aliter sane quam quemadmodum olim prius devoraverat mors invalescens; quæ quidem mors non alia fuerit quam qui hoc loco leo nominatur, et qui os contra Salvatorem nostrum aperuit, a quo ipse se salvum evadere Patrem suum orat, dicens : « Salva me ex » ore leonis[2]. » Fieri etiam potest ut aliæ præterea sint quædam malignæ ac Deo rebelles potestates adversus Dei unicornem nitentes, eumque in contrarias partes abducere conantes, a quibus item, Dei unicornis, ipse Dominus noster, solum Patrem cornu habens, suam liberari humilitatem postulat, dicens : « Et a cornibus unicornium humili» tatem meam[3]. » Sed quam tandem humilitatem, nisi hanc ipsam, secundum quam, « Cum in forma Dei esset, humi» liavit seipsum, et evacuavit factus obediens usque ad » mortem, mortem autem crucis[4] ? » Cæterum is qui ad tantam humilitatem descendit, et hucusque pervenit, hoc est usque ad Orci frameam, et usque ad manum ejus qui illuc dicitur canis (ex quo etiam scriptores Græcorum par est cum de tali cane audivissent, quo Orco inserviret, hunc ipsum tricipitem pinxisse); item qui usque ad fauces ejus de quo jam dictum est leonis perrexit, et humilitatem suam adversariis et Deo inimicis unicornibus substravit, et hujusmodi fine omnem suæ evacuationis et humilitatis dispensationem terminavit, ac deinde precatus est, quod jam reliquum erat, se et auxilii et susceptionis a Patre compotem fieri, illud adjungit : « Tu autem,

[1] Psal. xxi, 21. — [2] Ib. 22. — [3] Ibid. — [5] Phil. ii, 6.

» Domine, ne procul amoveas auxilium meum, et susceptionem meam respice[1]. » Quod sane ubi dixit, non diu moratus a Patre suo est auditus, qui quidem neque cunctatus est, neque vel brevissimo tempore supersedit, operibus vero tantummodo ipsis ad eum respondit : « Adhuc loquente te, dicam, Ecce adsum[2]. » Itaque is qui hoc ipsum jam senserat, et Paterni auxilii, quemadmodum supplicaverat, compos factus erat, tum denique illinc hymnum ad victoriam inchoat, dum pro matutina susceptione Psalmum facit, ubi ait : « Narrabo nomen tuum fratribus meis : in » medio Ecclesiæ laudabo te[3]. » Primis enim suis Discipulis et Apostolis quæ ad suam lætitiam et exultationem pertinent, pollicetur se nuntiaturum, eos interim nominans fratres : quibus etiam consentanea Matthæus exponit dum dicit : « Et ecce Jesus occurrit illis (ubi illas intelligit quæ » cum Maria Magdalene erant), dicens : Salvete. Illæ autem accesserunt et tenuerunt ejus pedes et adoraverunt » eum. Tunc ait illis Jesus : Nolite timere. Ite, annuntiate » fratribus meis ut abeant in Galilæam, et ibi me videbunt[4]. » At vero Joannes post reditionem a mortuis ipse quoque inducit Jesum dicentem ad ipsam Mariam : « Noli » me tangere : nondum enim ascendi ad Patrem meum. » Vade autem ad fratres meos, et dic eis : Ascendo ad Patrem meum et patrem vestrum, et Deum meum et Deum » vestrum[5]. » Primis ergo Apostolis suis, quos suos fratres nominat, nomen se Patris sui narraturum ait. Post illos autem, ipso ordine ipsaque consequendi ratione Ecclesiæ, quæ per totum orbem terrarum in nomine ipsius fundata est, Paternum hymnum se expositurum promittit. Quemadmodum enim si quis excellens sapientia præceptor in mediis suis Discipulis verba percurrat, ut ipsi quoque au-

[1] Psal. XXI, 20. — [2] Isai. LVIII, 9. — [3] Psalm. XXI, 23. — [4] Matth. XXVIII, 9, 10. — [5] Joan. XX, 17.

dientes auscultent; ita etiam ille « In medio Ecclesiæ, *in-*
» *quit,* laudabo te ; » ut cum hoc Ecclesia didicerit, dum ab ipso audit, non ultra ut antea dæmonas, sed, ut par est, ipsum universi Deum per eum qui illum denuntiat, hymnis concelebret. Hæc ubi se facturum promisit, tum admodum convenienter atque apte jam inde imperat Ecclesiæ ac suis fratribus, ut hymnis celebrent Patrem, ubi ait : « Qui time-
» tis Dominum, laudate eum. Omne semen Jacob, glorifi-
» cate eum. Et timeant ab eo omne semen Israël, quoniam
» non sprevit neque moleste tulit deprecationem pauperis,
» neque avertit faciem suam a me, et cum clamarem ad
» eum, exaudivit me [1]. » Quibus verbis plane ostendit se ab illis esse liberatum malis quæ superius dicta sunt. Si enim cum clamaret ad illum, ab illo exauditus est, et clamans precatus est ut eriperet a framea quidem animam suam, a cane autem unicam suam, necnon ab ore leonis et a cornibus unicornium humilitatem suam ; sequitur ut intelligamus illum liberationem a talibus malis consecutum, quippe qui dixerit, « Deum non moleste tulisse deprecationem suam,
» neque faciem suam avertisse ab ipso, sed clamantem ip-
» sum exaudivisse [2]. » Quocirca eidem de tantis malis erepto, et ipsi de morte elapso, abunde contingit una versari ac degere cum suis et Discipulis et fratribus, et in media Ecclesia Patrem laudare. Sed attende rursus ut pauperem seipsum iterum vocat, in eo concordans cum ante expositis Prophetiis, in quibus pauper et egenus est nominatus : sed quia suum ad vitam reditum in his indicavit, rursus sermonem convertens ad Patrem, « A te, *inquit,* laus mea in
» Ecclesia magna [3] ; » in quibus sane verbis Ecclesiam in nomine ipsius ex gentibus collectam, et in toto orbe constitutam intelligit, in qua Salvatoris nostri laus, Patre ipso annuente atque opem ferente, assidue canitur, ex quo ait :

[1] Psal. xxi, 24, 25. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 26.

« A te laus mea in Ecclesia magna. » Magna enim revera Ecclesia hæc est, quippe quæ ex omni genere hominum collecta sit, et ne comparanda quidem propter gravitatem et præstantiam vitæ, et propter institutorum magnitudinem, ad Judaïcam gentem et ad circumcisorum conventum, qui omni egestate, et orationis, et vitæ, et prudentiæ, et reliquæ de Deo sentiendi rationis, oppressi attenuatique sunt. Deinde subjicit : « Vota mea Domino reddam in conspectu » omnium timentium eum[1] ; » ubi per timentes eum intelligit eam quam ante Ecclesiam magnam nominavit, cum illis verbis usus est : « Qui timetis Dominum, laudate eum[2]. » Sed quæ tandem vota redditurum se ait, nisi quæ pollicitus est? quæ porro pollicitus est, nisi illa quæ tum significavit cum dixit : « Narrabo nomen tuum fratribus meis ; in medio » Ecclesiæ laudabo te[3]. » Vota enim sunt promissa, quæ se in medio Ecclesiæ præstaturum pollicitus confirmavit. His illud adjungit : « Comedent pauperes et saturabuntur, et » laudabunt Dominum qui requirunt eum. Vivent corda eo- » rum in sæculum sæculi. Reminiscentur et convertentur » ad Dominum omnes fines terræ. Et adorabunt in con- » spectu ejus universæ familiæ gentium, quoniam Domini » est regnum, et ipse dominatur gentibus[4]. » Quibus verbis valde apte admodumque ordinate, quæ a se post reditum in vitam recte facta sint, quæve successus habuerit, commemorat, quæ universa per omnium gentium vocationem completa sunt, et per hominum in orbis terrarum finibus electionem. Quarum rerum eventa quæ ipsis oculis intueri licet, facile iis quæ in hoc Psalmo dicuntur fidem facere possunt. Per pauperes autem rursus nos intelligit, quos in paupertate secundum Deum degentes, dum salutare verbum intelligibili rationalique pane, hoc est, cibis qui vitam animis afferant, enutrit, vitam nobis largitur æternam. Ex quo

[1] Psal. XXI, 26. — [2] Ibid. 24. — [3] Ibid. 23. — [4] Ibid. 27, 29.

Psalmus ita ait : « Comedent pauperes et saturabuntur, et » laudabunt Dominum qui requirunt eum. Vivent corda eo» rum in sæculum sæculi [1]. » Peroratio vero totius Prophetiæ, quæ post omnia illud continet : « Annuntiabitur Do» mino generatio ventura. Et annuntiabunt justitiam ejus » populo qui nascetur, quem fecit Dominus [2], » absque omni controversia populum de gentibus collectum prædicit, constitutamque per Salvatorem nostrum Jesum Christum in terra generationem : nam quis tandem fuerit is populus qui post ipsa hæc Deo dicatur oriturus, quique antea quidem non fuerit, neque extiterit inter homines, postea vero extiterit? quæ porro generatio illa, quam tunc quidem non esse, post autem venturam significat? nisi hæc quæ per Salvatorem nostrum in toto orbe constituta est Ecclesia, recensque hic collectus de gentibus populus? de quo etiam per Esaiam Spiritus sanctus cum admiratione locutus est, cum dixit : « Quis audivit talia ? et quis ita vidit ? si parturivit » terra in die uno, et si nata est gens omnino [3]. » Hæc igitur nos ad alia ob brevitatem temporis festinantes percurrimus, atque, ut dicitur, summis labiis attingentes, præterivimus.

Cuicumque [4] curæ cordique fuerit mandatum Salvatoris, quando ait : « Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vi» tam æternam vos habere, et illæ sunt quæ testimonium » perhibent de me [5]; » ita quamlibet dictionem Psalmi qui mente altius scrutatus fuerit, accuratum sensum venari poterit, dictorumque veritatem.

[1] Psal. XXI, 27. — [2] Ibid. 32. — [3] Isai. LXVI, 7.
[4] Reliqua ex Fabricio supplentur.
[5] Joan. V, 39.



ANNOTATIONES.

Annot. (1), pag. 17.

Hic incipit Bernardini Donati Veronensis versio, quæ non sine cautela legenda est, utpote quæ Eusebii verba, ubi de Filio agitur, ad Catholicum sensum contra textus veritatem deflectere semper nitatur.

Annot. (2), pag. 196.

Falsa prorsus Donati interpretatio ; hæc sonat textus : « Sed » a sensibili quidem lumine splendor separari non potest, Filius » vero seorsum a Patre per seipsum substitit. Ac luminis quidem » splendor locum efficientiæ obtinet, Filius autem aliud quidpiam » quam secundum efficientiam est, per seipsum substantia præ- » ditus. Rursum, splendor simul existit cum lumine, illudque » quodammodo complet : nam sine splendore lumen nequa- » quam subsistat, simulque cum illo ac secundum illud sub- » sistit ; Pater autem Filio præexistebat, et ante ortum ejus » existebat, quatenus solus non genitus erat. Et ille quidem per » seipsum perfectus et primus, utpote Pater, et constitutionis Filii » causa, nihil ad deitatis suæ complementum a Filio accipiens ; » hic autem tanquam ex causa factus filius, secundus est ab eo » cujus est Filius, quippe qui a Patre et ut sit, et ut talis sit, ac- » ceperit. Ac rursum, splendor quidem non ex proposito et vo- » luntate luminis splendet, sed secundum accidens quidpiam a » substantia inseparabile ; Filius vero ex sententia et proposito » voluntatis, imago Patris subsistit. Volens enim Deus Filii Pater » extitit, ac secundum lumen per omnia simile sibi subsistere » fecit. » Ubi interpres sive ex insito erga Eusebium affectu, sive alia ignota de causa, multa secus posita ad catholicam sententiam pro more suo deflexit : nam illud, *κατ' ἑαυτὸν οὐσιωμενές*, sic transtulit : « Non per seipsum substantiam nactus, sed a Pa- » tre ; » cum disparatam omnino sententiam efferat Eusebius,

scilicet : « Per se et seorsim substantiam habens. » Pari modo illud : ὁ δὲ Πατὴρ προϋπάρχει τοῦ Υἱου, καὶ τῆς γενέσεως αὐτου προϋφέστηκεν, ᾗ μόνος ἀγέννητος ἦν, sic ille vertit : « At a Patre Filius » procedit, et illum generat ; at ipse non genitus est. » At vera sententia hæc est : « Pater autem Filio præexistebat, et ante » ortum ejus existebat, quatenus solus non genitus erat. » Hinc parum catholice loquitur Eusebius.

Annot. (3), pag. 228.

Male vertit interpres ; hæc enim juxta textum Eusebius : « Et » solum ex ipso genitum Deum Verbum, participatione geni- » toris non geniti, et primi et majoris, Deum de Deo declara- » tum, Christum et unctum vocavit. » Sensus illorum verborum non satis catholicus videtur.

Annot. (4), pag. 238.

Versio hic adhuc infidelis aberrat ; sic interpretandum est : « Ideo unxit te, o Deus, qui supremus et major, ac tui quoque » Deus est ; ita ut ungens uncto multo prior sit cum omnium » quidem sit Deus, præsertim vero ejus qui ungitur. » Quæ quidem catholicæ fidei non congruunt.

Annot. (5), pag. 291.

Sic corrigi debet Donati interpretatio : « Itaque ex his verus » et solus Deus, unus fuerit, qui solus hanc appellationem pro- » prie obtinet ; secundus autem participatione veri, communi- » catione illa dignatus est, qui non sine Patre qui ipsum Deum » efficit, per se existit et subsistit ; neque sine Patre Deus vo- » catur. » Hic ut superius non satis catholice loquitur Eusebius.

Annot. (6), pag. 292.

Versionis Donati loco, hæc ab Eusebio traduntur : « Cæte- » rum etiamsi natura unigenitus Filius et Deus noster celebre- » tur ; at non est primus Deus, sed primus Dei unigenitus Filius, » et ideo Deus. In summa hæc causa fuerit quod ille Deus sit,

» quia solus natura filius Dei est, ac unigenitus vocatur, et quia » solius Dei animatam, viventem et intelligentem imaginem » servat, secundum omnia Patri similem, ac etiam ipsius deita- » tis imaginem ferentem. Hac ergo de causa ipsum etiam, ut- » pote solum Filium, qui solus Dei imago sit, ac non genitæ » et principio carentis substantiæ Patris virtutibus secundum » exemplum similitudinis indutus sit, atque ab omnium peri- » tissimo ac scientissimo pictore ac vitæ auctore Patre, ad ac- » curatissimam similitudinem effectus sit, Deum merito divini » sermones appellant; utpote qui cum aliis a Patre ac appella- » tione dignatus sit, eamque acceperit, non autem ut propriam » sibi habuerit. Nam ille quidem dat, hic vero accipit. Ita ut » proprie ille unus sit Deus, et solus quidem natura existens, » neque ab alio accipiens; hic vero secundo loco dignatus sit, » atque a Patre acceperit ut Deus esse obtineat, utpote imago » Dei, cum una in ambobus secundum exemplum deitas intel- » ligatur, uno Deo secundum se sine principio et generatione » existente, qui per Filium quasi per speculum et imaginem » consideratur. » Hæc veritati catholicæ adversari manifestum est.

Annot. (7), pag. 302.

Non accurata versio sic emendetur : « Et Deus Isaac, cui et » titulum erexit vir ille religiosus, Deus quidem erat et Domi- » nus; ipsi enim dicenti credendum est; nec tamen erat ille su- » pra omnia [Deus], sed illi secundus, qui res Patris in homi- » nibus ministrat et nuntiat. » Quæ recidunt in illam superius commonstratam Eusebii sententiam, unitatem scilicet Dei universorum in uno Patre servari, Filio excluso, et in secundum locum ablegato.

Annot. (8), pag. 305.

Sensus Eusebii, in versione corruptus, ita se habet : « Cum » vero Dominum et Deum eum qui apparet esse agnoscit, iis- » dem ipsis clare utitur appellationibus : quod vero Dominum » et Deum dicens, non eum qui causa est significet, evidenter » ostendunt divinæ Scripturæ voces, quæ Angelum Dei ipsum » nuncupant, qui Jacobo [visus] Dominus et Deus ante appel- » latus est. Restat ergo quispiam inter ea quæ existunt Deus

» et Dominus, post omnium regem et Deum universorum : is
» autem fuerit, qui ante sæcula est, Dei Verbum, major qui-
» dem omni Angelica natura; minor vero illa prima causa. »
Ubi de more Eusebius Filium Dei, a primaria illa deitate et om-
nium causa seclusum, dignitate et ordine ceu medium inter
Deum et Angelos constituit.

Annot. (9), pag. 325.

Aliter habet Eusebius, qui legitime interpretatus hæc ait :
« Atenim postquam ex totis triginta Propheticis capitibus, se-
» cundum Deum, post illum supremum et qui supra omnia est,
» Salvatorem scilicet Dominum nostrum, Dei Verbum, esse di-
» dicimus; jam ad aliud ejus œconomiæ argumentum transea-
» mus. » Hic vides secundum, sive alterum Deum, a supremo
illo et qui supra omnia est, distinctum prædicari : nam utri-
que suam deitatem ascribit, alteram supremam et majorem,
quæ ad Patrem; alteram vero minorem, quæ ad Filium perti-
neat.

Annot. (10), pag. 326.

Sic restituitur Eusebii genuinus sensus : « Cum in quinto
» Evangelicæ Demonstrationis libro, clare de Patre et Filio de-
» finitum statutumque fuerit, ac Deum quidem unum supra
» omnia esse declaratum, secundam vero post ipsum substan-
» tiam esse, quæ omnibus opificiis præsit, commonstratum sit,
» quam sapientiam Dei, etc. » ubi interpres, qui solet Eusebii
dicta ad piam sententiam in versione sua detorquere, postrema
sic interpretatur : « Et Patrem quidem Deum unum esse con-
» stitit : alteram autem præter illum et cum illo personam esse,
» quæ omnia quæ facta sunt antecedat, demonstratum est. »
Quo in loco οὐσίαν ille *personam* vertit, etsi substantiam signi-
ficet hic et in aliis Eusebii locis, ut ex repetitis sub hæc exem-
plis propalam erit : illud autem μετ' αὐτὸν, perperam vertit ille,
præter illum et cum illo, cum aperte significet *post illum*, nec
numero tantum, sed dignitate et præstantia.

INDEX

TOMI VICESIMI PRIMI.

EUSEBIUS.

DEMONSTRATIONIS EVANGELICÆ

Pag.

LIBER PRIMUS. — (Vertente Bernardino Donato Veronensi.)
Tria prima capita ex Fabricio supplentur. Procemium. 3
Caput I. Quænam et quanta in hacce tractatione promittantur. 4
Caput II. Quinam sit modus colendi Dei, ex Christianismi præscripto. 10
Caput III. Quod conditio reipublicæ Mosaïcæ non fuerit omnibus gentibus conveniens. 14
Caput IV. Quanam de causa, cum omnium Judæorum oracula acceperimus, eorum vivendi institutum recusarimus. 24
Caput V. Quisnam modus novi Testamenti, cujus Christus est auctor. 27
Caput VI. Quænam sit ea quæ in novo Testamento omnibus hominibus a Christo denuntiata est, vita. 31
Caput VII. Quomodo Christus, postquam ea quæ a Mose tradita sunt plene observavit, novæ rationis et legis introductor extitit. 47
Caput VIII. Quod quæ Christianismum amplexa est vita, in duas species divisa est. 52
Caput IX. Quam ob causam non ut prisci illi, ita quoque numerosæ soboli operam damus. 54
Caput X. Qua de causa non ita nobis, quemadmodum priscis, incendere et sacrificare Deo terrestria permissum est. 58
LIBER SECUNDUS. — Procemium. Quod non casu neque temere Propheticos Hebræorum libros omni studio complexi sumus. 68
Caput I. Quemadmodum meliora de nobis externis gentibus Prophetæ illorum ante venientes nuntiaverunt. 69
§ I. — a genesi. Quemadmodum benedicentur gentes terræ, in modum similem appellationis Abraham. 70
§ II. — ab eadem. Quemadmodum benedicentur omnes gentes terræ in eo semine quod progressurum est de sobole Isaac. 71
§ III. — ab eadem. De plurimis gentibus gentiumque collectio-

Pag.

nibus ex Jacob constituentur, quamvis sola Judaïca gens ab eo profecta sit. 71

§ IV. — A DEUTERONOMIO. Declaratio lætitiæ gentium secundum Deum. 72

§ V. — A PSALMO XXI. Quod extremorum terræ et cunctarum gentium conversio erit ad Deum generatioque ventura et populus qui nascetur justitiam ejus accipiet. Ibid.

§ VI. — A PSALMO XLVI. Pietatis pariter et lætitiæ promissio gentibus, et Dei regnum in gentes. 73

§ VII. — A PSALMO LXXXV. Declaratio pietatis gentium. Ibid.

§ VIII. — A PSALMO XCV. Declaratio omnium gentium pietatis, et cantici, et intelligentiæ, et regni Dei; et orbis terræ correctio. Ibid.

§ IX. — A ZACHARIA. Cunctarum gentium, et qui omnium superstitiosissimi sunt, Ægyptiorum, unius et veri Dei, et in spiritu ex divina lege, adorationis, et celebritatis solemnis agnitio. 74

§ X. — AB ESAIA. Declaratio ut electi sint Apostoli, et vocatæ gentes. Ibid.

§ XI. — AB EODEM. Declaratio vocationis gentium. 75

CAPUT II. Quemadmodum iidem fore ut in adventu Christi, ejus qui olim a Judæis solis cognoscebatur cognitionem et cultum omnes gentes acciperent, vaticinati sunt. 76

§ XII. — A PSALMO II. Declaratio insidiarum adversus Christum, ubi ipse Filius Dei appellatur, et gentes hæreditatem a Patre accipit. Ibid.

§ XIII. — A PSALMO LXXI. Declaratio regni Christi et vocationis gentium, et omnium tribuum terræ benedictio. Ibid.

§ XIV. — A PSALMO XCVII. Declaratio cantici novi, et brachii Dei, et salutaris ejus omnibus gentibus indicatio : salutare autem Filii nomen Hebraïca voce demonstratur. 77

§ XV. — A GENESI. Quod ubi defecerit regnum Judæorum, ipse Christus adveniens gentium erit expectatio. Ibid.

§ XVI. — A SOPHONIA. Declaratio adventus Christi, et sublationis cultus simulacrorum, et gentium erga Deum pietatis. Ibid.

§ XVII. — AB EODEM. Declaratio diei resurrectionis Christi, item gentium congregatio, omniumque hominum agnitio Dei, et modus unus pietatis; et quod Æthiopes sacrificia illi offerent. 78

§ XVIII. — A ZACHARIA. Declaratio Christi adventus, et quod multæ gentes ad eum confugient, quodque erunt Domino ex gentibus constituendi populi. Ibid.

§ XIX. — AB ESAIA. Declaratio ortus Christi, qui sit ex radice Jesse proditurus, et vocatio per illum omnium gentium. Ibid.

Pag.

§ XX. — AB EODEM. Declaratio Christi adventus, et beneficii quo per illum afficiendæ sunt omnes gentes. 79

§ XXI. — AB EODEM. Declaratio Christi tum ortus, tum vocationis gentium. Ibid.

§ XXII. — AB EODEM. Christi adventus significatio, et vocationis gentium. 80

§ XXIII. — AB EODEM. Declaratio Christi, et vocatio gentium. Ibid.

CAPUT III. Quemadmodum in vocatione gentium, quæ per Christum facienda erat, Judæorum gentem a ritu proprio cultuque Dei cadere oportebat. 81

§ XXIV. — AB HIEREMIA. Declaratio rejectionis gentis Judæorum, et adoptionis gentium loco eorum. Ibid.

§ XXV. — AB EODEM. Pietatis gentium declaratio, et gentis Judaïcæ impietatis accusatio, et prædictio malorum quæ post Christi adventum invasura erant eos. 82

§ XXVI. — AB AMOS. De dispersione gentis Judaïcæ in omnes gentes, et de renovatione adventus et regni Christi, et de vocatione omnium gentium quæ in eo facta est. Ibid.

§ XXVII. — A MICHÆA. Accusatio magistratuum gentis Judæorum, et significatio desolationis metropolis eorum, adventusque Christi et domus Dei quæ est Ecclesia ejus, verbique et legis progressio, et gentium cunctarum vocatio. 83

§ XXVIII. — A ZACHARIA. Declaratio de Christi adventu, et Judæorum bellici apparatus pernicies, gentiumque pax, et regnum Domini usque ad terminos orbis terræ. Ibid.

§ XXIX. — A MALACHIA. Recusatio gentis Judaïcæ, et corporalis ipsorum ex lege Mosis adorationis rejectio, spirituali introducta in omnes gentes adoratione per Christum. 84

§ XXX. — AB ESAIA. Judaïcæ gentis ruina, verbique Dei et legis novæ ejusque domus divulgatio, et pietatis omnium gentium declaratio. Ibid.

§ XXXI. — AB EODEM. Sublatio gloriæ populi Judæorum, et gentium conversio a simulacrorum cultu in Deum universi, et de desolatione Judaïcarum urbium, et de incredulitate eorum erga Deum. 85

§ XXXII. — AB EODEM. Expositio eversionis Judaïcarum urbium, et gentium lætitiæ secundum Deum. Ibid.

§ XXXIII. — AB EODEM. Bonorum promissio ad olim desertam a gentibus Ecclesiam, et Judaïcæ gentis desperatio, et redargutio peccatorum eorum, et omnium gentium vocatio. 86

§ XXXIV. — AB EODEM. Declaratio Christi ad homines adventus

Pag.

et redargutio gentis Judæorum, et cunctis gentibus promissio bonorum. 87

§ XXXV. — AB EODEM. Redargutio impiarum injuriarum gentis Judaïcæ, et religionis eorum ruina : vocationis autem omnium gentium patefactio. Ibid.

CAPUT IV. — § XXXVI. — AB ESAIA. Quod non in omnem Judaïcam gentem, sed in paucos eorum duntaxat divinorum promissionum eventa pervenerint. 95

§ XXXVII. — AB EODEM ESAIA. Quod propter Salvatorem nostrum Jesum Christum, et post ejusdem adventum, omnia quæ dicta sunt a Propheta illis acciderint. 96

§ XXXVIII. — AB EODEM. 101

§ XXXIX. — AB EODEM. 103

§ XL. — AB EODEM. 105

§ XLI. — AB EODEM. 107

§ XLII. — AB EODEM. 111

§§ XLIII, XLIV, XLV. — AB EODEM. 112

§§ XLVI, XLVII. — AB EODEM. 113

§§ XLVIII, XLIX. — AB EODEM. 114

§ L. — A MICHÆA. 115

§ LI. — AB EODEM. 116

§ LII. — A SOPHONIA. — § LIII. — A ZACHARIA. 118

§ LIV. — AB HIEREMIA. — § LV. — AB EODEM. 119

§ LVI. — AB EZECHIELE. — § LVII. — AB EODEM. 120

§ LVIII, LIX, LX. — AB EODEM. 121

LIBER TERTIUS. — PROŒMIUM. 124

CAPUT I. Quod Prophetæ in ipso Christo Evangelii mentionem assumpserint. Ibid.

CAPUT II. Quod de Christo vaticinati sunt Prophetæ Hebræorum. 127

CAPUT III. Adversus eos qui Christum Dei seductorem fuisse existimant. 143

CAPUT IV. De divinioribus Christi gestis. 149

CAPUT V. Adversus eos qui non credunt Salvatoris nostri Discipulis admirabiles illius res gestas narrantibus. 151

CAPUT VI. Contra eos qui præstigiatorem putant Christum Dei fuisse. 171

LIBER QUARTUS. — CAPUT I. De occultiore secundum Salvatorem ac Dominum nostrum, qui Christus est Dei, dispensatione. 192

CAPUT II. Quemadmodum illum ante omnem creaturam Filium Dei fuisse dicemus. 194

CAPUT III. Quod non plures suprimi Dei filii, sed unus solus, de Deo Deus, jure a nobis prædicari soleat. 195

Pag.

Caput IV. Quod ad constitutionem universi necessaria unici Dei Filii antecessio assignetur. 199

Caput V. Quod innumerabiles quidem fatemur esse creatas divinas potestates, unam vero duntaxat ipsius Filii, propter quam inducitur, imaginem Dei Patris esse, theologice demonstramus. 200

Caput VI. Quod a prima constitutione universi, occulta quadam ignotaque ratione Christus Dei religiosis Deoque gratis animis præsidet. 204

Caput VII. Quod solis Hebræis antiquitus cognitio Dei universi prodita sit, quæ Christo se ipsum exhibente perciperetur. 207

Caput VIII. Quod sola cœli sidera et lumina reliquæ gentes colerent, quæ seorsum quibusdam Angelis assignatæ sint. 208

Caput IX. De inimica ac ipsi Deo adversante potestate, et eo qui in hac dominatur, et quemadmodum per hanc omne hominum seductum est genus. 210

Caput X. Quemadmodum necessario unicus Dei Filius ad homines transiit. 213

Caput XI. Quemadmodum inter homines vitam egerit. 219

Caput XII. Quod usque ad eos qui antiquitus mortui erant, leges humanitatis illum vocabant. Ibid.

Caput XIII. Quod in ea natura quæ nec pati nec lædi potest, quæque incorporea est, permanserit, etiam quo tempore factus est homo. 221

Caput XIV. Quemadmodum, renovato homine, omnibus nobis æternorum bonorum spem præbuerit. 225

Caput XV. Quid sibi velit quidve significet ipse Christi adventus, et quod Deus, et Dominus, et Pontifex Dei universi, per Prophetas Hebræorum Christus appellatus est. Ibid.

Caput XVI. — § I. — a psalmo ii. Quam multis Scripturis Christus nominatim, qui a regibus et principibus et gentibus et populis circumvenitur, et ab ipso Deo gignitur, et Filius hominis appellatur, gentiumque et finium terræ sortem accipit a Patre, antea sit enuntiatus. 239

§ II. — a psalmo xix. Christus nominatim quæcumque postulet a Patre impetrans. 241

§ III. — ab psalmo xxvii. Christus nominatim Dominum Patrem et protectorem adeptus. 243

§ IV. — a psalmo lxxxiii. Christus nominatim tutorem sibi Deum ascribens : unusque resurrectionis illius dies; et una domus Dei, Ecclesia ipsius. Ibid.

§ V. — a psalmo lxxxvii. Christus nominatim despectus, atque

Pag.

omnia probra passurus : commutatioque ejus, populus ejusdem qui ab inimicis exprobratur. 245

§ VI. — A PSALMO CXXXI. Christus nominatim de semine David surgens, qui cornu David nominatur, qui Judæos inimicos confudit, qui sanctificationem Patris renovat. Ibid.

§ VII. — AB AMOS. Christus nominatim a Deo denuntiatur, et ab omnibus hominibus agnoscitur; Judæorum vero gentem repudiat. 247

§ VIII. — AB HABACUC. Christus nominatim a Domino Patre servatur, et christos suos servat. 248

§ IX. — AB HIEREMIÆ LAMENTATIONIBUS. Christus nominatim ab Judæis circumvenitur, et a gentibus agnoscitur. Ibid.

§ X. — A I REGUM. Christus nominatim a Domino Patre exaltatur. 250

§ XI. — AB EODEM. Christus nominatim domum fidelem a Patre accipit Ecclesiam suam, et sacerdotem fidelem in omne tempus, qui Ecclesiæ suæ Dei cognitione præsit. Ibid.

CAPUT XVII. Quod etiam Jesu nomen apud priscos Dei familiares in pretio fuerit. 255

§ I. — A NUMERIS. Ibid.

§ II. — AB EXODO. Quemadmodum Mosis successor Jesus, qui Angelus est vocatus, et populi dux futurus erat, reddentis oraculum Christi nomen ferre dictus est. 256

§ III. — A ZACHARIA. Quod etiam Jesus filius Josedech, sacerdos magnus, imaginem ac figuram gessit Salvatoris nostri, qui veterem, quæ jam tum invaluerat, humanarum animarum servitutem ad Deum convertit. 257

LIBER QUINTUS. — PROŒMIUM. Quisnam modus fuerit quo apud Hebræos Prophetæ simul et quæ futura essent canebant, et solam veram theologiam illustrabant. 261

CAPUT I. Quemadmodum apud Hebræos sapientissimus Salomon, in Proverbiis, novit quamdam primogenitam Dei virtutem, quam et Sapientiam Dei et ejusdem Sobolem appellat, sicut interim nos quoque eamdem glorificamus. 272

CAPUT II. 280

CAPUT III. Quod idem Propheta etiam centesimo nono Psalmo bis Dominum evidenter confitetur, semel, cum de eo loquitur qui et Deus et Pater est, iterum cum de eo quem ipse suum nuncupat Dominum ; et quod hunc Dominum ipse quoque novit genitum esse ante mundi constitutionem, et quod æternum Patris Sacerdotem, et supremi Dei consessorem, similem utique opinionem in hoc nostræ fidei de Christo præ se ferens. 282

Pag.

Caput IV. Quod etiam Esaias, Prophetarum maximus, plane novit Deum esse in Deo, idque affirmat, sicut etiam nos qui Patrem in Filio et Filium in Patre glorificamus. 289

Caput V. — a psalmo xxxii. Quod Dei Verbum suam habens essentiam jussu Patris, David æque ac nos Opificem universi novit; et quod idem Dei Verbum idem Propheta ad hominum medelam esse missum a Patre testificatur; et quod brevi tempore universam terram sua doctrina impleturum canit. 293

Caput VI. Quod Esaias similiter ut David duos Patrem et Filium confitetur, et eorum alterum universi Opificem, quemadmodum ipsi quoque credimus. 296

Caput VII. — a genesi. Quod etiam maximus Dei servus Moses in mundi fabricatione cognovit Patrem Deumque universi cum altero communicantem de hominis opificio; hoc porro divinum esse Verbum ante didicimus. 298

Caput VIII. — ab eadem. Quod idem Moses bis planissime Dominum, sine ullis involucris, theologice commendat. Ibid.

Caput IX. — ab eadem. Quod idem Deum Verbum significat Deum ac Dominum prius nominatim; et quod in hominis forma et figura et visum esse et antiquis responsa dedisse conscribit. 299

Caput X. — ab eadem. — Quod idem Propheta in Jacob manifestius eum de quo agitur indicat Dominum, quem sane et Deum et Angelum supremum Dei vocat. 301

Caput XI. Quod etiam Jacob eum de quo proxime dictum est, et Deum et Dominum, præterea Angelum similiter, ut Abraham in hominis forma contemplatur, in ea historia quæ sic se habet. 303

Caput XII. Quod rursus in Jacob genitum Deum, plane ipsa oratio præ se fert. 305

Caput XIII. — ab exodo. Quod Deus Pater, cum Mosi responderit per Angelum se patribus apparuisse, non amplius per Angelum, sed per Filium docet. 306

Caput XIV. Quod quemadmodum patribus humana forma, sic in specie nubis Mosi et cuncto populo Deus Verbum apparuit. 308

Caput XV. Quod Angelica non fuerit natura quæ Mosi dabat responsa, sed præstantior quam ut ad Angelum referri possit. 309

Caput XVI. — a decem præceptis legis. Quod idem Dominus de alio docet, scilicet Filio. 210

Caput XVII. Quod is rursus Dominus qui Mosi responsa dabat, alium a quo erat agnoscens, Patrem utique hunc ipsum suum Deum vocabat. Ibid.

Caput XVIII. — a numeris. Quod Deum ipsi Israël visibilem esse divina docet Scriptura, quæ ipsum Dei Verbum significat. 312

Pag.

Caput XIX. — a jesu nave. Quod Dei Verbum, quod Mosi non secus atque antiquis patribus dabat responsa, etiam Jesu, Mosis successori, in hominis forma visus est. 313

Caput XX. — ab job. Quod similiter ipsi Job, quemadmodum patribus, ipse opifex universi Deus Verbum et respondisse et oculis visus esse dicitur. 315

Caput XXI. — a nonagesimo psalmo. Quod duas personas etiam propositus agnoscit Psalmus. 317

Caput XXII. — ab osee. De Deo Verbo et Patre, sicut de Domino. 318

Caput XXIII. — ab amos. De Salvatore nostro sicut de Domino, et de Patre sicut de Deo; et de Judæorum gentis eversione. 319

Caput XXIV. — ab abdia. De duobus, Patre scilicet et Filio, et gentium vocatione. 320

Caput XXV. — a zacharia. Quemadmodum Deus Verbum, cum sit Dominus, missum se a Patre confitetur. Ibid.

Caput XXVII. Idem, iterum de vocatione gentium. 321

Caput XXVII. Quod rursus Dominus de alio quodam, constat autem quod de Patre suo loquitur. 322

Caput XXVIII. — a malachia. Quod Angelum testamenti Christum, et eumdem Dominum omnipotens Deus vocat. 323

Caput XXIX. Quod Solem justitiæ Christum ipse universi Deus nominat. Ibid.

Caput XXX. — ab hieremia. Quemadmodum Deus Verbum ad Patrem deprecationem emittit gentium conversionem futuram significans. 324

LIBER SEXTUS. — Prooemium. 326

Caput I. — a psalmo xvii. Dei ad homines adventus ostenditur, item vocatio gentium. 327

Caput II. — a psalmo xlvi. — Ascensus Dei, qui prius descenderat; ac deinceps vocatio cunctarum gentium, quæ unum et solum Deum erant cognituræ. 328

Caput III. — a psalmo xlix. Quod manifeste ad homines venturus dicitur Deus, et omne genus hominum ad seipsum revocaturus. 331

Capu IV. — a psalmo lxxxiii. Quod videndus in terra diceretur Deus, per Christi ad homines adventum. 332

Caput V. — a psalmo xcv. Adventus Domini in terram, regnumque ejus inter gentes, et novum Canticum non ipsi Israël, sed gentibus exhibendum. 333

Caput VI. — a psalmo xvii. Canticum novum gentiumque cognitio justitiæ, venturusque ipse Judex universi. 334

Caput VII. — a psalmo cvi. Verbum Dei ad homines missum ad

Pag.

medelam et salutem animarum quæ quondam vexatæ oppressæque erant in malis. 335

Caput VIII. — a psalmo cxvi et cxvii. Gentium vocatio, Deusque manifeste apparens, et benedictus qui venit in nomine Domini. 337

Caput IX.— a psalmo cxliii. Dominus de cœlo descendens salutis hominum gratia ; canticumque novum super hac re canendum, novi videlicet Testamenti. 338

Caput X. — a psalmo cxlvii. Dei Verbum in terram missum, et brevi tempore percurrens universos homines. 339

Caput XI. — a ii regnorum. Dominus de cœlo descendens, qui gentium quæ prius illum non cognoscebant dux existit, et a Judaïca gente seipsum est aversurus. 340

Caput XII. — a iii regnorum. Deus de cœlo descendens, et cum hominibus in terra habitans. 341

Caput XIII. — a michæa. De descensu de cœlo ad homines, ac de futura in adventu ejus Judaïcæ gentis rejectione, et reliquarum omnium gentium adoptione. 343

Caput XIV. ab habacuc. — Quod veniens Dei Verbum, venturum neque moraturum caneretur a Prophetis. 350

Caput XV. — ab eodem. Quod terribilis sit auditus descensus Domini de cœlo, et facta illius cum admiratione; quodque cum ipse venerit, universa terra ipsius laude complebitur, et novi Testamenti verbum ad omnes homines penetrabit. 352

Caput XVI. — a zacharia. Quemadmodum Dominus omnipotens confitetur se missum ut auferat ea quæ vitiosa sint. 356

Caput XVII.—ab eodem. Quod ipse Dominus venturum se de cœlo et inter homines habitaturum, gentesque ad ipsum confugituras, canit ; et quod missum se esse a Domino omnipotente confitetur. 358

Caput XVIII. — ab eodem. De Domini adventu, et de iis quæ in passione ejus eventura erant. 359

Caput XIX. — a baruch. Quemadmodum ipse Prophetarum Deus, cum omnem viam scientiæ, per eam legem quæ a Moyse data est, iis qui ad circumcisionem pertinent ordinasset, posterioribus in terra olim conspiciendus, atque inter homines versaturus canitur. 372

Caput XX. — ab esaia. Quemadmodum Christus in Ægyptum iturus canebatur, et quæcumque in adventu ejus futura fuerant.

Caput XXI. — ab eodem. Bonorum promissa ad eam quæ prius deserta erat, ex gentibus collectam Ecclesiam, et ad afflictas vexatasque animas manifestus Dei adventus, et salutares miraculorum prodigiorumque ostentationes. 379

Pag.

Caput XXII. — ab eodem. Quemadmodum primum sempiternumque Dei Verbum, ipse universi opifex, a Domino Patre etiam nunc se missum esse confitetur. 581

Caput XXIII. — ab eodem. Quemadmodum ipse Dominus Judæorum gentem redarguit, eo quod venturum ipsum suscepturi non sint, neque vocanti sibi auscultaturi ; et quæ passurus sit ab eis. Ibid.

Caput XXIV. — ab eodem. Quemadmodum ipse qui in Prophetis olim canebat Dominus, venturus ad homines, et ipsis oculis inspiciendus, et a gentibus cognoscendus, expectaretur. 382

Caput XXV. — ab eodem. Quod rursus Dominus, ipsum plane Dei Verbum, venturus et gentes congregaturus caneretur. 385

LIBER SEPTIMUS. — prooemium. 388

Caput I. Quisnam modus accessus Domini ad homines. Ibid.

§ I. — ab esaia. Prædictio Judæorum incredulitatis erga Christum, et signum eis a Domino datum. Ibid.

§ II. — ab eodem. In nova Scriptura, novo scilicet Testamento, Prophetissa ex Spiritu sancto conceptura et paritura Filium dicitur, qui cum inimicos et hostes vicerit, non credetur quidem a Judæis, gentibus autem erit salutaris. Qualia etiam patietur Judaïca natio post incredulitatem in eum, per idem declaratur. 412

§ III. — ab eodem. Quemadmodum natus ex prædicta sive Virgine sive Prophetissa Filius, Deus simul et magni consilii Angelus, aliisque inopinatis nominibus appellatus est ; et quemadmodum ortus ejus luminis pietatis causa adjuvans gentibus constituetur. 421

Caput II. De loco ubi esset oriturus is Deus quem Prophetæ nuntiarunt : et quemadmodum de Bethlehem regione Palæstinæ procedet a sæculo præexistens piorum gentis Princeps, et quemadmodum ille Dominus ducturus divinatur eos qui ab ultimis usque terræ finibus in eum crediderint. 427

§ I. — a michæa. Ibid.

§ II. — a psalmo cxxxi. Quærenti David quisnam esset locus Ephrata, in qua Deus prænuntiatus a Prophetis nasceretur, ipsa autem est Bethlehem, per Spiritum sanctum manifestatur. 435

Caput III. Ex qua gente et ex qua Judæorum tribu progressurus Christus prædicebatur. 439

§ I. — a i paralipomenon. Ibid.

§ II. — a psalmo lxxi. De Salomone et eo qui ex semine ejus procedet. 443

§ III. — ab esaia. De Jesse et eo qui ex semine ejus nascetur. 445

Pag.

§ IV. — AB HIEREMIA. Ortus justus ex semine David exurgens, et hominum idem Rex, novaque constituenda appellatio iis qui sub eo regnabunt, itemque priorum peccatorum solutio. 447

CAPUT. V. — A GENESI. Quemadmodum ex tribu Juda nascetur qui Christus est Dei, idemque gentium expectatio constituetur. 450

LIBER OCTAVUS. — PROOEMIUM. 453

CAPUT I. — A GENESI. Quibus temporibus Christus ad homines advenerit, quemadmodum quibus temporibus regnum apud Hebræos defecerit, iisdem gentium instabit expectatio : quod sane etiam factum est sub ipsum Salvatoris nostri adventum. 457

CAPUT II. — A DANIELE. Quemadmodum post annorum spatium septies septuaginta, quæ summa efficitur cccxc annorum, cum Christus hominibus se videndum præbuerit, Prophetiæ quæ apud Judæos extabant, et quod antea apud eosdem celebre clarumque erat sacerdotium dissolvetur, et ipsi quidem diluvii cujusdam instar assiduis obsidionibus captivi fient, sacrum autem ipsorum templum extremam vastationem patietur. 476

CAPUT III. — A MICHÆA. Signa hæc temporum descensus Domini ad homines futura canit Propheta, extremum rituum atque institutorum quæ apud Judæos cum veneratione servabantur, interitum agnitione ejus Dei qui a Prophetis venturus denuntiabatur, pacem omnium gentium profundissimam. 505

CAPUT IV. — A ZACHARIA. Signa temporum Dei ad homines adventus, et vocatio gentium, extremaque urbis Hierusalem eversio. 508

CAPUT V. — AB ESAIA. Signa temporum adventus Domini : Ægyptiorum agnitio Domini Prophetarum. 515

LIBER NONUS. — PROOEMIUM. 519

CAPUT I. — A NUMERIS. De rebus secundum humanam ab illo assumptam naturam gerendis, et de stella quæ in ortu Salvatoris nostri apparuit. 520

CAPUT II. — AB ESAIA. Quemadmodum Dominus insistens illud quod de sancta Virgine assumpsit corpus, venturus in Ægyptum et secundum verba et secundum sententiam prædictus est, omnisque in ejus adventu evertenda gentium superstitio. 525

CAPUT III. — A NUMERIS. Quemadmodum Christus in Ægyptum venturus, atque illinc reversurus prædictus fuerit. 527

CAPUT IV. — AB OSEE. Item de illo quod dictum est, *Ex Ægypto vocavi Filium meum* ; et de Herode rege et eversione regni Judæorum. 531

CAPUT V. — AB ESAIA. De Joannis in desertis prædicatione. 535

CAPUT VI. — AB EODEM. Item de solitudine, ipsoque nominatim Jordane fluvio, apud quem Joannes baptizabat. 537

Pag.

Caput VII. — a psalmo xc. De Christi post baptismum tentatione. 539

Caput VIII. — ab esaia. De Galilæa gentium, in qua Salvator noster maximam suorum miraculorum partem edidit; et de Apostolorum ipsius vocatione. 545

Caput IX. — a psalmo lxvii. De Apostolorum vocatione. 549

Caput X. — ab esaia. De Prophetica lectione quam ipse Dominus noster in conventu Judæorum exhibuit. 550

Caput XI. — a deuteronomio. De novæ Legis in Evangelio Christi sanctione. 552

Caput XII. — ab job. De ambulatione Christi in mari. 556

Caput XIII. — ab esaia. De rebus ab ipso admirabilibus gestis. 557

Caput XIV. — ab eodem. De signis et prodigiis quæ edidit. 561

Caput XV. — ab eodem. De enuntiando aut indicando, dum miracula ederet Christus. 563

Caput XVI. — ab eodem. De eo quod Judaïcus populus in ipsum crediturus non esset. 566

Caput XVII. — a zacharia. Quemadmodum super pullo sedens Hierosolyma ingressurus Oraculo dicatur. 568

Caput XVIII. — a psalmo cxvii. De acclamatione Hosanna Filio David. 572

LIBER DECIMUS. — prooemium. 574

Caput I. — a psalmo xl. De Juda proditore, et iis qui cum eo insidias adversus Salvatorem nostrum construxere. 576

Caput II. — a psalmo liv. Item de Juda, et de iis qui cum eo adversus Christum conjurationem fecerunt. 586

Caput III. — a psalmo cviii. Item de Juda et de suffecto in locum ejus Apostolo, et de gente Judaïca. 590

Caput IV. — a zacharia. Item de Juda et argenteis quibus Dominum prodidit, deque rejectione apud Judæos, tam eorum qui imperabant quam eorum quibus imperabatur. 596

Caput V. — ab hieremia. Item de Juda nominatim. 603

Caput VI. — ab amos. De solis defectu qui in ipsa Salvatoris nostri passione accidit, et de extremo Judaïcæ gentis interitu. 604

Caput VII. — a zacharia. Item de solis defectu, et de tempore salutaris passionis. 606

Caput VIII. — De iis quæ in ipsa salutari Passione facta sunt. In finem pro susceptione matunita. 609

ANNOTATIONES. 637

EXPLICIT INDEX.